

SCI-CONF.COM.UA

SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF CONTEMPORARY SOCIETY

**PROCEEDINGS OF III INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
OCTOBER 10-12, 2024**

**LONDON
2024**

SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF CONTEMPORARY SOCIETY

Proceedings of III International Scientific and Practical Conference

London, United Kingdom

10-12 October 2024

London, United Kingdom

2024

UDC 001.1

The 3rd International scientific and practical conference “Scientific achievements of contemporary society” (October 10-12, 2024) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2024. 683 p.

ISBN 978-92-9472-192-1

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Scientific achievements of contemporary society. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2024. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-achievements-of-contemporary-society-10-12-10-2024-london-velikobritaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: london@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2024 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2024 Cognum Publishing House ®

©2024 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Batyr R. Yu.* 13
ACCLIMATIZATION OF SWISS COWS TO THE CONDITIONS OF
THE FOREST-STEP ZONE OF UKRAINE

VETERINARY SCIENCES

2. *Gutyj B. V., Vus U. M., Martyshuk T. V., Guta Z. A., Mahzer V. M.* 19
THE LEVEL OF VITAMINS IN THE BLOOD OF YOUNG CATTLE
UNDER CADMIUM LOAD

MEDICAL SCIENCES

3. *Aynazarova Z. A., Kamalov T. T.* 26
RISK FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF IMPAIRED
GLUCOSE TOLERANCE AND TYPE 2 DIABETES MELLITUS IN
MUYNAK, TAKHTAKUPYR AND KANLYKULIN DISTRICTS OF
KARAKALPAKISTAN
4. *Donskaya Yu., Loskutova T., Petulko A.* 29
MODERN DIFFERENTIATED APPROACHES TO THE
APPOINTMENT OF MENOPAUSAL HORMONAL THERAPY IN
WOMEN WITH METABOLIC DISORDERS IN MENOPAUSE
5. *Harahulya I. S., Vasylenko T. V., Petulko A. P., Chuiko V. I.,
Donska Yu. V.* 38
CHARACTERISTICS OF PREMENSTRUAL DISORDERS IN
YOUNG WOMEN AND STUDENTS DURING MARITAL STATUS
6. *Petulko A.* 41
TOCOLITIC THERAPY WITH ATOSIBAN IN THE TREATMENT
OF PREMATURE BIRTH
7. *Semenenko S. B., Savchuk T. P., Slobodian K. V., Tkach D. V.,
Fedorenko E. Yu.* 44
INFLUENCE OF CIRCADIAN RHYTHMS AND NUTRITION ON
THE HUMAN BODY
8. *Tsysar Yu. V., Hrynko A. E.* 50
THE INFLUENCE OF THE MENOPAUSE PERIOD ON THE
PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF WOMAN AND ITS
PREVENTION (LITERATURE REVIEW)
9. *Абдумаджидов А., Нумонова М., Шожалилова Д., Абдуллаев Ж.* 60
ДИНАМИКА ВОЗРАСТНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ СЕРДЕЧНО-
СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ
10. *Бабенко Г. Р., Пустова Н. О., Біловол А. М.* 68
СУЧАСНІ МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ ПСОРИАЗУ: ПОРІВНЯННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ

11. *Біловол А. М., Пустова Н. О., Живиця О. В.* 72
АЛЕРГІЯ ЯК ПРИЧИНА ВИНИКНЕННЯ ШКІРНИХ
ЗАХВОРЮВАНЬ
12. *Біловол А. М., Пустова Н. О., Пономаренко А. Л.* 75
ЧАС НА ШКІРІ: СТАРІННЯ ТА ВІДБИТКИ ЖИТТЯ
13. *Герасименко Л. В., Доценко М. Я., Шехунова І. О., Федорова О. П., Качан І. С., Пахомова С. П.* 82
ВПЛИВ МОДИФІКОВАНИХ ФАКТОРІВ РИЗИКУ НА
КОГНІТИВНУ ФУНКЦІЮ У ПАЦІЄНТІВ НА ГІПЕРТОНІЧНУ
ХВОРОБУ
14. *Гошовська А. В., Биков О. О.* 91
СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА НЕВІДКЛАДНУ КОНТРАЦЕПЦІЮ
15. *Гришко Н. Г., Біловол А. М., Пустова Н. О.* 99
ФОТОДЕРМАТИТИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПЕРІОД
ЛІТНІХ КАНІКУЛ
16. *Денисова Д. О., Пустова Н. О., Біловол А. М.* 102
СЕБОРЕЙНИЙ ДЕРМАТИТ В УМОВАХ ВІЙНИ
17. *Калініченко С. В., Мартинов А. В., Коваленко О. І., Антушева Т. І.* 105
ІНАКТИВАЦІЯ ВІРУСІВ ФОТОДИНАМІЧНИМ МЕТОДОМ З
ЗАСТОСУВАННЯМ СИНЬОГО СВІТЛА
18. *Кучеренко С., Різняк О., Нежива В., Рибалка С.* 108
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ НЕОЛОГІЗМІВ ЛСГ
«ТЕРМІНОЛОГІЯ ФОБІЙ ТА ЗАЛЕЖНОСТЕЙ»
19. *Марусик У. І., Горячківська О. О., Ятчук Е. М.* 115
КАШЛЮК У ДІТЕЙ, ЧИМ НЕБЕЗПЕЧНИЙ, ТА ЯК УНИКНУТИ
ЗАХВОРЮВАННЯ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)
20. *Стрижак Н. В., Алієва Т. Ю., Полякова П. Д.* 121
ДИНАМІКА ВИЯВЛЕННЯ НОВИХ ВИПАДКІВ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ В
УКРАЇНІ ЗА ПЕРІОД 2019-2024 РОКІВ
21. *Тищенко Т. М., Севальнєв А. І.* 125
ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ВИПАДКІВ
ТА ЗАХВОРЮВАНОСТІ НА COVID-19 СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

PHARMACEUTICAL SCIENCES

22. *Коритнюк Р. С., Давтян Л. Л., Дроздова А. О., Серета П. І., Наумова М. І., Оліфірова Т. Ф.* 131
ДЕЯКІ ПИТАННЯ З ІСТОРІЇ ФАРМАЦІЇ УКРАЇНИ

CHEMICAL SCIENCES

23. *Компаніченко А. М., Пилипчук Л. Л., Корніловська Н. В., Волкова С. А.* 135
СУЧАСНІ МЕТОДИ КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ
РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ХІМІЇ

TECHNICAL SCIENCES

24. *Kozelska K.* 144
ECONOMIC EFFECTIVENESS OF TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEMS OF UKRAINE IN THE EUROPEAN INTEGRATION MINDS
25. *Musiichuk N. I., Ivanov Yu. Yu., Sevastianov V. M., Maloshtan T. V.* 147
GENERATION OF MUSICAL COMPOSITIONS USING COMPUTATIONAL INTELLIGENCE
26. *Obodovych O., Pereiaslavitseva O., Stepanova O., Khomenko V.* 150
INNOVATIVE EQUIPMENT FOR THE PURIFICATION OF ARTESIAN WATER FROM IRON COMPOUNDS
27. *Pantskhava Elene, Jishkariani Maka* 160
RENEWABLE ENERGY RESOURCES, ADVANTAGES AND A WIDE RANGE OF SOCIO-ECONOMIC BENEFITS
28. *Pereiaslavitseva O., Tikhonyuk A., Vozniuk T., Protsenko E.* 167
DETERMINATION OF THE QUALITY OF OIL PRODUCTS
29. *Strelkovska I. V., Solovska I. M., Strelkovska Ju. O.* 171
DETECTION OF CYBERATTACK FLOOD TRAFFIC USING SPLINE APPROXIMATION
30. *Vasylyshyn V., Vasylyshyn Yu.* 176
ANALYSIS OF METHODS OF DIAGNOSING MODERN CAR DIESEL ENGINES
31. *Лужанська Г. В., Ануфрієв С. С., Станіславов В. Д., Каверін А. Ю., Костін К. К.* 180
ОСНОВНІ ПРИЛАДИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ
32. *Набиева И. А., Исхакова Диёра Шухрат кизи* 184
ИЗУЧЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ГИДРОКСИПРОПИЛМЕТИЛЦЕЛЛЮЛОЗЫ В КАЧЕСТВЕ ЗАГУЩАЮЩЕГО КОМПОНЕНТА В ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ
33. *Панченко Г. М., Сусло Н. В., Гук Є. С., Іванов А. С.* 188
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАСТОСУВАННЯ БІОПАЛИВА НА СТІЙКІСТЬ ФУТЕРУВАННЯ КОНВЕЄРНИХ МАШИН ПРИ ТЕРМІЧНІЙ ОБРОБЦІ ЗАЛІЗОРУДНИХ ОКАТИШІВ
34. *Эркаева Н. Ч., Ахмедов А. Н.* 192
ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ И ЗНАЧЕНИЕ ЛУЗГИ ПОДСОЛНЕЧНИКА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРОЦЕССА ФИЛЬТРАЦИИ И РАФИНАЦИИ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

35. *Ткаченко Н. Є.* 201
ЕЛЕКТРОМАГНІТНІ ХВИЛІ В НЕОБМЕЖЕНОМУ ІЗОТРОПНОМУ ДІЕЛЕКТРИКУ

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

36. *Сивий М. Я., Гавришок Б. Б.* 207
НЕБЕЗПЕЧНІ ЕКЗОГЕННІ ГЕОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ НА
ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ARCHITECTURE

37. *Бессараб В., Олійник Т. П.* 216
ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА ДЛЯ ЖИВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ
38. *Курілович К., Олійник Т. П.* 224
ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БІОМІМЕТИКИ В МІСЬКОМУ
ПЛАНУВАННІ

PEDAGOGICAL SCIENCES

39. *Budianska V. A., Marykivska H. A.* 231
MASTERY OF COMMUNICATIVE TYPES OF ACTIVITIES AT
UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES IN AN INSTITUTION OF
HIGHER EDUCATION
40. *Pochuieva V. V.* 241
PROFESSIONALLY ORIENTED EDUCATIONAL TECHNOLOGIES
IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM
41. *Varlakova A.* 245
DEVELOPING A VIRTUAL ON-LINE LEARNING ENVIRONMENT
FOR THE ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION AT A
TECHNICAL UNIVERSITY
42. *Абрамович С. В., Шахіна І. Ю.* 250
ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ
43. *Ажыбаев Д. М.* 260
АСПЕКТЫ РАЗРАБОТКИ МЕТОДИЧЕСКИХ РЕКОМЕНДАЦИЙ
ПО ПЕРЕВОДУ ИНОСТРАННЫХ МУЛЬТФИЛЬМОВ НА
КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК
44. *Бєлий С. П., Гращенкова Ж. В.* 271
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТРЕНЕРА З ПЛАВАННЯ
45. *Вацьо М. В., Каменєва І. А.* 277
ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНИХ ІГОР ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ
46. *Вилінський С. І.* 286
ВИЩА ОСВІТА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
МОБІЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ

47.	Возняк Я. В. ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї ТА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	291
48.	Галущенко В. І., Пастерчук В. А. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ЛОГОРИТМІКИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАКАННЯМ	295
49.	Гуляк О. Б. РОЗВИТОК ЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	301
50.	Деркач К. В., Рудь О. М. ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ	307
51.	Драганюк С. В., Корсакова І. П. ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	313
52.	Драганюк С. В., Сурова К. П. ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРІЇ МНОГОЧЛЕНІВ У КУРСІ МАТЕМАТИКИ ПОЧАТКОВОЇ ТА БАЗОВОЇ ШКОЛИ	321
53.	Ілляш С. Д., Задорожна В. І. ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ НА ІНТЕГРОВАНІХ УРОКАХ У РАМКАХ КОНЦЕПЦІЇ НУШ	331
54.	Кобишев Д. А., Гречаник Н. І. ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	336
55.	Коробчук С. В. ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОРИТОРИЧНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	347
56.	Кривошея Т. М., Громлюк Ю. В. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ФОРМУ ПРЕДМЕТІВ	357
57.	Кривошея Т. М., Матвеева А. О. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВИМІРЮВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ УМОВНИХ МІРОК	365
58.	Легошина О. Л., Лотиш Н. О. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН	373
59.	Остапчук Ю. Ю., Колодяжна А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА СПІЛКУВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	378
60.	Поліщук В. В., Лой Б. І., Ткачук О. О. ВПЛИВ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ	383

61. **Попова Н. О.** 390
 ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ
 МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ
62. **Сологуб В. А., Стецьків А. О.** 394
 ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
 «ФАРМАЦЕВТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ» В УМОВАХ ІНТЕРНАТУРИ
63. **Сосяк М. М., Пилат Ю. Б.** 401
 СВОЄРІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ В
 УСНОМУ МОВЛЕННІ
64. **Ушата Т. О., Ніколаєнко О. В.** 410
 ДОЦІЛЬНІСТЬ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В
 КОНТЕКСТІ
65. **Ярославцева М. І., Стародуб Д. В.** 413
 ВИКОРИСТАННЯ LEGO-ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ
 ПРОСТОРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

66. **Абсалямова Л. М., Перегудова В. І.** 421
 ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ
 ПІДЛІТКІВ В РІЗНОМУ КУЛЬТУРНО-МОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
67. **Ванюшкіна О. А., Паламаренко С. О.** 425
 ВИКОРИСТАННЯ АРТПРАКТИКИ, НЕЙРОГРАФІКА У РОБОТІ
 ЗІ СТУДЕНТАМИ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД
68. **Мирна Ю. В., Меднікова Г. І.** 430
 ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ
 ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ДОРОСЛОСТІ
69. **Токарева Н. М., Шиянова І. М.** 433
 МАРКЕРИ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ЯК РЕСУРСУ СТАБІЛІЗАЦІЇ
 ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ФАХІВЦІВ З
 УПРАВЛІННЯ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

70. **Pohorzelskyi I.** 443
 THE PHENOMENON OF PERSONALITY SUSTAINABILITY AS A
 SOCIOLOGICAL PROBLEM
71. **Башикірова В. В., Бобровник Ю. В., Неділько В. В., Нежива С. М.** 447
 ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПРАКТИК ДІЛОВОГО
 ЕТИКЕТУ В УКРАЇНІ
72. **Бейба Д. Р., Навошицький М. Т., Навошицька Х. Т.** 454
 ІНКЛЮЗІЯ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА
 НОРМА ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
73. **Купців В. Р., Кабусь Н. Д.** 464
 ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
 ІНСТИТУТУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

JOURNALISM

74. *Головашкін О. В.* 469
ВІЙСЬКОВА ЖУРНАЛІСТИКА СЬОГОДЕННЯ. РЕАЛІЇ
АКТУАЛЬНОСТІ ЗМІ В ПЕРІОД ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ

ART

75. *Космін Л. Г.* 473
ПЛАСТИЧНИЙ ТЕАТР В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

HISTORICAL SCIENCES

76. *Митрофанов Д. Р., Ходченко О. Є.* 483
ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ
СТАБІЛЬНІСТЬ СІНГАПУРУ

CULTUROLOGY

77. *Лись Д. А., Головачук М. В.* 491
ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СУСПІЛЬСТВО ТА КУЛЬТУРУ У
ПРОЦЕСІ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

POLITICAL SCIENCES

78. *Дзюндзюк Б. В.* 501
АЛЬТЕРНАТИВИ ДЛЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В
ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ
79. *Крись В. М.* 504
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ

PHILOLOGICAL SCIENCES

80. *Bondarjeva A.* 515
COMPARATIVE ANALYSIS OF FORMULAIC LANGUAGE
TRANSLATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN AEROSPACE
TEXTS
81. *Lebedeva O. D.* 519
COMBINATORICS AND ITS CONCEPTS
82. *Syrko I.* 523
THE USE OF PROVERBS IN TEACHING ENGLISH
83. *Volkova L., Panko I.* 529
PHONETIC PECULIARITIES OF STYLE
84. *Zahorulko T. S.* 533
PECULIARITIES OF USING AND TRANSLATION OF IDIOMS IN
BUSINESS ENGLISH DISCOURSE
85. *Євтушиук Д. В., Киричук Л. М.* 537
ЕСТЕТИЗАЦІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
ЗАСОБАМИ TED TALKS НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У
СТАРШІЙ ШКОЛІ

86.	Кравченко К. А. ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ НІМЕЦЬКОГО ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНІ	544
87.	Худолій Є. Є., Медведь О. В. ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ МЕТАФОРИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ	552
ECONOMIC SCIENCES		
88.	Liu Shuxin, Bieliaieva O. STUDY ON THE DEVELOPMENT PATH OF AGRICULTURAL CULTURAL TOURISM IN SHANDONG PROVINCE UNDER THE BACKGROUND OF RURAL REVITALIZATION	557
89.	Yasinetska I., Kushniruk T., Kharchenko O. POST-WAR LAND USE PRIORITIES	565
90.	Баранівський О. В. ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ ДО ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ	569
91.	Бєлова Т. Г., Перебийніс Ю. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	576
92.	Бражко О. В., Забеліна А. С. МЕХАНІЗМ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ЯК РЕГУЛЯТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДЕРЖАВНІЙ ЕКОНОМІЦІ	581
93.	Горобінська І. В., Волинець Л. М., Горобінський А. В., Волинець Я. Є. ЛОГІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	589
94.	Грищенко О. В. ДЕТАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ В ОБЛІКОВІЙ ПОЛІТИЦІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ	593
95.	Демків Ю. М., Коваленко В. В. ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ В АНТИКРИЗОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	596
96.	Костюченко С. КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ І ПІДПРИЄМСТВ	602
97.	Куля І. Ф., Арделян К. Ю., Нейчева О. С., Мунтян Ю. К. ОРГАНІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТУ	606
98.	Марков Р. Р. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ТОВАРІВ НА ОСНОВІ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ЛОКАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	615

99. **Павлюк Т. І., Тросюк К. О.** 619
МАТЕРІАЛЬНА ДОПОМОГА БЕЗРОБІТНИМ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
100. **Попович О. В., Лебідь Г. Є.** 627
ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І КОНТРОЛЮ В НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ
101. **Прийдак Т. Б., Лега О. В., Яловега Л. В., Мокієнко Т. В., Морозов Є. О.** 633
ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА
102. **Прозорова Н. В., Гуторов А. О.** 637
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ LMT-ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ
103. **Сухорукова А. Л., Єфімова А. М., Ізбаиш В. М.** 640
ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ: ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ТА СПІВРОБІТНИКІВ
104. **Тебенко В. М.** 649
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ
105. **Чередниченко В. В.** 654
ВПЛИВ БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ НА УСПІШНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛЕЮ

LEGAL SCIENCES

106. **Бантуш В. В., Деркаченко Ю. В., Черниш А. Р.** 657
НАЙПОШИРЕНІШІ ВИДИ ЗЛОВЖИВАНЬ ПРАВОМ НА ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН
107. **Коваленко І. А., Левчук А. Ю.** 662
ПРАВОВІ ОСНОВИ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ
108. **Костенко М. В., Вірська К. І.** 667
ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЛІДЧИХ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ
109. **Майка М. Б., Зайшла Р. А.** 672
ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВЕ СУДОЧИНСТВО
110. **Яремчук М. М.** 679
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ

AGRICULTURAL SCIENCES

ACCLIMATIZATION OF SWISS COWS TO THE CONDITIONS OF THE FOREST-STEP ZONE OF UKRAINE

Batyr Ruslan Yuriyovych,

PhD agriculture. of science

Institute of Animal Husbandry of the National

Academy of Sciences of Ukraine,

Kharkiv, Ukraine

There are about a thousand breeds of cattle in the world, the most widespread of which are 250. The duration of existence of each breed is determined by its compliance with human needs, therefore breed formation belongs to both biological and socio-economic processes. The reason for changes in animal breeding was transformations in ideology, market needs, agriculture in general, and intensification of production.

At the present stage, one of the many factors that significantly affect the production of milk as the main food product is the breed of animals. And it is the Swiss breed of cows that fully manifests its biological potential when animals are kept in the conditions of a large industrial complex, with their increased concentration in a limited space and minimal opportunities for recovery and rest, and their advantage in terms of milk productivity over Holsteins is 11.1– 17.8%, and for 4% milk – 14.6% [1].

The Swiss breed of cattle was bred in Switzerland. The exact homeland of the cows is the canton of Schwyz, located in the Alps. The mountain roots of the breed have brought up in it adaptability to the environment and high endurance. Also, these traits appeared because the Swiss cow was often used as a draft animal. It was endurance that made it possible for the Swiss breed to spread throughout the planet. In the 19th century, it was already known in neighboring Italy, France, Austria and

Germany. German-speaking countries are still leaders in the number of Swiss cows [2].

Over time, the Swiss breed of cows spread not only in Switzerland, but also in Austria, Italy, and Germany. In the 20th century, representatives of this species began to be transported to other European countries and North America, and today there are up to 7 million heads of this species worldwide. In addition, breeders from other countries crossed representatives of the Swiss breed with brown, Caucasian and Kostroma cows, and the cows became very hardy, had an excellent physique, high productivity and resistance to any weather changes. In addition, in different countries, specific tasks were set for the improvement of livestock.

In Europe, the main type of Swiss cattle is dairy and meat, but depending on the specific country, there are also its own characteristics. Thus, cattle raised in Austria and Germany are characterized by small size and are small animals with small udders on low, but strong, limbs. However, these cows have very tasty milk, from which no less tasty hard cheeses are made. In France, it is the opposite, large cattle with a large live weight, characterized by high milk yield. In Italy, too, breeders are working to further increase meat productivity, and dairy products are being improved for the preparation of hard cheeses. In America, Swiss cows are bred mainly for dairy purposes. Breeders of such countries as Australia, New Zealand and many others are engaged in this breed (there are about 14 countries where Swiss cattle are actively used) [2].

The most positive qualities of the Swiss breed are the following: rapid maturation (the first insemination of heifers occurs at 14-16 months); good health in both adults and young animals; calm character, which facilitates collective maintenance; high ability to adapt to environmental conditions.

For the first time in Ukraine, Swiss cattle began to be bred in 1879 in the Transcarpathian region by importing animals from Switzerland and Germany. The next imports of Swiss animals were carried out in 1881-1913. In the period from 1960 to 1965, 446 heifers and heifers, as well as 93 Swiss breed bulls were imported from Austria to the Kharkiv and Transcarpathian regions. As a result of targeted

breeding work on crossing gray Ukrainian cattle with Swiss cattle, the Lebedinskaya breed of cattle was bred in Ukraine (1950), and the local brown mountain Carpathian and gray Transcarpathian cattle with Swiss and other improving breeds of cattle - the brown Carpathian breed (1972). To improve domestic brown cattle, from 1977 to 1984, deep-frozen sperm of valuable breeding bulls and live breeding bulls were imported to Ukraine from the USA, Canada and Austria to the Sumy, Chernigov and Transcarpathian regional breeding associations. In order to provide domestic breeding centers and breeding farms of Ukraine with their own genetic resources of the improving Swiss breed for the improvement of economically useful traits of brown cattle breeds, 1649 Swiss heifers were imported from Western Europe and Russia to breeding farms from 1986 to 2012.

With the imported Swiss cattle and their offspring in subsequent genetic and ecological generations after importation, targeted breeding work was carried out in Ukraine to assess the breeding qualities of animals, their selection and selection in order to obtain breeding bulls for staffing domestic breeding centers and breeding associations, and a new genealogical structure of the breed was formed [3]. The modern genealogical structure of Swiss cattle in Ukraine is represented mainly by lines of American origin: Norvik 92049, Distinction 159523, Oregon 086356, Hill 76059, Meridian 90827, Master 106102, Elegant 148551, Stretch 143612, Peyven 136140, Concentrate 106157, Vigate 083352, Laddi 125640, Eleima 110327, Supreme 124652, Laylasan 131528 and Destiny 118612 [3].

Today, there are about 1,500 heads of cattle of this breed in the farms of Ukraine, 37 breeder bulls are used in breeding farms. The genealogical structure of Swedish cattle is mainly represented by Meridian, Concentrate, Master, Oregon, Pawan and Hill lines. The main breeding resources of the breed are concentrated in the "Mykhailivka" breeding plant of the Sumy region and the "Ekaterinoslavskiy" livestock complex of the Dnipropetrovsk region.

The combined Swiss breed of cows is unique and combines the advantages of both meat and dairy breeds and has high productivity. The versatility of the breed makes it possible to breed meat-milk, milk-meat or milk animals with a body and

significant dimensions, good health, quick maturation and fruitful longevity, is able to adapt to various natural factors and gives a high-quality product. Representatives of this breed steadily pass on their economically useful traits [4].

Cows of the Swiss breed have a color from brown to light gray, with a characteristic feature - a lighter hair covering along the upper line of the body. The animals are distinguished by a powerful, proportional constitution, good musculature, a small short head, a slightly short, muscular neck, a broad forehead, and dark-colored horns with black ends. The udder is rounded or curved, the udder is cup-shaped with cylindrical teats, the udder index is 43% on average. Despite the fact that the farms mainly breed Swiss cows of the dairy and meat type, these cattle also show a fairly high milk yield - in a year, one Swiss cow can give 4.3–5 tons of milk with a fat content of up to 3.8% [4].

In general, the milk productivity of mature cows of the Swedish breed is up to 6,000–7,000 kg, and some cows have up to 10,000 kg of milk, excellent in taste, with a content of 4.2% fat and up to 3.5% protein, but the rate of milk yield is low - 1,2 kg per minute. Thus, one cow of the Swedish breed of American breeding gives an average of 5,000 kg of excellent milk in one lactation, the average fat content is 4.5%. The high productivity of the Swedish breed allowed it to enter the top five dairy breeds on the North American continent [4].

Variability of cow productivity indicators varies within specific herds of the respective breed. Thus, among cows of the Swiss breed, they have limits of 4236-8345 kg, Lebedyn cows 3374–5557 kg, Ukrainian brown dairy cows 3700-6781 kg. However, in agricultural enterprises of Ukraine, the Holsteinized black and white, Simmental and red steppe cattle breeds are still relatively common. When determining the productive qualities of cows from New Zealand, it was established that the higher indicators of the level of milk fat, protein and the longer duration of the lactation period were higher in the Holstein than in the Swedish breed of cows [5].

It should be noted that the terms of the productive longevity of dairy cows become one of the main criteria for the efficiency and profitability of dairy farming.

Calculations show that if the average duration of use of cows is less than 2.5 lactations, then the mother cows will begin to die from the herd before their daughters give birth.

In the studies of Silichenko K.A. the high adaptability of cows of the Swiss breed to the intensive technology of exploitation in the conditions of the industrial complex, in which the dynamics of realizing the productive potential of animals of the Swiss breed is very high and to some extent depends on the season of their calving, has been proven. Thus, in autumn-winter calving animals, the productivity indicator during four lactations is very stable and does not fall below 10,000 kg of milk, and in spring-summer calving cows, the highest level of milk yield is manifested in the second lactation and is an average of 10,597.2 kg. It was determined that the period of productive use of animals of the Swiss breed depends on the season of the first calving: cows of spring-summer calving are exploited for an average of 2.17 lactations, while in animals of autumn-winter calving this period is longer by 19.3% and amounts to 2.69 lactations [6].

As I. S. Pishchan notes, one of the main technological indicators of the exploitation of cows at the industrial complex is the period from calving to fertilization, which determines the duration of the lactation and intercalving periods and, ultimately, the efficiency of reproduction. It was determined that Shvitsky cows, which had already fully adapted during the first productive period to the conditions of the industrial complex, gave from 22 to 25 kg of milk in one day of the intercalving period in the second lactation, which indicates the high productivity of these animals [4]. It was determined that the functional activity of the lactating organism in Swiss cows of Austrian ecological origin is higher than in cows of local introduction.

REFERENCE

1. Pishchan I.S. Adaptation and loss of production by Swiss cows of different ecological origin at a large industrial complex in the Steppe zone of Ukraine. Bulletin of the Institute of Agriculture of the Steppe Zone of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2016. No. 11. P.151-159.

2. Garcia-Peniche T.B., Cassell B.G., Misztal I. Effects of breed and region on longevity traits through five years of age in Brown Swiss, Holstein, and Jersey cows in the United States. *J Dairy Sci.* 2006. Vol. 89(9). P. 3672-3680. doi: 10.3168/jds.S0022-0302(06)72407-9
3. Swiss breed of cows. <https://damilk.ua/shvitskaya-poroda-korov-opisanie-harakteristiki/>
4. Pischan I.S. Genotypic and paratypic factors of formation of milk productivity of cows of the Swiss breed in the Austrian ecological zone of origin. *Scientific Bulletin of the LNUVMBT named after S.Z. Gzytsky* 2016. Vol. 18. No. 2(67). P. 187-194.
5. Petrychenko O.A. Technologies of creation, breeding and evaluation of dairy herds: an analytical review. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice.* 2018. No. 2. P. 124-134.
6. Silichenko K. A. Longevity of cows of the Swiss breed under intensive exploitation technology at the industrial complex for milk production. autoref. thesis ... candidate s.-g. Sciences: 204. Dnipro. 2023.- 25 p.

VETERINARY SCIENCES

THE LEVEL OF VITAMINS IN THE BLOOD OF YOUNG CATTLE UNDER CADMIUM LOAD

Gutyj Bogdan Volodymyrovych,
doctor of veterinary sciences, professor

Vus Ulyana Mykhailivna,
senior lecturer

Martyshuk Tetiana Vasylivna,
candidate of agricultural sciences, senior lecturer

Guta Zoryana Antonivna,
candidate of veterinary sciences, senior lecturer
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary
Medicine and Biotechnologies
Lviv, Ukraine

Mahzer Vira Mykhailivna,
Assistant
Separated Subdivision of National University of Life
and Environmental Sciences of
Ukraine “Berezhany Agritechnical Institute”, Berezhany, Ukraine

Cadmium is one of the most toxic heavy metals. It belongs to the second class of danger - highly dangerous substances. Like many other heavy metals, Cadmium has a pronounced tendency to accumulate in the body: its half-life is 10-35 years. By the age of 50, its total amount in the human body can reach 30-50 mg. Cadmium in the body accumulates in the kidneys (30-60% of the total) and liver (20-25%). Cadmium is also found in the pancreas, spleen, tubular bones, other organs, and tissues [1-3].

Due to the intensive emissions of industrial enterprises, cadmium pollution is continually increasing. As a result, it also increases the contamination of soils and food products grown on them [4].

The results of many experimental studies indicate that in mammals, Cadmium has a toxic effect on many organs and systems, including the cardiovascular, reproductive, excretory, respiratory, hematopoietic system, musculoskeletal system [5, 6]. The most dangerous effects are carcinogenic and mutagenic effects of this element. It is known that under conditions of intoxication of animals with cadmium compounds, there is anemia, suppression of the functional state of the immune system, and other disorders in hematopoiesis [3, 7].

The study aimed to examine the effect of cadmium load on the level of vitamins A and E in young cattle's blood.

Materials and methods. The research was conducted based on a farm in the village of Ivanivtsi, Zhydachiv district, Lviv region, on ten six-month-old bulls, Ukrainian black-and-white dairy breed, which was formed into two groups of five animals each: control (C) and experimental (E). The bulls of the control group were on a regular diet. The (E) group animals were fed cadmium chloride at a dose of 0.04 mg/kg body weight.

For the research, the rules obligatory for performing zootechnical experiments on selecting and keeping analogous animals in groups, harvesting technology, use, and accounting of consumed feed were followed. The animals' diet was balanced in terms of nutrients and minerals, which provided their need for essential nutrients.

The keeping, feeding, care, and all manipulations of animals were carried out following the "European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experimental and Scientific Purposes" (Strasbourg, 1986) and the "General Ethical Principles for Animal Experiments, adopted by the First National Congress on bioethics" (Kyiv, 2001). The experiments were carried out under humanity's principles set out in the "European Community Directive. "

The experiment lasted for 30 days. Blood for analysis was taken from the jugular vein on the 5th, 10th, 15th, 20th, and 30th days of the study.

The content of vitamins A and E in the blood of animals was determined by high-performance liquid chromatography on a chromatograph "Milichrome-4" [8].

The analysis of research results was performed using the software package

Statistica 6.0.

The Student's t-test assessed the probability of differences. The results of the mean values were considered statistically significant at * - $P < 0.05$, ** - $P < 0.001$ (ANOVA)

Results and discussion. Based on previous investigations, it was found that Cadmium in the body of young cattle activates the intensity of radical formation and enhances the processes of lipid peroxidation [6]. As a result, the enzymatic link of the antioxidant defense system of animals is suppressed.

That is why it is also essential to study this system's non-enzymatic part, which includes vitamins with high donor properties.

They reduce the amount of free oxygen in the cell by activating its utilization and restoring lipid radicals. They are all "direct" antioxidants because they interact directly with reactive oxygen species, lipid peroxidation products, and free radicals.

One of the main vitamins that have antioxidant properties is vitamin E. The pharmacological action of vitamin E is that it prevents the oxidation of fats, fatty acids and sterols. Vitamin E stabilizes cell membranes and intracellular formations, a prerequisite for protecting nuclear chromatin and DNA from the destructive effects of free radicals [9, 10].

The level of vitamin E in the blood of bulls with chronic cadmium toxicosis is shown in Table 1.

A probable increase in vitamin E in the blood of the (E) group of bulls on the 5th day of the test, which was fed cadmium chloride at a dose of 0.04 mg/kg body weight. Subsequently, the level of vitamin E continued to decrease, as compared with the (C) group on the 10th day of the experiment decreased by 9.5%, respectively. On the 15th day of the trial, the level of the vitamin reduced to $3.4 \pm 0.12 \mu\text{mol/l}$, while in the (C) group of animals, it fluctuated within $4.0 \pm 0.06 \mu\text{mol/l}$.

The lowest level of vitamin E was on the 20th day of the experiment compared with the (C) group; it decreased by 32.6%. On the 30th day, the vitamin level grew compared to the previous day, but in comparison with the control group was lower by 17.9%.

Table 1

**The level of vitamin E in the blood of bulls in chronic cadmium toxicosis;
(M±m, n = 5)**

Blood test time (days)	Vitamin E (µmol/l)	
	Groups of animals	
	Control	Experimental
Initial values	4.1±0.05	4.0±0.07
5th day	4.0±0.07	4.4±0.10*
10th day	4.2±0.08	3.8±0.09*
15th day	4.0±0.06	3.4±0.12*
20th day	4.3±0.09	2.9±0.10**
30th day	3.9±0.06	3.2±0.11**

*Note. The degree of probability compared with the control group – $p < 0,05$ – *,
 $p < 0,001$ – ***

Vitamin E (tocopherol) protects vitamin A from oxidation in both the intestines and tissues. If there is a deficiency of vitamin E, then vitamin A will not be absorbed in the appropriate amount, and therefore these two vitamins should be taken together [11].

Vitamin A is a potent acceptor of peroxide radicals due to its ability to intercept peroxide compounds actively. The antioxidant effects of this vitamin are also indirect, as retinol is known to be actively involved in the synthesis of sulfur-containing amino acids in the body, in particular L-cysteine. Simultaneously, the latter is a structural component of glutathione and, due to the presence in its composition of a functionally highly active sulfhydryl group - a determinant in the implementation of its antioxidant effects [12].

The content of vitamin A in bulls' blood when fed cadmium chloride is shown in Table 2. It should be noted that Cadmium's action disrupts the absorption of carotene and its conversion into retinol, which adversely affects the health of animals. Thus, in experiments on calves of the black-spotted breed, it was found that Cadmium interferes with the normal absorption of carotene as a result of the destruction of vitamin A in the rumen.

Table 2

**The level of vitamin A in the blood of bulls in chronic cadmium toxicosis;
(M±m, n = 5)**

Blood test time (days)	Vitamin A (µmol/l)	
	Groups of animals	
	Control	Experimental
Initial values	0.83±0.029	0.80±0.030
5th day	0.79±0.031	0.83±0.015
10th day	0.85±0.025	0.74±0.020
15th day	0.81±0.020	0.67±0.011**
20th day	0.80±0.026	0.62±0.035**
30th day	0.78±0.024	0.69±0.018*

*Note. The degree of probability compared with the control group – $p < 0,05$ – *,
 $p < 0,001$ – ***

A probable decrease in vitamin A in the blood of bulls of the (E) group on the 15th day of the search, compared with the (C) group of bulls, declined by 17.3%. Subsequently, the level of vitamin A continued to decline and on the 20th toad of the test reached 0.62 ± 0.035 µmol/l, while in control, this figure was 0.80 ± 0.026 µmol/l. On the 30th day of the experiment, the vitamin A level in the (E) group's blood was reduced by 11.5%.

Thus, feeding bulls cadmium chloride at a dose of 0.04 mg/kg body weight of the animal leads to suppressing the non-enzymatic part of the animal body's antioxidant system, as indicated by a decrease in the level of vitamins A and E.

Conclusion. Feeding bulls cadmium chloride at a dose of 0.04 mg/kg body weight for 30 days caused chronic cadmium toxicosis development. Feeding bullocks cadmium chloride in the specified amount caused a probable decrease in vitamins A and E. The studies made it possible to reveal further the pathogenesis of Cadmium's toxic effects on the body of bulls and use these data to develop an antidote for cadmium intoxication.

REFERENCES

1. Melnychuk, D. O. Trakhtenberh I. M., Melnykova N. M., Kalinin I. V., Shepelova I. A., & Derkach Ye. A. (2002). Toksykologichnyi vplyv solei svyntsiu ta kadmiuu na bioikhimichni pokaznyky u laboratornykh tvaryn. Naukovyi visnyk NAU,

55, 117–119 (in Ukrainian).

2. Melnychuk, D. O., Melnykova, N. M., & Derkach, Ye. A. (2004). Vikovi osoblyvosti kumuliatsii kadmiu v orhanakh otruienykh shchuriv i zminy pokaznykiv kyslotnoluzhnoho stanu krovi za riznykh umov antyoksydantnoho zakhystu orhanizmu. *Ukrainskyi biokhimichnyi zhurnal*, 95–99 (in Ukrainian).

3. Hutyi, B. V. (2013). Vplyv khlorydu kadmiu u riznykh dozakh na aktyvnist aminotferaz syrovatky krovi buhatsiv. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. Gzhytskoho*, 15, 1(1), 49–52 (in Ukrainian).

4. Zasiakin D. A., & Zasiakin, M. D. (2003). Vplyv khronichnoho toksykozu cherez zabrudnennia vazhkymy metalamy na klinichni pokaznyky ta stan kyslotno-luzhnoi rivnovahy krovi koriv. *Vet. med. Ukrainy*, 12, 33–34 (in Ukrainian).

5. Borikov, O. Yu., & Kaliman, P. A. (2004). Vplyv khlorydu kadmiu ta peroksydu vodniu na protsesy peroksydnoho okyslennia i fraktsiinyi sklad lipidiv u hepatotsytakh shchuriv. *Ukr. biokhim. Zhurn*, 76(2), 107–111 (in Ukrainian).

6. Hutyi, B. V. (2013). Vplyv khlorydu kadmiu u toksychnykh dozakh na hlutationovu systemu antyoksydantnoho zakhystu orhanizmu bychkiv. *Veterynarna biotekhnolohiia*, 22, 112–116 (in Ukrainian).

7. Hutyi, B. V. (2013). Vplyv meveselu ta E-selenu na riven pokaznykiv ne fermentnoi systemy antyoksydantnoho zakhystu orhanizmu buhatsiv pry kadmiievomu navantazhenni. *Veterynarna medytsyna*, 97, 419–421 (in Ukrainian).

8. Vlizlo, V. V. (2004). Dovidnyk: Fiziolohe-biokhimichni metody doslidzhen u biolohii, tvarynnytstvi ta veterynarnii medytsyni. Lviv (in Ukrainian).

9. Kurtiak, B. M., & Yanovych, V. H. (2006). Vmist vitaminiv A i E ta produktiv perekysnoho okysnennia lipidiv u plazmi krovi koriv pry parenteralnomu vvedeni tryvitu i insolvitu v kintsi stiilovoho periodu. *Nauk.-tekhn. biul. In-tu biol. tvaryn*. Lviv, 212–214 (in Ukrainian).

10. Droshnev, A. E., Borisova, M. N., & Kostromitinov, N. A. (2005). Vlihanie vitamina E na pokazateli perekysnogo okislenija lipidov i antioksidantnoj

zashhity u ryb pri stresse. Mizhvidomchij tematicnij naukovij zbirnik “Veterinarna medicina”. Harkiv, 1, 395–398 (in Russian).

11. Hutyi, B. V. (2013). Vplyv meveselu na vmist vitaminiv A i E u krovi bychkiv za umov kadmiievoi intoksykatsii. Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. Gzhytskoho, 15, 3(1), 78–82 (in Ukrainian).

12. Bahlai, O. M., Murska, S. D., & Hutyi, B. V. (2011). Systema antyoksydantnoho zakhystu ta perekysne okysnennia lipidiv orhanizmu tvaryn. Nauk. visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Gzhytskoho, 13, 4(50), 2, 3–11 (in Ukrainian).

MEDICAL SCIENCES

RISK FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF IMPAIRED GLUCOSE TOLERANCE AND TYPE 2 DIABETES MELLITUS IN MUYNAK, TAKHTAKUPYR AND KANLYKULIN DISTRICTS OF KARAKALPAKISTAN

**Aynazarova Zinegul Ainazarovna,
Kamalov Telman Tolyaganovich**

Branch of the Republican Specialized Scientific and Practical
Medical Center of Endocrinology,
Republican Specialized Scientific
and Practical Medical Center of
Endocrinology, Republic of Uzbekistan

In the diagnosis of type 2 diabetes mellitus, its active detection is of great importance, since it has been proven that already at the stage of prediabetes (NGN and IGT) patients have complications specific to diabetes.

The International Diabetes Federation's diabetes screening strategy (2017) differs in the list of risk factors [1, 44].

These are:

- age over 40 years;
- obesity; increased WC
- family history of diabetes;
- arterial hypertension

To identify risk groups, it is recommended to use a local questionnaire (such as FINDRISK), if there is none, determine fasting glycemia (Table 1).

Table 1**Biochemical, anthropometric risk factors depending on the type of carbohydrate metabolism disorders compared to the control group**

Indicators	Type 2 diabetes	Prediabetes	Control group
Age	55,0±0,8***	58,5±4,6*	47,0±0,24
Fasting glycemia, mmol/L	9,6±0,3***	6,3±0,04***	4,8±0,014
Glycemia at 2 hours after UN, mmol/L	13,7±0,5***	6,8±0,31***	5,6±0,02
HvA1c, %	9,4±0,24***	5,7±0,2***	4,9±0,015

Note: * - differences relative to the control group data are significant

(* - P<0.05, ** - P<0.01, *** - P<0.001)

Table 2**Anthropometric risk factors depending on the type of carbohydrate metabolism disorders compared to the control group**

Indicators	Type 2 diabetes	Prediabetes	Control group
Weight, kg	85,2±1,5***	83,7±3,4*	75,2±0,3
BMI, kg/m ²	32,2±0,5***	31,7±1,2**	28,0±0,1
WC, cm, m f	106,9±2,1***	103,5±5,2	96,3±0,48
	101,0±1,38***	96,3±2,7**	88,7±0,37
OB, cm м ж	106,7±1,7**	110,3±4,7	101,2±0,3
	113,8±1,3***	113,0±2,5**	105,8±0,3
WC/OB м ж	1,0±0,009***	0,94±0,016	0,95±0,003
	0,89±0,007***	0,85±0,015	0,84±0,002

Note: * - differences relative to the control group data are significant

(* - P<0.05, ** - P<0.01, *** - P<0.001)

In individuals without identified carbohydrate metabolism disorders, the mean HbA1c value was 4.9±0.015% (p=0.0018) (5-95 percentile 3.9-5.8%). In individuals with IGT, the mean HbA1c value was 5.7±0.2% (p=0.017) (5-95 percentile 3.9-6.34%). In individuals with IGT, the mean HbA1c value was 6.2±0.01% (p=0.009) (5-95 percentile 4.53-6.7%). In individuals with diabetes mellitus, the mean HbA1c value was 9.4±0.24% (p=0.029) (5-95 percentile 6-15.5%). Thus, when

determining HbA1c by the immunochemical method of direct photometry with the Human reagent, values of $5.7\pm 0.2\%$ may correspond to IGT, values of $6.2\pm 0.01\%$ may correspond to IGT, the upper limit of normal values is 5.8%. The fact of high values of glycemia and HbA1c at the time of diagnosis is noteworthy. The average level of fasting glycemia in the group of people with newly diagnosed diabetes was 9.6 ± 0.3 mmol/l ($p<0.01$ compared with people without carbohydrate metabolism disorders), glycemia 2 hours after a carbohydrate load was 13.7 ± 0.5 mmol/l ($p<0.01$ compared with people without carbohydrate metabolism disorders). The average level of HbA1c was $9.4\pm 0.24\%$ ($p<0.01$ compared with people without carbohydrate metabolism disorders). In 49% of individuals, the HbA1c level at the time of detection of diabetes was $\geq 9\%$, in 33% - $\geq 10\%$.

LITERATURA

1. Bernabe-Ortiz A., Smeeth L., Gilman R.H., Sanchez-Abanto J.R., Checkley W., Miranda J. J. and CRONICAS Cohort Study Group. Development and Validation of a Simple Risk Score for Undiagnosed Type 2 Diabetes in a Resource-Constrained Setting // J. Diab. Res. 2016. Article ID 8790235, 9 p. doi.org/10.1155/2016/8790235
2. Boffetta P. et al. Body mass index and diabetes in Asia: a cross-sectional pooled analysis of 900,000 individuals in the Asia cohort consortium.// PLoS One. – 2011. - Vol. 6, №6 – P. 9930. doi: 10.1371/journal.pone.0019930. Epub 2011 Jun 22.
3. Bohn B, Herbst A, Pfeifer M, et al. Impact of Physical Activity on Glycemic Control and Prevalence of Cardiovascular Risk Factors in Adults With Type 1 Diabetes: A Cross-sectional Multicenter Study of 18,028 Patients // Diabetes Care. – 2015. - Vol. 38. – P. 1536–1543; DOI: <http://dx.doi.org/10.2337/dc15-0030>.
4. Borch-Johnsen K., Colagiuri S. Diagnosing diabetes – time for a change? // Diabetologia. - 2009. - Vol. 52. - P. 2247-2250.

УДК 612.67:616-008.9:618.173-085:615.357-044.332

**MODERN DIFFERENTIATED APPROACHES TO THE APPOINTMENT OF
MENOPAUSAL HORMONAL THERAPY IN WOMEN WITH METABOLIC
DISORDERS IN MENOPAUSE**

Donskaya Yuliya,

PhD, Candidate of Medical Science, Assistant,
Department of Obstetrics and Gynecology,
Dnipro State Medical University, Ukraine

Loskutova Tetiana,

Doctor of Medical Science, Professor,
Department of Obstetrics and Gynecology,
Dnipro State Medical University, Ukraine

Petulko Albina,

PhD, Candidate of Medical Science, Assistant,
Department of Obstetrics and Gynecology,
Dnipro State Medical University, Ukraine

Abstract: In recent years, hormonal therapy has become increasingly important for women's health at various age periods and in various clinical situations. The period of menopause causes changes in the production of estrogen by the ovaries, which can lead to the appearance of vasomotor symptoms, and also, overtime, to symptoms of vaginal atrophy, metabolic disorders, osteoporosis. Hormone replacement therapy drugs have become increasingly popular in medical practice, and their effectiveness in the prevention of menopausal disorders has been widely demonstrated. In addition, it has been shown that menopausal hormonal therapy improves cognitive function and memory, and accelerates the development of cognitive impairments in women.

Keywords: metabolic disorders, menopausal hormonal therapy, risk factors, dyslipidemia, hypertension.

The age of 40–45 years for women is, unfortunately, associated with an increase in the number of diseases such as obesity, type 2 diabetes mellitus, arterial

hypertension, and atherosclerosis, which leads to a reduction in the life expectancy of these patients [1, p. 771-779].

The most important aspect is the relationship between type 2 diabetes mellitus and the formation of abdominal obesity, dyslipidemia and impaired carbohydrate metabolism. One of the links in the pathogenesis of obesity is a slowdown in basal metabolism, which is aggravated by a deficiency of sex hormones. Thus, a decrease in basal metabolism in postmenopausal women contributes to weight gain of 3-4 kg per year [2, p. 4-6].

It is now known that estrogens control the metabolism of fats and carbohydrates in the body. Estrogens accelerate the breakdown of fats and suppress the synthesis of lipid fractions, which contribute to the development of atherosclerosis. A gradual decrease in estrogen levels during perimenopause leads to lipid metabolism disorders, as well as the development of insulin resistance. Almost all metabolic disorders that occur after menopause are interrelated and further aggravate the adverse effects of sex hormone deficiency on the cardiovascular system. This is especially true for insulin resistance, which is combined with abdominal obesity.

In women with metabolic disorders, disorders of a vegetative-vascular nature predominate in the structure of manifestations of menopausal syndrome in 90% of cases. Emotional and mental manifestations are caused by the underlying disease, hyperandrogenism associated with the effect of hyperinsulinemia on the liver's production of sex hormone-binding globulin, as well as increased production of androgens in the ovaries [3, p. 544-554, 4, p. 393-397].

Estrogen deficiency in menopause also plays a role in changes in glucose and insulin metabolism: insulin concentration increases, insulin resistance and central obesity develop. Insulin secretion and elimination, insulin sensitivity in peripheral tissues decreases. Insulin stimulates the accumulation of lipids, the proliferation of smooth muscle fibers of the arterial wall, and increases the antifibrinolytic activity of the blood. Insulin resistance in postmenopause also plays a major role in the formation of a "vicious circle" in the development of cardiovascular diseases. As the

incidence of type II diabetes increases in postmenopause, insulin resistance can cause atherogenic changes in the vascular endothelium, which in turn can lead to hypertension and changes in vascular elasticity [5, p. 201-206]. It has been established that during menopause in the blood plasma the levels of total cholesterol, LDL cholesterol, total TG, HDL3, VLDL, apolipoproteins (apo-B, apo-CIII, apo-E), lipoproteins B, B/CIII, B/E and the content of total HDL cholesterol and HDL2 decreases [2, p. 4-7, 6, p. 265-270, 7, p. 237-248]. This occurs partly as a result of the loss of the protective effect of estrogens, which explains the need for the use of menopausal hormonal therapy (MHT) to prevent the onset of dyslipidemia and obesity.

Elevated androgen levels, excess abdominal fat, hypertension and increased catecholamines due to insulin resistance are risk factors for cardiovascular disease in menopause [5, p. 201-206].

Thus, all women should be examined by a gynecologist to identify risk factors for the development of coronary artery disease, including an unfavorable family history, dyslipidemia, hypertension and smoking; additional negative effects are exerted by obesity, diabetes, physical inactivity and stress.

One of the pathogenetic approaches to the treatment of women with metabolic disorders in menopause is hormone replacement therapy. Considering the pathophysiology of metabolic disorders, the use of MHT is of great clinical importance, having a positive effect on the course of the underlying disease: estrogens reduce the activity of hepatic lipase, HDL clearance (which manifests itself in an increase in HDL2 levels) and at the same time enhance the synthesis of apo-AI, the synthesis and expression of hepatic receptors for LDL-C, conversion of LDL-C to VLDL-C [2, p. 4-8, 6, p. 265-270, 7, p. 237-248]. A number of studies provide data on a decrease in the waist/hip ratio in menopausal women receiving MHT [7, p. 237-248, 8, p. 242-255, 9, p. 69-77]. Losing body weight during MHT is largely due to the effect on metabolic processes in adipose tissue, but the use of behavioral methods of treating the underlying disease is of paramount importance for this category of patients. For women with lipid metabolism disorders, a low-calorie

diet and regular physical activity are recommended.

Of course, modern hormone replacement therapy is the method of choice in the correction and prevention of manifestations of sex steroid deficiency and its complications in women. But, like any method, it has their advantages and disadvantages, knowledge of which, as well as an individual approach to working with each patient, necessary for the correct prescription and monitoring of hormonal correction, guarantee its effectiveness and safety. Taking into account the individuality of the body, the main problem when prescribing hormone replacement therapy remains the choice of the most optimal hormonal drug in terms of composition, dosage, pharmacokinetics and pharmacodynamics in each specific case to ensure the most pronounced clinical effect with maximum safety. In this case, both beneficial effects are noted due to a decrease in the level of fibrinogen, homocysteine, low-density lipoprotein, increased activity of the fibrinolysis system, and unfavorable effects manifested in a decrease in the concentration of anticoagulant proteins (antithrombin III, protein C and S, tissue factor pathway inhibitor TFPI), the development resistance to activated protein C, increasing the concentration of thrombophilia markers [2, p. 6-8, 10, p.74].

The cause of complications when using MHT may be the presence of a genetic predisposition that is not clinically manifested, but causes increased sensitivity to proinflammatory and prothrombotic stimuli. In this case, taking hormones can become critical in relation to the development of thrombosis [5, p. 201-206, 10, p. 73-77]. The main predisposing factors include genetic thrombophilias, polymorphism of estrogen receptor genes, as well as polymorphism of proinflammatory cytokine genes that influence the development of venous thrombosis.

The question is constantly raised about the essential role that the gynecologist can play: actively participating in the primary prevention of cardiovascular diseases and staying up to date with current recommendations regarding the control of blood pressure, dyslipidemia and other metabolic parameters. Key evidence-based practice implications on this issue are presented in the Hormone Therapy Position of the

North American Menopause Society [1, p. 768-772].

The unreasonably low frequency of MHT use is associated with women's fears, as well as mistrust of doctors and medications. In this regard, it is especially important to conduct detailed counseling regarding the benefits of MHT, side effects, and assessment of the benefit/risk ratio. Counseling can improve the acceptability of MHT and increase the duration of use.

It should be taken into account that in women with lipid metabolism disorders, when prescribing menopausal hormonal therapy, the risk of developing breast cancer, cardiovascular diseases and venous thromboembolism should be assessed. The choice of drug for MHT should be determined by metabolic neutrality, absence of androgenic effect, clear antiproliferative gestagenic effect, maximum similarity to endogenous steroid derivatives. The lowest effective dose of estrogen should be used. The circulation of lupus antibodies and hypertension increase the procoagulant potential of the blood. Many postmenopausal women already have any of the listed risk factors and therefore, before prescribing MHT, you need to evaluate the pros and cons. It should also be remembered that for older women using MHT, the risk of thrombotic complications is 10 times higher than for younger women using OCs. Thus, when prescribing MHT, we must consider additional factors that may increase the risk in older women and avoid the use of MHT in women with a family history of thrombosis or hypertension. The fact that the incidence of thrombosis with hormonal contraception and MHT is higher during the first year of drug use indicates the existence of a predisposition to the development of thrombotic complications, primarily associated with the presence of latent genetic (FV Leiden mutation, prothrombin G20210A mutation, etc.) or acquired thrombophilia caused by antiphospholipid syndrome [11, p. 593-599, 12, p. 305-311].

For hormone replacement therapy, transdermal use of estrogens in combination with micronized progesterone, a progesterone derivative, is preferred. It is known that when used transdermally, estrogens directly enter the bloodstream of the subcutaneous tissue and are distributed in the body before metabolism in the liver occurs. Thus, glucose tolerance is not impaired and weight gain does not occur. It is

known that biologically available estrogen has a cardioprotective effect through carbohydrate and lipid metabolism, and the hemostasis system. The effect is achieved both by influencing risk factors for cardiovascular diseases and by improving endothelial function. Regarding the effect of estrogens on the blood lipid spectrum, it was found that oral estrogen has a greater effect on reducing total and LDL cholesterol levels and increasing HDL cholesterol levels, compared with transdermal estrogen [13, p. 9-23, 14, p. 4-9]. However, oral estrogen is associated with an increase in serum triglyceride levels, leading to a supraphysiological increase in estrone levels, which can lead to metabolic and enzymatic changes in the liver [3, p. 544-554, 9, p. 69-71, 15, p. 162-170, 16, p. 999-1009]. Unlike oral forms, therapeutic doses of transdermal estrogens do not increase estrone, triglyceride, or angiotensinogen levels or decrease antithrombin III levels. For women with risk factors for obesity or carbohydrate metabolism disorders, the choice of a progestogen component is also very important. Derivatives of 19-nortestosterone affect liver function due to residual androgenic activity, which with long-term use is manifested by an increase in AST and ALT [15, p. 162-170, 17, p. 88-94, 18, p. 257-271]. They also reduce the beneficial effects of estrogen on HDL cholesterol levels. It is preferable to use progesterone preparations with metabolic neutrality and maximum similarity to endogenous steroid derivatives. Thus, the use of hormone replacement therapy in menopausal women is advisable in order to correct and prevent manifestations of sex steroid deficiency and its complications. In the presence of age-related changes in hemostasis parameters and properties of the vascular wall, a certain premorbid background, which initially causes the development of endothelial dysfunction and increased readiness for blood clotting, taking hormonal drugs may be a trigger for the development of thrombotic complications.

Avoiding the negative effects of MHT is possible only with a comprehensive assessment of risk factors. In addition to conducting standard screening studies (mammography, ultrasound of the pelvic organs, hemostasiogram, etc.), before prescribing MHT, one should not neglect a thorough study of both family and personal thrombotic history, as well as obstetric history, since up to 70% of

complicated pregnancies (syndrome) fetal loss, severe gestosis, premature abruption of a normally located placenta) is associated with a violation of the hemostasis system - APS and hereditary thrombophilias. In women of menopausal age, a burdened obstetric and somatic history already indicates a high risk of complications in the case of MHT use.

LITERATURE

1. “The 2022 Hormone Therapy Position Statement of The North American Menopause Society” Advisory Panel. The 2022 hormone therapy position statement of The North American Menopause Society. *Menopause* 2022; 29:767.

2. Ko S.H., Kim H.S. Menopause-Associated Lipid Metabolic Disorders and Foods Beneficial for Postmenopausal Women. *Nutrients*. 2020;12:202. doi: 10.3390/nu12010202.

3. Hyvarinen M., Juppi H.K., Taskinen S., Karppinen J.E., Karvinen S., Tammelin T.H., Kovanen V., Aukee P., Kujala U.M., Rantalainen T., et al. Metabolic health, menopause, and physical activity-a 4-year follow-up study. *Int. J. Obes.* 2022;46:544–554. doi: 10.1038/s41366-021-01022-x

4. Raglan GB, Schulkin J, Juliano LM, Micks EA. Obstetrician-gynecologists' screening and management of depression during perimenopause. *Menopause* 2020; 27:393

5. Khalfa A., Tiali A., Zemour L., Fatah A., Mekki K. Prevalence of metabolic syndrome and its association with lifestyle and cardiovascular biomarkers among postmenopausal women in western Algeria. *Int. J. Gynaecol. Obstet.* 2017;138:201–206. doi: 10.1002/ijgo.12206.

6. “The evaluation of lipid profile in patients with metabolic syndrome according to the cardiovascular risk calculated on the basis of SCORE chart.” *Endokrynol Pol* (2016). DOI: 10.5603/EP.a2016.0020

7. Stefanska A., Bergmann K., Sypniewska G. Metabolic Syndrome and Menopause: Pathophysiology, Clinical and Diagnostic Significance. *Adv. Clin. Chem.* 2015;72:1–75. doi: 10.1016/bs.acc.2015.07.001.

8. Estrogen and progestogen use in postmenopausal women: 2010 position statement of The North American Menopause. – 2010. – Vol. 17 (2). – P. 242-255.
9. Choi D., Choi S., Son J.S., Oh S.W., Park S.M. Impact of Discrepancies in General and Abdominal Obesity on Major Adverse Cardiac Events. *J. Am. Heart Assoc.* 2019;8:e013471. doi: 10.1161/JAHA.119.013471.
10. Sager, H.B., Linsel-Nitschke, P., Mayer, B., et al. “Physicians’ perception of guideline-recommended low-density lipoprotein target values: characteristics of misclassified patients.” *Eur Heart J* 10.31 (2010): 1266–73.
11. Bergendal A, Kieler H, Sundström A, et al. Risk of venous thromboembolism associated with local and systemic use of hormone therapy in peri- and postmenopausal women and in relation to type and route of administration. *Menopause* 2016; 23:593.
12. Masson M., Siniawski D., Krauss J., Cagide A. Clinical applicability of the Framingham 30-Year Risk Score. Usefulness in cardiovascular risk stratification and the diagnosis of carotid atherosclerotic plaqu. *Rev EspCardiol* 2011; 64: 4: 305—311.
13. Hormone Replacement Therapy. Guidance for Menopause. Based on NHS Stockport CCG HRT Guidance for Menopause Management. January 2023.
14. Physicians’ perception of guideline-recommended low-density lipoprotein target values: characteristics of misclassified patients. *Eur Heart J* 2010; doi:10.1093/eurheartj/ehq026.
15. de Villiers, T.J., Pines, A., Panay, N., et al. “Updated 2013 International Menopause Society recommendations on menopausal hormone therapy and preventive strategies for midlife health.” *Climacteric* 3.16 (2013): 316–37.
16. Christakis M.K., Hasan H., De Souza L.R., Shirreff L. The effect of menopause on metabolic syndrome: Cross-sectional results from the Canadian Longitudinal Study on Aging. *Menopause.* 2020;27:999–1009. doi: 10.1097/GME.0000000000001575.
17. Hong S.H., Hwang S.Y., Kim J.A., Lee Y.B., Roh E., Kim N.H., Seo J.A., Kim S.G., Kim N.H., Choi K.M., et al. Comparison of anthropometric indices

for the screening of nonalcoholic fatty liver disease in pre- and postmenopausal women. *Menopause*. 2020;27:88–94. doi: 10.1097/GME.0000000000001419.

18. Oliver-Williams C., Glisic M., Shahzad S., Brown E., Pellegrino Baena C., Chadni M., Chowdhury R., Franco O.H., Muka T. The route of administration, timing, duration and dose of postmenopausal hormone therapy and cardiovascular outcomes in women: A systematic review. *Hum. Reprod. Update*. 2019;25:257–271. doi: 10.1093/humupd/dmy039.

CHARACTERISTICS OF PREMENSTRUAL DISORDERS IN YOUNG WOMEN AND STUDENTS DURING MARITAL STATUS

Harahulya Iryna Stepanivna

PhD, Associate Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology
at Dnipro State Medical University

Vasylenko Tetiana Vasylivna

PhD, Assistant Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology
at Dnipro State Medical University

Petulko Albina Petrivna

PhD, Assistant Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology
at Dnipro State Medical University

Chuiko Vasyl Ivanovych

PhD, Assistant Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology
at Dnipro State Medical University

Donska Yuliia Vitaliivna

PhD, Assistant Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology
at Dnipro State Medical University

Annotation: Premenstrual syndrome (PMS) is a cyclic disorder of the late luteal phase of the menstrual cycle in which women's daily functioning is affected by emotional and physical symptoms that significantly affect their quality of life. The aim of this study was to determine the prevalence and severity of PMS among college and young women and to clarify its relationship with wartime conditions and chronic background stress.

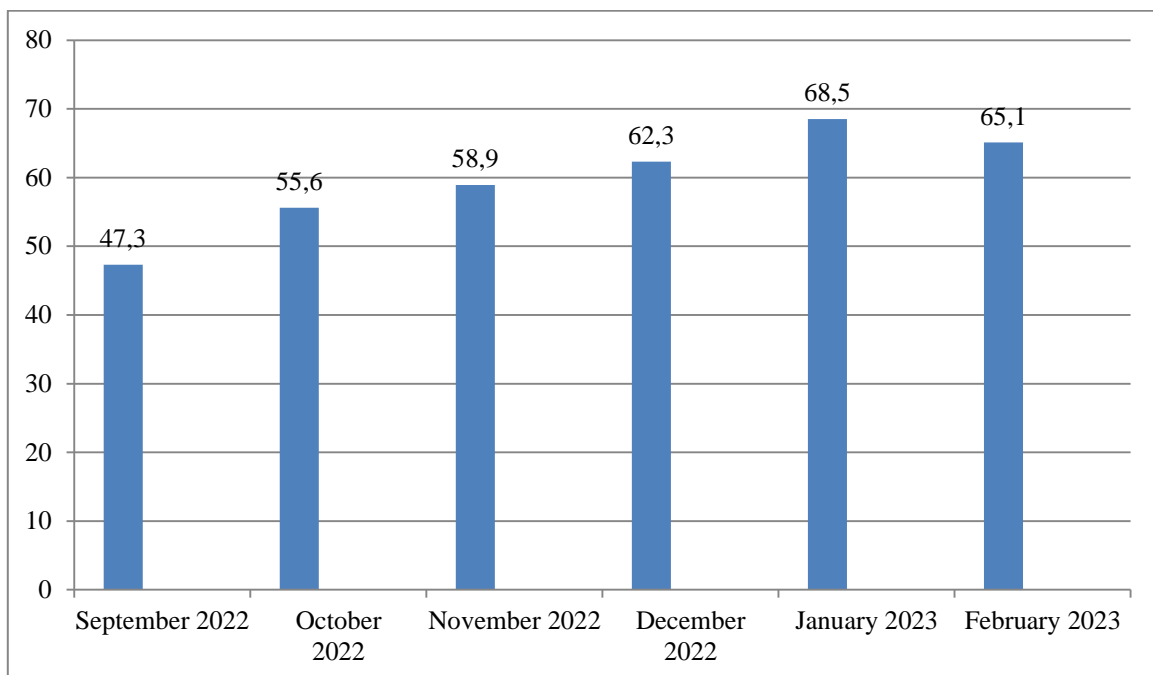
Key words: premenstrual syndrome, young women, military condition, stress condition, cephalgic form, neuropsychic form, edematous form, dysphoric disorder, asthenodepressive syndrome.

During the war, premenstrual syndrome is a common gynecological disease in women of reproductive age, in particular, in students. A large amount of data, surveys and complaints of female patients testify to the significant relevance of this problem, since among all reasons for academic absences, the first place is occupied by

premenstrual syndrome and dysmenorrhea [1, 2]. Premenstrual dysphoric disorders lead to a decrease in social, intellectual and physical activity in students and young women [3] experiencing significant emotional stress during air strikes and explosions.

The purpose of this study is to study the prevalence and clinical manifestations of premenstrual disorders in students and young women during the war and training in "online" conditions.

The research is based on a 6-month survey (from September 2022 to February 2023), in which 200 young women and students took part. The presence of symptoms of premenstrual syndrome was noted by 137 women, that is, 68.5%. According to the severity of clinically manifested PMS, the results were divided as follows: mild - 53.9%; average – 40.9%; heavy - 5.2%. At the same time, the prevalence of PMS progressively increased from September to February.

Pic. 1. Prevalence of PMS in young women and students within 6 months.

An analysis of PMS manifestations and women's complaints revealed that the most common forms during hostilities were cephalic and neuropsychiatric, which manifested themselves in the form of headaches, disturbed sleep, depression, aggression or unmotivated anxiety and had a tendency to increase. The edematous

form of PMS was rare. Symptoms of premenstrual dysphoric disorder consisted of emotional instability, changes in appetite, drowsiness, rapid fatigue, impaired concentration and attention. Symptoms of restlessness, irritability, anxiety, violation of control, exacerbation of interpersonal conflicts were significantly less common.

Thus, according to the results of the questionnaire survey, the incidence of PMS in young women and female students during martial law was 24.3%. Foreign authors insist on an even greater prevalence of PMS among women of this cohort, which, according to their research, reaches 70% [4]. With the extension of the war, the intensity of PMS symptoms increases (January-February 2023), which is due to background stress conditions and additional stress on the psychoemotional and intellectual sphere of women, especially for university students. It can also be noted that the changes directly affected the structure of individual clinical forms of PMS, which was reflected in a decrease in the proportion of the edematous form and an increase in the cephalgic and neuropsychic forms. This is explained by the state of chronic psychosocial stress, intellectual and emotional tension, as well as an increase in the level of social responsibility during hostilities.

REFERENCES

1. O'Brien PM, Bäckström T, Brown C, et al. Towards a consensus on diagnostic criteria, measurement and trial design of the premenstrual disorders: the ISPMD Montreal consensus. *Arch Womens Ment Health*. 2011;14(1):13-21.
2. American College of Obstetricians and Gynecologists. *Guidelines for Women's Health Care: A Resource Manual*. 4th ed. Washington, DC: American College of Obstetricians and Gynecologists; 2014:607–613.
3. Potter J, Bouyer J, Trussell J, Moreau C. Premenstrual syndrome prevalence and fluctuation over time: results from a French population-based survey. *J Womens Health (Larchmt)*. 2009;18(1):31-39.
4. Dennerstein, L.; Lehert, P.; Bäckström, T.C.; Heinemann, K. The effect of premenstrual symptoms on activities of daily life. *Fertil. Steril*. 2010, 94, 1059–1064.

TOCOLITIC THERAPY WITH ATOSIBAN IN THE TREATMENT OF PREMATURE BIRTH

Petulko Albina,

k. med. n.,

assistant of the Department of Obstetrics and Gynecology

Dnipro State Medical University

Abstract: Currently, the frequency of premature births in the world is not decreasing and is from 6 to 15% of all births [1, 2]. Premature children account for 50-70% of cases of early neonatal mortality, a high frequency of neurological diseases, vision and hearing disorders, and chronic lung diseases [3, 4].

Atosiban (Tractocil) is a synthetic competitive inhibitor of vasopressin and oxytocin. By binding to oxytocin receptors, atosiban reduces the frequency of uterine contractions and the tone of the myometrium, which leads to inhibition of uterine contractility. Atosiban also binds to vasopressin receptors, thereby inhibiting the effect of the latter.

Atosiban is the only tocolytic developed specifically for use in involuntary contractions of the uterus. In many European countries, atosiban is the drug of choice for the treatment of threatened preterm birth.

Key words: atosiban, premature birth, respiratory distress syndrome.

Material and methods

The group included 18 pregnant women with threatening and beginning premature labor at 25-33 weeks of pregnancy, with among them, four patients (23.53%) at 25-27 weeks, eight patients (47.01%) - 28-31 weeks, five patients (29.41%) - 32-33 weeks. The observation group did not include patients who had contraindications to the appointment of atosiban. The age of the subjects varied from 22 to 38 years.

All pregnant women complained of pulling pains in the lower abdomen of

varying intensity, of which 8 patients (47.01%) indicated regular uterine contractions of 15 seconds four to six times during the hour. According to cervicometry by transvaginal access, in five (29.4%) patients the length of the cervix was 25 to 30 mm, in 6 (35.3%) the length of the closed part was less than 25 mm, and the internal opening was funnel-shaped or widened. In six (35.3%) pregnant women, the fetal bladder prolapsed into the lumen of the cervical canal.

The drug atosiban was administered intravenously to all patients in three consecutive stages according to the following scheme:

1) bolus administration at an initial dose of 6.75 mg; 2) immediately after the bolus administration, infusion of the concentrate in a high dose of 300 mcg/min for three hours;

2) long (up to 45 hours) infusion of the concentrate in a low dose of 100 µg

3) The effectiveness of the atosiban drug was evaluated on the basis of the clinical picture (complaints, external and vaginal examination data), as well as the results of transvaginal cervicometry.

The results.

Among 18 women, 14 (82.4%) delivered on time, of which 12 (70.6%) childbirth was involuntary due to natural birth canals. Cesarean section was performed in 3 (1.18%) patients. In 3 (17.65%) pregnant women, the birth was premature, but it was possible to prolong the pregnancy for at least 7 days, which made it possible to carry out a full course of prevention of respiratory distress syndrome (RDS) of the fetus

LITERATURE

1 Atozyban u porivnyanni z platsebo u likuvanni piznikh zahroz peredchasnykh polohiv (APOSTEL 8) Klumper J, Breebaart W, Roos C, Naaktgeboren CA, van der Post J, Bosmans J, van Kaam A, Schuit E, Mol BW, Baalman J, McAuliffe F, Thornton J, Kok M, Oudijk MA. Study protocol for a randomised trial for atosiban versus placebo in threatened preterm birth: the APOSTEL 8 study. *BMJ Open*. 2019 Nov 26;9(11):e029101. doi: 10.1136/bmjopen-2019-029101. Erratum In: *BMJ Open*. 2022 Oct 21;12(10

2. Veropotvelyan P.N., Veropotvelyan N.P., Narytnyk T.T., Guzhevskaya I.V., Zhuravleva S.A. Pre-modern births – a modern view of the problem WOMEN'S HEALTH, No. 7 (103)/2015.-P.17-22

3. Husslein P, Roura L, Dudenhausen J et al. on behalf of the TREASURE study group. Clinical practice evaluation of atosiban in preterm labour management in six European countries. BJOG 2006; 113 (Suppl. 3): 105–10.

4. Nijman TAJ, Goedhart MM, Naaktgeboren CN et al. The effects of nifedipine and atosiban on perinatal brain injury: a secondary analysis of the APOSTEL III trial Ultrasound Obstet Gynecol 2017. DOI: 10.1002/uog.17512

5. Van Vliet Elvira OG, Nijman Tobias AJ, Schuit Ewoud et al. Nifedipine versus atosiban for threatened preterm birth (APOSTEL III): a multicentre, randomised controlled trial. Lancet 2016; 387 (10033):2117–24.

**INFLUENCE OF CIRCADIAN RHYTHMS AND NUTRITION
ON THE HUMAN BODY**

Semenenko Svitlana Bogdanivna,

PhD, Associate Professor

Savchuk Tetiana Pavlivna,

PhD, Assistant Professor

Slobodian Kseniia Valeriivna,

PhD, Associate Professor

Tkach Daiana Volodymyrivna

Student

Fedorenko Elina Yuriivna

Student

Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University” Chernivtsi, Ukraine

Abstract. Biorhythms are considered as an integral part of the functioning of the human body and are one of the main mechanisms of human adaptation to environmental conditions - changes in the duration of the light period, temperature regime, geomagnetic influences as well as to the organization of work. It is known that the diet is determined by the frequency, time and observance of the time of eating during the day.

Key words: biorhythms, desynchronization, rational nutrition, metabolism, obesity.

According to literary scientific sources desynchronization is a violation of biological rhythms. Its mechanism consists in shifting the phase of the rhythm relative to the time of day as well as other rhythms, changing the period of the rhythm, reducing its amplitude, decreasing or increasing the average daily level of the indicator [1, p. 215].

Violation of the diet when interfering with the sleep-wake cycle is one of the mechanisms through which the adverse effects of circadian desynchronization are

mediated. Scientists believe that rational nutrition prevents the development of diseases of the gastrointestinal tract, metabolism, and cardiovascular system. It affects energy exchange; light regime and the sleep-wake cycle, on the rhythmic organization of physiological processes, accompanies various pathological conditions such as obesity and diabetes [2, p. 163].

Rational nutrition depends not only on the qualitative and quantitative composition of food but also on the diet. A rationally balanced diet contributes to maintaining the health of the human body and is a means of preventing premature aging [3, p. 218].

According to scientific studies by changing the diet you can increase a person's life by 30%-40%. Those who want to prolong their health for many years simply have to regularly monitor their diet. Properly organized nutrition its balance in relation to the main components of food helps to preserve health and is a means of preventing premature aging. When working at night eating is shifted to hours that under physiological conditions should be a period of sleep and rest or redistribute the volume of food consumed [4, p. 748].

A powerful impetus for the study of the connection between nutrition and biorhythms in particular circadian rhythms was the study of energy metabolism disorders. Overweight people suffer from cardiovascular diseases, cholesterolemia, atherosclerosis, metabolic disorders, which leads to even greater obesity. Obesity can be accompanied by hypertension, diabetes, impaired gastrointestinal tract activity, and a decrease in the body's resistance to infectious diseases. Only matching the caloric content of food with physical and mental expenditure throughout the day contributes to weight normalization. Scientifically based nutrition can prevent the development of atherosclerosis and its complications, metabolic diseases, in particular, obesity, digestive system dysfunction [5, p. 1052].

In recent decades knowledge has been gained about the molecular genetic mechanisms of the pacemaker. Thus at the molecular level the circadian clock is represented by a system of proteins that generate self-sustaining circadian oscillations through channels of positive and negative feedback [6, p. 403].

Insufficient nutrition leads to exhaustion of the body, disruption of its functions, and weight loss. Excess nutrition on the contrary leads to the accumulation of excess fat and the violation of physiological functions of the body [7, p. 28].

It has been proven that the production of many hormones and metabolites involved in the regulation of physiological processes occurs with a certain cycle, including diurnal. the second, smaller, peak - between 10 a.m. and 2 p.m. [8, p. 300].

Rational nutrition ensures the body's optimal need for basic nutrients when determining their caloric content. The need to reduce the calorie content of food with age is caused by a decrease in physical mobility, muscle mass and a decline in metabolic processes in old age. Only by observing moderation in nutrition, it is possible to prevent excess weight gain in old age, which is extremely harmful to health. It is known that people who consume food late in the evening and at night also have a higher body weight.

Rational nutrition consists in accordance with labor activity, age, article of a person, climatic and geographical conditions and national traditions [9, p. 432].

Meat should not be excluded from the diet, although it should be consumed evenly. The main measure of nutrition restriction in obesity is reducing its caloric content to the level of the body's energy expenditure against the background of increased physical activity. Along with this the diet should be changed - it means eating small amounts of food 4-5 times a day. Very useful fish proteins, which have a therapeutic and preventive effect on atherosclerosis. Protein deficiency, as well as excess protein nutrition, leads to serious health disorders. The value of protein is determined by its amino acid composition. There are essential amino acids that cannot be synthesized in the body and are ready-made in the composition of food proteins, and substitute amino acids that are synthesized in the body itself. It is better to eat meat and fish in boiled form. The human body is provided with energy from proteins, fats and carbohydrates that enter the body with food products. More than 40 chemical elements are needed by the body to maintain vital activity [10, p. 17].

The interaction of such factors as time and nutrition also proves the differences in the body's reaction to food loads in different periods of the day. With three meals

the intervals between meals should not be more than 6-7 hours with four meals they are reduced to 4-4.5 hours.

It has been established that the time of eating has a different effect on the dynamics of carbohydrate metabolism. You don't need to try to suppress your appetite, but learn to control it. Thus, morning intake of a standard meal at 9:00 a.m., compared to evening meal at 5:00 p.m., causes a smaller increase in blood glucose concentration, which is associated with a faster and earlier release of insulin due to a more rapid production of glucagon-like peptide 1 and glucose-storing insulintropic peptide [11, p. 301].

Moderation in food should become a mandatory rule for older people. The need to reduce the calorie content of food with age is caused by a decrease in physical activity, muscle mass and a decline in metabolic processes. Only by observing moderation in nutrition it is possible to prevent excess weight gain at this age, which is extremely harmful to human health. The rationality of nutrition depends not only on the qualitative and quantitative composition of food but also on the correct diet [12, p. 430].

To study the role of the diet in the formation of circadian desynchronization, models with different feeding regimes of laboratory animals are widely used - ad libitum feeding or its variants (restricted feeding) until a certain time period (light or dark). In such models, animals can also be forced to exercise during their natural rest hours [13, p. 5].

Thus, when rats were fed only during daylight hours under the conditions of a normal light-dark cycle, body weight and fat tissue mass increased more compared to animals that had access to food throughout the day or only at night. At the same time, food consumption in grams per kg of body weight was the same in all groups [14, p. 1385].

According to statistics, obesity shortens life expectancy by 8-12 years. This is facilitated by insufficient muscle load, a sedentary lifestyle and high-calorie food, which increases the body's energy expenditure.

Interference with the sleep-wake cycle is closely related to eating disorders.

When interfering with the sleep-wake cycle, the diet is one of the mediators through which desynchronization affects the metabolic profile of the body. Long-term exposure to desynchronization, respectively, contributes to the consolidation of metabolic disorders and the development of diseases [15, p. 1061].

Thus, scientific data on the interaction of nutrition, metabolism and biological rhythms prove that their coherence plays an important role in energy exchange. The importance of the diet and circadian cycle in maintaining normal body weight and preventing metabolic diseases has been confirmed.

REFERENCES

1. Pfeffer M, Korf HW, Wicht H. Synchronizing effects of melatonin on diurnal and circadian rhythms. *Gen. Comp. Endocrinol.* 2018;215-221. doi: 10.1016/j.ygcen.2017.05.013. Epub 2017 May 19.

2. Genario R, Cipolla-Neto J, Bueno A, Santos H. Melatonin supplementation in the management of obesity and obesity-associated disorders: A review of physiological mechanisms and clinical applications. *Pharmacological Research.* 2021;163:105254. doi: 10.1016/j.phrs.2020.105254. Epub 2020 Oct 17.

3. Guan Q, Wang Z, Cao J, DongYu and ChenYa. Mechanisms of Melatonin in Obesity: A Review. *International Journal of Molecular Sciences.* 2021;23(1):218. doi:10.3390/ijms23010218.

4. Ou TH, Tung YT, Yang TH, Chien YW. Melatonin improves fatty liver syndrome by inhibiting the lipogenesis pathway in hamsters with high-fat diet-induced hyperlipidemia. *Nutrients.* 2019;11(40):748. doi: 10.3390/nu11040748

5. Overberg, J.; Kalveram, L.; Keller, T.; Krude, H.; Kühnen, P.; Wiegand, S. Interactions between nocturnal melatonin secretion, metabolism, and sleeping behavior in adolescents with obesity. *Int. J. Obes.* 2022;(46):1051–1058.

6. Manchester LC, Coto-Montes A, Boga JA, Andersen LP, Zhou Z, Galano A, et al. Melatonin: an ancient molecule that makes oxygen metabolically tolerable. *J. Pineal Res.* 2015; 59(4):403.

7. Keskin A, Acı R, Duran, U&, Sugeçti S. Physiological and Anti-obesity

Effects of Melatonin and Niacin Supplements in Rat Models Adem KESKIN¹, Recai ACI², Utku DURAN³, Serkan SUGEÇTI⁴. *Caucasian Journal of Science*. 2021; 8(1):27-37.

8. Chojnacki C, Walecka-Kapica E, Błońska A, Winczyk K, Stępień A, Chojnacki J. Serotonin and melatonin secretion in postmenopausal women with eating disorders. *Endokrynol Pol*. 2016; 67(3):299-304. doi: 10.5603/EP.2016.0012.

9. Rogero MM, Calder PC. Obesity, inflammation, toll-like receptor 4 and fatty acids. *Nutrients*. 2018;10(4):432. doi: 10.3390/nu10040432.

10. Ana VG Ramirez, Durval R Filho and Larissa BP Cunha de Sá. Melatonin and its Relationships with Diabetes and Obesity: A Literature Review. 2021;17(7):072620184137. doi: 10.2174/1573399816666200727102357.

11. Tan DX, Xu B, Zhou X, Reiter RJ. Pineal calcification, melatonin production, aging, associated health consequences and rejuvenation of the pineal gland. *Molecules*. 2018; 23(2):301.

12. Aguilar-Roblero, R.; González-Mariscal, G. Behavioral, neuroendocrine and physiological indicators of the circadian biology of male and female rabbits. *Eur. J. Neurosci*. 2020; (51):429–453.

13. Tan, D.X.; Manchester, L.C.; Reiter, R.J. CSF generation by pineal gland results in a robust melatonin circadian rhythm in the third ventricle as an unique light/dark signal. *Med. Hypotheses* 2016; (86):3-9.

14. Ralston J, Brinsden H, Buse K, Candeias V, Caterson I, Hassell T, et al. Time for a new obesity narrative. *Lancet* 2018; 392(10156):1384-1386. doi: 10.1016/S0140-6736(18)32537-6. Epub 2018 Oct 10.

15. Meyer, Nicholas; Harvey, Allison G; Lockley, Steven W; Dijk, Derk-Jan (2022-09). Circadian rhythms and disorders of the timing of sleep. *The Lancet*. 2022; 400 (10357):1061-1078. doi:10.1016/s0140-6736(22)00877-7. ISSN 0140-6736.

**THE INFLUENCE OF THE MENOPAUSE PERIOD ON THE PSYCHO-
EMOTIONAL STATE OF WOMAN AND ITS PREVENTION
(LITERATURE REVIEW)**

Tsysar Yuliya Vasilievna,

Ph.D., associate professor

Hrynko Anastasia Erastivna

Student

Bukovyna State Medical University

m. Chernivtsi, Ukraine

Abstract: Given the growing number of women of post-reproductive age in society and the raising of the retirement age, there is a need to support their professional and social activity. As of 2016, women over 50 made up 46.7% of the total female population of Ukraine, and women over 45 represented more than half of this population. Unfortunately, issues related to the problems of women of post-reproductive age do not receive enough publicity and societies, mass media and social organizations. Withami women are not enoughr informed about the risks of developingsymptoms arising in connection with the climax, as well as about the possibility of disturbance of the psycho-emotional state and ways to improve the quality of life in the presence of such changes menopause.

Keywords:menopause, post-reproductive period, psycho-emotional state, climax, prevention.

On today, the average age of menopause in the world is approximately 48.8 years, and this figure varies depending on the region where women live. In Ukraine, the age of onset of menopause ranges from 49 to 51 years. Due to the increase in life expectancy up to 80 years, the menopausal period occupies a significant part of women's lives, about 35%. Hormonal changes that occur during menopause affect women's physical, emotional, mental, and social well-being. Symptoms that appearbefore and after menopause, can differ significantly in different

women. According to a study by Panay N. and colleagues, only 8% of European women reported no menopausal symptoms, 75% had three or more symptoms, and 37% reported six or more. Hot flashes are the most common symptom, but other symptoms of menopause can also negatively affect important aspects of quality of life. Despite the fact that the quality of life of postmenopausal women is significantly reduced, many women, even with severe symptoms, do not seek medical help [1, p. 178]. Both awareness and access to menopause-related information and services remain major challenges in many countries. These issues are often not discussed in families, and women may not realize that their symptoms are related to menopause or that there are treatments that can help. In addition, health professionals may not be adequately trained to recognize perimenopausal and postmenopausal symptoms, resulting in a lack of counseling regarding possible treatment options and postmenopausal health support [3, p. 2-6].

Menopause is a physiological transitional period in a woman's life, during which with ageschanges translaDocs.com in the body are dominated by involutinal processes in the reproductive system [4, p. 426-429]. Modern ideas about the reproductive aging of women emphasize the importanceof the process of follicle reduction in the ovary ah . The involution of the reproductive system accelerates after 38 years, which leadsto a rapid decreasefertility, even before the onset of menopause, which occurs at the age of 46-55 years.

The post-reproductive period in a woman's life includes several stages: the menopausal transition, perimenopause and postmenopause. The menopausal transition lasts from 40-45 years before menopause and is characterized by It is caused by decreased fertility and changes in the menstrual cycle, such as cycle shortening, oligomenorrhoea and delays. Previously, this period was called "premenopause" [2, p. 14].

Perimenopause covers the menopausal transition and the year after the last menstruation,accompaniedby symptoms of estrogen deficiency. Menopause – is the last independent menstruation, which is confirmed only retrospectively, that is, if menstruation is not observed for a year. There are 4 types of menopause: premature,

early, late and induced (artificial) [5].

1) Premature menopause - absence of menstruation in women aged 37-39 years.

2) Early menopause - onset of menopause in women under 40-45 years of age.

3) Late - menopause in women after 55 years.

4) Induced (artificial) menopause - occurs as a result of surgery, such as removal of the ovaries, or through radiation or chemotherapy. Surgical menopause differs from natural menopause, as it is associated with the removal of the ovaries, which leads to a sudden cessation of their functions. As a result, the production of all ovarian hormones, including estrogens, progesterone and androgens, stops, which can cause the rapid development of metabolic disorders, such as atherosclerosis and osteoporosis. Postmenopause is the period that begins one year after the last menstruation and lasts for the rest of a woman's life.

For clinical practice, it is important to realize that these stages are characterized by a decrease and gradual loss of a woman's ability to ovulate and conceive, which is accompanied by a change in the nature of the menstrual cycle and its subsequent cessation. Early symptoms of involutinal dyshormonal disorders, known as climacteric syndrome (CS), are also possible. Thus, in connection with the acceleration of atresia of the follicle in the ovaries for menopause in women, the following hormonal indicators are characteristic:

- Progressive increase in FSH level, while the LH/FSH index is less than one.

- Low Estradiol (< 80 pmol/L) and Progesterone.

- An estradiol/estrone ratio of less than one may indicate relative hyperandrogenism.

- Decreased Sex Steroid Binding Globulin.

- Progressive decrease in inhibin, especially type B, and AMH.

During this period a symptom complex occurs, which includes hot flushes, night sweats, heart palpitations, biorhythm disturbances, as well as various Omani behavioral and emotional disorders associated with difficulty adapting to estrogen deficiency [6, p. 203].

Climacteric syndrome is an early and one of the most common complications

of menopause. Its symptoms are associated with an abundance of sex steroid hormone receptors in the cerebral cortex, particularly in the hypothalamus and limbic system. The functioning of these structures is important for maintaining mental and autonomic balance, which includes the regulation of emotions, thinking, thermoregulation, appetite, and blood pressure. This balance is ensured by neurotransmitters and neuropeptides. Disruption in the work of these structures leads to neuroendocrine changes that underlie the clinical manifestations of the climacteric syndrome.

The syndrome appears at different periods of menopause: in 8.5% of women during regular menstruation, in 29% with delays of 3 to 9 months and in 62.5% during the first year after menopause. According to the Kuperman index, severe manifestations of the syndrome occur in a third of women, moderate in every second, and mild in 15%.

Metabolic and endocrine changes in the perimenopausal period include dyslipidemia in 33.5% of women, hyperandrogenism in 19.7%, and hypothyroidism in 27.8%. Changes in the lipid profile are also observed. Increases in the risk of developing cardiovascular diseases and osteoporosis, in particular due to a decrease in bone mineral density in 21-25% of cases [7, p. 134].

It is now clear that despite the variety of clinical manifestations of menopausal disorders, they all have a common etiopathogenetic link — hypoestrogenia caused by age-related ovarian involution. The progressive decline in estrogen levels that occurs with age leads to the development of psycho-emotional disorders.

The most devouring symptom, arising during climax, is mental distress. In the pathogenesis of many mental disorders, there is also dysregulation of KND neurons, which affects both the vasomotor and mental health disorders. The diagnosis of menopausal disorders and the possibility of prescribing menopausal hormone therapy (MHT) includes a comprehensive examination that includes an assessment of symptoms, an analysis of the patient's medical history, bimanual examination and examination of the cervix in mirrors. In addition, an ultrasound examination of the pelvic organs with measurement of the thickness and

structure of the endometrium, a mammogram, and appropriate laboratory and instrumental studies are prescribed if necessary. Assessment of the patient's symptoms plays a significant role in the verification of pre- and menopausal disorders, and specialized rating scales are used to determine the severity of symptoms. Among them is the international Green Climacteric Scale (GCS) (Table 1), which takes into account not only vasomotor symptoms, but also the main psycho-emotional changes, sexual activity, as well as arthralgias and myalgias [8, p. 55].

Table 1

International Green Climacteric Scale (GCS)

№	State	0	1	2	3
1	Rapid or increased heartbeat				
2	A feeling of tension and nervousness				
3	Sleep disorder				
4	Increase in excitability				
5	Panic attacks				
6	Difficulty concentrating				
7	Feeling tired or low on energy				
8	Decreased interest in previously interesting things				
9	Feeling upset or depressed				
10	Attacks of tearfulness				
11	Irritability				
12	Dizziness or fainting				
13	A feeling of compression or pressure in the head or other organs				
14	Tingling or numbness of various organs				
15	Headache				
16	Pain in the joints or muscles				
17	Numbness in the legs or feet				
18	Difficulty in breathing				
19	Tides				
20	Night sweats				
21	Decreased or absent sex drive				

According to the results [9, p. 17], 1-11 points indicate a mild degree of clinical syndrome, 12-19 points indicate moderate severity, and 20 or more points indicate a severe clinical syndrome. During the assessment of the indicated symptoms, with a high probability, a certain nosological form of the clinical syndrome can be determined: having received 10 or more points for the first 11 questions, one can talk about anxiety-depressive disorders; with 12-18 questions and a total score of 6 or

more - about various somatic disorders, and to confirm vasomotor syndrome, you need to score 4 points or more on questions 19-20.

For the prevention of psychoemotional disorders associated with menopause, it is important to focus on leading a healthy lifestyle. This includes regular moderate physical activity, introduction of new healthy habits, walks in the fresh air, proper nutrition, maintenance of water-electrolyte balance, and also reduce excessive use of caffeine, alcohol and quit smoking. The main goal implementation of healthy habits is to maintain an optimal weight, reduce stress and improve well-being. It is also possible to use various breathing practices, cognitive-behavioral therapy, various types of massage, hypnosis and blocking techniques of the stellate ganglia to prevent the development of psychoemotional disorders. [11, c. 75]

Psychoprophylaxis and hormonal prophylaxis are two key strategies in the prevention and management of menopausal disorders. Psychoprevention focuses on the psycho-emotional health of women, helping them adapt to the physiological changes associated with menopause by supporting mental well-being. This approach includes psychotherapy to help women work with their emotions and anxieties caused by hormonal changes. The use of cognitive behavioral therapy can be particularly effective in reducing the levels of stress and depression that often accompany this period. Maintaining social contacts also plays an important role in providing a sense of support and acceptance from loved ones. Information education about the changes that occur in the body helps women to better understand how to cope with these changes, and this is an important element of psychoprevention. Hormonal prophylaxis, or hormone replacement therapy (HRT), is one of the primary methods of managing menopausal symptoms and maintaining women's health during postmenopause. It involves the introduction of estrogens.

Progestins to compensate for the decline in sex hormones that result from the natural aging of the body. HRT improves women's quality of life by reducing symptoms such as hot flashes, night sweats, vaginal dryness, and mood swings [10, p. 199].

Hormonal therapy can be in different forms: oral pills, patches, gels,

suppositories or injections, which allows each woman to choose the most convenient option. During therapy, doctors conduct regular assessments of patients' health to determine the effectiveness of treatment and adjust doses as needed [14, p. 48].

However, despite the many benefits of HRT, there are risks, including an increased risk of blood clots, breast cancer, and cardiovascular diseases. Therefore, it is important that the decision to start HRT is made after a careful assessment of all possible risks and benefits, taking into account the individual characteristics of the patient.

Hormonal prophylaxis is aimed not only at improving physical well-being, but also at stabilizing the psycho-emotional state. Balancing a woman's hormones can reduce anxiety and depression associated with menopause, thereby improving overall mood and quality of life.

Therefore, HRT plays an important role in a comprehensive approach to the treatment and prevention of menopausal disorders. Considering nonhormonal and method and treatment and prevention, it is also possible from to eat preparations based on phytoestrogens, which imitate the effect of estrogens, however, their effect is much weaker, but sufficient to alleviate the symptoms of menopause. The key components of some drugs are herbal compounds that can replace physiological action estrogens, but do not have proliferative effect.

Phytoestrogens – are plant substances that their functions are similar to estrogens, but can differ from them in structure, which allows them to interact with the same receptors, although their effect is much weaker, but sufficient to relieve symptoms in women [12, p. 33]. Major classes of phytoestrogens include: and isoflavonoids, lignanes and umestani. Phytohormones form a heterogeneous group of natural non-steroidal compounds that do not have a direct effect on estrogen receptors, but demonstrate estrogen-like activity and have a positive effect on the symptoms of menopause. It is believed that their effect is realized through the regulation of the ratio of neurotransmitters in the hypothalamus, hippocampus and other structures of the central nervous system, which, in particular, stabilizes the centers of thermoregulation and the autonomic nervous system.

Drugs that relieve vasomotor symptoms include selective serotonin reuptake inhibitors (SSRIs), such as paroxetine and fluoxetine, and serotonin-norepinephrine reuptake inhibitors (SNRIs), which include venlafaxine and duloxetine. This list also includes clonidine, some antiepileptics, and other centrally acting drugs. However, it is worth noting that these drugs are not prescribed as first-line therapy in the presence of only vasomotor symptoms.

For women with a history of breast cancer, it is important to use non-hormonal methods to treat vasomotor symptoms as drugs of choice. SSRIs and SNRIs can reduce the intensity of hot flashes by up to 50%, which is considered acceptable in most cases. Paroxetine should be avoided in women receiving tamoxifen.

Gabapentin can be especially helpful for patients who suffer from nighttime hot flashes, sweating, and frequent awakenings because it has a sedative effect. Women with these symptoms are advised to take a single dose of gabapentin at bedtime, which may help reduce the side effects of this drug.

Of particular interest are the preparations obtained from the roots *Cimicifuga racemosa* (Black Cohosh), which have demonstrated positive clinical results regarding vasomotor and psycho-emotional states, and in parallel affect bone metabolism without having a negative effect on the mammary glands. It is believed that the main therapeutic action of extracts is related to the presence of triterpene glycosides, which interact with the central nervous system, which reduces the manifestations of the menopausal syndrome [13, p. 37].

Also, an important role in processes related to the symptoms of menopause, plays amino acid tryptophan because it is the main source for the synthesis of serotonin and melatonin, which significantly affect emotional state and neurovegetative disorders in the early stages of menopause [16, p. 23]. In recent years, in the field of biorhythmology, a connection between reproductive function and the state of the pineal gland, which secretes melatonin, has been discovered. Studies show that postmenopausal women have lower melatonin blood levels compared to perimenopausal women. The later melatonin secretion peaks in perimenopause, the higher the level of anxiety, and the longer melatonin secretion lasts, the better the

quality of life of a woman. Lack of endogenous melatonin leads to a decrease in gonadotropin-releasing hormone, which through a complex neural network causes hot flashes. Some researchers recommend using melatonin as the first step of drug therapy for menopausal disorders before starting menopausal hormone therapy.

Therefore, the climacteric period has a significant impact on the psycho-emotional state of a woman, caused by physiological changes in the body, which are accompanied by a decrease in estrogen levels and can lead to the development of depressive symptoms, anxiety and other psycho-emotional disorders. However, thanks to a comprehensive approach to prevention, including drug therapy, the use of phytohormones, a healthy lifestyle and proper nutrition, it is possible to reduce the negative effects of this period. The integrated use of these methods is important, which allows maintaining not only physical, but also psycho-emotional well-being of a woman during menopause. A systematic approach to monitoring and correcting the psycho-emotional state is key to improving the quality of life during this important period. Timely diagnosis of problems related to menopause is necessary for the timely implementation of corrective measures that will help avoid serious psycho-emotional disorders and improve the general condition of a woman.

BIBLIOGRAPHY

1. Panay N, Palacios S, Davison S, Baber R. Women's perception of the menopause transition: a multinational, prospective, community-based survey. *GREM Gynecological and Reproductive Endocrinology & Metabolism*. 2021;03/2021:178-183
2. Zhuchenko P.G., Mazorchuk. *Climax // Educational and methodological recommendations* .- Vinnytsia, 1999. - 14 p.
3. Resolution of the IV International Forum of Menopause Experts. *Reproductive endocrinology*. October 2023;2-6.
4. Lumsden MA. The NICE Guideline — Menopause: diagnosis and management. *Climacteric*. 2016; 426-429.;
5. "Evolution ideas about menopause and menopause management" -

Z.MDubosarska , Yu.O. Dubosarska

6. Makara-Studzińska MT, Kryś-Noszczyk KM, Jakiel G. Epidemiology of the symptoms of menopause — an intercontinental review. *PrzMenopauzalny*. 2014; 203-211.

7. Tychinska V.V. Status endocrine homeostasis in late reproductive age and early menopause // *PAG*. - 1999. - No. 2. - P. 134-135.

8. Scavello I, Maseroli E, Di Stasi V, Vignozzi L. Sexual health in menopause. *Medicine (Kaunas)*. 2019;55

9. Run Qiu Chen, Susan R Davis, Chit Ming Wong, Tai Hing Lam. Validity and cultural equivalence of the standard Greene Climacteric Scale in Hong Kong. *Menopause*. 2010 17

10. Attitudes towards hormone replacement therapy among middle-aged women and men/ Lomranz J., Becker D., Eyal N., Pines A., Mester R. // *Eur J. Obstet. Gynecol. Reprod. Biol.* - 2000. - Vol. 93. - P. 199-203.

11. Tatarchuk T, Efimenko OO, Zanko OV. Nonhormonal therapy of climacteric disorders. *Reproductive endocrinology*. 2016; 75-80

12. Leberherz T, French L. Nonhormonal treatment of the menopausal syndrome. A double-blind evaluation of an autonomic system stabilizer. *Obstet. Gynecol.* 1969;33

13. Guida M, Raffone A, Travaglini A et al. *Cimicifuga racemosa* isopropanolic extract for menopausal symptoms: an observational prospective case-control study. *Gynecol. Endocrinol.* 2021;37

14. Kozyuk G.V. Climax (menopause) and hormone replacement therapy / H. V. Kozyuk. - *Medical news*. - 2004. 48-54.

15. Gupta J, Das BR. An analysis of the efficacy of *Sepia officinalis* in the management of distress during climacteric years. *Indian J. Integr. Med.* 2019; 14-18.

16. Kurbat MN. Metabolism of Amino Acids in the Brain. *Neurochemical Journal*. 2009; 23-28.

ДИНАМИКА ВОЗРАСТНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ

Абдумаджидов Абдулхай

Профессор кафедры физиологии, патологической физиологии и
фармакологических наук
EMU University. Ташкент, Узбекистан

Нумонова Мавлуда

EMU University. Ташкент, Узбекистана

Шожалилова Дилбар

EMU University, Ташкент, Узбекистан

Абдуллаев Жасур

EMU University, Ташкент, Узбекистан

Большой неразрешенной проблемой клинической и фундаментальной кардиологии является формирование возрастзависимых патологических процессов. Особое значение приобретает изучение возрастных изменений в сердечно-сосудистой системе, патология которой и в XXI веке остаются лидирующей в структуре заболеваемости и смертности. Инволюционные процессы вносят вклад в изменение как структурных, так и функциональных параметров сердца и сосудов, модифицируют формирование и течение сердечно-сосудистой патологии. Эталонном сохраненного функционального резерва и адаптационных возможностей сердечно-сосудистой системы считаются лица, возраст которых достигает предела видовой продолжительности жизни человека. Указанная категория лиц является самой малоизученной и постоянно растущей.

Специалистами отмечено, что максимальная продолжительность жизни человека на протяжении тысячелетий остается неизменной и составляет около ста лет. Исходя из того, что механизмы развития организмов реализуются по генетической программе, признаки старения должны быть единообразны у особей одного вида, включая человека, однако этого не происходит.

Генеалогическим методом показана невысокая положительная связь

длительности жизни родителей и потомков. Наибольшей она оказывалась в том случае, если оба родителя являлись долгожителями. Половые различия в длительности жизни в определенной мере восходят к генетическому фактору, известна большая надежность работы генетического аппарата у женских индивидуумов, хотя должна бы быть лучше выражена у мужчин в соответствии с гипотезой об их эволюционном авангарде. Сложной и нерешенной задачей кардиологии является разграничение инволюционных изменений и патологического процесса у пациента пожилого и старческого возраста, что является невозможным без тщательного изучения клинического состояния сердечно-сосудистой системы в процессе старения и у долгожителей. Характеристика кардиоваскулярной системы долгожителей в доступной нам литературе противоречива и отрывочна, также как и данные о распространенности, формировании и течении сердечно-сосудистой патологии у лиц старше 100 лет. Малоизученными остаются вопросы функционального состояния кардиоваскулярной системы у лиц на завершающем этапе бытия

Авторами литературных источников также отмечен тот факт, что нередко причиной смерти среди пациентов с заболеваниями сердечно-сосудистой системы являются аритмии. У пациентов пожилого и старческого возраста нарушения сердечного ритма и проводимости встречаются в 55-70 %. Структурные изменения сердца, которые провоцируют возникновение аритмий, опасны для лиц пожилого и старческого возраста и ведут к увеличению риска смерти, развития инфарктов и инсультов. У таких пациентов наряду с сердечно-сосудистыми заболеваниями часто развивается синдром старческой астении. У гериатрических пациентов имеются возрастные изменения сердечно-сосудистой системы, заключающиеся в снижении влияния нервной системы на сердце, нарушениях электролитного баланса, снижении количества адренорецепторов в сердечной мышце, повышении чувствительности к ацетилхолину, катехоламинам, что, в свою очередь, провоцирует нарушения сердечного ритма и проводимости. У пациентов пожилого и старческого возраста нередко имеется кардиосклероз, фиброз сердечной мышцы, очаги

дистрофии, что приводит к снижению сократительной способности миокарда, асимметрии стенок, и, как следствие, к частым аритмиям. С возрастом нарушается активность синусового узла, снижается его функция, ослабляется влияние симпатической нервной системы, в связи с чем, замедляется ритм сердца, что ведёт к развитию более выраженной дыхательной аритмии, снижению максимально допустимой границы частоты сердечных сокращений в ответ на физическую нагрузку. Также происходит уменьшение количества пейсмекерных клеток, их дегенеративно-дистрофические изменения и, таким образом, снижение способности генерировать возбуждение и сокращение. У пациентов старше 75 лет синусовый узел имеет около 15% активно функционирующих клеток. В пожилом и старческом возрасте имеется нарушение автоматизма в атриовентрикулярном и синусовом узлах, меняется проводимость между ними, что и приводит к возникновению аритмий. Часто у пациентов такого возраста появляются межпредсердные и внутрижелудочковые блокады, экстрасистолы, синдром слабости синусового узла, а также комбинированные сердечные аритмии. После 60 лет появляются дегенеративно-дистрофические изменения не только в миокарде, но и в волокнах общего ствола проводящей системы сердца, атриовентрикулярном соединении, особенно в левой ножке пучка Гиса. С возрастом в сердце возникают морфо-функциональные изменения, которые проявляются увеличением левых камер сердца со снижением их функциональных возможностей, тем самым снижается диастолическая функция левого желудочка, изменяется вегетативное влияние на ритм сердца, возникает относительное преобладание тонуса симпатической нервной системы, в связи с чем развивается гетерогенность миокарда. Диастолическая дисфункция и ремоделирование левого желудочка наиболее выражены у больных пожилого и старческого возраста с суправентрикулярными аритмиями и ишемической болезнью сердца. Натрийуретические пептиды – маркёры хронической сердечной недостаточности, однако в последнее время существует мнение, что их уровень является предиктором нарушений сердечного ритма и

проводимости. Это обусловлено тем, что увеличение выработки этих пептидов связано с хроническим растяжением и утолщением миоцитов, которое возникает при гипертрофии камер сердца, что, в свою очередь, часто вызывает нарушения сердечного ритма и проводимости у лиц пожилого и старческого возраста. Особенности распространённости нарушений сердечного ритма и проводимости у пациентов пожилого и старческого возраста. У пациентов пожилого и старческого возраста имеются клинические особенности нарушений сердечного ритма и проводимости. У таких пациентов слабость, беспокойство, головокружение, утомляемость могут быть вызваны наличием аритмии. Обычно у пациентов такого возраста имеется склонность к вялотекущим и медленно нарастающим патологическим процессам. Жалобы на ощущение жжения, чувство давления в области сердца, зуда, онемения, чувства холода в сочетании со страхом удушья или одышкой могут возникать при нарушениях сердечного ритма и проводимости, а вовсе не быть предиктором инфаркта миокарда у пациентов пожилого и старческого возраста. В связи с этим диагностика аритмий весьма затруднена при первичном осмотре. Нарушения сердечного ритма и проводимости у пациентов пожилого и старческого возраста часто сопровождаются церебро-васкулярной и коронарной недостаточностью, что сопровождается уменьшением сердечного выброса и снижением артериального давления. В связи с этим необходимо определять также функциональное состояние сосудов головного мозга у таких пациентов. Нарушения сердечного ритма и проводимости нередко носят преходящий характер у пациентов старческого возраста. В таких случаях необходимо проведение суточного мониторирования ЭКГ.

А также авторами зарубежной и отечественной литературы установлено, что у пациентов пожилого и старческого возраста выделяют особо опасные виды нарушений сердечного ритма и проводимости. Среди них фибрилляция желудочков, которая приводит к угрожающим для жизни нарушениям центрального и периферического кровообращения. Тахи-систолические формы фибрилляции и трепетания предсердий, пароксизмы желудочковой тахикардии

могут быть причиной коллапса, острой сердечной недостаточности с обширными инфарктными повреждениями, гипертрофической или хронической дилатационной кардиомиопатией у пациентов пожилого, а особенно старческого возраста. Особо опасными в таком возрасте считаются нарушения сердечного ритма и проводимости, которые сопровождаются острой коронарной недостаточностью или приступом стенокардии. Такие аритмии могут быть предвестниками развития инфаркта миокарда. У пациентов пожилого и старческого возраста аритмии часто способствуют развитию тромбоемболий и тромбозов как в сам момент появления аритмии, так и в момент нормализации сердечного ритма. Нередко лица пожилого и старческого возраста страдают дисциркуляторной энцефалопатией, проявление которой усугубляется клинически при развитии нарушений сердечного ритма и проводимости. Также аритмии могут быть причиной острого развития энцефалопатии у пациентов старческого возраста. Это явление обусловлено кардиоцеребральным синдромом или развитием тромбоемболии в сосудах головного мозга. Проявляется данный синдром «провалами» в памяти, потерей сознания, часто кратковременной, падениями, нарушениями координации. Синдром слабости синусового узла с синоатриальной блокадой, атрио-вентрикулярные блокады II-III степени, поломка электрокардиостимулятора, приводящая к брадикардии 40-45 ударов в минуту, могут приводить к развитию синкопальных состояний у пожилых пациентов. Нарушения сердечного ритма и проводимости являются предикторами краткосрочной смертности, чего может не наблюдаться в молодом возрасте.

В современном мире большая роль отводится оценке психо-эмоционального и социального стресса на состояние здоровья при развитии сердечно-сосудистых заболеваний. Активно изучается влияние накопительного стресса на здоровье и смертность во всей популяции, особенно среди пациентов пожилого и старческого возраста. В работах зарубежных геронтологов, посвящённых влиянию психо-эмоциональных и социальных факторов на смертность пациентов пожилого и старческого возраста от

сердечно-сосудистых заболеваний, особое внимание уделяется физиологическим маркерам риска в динамике, что и является показателем реакции организма на стресс в повседневных условиях жизни. В поликлинической практике врач должен корректно подобрать не только антиаритмическую терапию, но и базисную по основному заболеванию, как правило, ишемической болезни сердца. Около 90 % пациентов пожилого и старческого возраста, имевших в анамнезе смертельно опасные нарушения сердечного ритма и проводимости, а именно фибрилляцию или трепетание желудочков, страдали хронической ишемической болезнью сердца. Пациенты пожилого и старческого возраста, имеющие в анамнезе ИБС, часто страдают аритмиями, это, в свою очередь, связано с деформацией тканей сердца, развивающейся при старении. Этот фактор, а также наличие атеросклероза, нарушение эндотелия сосудов - это всё создаёт определённые трудности при подборе терапии пациентам пожилого и старческого возраста. Акцент делается на лечение основного заболевания ИБС как профилактике появления последующих повторяющихся нарушений сердечного ритма и проводимости.

Таким образом, подводя итоги литературного анализа можно отметить, что специфика фармакотерапии у лиц пожилого и старческого возраста обусловлена метаболическими и функциональными нарушениями, морфологическими изменениями, возникающими при старении организма. С этим связаны возрастные изменения в течении и развитии заболеваний. В таком возрасте заболевание может носить вялотекущий, скрытый или атипичный характер. Также характерна полиморбидность для пациентов пожилого и старческого возраста

ЛИТЕРАТУРА

1. Школьникова, М. А., Шубик, Ю. В., Шальнова, С. А., Школьников В. М., Ваупель, Д. Сердечные аритмии у лиц пожилого возраста и их ассоциация с характеристиками здоровья и смертностью// Вестник аритмологии- 2007- №49- с.5-13

2. Шляхто Е.В., Арутюнов Г.П., Беленков Ю.Н., Ардашев А.В. «Внезапная сердечная смерть» - Москва: «Медпрактика –М», 2015.- с.681-698.

3. Яковлев В.М, Карпов Р.С., Ягода А.В. Сердечная недостаточность в пожилом возрасте: учебное пособие / В.М.Яковлев- 1-е изд- С.: Медицина , 2008 – с. 25-35.

4. Янушкевичус Я.З., Бредикис Ю.Ю., Лукошявичюте А.Й. Нарушения ритма и проводимости сердца, Москва.-2005-с. 56-59. 41. Ярыгина В.Н, Мелентьева А.С. Руководство по геронтологии и гериатрии: Клиническая гериатрия- М: ГЭОТАР-Медиа, 2010г.- с. 419-425.

5. Sundell J. Resistance Training Is an Effective Tool against Metabolic and Frailty Syndromes. *Advances in Preventive Medicine* -2011- 11-7 p.

6. Swedberg K. What should we do about heart failure: challenges for 2009 // *Eur. J. Heart Fail.* -2009.- Vol. 11(1)- p. 1–2.

7. Trevor J, Anthony J.; Katzung, Bertram G. *Pharmacology*. New York: Lange Medical Books/McGraw-Hill, Medical Publishing Division -2005- 43 p.

8. Van Gelder IC, Hagens VE, Bosker HA, Kingma JH, Kamp O. A comparison of rate control and rhythm control in patients with recurrent persistent atrial fibrillation. *N Engl J Med.* 2008- 347-p. 1834– 1840.

9. Myrstad M, Løchen ML, Graff-Iversen S, Gulsvik AK, Thelle DS, Stigum H, Ranhoff AH. Increased risk of atrial fibrillation among elderly Norwegian men with a history of long-term endurance sport practice// *Scandinavian Journal of Medicine* – 2013-Vol. 21- 45 p.

10. Nabar A, Rodriguez LM, Timmermans C, Wellens HJ. Class IC antiarrhythmic drug induced atrial flutter: electrocardiographic and electrophysiological findings and their importance for long term outcome after right atrial isthmus ablation. *Heart.*- 2001- 85-p. 424– 429.

11. Opolski G, Torbicki A, Kosior DA, Szulc M, Wozakowska-Kaplon B, Kolodziej P, Achremczyk P. Rate control vs rhythm control in patients with nonvalvular persistent atrial fibrillation: the results of the Polish How to Treat Chronic Atrial Fibrillation (Hot Cafe) study. *Chest.*-2004-126- p.476– 486.

12. Pahor M, Manini T, Cesari M. Sarcopenia: clinical evaluation, biological markers and other evaluation tools. *J Nutr Health Aging* -2009-13-p.724-728
13. Patti G, Chello M, Candura D, Pasceri V, D'Ambrosio A, Covino E, Di Sciascio G. Randomized trial of atorvastatin for reduction of postoperative atrial fibrillation in patients undergoing cardiac surgery: results of the ARMYDA-3 118 (Atorvastatin for Reduction of Myocardial Dysrhythmia After Cardiac Surgery study. *Circulation*.-2006- 114-p.1455–1461.
14. Gottlieb S., Goldbourt U., Boyko V. Improved outcome of elderly patients более 75 years with acute myocardial infarction from 1981 to 1992 in Israel// XVIIIth Congress of the European Society of Cardiology. 1996. - Abstract P2945 .
15. Herlitz J., Hartford M., Dellborg M. et al. Optimal treatment after acute myocardial infarction in the elderly// *Drugs Aging*. 1995. -Vol. 6. - №3. - P.181-191.
16. Hitt R., Young-Xu Y., Silver M., Perls T. Centenarians: the older you get, the healthier you have been // *Lancet*. 1999. - Vol. 354. - PP. 652.

**СУЧАСНІ МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ ПСОРИАЗУ:
ПОРІВНЯННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ**

Бабенко Ганна Романівна,

здобувач вищої освіти медичного факультету

Пустова Наталія Олександрівна

кандидат медичних наук, доцент кафедри дерматології,
венерології і медичної косметології

Науковий керівник:

Біловол Алла Миколаївна

Професор, доктор медичних наук, завідувачка кафедри дерматології,
венерології і медичної косметології

Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Анотація. Вибір тактики лікування псоріазу залежить від тяжкості захворювання та кількості рецидивів.

Терапія системними чи топічними препаратами підбирається індивідуально. У статті розглянуті основні методи лікування псоріазу та їх ефективність в конкретних клінічних випадках.

Ключові слова. Псоріаз, топічні ретиноїди, системна терапія, біологічна терапія, методи лікування, фототерапія.

Вступ. Псоріаз – поширене хронічне захворювання шкіри, яке вимагає постійного контролю та корекції лікування. При цьому також має високі супутні ризики розвитку псоріатичного артриту, депресії та серцево-судинних захворювань [1, 2].

Актуальність. За весь період лікування псоріазу підходи до терапії значно змінилися, а спектр препаратів – значно розширився. Тому важливо з'ясувати вираженість терапевтичного ефекту основних груп препаратів для розуміння їх перспективи для лікування псоріазу у різних хворих.

Викладення основного матеріалу. Наразі доступні як місцеві, так і системні препарати для лікування псоріазу. Топічні засоби включають кортикостероїди, аналоги вітаміну D та топічні ретиноїди. Кортикостероїди високоефективні при легких та середніх формах псоріазу. Вони швидко зменшують запалення та свербіж. Проте тривале застосування може спричинити побічні ефекти, такі як атрофія шкіри [2, 5]. Ефективність – добра для локальних проявів псоріазу. Тривалість ефекту короткотривала, симптоми можуть швидко повернутись після припинення застосування [1, 2, 5].

Вітамін D-аналоги ефективні при довготривалому застосуванні, часто використовуються в поєднанні з кортикостероїдами для підсилення ефекту [2, 3, 5]. Мають середню ефективність, з меншими побічними ефектами та стабільніший результат при тривалому використанні.

Топічні ретиноїди допомагають уповільнити розмноження клітин шкіри, ефективні при легкому та середньому псоріазі [1]. Ефективність середня, особливо в поєднанні з іншими препаратами. Діють довготривало, але можливі побічні ефекти, як сухість та подразнення шкіри [4, 6].

Системні препарати, такі як метотрексат, циклоспорин та ампреміласт мають високу ефективність при важкому псоріазі та псоріатичному артриті, але потребують регулярного моніторингу через можливі побічні ефекти, зокрема на печінку. Вони забезпечують стабільну ремісію, але з побічними ефектами [3, 4, 5].

Тривале застосування циклоспорину пов'язане з ризиком високого тиску та пошкодження нирок [3, 4]. Тому незважаючи на швидке покращення, довготривале застосування небажане.

Апреміласт – інноваційний препарат для помірних і тяжких форм псоріазу. Має менше побічних ефектів, ніж інші системні препарати, при цьому забезпечує стабільну тривалість ефекту [3, 4].

Біологічні препарати – найсучасніші препарати для контролю псоріазу.

Інгібітори TNF- α : адаліумаб, етанерцепт, інфліксімаб ефективні при важких формах псоріазу та псоріатичному артриті. Вони специфічно блокують

запальні процеси, спричинені фактором некрозу пухлин [5, 6]. Мають дуже високу ефективність, часто сприяють тривалій ремісії.

Такі препарати, як устекіnumаб, секукіnumаб, гуселькумаб – інгібітори інтерлейкінів (IL-12/23, IL-17, IL-23), блокують специфічні шляхи запалення, що робить їх ефективними при найважчих формах псоріазу [5,6]. Вони забезпечують стабільну довготривалу ремісію, з меншою кількістю побічних ефектів порівняно з іншими системними методами.

З немедикаментозних методів доказовим є фототерапія. UVB-терапія ефективна при середньо-тяжкому псоріазі. Перевагою є менша кількість побічних ефектів порівняно з системними препаратами [2, 4].

ПУВА-терапія (PUVA) ефективніша за UVB при важких формах псоріазу, але має більше побічних ефектів, таких як підвищений ризик раку шкіри [4, 5].

Ексимерний лазер використовується для локалізованих уражень, зокрема на невеликих ділянках шкіри. Ефективність – висока для обмежених ділянок [4]. Може забезпечувати тривалу ремісію для локальних зон [5].

Висновки. Для призначення того чи іншого методу терапії важливо враховувати клінічну картину, індивідуальну чутливість та доступність препаратів.

Топічні засоби (кортикостероїди, вітамін D-аналоги) є основним методом лікування легкої форми псоріазу, оскільки вони мають високу ефективність при мінімальних побічних ефектах.

Для лікування псоріазу середньої тяжкості, фототерапія, особливо UVB, є найбільш ефективним методом з меншою кількістю побічних ефектів, ніж системні препарати.

Системні препарати та біологічна терапія є найефективнішими для лікування тяжкого псоріазу. При цьому біологічні засоби забезпечують тривалішу ремісію і краще переносяться пацієнтами.

Зважаючи на результати проведеного огляду літератури, найкращий підхід до догляду – це індивідуальний підхід, який зосереджується на покращенні фізичних симптомів висипу, одночасно з проактивним скринінгом

та лікуванням будь-яких супутніх захворювань, щоб мінімізувати вплив захворювання та покращити якість життя пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Mahil S. K. et al. Comparing the efficacy and tolerability of biologic therapies in psoriasis: an updated network meta-analysis //British Journal of Dermatology. – 2020. – Т. 183. – №. 4. – С. 638-649.
2. Reid C., Griffiths C. E. M. Psoriasis and treatment: past, present and future aspects //Acta dermato-venereologica. – 2020. – Т. 100. – №. 3. – С. 69-79.
3. Armstrong A. W. et al. Comparison of biologics and oral treatments for plaque psoriasis: a meta-analysis //JAMA dermatology. – 2020. – Т. 156. – №. 3. – С. 258-269.
4. Lee H. J., Kim M. Challenges and future trends in the treatment of psoriasis //International Journal of Molecular Sciences. – 2023. – Т. 24. – №. 17. – С. 13313.
5. Jyothi S. L. et al. Drug delivery systems for the treatment of psoriasis: Current status and prospects //Journal of Drug Delivery Science and Technology. – 2021. – Т. 62. – С. 102364.
6. Arora S., Das P., Arora G. Systematic review and recommendations to combine newer therapies with conventional therapy in psoriatic disease //Frontiers in Medicine. – 2021. – Т. 8. – С. 696597.

АЛЕРГІЯ ЯК ПРИЧИНА ВИНИКНЕННЯ ШКІРНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Біловол Алла Миколаївна

Професор, доктор медичних наук, завідувачка кафедри дерматології,
венерології і медичної косметології
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Пустова Наталія Олександрівна

кандидат медичних наук, доцент кафедри дерматології,
венерології і медичної косметології
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Живиця Олександра Віталіївна

студентка
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Вступ. Алергія є однією з основних причин виникнення шкірних захворювань, таких як атопічний дерматит, кропив'янка, екзема та контактний дерматит. Алергічна реакція виникає, коли імунна система реагує на безпечні для більшості людей речовини (алергени), такі як пилок, шерсть тварин, продукти харчування або хімічні речовини, як на загрозу. Це призводить до вивільнення в організмі гістамінів та інших хімічних речовин, що викликають запалення та шкірні висипання.

Мета роботи. Дослідити вплив алергічних реакцій на розвиток різних шкірних захворювань, а також в ідентифікації основних алергенів, які провокують ці патології.

Матеріали та методи. Для дослідження даного питання були проведені анкетування та опитування.

Результати та їх обговорення. В даному анкетуванні взяли участь 100 людей. Люди різного віку, а саме: від 16 до 18 років – 8%; від 19 до 21 року - 68%; старше 21 року – 24%. Найбільше залучилось людей жіночої статі - 84%, чоловічої – 16%. У результаті даного опитування виявилось, що

64% людей страждає на алергію. Надалі було поставлено питання, які саме подразники викликають алергію: найпоширенішим подразником виявилась декоративна косметика – 47,4%; хімікати – 26,3%; ліки, які наносять на шкіру (антибіотики або креми проти сверблячки) – 15,8%; рослини – 21,1%; шерсть тварин – 15,8%; пил – 21,1%; їжа – 31,6%; комахи – 15,8%; нікель, метал, що використовується в прикрасах та застібках – 10,5; протисонцеві креми та спреї проти комах – 5,3%; алкоголь – 5,3%. Також я попросила зазначити який саме вид алергії був на шкірі: набряк Квінке – 15%; екзема – 30%; алергічна кропив'янка – 50%; алергічний дерматит – 55%; алергія на укуси комах – 30%; сезонна алергія: - 35%. Треба зазначити, що до дерматолога через алергічні висипання звертається лише – 40%, інші 60% не звертаються. Крім того, на питання чи проходять регулярну перевірку шкіри у спеціаліста більшість людей, а саме 68% – відповіли ні, 24% – так, 8% – іноді. Наступним питанням було які саме методи діагностики використовують люди: більшість обрало огляд дерматолога – 82,4%, нашкірні проби (шкірні скарифікаційні проби) - 35,3%, аналізи для визначення специфічних антитіл IgE – 23,5%. Щодо питання, які саме прояви алергії виникали, відповіли так: сухість шкіри - 42,1%, гарячі червоні плями на шкірі – 68,4%, нестерпний зуд та печіння – 78,9%, пухирці наповнені рідиною – 26,3%, лущення або ороговіння шкіри – 31,6%, потріскана шкіра – 21,1%, припухлість – 31,6%. На питання, чи використовує людина препарати, щоб покращити стан шкіри (антигістамінні препарати, креми/мазі) було отримано такі відповіді: 64% – відповіли так, 36% – відповіли ні. А саме антигістамінні препарати при алергії на шкірі використовують - 63,2%, кортикостероїди – 21,1%, імуномодулятори – 10,5%, протинабрякові засоби – 21,1%, лосьйони та креми – 42,1%. Останнім питанням було, чи застосовують люди методи профілактики, щоб запобігти проявам алергії, більшість відповіло так – 48%, 36% – ні, 16% обрали – важко відповісти. На питання які саме методи профілактики використовують, було отримано такі відповіді: уникання алергену, що запускає алергічну реакцію - 76,5%, уникання продуктів, що викликають алергічну

реакцію - 47,1%, частіше здійснювати вологе прибирання – 29,4%, використання гіпоалергенних косметичних засобів – 41,2%.

Висновки. Аналіз даних опитування свідчить про високу поширеність алергічних захворювань шкіри серед опитаних. Більшість респондентів (64%) підтвердили наявність алергії, причому жінки страждають від неї частіше, ніж чоловіки. Найпоширенішими проявами алергії на шкірі є екзема, алергічна кропив'янка та алергічний дерматит. Найчастішими алергенами, які провокують шкірні реакції, є декоративна косметика, хімікати для побуту, ліки для зовнішнього застосування, рослини, шерсть тварин, їжа та комахи. Ці дані свідчать про те, що алергічні реакції шкіри можуть бути викликані різноманітними факторами, як зовнішніми, так і внутрішніми. Незважаючи на високу поширеність алергічних захворювань шкіри, лише 40% опитаних звертаються до дерматолога. Більшість людей самостійно займаються діагностикою та лікуванням, використовуючи доступні методи, такі як огляд шкіри, шкірні тести та самолікування антигістамінними препаратами та кортикостероїдами. Більшість опитаних розуміють важливість профілактики алергічних реакцій і намагаються уникати контакт з відомими алергенами. Однак, лише половина респондентів систематично застосовують профілактичні заходи. Загалом результати свідчать про необхідність підвищення обізнаності населення про алергічні захворювання шкіри, їх причини, симптоми та методи лікування. Рекомендується проводити скринінг на алергічні захворювання серед населення, особливо серед молодих людей. Також важливо надавати пацієнтам індивідуальні рекомендації щодо профілактики алергічних реакцій, включаючи уникнення контактів з алергенами, зміну способу життя та раціону харчування.

ЧАС НА ШКІРІ: СТАРІННЯ ТА ВІДБИТКИ ЖИТТЯ

Біловол Алла Миколаївна

Професор, доктор медичних наук,
завідувачка кафедри дерматології,
венерології і медичної косметології

Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Пустова Наталія Олександрівна

кандидат медичних наук,
доцент кафедри дерматології, венерології
і медичної косметології

Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Пономаренко Анастасія Леонідівна

здобувачка вищої освіти медичного факультету
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. Геріатрична дерматологія є важливою галуззю медицини, що зосереджує увагу на шкірних захворюваннях у літніх людей. Зі зростанням тривалості життя та старінням населення дедалі більше уваги приділяється змінам, що відбуваються зі шкірою, та способам їх правильної діагностики й лікування. Старіння шкіри має як естетичні, так і функціональні наслідки, які впливають на якість життя пацієнтів.

Мета роботи./Aim. Метою цього дослідження є аналіз основних дерматологічних змін і захворювань у людей похилого віку, їх патогенезу, а також підходів до діагностики та терапії. Особлива увага приділяється старінню шкіри, екземі, свербіжжю, хронічним ранам і інфекціям.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для досягнення мети використовувались наукові публікації та дослідження з галузі геріатричної дерматології. Огляд літератури включав аналіз даних про поширеність захворювань, їх патофізіологічні механізми, клінічні прояви та сучасні методи лікування.

Результати та обговорення./Results and discussion. Процес старіння шкіри супроводжується значними змінами, такими як атрофія епідермісу, зменшення кількості меланоцитів, погіршення бар'єрної функції, зниження вироблення шкірного сала та поту. Важливу роль у старінні відіграють зовнішні фактори, такі як УФ-випромінювання та тютюнопаління. Часто в літньому віці виникають хронічні захворювання шкіри, наприклад, екзема, яка може бути контактного або atopічного типу, і свербіж, що спричинений ксеродермією або основними системними захворюваннями.

Галузь геріатричної дерматології стає все більш важливою через збільшення тривалості життя. Для правильної діагностики та подальшої адекватної терапії велике значення має розуміння змін шкіри, а також внутрішніх супутніх захворювань, які часто виникають через фізіологічні зміни та вплив навколишнього середовища в літньому віці.

Старіння шкіри

На процес старіння шкіри впливають внутрішні та зовнішні фактори протягом життя. Крім естетичних проблем, старіння шкіри призводить до втрати її функцій. Загалом старіюча шкіра виглядає атрофічною, сухою (через збільшення втрати води) і потрісканою, відбувається пошкодження захисних бар'єрів. Процеси зміни шкіри, такі як збільшення кількості мутацій у мітохондріальній ДНК і вкорочення теломерів, генетичні фактори також впливають на атрофію епідермісу. Зменшення кількості меланоцитів зменшує вміст пігменту в шкірі, що призводить до погіршення захисту від ультрафіолету. Зниження міцності та еластичності відбувається за рахунок дегенерації колагенових і еластичних волокон. Вироблення поту та шкірного сала також зменшується. УФ-випромінювання є основним патогенетичним фактором при екзогенному старінні шкіри. Утворюються сонячні лентиґіни та актинічні кератози, у гіршому випадку це може призвести до фотоканцерогенезу. Куріння тютюну також є дуже важливим фактором старіння шкіри. Це призводить до вивільнення вільних радикалів, дегенерації колагену та еластичних волокон, утворення глибоких зморшок.

Екзема

Внаслідок структурних і функціональних змін шкіри, вона стає більш вразливою й сухою через зниження вмісту води і жиру в епідермісі. Екзему можна класифікувати на основі її патогенезу (наприклад, контактний дерматит, атопічний дерматит), локалізації (наприклад, екзема рук, анальна екзема) або поширеності (гостра або хронічна екзема).

Втрата епідермального шкірного бар'єру та повторний вплив алергенів (наприклад, нікелю) сприяють розвитку алергічного контактного дерматиту. Алерген, що викликає, діагностується за допомогою патч-тесту. Двома найбільш важливими кумулятивно-токсичними контактними дерматитами є десикаційний дерматит (внаслідок фізіологічних змін у старіючій шкірі, наприклад збільшення втрати води) і дерматит, пов'язаний з нетриманням (внаслідок тривалого прямого контакту калу або сечі з шкірою в інтимній зоні). При гострому контактному дерматиті на шкірі з'являються запальні, набряклі червоні пляшки. У разі хронічної екземи також можуть виникати пухирі, кірки та лущення. Сверблячі, лускаті та еритематозні, часто з тріщинами, ділянки екземи часто виявляються на розгинальних поверхнях кінцівок. Терапія полягає в уникненні алергічних тригерів, місцевому введенні глюкокортикоїдів, а також зволожуючій місцевій терапії для відновлення бар'єрної функції шкіри. Зважаючи на анатомічні особливості, бактеріальні та грибкові інфекції часто виникають при дерматиті, що викликаний нетриманням, і їх слід запобігати за допомогою заходів по догляду.

Також не слід ігнорувати атопічний дерматит у літньому віці. Близько 2-3% пацієнтів літнього віку страждають від нього, спричиненого змінами в імунній системі та зниженням бар'єрної функції шкіри. Сильний свербіж, пошкоджена шкіра та повторювані інфекції, викликані золотистим стафілококом, викликають значний дискомфорт у хворих. Частим наслідком довготривалої хвороби є Ліхеніфікація. Ліхеніфікація – вторинний морфологічний елемент висипів, що характеризується різким потовщенням шкіри, посиленням її малюнка та в деяких випадках порушенням пігментації,

такі прояви з'являються в основному на ліктях і тильній частині колін. Діагностика виявляється складнішою, ніж у молодому віці, через велику кількість супутніх захворювань і різні ліки, які можуть спровокувати свербіж.

Свербіж

Одним з найпоширеніших симптомів у літніх пацієнтів є свербіж. Він вражає майже 13% літнього населення Європи. Найпоширенішою причиною є ксеродермія, наслідок фізіологічного процесу старіння шкіри, який зазвичай можна вилікувати, змінивши звички догляду за шкірою. Сверблячка також може бути реакцією на ліки. Крім того, дерматологічні захворювання, такі як: короста, різноманітні екземи, кропив'янка, псоріаз, шкірні Т-клітинні лімфоми або бульозні аутоімунні дерматози можуть спричинити свербіж. Різні інші основні захворювання: такі як цукровий діабет, холестаза, уремія, гіпотиреоз або гіпертиреоз, а також злоякісні новоутворення або хвороба Ходжкіна також можуть бути тригерами. Іноді свербіж провокують психосоматичні або психіатричні причини. Крім того, свербіж також може виникати як паранеопластичний синдром (синдром викликаний неспецифічними реакціями органів без пухлин та метастазів) при солідних пухлинах, лімфомах або лейкозах. При хронічному свербінні симптоми зберігаються понад 6 тижнів. Це являє собою міждисциплінарний виклик з точки зору діагностики та терапії. Ретельний анамнез і клінічні характеристики свербіжу важливі для диференціальної діагностики. Основною метою симптоматичного лікування є поліпшення суб'єктивних відчуттів для покращення якості життя пацієнта. Перш за все, слід уникати провокуючих факторів, таких як ліки, а також намагатися позбутися або зменшити прояви супутніх захворювань. Рекомендується зволожуючий догляд за шкірою, а також можна призначати неседативні системні антигістамінні препарати H1, а ерозивні дефекти можна лікувати місцевими антисептиками.

Хронічні рани

Похилий вік, що супроводжується різними основними захворюваннями, може викликати порушення фізіологічного процесу загоєння ран. З віком

проявляються захворювання судин, а також наслідки цукрового діабету. Це збільшує ймовірність хронічних ран і пов'язаних з ними ускладнень, що супроводжується високими витратами на лікування та погіршенням якості життя.

Більшість виразок на ногах спричинені хронічною венозною недостатністю (далі ХВН). Недостатність зазвичай виникає посттромботична. Дерматологічна картина спочатку складається з (*лат. corona phlebectatica*) на підшовному краї стопи та набряклої області щиколотки. Це може призвести до гіперпігментації або депігментації, блідої атрофії, стазної екземи або трофічних розладів з ущільненнями. Можливі також порушення росту нігтів при оніхомікозах. ХВН можна лікувати за допомогою бинтів або компресійних панчох для підтримки венозного повернення. Додатково може застосовуватися терапія глюкокортикоїдами. Неособливо болюча виразка гомілки є найчастішим ускладненням, яке зазвичай виникає на дистальному відділі гомілки, в ділянці медіальної щиколотки.

Окрім венозної виразки, важливим хронічним ушкодженням є артеріальна виразка. Розташована на кінцівках внаслідок оклюзії кінцевих артерій, вона на відміну венозної виразки - болюча. У рановому середовищі відзначаються трофічні порушення шкіри та шкірних придатків. Крім ослабленого або відсутнього пульсу та ціанозу, затримується час наповнення капілярів. Хворий намагається зменшити біль, піднімаючи уражену ногу. Необхідна ангиографія з подальшим відновленням кровопостачання.

Діабетична виразка стопи зазвичай виявляється на підшовній ділянці, на великому пальці, на I/II/V плеснових кістках або на п'яті. Це пов'язано з діабетичною полінейропатією, і, таким чином, глибока виразка супроводжується легким або майже відсутнім болем.

Пролежень потрібно сприймати як серйозний діагноз. Виразка часто виникає через занадто тривалу іммобілізацію, а також через порушення кровообігу або сенсорного дефіциту. Місцями схильності є криж, сідничний горб, великий вертлюг стегнової кістки та латеральна лодижка. Тому важливо

забезпечити правильне положення лежачих пацієнтів, їх постійну чистоту та вентиляцію вказаних ділянок.

Інфекції

Пацієнти літнього віку більш сприйнятливі до вірусних (наприклад, оперізувальний герпес), бактеріальних та грибкових інфекцій (наприклад, оніхомікоз) через зміну імунітету та, як правило, зниження особистої гігієни. Інфекції часто стають більш серйозними в літньому віці та пов'язані з підвищенням рівня госпіталізації та смертності.

В результаті зниження імунітету вірус вітряної віспи, що зберігається в сенсорних гангліях, може реактивуватися, і таким чином розвивається оперізувальний герпес. Уражений дерматом (зазвичай лише один дерматом з одного боку тіла, за винятком генералізованого оперізувального лишая) показує поясоподібну яскраво-червону еритему та набряк із везикулами, що часто супроводжується сильним болем. Приблизно у 80% випадків шкірним проявам передують продромальна стадія, при цьому часто ставлять неправильний діагноз через локалізацію болю (наприклад, інфаркт міокарда або холецистит). Лікування ацикловіром перорально, в/в. - при тяжкому перебігу захворювання. Як профілактичний захід рекомендується вакцинація для людей віком ≥ 60 років (або ≥ 50 років, якщо є основне захворювання).

Бактеріальні інфекції виникають частіше, особливо через зниження клітинної імунної відповіді з літнім віком. Важливо згадати бешихове запалення, яке зазвичай викликається *Streptococcus pyogenes*, який проникає в шкіру через мікроураження (особливо ніг, а також рук і обличчя). Запалення дерми та підшкірної тканини проявляється еритемою в поєднанні з відчуттям напруги та болючості. Пухирчасте і бульозне бешихове запалення, некротичний варіант гангренозного або флегмонозного бешихового запалення являють собою найтяжчі форми. Можливі ускладнення включають сепсис чи тромбоз глибоких вен. Пеніцилін є терапією першого вибору. Крім того, необхідно лікувати ушкодження епітелію (ворота входу для бактерій)

Вторинна інфекція попрілостей є найпоширенішою інфекцією у літніх

пацієнтів із ожирінням, часто пов'язаною з поганою гігієною або цукровим діабетом. Через постійне тепло і вологість, місцями найчастішої локалізації є пахви, складки на животі, грудні складки і пахова область. Зазвичай зараження відбувається грибок *Candida*. Пацієнт скаржиться на відчуття печіння та свербіння різко окресленої еритематозної бляшки. При зараженні *Corynebacterium minutissimum* (еритразма) виникає коричнева, червонувато-коричнева картина. Основною метою є регулярна гігієна та дотримання сухості визначених ділянок. У той же час цукровий діабет, необхідно лікувати і знижувати зайву вагу. Місцево можна призначати протигрибкові або антибіотичні препарати. Симптоматично можна використовувати м'який глюкокортикоїдний крем (наприклад, гідрокортизон).

Короста є важливим диференціальним діагнозом старечого свербіж у вимагає швидкого лікування. Основним симптомом є нічний свербіж у характерних ділянках (проміжки між пальцями, кисті рук, зап'ястя, пахви, анус, жіночі ареоли та чоловічі статеві органи). Видимі звивисті кліщові ходи завдовжки кілька міліметрів служать діагностичною ознакою. Кліща може бути видно у вигляді чорної точки наприкінці проходу. Терапія полягає у місцевому застосуванні перметрину або івермектину перорально. Крім того, необхідно приділяти увагу фізичній та побутовій гігієні (особливо одягу та постільній білизні). Передача патогену людям, які знаходяться у одному домогосподарстві, є звичайним явищем, тому лікування потрібно проводити якнайшвидше, щоб уникнути подальшого розповсюдження.

Висновки./Conclusions. Геріатрична дерматологія є важливою складовою комплексного підходу до лікування літніх пацієнтів. Знання змін шкіри та пов'язаних з ними захворювань допомагає поліпшити якість життя та уникнути серйозних ускладнень. Особливу увагу необхідно приділяти ранній діагностиці та профілактиці захворювань, а також розробці індивідуалізованих терапевтичних програм, що включають не лише медикаментозне лікування, але й догляд за шкірою, профілактику інфекцій та належну гігієну.

**ВПЛИВ МОДИФІКОВАНИХ ФАКТОРІВ РИЗИКУ НА КОГНІТИВНУ
ФУНКЦІЮ У ПАЦІЄНТІВ НА ГІПЕРТОНІЧНУ ХВОРОБУ**

Герасименко Лариса Вікторівна

к.мед.н., доцент

кафедра терапії та кардіології

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

Доценко Микола Якович,

д.мед.н., професор

Шехунова Ірина Олександрівна

к.мед.н., доцент

кафедра внутрішніх хвороб

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

Федорова Олена Петрівна,

к.мед.н., доцент

Качан Ігор Сергійович,

к.мед.н., доцент

Пахомова Світлана Петрівна,

к.мед.н., доцент

кафедра терапії та кардіології

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

Анотація. Порухення когнітивної функції є однією із значних проблем сучасної медицини. В останні роки численні дослідження продемонстрували роль артеріальної гіпертензії як незалежного фактора ризику розвитку та прогресування когнітивних розладів у загальній популяції, аж до деменції. Факторами ризику розвитку когнітивних порушень у хворих на артеріальну гіпертензію можуть бути: неконтрольована артеріальна гіпертензія, гіпертонічні кризи, значна варіабельність артеріального тиску, вік, висока нічна гіпертензія (night-peaker) або надмірне зниження артеріального тиску вночі (over-Dipper) та спосіб життя.

Для вивчення стану когнітивної функції та психоемоційного статусу у хворих на артеріальну гіпертензію залежно від факторів способу життя було

обстежено 102 пацієнти гіпертонічною хворобою II стадії.

Ключові слова: Когнітивні порушення, артеріальна гіпертензія, харчові переваги, куріння, алкоголь.

В даний час все більше уваги приділяється раннім проявам ураження головного мозку як органу-мішені при артеріальній гіпертензії (АГ). Порушення когнітивних функцій (КФ) значно підвищують ризик розвитку деменції, частота якої сягає 10-15 % на рік. [1, 4, 5]. Частота і вираженість когнітивних порушень (КП) у хворих на АГ зростає по мірі розвитку, тривалості та вираженості самої АГ, та ураження головного мозку, як органу-мішені при АГ. [1]. Прогресуюче зростання КП, та афективні (тривога, депресія) розлади, які спостерігаються у більшості пацієнтів з АГ, можуть привести до розвитку деменції. Навіть помірні КП судинного генезу, які спостерігаються при АГ, багатьма авторами вважаються прогностично несприятливими [2] і погіршують якість життя пацієнтів, негативно впливаючи на професійну діяльність, поведінку в сім'ї та суспільстві, викликають емоційний дистрес.

Слід наголосити, що не лише рівень артеріального тиску (АТ), а й спосіб життя відіграє важливу роль у цих процесах. Завдяки численним дослідженням виділено можливі фактори, що впливають на біохімічні, анатомо-морфологічні та фізіологічні процеси старіння мозку, а у багатьох випадках і на клінічну маніфестацію церебро-судинних та нейродегенеративних захворювань [1, 5, 6, 7]. Ці фактори включають: кількість споживаних калорій, склад та якість харчування, наявність шкідливих звичок, фізичну та когнітивну активність, соціальну активність, підтримання активної емоційної життєдіяльності та контроль негативного впливу стресових життєвих подій тощо [8, 9, 10]. Тому виявлення факторів, що модифікуються, спричиняють і посилюють когнітивну дисфункцію при АГ, в даний час є актуальним.

Мета дослідження: вивчити стан КФ та психоемоційного статусу залежно від факторів способу життя, такі як куріння, харчування, вживання

алкоголю у хворих на АГ.

Матеріал та методи. Нами було обстежено 102 пацієнти ГХ II стадії без супутніх захворювань, середній вік яких становив $49,84 \pm 0,83$ років. Тривалість захворювання в середньому становила $8,78 \pm 0,60$ років. Серед обстежуваних пацієнтів було 72 чоловіки (70,6%) та 30 жінок – 29,4%. АГ 2 ступеня було виявлено у 41 (40,2%) пацієнта, АГ 3 ступеня – у 61 (59,8%) пацієнта. Усі пацієнти регулярно не отримували гіпотензивну терапію. Рівень АТ оцінювався при офісному вимірі та добовому моніторингу АТ (ДМАТ).

Дослідження КФ проводилося у першій половині дня та оцінювалося за допомогою опитувальника самооцінки пам'яті McNair та Монреальської шкали оцінки КФ (MoCA тест) [3]. Опитувальник самооцінки пам'яті McNair заповнювався пацієнтом самостійно та демонстрував суб'єктивне сприйняття стану пам'яті самим пацієнтом. Грунтуючись на шкалі McNair, досліджувані відзначали, як часто вони виявляли забудькуватість у повсякденних ситуаціях. Результати опитувальника виражалися в балах, де при сумі, що дорівнює або більше 43 балів, передбачалася наявність КП.

За допомогою MoCA тесту оцінювали такі складові КФ: увагу та концентрацію, виконавчі функції, пам'ять, мовлення, оптико-просторову діяльність, концептуальне мислення, рахунок та орієнтованість. Результат тесту визначали шляхом підсумовування балів за кожним із пунктів. Максимально можлива кількість балів – 30; норма – 26 і більше, наявність КП визначали за показниками менше 26 балів.

Рівень реактивної тривожності оцінювали тестом Спілбергера. Відповідно до загальноприйнятих параметрів, показники реактивної тривожності, що не перевищують 30 балів, розцінювали як низький рівень, від 31 до 45 балів – помірний рівень тривожності, більше 45 балів – високий рівень тривожності [3].

Виразність симптомів депресії визначалася за шкалою Бека (Beck Depression Inventory). Результат оцінювався за сумою балів: нормальне значення становило від 0 до 9 балів, легкий рівень депресії – 10-15 балів,

помірний ступінь – 16-19 балів, сильний ступінь 20-29 балів, виражена депресія – 30 балів та вище [3].

Статистичну обробку результатів дослідження проводили за допомогою комп'ютерної програми "IBM SPSS Statistics 22".

Харчування. За характером харчування, яке визначалося шляхом анкетування, хворі були поділені на дві групи: 1-а, що віддає перевагу більш здоровій їжі (риба, овочі, фрукти та обмежена кількість м'яса) і 2-а, що віддає перевагу м'ясу, солодощам, та мало рослинним продуктам. Характеристика хворих представлена таблиці 1.

Обстежувані пацієнти були зіставні за віком, тривалістю АГ, середньодобовим рівнем АТ за результатами ДМАТ. При аналізі результатів психоемоційних тестів та КФ за загальною бальною оцінкою (табл. 1) відзначено більш виражений ступінь тривожності та більший ступінь когнітивної дисфункції у 2-ій групі хворих за шкалою МоСА-тест ($p < 0,05$).

Таблиця 1

Показники психоемоційної сфери та когнітивної функції залежно від харчування

Показники, одиниці вимірювання	Групи обстежуваних	
	1-а група (n=48)	2-а група (n=54)
Шкала Бека, бали	12,71±0,99	12,13± 0,76
Тест Спілбергера, бали	31,67±1,34	38,46±1,69*
МоСА тест, бали	27,23±0,21	23,32±0,42*

Примітка: * $p < 0,05$

При більш детальному аналізі результатів можна відзначити, що відсутність депресії відзначалася у 39,6% хворих першої та 38,9% другої групи. У осіб, які віддають перевагу більш здоровій їжі, легка реактивна тривожність відзначалася у 45,8 %, помірна - 43,8 %, тяжка - 10,4 % хворих. При цьому в осіб другої групи важка тривожність відзначалася у 37,05%, - помірна у 37,05%, а легка лише у 25,9% хворих ($p < 0,05$ за всіма рівнями тривожності, відповідно до груп).

За шкалою МоСА-тест: когнітивна дисфункція виявлена у 77,8% хворих другої групи та 18,5% першої ($p < 0,05$).

Таким чином, у більшій кількості осіб, які віддають перевагу менш здоровій їжі, виявлено помірну і важку реактивну тривожність, когнітивну дисфункцію.

Споживання алкоголю. За кількістю споживаного на добу алкоголю, яке визначалося шляхом анкетування, хворі були поділені на три групи залежно від доз (одна доза - 25 мл горілки або еквівалентна кількість вина чи пива). Перша – не вживали алкоголь або не більше 2 доз, друга – до 4 доз (помірне споживання), третя – понад 5 доз на день (зловживання). За основними характеристиками групи лише розрізнялися за тривалістю АГ, і чоловіків було більше у групі, що зловживають алкогольними напоями (таблиця 2).

Таблиця 2

Характеристика хворих залежно від частоти вживання алкоголю

Показники, одиниці вимірювання	Групи обстежуваних		
	1-а група (n=30)	2-а група (n=30)	3-я група (n=42)
Вік, років	51,27±1,41	48,40±1,71	49,86±1,27
Стать ч/ж	13/17	13/17	35/7
ІМТ	27,22±0,82	29,20±0,66	28,83±0,60
Тривалість захворювання, років	10,07±1,32	6,75±0,84◇	9,31±0,89*
Ср. САТ, мм рт.ст.	139,77± 2,80	138,80±2,51	138,71±2,32
Ср. ДАТ, мм рт.ст.	86,50±1,92	87,00±1,74	85,31±1,82

Примітка: * $p < 0,05$ при порівнянні 2 та 3 групи

◇ $p < 0,05$ при порівнянні 1 та 2 групи

При загальній оцінці балів встановлено (табл. 3), що достовірні розбіжності були лише за шкалою МоСА-тест в осіб третьої групи. Причому в першій і в другій групах порушення КФ відзначалося у 23,3% і 26,7% хворих, а при зловживанні алкоголем порушення відзначалися у 88,1% хворих ($p < 0,05$, відповідно з 1-ї та 2-ї ой групами).

Таблиця 3

Вплив вживання частоти алкоголю на показники психоемоційного статусу та когнітивної функції

Показники, одиниці вимірювання	Групи обстежуваних		
	1-а група (n=30)	2-а група (n=30)	3-я група (n=42)
Шкала Бека, бали	12,33±1,27	12,27±1,19	12,55±0,84
Тест Спілбергера, бали	34,07±2,05	33,60±1,95	37,31±1,90
MoCA тест, бали	26,77±0,47	26,37±0,24	23,50±0,53*▪

Примітка: ▪ $p < 0,05$ при порівнянні 1 та 2 групи

* $p < 0,05$ при порівнянні 1 та 3 групи

Привертає увагу той факт, що відсутність депресії найменше відзначалося в осіб, що зловживають алкоголем, і відзначалася у 43,3%, 43,3% і 33,3% хворих ($p < 0,05$ при порівнянні 1 і 3 групи і при порівнянні 2 та 3 групи, відповідно). Легка тривожність відзначалася у 36,7% хворих 1-ї, 46,7% - 2-ї, 26,2% - 3-ї групи пацієнтів ($p < 0,05$ при порівнянні 1 та 2 групи та при порівнянні 2 та 3 групи, відповідно).

Таким чином, серед пацієнтів, що зловживають алкоголем було більше осіб з депресією і менше з помірною реактивною тривожністю, і переважали особи з КП; при помірному споживанні алкоголю зустрічалося більше осіб з легкою тривожністю.

Тютюнопаління. За кількістю пачок цигарок, що викурюються на добу, хворі були розділені на три групи: перша - не курили, друга - викурюють до 1 пачки, третя - викурюють більше 1 пачки сигарет (затяті курці). Хворі були зіставні за віком, тривалістю артеріальної гіпертензії, середньодобовим рівнем АТ за результатами ДМАТ.

За всіма групами хворих (табл. 4), за загальної оцінки балів, рівень реактивної тривожності і ступінь депресії мали статистично достовірні відмінності ($p > 0,05$). Когнітивні порушення були більш виражені у групах курців ($p < 0,05$). Когнітивні порушення по групах за шкалою MoCA-тест

виявлені у 31,7%, 40,0% та 70,8% хворих, ($p < 0,05$ при порівнянні 1 та 3 групи та при порівнянні 2 та 3 групи).

Таблиця 4

Порівняльна характеристика показників психоемоційної сфери та когнітивної функції у хворих, що не палять та курять

Показники, одиниці вимірювання	Групи обстежуваних		
	1-а група (n=30)	2-а група (n=30)	3-я група (n=42)
Шкала Бека, бали	12,13±0,76	11,80±1,53	13,50±1,38
Тест Спілбергера, бали	36,03 ±1,55	32,07±3,00	35,25±1,95
Опитувальник самооцінки пам'яті McNair, бали	23,619±1,39	27,27±2,65°	35,71±1,92▪*
MoCA тест, бали	26,31±0,21	25,53±0,78	24,00±0,56▪

Примітка: ▪ $p < 0,05$ при порівнянні 1 та 3 групи, * $p < 0,05$ при порівнянні 2 та 3 групи, ° $p < 0,05$ при порівнянні 1 та 2 групи.

Відсутність депресії виявлено у 43,1% хворих 1-ї, 60,0% 2-ї та 25,0% 3-ї групи ($p < 0,05$, відповідно між 2-ою та 1-ою групами, 2-ї та 3-ї групами). Виражена і помірна реактивна тривожність у 69,9% хворих 1-ї, 33,4% 2-ї та 56,7 3-ї групи ($p < 0,05$, відповідно між 2-ою та 1-ою групами і 2- ой і 3-ї групами).

Таким чином, кращій психоемоційний стан виявлено при помірному курінні, а КП набагато частіше зустрічалися серед запеклих курців.

Нами встановлено, що в групі осіб, які не дотримувались здорового харчування, частка курців була вищою на 17,5 %, а тих, що вживали алкоголь на 39 %.

Враховуючи вплив частоти гіпертонічних кризів на наростання КП, ми досліджували частоту виникнення кризів в осіб залежно від факторів ризику, що вивчаються. Так, при відмові від спиртного та зловживанні алкоголем частка осіб з частими гіпертонічними кризами була співставна (20,0 % і 21,4 % відповідно). Причому у людей, що не палять і завзятих курців, кількість осіб з

частими гіпертонічними кризами була також співставна (20,6 % і 20,8 %, відповідно).

Висновки.

1. У хворих на АГ II стадії, які не отримували антигіпертензивної терапії, або лікувалися нерегулярно, за наявності таких факторів способу життя, як відсутність переваги до раціонального харчування, зловживання алкоголем, тютюнопаління - когнітивні порушення виявляються в 2,2-4,2 рази частіше.

2. Серед осіб, які не мали перевагу до здорового харчування, частка курців була вищою на 17,5%, які вживали алкоголь на 39%.

3. За наявності таких факторів способу життя, як відсутність переваги до раціонального харчування, зловживання алкоголем, затятих курців у більшій кількості хворих з АГ II стадії зустрічалося порушення психоемоційної сфери.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзяк Л.А. Актуальні питання в проблемі нейрокогнітивних порушень.- Укр. мед. Часопис. – 2021. - №5 (145) - С. 1-7.

2. Когнітивні порушення на тлі артеріальної гіпертензії: особливості та шляхи корекції / Л.А. Міщенко, О.В. Гулкевич, І.Л. Ревенько // Здоров'я України. – 2020.- № 2 (471). - С.40-42.

3. Когнітивні порушення та деменція у хворих на артеріальну гіпертензію Частина II. Нейропсихіатричні діагностичні тести. Сучасна стратегія лікування хворих і підходи до профілактики розвитку порушень когнітивних функцій / С.М. Коваль, О.В. Мисниченко, О.М. Літвінова, Г.В. Барановська // Артеріальна гіпертензія. - 2020. - Том 13, № 4. - С.28-38.

4. Когнітивні порушення у пацієнтів з артеріальною гіпертензією: огляд літератури та власний досвід / В.А. Скибчик , О.С. Пелешко // Укр. мед. Часопис. – 2019. - №3 (131), Т. 2 . - С.1-4

5. Сіренко Ю.М. Профілактика когнітивних розладів у пацієнтів із судинними захворюваннями мозку. - Медична газета «Здоров'я України 21 сторіччя».- 2021. - № 16 (509). - С. 23.

6. Alcohol consumption and risk of dementia up to 27 years later in a large, population-based sample: the HUNT study, Norway / E. M. Langballe, H. Ask, J. Holmen [et al.] // *European Journal of Epidemiology*. - 2015. – Vol. 30. – P. 1049-1056.

7. Association between Mediterranean diet and dementia and Alzheimer disease: a systematic review with meta-analysis / D Nucci, A Sommariva, LM Degoni, G Gallo, M Mancarella, F Natarelli, A Savoia, A Catalini, R Ferranti, F Ernesto Pregliasco, S Castaldi, V Gianfredi // *Aging Clin Exp Res*. – 2024.- № 36(1): 77.

8. Modifiable risk factors for nursing home admission among individuals with high and low dementia risk / P.M. Rist, T.T. Nguyen, R.A. Whitmer // *Archives of Gerontology and Geriatrics*. – 2016. - Vol. 65. - P. 140–145.

9. Smoking is associated with an increased risk of dementia: A meta-analysis of prospective cohort studies with investigation of potential effect modifiers // G. Zhong, Y. Wang, Y. Zhang, J.J. Guo [et al] // *PLoS One*. - №10 (2015), p. e0118333.

10. The role of nutrition and the Mediterranean diet on the trajectories of cognitive decline / Maggi S, Ticinesi A, Limongi F, Noale M, Ecarnot F. // *Exp Gerontol*. – 2023.;173:112110.

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА НЕВІДКЛАДНУ КОНТРАЦЕПЦІЮ

Гошовська Аліса Володимирівна

к.мед.н., доцент

Биков Олександр Олександрович

студент

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Анотація. У статті проаналізовано літературні дані, які показали, що мідна внутрішньоматкова спіраль (ВМС) ефективніша за таблетки екстреної контрацепції; таблетки екстреної контрацепції, що містять уліпрістал ацетат (УПА) є більш ефективними, ніж таблетки екстреної контрацепції із левоноргестрелом (ЛНГ); таблетки навідкладної контрацепції із ЛНГ і УПА запобігають вагітності завдяки преовуляторним ефектам; ВМС із ЛНГ 52 мг не поступається мідним ВМС для невідкладної контрацепції протягом 5 днів після незахищеного статевого акту.

Ключові слова: Екстрена контрацепція, таблетки екстреної контрацепції, внутрішньоматкова спіраль, левоноргестрел, посткоїтальна контрацепція, уліпрістал ацетат.

Вступ. Невідкладна або посткоїтальна контрацепція (НК) – цей метод базується на принципі використання різних методів контрацепції (спеціальні таблетки для невідкладної контрацепції (ТНК), внутрішньоматкові засоби (ВМЗ) тощо) у перші години після незахищеного статевого акту із метою запобігання настанню незапланованої вагітності.

Небезпека настання небажаної вагітності існує у випадку незахищеного статевого акту у фертильному періоді менструального циклу. Питання НК є актуальними у всіх вікових періодах, таких як: початок статевого життя до вагітності, післяпологовий період (грудне вигодовування та його відсутність),

перерва між пологами та період закінчення бажаної фертильності.

Серед пацієнтів, які звертаються за НК, приблизно 40% повідомляють про численні епізоди незахищеного статевого акту в циклі перед зверненням, а 14% повідомляють про принаймні один епізод незахищеного статевого акту за шість або більше днів до звернення за НК [10].

Мета дослідження. Висвітлити сучасні дані літератури щодо використання невідкладної контрацепції.

Матеріали та методи дослідження. Було проведено огляд міжнародних рекомендацій про використання невідкладної контрацепції. Проведено аналіз зарубіжної літератури на просторах PubMed, MEDLINE, PMC, Scopus, SCIE (Web of Science) та інші.

Результати дослідження та їх обговорення. Вагітність у підлітковому віці є серйозною проблемою. Існує кілька засобів екстреної контрацепції, включаючи комбіновані таблетки, таблетки, що містять тільки прогестерон, і внутрішньоматкові спіралі, що містять мідь. Хоча багато підлітків не знають про ці варіанти, цей арсенал дуже ефективний, якщо використовувати його відразу після статевого акту та коли протягом кількох днів уникати подальшої сексуальної активності. За даними Міністерства охорони здоров'я, за 2018 рік 118 дівчаток, молодші 14 років, стали матерями, до 14-ти років; у віці від 15 до 17 років народили понад 5 700 дівчат. Протягом 2019 року в Україні штучне переривання вагітності зробили майже 75 тисяч жінок. Відповідно до даних Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) кількість абортів за 2019 рік становить 74 606 тис., з них 727 зроблено неповнолітнім особам. Хоча багато підлітків сексуально активні, дослідження показують, що вони не знають про засоби для екстреної контрацепції. В одному дослідженні лише 15% дівчат віком від 12 до 14 років чули про ЕК, у порівнянні з 44% дівчат віком від 15 до 16 років і 51% дівчат віком від 17 до 18 років. Понад 70% недооцінили, через який час після статевого акту можна починати ЕК. Проте після того, як їм повідомили про ЕК, 64% підлітків сказали, що вони, швидше за все, будуть їх використовувати.

Сьогодні з метою екстреного запобігання небажаної вагітності

рекомендують застосовувати таблетки невідкладної контрацепції (ТНК) прогестагенового ряду; спеціальні таблетки, що містять уліпристал асцетат (УПА - *Ulipristal Acetate*), який є синтетичним селективним модулятором рецептора прогестерону (SPRM); комбіновані оральні контрацептиви (КОК) (режим Юзпе)), основний механізм дії яких обумовлений впливом на овуляцію (її відтермінування). Як екстренна контрацепція використовують ВМС.

Ефективність методу дуже висока, якщо з моменту незахищеного статевого акту минуло не більше 72 – 120 годин (3-5 днів).

Важливо зазначити, що екстренна контрацепція відрізняється від медикаментозного абортів, який використовується для припинення вагітності [1].

ВООЗ рекомендує введення мідьвмісної ВМС як методу екстренної контрацепції протягом 5 днів після незахищеного статевого акту. Цей метод особливо підходить для жінок, які хочуть почати використовувати високоефективний, зворотній метод контрацепції тривалої дії.

Мідні внутрішньоматкові спіралі десятиліттями використовувалися, як невідкладна контрацепція, тоді як ВМС з левоноргестрелом 52 мг нещодавно продемонструвала ефективність як ЕК. Основним механізмом мідної ВМС є перешкоджання дозріванню та рухливості сперматозоїдів. Однак майже стовідсоткова ефективність екстреної мідної внутрішньоматкової спіралі вказує на те, що якщо запліднення все-таки відбулося, постфертилізаційні ефекти (такі як індукція реакції на чужорідне тіло в матці через зміну цитокінів у слизовій оболонці ендометрія, що може перешкоджати імплантації) також можуть сприяти його механізму дії. ВМС з левоноргестрелом можуть працювати як ЕК, аналогічно індукуючи реакцію стороннього тіла або через відомі ефекти левоноргестрелу, такі як згущення цервікального слизу, перешкоди дозріванню та функціонуванню сперматозоїдів.

Мідна ВМС, яка використовується як ЕК, є значно ефективнішою, ніж екстренна контрацепція пігулками, із частотою настання вагітності 0,09%. Проте при призначенні ВМС потрібно враховувати, що вона протипоказана

жінкам, які не народжували. Рандомізоване дослідження за участю 638 пацієнтів досліджувало ефективність ВМС з левоноргестрелом 52 мг для ЕК порівняно з мідними ВМС протягом 5 днів після незахищеного статевого акту. Випробування продемонструвало 0,5% частоти невдач для ВМС з левоноргестрелом 52 мг порівняно з 0% частоти невдач для мідної ВМС [2-3].

Комбіновані таблетки екстреної контрацепції містять етинілестрадіол (естроген) і левоноргестрел (прогестерон). Їх слід прийняти якомога швидше після незахищеного статевого акту і повторно через 12 годин. Цей режим відомий як метод Юзпе, названий на честь канадського гінеколога Альберта Юзпе, який вперше продемонстрував використання комбінованих таблеток для посткоїтальної контрацепції. Застосування комбінованих таблеток не порушує настану вагітності і не вважається тератогенним. Хоча деякі дослідження рекомендують жінкам з мігренозними головними болями або тромбоемболією в анамнезі вибирати альтернативну ТНК, гормональний вплив комбінованих таблеток є відносно коротким і може вважатися безпечним [4].

Таблетки, що містять тільки прогестерон слід прийняти якнайшвидше після незахищеного статевого акту та знову через 12 годин. Якщо пацієнт блює протягом 2 годин після прийому комбінованої таблетки або таблетки, що містить тільки прогестерон, деякі лікарі рекомендують прийняти таблетку знову. Щоб зменшити нудоту та блювання, які часто викликаються цими таблетками, рекомендовано прийняти протиблювотний препарат [5].

Було проведено багато досліджень, щодо методів екстреної контрацепції, щоб підтвердити ефективність і ймовірність побічних ефектів. Одне велике дослідження понад 1900 жінок, проведене Всесвітньою організацією охорони здоров'я, та інше дослідження, в якому взяли участь понад 800 жінок, порівнювали ефективність методу Юзпе та лікування левоноргестрелом протягом 72 годин після незахищеного сексу. У більш широкому дослідженні частота настання вагітності становила 3,2% у групі, яка застосовувала метод Юзпе, і 1,1% у групі, яка застосовувала левоноргестрел, даючи грубе відносне значення, ризик 0,36 (95% ДІ 0,18-0,70) для вагітності. У меншому дослідженні

частота вагітності становила 2,6% і 2,4% для груп Юзпе і левоноргестрелу відповідно. Частка попереджених вагітностей у більшому дослідженні становила 57% і 85% у групах Юзпе і левоноргестрелу відповідно [6].

Побічні ефекти спостерігалися для всіх препаратів, вони були найбільш поширені серед пацієнтів, які користувалися методом Юзпе. При порівнянні методу Юзпе та лікування левоноргестрелом такі симптоми, як нудота, блювання, запаморочення, втома, головний біль, чутливість грудей і біль у нижній частині живота, усі частіше спостерігалися в групі Юзпе. Відновлення менструації було порівнянним між двома групами, при цьому у 57% жінок відновлення відбулося протягом 3 днів після очікуваного дня. Крім того, у 31% жінок, які отримували левоноргестрел, була кровотеча; 5% мали затримку місячних більше 7 днів [7].

Таблетки невідкладної контрацепції рекомендовано використовувати тільки за умови однократного прийому під час одного і того самого менструального циклу. Повторне введення уліпрістал ацетату є безпечним, але контрацептивна ефективність кількох доз уліпрістал ацетату протягом одного циклу залишається незрозумілою. У дослідженні контрацепції жінок, які застосовували уліпрістал ацетат 30 мг перорально кожні п'ять - сім днів, овуляція спостерігалася більш ніж у 70% циклів, що, ймовірно, пояснюється тим, що період напіврозпаду уліпрістал ацетату становить лише 32 години. Щотижневе вживання уліпрістал ацетату не було пов'язане з серйозними побічними ефектами, хоча головний біль і нудота були зареєстровані майже у 70% учасників одного дослідження. Також, немає жодних особливих проблем з безпекою щодо повторного або частого використання левоноргестрелу та немає доказів збільшення частоти позаматкової вагітності (порівняно з внутрішньоматковою вагітністю) при повторному застосуванні левоноргестрелу [8-9].

У клінічних дослідженнях частота настання вагітності після використання уліпрістал ацетату протягом 120 годин після статевого акту коливається від 0,9% до 1,8%. Подібна ефективність спостерігається, коли таблетки

левоноргестрелу приймаються протягом 96 годин після незахищеного статевого акту.

Незрозуміло, чи забезпечується захист від небажаної вагітності, коли левоноргестрел приймають через 96-120 годин після незахищеного статевого акту. У порівняльних випробуваннях уліпрістал ацетат ефективніший за левоноргестрел.

У комбінованому аналізі двох рандомізованих досліджень, у яких порівнювали ефективність уліпрістал ацетату та левоноргестрелу, шанси завагітніти після уліпрістал ацетату були на 65% нижчими, якщо приймати їх у перші 24 години після незахищеного статевого акту, і на 42% нижчими до 72 годин після незахищеного статевого акту порівняно з левоноргестрелом. Ця різниця в ефективності найкраще пояснюється здатністю уліпрістал ацетатом затримувати овуляцію після початку сплеску лютеїнізуючого гормону (у цей момент левоноргестрел більше не є ефективними) до піку лютеїнізуючого гормону [8-9].

Висновок. Проведений аналіз результатів наукових досліджень показав, що невідкладну контрацепцію слід застосовувати якнайшвидше після незахищеного статевого акту. Використання таблеток із уліпрісталом ацетат має більшу ефективність у порівнянні із таблетками, що містять левоноргестрел.

Таблетки із ЛНГ та УПА запобігають вагітності завдяки преовуляторним ефектам. Застосування КОК за методом Юзпе має більший ризик настання вагітності у порівнянні із таблетками невідкладної контрацепції прогестагенового ряду.

ВМС із ЛНГ 52 мг не поступається мідним ВМС для ЕК в межах 5 днів незахищеного статевого акту.

Часте та багаторазове використання невідкладної контрацепції може бути шкідливим для жінок із захворюваннями, класифікованими як критерії медичної відповідності (МЕВ) категорії 2, 3 або 4 для комбінованої гормональної контрацепції або контрацептивів, що містять тільки прогестин.

Часте використання екстреної контрацепції може призвести до посилення побічних ефектів, таких як порушення менструального циклу, хоча їх повторне використання не становить відомого ризику для здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Trussell J, Ellertson C, von Hertzen H, Bigrigg A, Webb A, Evans M, et al. Estimating the effectiveness of emergency contraceptive pills. *Contraception* 2003;67(4):259–65.
2. Gemzell-Danielsson K, Berger C, Lalitkumar PGL. Emergency contraception - mechanisms of action. *Contraception* 2013;87(3):300–8.
3. Turok DK, Gero A, Simmons RG, Kaiser JE, Stoddard GJ, Sexsmith CD, et al. Levonorgestrel vs. Copper Intrauterine Devices for Emergency Contraception. *N Engl J Med* 2021;384(4):335–44.
4. Novikova N, Weisberg E, Stanczyk FZ, Croxatto HB, Fraser IS. Effectiveness of levonorgestrel emergency contraception given before or after ovulation - a pilot study. *Contraception* 2007;75(2):112–18.
5. Noé G, Croxatto HB, Salvatierra AM, Reyes V, Villarroel C, Muñoz C, et al. Contraceptive efficacy of emergency contraception with levonorgestrel given before or after ovulation. *Contraception* 2011;84(5):486–92.
6. Cleland K, Zhu H, Goldstuck N, Cheng L, Trussell J. The efficacy of intrauterine devices for emergency contraception: a systematic review of 35 years of experience. *Hum Reprod* 2012;27(7):1994–2000.
7. Goldstuck ND, Cheung TS. The efficacy of intrauterine devices for emergency contraception and beyond: a systematic review update. *Int J Womens Health* 2019;11:471–9.
8. Zhang J, Li C, Zhao WH, Xi X, Cao SJ, Ping H, et al. Association between levonorgestrel emergency contraception and the risk of ectopic pregnancy: a multicenter case-control study. *Sci Rep* 2015;5:8487.
9. Jesam C, Cochon L, Salvatierra AM, Williams A, Kapp N, Levy-Gompel D, et al. A prospective, open-label, multicenter study to assess the

pharmacodynamics and safety of repeated use of 30 mg ulipristal acetate. *Contraception* 2016;93(4):310–16.

10. Baken Ra, Abena; Gero, Alexandra MPH; Sanders, Jessica PhD, MSPH; Simmons, Rebecca PhD, MPH; Fay, Kathryn MD; Turok, David K. MD, MPH. Pregnancy Risk by Frequency and Timing of Unprotected Intercourse Before Intrauterine Device Placement for Emergency Contraception. *Obstetrics & Gynecology* 138(1):p 79-84, July 2021. | DOI: 10.1097/AOG.0000000000004433

ФОТОДЕРМАТИТИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПЕРІОД ЛІТНІХ КАНІКУЛ

Гришко Наталія Григорівна

здобувач вищої освіти І медичного факультету
Харківський національний медичний університет

Біловол Алла Миколаївна

Професор, доктор медичних наук, завідувачка кафедри дерматології,
венерології і медичної косметології
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Пустова Наталія Олександрівна

кандидат медичних наук, доцент кафедри дерматології,
венерології і медичної косметології
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Актуальність: Необхідність дослідження фотодерматитів у здобувачів вищої освіти зумовлена тим, що молоді люди часто нехтують безпечним перебуванням на сонці та не приділяють достатньої уваги використанню сонцезахисних засобів, а це підвищує ризик виникнення фотодерматитів. Фотодерматити – це група дерматологічних захворювань, викликаних підвищенням чутливості шкіри до впливу ультрафіолетового випромінювання.

На даний час ця проблема стає більш актуальною, адже це пов'язано з великою кількістю чинників таких як, збільшення сонячної активності, змінна кліматичних умов та перебування студентів на свіжому повітрі під час літніх канікул.

Обізнаність з питань фотодерматозу надасть можливість молодому поколінню підвищити рівень здоров'я та вплине на формування відповідального ставлення до свого здоров'я.

Мета роботи. Оцінка, шляхом онлайн-опитування та аналітичного аналізу фотодерматитів серед студентів Харківського національного медичного університету.

Методи та результати дослідження. Для онлайн опитування використовувалася анонімна анкета, розроблена на основі сучасних методик опитування та вивчення дерматологічних захворювань, зокрема фотодерматитів. В опитуванні взяло участь 36 студентів Харківського національного медичного університету, серед них 41,6 % часто проводили час на відкритому повітрі під прямим сонячним світлом, це десь 3-5 годин, 55,6 % - рідко, десь 1-3 години та 2,8% більше 5 годин на день. 50% опитуваних студентів не використовують сонцезахисний крем перед перебуванням на сонці, 8,3% використовують крем з SPF 15-30 та 41,7% використовують SPF 50 і більше. Появу висипань, почервоніння або свербіж на шкірі після перебування на сонці не помічали 52,8% студентів, іноді помічали 36,1%, а 11,1% часто помічають висипи. Протягом кількох годин сонячного випромінювання у 25% здобувачів з'являються висипи, почервоніння та свербіж на шкірі, а у 19,4% студентів протягом 1-3 днів. А у 55,6% зовсім не з'являються ознаки фотодерматиту. 86% студентів не страждають на алергічну реакцію на певні продукти або хімічні речовини, які можуть підвищувати чутливість до сонячного випромінювання. Спостерігали спадкову схильність у родині 25% , інші 75% не спостерігали. У 48% молоді обличчя найчастіше піддається впливу сонця, у 36% руки та плечі, а у 16% спина, грудна клітка та ноги. 100% студентів не приймають ліків, які можуть підвищувати чутливість шкіри до сонячних променів. Не зверталися до лікаря з приводу симптомів фотодерматиту 96,8% студентів, тільки 3,2% студентів звертались. З них 80% рекомендували уникати сонця, а 20% використовувати зовнішні засоби (креми, мазі). 50% студентів відповіли, що їх симптоми незмінюються інтенсивність проявів фотодерматиту залежно від сезону або географічного положення, у 30,6% посилюються влітку, а у 19,6% прояви стають сильнішими в сонячних регіонах.

Висновок: Результати опитування 36 студентів Харківського національного медичного університету показали актуальність проблеми фотодерматитів серед молоді та недостатній рівень обізнаності щодо їх

профілактики. Лише половина опитаних використовує сонцезахисний крем перед перебуванням на сонці. Симптоми фотодерматиту виявлено у половини студентів.

Отже, результати опитування свідчать про потребу у підвищенні рівня обізнаності студентів щодо профілактики фотодерматитів, застосування належних сонцезахисних засобів та необхідності своєчасного звернення до лікаря при появі симптомів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікторов, О. П., Тетяна, Б. А. (2018). *Фотодерматози: етіологія, патогенез, діагностика та лікування*. Український журнал дерматології, венерології та косметології, 32-38.
2. Кузнецова, І. І., & Куликова, С. Г. (2019). *Фотодерматити: клінічні прояви та підходи до лікування*. Дерматологія та венерологія, 45-52.
3. Островська, Л. А., Соловйова, М. М. (2020). *Сучасні підходи до профілактики фотодерматитів серед молоді*. Український журнал дерматології, венерології та косметології, 54-61.

СЕБОРЕЙНИЙ ДЕРМАТИТ В УМОВАХ ВІЙНИ

Денисова Дар'я Олександрівна,

Студент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Пустова Наталія Олександрівна,

Кандидат медичних наук, доцент кафедри дерматології,

венерології і медичної косметології

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Біловол Алла Миколаївна

Професор, доктор медичних наук, завідувачка кафедри дерматології,

венерології і медичної косметології

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ. Україна стикається з численними викликами у зв'язку зі збройним конфліктом, а одним з медичних аспектів, які потребують уваги, є себорейний дерматит. Це захворювання шкіри може бути обтяжливим у воєнних умовах через обмежений доступ до необхідного догляду, відсутність гігієнічних засобів та стресові обставини.

Мета роботи. Метою дослідження є комплексний аналіз особливостей епідеміології, визначення факторів ризику, клінічних проявів, діагностики себорейного дерматиту серед населення та військовослужбовців в умовах війни. А також розробка рекомендацій щодо профілактики та лікування цього захворювання для обох груп.

Матеріали та методи. Дослідження базується на аналізі медичної літератури, клінічних спостереженнях та опитуваннях населення та військовослужбовців, які страждають на себорейний дерматит.

Результаті та обговорення. Себорейний дерматит є хронічним запальним захворюванням шкіри, яке характеризується появою червоних, лущильних висипів на ділянках, багатих сальними залозами, таких як обличчя,

шия та волосиста частина голови.

Епідеміологія себорейного дерматиту є важливим пунктом для вивчення, адже збройні конфлікти впливають на поширення захворювань шкіри. Частота даної хвороби може досягати 15-20 % серед населення. До групи ризику належать: військовослужбовці, мешканці, що перебувають в зоні конфлікту, переселенці, біженці. Детермінанта містить: психологічний та фізичний стрес, погіршення гігієнічних умов, обмежений доступ до медичної допомоги, погіршення якості харчування, забруднення довкілля.

Клінічні прояви та діагностика себорейного дерматиту в умовах війни мають свої особливості, зумовлені специфічними умовами та обмеженнями. Уражається найчастіше волосиста частина голови, обличчя (носо-губні складки, зона брів, борода, щоки), пахвові западини, пахова область, а у військових ще грудна клітка та спина, бо носять щільний спецодяг. Захворювання супроводжують такі симптоми як: еритематозні плями, інтенсивний свербіж, що посилюється при стресі, жовтуваті лусочки, відчуття печіння, дискомфорт, набряклість уражених ділянок.

Діагностувати себорейний дерматит можна за допомогою візуального огляду. Це основний метод і він дозволяє оцінити характер висипань, їх локалізацію, поширеність, виявити типові ознаки - еритема, лусочки. Не менш важливим є збір анамнезу. Це дає змогу визначити початок та розвиток симптомів, оцінити умови перебування та психоемоційний стан пацієнта, виявити фактори, що спровокували загострення, дізнатися про перенесені захворювання та спадковість. Найчастіше для поставлення діагнозу достатньо клінічної картини.

Лікування себорейного дерматиту в умовах війни вимагає особливого підходу, адже населення має обмежені ресурси та специфічні умови. Рекомендують застосовувати шампуні з кетоконазолом або з сульфідом селену, гідрокортизон для короткочасного застосування при загостреннях. Якщо є генетична схильність, то краще робити запас ліків. Також олія чайного дерева має протигрибкові властивості та її можна додавати до шампуню,

алоє - заспокоює подразнену шкіру.

Щодо профілактики себорейного дерматиту, то регулярно мийте голову та тіло з використанням м'якого шампуню та мила. Та в якості профілактики раз на тиждень використовувати засіб з кетоназолом. Також використовуйте легкі зволожувальні засоби, регулярно очищайте шкіру від поту та бруду, регулярно міняйте натільну білизну, носіть одяг з натуральних матеріалів. Важливо збалансовано харчуватися та уникати споживання гострої та жирної їжі. Необхідно навчитися управляти стресом, а саме опанувати техніки релаксації та глибокого дихання, достатньо відпочивати та спати. Завжди мати при собі невеликий запас базових засобів догляду.

Висновки. Війна - це надзвичайний стан, який створює умови, що сприяють розвитку та загостренню себорейного дерматиту. Погіршення гігієнічних умов, забруднення навколишнього середовища і підвищений рівень стресу грають важливу роль у цьому процесі. Ефективне управління цим захворюванням є важливим аспектом підтримки здоров'я та боєздатності військовослужбовців, а також забезпечення адекватної медичної допомоги цивільному населенню в зонах конфлікту.

**ІНАКТИВАЦІЯ ВІРУСІВ ФОТОДИНАМІЧНИМ МЕТОДОМ З
ЗАСТОСУВАННЯМ СИНЬОГО СВІТЛА**

Калініченко Світлана Вікторівна

д.мед.н., с.н.с., завідувачка лабораторії

ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова
Національної академії медичних наук України», м. Харків, Україна

Мартинов Артур Вікторович

д.фарм.н., професор, завідувач лабораторії

ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова
Національної академії медичних наук України», м. Харків, Україна

Коваленко Ольга Іванівна

к.фіз-мат.н., старший науковий співробітник

Інститут радіофізики та електроніки ім. О. Я. Усикова НАН України;

Антушева Тетяна Іванівна

к.біол.н., старший науковий співробітник

ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова
Національної академії медичних наук України», м. Харків, Україна

При виготовленні вакцинних препаратів може виникати ряд проблем. Так, при виробництві інактивованих вакцин мікроорганізми позбавляють патогенних властивостей або шляхом нагрівання, або шляхом обробки хімічними речовинами (формаліном, пропіолактоном, ацетоном, спиртом, мертіолятом тощо), таким чином забезпечуючи надійну інактивацію та, водночас, мінімальне пошкодження антигенної структури збудника [1, с. 4]. Але при застосуванні хімічних чинників, особливо при виробництві анатоксинів, утворюються ковалентні зв'язки між білками токсинів і хімічним чинником, що призводить до утворення нових, аномальних антигенних детермінант, які є небажаними, оскільки сприяють збільшенню реактогенності і алергенності таких вакцин [2, с. 49].

Саме тому пошук шляхів для розробки нових класів нетоксичних та неалергенних вакцин є вельми актуальним.

Метою роботи стало дослідження можливості отримання інактивованих

вірусвмісних зразків фотодинамічним методом.

Як вірусвмісний матеріал було використано бактеріофаг полівалентний Піофаг® (реєстраційне посвідчення №UA/15974/01/01, затверджено Наказом МОЗ України № 43 від 11.01.2022р., виробник НеоПробіоКеар Інк., Канада).

Як джерело синього світла було використано опромінювач з синьою лампою OSRAM L 18W/71 Blue, країна виробник Китай. Технічні характеристики: потужність опромінення 18 Вт; частота 50 Гц; довжина хвилі 420-490 нм. Як фотоінактиватори/фотосенсибілізатори було використано розчини рибофлавіну, рибофлавіну менадіону сульфат натрію (менадіону), піродоксину гідрохлориду у концентрації від $2 \times 10^{-4} \%$ до $2 \times 10^{-6} \%$ в полісорбаті-80, (Fluka, Австрія) та їх суміш (1:1:1). Дослідження інактивації бактеріофагу проводили за методом spot-тесту [3, с. 236]. Аналіз результатів експериментальних досліджень показав, що найкращі показники інактивації фотодинамічним методом вірусвмісного матеріалу при застосуванні синього світла було отримано при використанні суміші фотоінактиваторів та режимі опромінення не менш ніж 15 хвилин (табл. 1).

Таблиця 1

Активність зразків відносно тест-культур *E. coli*

Зразок	Час опромінення синім світлом, хв				
	20	15	10	5	0
0,02 % розчин рибофлавіну з Піофаг®	+	++	+++	SCL	CL
0,01 % розчин рибофлавіну з Піофаг®	+	++	+++	+++	CL
0,02 % розчин піроксидину з Піофаг®	+	++	+++	SCL	CL
0,01 % розчин піроксидину з Піофаг®	+	++	+++	+++	CL
0,02 % розчин менадіону з Піофаг®	+	++	+++	SCL	CL
0,01 % розчин менадіону з Піофаг®	+	++	+++	+++	CL
0,02 % суміші фотоінактиваторів з Піофаг®	-	-	++	+++	CL
0,01 % суміші фотоінактиваторів з Піофаг®	-	-	++	+++	CL
1 % суміші у ізотонічному розчині	-	-	-	-	-
1 % суміші у ізотонічному розчині з Піофаг®	-	++	+++	SCL	CL
Піофаг® у ізотонічному розчині	-	+	++	SCL	CL

Примітка: CL – зливний лізис; SCL – напівзливний лізис; +++ – окремі негативні колонії (більше 20); ++ – окремі негативні колонії (від 10 до 20); + – окремі негативні колонії (до 10); - – відсутність лізису.

Вивчення активності Піофаг® до штамів *E. coli* при застосуванні синього світла та суміші ФС з концентрацією 0,02 % і 0,01 % встановило, що найбільша ефективність проявлялась через 15 хв – живих вірусів не реєструвалось. Вплив синього світла протягом 5 хвилин знижував кількість віріонів Піофаг® 100 разів ($p < 0,01$), через 10 хв – в 10 000 разів ($p < 0,001$).

Перевірка на спонтанну реверсію цих зразків протягом трьох місяців не виявила живих вірусів.

Висновки. Найкращі параметри інактивації вірусемісного матеріалу було отримано при застосуванні 0,02 % і 0,01 % розчину суміші рибофлавіну, рибофлавіну менадіону сульфат натрію та піридоксину гідрохлориду як фотосенсибілізаторів при обробці вірусемісних зразків синім світлом протягом 15 хв.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Меленьєва Х., Мартинов А., Калініченко С., Антушева Т., Оветчин П. Сучасні методи розробки вакцин: дослідження оптимальних умов фотодинамічної інактивації. *Аннали Мечниковського Інституту*. 2023. №4. С. 4-11. DOI: 10.5281/zenodo.10257469
2. Калініченко С.В., Мартинов А.В., Меленьєва Х.В., Антушева Т.І., Коваленко О.І., Оветчин П.В. Застосування фотодинамічного методу у вакцинології. *Аннали Мечниковського Інституту*. 2024. №2. С. 48-53. DOI: 10.5281/zenodo.11638880
3. Гиріна В. М. Медична вірусологія : навч. посіб. 3-тє вид., випр. і допов. Київ : Здоров'я, 1995. 367 с.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ НЕОЛОГІЗМІВ ЛСГ «ТЕРМІНОЛОГІЯ ФОБІЙ ТА ЗАЛЕЖНОСТЕЙ»

Кучеренко Світлана,
завідувач навчально-методичного кабінету
Ріжняк Оксана,
канд. філол. наук, доцент,
Нежива Варвара,
Рибалка Софія,
студентки II курсу
Кіровоградський медичний
фаховий коледж ім. Є. Й. Мухіна
м. Кропивницький, Україна

Анотація: Вивчення фобій та залежностей у контексті сучасної війни в Україні є важливим аспектом лінгвістичних досліджень у галузі термінології психолінгвістики. Військові конфлікти суттєво впливають на психоемоційний стан як військовослужбовців, так і цивільного населення, що знаходить своє відображення у їхній мові. Робота присвячена виявленню та всебічному лінгвістичному аналізу неологізмів лексико-тематичної групи «термінологія фобій та залежностей», що виникли в українській мові в період війни.

Ключові слова: термін, неологізм, фобія, психологічна залежність.

Мова першою реагує на всі зміни в житті суспільства. Існують періоди, коли змін особливо багато в відбуваються вони дуже швидко, наприклад, під час епідемій, природних катаклізмів, війн. Так, в сучасній українській мові за останні декілька років відбулось дуже багато змін, пов'язаних з російською агресією. Серед основних процесів – зміна значення (наприклад, *тривога* як попередження, *чисте небо* без військових літаків, *розтяжка* як загроза для життя та ін.); перехід звичайних чи мало вживаних слів у розряд активної лексики (*військовий, війна, бій, поранений* та ін.); утворення неологізмів (*дрон, сиренофобія, українофобія*, тощо).

Підвищення стресових ситуацій, що виникають під час бойових дій, призводить до зміни мовних практик, появи нових термінів і виразів, що відображають загострення чинних фобій і залежностей. Вивчення мовних аспектів цих розладів необхідне для розуміння, як мова відображає психічні стани та їх наслідки у коротко- та довгостроковій перспективі.

Метою дослідження є структурно-семантичний аналіз психологічних неологізмів воєнного часу. Для лінгвістичного дослідження термінології фобій і залежностей використовувалися різноманітні інтернет-джерела: ресурси (блоги, сайти) з визначеннями та описами фобій і залежностей; академічні публікації; словники та енциклопедії. Методи аналізу включають суцільну вибірку, лексикографічний аналіз, а також систематизацію термінів для виявлення основних тенденцій.

Фобія, як лінгвістичне та психолінгвістичне явище, має глибоке коріння в стародавніх культурах, що відображено в походженні терміну. Велика частина фобій названа грецькими або латинськими терміноелементами, що демонструє вплив стародавньої науки на сучасну медицину та психологію.

Відповідно до медичної термінології, *фобія* (лат. *phobia*, від дав.-гр. *Φόβος* — страх) — це тривожний розлад, що характеризується стійким, ірраціональним і надмірним страхом перед об'єктом, ситуацією чи діяльністю. Фобії часто супроводжуються уникненням об'єкту або ситуації, що викликає страх, і можуть значно погіршити якість життя пацієнта.

Майже всі терміни лексико-тематичної групи «фобії» мають спільну лексичну структуру, що базується на давньогрецькій або латинській термінології і складається з двох частин: кореня, що позначає об'єкт або джерело страху, та суфікса «-фобія». Ця структура дозволяє створювати нові терміни для опису фобій у відповідь на нові соціальні або культурні явища. Наприклад: *Арахнофобія* (від дав.-гр. *ἀράχνη* — «павук» і *φόβος* - «страх») - боязнь павуків; *Акрофобія* (від дав.-гр. *ἄκρος* — «над» і *φόβος* — «страх») — боязнь висоти.

З точки зору синтаксису, фобії часто використовуються як іменники в

реченнях: «Людина страждає від арахнофобії» або «Він боїться висоти через акрофобію». Суфікс «-фобія» завжди формує іменник, що вказує на патологічний страх. Крім того, деякі фобії можуть бути трансформовані в прикметники, використовуючи суфікс «-фобний»: «Арахнофобна реакція» або «Агорафобна поведінка».

В психології виділяють три різновиди фобій:

- специфічні фобії — це страх перед конкретними об'єктами чи ситуаціями, які не є загрозливими, але сприймаються так пацієнтом: *акрофобія* (від дав.-гр. ἄκρος «верхній» + φόβος «страх», боязнь висоти), *клаустрофобія* (лат. claustrum — «закрите приміщення» і дав.-гр. φόβος — «страх», боязнь закритих приміщень);

- соціальні фобії (лат. Socius — «загальний, спільний» + дав.-гр. Φόβος — «страх») — страх перед соціальними ситуаціями, коли на людину спрямована увага інших. Це може включати страх публічних виступів чи навіть простого спілкування. Приклад: *логофобія* (від дав.-гр. λόγος — «слово», «мова» + дав.-гр. φόβος — «страх», страх публічного мовлення);

- агорафобія (від дав.-гр. ἀγορά — «площа» + дав.-гр. φόβος - «страх») — ірраціональний страх відкритих просторів або ситуацій, де важко втекти чи отримати допомогу. Часто супроводжується уникненням людних місць або навіть виходу з дому.

Війна і військовий стан є сильними культурними і соціальними подіями, що впливають на мовну і психолінгвістичну сферу. Через воєнні конфлікти активізуються вже відомі і з'являються нові форми соціальних і специфічних страхів, що безпосередньо пов'язані з травматичними подіями і загрозами і знаходять своє відображення у мові у вигляді неологізмів: *Танатофобія* (від дав.-гр. θάνατος «смерть» + дав.-гр. φόβος «страх»); *Гоплофобія* (від дав.-гр. ὅπλον — «зброя» + дав.-гр. φόβος — «страх»); *Акустикофобія* (від дав.-гр. ἀκουστικός «слуховий» + дав.-гр. φόβος «страх»); *Нозофобія* (від дав.-гр. νόσος — «хвороба» + дав.-гр. φόβος — «страх»); *Гемофобія* (від дав.-гр. αἷμα - «кров» + дав.-гр. φόβος — «страх»); *Некрофобія* (від дав.-гр. νεκρός —

«мертвий» + дав.-гр. φόβος — «страх») та ін.

З'являються нові унікальні форми страхів: *Дронофобія* (від англ. drone - «трутень» + дав.-гр. φόβος — «страх») — страх перед безпілотниками; *Сиренофобія* (від лат. siren, яке, у свою чергу, запозичене з дав.-гр. «Σειρήν» (Seirēn). У латинській мові «siren» використовувалося для позначення міфічних істот, які співають, спокушаючи моряків, щоб вони загинули) — страх перед сиренами або іншими попереджувальними сигналами, які звучать під час ракетних або авіаударів; *Шелтерофобія* (від англ. shelter «сховище», «укриття» + дав.-гр. φόβος — «страх») — страх перебування в укриттях; *Балістофобія* (від дав.-гр. βάλλω — «кидати», «стріляти» + φόβος — «страх») — страх, пов'язаний зі зброєю, пострілами або будь-якими гучними вибуховими звуками; *Лігірофобія* (від дав.-гр. ligare — «гучний» + φόβος — «страх») страх гучних звуків, таких як сирени, вибухи, постріли або навіть гучна музика; *Українофобія* (від «Україна» та дав.-гр. φόβος — «страх») — негативне відношення та страх до народу України; *Русофобія* (від англ. Russophobia + дав.-гр. φόβος — страх) — негативне відношення, страх народу росії, тощо.

Серед розглянутих неологізмів особливої уваги потребують гібридні терміни, утворені поєднання терміноелементів з різних мов, наприклад, англійської з античними.

Лінгвістика страху відображає культурні та історичні зміни, тому війна природно вносить свої корективи в терміни, пов'язані з фобіями. Давньогрецькі та латинські корені в назвах фобій дозволяють створювати універсальні терміни, зрозумілі в різних культурних контекстах. Наприклад, *некрофобія* (від дав.-гр. νεκρός — «мертвий» і φόβος — «страх») не лише відображає страх смерті або мертвих тіл, але й глибший культурний феномен ставлення до смерті в умовах війни.

Фобії як психолінгвістичне явище мають унікальний вплив на формування людської мови і сприйняття. Людина, яка переживає фобію, часто використовує специфічні мовні патерни для опису своїх страхів. Наприклад, в

умовах війни лексика може включати часті згадки про загрози або уникнення певних слів, що асоціюються з небезпекою, такими як «вибух», «постріл», «бомбардування». Це відображає не тільки психологічний стан людини, але й те, як мовні структури адаптуються до нових реалій.

Залежність або *адикція* (англ. addiction) — набута гостра потреба здійснювати будь-які дії або вживати речовини це не тільки складне психологічне та медичне явище, але й цікаве з лінгвістичної точки зору. Термін «адикція» походить від англійського слова «addiction», яке має латинське коріння «addictus» — «прив'язаний», «відданий», що вже на рівні семантики вказує на патологічний характер прив'язаності.

Як і терміни фобій, назви залежностей часто утворюються за допомогою додавання суфіксів, таких як "-манія" (від грец. μανία — «безумство») або «-філія» (від грец. φιλία — «любов», «схильність»). Наприклад: *Лудоманія* (лат. «ludo» — «граю» + грец. «μανία» — «безумство») — патологічна залежність від азартних ігор; *Токсикоманія* (грец. «τοξικός» — «отруйний» + «μανία») — залежність від психоактивних речовин, що викликають зміну свідомості.

З суфіксами «-філія» також утворюються терміни, які описують залежність або надмірний потяг до певних дій або об'єктів: *Кофеїнофілія* (від лат. «Coffeinum»+ «φιλία») — патологічна залежність від кофеїну; *Адреналінова філія* (*адреналінова залежність*) —залежність від емоційного піднесення, викликаного стресовими або екстремальними ситуаціями. Адреналін походить від латинського слова «adrenalis», яке складається з двох частин: *ad-* (поблизу, біля) і *renalis* (нирковий, пов'язаний із нирками). Це слово стосується надниркових залоз, де виробляється гормон адреналін. Сам термін *adrenalin* був вперше введений у науковий обіг на початку ХХ століття для позначення гормону, що виділяється наднирковими залозами в моменти стресу або небезпеки.

Війна і постійний стрес на фронті створюють умови для розвитку цієї форми залежності у військовослужбовців під впливом постійної небезпеки. Адреналін, що викидається під час екстремальних ситуацій, активує центри

задоволення, викликаючи ейфорію. Після повернення до мирного життя, де немає таких сильних стимулів, люди можуть відчувати емоційну порожнечу та потребувати нових джерел адреналіну.

Війна та військові дії, як соціокультурний фактор, теж впливають на формування нових видів залежностей і відповідних термінів: *Фронтфілія* (від лат. *frons, frontis* — «лоб» або «передня частина» + дав.-гр. *φιλία* — «любов», «схильність») — потенційний термін для опису залежності від емоцій і відчуттів, які виникають на фронті, коли людина не може повернутися до мирного життя без подібних стимулів; *Стресофілія* (від лат. *stringo* - «стискати» + дав.-гр. *φιλία* — «любов», «схильність») — залежність від постійного перебування в стресових ситуаціях, коли людина підсвідомо прагне перебувати в умовах напруження через необхідність сильних емоційних стимулів; *Шумофілія* (від лат. *sonus* — «звук», але сам термін «шум» може походити з лат. *submus* — «шум» або «гомін» + дав.-гр. *φιλία* — «любов», «схильність») — залежність від гучних звуків, вибухи чи постріли; *Орузоманія* (від дав.-гр. «ὄπλον» — «зброя» і «μανία» — «манія»). Це стан, коли людина має надмірну прив'язаність або залежність від володіння чи використання зброї, що може проявлятися в постійній потребі мати зброю для почуття безпеки або впливу, навіть у ситуаціях, де це об'єктивно не потрібно: *Інтернет-адикція* (від англ. *Internet + addiction* — схильність, звичка) — це нав'язливе прагнення до застосування інтернету, його надмірне використання, надмірна потреба інформації; *Прокрастинація* (від лат. *procrastinatio* — відкладання на завтра; від *prō + crāstinus* — «завтрашній», від *crās* — «завтра») — цей термін також можна віднести до залежностей людини, адже відкладання справ або дій на інший термін це також з точки зору психології залежність

Висновок. Дослідження лінгвістичних аспектів фобій і залежностей, пов'язаних з війною в Україні, підкреслює роль мови у відображенні психічного стану людини під час стресу. Військові конфлікти породжують нові фобії та залежності, які проявляються через нові терміни та вирази, переважно з латинської та давньогрецької мов.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Закалюжний М.М. Клінічна латина з англійськими та українськими відповідниками / Мирослав Закалюжний, Михайло Андрейчин, Роман Коморовський. – Тернопіль : ТДМУ, 2017. – 832 с.
2. Які бувають фобії: найцікавіші страхи [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://mentalclinic.com.ua/blog/new-article>
3. Горох [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D1%81%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B0>
4. Reverso Context [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://context.reverso.net/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4/>
5. Wiktionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ru.wiktionary.org/wiki/stringo>
6. Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%82>

**КАШЛЮК У ДІТЕЙ, ЧИМ НЕБЕЗПЕЧНИЙ, ТА ЯК УНИКНУТИ
ЗАХВОРЮВАННЯ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)**

Марусик Уляна Іванівна

Доцент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб,
кандидат медичних наук

Горячківська Олександра Олександрівна,

Ягчук Евеліна Миколаївна,

Студентки 6 курсу, спеціальність “медичина 222”

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Вступ.

Кашлюк (коклюш) — респіраторна інфекція, спричинена *Bordetella pertussis*. Сприйнятливі люди будь-якого віку. У довакцинальну еру інфікувалися майже всі діти. Кашлюк особливо небезпечний у дітей раннього віку, на його частку припадають практично всі госпіталізації та смерті, але клінічна картина захворювання може бути важка не залежно від віку. Широке використання вакцин проти кашлюку різко зменшило кількість випадків, але занепокоєння щодо побічних реакцій призвело до заміни стандартних цілюноклітинних вакцин проти кашлюку ацелюлярними вакцинами, які містять лише декілька вибраних антигенів кашлюку та є набагато менш реактогенними. Звичайне введення ацелюлярних кашлюкових вакцин у поєднанні з дифтерійним і правцевим анатоксинами рекомендовано в дитинстві з дошкільними вакцинаціями, у віці 11 років і під час вагітності [1].

Ключові слова: Кашлюк, нападоподібний кашель, пароксизм, імунізація, вакцина, антибактеріальна терапія.

Кашлюк (коклюш) — це респіраторна інфекція, спричинена *Bordetella pertussis* і характеризується нападоподібним кашлем, що закінчується тривалим свистячим вдихом. *кашель закінчується глибоким вдихом з голосним*

гортанним свистом, що нагадує «кукурикання» (у дітей, рідше у підлітків і дорослих). Зазвичай на кашлюк хворіють діти, важкі випадки та смертність найчастіше спостерігається у немовлят. Кашлюк є захворюванням, яке можна попередити за допомогою вакцин. Так, створення Розширеної програми ВООЗ з імунізації в 1974 році, а саме впровадження імунізації проти кашлюковою вакциною призвело до зниження кількості випадків кашлюку та смертності серед дітей. [1]

Згідно зі статистичними даними Центру громадського здоров'я, з січня по червень 2024 року в Україні сумарно було зафіксовано 4 863 випадків захворювання на кашлюк. Найбільше в Києві - 965 випадків, Івано-Франківській - 745, Львівській - 459, Вінницькій - 412, Чернівецькій - 342, Київській - 310, Одеській - 262, Рівненській областях - 245. Для порівняння, за перше півріччя 2023 року в Україні було зафіксовано 161 випадок захворювання на кашлюк [2].

Захворювання має циклічний затяжний перебіг, а поява симптомів при має свою етапність. Зокрема:

Катаральна стадія. В перші дні катаральної стадії хворі на кашлюк є висококонтагіозними, з високим показником виникнення вторинних випадків серед неімунних осіб (90 %). Особи, які не отримували антибіотикотерапію, можуть поширювати інфекцію до 3 тижнів або більше з моменту появи типових нападів кашлю. Зазвичай дана стадія триває 1–2 тижні.

Пароксизмальна стадія. Пароксизмальна стадія відзначається частим, поступово наростаючим спазматичним кашлем, і саме на цій стадії (але не завжди) можна почути репризи — свистячий шум при вдиханні повітря. Стадія триває від 1 до 6 тижнів.

Реконвалесцентна стадія. Характеризується менш частим і менш сильним кашлем. Кашель зникає протягом 1–2 тижнів [3].

Коклюш зазвичай починається як легка інфекція верхніх дихальних шляхів. Час від часу кашель прогресує протягом 1 або 2 тижнів і стає нападоподібним, частішає та стає сильнішим, а потім поступово вщухає

протягом кількох тижнів, або довше. Пароксизми відзначаються серією прискорених кашлів без вдиху, за якими слідує характерний вигук, відчайдушне намагання вдихнути через роздуту голосову щілину. Під час пароксизму пацієнт може стати ціанотичним, а після нападу може виникнути блювота. Декілька пароксизмів можуть виникати послідовно протягом кількох хвилин, залишаючи пацієнта виснаженим. Пароксизми можуть бути викликані такими подразниками, як їжа, сміх, або плач, і зазвичай посилюються вночі. Між пароксизмами пацієнт виглядає нормально. Кашлюк зазвичай не пов'язаний з лихоманкою, але він пов'язаний з лімфоцитозом, особливо у немовлят і дітей раннього віку. У міру зникнення хвороби неприступний кашель може зберігатися протягом багатьох тижнів, а інтеркурентні вірусні інфекції можуть спровокувати рецидиви пароксизми [4].

Повідомляється також про неврологічні ускладнення кашлюку. Пароксизми кашлю та пов'язана з ними гіпоксія можуть призвести до гострої енцефалопатії та/або внутрішньочерепної кровотечі. Дослідження, проведене в Данії, показало, що госпіталізація з приводу кашлюку була пов'язана з приблизно удвічі вищим ризиком епілепсії у віці 10 років. Приблизно третина дітей із кашлюковою енцефалопатією помирає під час гострого захворювання, а ще одна третина виживає із стійким ураженням мозку. Причини енцефалопатії, пов'язаної з кашлюком, неясні; можливі аноксія внаслідок нападоподібного кашлю, гіпоглікемії, метаболічних порушень, точкових внутрішньочерепних крововиливів або прямого токсичного ефекту [5].

Дефіцит харчування може виникати і при кашлюковій хворобі через утруднене годування при нападах кашлю та наслідках посткашлевого блювання. Інші ускладнення включають субкон'юнктивальні крововиливи та носову кровотечу внаслідок пароксизмів, набряк обличчя та виразки під язиком. Інфекції середнього вуха також є поширеними і спричинені звичайними патогенами, пов'язаними з отитом [6].

Найбільш точним тестом для підтвердження кашлюку є полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР), водночас вона є і діагностичним тестом вибору в

більшості випадків. Культуру слід використовувати для підтвердження позитивного результату ПЛР під час спалахів кашлюку для ідентифікації штаму, або якщо ПЛР недоступна. Серологічне дослідження може бути корисним доповненням на пізніх стадіях хвороби (понад три тижні), але лише у пацієнтів старше шести місяців, які не були щеплені протягом останнього року [7].

Відомо, що антибактеріальні препарати з групи макролідів забезпечують етіотропне лікування кашлю. На сьогодні, азитроміцин замінив еритроміцин, як більш ефективніший препарат через його дозування (один раз на день), короткий курс і менше побічних ефектів з боку шлунково-кишкового тракту. Дітям можна призначати у дозі 10 мг на кг протягом трьох днів або 10 мг на кг у день 1, потім 5 мг на кг ще дні 2-5. [8].

Макролідні антибіотики можуть запобігти розвитку або зменшити вираженість клінічних проявів кашлюку, якщо вони будуть застосовані під час інкубаційного періоду, або на початку катаральної стадії. При застосуванні їх у пароксизмальній фазі захворювання антимікробні препарати не змінюють клінічний перебіг, але можуть елімінувати бактерії з носоглотки і таким чином знизити ймовірність їх передачі.[9]

Вакцинація, на сьогодні, самий ефективний метод профілактики кашлюку. Саме внаслідок широкомасштабної вакцинації, проведеної у 1950-1960 роках у промислово розвинутих країнах, сталося різке зниження захворюваності (більш ніж на 90%) і смертності від кашлюку. Відповідно до Національного календаря щеплень, вакцинувати дітей для профілактики кашлюку необхідно у віці 2, 4, 6 і 18 місяців [10].

Профілактика розповсюдженості даного захворювання пов'язане з кількома проблемами. Зокрема, зміна шляху передачі від попереднього епідемічного режиму «дитина-дитина» до епідемічного режиму «дорослий-дитина» після впровадження програми імунізації робить немовлят і дітей раннього віку більш сприйнятливими до інфекції. Крім того, враховуючи значні побічні ефекти цільноклітинної вакцини проти кашлюку, наприкінці

двадцятого століття була представлена безклітинна вакцина проти кашлюку яка вже широко використовується в багатьох країнах і регіонах. Проте, незважаючи на те, що безклітинна вакцина проти кашлюку має менше побічних ефектів, ніж цілюноклітинна, багато досліджень показали, що вона пов'язана з більш високим ризиком захворюваності на кашлюк в майбутньому [11].

Висновок: Кашлюк є ендемічною та дуже заразною хворобою, спалахи якої продовжуватимуть виникати. Під час спалаху щеплені діти мають меншу ймовірність зараження та більше шансів на значно легший перебіг захворювання. Невакциновані діти піддаються набагато вищому ризику інфікування, розвитку ускладнень та ризику несприятливого результату.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Decker MD, Edwards KM. Pertussis (Whooping Cough). *J Infect Dis.* 2021;224(12 Suppl 2):S310-S320. doi:10.1093/infdis/jiaa469
2. Інфекційні хвороби. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-infekcijni-hvorobi> (дата звернення: 03.10.2024).
3. Guo S, Zhu Y, Guo Q, Wan C. Severe pertussis in infants: a scoping review. *Ann Med.* 2024;56(1):2352606. doi:10.1080/07853890.2024.2352606
4. Kline JM, Smith EA, Zavala A. Pertussis: Common Questions and Answers. *Am Fam Physician.* 2021;104(2):186-192.
5. Lin LN, Zhou JS, Hua CZ, Bai GN, Mi YM, Zhou MM. Epidemiological and clinical characteristics of pertussis in children and their close contacts in households: A cross-sectional survey in Zhejiang Province, China. *Front Pediatr.* 2022;10:976796. Published 2022 Aug 18. doi:10.3389/fped.2022.976796
6. Ma L, Caulfield A, Dewan KK, Harvill ET. Pertactin-Deficient *Bordetella pertussis*, Vaccine-Driven Evolution, and Reemergence of Pertussis. *Emerg Infect Dis.* 2021;27(6):1561-1566. doi:10.3201/eid2706.203850
7. Pinto MV, Merkel TJ. Pertussis disease and transmission and host responses: insights from the baboon model of pertussis. *J Infect.* 2017;74 Suppl 1:S114-S119.

doi:10.1016/S0163-4453(17)30201-3

8. Kilgore, P. E., Salim, A. M., Zervos, M. J., & Schmitt, H. J. (2016). Pertussis: Microbiology, Disease, Treatment, and Prevention. *Clinical microbiology reviews*, 29(3), 449–486. <https://doi.org/10.1128/CMR.00083-15>

9. Carriquiriborde F, Martin Aispuro P, Ambrosio N, et al. Pertussis Vaccine Candidate Based on Outer Membrane Vesicles Derived From Biofilm Culture. *Front Immunol*. 2021;12:730434. Published 2021 Sep 15. doi:10.3389/fimmu.2021.730434

10. Dorji D, Mooi F, Yantorno O, Deora R, Graham RM, Mukkur TK. Bordetella Pertussis virulence factors in the continuing evolution of whooping cough vaccines for improved performance. *Med Microbiol Immunol*. 2018;207(1):3-26. doi:10.1007/s00430-017-0524-z

11. Liang JL, Tiwari T, Moro P, et al. Prevention of Pertussis, Tetanus, and Diphtheria with Vaccines in the United States: Recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices (ACIP). *MMWR Recomm Rep*. 2018;67(2):1-44. Published 2018 Apr 27. doi:10.15585/mmwr.rr6702a1

ДИНАМІКА ВИЯВЛЕННЯ НОВИХ ВИПАДКІВ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ В УКРАЇНІ ЗА ПЕРІОД 2019-2024 РОКІВ

Стрижак Ніна Володимирівна,
Алієва Тетяна Юріївна,
асистентка кафедри внутрішньої медицини №1
Полякова Поліна Дмитріївна,
лікар-інтерн
Донецький національний медичний університет
м. Кропивницький, Україна

Анотація: За оцінкою ВООЗ, Україна продовжує залишатись одним з лідируючих регіонів Східної Європи по кількості хворих та поширення ВІЛ-інфекції. З 2006 року Центри з контролю та профілактики захворювань рекомендують проводити скринінг підлітків та дорослих на ВІЛ-інфекцію в медичних закладах не рідше одного разу в житті, а також проводити повторний скринінг осіб з підвищеним ризиком зараження ВІЛ не рідше одного разу на рік. Однак дані національних опитувань та епідагляду за ВІЛ показують, що ці рекомендації не були реалізовані повною мірою.

Локальні відмінності в історії тестування на ВІЛ, що спостерігаються, свідчать про те, що для досягнення національних цілей та припинення епідемії ВІЛ в Україні стратегії зі збільшення тестування мають бути адаптовані до місцевих потреб [1, 2].

Дана публікація відображає зміни в діагностиці ВІЛ-інфекції в Україні протягом періоду 2019 – 2024 років, вплив повномасштабного російського вторгнення на територію України на рівні тестування громадян та частоту встановлення діагнозів.

Ключові слова: ВІЛ-інфекція, тестування, період, динаміка, показник.

Мета:

оцінка рівня діагностики захворюваності на ВІЛ-інфекцію за даними оперативної інформації про офіційно зареєстровані випадки ВІЛ-інфекції,

СНІДу і кількість смертей, зумовлених СНІДом за період 2019 – 2024 років.

Матеріали та методи:

Сайт ДУ «Центр громадського здоров'я» МОЗ України - оперативна інформація (звіти) про офіційно зареєстровані випадки ВІЛ-інфекції, СНІДу і кількість смертей, зумовлених СНІДом за період 2019 - 2024 років.

Результати:

Згідно з оновленням Наказу МОЗ України №794 «Про удосконалення системи управління якістю лабораторних досліджень у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу» від 31.12.2021 [3] з урахуванням рекомендацій ВООЗ, обстеження з метою встановлення діагнозу ВІЛ-інфекції проводиться таким чином:

1. Скринінговий етап – на цьому етапі застосовуються швидкі тести або серологічні дослідження метою яких є виявлення антитіл до ВІЛ-1/2. На цьому етапі людина може скористатись тест-системою як самостійно в домашніх умовах, так і протестуватись у закладі охорони здоров'я за інформованою згодою.

2. Верифікаційний етап – застосовується за умови отримання попереднього позитивного результату. На цьому етапі застосовуються мінімум дві системи виявлення антитіл до ВІЛ-1/2 від різних виробників. У разі отримання двох позитивних результатів переходять до третього етапу обстеження.

3. Ідентифікаційний етап – щоб встановити факт інфікування людини ВІЛ-інфекцією необхідно провести три послідовні тести на визначення антитіл до ВІЛ-1/2: використовуються тест-системи тих самих виробників (але іншої серії), має бути досліджений новий зразок крові, та тестування проводиться іншою людиною (спеціалістом). Діагноз остаточно встановлюється при отриманні трьох послідовних позитивних результатів [3]. Також на цьому етапі можуть бути застосовані додаткові тести для виявлення специфічних антитіл до окремих антигенів ВІЛ - імунний або лінійний блотінг.

Таблиця 1

Нові зареєстровані випадки ВІЛ-інфекції серед громадян України - за оперативною інформацією від ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України»

Січень – грудень 2019	Січень – грудень 2020	Січень – грудень 2021	Січень – грудень 2022	Січень – грудень 2023	Січень – серпень 2024
16 257	15659	15360	12212	11658	7 100

Згідно з цими даними (табл. 1) розрахуємо середні річні показники по довоєнному періоду (2019 – 2021 роки) та у період повномасштабного вторгнення (2022 – 2024):

За період 2019 – 2021 – середній річний показник нових випадків складав **15758**, а за період 2022 – 2024 – **11988**.

Отримані дані співвідносяться з даними звітів Центру громадського здоров'я МОЗ України: кількість нових зареєстрованих випадків ВІЛ-інфекції серед українців невпинно зменшується за період з грудня 2019 – серпень 2024.

Отримані дані (табл. 1)

Так, порівнюючи довоєнні показники, та показники виявлення нових випадків ВІЛ-інфекції за період повномасштабного російського вторгнення, кількість встановлених випадків ВІЛ-інфекції знизилась на **31,45%**.

Такі зміни Центр громадського здоров'я пов'язує зі зниженням захворюваності на ВІЛ-інфекцію, не дивлячись на значні демографічні зміни, такі як міграція населення всередині країни та за її межі, та неможливість отримання статистичних даних з окупованих територій. [4]

Цитата звіту Центру громадського здоров'я «Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні станом на 01.07.2024»: «За даними Центру громадського здоров'я за шість місяців 2024 року обсяги послуг з тестування на ВІЛ (далі - ПТВ) зросли з 1 023 679 до 1 319 238 (+28,9%) порівняно з аналогічним періодом 2023 року, за рахунок швидких тестів (по ШТ по країні +49,2%). Але кількість виявлених ВІЛ-позитивних осіб знизилась (-10,1%)». [4]

У цьому звіті зазначається, що обсяг тестування серед українців збільшився як за рахунок призовників на військову службу, так і за рахунок самозвернення громадян, у тому числі – серед медичних працівників. [4]

Висновки: Центр громадського здоров'я зазначає, що втрата адміністративного контролю над частиною українських територій унеможливорює отримання об'єктивних даних про поширеність ВІЛ-інфекції серед населення всій території України. Проте система охорони здоров'я продовжує працювати над виявленням нових випадків та оперативно надає допомогу ВІЛ-інфікованим [4]. Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати, що епідситуація стосовно ВІЛ-інфекції в нашій країні покращується з кожним роком. Цьому можна завдячити як державним заходам, спрямованим на боротьбу з поширенням ВІЛ-інфекції, постійною модифікацією керівних документів, так і свідомому ставленню населення щодо цієї проблеми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Patel D, Johnson CH, Krueger A, et al. Trends in HIV testing among U.S. adults, aged 18-64 years, 2011-2017. *AIDS Behav.* 2020;24(2):532–539. 10.1007/s10461-019-02689-0.
2. European Centre for Disease Prevention and Control/WHO Regional Office for Europe. HIV/AIDS surveillance in Europe 2012. In. Stockholm: European Centre for Disease Prevention and Control; 2013
3. Наказ МОЗ №794 - <https://ips.ligazakon.net/document/RE33669?an=7>
4. Центр громадського здоров'я МОЗ України – ВІЛ/СНІД - Статистика з ВІЛ/СНІДу - <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu>
5. Оперативна інформація про офіційно зареєстровані випадки ВІЛ-інфекції, СНІДу і кількість смертей, зумовлених СНІДом (Відділ комунікацій) - https://bit.ly/PHC_stat_HIV_AIDS_treatment

ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ВИПАДКІВ ТА ЗАХВОРЮВАНOSTІ НА COVID-19 СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Тищенко Тарас Михайлович
Заочний аспірант:
ДУ "Запорізький ОЦКПХ МОЗ"
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник:
Севальнєв Анатолій Іванович
ЗДМУ, м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Ми живемо в епоху епідемій, що переходять у пандемію: SARS (2002 р.), пташиний грип (2003 р.), MERS (2012 р.), Ебола (2014 р.), і сьогодні коронавірус (COVID-19). Коронавірус - пандемія нового десятиліття, яка поширюється, мутує і заражає людей будь-якого віку. COVID-19 загрожує не тільки життю людей, а й способу життя кожного мешканця. Так, у більшості (80%) людей хвороба проходить у легкій формі, у 15% - у тяжкій формі, 5% хворих мають фатальний перебіг. Вірус вражає не лише легені, але й серцево-судинну, травну, сечовидільну системи, а також і нервову систему пацієнта. Серед основних проблем зі здоров'ям у перехворілих на COVID-19 експерти виділяють стенокардію і аритмію, а також інші серйозні і тривалі наслідки COVID-19: інсульти, синдром вірусної втоми, порушення м'язових функцій, розлади функції органів травлення і низку проблем із психічним здоров'ям, зокрема депресію, безсоння і різні зміни когнітивних функцій. Високий рівень ураження судин міокарда, нирок та інших органів - COVID-19 викликає запальні процеси в ендотелії судин, що призводить до порушення мікроциркуляції. В першу чергу страждають органи з великою кількістю капілярів. Саме тому наслідки хвороби бувають тяжкими.

Мета: виявити епідеміологічні закономірності та особливості розповсюдження випадків COVID-19 серед населення Запорізької області в залежності від віку та статі у 2020-2023 рр.; розрахувати та проаналізувати

показники захворюваності на COVID-19 серед населення Запорізької області в 2022 р. залежності від віку та статі.

Матеріали і методи: проведено ретроспективний епідеміологічний аналіз захворюваності гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, у Запорізькій області у 2020-2023 рр. Використані дані інформаційної бази системи епіднагляду ЕЛІССЗ та форми № 1 «Звіт про окремі інфекції та паразитарні захворювання». Проведено аналіз випадків та розраховано показники захворюваності на COVID-19 серед населення Запорізької області за віковими групами та статтю.

Результати і обговорення.

Встановлено, що з загальної кількості випадків на COVID-19 у Запорізькій області (242440) максимальна частка 52,8% (128013) була зареєстрована у 2021 р., 22,5% (54609) та 22,4% (54311) - у 2020 р. та 2022 р. відповідно, та 2,3% (5507) - у 2023 р. Проведений аналіз дозволяє відокремити і хвили підвищення, перша з яких відбулася у вересні-жовтні 2020 р. Взагалі на період жовтень-грудень 2020 р. припадало 92,4% усіх зареєстрованих випадків COVID-19. У 2021 р. підйом був зафіксований у березні-квітні (14%), наступний розпочався з жовтня. На період жовтень-листопад 2021 р. прийшлося 46,2 % нових випадків. Але слід вказати, що на протязі 2021 р. випадки реєструвалися постійно і у зимовий період року з січня по березень та склали 19,3%, і у теплу пору року - з травня по березень, що додало ще 13,4% нових випадків. У 2022 р. загальна кількість випадків суттєво не відрізнялась від 2020 р. (22,4%), але хвиля підйому змістилася на січень-березень з максимумом зареєстрованих випадків 56,0% у лютому. На цей період припадало біля 80,0% усіх випадків COVID-19 у 2022 р. Інтенсивність наступного підйому була значно меншою, але відбулася у вересні-листопаді 2022 р. У 2023 р. кількість випадків суттєво зменшилась та склала 2,3%, але у весняний період березень-квітень була зафіксована максимальна частка 80,1% випадків. Отже, динаміка коливань випадків на COVID-19 протягом 2020-2023 рр. у Запорізькій області співпадала з загальною тенденцією у державі.

Розподіл хворих за віковими групами та статтю представлено у табл. 1.

На підставі результатів досліджень встановлено, що існують суттєві відмінності щодо розповсюдження випадків серед населення у різних вікових та гендерних групах спостережень. В Запорізькій області у 2020 р. розподіл за віковими групами був наступним: на вікову групу 30-79 років також було найбільший відсоток - 84% серед усіх випадків, до 9 років включно - 2,4%, 10-17 років - 4%, 18-29 – 9,6%.

Таблиця 1

**Розподіл хворих на COVID-19 за статтю та віковими групами у
Запорізькій області з 2020 по 2023 рр.**

Вікові групи	2020		2021		2022		2023	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
<i>Обидві статі</i>								
0-9 років	1293	100	3924	100	3653	100	365	100
10-17 років	2185	100	5055	100	4382	100	182	100
18-29 років	5234	100	12049	100	5158	100	514	100
30-79 років	45897	100	106985	100	41118	100	4446	100
<i>Всього:</i>	<i>54609</i>	<i>100</i>	<i>128013</i>	<i>100</i>	<i>54311</i>	<i>100</i>	<i>5507</i>	<i>100</i>
<i>чоловіки</i>								
0-9 років	698	54,0	2011	51,2	1942	53,2	196	53,7
10-17 років	1104	50,5	2440	48,3	2227	50,8	97	53,3
18-29 років	2471	47,2	5464	45,3	2258	43,8	232	45,1
30-79 років	17832	38,9	42031	39,3	15892	38,6	1845	41,5
<i>Всього:</i>	<i>22105</i>	<i>40,5</i>	<i>51946</i>	<i>40,6</i>	<i>22319</i>	<i>41,1</i>	<i>2370</i>	<i>43,0</i>
<i>жінки</i>								
0-9 років	595	46,0	1913	48,8	1711	46,8	169	46,3
10-17 років	1081	49,5	2615	51,7	2155	49,2	85	46,7
18-29 років	2763	52,8	6585	54,7	2900	56,2	282	54,9
30-79 років	28065	61,1	64954	60,7	25226	61,4	2601	58,5
<i>Всього:</i>	<i>32504</i>	<i>59,5</i>	<i>76067</i>	<i>59,4</i>	<i>31992</i>	<i>58,9</i>	<i>3137</i>	<i>57,0</i>

Отримані показники в Запорізькій області порівняли з іншими, які були зареєстровані та описані у науковій літературі з 2020 р. по 2023 р., а також у звітах європейських, азіатських країн та США. Так, аналізуючи результати досліджень, які проведено фахівцями з Китаю, ми дійшли висновків, що наші розрахунки співпадають: на вікову групу від 30 до 79 років припадало 87%

підтверджених випадків, на групу до 9 років включно – 1%, групу 10-19 років - 1%, групу віком 80 і старше – 3%.

Щодо вивчення гендерних особливостей розповсюдження захворювання COVID-19 серед населення Запорізької області у порівнянні з Китаєм, встановлено вірогідне збільшення відсотка хворих серед жінок на 10,5% (59,5% в Запорізькій області проти 49% в Китаї) та зменшення серед чоловіків на 10,5% (40,5% в Запорізькій області проти 51% у Китаї). Також встановлено відмінності щодо випадків серед медичних працівників, які хворіли за даними спостережень у 10 разів менше, ніж їхні колеги з Китаю (0,4% проти 4% у Китаї).

Аналізуючи кожну гендерну групу у 2020 р. виявлено, що частка чоловіків зменшилась на 15,1% (з 54% до 38,5%), але поступово, починаючи з вікової групи 0-9 років, де дорівнювала 54,0%, 10-17 років – 50,5%, 18-29 років - 47,2%, 30-79 років - 38,9%. У той час частка жінок поступово збільшувалась, та досягла 61,1% у віковій групі 30-79 років. Аналогічні закономірності були характерними і для 2021-2023 рр.

Розраховані показники захворюваності населення Запорізької області на COVID-19 у 2022 році в залежності від вікової групи та статі представлено у табл.2.

Таблиця 2

Показники захворюваності на COVID-19 серед чоловіків та жінок населення Запорізької області у 2022 році

Вікові групи	Абс. випадки	Чисельність населення	Вип./ 100 тис. нас.
1	2	3	4
<i>чоловіки</i>			
0-4	778	29908	2601,31
5-9	1164	44308	2627,07
10-14	1467	45767	3205,37*
15-17	760	24359	3120,00**
18-29	2258	96623	2336,92**
30-64	12458	409727	3040,56**
65 і старше	3434	97022	3539,40*
<i>Всього:</i>	<i>22319</i>	<i>747714</i>	<i>2984,96**</i>
<i>жінки</i>			

Продовж. Табл. 2

1	2	3	4
0-4	672	27960	2403,43
5-9	1039	41975	2475,28
10-14	1273	43055	2956,68
15-17	882	23070	3823,15
18-29	2900	90612	3200,46
30-64	19004	458052	4148,87
65 і старше	6222	205235	3031,65
<i>Всього:</i>	<i>31992</i>	<i>889959</i>	<i>3594,77</i>

* - позначено вірогідно більші та ** - вірогідно менші рівні показників (p<0,001).

Аналіз дозволяє зробити висновки, що рівні захворюваності у чоловіків та жінок істотно відрізнялись в окремих вікових групах. І якщо у вікових групах 0-4 та 5-9 років відмінностей не зареєстровано, то починаючи з вікової групи 10-14 років спостерігаємо достовірні відмінності у рівнях показників з перевищенням у чоловіків: 3205,4 вип./100 тис. нас. проти 2956,7 вип./100 тис. нас. у жінок (t=2,1, p<0,05). У віковій групі 65 та старші у чоловіків значення показників складало 3539,4 вип./100 тис. нас. та перевищувало в 1,2 рази (t=7,2, p<0,001) рівні у жінок. Проте, у жінок вірогідно вищими за чоловіків у 1,2-1,4 рази були значення показників у віці 15-17 років - 3823,1 вип./100 тис.нас. (t=4,2, p<0,001), 18-29 років – 3200,5 вип./100 тис.нас. (t=11,4, p<0,001) та 30-64 роки - 4148,9 вип. /100 тис. нас. (t=27,8, p<0,001). В цілому, показники захворюваності у жінок були у 1,2 рази вищими (t=21,9, p<0,001) та дорівнювали 3594,7 вип./100 тис.нас. проти 2984,9 вип./100 тис.нас. у чоловіків.

Висновки. На підставі проведеного аналізу встановлено, що серед населення Запорізької області наявні гендерні та вікові особливості розподілу випадків COVID-19 та існують вірогідні розбіжності рівнів захворюваності, а саме:

1. Більша частина випадків (52,8%) на COVID-19 була зареєстрована у 2021 р., по 22,5% - у 2020 р. та 2022 р. та лише 2,3% у 2023 р. На вікову групу 30-79 років припадає найбільший відсоток усіх випадків - 84%.
2. Існують гендерні особливості розподілу випадків - 59,5% випадків

zareєстровано серед жінок та 40,5% серед чоловіків.

3. З підвищенням віку у чоловіків має місце поступове зменшення частки випадків: з 54,0% у віковій групі 0-9 років до 38,9% у 30-79 років; у жінок спостерігалось поступове збільшення частки до 61,1% у віковій групі 30-79 років.

4. Показники захворюваності у чоловіків перевищували рівні жінок у вікових групах 10-14 років ($t=2,1$, $p<0,05$) та 65 та старші ($t=7,2$, $p<0,001$).

5. Показники захворюваності у жінок були вірогідно вищими у вікових групах 15-17 років ($t=4,2$, $p<0,001$), 18-29 років ($t=11,4$, $p<0,001$) та 30-64 роки ($t=27,8$, $p<0,001$). В цілому, показники захворюваності у жінок були у 1,2 рази вищими ($t=21,9$, $p<0,001$), ніж у чоловіків.

Отже, вивчення епідеміологічних особливостей і закономірностей розповсюдження випадків COVID-19 серед населення Запорізької області має допомогти знайти дієві шляхи удосконалення профілактики коронавірусної хвороби, що остається актуальним і на сьогодні.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

УДК 615 014 (477) (091)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ З ІСТОРІЇ ФАРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Коритнюк Раїса Сергіївна

Давтян Лена Левонівна

Дроздова Анна Олександрівна

Доктори фармацевтичних наук, професори

Середа Петро Іванович

Доктор медичних наук, професор

Наумова Маріанна Іванівна

Кандидат медичних наук, доцент,

м. Київ, Україна

Оліфірова Тетяна Федорівна

Кандидат фармацевтичних наук, доцент

Національний університет охорони здоров'я України

імені П. Л. Шупика

м. Київ, Україна

Анотація. Історія фармації - це частина національної історії та культури.

В час становлення України, як незалежної держави, важливими є дослідження історичних аспектів різних галузей науки та господарства, що характеризують Україну, як розвинену країну.

Ключові слова: Історія фармації, аптека-музей Києва, перша аптека Львова.

Перші відомості про використання людиною лікарських засобів у вигляді твердих пресованих форм були знайдені в папірусі Еберса (давньоєгипетський медичний трактат, що вважається найстарішим з відомих збережених рукописів, близько 1550 року н.е.). У ньому описується спосіб виготовлення пігулок. Також ця лікарська форма була відома в Месопотамії, потім в античні

часи набула поширення в Греції й Римі, де винайшли перший пристрій для її виготовлення.

Історію фармації України можна поділити на два окремі напрями: західноукраїнський (на його розвиток вплинуло те, що ці українські землі майже шість століть входили до складу Польського королівства, Австро-Угорської імперії, панської Польщі) та центрально український, який визначався перебуванням Центральної України в складі Російської імперії.

Перша аптека була відкрита у Львові в 1270 р. при храмі Іоанна Хрестителя і проіснувала до 1480 р. Для порівняння: перша аптека у Московській Русі була відкрита тільки в 1581 р. і обслуговувала тільки царя та його родину. Для обслуговування населення аптеку в Москві було відкрито в 1672 р. До 1490 р. аптеки задовольняли потреби монастирів у лікарських засобах. У цьому ж році була відкрита перша публічна аптека у Львові. У 1534 р. недалеко від Львова була заснована Замойська академія, де викладали право, філософію, медицину. У XVII ст. у Львові працювали 15 дипломованих лікарів, 5 цирульників-хірургів, налічувалося 15 аптек. Львівські аптекарі не тільки забезпечували потреби городян у лікарських засобах, а й поставляли їх до Польщі і Західної Європи.

Першу аптеку в м. Києві відкрили в 1709 р. на Печерську. Міська влада надавала привілеї аптекам порівняно з торговими підприємствами: ніхто не мав права відкривати інші аптеки в місті або районі без згоди власника, який це зробив першим. Фармацевтів звільняли від військової служби, іменували почесними громадянами міста. У 1715 р., з дозволу Петра I було відкрито казену гарнізонну (державну) аптеку в Києві. Згодом відкрили перший аптечний магазин, який забезпечував лікарськими засобами військові частини, шпиталі, чиновників Київської губернської канцелярії та цивільне населення. Завідував магазином провізор Бірман, згодом – Іван Вендель.

У 1728 р. було відкрито приватну Києво-Подільську аптеку. Впродовж десятиріч власниками цієї аптеки, а згодом і мережі аптек була сім'я Бунге. Андрій Бунге заснував на Куренівці ботанічний сад лікарських рослин, якими

він забезпечував усе місто, а потім - половину України. За рапортом Андрія Бунге, в 1811 р. Києво-Подільська аптека складалася з двох підрозділів. До господарського відділення належали городи, сади, заготівля, транспортування та збереження лікарської сировини. До другого відділення аптеки відносились лабораторний та рецептурний відділи зі складною технологією виробництва.

В лютому 1847 року Адольф Марцинчик, син лікаря, здобувши університетську освіту, орендував аптеку на Хрещатику. Після стажування на хімічних фабриках Відня, Берліна в 1866 році він відкриває власну аптеку, також на Хрещатику. Аптека Марцинчика була кращим фармацевтичним закладом у місті. Після смерті батька справу успадкував син Адольф Адольфович (1846-1912), що залишався провізором 50 років. Удосконалюючи фармацевтичне виробництво, Марцинчик, до якого в справі приєднався і брат Іван, капітально перебудував аптеку, модернізував лабораторію: тут працювали вакуумні апарати, гідравлічний прес, машини для формування пігулок, виготовлення медичного і косметичного мила, апарати для виготовлення спиртних та ефірних екстрактів. На базі аптеки проводилися дослідження і аналізи, лабораторія готувала ліки не тільки для аптек, а й для інших закладів міста зі знижками 25- 45 %. Крім ліків, в аптеці Марцинчика торгували косметичним і скипидарним милом, зубними еліксирами, ароматичними водами, пластирами, кефіром, киснем, а також французьким вином "Сен-рафаель", що зміцнювало, як запевняли аптекарі. У 1881 році Адольфа Марцинчика обрали головою Київського фармацевтичного товариства. В подальшому він реорганізує своє підприємство, віддавши аптечний склад братів Марцинчиків під "Південно-російське товариство торгівлі аптекарськими товарами". Крім акціонерів, купувати препарати на складах мали право і інші аптеки. За десять років товариство створило мережу контор і відділень по всьому Південно-російському краю. Склади і аптеки Товариства пропонували не тільки аптекарські, а й хімічні, і косметичні товари, патентовані засоби, мінеральні води, хірургічні інструменти, медичне приладдя, прилади і реактиви для цукрових заводів, фотолабораторій. Поступово мережа аптек зросла від 4 аптек

у Києві на початку XIX ст. до 100 аптечних закладів на кінець століття. Аптеки передбачались для виготовлення ліків на тогочасному науковому рівні. Існували нормативні документи, які регламентували технологію ліків. Готувались ліки за рецептами лікарів із застосуванням ваго-вимірювальних приладів, стародавніх таро-закупорювальних засобів та за допомогою необхідних пристосувань.

Таким чином у XVIII-XIX століттях створювались аптеки різного типу - казенні, партикулярні, приватні. Створена в м. Києві аптека-музей є одним із основних джерел інформації про рівень фармацевтичної освіти, виготовлення, контроль якості та організацію забезпечення населення ліками того періоду. Є відомості про існування перших аптек на початку XVIII ст. в Глухові, Батурині, Чигирині, Умані, Вінниці, Житомирі та інших медичних центрах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабяк В.Г., Євдокова Л.П., Сагайдак М.А., Про організацію аптеки-музею в місті Києві // Фармац. журн. -1982.- №12. - с. 78-79.
2. Бойко А.Л., Бабяк В.Г., Єгоров Б.П., Губський І.М., Чумак Л.П. Організація аптеки-музею в м. Києві і характеристика експозиційних залів // Фармац. журн. -1991.-№ 5.-с. 79-85.
3. Євдокова Л.П., Бушкова М.М., Григоренко Ф.І., Кашперська В.М., До питання розвитку мережі аптек і аптечних пунктів зі штатними фармацевтами// Фармац. журн. - 1975.-№ 6.-с. 79-82.
4. Н. Володченко, О. Швагуляк-Шостак //Украинский деловой еженедельник "Контракты". - 2005. - № 11.
5. Чумак Л.П., Коритнюк Р.С. Науково-історичний огляд технології рідких лікарських форм // Фармац. журн. – 1998. – № 6.- с. 33-42.
6. Чумак Л. П. – Технологія ліків в Україні в історичному аспекті (XVIII-XIX ст.) і створення науково обґрунтованих ретроспективних лікарських засобів.-Автореферат канд.дис.Київ.- 2000р. 16с.

CHEMICAL SCIENCES

УДК 502/504. 543.6:004.896

СУЧАСНІ МЕТОДИ КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ХІМІЇ

Компаніченко Аліна Миколаївна
студент,

Пилипчук Людмила Львівна
к.б.н., доцент,

Корніловська Наталя Володимирівна
к.т.н., доцент,

Волкова Світлана Андріївна
к.х.н., доцент,

Херсонський державний університет
Херсонський національний технічний університет
Херсон, Україна

Анотація. Моделювання на сьогодні є одним із основних методів дослідження в сучасній екологічній хімії. Під моделюванням прийнято розуміти складний процес створення хіміко-екологічних моделей за допомоги різних комп'ютерних програм. Комп'ютерне моделювання ґрунтується на основі зібраної початкової інформації та створенні пробної моделі будь-яких об'єктів та процесів в екологічній хімії.

Ключові слова: Комп'ютерне моделювання, імітаційне моделювання, екологічна хімія, процеси хімічної технології, ресурсозберігаючі процеси.

Вступ. За допомоги комп'ютерного моделювання можна спрогнозувати можливі зміни у досліджуваній системі з урахування їх екологічної безпечності. Поряд з цим створення комп'ютерної моделі будь-якої хіміко-екологічної системи надасть можливість швидко прогнозувати

потенційні наслідки використання різних стратегій щодо впливу на екосистему; окреслити потенційні можливості подальшого використовувати природних ресурсів та дозволить глибоко проникнути у сутність явища та зрозуміти їхню справжню природу [1, с. 32].

Особливе місце у проектуванні ресурсозберігаючих процесів посідає імітаційне математичне моделювання, яке дозволяє розглядати велике число альтернатив, покращує якість ухвалених рішень та дозволяє точніше спрогнозувати їх наслідки. Імітаційне моделювання – це метод системного аналізу, який є потужним інструментом у проектуванні складних систем та процесів в екологічній хімії. Проте використання імітаційного методу щодо оцінки ресурсозберігаючих процесів на сьогодні є не досить поширеним, тому що має певні складності у відповідності математичного апарату та потребує здійснювати обробку значних масивів інформації.

Основна частина. На сьогодні для моделювання хімічних процесів широко використовуються такі методи як: математичне моделювання; системне моделювання та натурно-експериментальне моделювання. Так як математичне моделювання має ряд труднощів при моделювання складних хімічних та біологічних об'єктів переважаючим методом моделювання є – системне моделювання.

Вплив природних та антропогенних факторів характеризується: кумулятивним та граничним ефектом; ефектами запізнення. Зазначимо, що математичне моделювання хімічних процесів залежить від великої кількості взаємозалежних змінних, які пов'язанні між собою нелінійними співвідношеннями, що ускладнює задачу та вимагає використання комп'ютерної техніки.

При побудові моделей хіміко-екологічних процесів використовують наступні принципи [2, с. 90]:

- Принцип системності. Зв'язки між хіміко-екологічними об'єктами являють собою єдину систему. Тому в екологічній хімії потрібно злиття методів системного аналізу з математичним моделюванням, що призвело до

виникнення інтегрального методу системного моделювання. Принцип системності – це усвідомлення цілісності об'єктів світу, їхньої стійкості та взаємозв'язку зі зовнішнім світом.

- Принцип єдності, структурності та ієрархічності. Фундаментальна риса екологічних систем – наявність у них складних ієрархічних структур. Звідки і випливає вимога до єдності, структурності та ієрархічності. Тому виникає проблема структурування моделей, виділення істотних підсистем і елементів зі сукупності всіх зв'язків та компонентів.

- Принцип багатомодельного опису. Динамічність та складність хімічних об'єктів, що з'являються в процесі антропогенного втручання, заважає побудувати єдину теорію класичної соціоекосистеми, з якої можна вивести наслідки.

- Принцип єдності формалізованого та неформалізованого опису. Єдиного формалізованого (математичного) опису недостатньо для адекватного моделювання хімічних процесів.

- Принцип визнання фундаментальності процесів. Хіміко-екологічні процеси неможливо просто звести до простої сукупності чисто біологічних, фізичних, хімічних чи екологічних процесів тому що вони тісно переплітаються між собою.

- Принцип єдності та практики. Екологічна хімія є не тільки фундаментальною, але і прикладною наукою, що поєднує пізнання екологічних та хімічних закономірностей із практичним їх застосуванням у повсякденному житті [2, с. 62].

При моделювання хімічних процесів в екологічній хімії переважаючим видом моделювання є імітаційне моделювання, так як саме цей вид моделювання дозволяє розглянути більшу кількість альтернативних варіантів, та дозволяє точніше спрогнозувати наслідки прийняття тих чи інших управлінських рішень, а також дозволяє уникати всіх небажаних результатів, підвищити ефект від рішень, що приймаються. Імітаційне моделювання надзвичайно важливе при дослідженні складних хімічних процесів та об'єктів,

в тих випадках, коли безпосереднє експериментування загрожує важкими та іноді фатальними наслідками для навколишнього середовища.

У випадку коли виникає нагальна проблема в оцінці стану екологічної безпеки та прогнозування тенденцій показників стану екосистеми використовують математичне та імітаційне моделювання. Математичне моделювання дозволяє визначити спрямованість тенденцій розвитку тих екологічних процесів, для яких характерний досить повільний еволюційний процес розвитку. Імітаційне моделювання є більш ефективним, так як дозволяє розглядати велике число альтернатив, результати моделювання значно покращують якість технологічних рішень та дозволяють більш точно прогнозувати їх наслідки [4, с. 111].

Хімічні та екологічні процеси, як правило, багатофазові та багатокомпонентні, мають двоїсту детерміновано-стохастичну природу, змінні у часі та просторі. Весь процес у цілому протікає з конкретними геометричними характеристиками, що безпосередньо впливає на характер цього процесу та проявляється в накладенні стохастичних особливостей на процеси масо-, теплопереносу та хімічного перетворення.

Комп'ютерне моделювання – це метод розв'язання складної системи, що ґрунтується на використанні спроектованої комп'ютерної моделі. Сутність комп'ютерного моделювання полягає у відшукуванні якісних та кількісних результатів із залученням спроектованої моделі. Якісні результати дозволяють розкрити невідомі досі властивості складаної системи, а саме: стійкість, цілісність, динаміку, структуру. Комп'ютерне моделювання при проектуванні складних хіміко-екологічних процесів дозволяє прискорити процес створення та вивчення моделей об'єктів, а також вивчати процеси та об'єкти, які не можливо спостерігати у реальних умовах.

Найпоширенішими видами комп'ютерного моделювання які активно використовуються при вивченні еколого-хімічних процесів є: імітаційне моделювання; математичне моделювання; статистичне моделювання; фізичне та графічне моделювання [6].

Розглянемо основні етапи комп'ютерного моделювання [2, 7]:

Перший етап. Основа будь-якого моделювання, що відповідає за формування завдань та вибору виду моделей. Вибір моделі ґрунтується на основі способу побудови та характеристик самого об'єкта. Моделі бувають:

- Матеріальні моделі – максимально схожі із оригіналом, тобто вони можуть зберігати геометричну подібність (тренажери, штучні замітники реальних об'єктів), можуть бути прообразами оригіналу, тобто натуральними моделями, проявляють значну подібність до фізичних процесів з оригіналом (наприклад: гідрологічна модель – течія води). Математичні моделі ідеально підходять до моделювання складних хіміко-екологічних процесів чи систем.

- Абстрактні моделі поділяються на три види: схематичні, вербальні та математичні. Схематичні моделі розробляються у вигляді схем, графіків та фотографій. Даний вид моделювання підходить для вивчення динаміки впливу екологічних факторів на довкілля та вивченні біохімічних процесів. Математичні моделі відображають структуру, динаміку та особливості функціонування хіміко-технологічних процесів, що дозволяє побудувати його математичну модель.

Другий етап моделювання. Етап математичної реалізації створеної комп'ютерної моделі. Вона може бути аналітичною або комп'ютерною (імітаційною) моделлю. Аналітична модель будується на основі математичного апарату, тоді коли імітаційна модель здатна практично відобразити всі взаємозв'язки в екосистемі.

Третій етап моделювання. Передбачає верифікацію комп'ютерної моделі. На цьому етапі дослідник з'ясовує чи відповідає створена модель другій вимозі (адекватність створеної моделі). Для цього проводиться емпірична перевірка створеної моделі – зрівнюються отриманні результати із оригіналом.

Четвертий етап модифікації. Етап комп'ютерного експериментування та екологічної інтерпретації створеної моделі. На даному етапі відбувається практична перевірка створеної комп'ютерної моделі.

Також необхідно зазначити, що комп'ютерна модель має бути

універсальною, щоб описувати близькі за призначенням об'єкти, і в той час простою, щоб виконувати необхідні дослідження. Для розробки комп'ютерних моделей застосовують наступні підходи: програмування комп'ютерної моделі мовами програмування, а саме: Lisp, PROLOG, DeLPHI та мови моделювання Smalltalk, MIMISE, Tcl та інші; користуються спеціалізованими стандартними комп'ютерними оболонками для побудови комп'ютерних моделей та реалізації імітаційного моделювання (SDML, CORMAS, SDML); користуються засобами імітаційного моделювання, які включенні до стандартних комп'ютерних систем, таких як: MATHEMATICA, MATLAB [5].

Результати комп'ютерного моделювання екосистем та комп'ютерна оцінка дозволяють вивчати вплив на навколишнє середовища техногенних систем та дозволяють розробити заходи для вирішення завдань управління охороною довкілля.

Здійснено аналіз найефективніших програмних пакетів із моделювання хіміко-екологічних процесів та встановлено, що загальні пакети моделювання не підходять для опису хіміко-технологічних процесів тому потрібно використовувати спеціальні пакети моделювання. Використання програмних пакетів комплексного моделювання дозволяє оцінити потенційні наслідки використання різних стратегій оперативного керування хіміко-екологічними процесами, впливу їх на довкілля та розробку шляхів оптимізації даної хіміко-екологічної системи.

Програмні засоби для моделювання: GPSSW, SSF, AnyLogic, Siman; HYSYS, ChemCAD; AspenPlus. Середовища для моделювання: MatLab (Simulink), SIMUL8, MathCad, Arena [4].

Імітаційне моделювання є універсальним методом дослідження та оцінки екологічних систем, основні параметри яких залежать від випадкових факторів. Імітаційні моделі є досить хорошим засобом прогнозування перебігу процесів у екологічній системі. До імітаційного моделювання вдаються, у випадках коли [3, 5]:

- Досить дорого експериментувати на реальному об'єкті;

- Не можливо побудувати аналітичну модель, тому у системі є причинно-наслідкові зв'язки, випадкові впливи та нелінійні динамічні блоки.
- Неможливо дослідити поведінку системи упродовж певного періоду часу.

Основна задача імітаційного моделювання полягає у декомпозиції складних систем на більш прості блоки, які піддаються вхідним впливам на систему у вигляді послідовності числових значень, що надходять з певним інтервалом та перетворюються відповідно до математичних залежностей, що здатні описувати послідовність та зміст перетворення сигналів у реальній системі. При відборі засобів імітаційного моделювання варто обов'язково враховувати всі можливості досліджуваного процесу (системи), а саме: основні параметри; статистичні можливості; звіти із графіками та вихідними даними; відповідне програмне забезпечення.

Генерування вхідних впливів на досліджуваний об'єкт, процес чи систему є доволі складним процесом. Імітаційне моделювання дозволяє значно спростити цей процес. Саме методика генерування вхідних впливів базується на принципі нормальної числової послідовності із заданою кореляційною функцією, що здатні генерувати стандартні програмні генератори. [3, с. 90]:

Обробка результатів імітаційного моделювання здійснюється за тими самими методиками, що і обробка результатів реальних експериментів. Тобто, якщо моделями вхідних сигналів є випадкові числові послідовності, тоді для обробки результатів варто використовувати дисперсійні, кореляційні та регресивні методи аналізу.

Особливе місце в імітаційному моделюванні займають похибки, які виникають в залежності від вигляду статистичних характеристик вихідних сигналів імітаційної моделі.

Висновки.

Імітаційне моделювання дозволяє показати повноцінне функціонування досліджуваної системи із урахуванням всіх можливих її взаємодій із зовнішніми чинниками навколишнього середовища. При відборі програмних

засобів імітаційного моделювання варто обов'язково враховувати всі можливості досліджуваного процесу, а саме: основні параметри; статистичні можливості; звіти із графіками та вихідними даними; відповідне програмне забезпечення.

Імітаційне моделювання дозволяє прогнозувати поведінку хімічних речовин у навколишньому середовищі, з урахуванням їхньої багатокомпонентності та нелінійності. Таке моделювання дозволяє враховувати численні взаємодії між біологічними, хімічними та фізичними процесами, що впливають на розподіл хімічних речовин. Це дозволяє аналізувати різні сценарії розвитку подій, включаючи екстремальні умови (наприклад, вплив катастрофічних природних явищ), і такі моделі можна адаптувати під масштабні системи, наприклад глобальні екосистеми.

На жаль моделювання використовує спрощені системи, а в екологічних системах існує велика кількість змінних, що впливають на хімічні та біологічні процеси.

Таким чином, імітаційне моделювання є корисним інструментом для вивчення процесів в екології та хімії, яке дозволяє прораховувати процеси, що можуть відбутись в навколишньому середовищі в умовах антропогенного впливу на природні системи. Це дозволяє отримувати доволі точні прогнози, якщо враховувати обмеження моделювання та супутні ризики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахрушин В.Є. Математичні основи моделювання систем: навчальний посібник для студентів. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2009. 224 с. URL: file:///C:/Users/pc/Downloads/Посібник_7.pdf (дата звернення 18.07.2024).
2. Конспект лекцій на тему «Особливості комп'ютерного моделювання» URL: <https://kegt.rshu.edu.ua/images/dustan/mpos.pdf> (дата звернення 08.10.2024).
3. Кравець І. О. Імітаційне моделювання: навчальний посібник до виконання практичних робіт із дисциплін «Моделювання систем» та

«Ситуаційні моделі». Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 108 с. ISBN 978-966-336-178-9.

4. Курило А. О. & Крекотень В. М. Моделювання та прогнозування оцінки стану навколишнього середовища. 2021. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/467313/mod_resource/content/1/Моделювання.pdf (дата звернення 18. 07. 2024).

5. Рибалова О.В. Моделювання та прогнозування стану довкілля: курс лекцій.. Х.: НУЦЗУ, 2016. 221 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/5281/1/ПРОГНОЗУВАННЯ%20СТАНУ%20ДОВКІЛЛЯ%20-%20II%20ЧАСТИНА.pdf> (дата звернення 18.07.2024).

6. Толкачова В. О. Комп'ютерне моделювання в екології. *Міжнародний науковий журнал*. 2020. № 9. URL: <http://eoi.citefactor.org/10.11232/2663-4139.09.30> (дата звернення 18. 07. 2024).

7. Федорейко В. С., Рудило М. І. Імітаційне моделювання системи керування потоковою лінією виробництва твердого біопалива. *Праці ТДАТУ*. 2020. № 13. С. 71-77. URL: https://nauka.tsatu.edu.ua/print-journals-tdatu/13-4/13_4/10.pdf (дата звернення 20. 08. 2024).

TECHNICAL SCIENCES

УДК 339.976.2

ECONOMIC EFFECTIVENESS OF TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEMS OF UKRAINE IN THE EUROPEAN INTEGRATION MINDS

Kozelska Kateryna

teacher

Detached structural subdivision "Mariupol Professional College of the State
Higher Educational Institution
"Pryazovskyi State Technical University" Dnipro

Annotation: problems of formation and development of transport and logistics systems in the conditions of European integration, the relevance of development and necessity are substantiated implementation of transport and logistics systems, the influence of logistics as one of the effective ones is determined planning tools for the organization and management of the transport complex of Ukraine, defined the structure of the transport and logistics system of Ukraine, the experience of developed countries was analyzed use of logistics systems.

Key words: Logistics, transport and logistics system, logistics approach, integration, logistics, enterprise, transport, international transport corridors.

European vector of integration of Ukraine zooms There is a need to formulate a transport and logistics system that allows us to integrate and ensure the interaction of all participants on different levels sales of goods and services. The formation of a transport and logistics system will require the identification of patterns and features of development in the minds of European integration, which means the relevance and value of those.

At this stage in Ukraine there are processes of economic adaptation to the European space, and the main feature of the increase in economic security of Ukraine

is the promotion of innovation in the minds of globalization in order to be a competitive region.

An insane move for Ukraine's membership in the EU will deprive it of a great gap in the economic development of Ukraine and European countries.

Steady development of the economy may be based on the need to form a basis for structural changes in the future with the regulation of light supply and develop on the power generation, transport and logistics potential.

In the minds of the dynamic development of the market economy, it is important for rich enterprises to compete, which is why the search for optimization is necessary. One of the first steps at this stage is to conduct a logistics audit. The purpose of a meta-logistics audit is to analyze the effectiveness of the logistics system of a business at the level of structural subdivisions and in general. The audit allows you to identify problem areas and the possibility of increasing productivity, change the level of competitiveness of the enterprise.

The main stages of a logistics audit are: collection of information, analysis of information, preparation of recommendations, making changes, audit of the logistics system after changes are made. belong to Ukraine, which is connected with its extremely important geographical and transit positions, as it is planned, in First of all, the Pan-European transport corridors pass through the territory of the region. Their intensive development can significantly increase the revenues of the national and regional budgets, allowing for the development of road infrastructure, transport and all other related services.

The achievements of the delivered materials are transferred to the Vikonanny task: the establishment of a level and the provision of transport infrastructure; assessment of the macroeconomic impact of the realized supply of logistics services to the needs of the regional economy, which can be indirectly seen as a measure of the proposition of services; assessment of the propositions of services differentiated at the scale of space and time, which lie within the type of localization (space-hour placement) to focus on logistics services; ensuring price (cost) availability of logistics services for potential clients.

Based on the research carried out, it is possible to develop a conclusion that the formation of an effective transport and logistics system of Ukraine will ensure the economic development of the country and promote the competitiveness of the region among other transport and logistics markets honorable servants The transport and logistics system allows us to ensure the benefits of residents, a high level of service and transport services.

LIST OF REFERENCES:

1. Dykan V.L. Basics of logistics integration in the formation of logistics system / V. L. Dykan, Y. M. Panchyshyn // Visn. economy of transport and industry: coll. of science Ave
2. Zborovska O.M. Analysis of influencing factors on the volume of logistics costs/ Zborovska O.M. /Economy and the state, 2011. — No. 7 — pp. 26-27
3. Siryichyk T. Transport policy of Ukraine and its approach to European norms Union / T. Siryichyk et al. ; under the editorship Marcin Swienchytskyi. - K.: Analyst-consultant. the center of Blakytynaya tapes, 2010. – 102 p. – Access mode: http://www.undp.org.ua/files/en_76033Transport_Syste

GENERATION OF MUSICAL COMPOSITIONS USING
COMPUTATIONAL INTELLIGENCE

Musiichuk Nazar Ivanovich,
student

Ivanov Yurii Yuriiiovych,
PhD. (Engineering), docent

Sevastianov Volodymyr Mikolayovich,
PhD. (Engineering), docent

Maloshtan Tymofii Viktorovych,
postgraduate student

Vinnytsia National Technical University
Vinnytsia, Ukraine

Annotation: this work is considered an application of computational intelligence methods for **generating** musical compositions. The task of global constrained optimization, the use of the “riffology algorithm” for improvised melodies, modern recurrent neural nets and their modifications are briefly analyzed.

Keywords: Music, riff, machine generation, computational intelligence, optimization, neural networks.

Machine music generation is a very abstract form of creativity. Unlike books, poems, paintings or videos, music is not tied to the context of the real world, it does not require an understanding of the meaning of words. Music can be represented as a simple data format without losing its essence, which is what led to the creation of sheet music. In a computer, musical notes are represented by a sequence of binary vectors, which simplifies their algorithmic processing [1, 2].

The generation of certain music styles can be considered as a combinatorial optimization task [3]. The main goal is to find such a combination of musical notes and certain musical elements that minimizes the objective function that contains the given rules for this style and takes into account several conditions (harmony, rhythm,

instrumentation, other aspects). Such a task can be solved by optimization methods, however, despite this, the results should still be evaluated and corrected by a critic or musician, since musical aesthetics are subjective, requiring professional evaluation.

One of the methods for generating musical works is the “riffology algorithm” [2, 4], which allows us to create improvised melodies based on short and melodic repetitions – riffs. This algorithm performs a dynamically weighted random selection for several parameters, such as, for example: a riff from a repertoire of melody fragments to be played; how fast and loud to play it; when to skip music notes; when to insert a rhythmic pause, etc.

At the time of computational intelligence development, the use of artificial neural networks for the analysis of texts and music is promising [5–7]. Most modern music generators are developed based on recurrent neural networks (RNN) and long short-term memory networks (LSTM).

RNNs use sequential data sets, that is, data in which the components have strict ordering and relationships based on complex semantics and syntactic rules (for example, words, sentences, etc.), and the result of their work depends on the previous calculations. In addition, gradient fading and explosion may occur during their training, which limits the ability to store information for long time periods [7, 8].

Since RNNs store the context of the previous action only, and this is not always enough for solving complex tasks such as music generation, their modifications are applied. For example, a long-term short-term memory network, which can remember long-term patterns, has proven to be effective. It has memory cells that include three types of gates: input, output and forget, which allow us to process music effectively. There are some improvements, for example, gated recurrent units (GRU), which simplify the LSTM model by using fewer parameters [8, 9].

Therefore, music generation using computational intelligence algorithms is a complex task that requires the analysis of a large amount of data, computing resources and expert expertise. However, this is a very interesting direction that provides the potential for creating unique music and exploring the creative aspects of

artificial intelligence.

REFERENCES

1. Bretan M., Weinberg G., Heck L. A Unit Selection Methodology for Music Generation Using Deep Neural Networks. URL: https://computationalcreativity.net/iccc2017/ICCC_17_accepted_submissions/ICCC-17_paper_30.pdf. (дата звернення 27.09.2024)
2. Duncan A. Combinatorial Music Theory. *Journal of the Audio Engineering Society*. 1991. Vol. 39. pp. 427–448.
3. Doush A., Ayah I., Ayah S. Automatic Music Composition Using Genetic Algorithm and Artificial Neural Networks. *Malaysian Journal of Computer Science*. 2020. Vol. 33. pp. 35–51.
4. Langston P.S. Six Techniques for Algorithmic Music Composition. URL: <https://www.langston.com/Papers/amc.pdf>. (дата звернення 27.09.2024)
5. Bisikalo O., Ivanov Yu., Sholota V. Modeling the Phenomenological Concepts for Figurative Processing of Natural-Language Constructions. *International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems*. Vol. I: Main Conference. Kharkiv, 2019. pp. 1-11.
6. PopMNet: Generating Structured Pop Music Melodies Using Neural Networks / J. Wu, X. Liu, X. Hu, J. Zhu. *Artificial Intelligence*. 2020. Vol. 286. pp. 1–15.
7. Gunawan A., Phan I.A., Suhartono D. Automatic Music Generator Using Recurrent Neural Network. *International Journal of Computational Intelligence Systems*. 2020. Vol. 13. pp. 645–654.
8. Music Generation using Deep Learning / I. Vaishali, M. Anush, A. Divit, K. Kumar, G. Mohit. 2021. 5 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/351708912_Music_Generation_using_Deep_Learning. (дата звернення 27.09.2024)
9. Toward Interactive Music Generation: A Position Paper / S. Dadman, B. Bremdal, B. Bang, R. Dalmo. *IEEE Access*. 2016. pp. 1–18.

UDC 628.16

**INNOVATIVE EQUIPMENT FOR THE PURIFICATION OF ARTESIAN
WATER FROM IRON COMPOUNDS**

Obodovych Oleksandr,

Dr. Sci. (Engin.), professor

Pereiaslavitseva Olena,

PhD (Engin.), Senior Researcher

Stepanova Olesya,

PhD (Engin.)

Khomenko Valentina,

Chief designer

Institute of Technical Thermophysics of the National Academy of Sciences of
Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract: An analysis of modern aeration methods of water purification was carried out. The description and principle of operation of the new technological equipment for the intensification of water purification from iron slag is presented. The efficiency of artesian water de-ironing by means of discrete-pulse energy input in the process of water aeration treatment was determined.

The results of experimental studies of artesian water de-ironing under different treatment regimes and design features of the aerator-oxidizer, energy and technological indicators of the proposed method of artesian water purification, compared to the corresponding indicators of other methods of iron-de-ironing are given. Rational parameters of the process are established, taking into account the energy and technological characteristics of the proposed method.

Keywords: Artesian water, water treatment, aerator-oxidizer, pulsation frequency, flow shear rate.

The main source of drinking and technological water supply is surface and underground water. The main surface source is usually rivers. Almost all surface sources of water supply in Ukraine approach the 3rd quality class (diluted

wastewater) in terms of pollution level, as due to man-made factors, the water is contaminated with toxic chemicals: compounds of heavy and radioactive metals, pesticides, etc. At the same time, the current state of water treatment facilities is such that most chemical compounds are practically not removed from water, especially when their content exceeds the maximum permissible concentrations. The problem is also exacerbated by the fact that existing drinking water technologies involve the widespread use of chlorine, in particular for the neutralization of phytoplankton decay products, as a result of which a large number of toxic carcinogenic compounds are formed in drinking water, which have a cumulative effect.

The most reliably protected source of drinking water from anthropogenic influence is artesian groundwater. Groundwater is less prone to seasonal fluctuations, better protected from the danger of pollution and infection, more evenly spread over the territory, unlike surface water. Groundwater is a complex multicomponent system that includes a whole complex of inorganic and organic substances, gases, and microflora. However, despite the fact that underground water, unlike surface water, is characterized by a generally higher quality, it may also not meet regulatory requirements for the content of certain elements. Among the disadvantages of this type of water, it should be noted that contact with underground minerals enriches them with various salts, micro- and macro-elements in concentrations exceeding the maximum permissible limit (MPL). Most often, artesian water contains a large amount of iron, manganese, hydrogen sulfide, carbon dioxide, and fluorine. Therefore, when using such water for drinking purposes, it is necessary to carry out preliminary purification, for which aeration-oxidation methods are usually used followed by filtration.

Purpose: to study the effectiveness of artesian water de-ironing by discrete-pulse energy input in the process of water aeration treatment and to establish the most rational parameters taking into account the energy and technological characteristics of the proposed method.

Materials and methods. The main aeration methods for deironing water include the following:

- "simplified aeration" followed by filtering through a granular filler;
- "deep aeration" with subsequent filtering;
- "Wiredox" method.

The simplified aeration method is based on the ability of water containing iron (II) and dissolved oxygen, when filtered through a granular layer (sand, anthracite, ceramic crumb), to release iron on the surface of the grains, forming a catalytic film of ferric and trivalent iron hydroxides. This film actively intensifies the processes of oxidation and release of iron from water [1].

Various methods are used to enrich water with oxygen, for example pouring water from a height of 0,5 m into the filter pocket at a speed of 2,5-3 m/s. According to the stoichiometric ratio, 0,143 mg of oxygen is consumed for the oxidation of 1 mg of iron (II). In iron removal plants, to ensure a sufficiently high rate of chemical reaction, in accordance with the optimal parameters of filter loading, the content of oxygen dissolved in water should be 0,5 – 0,9 mg per 1 mg of iron (II). In many cases, it is rational to use a water-air ejector to enrich water with air. The pressure (pressure) on the manometer before the ejector is 320 kPa (3,2 atm), after the ejector is 80 kPa (0,8 atm). Productivity of the ejector by air — 7,2 m³/h. Water consumption 27 m³ / hour. As the resistance in the filter load increases and the back pressure after the ejector increases, its performance decreases [2].

When iron (II) is oxidized by oxygen in natural water, the following physical and chemical processes occur:

- 1) transfer of oxygen through the boundary gas diffuse layer to the water-air phase boundary;
- 2) transfer of oxygen through the boundary layer of water from the water-air phase boundary;
- 3) diffusion of oxygen in the volume of water;
- 4) homogeneous oxidation reaction;
- 5) hydrolysis of trivalent iron salts.

Therefore, deironing of water is a mass exchange process complicated by chemical reactions. The rate of chemical transformation is determined by the rate of

transport of matter and heat to the reaction zone and the rate of reaction. Processes of mass and heat transfer, which are accompanied by a chemical reaction, can occur in the diffusion, kinetic or transition regions. In the diffusion region, the process is limited by the speed of transport of heat and matter in the reaction zone and is realized at high rates of chemical reaction. On the contrary, the process that takes place in the kinetic region is limited by the speed of the chemical reaction and is realized at high rates of transport of heat and matter to the reaction zone.

Results and discussion. The process of deironing water depends on the rate of oxidation of iron (II) by air oxygen in an aqueous solution. The process of oxidation of iron (II) by air oxygen, in turn, depends on the rate of mass transfer (dissolution and delivery of oxygen) in the diffusion region. Intensification of mass and heat transfer processes is achieved in the case of discrete-pulse energy input [3]. To implement the above-mentioned method in water purification processes, the Institute of Technical Thermophysics of the National Academy of Sciences of Ukraine has developed a rotary-type aeration-oxidization unit (AORT) (Fig. 1) [4].

Purification of water according to the developed scheme is carried out as follows: artesian water enters the collector-accumulator (1), from where it enters the aerator-oxidizer (2) in the form of a water-air mixture. In the oxidizing aerator, the water is saturated with oxygen, as well as the partial progress of the reactions of oxidation of Fe^{2+} to Fe^{3+} and hydrolysis to $\text{Fe}(\text{OH})_3$. After that, the water-air mixture goes to the filtration-oxidizing column (3), which can be filled with sand or coal of different fractions. In the column, processes of final oxidation, hydrolysis and purification of water from $\text{Fe}(\text{OH})_3$, which fell into the sediment, take place. After the column, iron-free water passes through a spray device to remove carbon dioxide. De-ironed water from the lower part of the collector-accumulator (1) enters the purified water collector through the two-way valve (9).

It should be noted that the deironing of water in the installation occurs in a direct flow both in one treatment cycle and in recirculation mode to increase the degree of water purification.

Fig. 1. Rotary-type aeration and oxidation plant (AORT):

**1 - collector-accumulator; 2 - aerator-oxidizer; 3 - filtration-oxidizing column;
4 - spraying device; 5 - water meter; 6 - manometer; 7 - vacuum gauge; 8 -air
supply valve; 9 - two-way faucet**

The AORT installation was used at the Chervonoslobyd distillery of the Ukrspirt concern. For technological purposes, the enterprise uses water from artesian wells with a depth of 200-250 m. According to its physico-chemical parameters, this water does not meet the requirements of the DSTU for drinking water. Thus, the content of iron in the tested water reached 3,5 mg/l, while the MPC is 0,3 mg/l. During the experiment, the impact of the design features of the rotary-pulsation unit (RPU) on the efficiency of water de-ironing was investigated. One of the indicators that affect the nature of hydrodynamic processes in the aerator-oxidizer is the angular speed of rotation of the rotor. In the experiment, the angular speed of the rotor was varied within 35...55 rpm. The initial concentration of iron ions in the research object was 3,5 mg/l. The graph of the dependence of the concentration of iron ions in water on the number of processing cycles at different speeds of rotation of the rotor is shown in Fig. 2

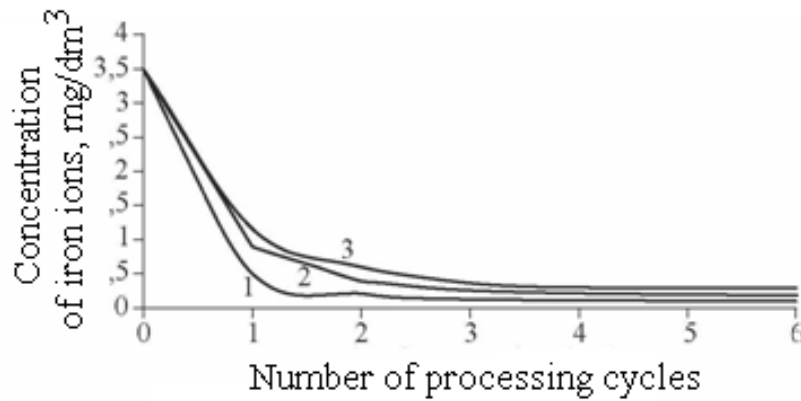

Fig. 2. Dependence of the change in the concentration of iron ions in water on the number of processing cycles at the rotor rotation speeds:

1 - 55; 2 - 45; 3 - 35 3 - 35 rev/s

The research results showed that water treatment in an oxidizing aerator makes it possible to effectively reduce the concentration of iron ions in water. Thus, at an angular speed of rotation of the rotor of 55 rpm, the concentration of iron ions in one treatment cycle decreases from 3,5 to 0,25 mg/l. With a decrease in the angular speed to 45 and 35 rpm, to achieve the desired result ($\leq 0,3$ mg/l), it is necessary to increase the number of treatment cycles. The rotor in the oxidizing aerator has the form of a cylinder with transverse slotted holes measuring 20,0x30,0 mm. Their number is 60. The stator, like the rotor, has the same number of holes. The gap between the stator and the rotor is 350 μ m. Given the structural features of the stator and rotor, the water in the installation can be treated with a different frequency of pulsations, which is determined by the product of the angular speed of rotation of the rotor by the number of holes in the rotor. At the next stage of research, the dependence of iron concentration on the number of treatment cycles with different frequency of pulsations was established (table 1). The initial concentration of iron ions in the water was also 3,5 mg/l.

Analyzing the data in the table 1, it can be concluded that the change in the frequency of flow pulsations affects the residual content of iron ions in the treated water. Thus, in the case of water treatment with a pulsation frequency of 3,0 kHz, the concentration of Fe ions in one cycle decreases from 3,5 to 0,2 mg/l. With a decrease

in the pulsation frequency to 2,5 kHz, the MPC value (0,3 mg/l) can be reached in 2 processing cycles. Further reduction of the frequency of pulsations to 2,0 kHz does not achieve the desired result of iron removal. Another criterion for evaluating the intensity of water treatment in an aerator-oxidizer is the speed of the flow shift. This indicator combines two values: the speed of the flow in the radial direction and the size of the gap between the stator and the rotor. The dynamics of changes in the concentration of iron ions in water depending on the number of processing cycles at different flow shear rates are given in table. 2

Table 1

Dependence of iron concentration on the number of treatment cycles at different pulsation frequencies

Number of processing cycles	Concentration of Fe ions mg/l at pulsation frequencies		
	2,0 kHz	2,5 kHz	3,0 kHz
1	1,5	1,0	0,20
2	1,0	0,30	0,10
3	0,70	0,25	0,10
4	0,50	0,20	0,09

Table 2

Dependence of iron concentration on the number of processing cycles at different flow shear rates

Number of processing cycles	Concentration of Fe ions mg/l by flow shear rate		
	$30 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$	$40 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$	$50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$
1	1,70	0,80	0,25
2	1,10	0,30	0,10
3	0,7	0,25	0,08
4	0,25	0,15	0,08

The data given in table 2, show that with an increase in the shear rate of the flow from 30 to $50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$, the efficiency of water removal increases 4 times. For example, at a flow shift speed of $30 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$ 1, 4 treatment cycles are required for deironing water from 3,5 to 0,25 mg/l, and at a flow shift speed of $50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$ - one.

It has been proven that by controlling the hydrodynamic parameters and

changing the design features of the aerator-oxidizer RPU, it is possible to regulate the dynamics and quality of cleaning artesian waters from iron compounds.

In the table 3 shows the results of experiments on the purification of artesian water from iron, manganese, hydrogen sulfide, and carbon dioxide. Water was taken from a well 250 m deep, located in the Kyiv region. Cleaning was carried out on the AORT installation in one cycle at a rotation speed of the RPU of 55 rps and a pulsation frequency of 3 kHz. It should be noted that under these processing modes, the content of the specified compounds after purification does not exceed the MPCs established both in Ukraine and in the EU countries.

Table 3

Indicators of the quality of artesian water before and after purification

Water quality indicators	Before cleaning	After cleaning	MPCs *(Ukraine)	MPCs** EU
Fe, mg/l	5,2	0,176	0,3	0,2
Mn, mg/l	0,37	0,05	0,1	0,05
H ₂ S, mg/l	0,2	0,001	0,003	0,001
CO ₂ , mg/l	56,7	3,5	4,0	3,5
pH	6,0	7,2	6,5 – 8,5	6,5 – 8,5

* Updated to DSTU 7525:2014 “The water is nutritious. Viable quality control.”

** Subject to Directive 98/83/EC “On the quality of water intended for human consumption.”

To assess the efficiency of the installation, energy indicators were determined and their routine analysis was carried out. The technical solutions that are closest to the proposed installation are the hydrodynamic device [5]. Chemical oxidation technology is also used for purification. The current indicators of the robotic guidance of devices are shown in the table. 4.

On the basis of the conducted analysis, it can be concluded that the use of AORT for water purification compared to the above-mentioned devices makes it possible to reduce energy consumption by 15...20 times. Such a technological and energetic effect of water purification in a rotary-type aeration-oxidizing installation is

due to the use of the method of discrete-pulse energy input. The mechanism of action of the AORT installation consists in the fact that the water-air mixture, passing through the slit holes and gaps of the RPU of the aerator-oxidizer, is exposed to the action of shock waves, interphase turbulence, microcavitation, cumulative jets, vortices, which cause Rayleigh-Taylor or Kelvin instabilities on the interphase surfaces. Helmholtz, which leads to intensive crushing of air bubbles, a significant increase in the total contact surface of phases and intensification of mass and heat transfer processes. Similar effects usually cannot be achieved when using traditional methods of processing dispersed media, even in the case of a much higher level of specific energy consumption.

Table 4

Energy performance indicators of aeration oxidation devices

Devices	Specific energy consumption, kW h/m ³
Wave hydrodynamic device	4,5
AORT	0,3
Chemical oxidation	5,54

Conclusions. The conducted studies confirmed the high efficiency of the discrete-pulse energy input method in the process of water aeration treatment, which makes it possible to intensify the process of its purification from iron and manganese ions in industrial conditions. 2. The use of new heat and mass exchange equipment in the form of a rotary-type aeration-oxidization unit makes it possible to intensify the process of preparing drinking and process water and to reduce energy costs several times.

REFERENCES

1. Драгинский В.Л. Очистка подземных вод от соединений железа, марганца и органических загрязнений / В.Л. Драгинский // Водоснабжение и сантехника. — 1997. — № 12. — С. 1— 6.
2. Золотова Е.Ф. Очистка воды от железа, марганца, фтора и сероводорода / Е.Ф. Золотова, Г.Ю. Асс. — Москва : Стройиздат, 1975. — 176 с.

3. Микро- и наноразмерные процессы в технологиях ДИВЭ: Тематический сборник статей /под общей ред. А.А. Долинского; Институт технической теплофизики НАН Украины. — Киев : Академперіодика, 2015. — 464 с.

4. Пат. України №114143 МПК (2016.01) C02F 9/00 C02F 1/64 (2006.01) Установка для аэраційного знезалізнення підземних вод / А.А. Долінський, О.М. Ободович, Т.А. Резакова, А.М. Фіщенко; Заявка u2016 10091; заявл. 04.10.2016, опубл.27.02.2017, бюл. № 4.

5. Курбатов А.Ю. Интенсификация процесса очистки воды от железа с применением волновых гидродинамических устройств: дис. канд. техн. наук. 02.00.04. Москва, 2014. —118с.

RENEWABLE ENERGY RESOURCES, ADVANTAGES AND A WIDE RANGE OF SOCIO-ECONOMIC BENEFITS

Pantskhava Elene

PhD, Associate professor
Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia

Jishkariani Maka

PhD, Full professor
Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia

Annotation: Traditional energy resources such as coal, gas and oil are useful for improving the country's economy, but on the other hand, the harmful effects of these resources on the environment force us to use these resources within certain limits and turn our thinking towards renewable energy. Since these resources are considered as environmentally friendly energy resources, the use of which are important to reduce the effects of global warming. The role of renewable energy is increasing in promoting sustainable development and rebalancing environmental degradation and socio-economic development. Local economic value, such as employment, better health, improved livelihoods, income development and demographic impacts can be achieved through appropriate use of renewable energy systems. Along with the outstanding advantages of these resources, there are also some drawbacks, such as the variability of output due to seasonal changes, which is common for wind and hydropower. The paper mainly focuses on evaluating the socio-economic and environmental benefits of renewable energy use, and emphasizes the need for special design and considerations.

Key words: Renewable Energy, Ecology, Global Warming, Energy Supply.

Introductions. Due to population growth and rapid industrial development, world energy demand has increased significantly, posing serious challenges to increasingly scarce energy and resource supplies [1, P. 30]. The importance of energy for social development is self-evident. A large amount of fossil energy is used to

provide energy, which at the same time has a serious impact on the environment, causing serious problems of air pollution and the greenhouse effect [2]. Therefore, the improvement of energy efficiency and the use of more clean energy and the study of sustainable development path compatible with the environment have become one of the important topics of energy science research. Energy resources are usually classified as fossil, renewable and nuclear energy resources [3]. Various renewable energy resources such as hydropower, wind, solar, biomass, ocean energy, biofuels, geothermal, etc. provide 15-20% of the world's energy [4]. Renewable energy resources have the ability to meet the world's energy needs, protect the environment and ensure energy security. Of course, along with the outstanding advantages, there are also some drawbacks, such as the variation in output due to seasonal changes, which is a common occurrence for wind and hydropower plants. Environmental protection, social development and economic benefits can be obtained by using renewable energy sources [5]. These resources prevent price fluctuations and fossil fuel imports. Wind energy has some effect like bird strike and noise etc. which can be reduced by proper installation layout. Hydroelectricity can develop slowly compared to other resources because of the number of people who have to leave their homes. But it can be beneficial for companies to improve flood control [6]. The increasing effects of global warming can be easily avoided with proper access to renewable energy and improvements in renewable energy technologies. In developing countries, the main focus is job creation and financial development rather than focusing on environmental impact [7].

Results and discussion.

Energy Review. Renewable energy source will be the best option to increase economy, energy security, minimize pollution and improve job opportunities [8]. Experts have concluded that the use of renewable energy along with the use of non-renewable energy is the best solution for the growth of the country's gross domestic product [9]. Economic, technical, reliability, availability of renewable energy resources and financial risk were found to be important factors in the selection and ranking of renewable energy technologies [10]. Priority is given to renewable

energy resources such as wind energy, biomass, photovoltaic and solar thermal energy. The magnitude of the impact may vary depending on the types of renewable energy sources, the energy production technology and the socio-economic context of the country [11].

Socio-economic impact. Renewable resources provide social benefits such as improved health, technological advancements, and job opportunities [12]. The study concluded that total emission reductions increase exponentially in different years after installation of renewable energy projects in remote areas [13]. Renewable energy projects have also been found to benefit from an economic point of view as they use local labor in rural areas, local materials and businesses, local shareholders and the services of local banks [14]. In addition, renewable energy projects have helped communities by creating a fund that aims to invest the proceeds from the sale of electricity into the local economy. Solar panels are usually installed on the roofs of buildings, which increases the work capacity in the fabrication and installation of the PV system [15]. This increases regional development and reduces energy consumption from non-renewable energy projects. Very useful in regions where there is no electricity [16]. The main problem of solar system is high investment and maintenance costs [17]. Biomass energy projects contribute greatly to local job creation and rural development, Such type of power plants have great job opportunities in plant construction, management, plant maintenance, biomass preparation and production, only noise and unpleasant smell are negative effects [18]. The main socio-political problem in hydroelectric plants is the displacement of people from the areas where the construction of the hydroelectric power plant is planned, which creates important jobs for the community and also plays an important role in the economic development of the community [19]. Wind energy projects have no problem with emigration and create a lot of jobs especially for engineers. Geothermal energy projects provide the following socio-political benefits: improving the education of the local population, raising the standard of living and taking care of health issues [20]. One of the important evaluation factors of energy production from renewable energy sources is availability and their technical limitation. Each resource

has certain limitations. Heat energy from the sun can be obtained only during the day, except during the cloudy season [21]. For a wind turbine, the speed should not increase more than 25 m/s, otherwise the turbine will be damaged. Also, the low wind speed will not be enough to generate electricity. Geothermal has a good ability to generate energy 24 hours a day, but geography is limited by resource availability [22]. Hydroelectric plants are easy to start, stop and operate in minutes, therefore they are considered as one of the most affordable, reliable and flexible renewable energy resources. In terms of efficiency, hydroelectric power is ranked at the top of the list, followed by wind power, PV systems and geothermal as the least efficient renewable energy resources [23].

Conclusions.

Renewable energy helps to reduce greenhouse gas emissions, as well as air, water, soil and biosphere pollution. From a social point of view, renewable energy is usually associated with the creation of sustainable jobs, their decentralized nature also allows local communities to take ownership of energy production, which is necessary to meet their needs by offering the potential to reorient economic activity [24]. At a broad level, energy independence reduces international tensions and enables solidarity between peoples, and its effect on sustainable development is positive. The use of renewable energy increases community health prospects and well-being by reducing CO₂ emissions. New investments in renewable energy should be planned in the energy sector. Risks of future climate change and long-term volatility of energy markets must be taken into account. In fact, investments in renewable energy can promote economic growth, which in turn can be used to improve health, education and income, which are key indicators of human development. Therefore, governments should adopt clearly defined renewable energy policies and find ways to improve the financing of renewable energy projects, as it plays a crucial role in the successful development of renewable energy. The political and economic environment set by governments remains the most important factor determining the pace of renewable energy development.

REFERENCES

1. Fanskhava, E. Jishkarianai, M. & Chogovadze, B. (2024). Current Biofuel Production Strategies, Thermal Applications Advances and Opportunities. *Georgian Scientists*, 6(3), 27–35. <https://doi.org/10.52340/gS.2024.06.03.04>;
2. Pantskhava, E., & Jishkariani, M. (2024). Green hydrogen - the key to a sustainable energy future: (socio-economic benefits). *Georgian Scientists*, 6(2), p. 345–354. <https://doi.org/10.52340/gS.2024.06.02.36>;
3. Pantskhava, E. & Jishkariani, M. The Importance of Sustainable Development in the Country's Economy. VI International Scientific and Practical Conference "Science and Society: Modern Trends in a Changing World. Vienna, Austria. May 13-15, 2024. P.143-150;
4. Vezirisvili-Nozadze, K., Panskhava, E. (2023). Black Sea Submarine Cable - the way to Georgia's economic recovery. 7th International Scientific Conference: Telavi, Georgia;
5. Vezirishvili-Nozadze, K., Pantskhava, E. (2023). Modern society facing new challenges - energy sector. International multidisciplinary scientific conference "Modern world facing new challenges". Larnaca, Cyprus. P.59-66;
6. Jishkariani M. (2019). Electricity Tariffs in Georgia. Warsaw, Poland: *World Science*, 9(49), Vol.1. P. 20-22. https://doi:10.31435/rsglobal_ws/30092019/6697;
7. Jishkariani M., Dvalishvili N., Kurakhchishvili L. (2020). Evaluation of Calorific of Municipal Solid Waste (MSW). In: Ghosh S.(eds) *Sustainable Waste Management: Policies and Case Studies*. Springer, Singapore. P.263-265. https://doi.org/10.1007/978-981-13-7071-7_23
8. Jishkariani M., Ghosh S.K., Didbaridze K. (2021). Energy and Economic Indicators Influencing Circular Economy in Georgia. In: Ghosh S.K., Ghosh S.K. (eds) *Circular Economy: Recent Trends in Global Perspective*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-0913-8_11;
9. Jishkariani, M. Criteria for Estimating Greenhouse Gas Emissions from Transport. *Georgian Technical University Proceedings* #3(521). 2021, P.59-68. <https://doi.org/10.36073/1512-0996-2021-3-59-68>;

10. Hasan Ziaul, Mohammad Hassan R., Jishkariani Maka. (2022). Machine Learning and Data Mining Methods for Cyber Security: A Survey. *Mesopotamian Journal of Cybersecurity* Vol.2022, pp. 47–56. ISSN: 2958-6542. <https://doi.org/10.58496/MJCS/2022/006>;
11. Pitskhelauri M., Jishkariani M. (2023). Application of Graphic Neuro-Fuzzy Designer in Energy Management. *Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology (IJIRSET)*, Volume 12, Issue 1. <https://doi:10.15680/IJIRSET.2023.1201001>;
12. Jishkariani M. (2020). Safety Rules for Power Engineering Companies. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/342233298_Safety_Rules_for_Power_Engineering_Companies;
13. Jishkariani M. (2020). Failure Mode and Effect Analysis in Energy Companies. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/341914208_Failure_Mode_and_Effect_Analysis_in_Energy_Companies;
14. Jishkariani M. (2020). Fault Tree Analysis (FTA) For Energy Enterprises. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/341494947_Fault_Tree_Analysis_FTA_For_Energy_Enterprises;
15. Jishkariani M. (2020). Risk Management and Losses Calculation in Energy Enterprises. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/341130738_Risk_Management_and_Losses_Calculation_in_Energy_Enterprises;
16. Jishkariani M. (2020). Load Measurement Forms and Reliability of Power Supply Systems. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/340234067_Load_Measurement_Forms_and_Reliability_Of_Power_Supply_Systems;
17. Jishkariani M. Tsotskhalashvili S. (2021). Waste Processing for Energy Purposes in Georgia. International Black Sea Coastline Countries Scientific Research Symposium – VI, April 28-30, 2021. Giresun, Turkey. Pp. 66-72. ISBN: 978-625-7720-38-0. URL:https://www.researchgate.net/publication/351563954_Waste_Processing_for_Energy_Purposes_in_Georgia;
18. Jishkariani, M. (2021). Prerequisites for Hydro Power Plant Design. *Energy* #2(98), 1 part. Pp.167-171. Retrieved from URL: <https://www.researchgate.net/>

publication/352855182_Prerequisites_for_Hydro_Power_Plant_Design;

19. Jishkariani M. (2021). Assessment of Global Warming Potential of Perspective HPPs in Georgia. 11th IconSWM-CE & IPLA GLOBAL FORUM: 1-4 Dec. Jadavpur University, Kolkata, India. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/357604620_Assessment_of_Global_Warming_Potential_of_Perspective_HPPs_in_Georgia;

20. Pitskhelauri M., Jishkariani M. (2021). Preconditions for Implementing Energy Management Systems in Georgia. 11th IconSWM-CE & IPLA GLOBAL FORUM: 1-4 Dec. 2021, Jadavpur University, Kolkata, India. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/358226844_Preconditions_for_Implementing_Energy_Management_Systems_in_Georgia;

21. Jishkariani M., Pitskhelauri M. (2022). Multi-Factor Assessment of the Motivation, Complexity and Benefits of Implementing an Energy Management System. *Collection of Academic Works of Georgian Technical University* #3(525). P. 105-116. <https://doi.org/10.36073/1512-0996-2022-3-105-116>;

22. Jishkariani M., Pitskhelauri M. (2022). A Paradigm Shift in Energy and Waste Management. 12th IconSWM-CE & IPLA Global Forum. Tirupati, AP, India. https://www.researchgate.net/publication/368779204_A_Paradigm_Shift_in_Energy_and_Waste_Management;

23. Pitskhelauri, M., & Jishkariani, M. (2023). Energy Management Systems (Enms) Reforms of Georgia. *Journal of Energy Engineering and Thermodynamics (JEET)* #3(01), P.38-45. <https://doi.org/10.55529/jeet.31.38.45>;

24. Jishkariani M., & Jishkariani T. (2023). Energy Efficiency - The New Reality of Energy. *Journal Georgian Engineering News*, N2, volume 98, P.21-24. <https://doi.org/10.36073/1512-0287>.

DETERMINATION OF THE QUALITY OF OIL PRODUCTS

Pereiaslavitseva Olena,

PhD (Engin.), Senior Researcher

Tikhonyuk Alla,

researcher

Vozniuk Tatiana,

junior research fellow

Protsenko Evgeny,

senior Engineer

Institute of Technical Thermophysics of the National Academy of Sciences of
Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract: The problem of the quality of light oil products in Ukraine is considered. On the basis of the conducted research, an automatic analyzer TEP-SV-I-6 was developed and manufactured for operational control of the color of petroleum products according to the international Seybolt scale.

Key words: Quality, oil products, color control, Seibolt scale.

Petroleum products are hydrocarbon mixtures and individual chemical compounds extracted from oil and petroleum gases. These include various types of fuel (gasoline, kerosene, diesel fuel, etc.), lubricants, electrical insulators, solvents, as well as petrochemical raw materials. In their essence, all of them are the result of an extremely important chemical process - oil distillation (separation of various substances from oil in a vapor state at different temperature indicators).

Oil product quality criteria require careful control. Whether it is gasoline, diesel fuel, fuel oil or anything else, in order to evaluate their condition and transformation of properties, it is important to use a number of criteria, among them color and transparency. These criteria are especially important to follow when analyzing transparent liquid substances, turbidity in which is a sign of a significant level of pollution. The quality of petroleum products is analyzed in specially

equipped laboratories using various methods. An important place here is given to specific equipment [1].

Color is a key indicator of the quality of light petroleum products: aviation and automobile gasoline, space fuel, kerosene, petroleum paraffins, jet fuels, medical white oils, etc. during the technological process of their production, cleaning and storage.

There are several color scales used in the petrochemical industry: Gardner, Seibolt and ASTM D1500, etc., but the most informative for light petroleum products is the Seibolt scale (ASTM D156, ISO 2049-2015, etc.) in the range from -16 to + 30 color units.

In the production process of obtaining a high-quality light petroleum product with a color according to the international Seybolt scale of $+27 \div +30$ color units, it is necessary to promptly control the technological process in order to avoid the appearance of unwanted impurities of heavier hydrocarbon fractions that increase the intensity of the color of the petroleum product.

With widespread visual control of the color of light petroleum products, a sample of the petroleum product is observed in a source of artificial daylight and the color of the sample is compared with the number of the glass standard. This method of determining color according to the international Seybolt scale is subjective, time-consuming, and contains operator error.

In contrast to the existing visual devices (KNS-1 colorimeter, etc.) and high-cost foreign analogues, the TEP-SV-I-6 automatic analyzer of TSU was developed and manufactured for the operational control of the color of the oil product according to the international Seybolt scale (Fig. 1).

The principle of operation of the analyzer is spectrophotometric. Stable LEDs are used as emitters, which increases the shelf life and reliability of the device.

The analyzer works as follows: the radiation of selected wavelengths from the radiation sources is converted into a parallel beam after the condensing systems and enters the petroleum product sample. The radiation that passed through the sample is focused by the optics on the photoreceptor and processed in the information

processing unit. The measurement result is shown on the display and corresponds to Seybolt color units. At the same time, the measurement time is up to 30 seconds.

The difference in measurements meets the requirements of international standards.

Fig. 1. Automatic TEP-SV-I-6 TEP-SV-I-6 analyzer for operational control of oil product color according to the international Seybolt scale.

Technical characteristics of the automatic color analyzer according to the Seybolt scale:

- Range of color determination according to the Seybolt scale, units colors - from -16 to +30;
- Measurement error in accordance with international standards ASTM D156, GOST 33909-2016;
- Duration of one measurement, no more, s 30
- Time of continuous operation of the analyzer, no more than hours 8
- Power consumption at nominal supply voltage, no more, W 10
- AC power supply voltage 220 V, 50 Hz
- Power supply from a source of direct current through a network adapter voltage, V, no more 9
- Overall dimensions, no more, mm 250×250×150

- Weight, no more, kg 1,5

The automatic color control analyzer of light oil products according to the international Seybolt scale (TSU TEP-SV-I-6) is intended for use at oil refineries and relevant laboratories.

REFERENCES:

1. <https://www.systopt.com.ua/article-kontrol-kachestva-nefteproduktov>

**DETECTION OF CYBERATTACK FLOOD TRAFFIC
USING SPLINE APPROXIMATION**

Strelkovska Irina Viktorovna,

DSc. in Eng, Professor

Solovska Iryna Mykolaivna,

PhD in Engineering, Associate Professor

International Humanitarian University

Odesa, Ukraine

Strelkovska Julia Oleksandrivna

PhD in Law, Associate Professor

Worthing college,

Worthing, Great Britains

Abstract: DDoS attacks that cause overloading of network infrastructure, Web servers and Web resources by simultaneously generating Flood traffic, such as SYN-Flood, ICMP-Flood, and UDP-Flood. It has been established that it is expedient to determine the harmful Flood traffic of DDoS attacks by analysing the ‘signatures’ of harmful and legitimate traffic detected during traffic anomalies.

The use of spline approximation to determine the harmful Flood traffic of DDoS attacks based on cubic spline functions is proposed.

Keywords: DDoS attack, Flood traffic, SYN-Flood, ICMP-Flood, UDP-Flood, spline approximation, cubic spline function.

The current state of development of network infrastructure, the ever-growing number of technologies and devices, leads to an increase in the number of potential threats to network security. Among the most widespread and destructive threats are botnet attacks such as DDoS (Distributed Denial of Service Attack) - distributed attacks that use a distributed network of botnets to simultaneously generate a significant number of requests to a target resource.

Such DDoS attacks include network-level attacks, application-level attacks,

and attacks using various protocols, such as SYN-Flood, UDP-Flood and ICMP-Flood.

UDP-Flood attacks occur at the L2 and application L7 layers of the network model and are the most common.

They are based on sending a large number of UDP packets to the target resource to overload it and limit access [1-2].

SYN-Flood operates at the L2 link and transport layers and exploits a vulnerability in the TCP protocol to overload the target server by sending many packets with the SYN (Synchronise) flag set to the target server from fake IP addresses [1-2].

ICMP-Flood operates at the L2 link layer and uses the ICMP protocol to create a high intensity of ICMP request traffic on the target server, which generates ICMP responses. When responses are not delivered back, it leads to a loss of resources and temporary or constant unavailability of services [1-2].

The increasing complexity and growing scale of DDoS attacks often make it difficult to identify DDoS traffic anomalies and require the search for new methods to detect harmful traffic.

Given that traffic monitoring and analysis systems use an approach based on analyzing traffic «signatures» using patterns of legitimate or harmful traffic, it is important to study Flood traffic and choose a method that would ensure the required accuracy of DDoS detection.

The use of spline approximation [3-4] will simplify the comparison of «signatures» of legitimate or harmful traffic and provide the necessary accuracy to determine a cyberattack.

Let's consider determining the harmful Flood traffic of a DDoS cyberattack using spline approximation using [3-6]. As the initial harmful Flood traffic, we will use the UDP-Flood cyberattack traffic, which is posted in Dataset/ddos-attack-network [7] and shown in Fig. 1.

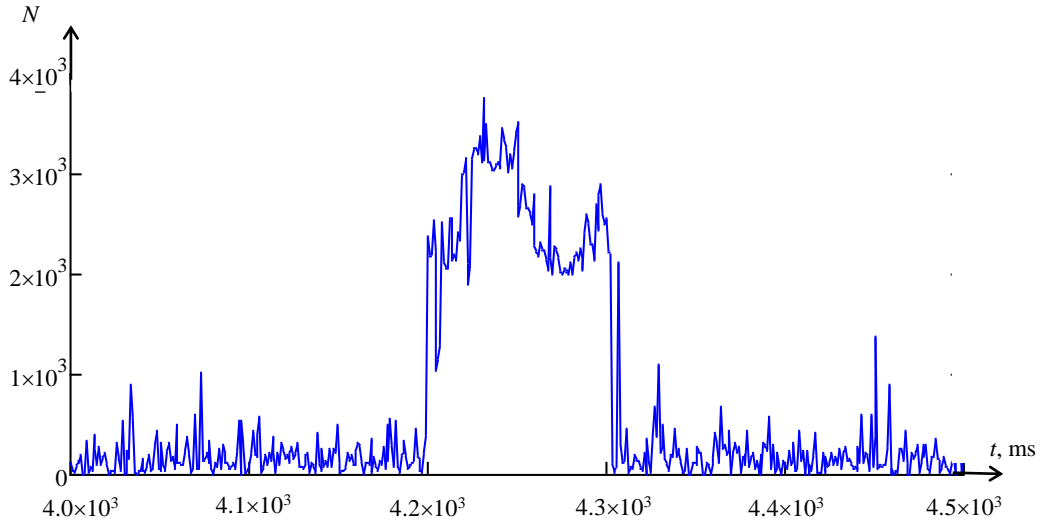

Figure 1 – UDP-Flood DDoS attack traffic obtained using Dataset/ddos-attack-network

Consider the use of spline approximation based on cubic spline functions. Let's use a cubic spline $S_3(t)$ for approximation UDP-Flood traffic shown in Fig. 1 in the interval $[4000;4500]$. Let the values of traffic characteristics, namely the number of N packets, be given on the interval $[0;T]$. Let's break down this segment $[0;T]$ points $\Delta: 0=t_0 < t_1 < \dots < t_N = T$ at segment $[t_i; t_{i+1}]$, $i = \overline{0, N-1}$, on each of which we construct a polynomial of a certain degree [5]. We will use a cubic spline as such a polynomial and obtain a piecewise continuous function on the interval $[0;T]$, which will define the cubic spline. Let's say on the segment $[0;T]$ in the grid nodes $\Delta: 0=t_0 < t_1 < \dots < t_N = T$ set values of the function $s_i = s(t_i)$, $i = \overline{0, N}$.

According to [5], the interpolation cubic spline $S_3(t_i)$ meets the conditions:

$$S_3(t_i) = S_i, S_3(t_{i+1}) = S_{i+1}, i = \overline{0, N-1}, (1)$$

– on each of the segments $[t_i; t_{i+1}]$, $i = \overline{0, N-1}$ it is a polynomial of the third degree,

– has continuity of second derivatives on the whole interval $[0;T]$

$$S_3''(t_i) = M_i, S_3''(t_{i+1}) = M_{i+1}, S_3''(t_0) = M_0, S_3''(t_1) = M_1.$$

Then for $S_3(t)$:

$$S_3(t) = f_i(1-t) + f_{i+1}t - \frac{h_i^2}{6}t(1-t)[(2-t)M_i + (1+t)M_{i+1}] \quad t \in [t_i, t_{i+1}], \quad i = \overline{0, N-1}. \quad (2)$$

Let's consider the traffic in the interval $[0;T]$, setting a uniform partitioning grid. Using the cubic spline of the form (2) and expressions (1-2), we obtain a spline approximation of the UDP-Flood traffic shown in Fig. 2.

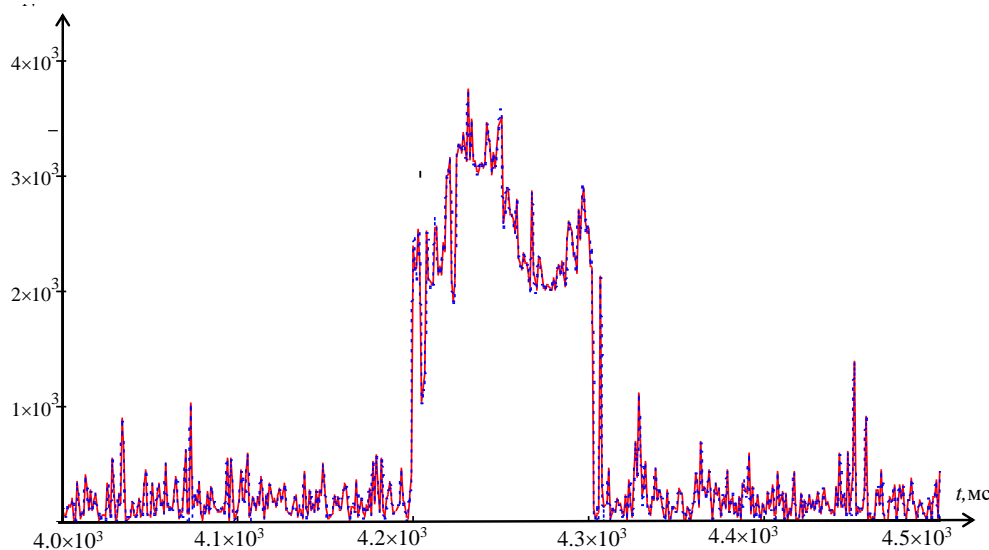

Figure 2 – Spline approximation of UDP-Flood traffic of a DDoS attack based on a cubic spline on the segment [4000; 4500] ms

Conclusions

1. Different types of DDoS attacks that generate Flood traffic, such as: SYN-Flood, ICMP-Flood and UDP-Flood. It is established that it is advisable to use the comparison of «signatures» of harmful and legitimate traffic to determine the anomalies of harmful Flood traffic.

2. The use of spline approximation for comparing the signatures of harmful and legitimate Flood traffic of DDoS attacks based on a cubic spline function is proposed.

3. The experiment carried out for the Flood traffic of the UDP-Flood DDoS attack allows to identify the traffic anomaly and provides an opportunity to take actions to eliminate it in real time.

REFERENCES

1. Strelkovskaya I., Kivalov S. «Detection and prediction of DDoS cyber attacks using spline functions», IEEE TCSET 2022: 16th International Conference on

Advanced Trends in Radioelectronics, Telecommunications and Computer Engineering (TCSET), Lviv-Slavske, Ukraine, February 22 – 26, 2022.– P. 710-713.

2. T. Radivilova, L. Kirichenko, O. Lemeshko and all, "Analysis of anomaly detection and identification methods in 5G traffic," 2021 11th IEEE International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications (IDAACS), 2021.

3. Strelkovskaya I., Solovskaya I., Strelkovska J. (2021), «Spline-Approximation and Spline-Extrapolation Methods in Telecommunication Problems», Current Trends in Communication and Information Technologies. IPF 2020. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 212, Springer, Cham, 2021, P. 3-22.

4. Strelkovskaya I.V. Self-similar traffic in G/M/1 queue defined by the Weibull distribution/ I.V. Strelkovskaya, T.I. Grygoryeva, I.N. Solovskaya // Radioelectronics and Communications Systems. – 2018. – V. 61, № 3 (2018). – P. 173-180.

5. Ahlberg J.H., Nilson E.N., Walsh J.L. The Theory of Splines and Their Applications, Academic Press, New York, 1967.

6. Popovsky V.V., Strelkovskaya I.V. Accuracy of procedures for filtering, extrapolating and interpolating random processes, Telecommunication problems, 1(3), 2011. P. 3-10.

7. <https://www.kaggle.com>

УДК 656.13

**ANALYSIS OF METHODS OF DIAGNOSING MODERN
CAR DIESEL ENGINES**

Vasylyshyn Vitalii

candidate of technical sciences,
associate professor

Ivano-Frankivsk National Technical University
of Oil and Gas

Vasylyshyn Yulia

student

Ivano-Frankivsk National Technical University
of Oil and Gas

Diagnosing modern diesels, many of which are equipped with electronic PNVT control, naturally requires methods and devices for checking the electrical and electronic parts.

The established situation in the field of diagnosing diesel engines has determined the most interesting methods of diagnosing fuel equipment. These include diagnostic methods based on amplitude-phase pressure fluctuations on the injection line and vibroacoustic characteristics. The method of diagnosis based on the amplitude-phase parameters of the pressure on the injection line allows to determine the adjustment characteristics of the PNVT and the condition of individual elements of the fuel equipment. Methods of diagnosing other engine systems are well known and described in detail in the literature, so a detailed description of these methods is inappropriate.

We only note that the methods built according to the functional scheme, except for the vibroacoustic method, along with the advantages and disadvantages inherent in each of them, have a number of common disadvantages: the need for partial disassembly of the engine, the high complexity of diagnostics, lack of universality. For example, when diagnosing fuel equipment based on amplitude-phase characteristics on the injection line, for a six-cylinder engine, the labor intensity of

diagnosis is 0.74 man-hours. or several functional diesel systems. This forces to apply a set of several methods and means of diagnosis. Therefore, universal methods of diagnosis that use the same principles, a single set of devices for assessing the technical condition of various functional systems are of great interest. One of these methods is the vibroacoustic method. This method is universal, does not require engine disassembly, but is highly labor-intensive (the labor-intensiveness of TAD diagnosis is 0.5 man-hours), requires expensive equipment and a highly qualified operator. Therefore, it can be recommended for use only at large ATP and auto centers. At the same time, methods of diagnosing internal combustion engines were developed based on a three-dimensional diagram, when the malfunction is localized first within the cylinder, and then the engine system. Such methods include the methods of diagnosing engines based on the harmonic analysis of pressure fluctuations in the gas exchange organs and unevenness of crankshaft rotation. The algorithm for diagnosing a diesel engine using the methods built according to the three-dimensional scheme is more effective, it allows you to avoid sequential, unproductive selection of parameters within the framework of cylinders and functional systems.

When diagnosing a diesel engine from the harmonic analysis of pressure fluctuations in the gas exchange organs, the technical condition is assessed based on the spectral characteristics of pressure fluctuations in the intake and exhaust manifolds and the engine crankcase.

The main drawback of this method is the need to use the traction quality stand (TSY) to create diagnostic modes, which prevents its use.

Diagnostics for uneven rotation of the crankshaft, developed at the technical university, is carried out in idling modes (minimum revolutions and free acceleration, with maximum fuel supply), which makes it impossible to use STN, and therefore is more promising for implementation in low-capacity enterprises.

This method was developed in detail for gasoline engines.

However, the developed method for automobile diesels has a number of significant drawbacks, such as:

- ✓ localization of malfunctions in cylinders and systems was carried out in the operating mode, in which, due to the influence of the mode regulator of the rotational frequency of the crankshaft, distortions of the removed parameters occur;
- ✓ in the free acceleration mode, only an assessment of the technical condition of the diesel in general was carried out;
- ✓ strong dependence of the diagnostic parameters on the average crankshaft rotation frequency, which greatly complicates the diagnosis;
- ✓ low reliability of diagnosis, about 0.7..0.8.

Therefore, it is advisable to significantly revise the method of diagnosing the unevenness of the rotation of the crankshaft of a diesel engine. At the same time, it is this method that is more suitable for its use in diagnostic tools, the use of which would be economically justified even in small ATPs, and especially in car fleets operating at a distance from the production base, as well as built-in diagnostic tools for automotive diesel engines.

Every day, the number of methods and types of diagnostics increases, which implies the imperfection of existing works in this field. The main drawback is the problem of stabilization, reliability and informativeness when diagnosing a car, the problem is being solved either by increasing the technical equipment of diagnostics or by increasing the labor intensity and using highly qualified personnel, which in turn leads to an increase in the costs of diagnosing motor vehicles and is beneficial only to large ATPs.

REFERENCE

1. Mahmudul H. M., Hagos F. Y., Mamat R., Adam A. A., Ishak W. F. W., Alenezi R. Production characterization and performance of biodiesel as 83 alternative fuel in diesel engines – A review. *Renewable and Sustainable Energy. Reviews.* 2017. No. 72. pp. 497–509.
2. Ryaboshapka V.B. Justification of the operational and technological parameters of plowing machine-tractor units when using biodiesel fuel: dissertation. Ph.D. of technical sciences: 05.05.11. Vinnytsia, 2016. 198 p. 30.

3. Ryaboshapka V.B. Calculation and comparison of the heat release curves of a tractor diesel when working on diesel fuel and biofuel using a new mathematical model. Technology, energy, transport of agricultural industry. No. 3 (92). Vinnytsia 2015. P. 89 - 94.

**ОСНОВНІ ПРИЛАДИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО
ЕНЕРГЕТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ**

Лужанська Ганна Вікторівна,

к.т.н., доцент,

Ануфрієв Сергій Станіславович,

аспірант,

Станіславов Володимир Дмитрович,

аспірант

Каверін Андрій Юрійович,

аспірант,

Костін Костянтин Костянтинович,

аспірант,

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

Анотація: З метою енергозбереження проводять енергетичне обстеження (енергетичний аудит) будівель та споруд різного призначення, енергетичного обладнання та систем. Енергетичне обстеження має кілька стадій. Більш детальну інформацію про енергетичний стан об'єкта, що розглядається, можна отримати за допомогою інструментального енергетичного аудиту.

Ключові слова: Інструментальне енергетичне обстеження, енергоспоживання, енергозбереження, прилади, вимоги до приборів.

Одним із основних шляхів енергозбереження є проведення енергетичного обстеження (енергоаудиту) [1-3].

Енергетичне обстеження включає попередню стадію, документальне обстеження, проведення інструментальних вимірювань та оформлення результатів. Будь-яка з типових методик проведення енергоаудиту включає докладний список вимірювального обладнання, який може змінюватись в залежності від поставлених цілей та типу об'єкта.

При плануванні експрес-енергоаудиту достатньо мінімального набору

вимірювального обладнання. Комплексний енергоаудит потребує розширеного набору вимірювального обладнання із застосуванням інструментального обстеження [4].

Інструментальний енергоаудит (детальне енергетичне обстеження) необхідно провести у таких випадках:

- різке чи необґрунтоване збільшення енергоспоживання;
- суперечка з енергопостачальною організацією щодо фактичного споживання енергоресурсів;
- модернізація або встановлення нового обладнання;
- складання енергетичного паспорта.

Інструментальний енергоаудит включає в себе: обстеження огорожувальних конструкцій та фундаменту будівель, вимірювання витрати та температури теплоносія, тепловізійне обстеження, виміри якості електроенергії, вимірювання параметрів мікроклімату, виміри повітропроникності, обстеження котла та котельного обладнання, вимірювання параметрів електроенергії та газового середовища, енергоаудит системи опалення, обстеження освітлення та багато іншого.

Трапляються випадки, коли необхідно проводити саме інструментальний енергоаудит об'єкта (рис 1).

Рис. 1. Необхідність інструментального енергоаудита

Прилади для проведення інструментального енергоаудиту являють собою комплекс засобів вимірювань, який повинен задовольняти певним вимогам. Основні вимоги до приладів подано на рис 2.

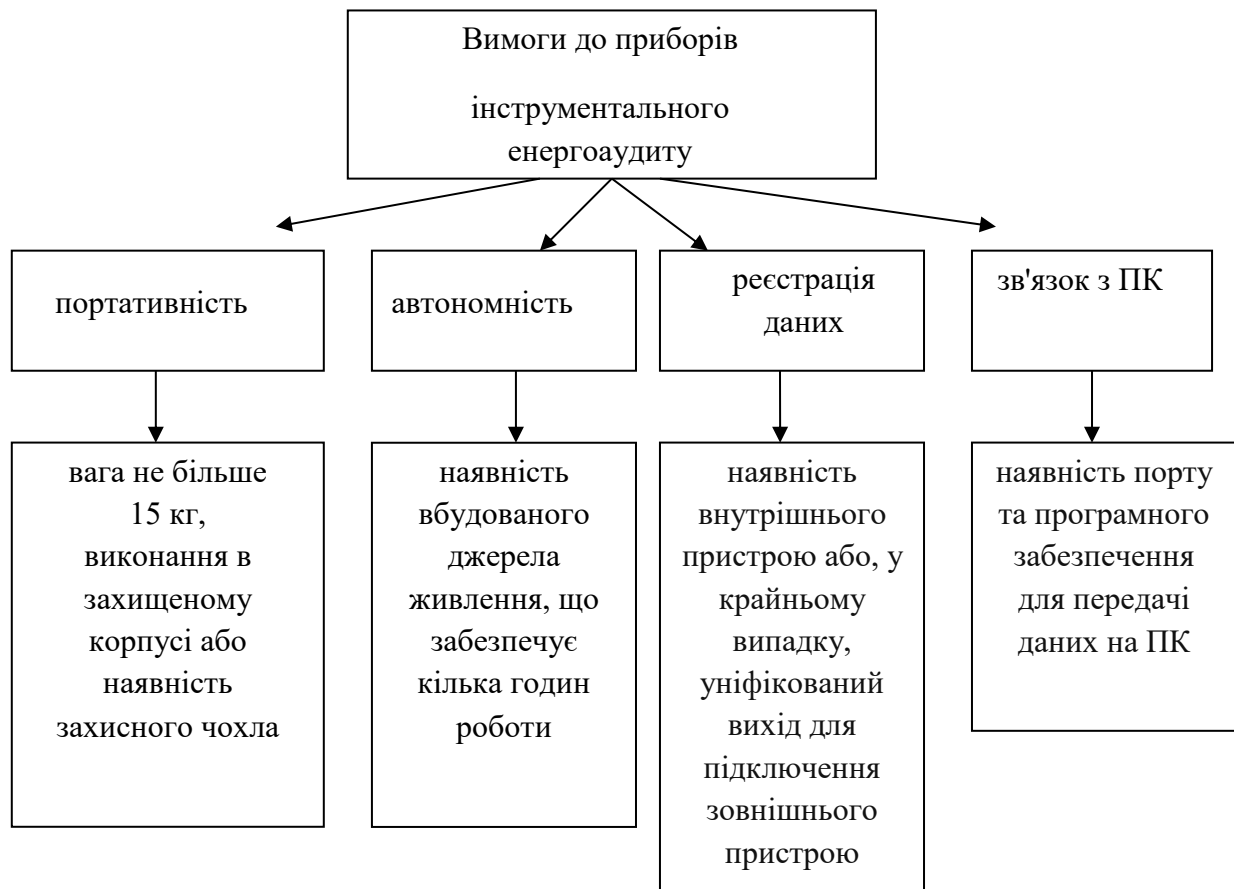

Рис. 2. Вимоги до приборів

Для проведення інструментального енергетичного обстеження мінімальний набір обладнання повинен включати прилади для наступних вимірювань:

- вимірник якості електроенергії;
- ультразвуковий витратомір рідини;
- портативний газоаналізатор, що визначає вміст кисню та окису вуглецю, температуру продуктів згоряння;
- безконтактний інфрачервоний термометр (пірометр) із діапазоном вимірювання від 0 до 600°C;
- набір термометрів з різними датчиками: повітряними,

занурювальними (рідинними), поверхневими;

- люксметр;
- анемометр;
- гігрометр;
- тепловізор;
- портативний комп'ютер (ноутбук) для збору та оперативного

аналізу даних.

Застосування інструментального енергетичного аудиту дозволяє оптимізувати споживання енергії за рахунок зниження втрат і впровадження найбільш ефективних методів застосування енергетичних ресурсів та розробці рекомендацій з енергозбереження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Енергетична стратегія України на період до 2050 року.
<https://minfin.com.ua/2023/05/02/105069123/>

2. Енергетична стратегія України на період до 2035 року. Біла книга енергетичної політики України «Безпека та конкурентоспроможність», – Київ, 2015. – 49 с.

3. Про енергозбереження: Закон України від 1 липня 1994 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94>

4. Учебний посібник «Енергоаудит. Енергозбереження. Енергоменеджмент» з дисциплін «Аудит енергетичного обладнання» для здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (PhD) спеціальності 144 «Теплоенергетика» (освітня програма «Теплоенергетика») та з дисциплін «Енергозбереження і енергоаудит» «Енергоаудит та менеджмент в теплоенергетиці» для здобувачів другого магістерського рівня вищої освіти спеціальності 144 «Теплоенергетика» (освітня програма «Теплові електричні станції та інноваційні енергетичні технології») / Укладач: Лужанська Г.В., Климчук О.А. Одеса: ОНПУ, 2021. – 160 с.

**ИЗУЧЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ
ГИДРОКСИПРОПИЛМЕТИЛЦЕЛЛЮЛОЗЫ В КАЧЕСТВЕ
ЗАГУЩАЮЩЕГО КОМПОНЕНТА
В ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Набиева Ирода Абдусаматовна

д.т.н., проф.

Исхакова Диёра Шухрат кизи

Базовый докторант

Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности

Аннотация: Изучены возможности применения водорастворимого эфира целлюлозы в качестве загустителя в печатной технологии текстильных материалов, а также в процессах шлихтования в качестве клеев. Исследованы вязкостные параметры гидроксипропилметил целлюлозы и возможность замены импортного дорогостоящего загущающего компонента печатной краски - альгината натрия, для печатания текстильных материалов водорастворимым эфиром целлюлозы местного производства. Разработан состав для печатания текстильных материалов активными красителями, традиционным одностадийным термофиксационным способом.

Ключевые слова: Простой эфир целлюлозы, загуститель, альгинат натрия, импортный, печатная краска, активный краситель, одностадийный способ печати, термофиксация.

При печатании традиционным способом хлопчатобумажных и вискозных штапельных тканей активными красителями по одностадийному способу применяется состав, состоящий из: (г/кг) из активного красителя 20-80; воды 150-200; гидрокарбоната натрия (или карбоната натрия) 10-20, лудигола 10; мочевины 150-200 (для термофиксационных способов) и загустки (альгинатной, синтетической на основе карбоксиметилкрахмала или смешанной) до 1000 г

[1, с. 72]. Широко применимы в производстве известные составы в которых применяются Сольвитоза С-5 и КМЦ в качестве загустителя для печатания при традиционном запарном способе фиксации [2, с. 307]. Концентрация, вид и качество загустителя для печати должны соответствовать всем требованиям, предъявленным к процессу печатания хлопчатобумажных и вязкозных штапельных тканей активными красителями. Различные структурные особенности текстиля также влияют на цветопередачу, воспроизведение цвета [3, с. 13]. Загущающие импортные вещества являются дорогостоящими. В связи с этим возможность использования простого водорастворимого эфира местного производства, положительно влияет на энерго и ресурсосберегаемость [4, с. 298].

На данном этапе развития текстильной отрасли в качестве загущающего компонента для печатания текстильных материалов на территории республики Узбекистан используется импортный дорогостоящий альгинат натрия в процессах печатания активными красителями, что естественно отражается на себестоимости выпускаемой продукции. Следует отметить, что состав печатной краски содержит в основном химический компонент - лудигол для получения насыщенного цвета, который входит в число опасных реагентов. Лудигол - хлорид гидроксипропилтриметиламмония- несет вред и опасность рабочему персоналу производства при высоких температурах и при горении выделяет токсичные газы, наносящие большой вред организму человека. Что, естественно уменьшает экологичность процесса. Также концентрация используемого импортного загущающего компонента составляет 8%, что напрямую влияет на экономические показатели. Главным требованием для загущающих компонентов печатной краски является их вязкость. Водорастворимый эфир целлюлозы представляет собой белый порошок, хорошо растворяющийся в воде без особых энерго затрат и усилий. Его вязкостные показатели сильно отличаются от показателей альгината натрия. При низких концентрациях предлагаемый эфир целлюлозы проявляет вязкость равную 8% концентрации альгината натрия, а также за счет своих химических

свойств позволяет удержать большее количество красителя после промывки и тем самым отказаться от применения лудигола.

Исследованы показатели вязкости каждого загущающего компонента: 1% раствор эфира целлюлозы при 20 °С обладает вязкостью равной 105840 мПа*с, 1% раствор альгината натрия при 20 °С проявляет вязкость равной 500 мПа*с, измерения проводились на электронном вискозиметре RV-2T DV-1 NDJ-8S. Предлагаемый эфир целлюлозы проявляет высокую вязкость, что позволяет приготовление раствора загустителя требуемой вязкости даже при низкой концентрации. В ходе лабораторных исследований обнаружено, что при одинаковой концентрации показатели вязкости предлагаемого загустителя на основе простого эфира намного выше, чем у используемого на предприятиях.

После множества проведенных неоднократных исследований разработан состав, для печатания текстильных материалов на основе простого водорастворимого эфира целлюлозы гидроксипропилметил целлюлозы. В состав печатной краски входят компоненты гр/кг: краситель -40, мочевины -150, бикарбонат натрия-15, вода -285, 1,5% раствор загустителя -500.

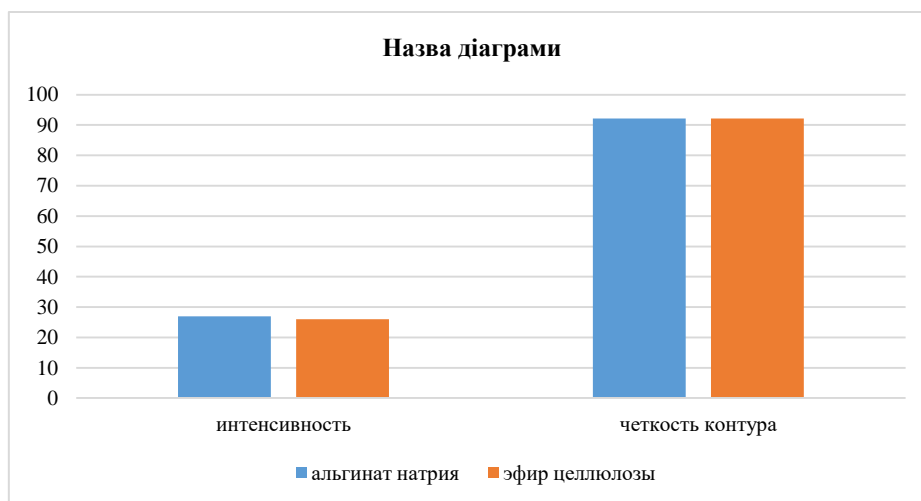

Рис. 1. Сравнительные показатели напечатанных образцов

Печатание проводилось в лабораторных условиях одностадийным термофиксационным способом при температуре 150 °С в течении 4 минут. проведены сравнительные анализы напечатанных образцов после промывки (рис. 1).

По результатам сравнительных показателей образцов, напечатанных

составом печатной краски на основе гидроксипропилметил целлюлозы, ничем не уступают образцам, напечатанным на основе альганатной загустки, это дает возможность замены импортного загущающего компонента на местный загуститель.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Белокурова О.А., Щеглова Т.Л. перспективные технологии, материалы и оборудование для текстильной печати: учеб. пособие /Иван. гос. хим.-технол. ун-т. -Иванова, 2008. – 72 с.7

2. «ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОТДЕЛКИ ВОЛОКНИСТЫХ МАТЕРИАЛОВ» М.З.Абдукаримова, И.А.Набиева, М.Х.Мирзахмедова, К.М.Расулова, А.М.Киселев. Учебник. / Под ред. д.т.н., профессора А.М.Киселева.- Ташкент.: «Фан зиёси». 2021, 307 с.

3. Marijana Tkalec, Martina Glogar, Željko Penava, and Izabela Stojanoska., « The Complexity of Colour/Textile Interaction in Digital Printing as an Integral Part of Environmental Design» 13. 29. 2024г.

4. «Изучение возможности применения простого эфира целлюлозы (водорастворимого) в процессах шликтования и печатания текстильных материалов» Набиева И.А., Йулдошева Д.Ш., Сашина Е.С. «Современные проблемы науки о полимерах» 2022

621.7:622.78:662.756.3

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАСТОСУВАННЯ БІОПАЛИВА НА
СТІЙКІСТЬ ФУТЕРУВАННЯ КОНВЕЄРНИХ МАШИН ПРИ
ТЕРМІЧНІЙ ОБРОБЦІ ЗАЛІЗОРУДНИХ ОКАТИШІВ**

**Панченко Ганна Миколаївна,
Сушло Наталія Валеріївна**

к.т.н. доценти

Гук Єлизавета Сергіївна

асистент

Державний університет економіки і технологій

Іванов Андрій Сергійович

заступник начальника фабрики огрудкування

ПрАТ «ЦГЗК»

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: Робота присвячена вивченню впливу продуктів згорання лушпиння соняшнику, що додається в струмінь природного газу при термічній обробці залізородних окатишів на стійкість футерування обпалювальних конвеєрних машин. Розглянута можливість фізико-хімічних змін вогнетривких матеріалів футерування та запропоновані шляхи підвищення ефективності роботи машини за рахунок застосування вогнетривів, що підвищують корозійну стійкість в умовах дії лужних оксидів.

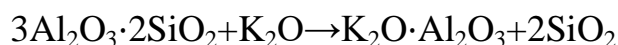
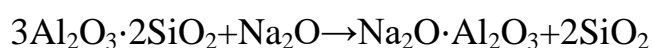
Ключові слова: Залізородні окатиші, конвеєрні обпалювальні машини, біопаливо, фізико-хімічні перетворення, легкоплавкі евтектики.

Термічна обробка залізородних окатишів, зазвичай, здійснюється на машинах конвеєрного типу (рис.1) [1], а, власне, технологічний процес відбувається за рахунок спалення природного газу. Середня витрата природного газу на 1 т продукції складає близько 100-120 м³. Зважаючи на обмеженість власних ресурсів природного газу в Україні та його високу вартість, що безпосередньо впливає на собівартість та конкурентоспроможність

хімічний склад: зола (A) – 10,8 % мас dry; леткі – 79,8 % мас daf; C – 50,4 % мас daf; H – 6,28 % мас daf; O – 42,6 % мас daf; N <1,5 % мас daf; S <0,5 % мас daf; Cl – 0,143 % мас daf; Si – 14000 мг/кг dry; Al – 2700 мг/кг dry; Fe – 2300 мг/кг dry; Ca – 13000 мг/кг dry; Mg – 5100 мг/кг dry; Na – 1090 мг/кг dry; K – 22233 мг/кг dry (хімічний склад показників з позначкою dry вказаний на суху масу; daf – на суху беззольну масу). Основними продуктами згорання лущиння соняшника є газоподібні, тверді та леткі компоненти: CO₂, NO_x, SO₂. Близько 2-5% золи, яка складається з: SiO₂ (~30-40%), K₂O (до 25-35%), CaO (до 5-10%), MgO (до 5%), P₂O₅ (до 3-5%), Na₂O (до 1-2%). В золі також містяться незначні кількості Fe₂O₃. Леткі органічні сполуки (VOC), які випаровуються під час термічної обробки, можуть містити різні вуглеводні. Наявність в золі оксидів лужних металів може негативно впливати на стан вогнетривкого футерування обпалювальних машин.

В якості вогнетривких матеріалів для машин обпалення окатишів найчастіше використовують високоглиноземні вогнетриви: мулітові (3Al₂O₃·2SiO₂) та мулітокорундові; (Al₂O₃ ≥ 70%).

Вплив оксидів калію (K₂O) і натрію (Na₂O) на мулітові та мулітокорундові вогнетриви при температурі обпалення окатишів пов'язаний з можливістю виникнення реакцій, що призводять до погіршення їх властивостей. Так, лужні оксиди можуть реагувати з силікатним компонентом муліту (SiO₂) з утворенням фаз з низькою температурою плавлення, що знижує стабільність вогнетривів:

Як видно з рівнянь, під час взаємодії продуктів згорання лущиння соняшнику з вогнетривами в обпалювальній машині можливе утворення лужних алюмінатів (Na₂O·Al₂O₃ та K₂O·Al₂O₃) і вільного оксиду кремнію (SiO₂). Ці реакції можуть призводити до руйнування вогнетривів за рахунок зниження їх механічної міцності, викликаючи появу тріщин і розшарування матеріалу. Також оксиди натрію і калію можуть утворювати евтектичні суміші

з кремнеземом (SiO_2) і оксидом алюмінію (Al_2O_3), які мають температуру плавлення нижчу, чим температурний режим при обпалюванні окатишів. Це призводить до утворення рідких фаз, які підсилюють корозію вогнетривких матеріалів, вимиваючи їх компоненти. Евтектична температура для системи $\text{Na}_2\text{O}-\text{SiO}_2$ становить близько 850°C , для $\text{K}_2\text{O}-\text{SiO}_2$ близько 760°C . Утворення таких рідких фаз при температурі термообробки окатишів сприяє руйнуванню структури вогнетривів.

Таким чином, в умовах, де присутні лужні оксиди, слід вибирати матеріали з підвищеною стійкістю до лужної корозії, наприклад, спінельні ($\text{MgO}\cdot\text{Al}_2\text{O}_3$), хромомагнетитові ($\text{Cr}_2\text{O}_3\cdot\text{MgO}$) або цирконієві (ZrO_2) вогнетриви.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гасик М.И. Исследование химической эрозии колосников обжиговых конвейерных машин при упрочнении железорудных окатышей (Сообщение 2). Исследование микроструктуры окалины и реакционной зоны колосника из стали 40X24H12СЛ, изъятая из эксплуатации / М.И. Гасик, А.Д. Учитель, А.Н. Панченко // *Металлургическая и горнорудная промышленность*. – 2008. – № 2. - С. 26-31.

2. Біовотт. Полтавський ГОК скоротив споживання газу за рахунок біопалива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.biowatt.com.ua/novosti/poltavskij-gok-sokratil-potreblenie-gaza-za-schet-biotopliva> (дата звернення: 05.10.2024).

3. ЦГЗК при виробництві DRI-окатишів використовує біопаливо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kryvyi-rih.name/uk/news-1218-czgzk-pry-vyrobnyctvi-dri-okatyshiv-vykorystovuyue-biopalyvo> (дата звернення: 05.10.2024).

4. Крамар В. Очищення димових газів і поводження з золою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uabio.org/news/15498/> (дата звернення: 05.10.2024).

**ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ И ЗНАЧЕНИЕ ЛУЗГИ
ПОДСОЛНЕЧНИКА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРОЦЕССА
ФИЛЬТРАЦИИ И РАФИНАЦИИ**

Эркаева Нодира Чориёровна,

Каршинский институт ирригации и агротехнологий, Национального
Исследовательского Университета “Ташкентский институт инженеров
ирригации и сельскохозяйственной механизации”

Ассистент кафедры "Агротехнологии",
г. Карши, Узбекистан,

Ахмедов Азимжон Нормуминович,

доктор технических наук, профессор кафедры «Технология пищевых
продуктов» Каршинского инженерно-экономического института,

г. Карши, Узбекистан

Аннотация. Известно, что в типичном процессе рафинирования нерафинированное масло содержит достаточно свободных жирных кислот и веществ, которые могут образовывать центры свертывания крови, таких как фосфолипиды. Чтобы добиться решения проблемы, были проведены исследования по применению фильтрующих агентов в процессе. Термической обработкой – пиролизом в бескислородной среде 1-2 мм измельченной фракции подсолнечной лузги при температуре 180-200°C - достигнуто получение адсорбционного состава со средним размером адсорбционных пор менее 33,1 Å при относительной площади поверхности 132,14 м²/г, относительной поверхности микропор до 58,72 м²/г.

Ключевые слова: Отбеливающая очистка, фильтрующий агент, подсолнечная лузга, пористость, термическая активация, пиролиз.

Введение. Значение масличных семян как сырья для пищевого и технического масла в народном хозяйстве очень велико. Растительные масла распространены в основном в тканях растений. Белковые вещества, полученные

из масличных семян, используются в качестве добавки, повышающей биологическую ценность кормов для человека и животных.

Масличные семена и продукты их переработки помимо масел и белков также богаты витаминами и провитаминами, которые представляют собой ряд биологически активных соединений.

Кроме того, масличные семена отличаются от других семян разнообразием фосфолипидного комплекса, а также количеством набора макро-и ультрамикроэлементов [1].

Он также содержит растительные масла, натуральные и искусственные добавки, независимо от способа их выделения из сырья. Содержащиеся в нем добавки включают свободные жирные кислоты, фосфолипиды, красители, ферменты, витамины, определенные вещества и многие другие вещества, которые естественным образом содержатся в растениях, которые смешиваются с маслом, полученным из их семян.

Искусственные вещества включают минеральные удобрения, пестициды и другие вещества, которые могут проходить при сборе урожая, транспортировке и переработке.

Некоторые из этих веществ полезны для растения и должны оставаться в составе как можно дольше во время обработки, а некоторые, наоборот, представляют опасность с точки зрения безопасности пищевых продуктов и должны быть устранены [2, 3].

В процессе производства растительных масел для очистки от шероховатостей и механических добавок проводят процесс рафинирования с отверждением, центрифугированием и фильтрацией.

Также после процесса рафинирования (рафинирования) растительных масел требуется улавливание остаточных частиц, отделение частиц отбеливающего реагента после процесса побелки [4, 5].

Также в процессе хранения растительных масел образуются производные первичного и вторичного окисления [6].

На первом этапе процесса окисления гомолитический распад

ковалентных соединений углеводородной цепи C-N приводит к образованию свободного водородного радикала и свободных радикалов жирных кислот. Растительные масла всегда присутствуют в растениях и содержат гидроперекиси [7, 8, 9], которые образуются под действием липоксигеназ, которые затем переходят в масло при экстракции масла.

Различные источники могут служить источником энергии, необходимой для расщепления молекул жирных кислот, например, тепловая энергия в процессе нагревания, ультрафиолетовый свет или свет. Реакции, протекающие с другими свободными радикалами или металлами, также могут привести к распаду молекулы.

Повышенное количество кислоты и перекиси отражает образование в растительном масле продуктов первичного окисления. Вместе с первичными продуктами окисления в среде образуются вторичные, токсичные образования, приводящие масло в негодное состояние [9, 10, 11].

Методы исследования. Были проведены работы по решению проблемы восстановления первичных окисленных масел [12]. Но из-за того, что мелкие частицы мыльницы, образующиеся в процессе, быстро заполняют фильтры, возникают проблемы с разделением масла.

Чтобы решить эту проблему, было решено разработать фильтрующие агенты, способные улавливать мыльные вещества [13].

Лузга подсолнечника в натуральном виде не имеет объема, который полностью поглощает вредные вещества, хотя пористость довольно высокая (73,2 см³/г).

Для получения такого состава исследователями [14, 15] была разработана технология активации лузги пиролизом.

Мы пиролизировали лузгу бескислородным способом при температуре 200 °С в течение 120 мин, взяв за основу эту технологию в наших исследованиях. Лабораторное оборудование термического пиролиза лузги подсолнечника представлено на рисунке 1.

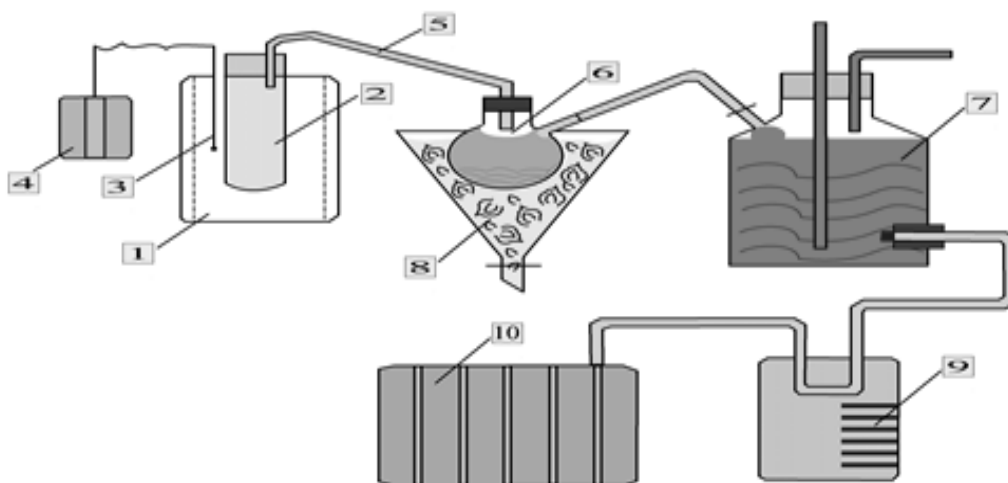

Рисунок 1. Лабораторная установка для термического пиролиза подсолнечной лузги (1-вертикальная печь с электронагревателем, 2-реактор, 3-термопара, 4-милливольтметр, 5-стеклянная трубка, 6-колба Вюрца, 7-газосборник, 8-охладительная установка, 9-шкала манометра, 10-газовая анализатор)

Результаты и обсуждение. С нашей стороны, в ходе наших предыдущих исследований была разработана технология отбеливания хлопкового и подсолнечного масел, которые хранятся длительное время. Известно, что в обычном процессе рафинирования нерафинированное масло содержит вещества, которые могут образовывать центры свертывания, такие как достаточно свободные жирные кислоты и фосфолипиды.

Чтобы решить эту проблему, были проведены исследования по применению фильтрующих веществ в этом процессе. Такой подход преследует две основные цели: во-первых, фильтрующие вещества, которые нам нужно приготовить, обладают поляризацией, которая сама по себе коагулирует мелкие частицы соапстока и обеспечивает оседание соапстока за счет прикрепления, и, во-вторых, они имеют макропористую структуру, предотвращающую переполнение фильтровальной ткани.

Полученные выше результаты позволили получить сорбент с мезо- и макроклеточной структурой. В связи с тем, что этого состава недостаточно для эффективного удержания микрочастиц в масле, мы пришли к выводу, что

подсолнечная лузга может быть использована нами для этой цели. В связи с этим учеными был проведен ряд исследований, в ходе которых были получены положительные результаты и достигнуто эффективное извлечение адсорбента из рисовых отрубей и подсолнечной лузги. Структурное строение лузги подсолнечника представлено в таблице 1.

Таблица 1

Структурное строение лузги подсолнечника

Состав структура				
Вспомогательная %	Влажность, %	Растворимость, %	Пористость см ³ /г	Твердость, МПа
1,5	7,5	7,2	73,2	90

Как видно из таблицы 1, лузга Подсолнечная имеет содержание жира до 1,5%, зольность 7,2%, влажность 7,5% и твердость в структуре до 90 МПа при пористости 73,2 см³/г. Это означает, что его волокнистая часть имеет структуру, более устойчивую к внешним воздействиям. Однако не рекомендуется подвергать подсолнечную лузгу прямому воздействию масла. Потому что в нем значительное количество красителей, которые могут придать им красноватый, зеленый цвет в результате растворения в масле. Кроме того, натуральная лузга не обладает объемом, полностью поглощающим вредные вещества, хотя ее пористость значительно выше (73,2 см³/г).

Для получения такого состава исследователями была разработана технология активации путем пиролиза лузги [16]. В ходе нашего исследования, взяв за основу эту технологию, мы подвергли лузгу пиролизу без доступа кислорода при температуре 200°С в течение 120 минут.

Из-за присутствия карбоксильных и гидроксильных групп в составе подсолнечного масла лузги, при использовании в фильтрации масла для обеспечения высокой плавучести в воде, происходит потеря плавучести частиц, их собственной твердости и пористой структуры за счет влаги в масле. Чтобы предотвратить это, лузгу необходимо подвергнуть термической обработке и перевести в гидрофобное состояние путем пиролиза, деформирующего карбоксильные и гидроксильные группы.

Известно, что метод пиролиза широко применяется при получении углеродных адсорбентов из древесины, торфа, стручков плодовых бобов и опилок. Преимуществом этого метода является его простота, а технологический процесс требует температурного режима и бескислородной среды.

Перед пиролизом лузгана измельченный до размера 1-2 мм лузган замачивают, расходуя 2-3% от массы материала, в 20%-ном концентрированном растворе мочевины для свертывания органического вещества и раскрытия структуры и настаивают с опарой в течение 50-60 минут. По истечении указанного времени пропитанную массу подвергали пиролизу в экспериментальном устройстве, представленном на рисунке 1.

Другим важным аспектом замачивания материала перед процессом пиролиза является то, что при замачивании он сворачивается в результате попадания воды внутрь лузги, и под воздействием температуры, которая затем задается, частицы воды перемещаются наружу из материала, превращаясь в пар. При увеличении давления пара он удаляется за счет увеличения всасывания материала к поверхности, образуя каналы, соответствующие объему материала.

Эти каналы сохраняют свою форму по мере затвердевания, даже если впоследствии под воздействием температуры они превращаются в уголь.

Чтобы продукт сохранял свою форму, его дополнительно пропитывают мочевиной, обеспечивая расход реагента при использовании 20%-ного концентрированного алюмокальциевого кваса в количестве 2% к массе перекачиваемого продукта.

Основная цель этого - повысить полярность получаемой массы. Полученную в результате пиролиза массу охлаждали, а № 56 измельчали в шаровой мельнице до тех пор, пока коэффициент пропускания через сито не достигнет 90%, и доводили до состояния адсорбента.

Характеристики материала, полученного при пиролизе лузги подсолнечника, приведены в таблице 2.

**Структурный состав и показатели адсорбции, полученные при
пиролизе подсолнечной лузги**

Индикаторы	Так держать
Относительная площадь поверхности по ВЕТ, м ² /г	132,14
Относительная поверхность микроигл, м ² /г, м ² /г	58,72
Относительная поверхность мезо- и макробеспозвоночных, м ² /г	73,42
Поры общий объем, см ³ /г	0,162
Средний размер адсорбционных пор, Å	33,1

Из таблицы 6 видно, что проведенный во Вьетнаме анализ полученного продукта пиролиза показал, что относительная площадь поверхности в нем увеличилась до 132,14 м²/г, относительная площадь поверхности микроигл - до 58,72 м²/г, а относительная площадь поверхности мезо- и макробеспозвоночных - до 73,42 м²/г. Оказалось, что соотношение микроговаков к мезо- и макроговакам составляло 4:6, а средний размер адсорбционных пор составлял до 33,1 Å.

Вывод. Однако в ходе проведенных НАМИ исследований с целью получения мелкопористого материала, путем термической обработки измельченной фракции подсолнечной лузги размером до 1-2 мм при температуре 180-200°C – пиролиза в бескислородной среде, относительная площадь поверхности была увеличена до 132,14 м²/г, при относительной площади поверхности 58,72 м²/г средний размер. Такое структурное строение и показатели адсорбции формируют основу для создания композиции из полученных продуктов и применения ее в качестве фильтрующего материала, обладающего адсорбционным свойством.

ЛИТЕРАТУРА

1. И.Б.Исабаев, Ф.У.Суванова, Қ.Х.Мажидов "Химия жирового и масложирового сырья", учебное пособие, дарслик, Тошкент-2020
2. O'Brayen R. *Fats and oils: Production, structure and properties*,

application. St. Petersburg, Professiya Publ., -2007. -752 p. -ISBN: 1420061674

3. Richard D., O'Brien R. *Fats and oils: Formulating and Processing for Applications*. St. Petersburg, Professiya Publ., -2008. -670 p. ISBN: 9780367412401

4. Н. Ч. Эркаева, А.Н.Ахмедов. Совершенствование технологии хлопкоочистительной, текстильной и легкой промышленности. // международный научно-практический журнал. 2023, №3,- 367-369 с

5. Эркаева Н.Ч., Ашуров Ф.Н., Хамидова М.О., Ахмедов А.Н. Разработка способа шлифовочной рафинации первично кисленных растительных масел. // Развитие науки и технологий. Научно–технический журнал. <https://journal.bmti.uz>. -2024. Бухара. -№4, -124-132 б.

6. M.G. Uzbekov. Perekisnoye okisleniye lipidov i antioksidantnyye sistemy pri psikhicheskikh zabolevaniyakh [Lipid peroxidation and antioxidant systems in mental illness]. // *Sotsial'naya i klinicheskaya psixiatriya*. -2016. -Т.26. №3. - P.65-71

7. V.V. Nasonova, Ye.K. Tuniyeva. Sravnitel'nyye issledovaniya effektivnosti antiokisliteley [Comparative studies of the effectiveness of antioxidants]. // *Izvestiya VUZov. Prikladnaya khimiya i biotekhnologiya*. -2019. – Т.9. - №3. <http://dx.doi.org/10.21285/2227-2925-2019-9-3-563-569>.

8. Andersson K., Lingnert H. Kinetic studies of oxygen dependence during initial lipid oxidation in rapsed oil. // *J. Food Sci*. -1999. –Vol.64. –P. 262-266. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2621.1999.tb15879.x>

9. Buetner S., Bloedorn B., Trixel S. Quantitative assessment of antioxidant properties of natural colorants and phytochemicals: carotenoids, flavonoids, phenols and indigoids. The role of B-carotene in antioxidant function. // *J.Sci. Food agro*. - 2001. –Vol.81. –P.559-569. DOI: 10.1002/jsfa.849

10. Ye.N. Stepanova, O.A. Rabina, S.V. Morozov. Dinamika pokazateley kachestva i bezopasnosti novykh vidov rastitel'nykh maslozhirovykh produktov pri khranении [Dynamics of quality and safety indicators of new types of vegetable oil and fat products during storage]. // *Tekhnika i tekhnologiya pishchevykh proizvodstv*. - 2011. - №3. - P. 4. ISSN 2074-9414

11. Lisitsyn, A.N. Nekotoryye faktory, opredelyayushchiye stabil'nost' rastitel'nykh masel k okisleniyu [Some factors determining the stability of vegetable oils to oxidation]. // *Maslozhirovaya promyshlennost'*. - 2005. - № 3. -S.11-15
12. Serkayev K.P., Narzikulova K.T., Maksumov KH.M. Otbelka khlopkovogo masla v myl'noy srede. [Bleaching of cottonseed oil in a soapy environment.]. // *Kimo va kimo tekhnologiyasi* -2006. -№4. -Str. 83-87.
13. Серкаев Г.Р., Болтаев М. Рафинирование хлопкового масла по усовершенствованной технологии. // Международный научный журнал Новости современной науки и образования. <https://academics.uz/index.php/zfty> - с. 2023. - Т.1, - №2, - 15-24 Б.
14. Икромов О.А. Sorbents for cleaning of vegetable oils. // *Universum: технические науки*. -2019. -№5. -P.31-34.
15. O.Ikromov. Obtaining and reserch of sorbents for the vagatable oil purification. // *International enjeneering journal. For Research & Development '(IEJRD)*. - 2020. - №4. - P.84-90
16. Икромов О.А. Получение активированных адсорбентов из рисовой лузги и разработка технологии их применения для отбели растительных масел. Автореферат дисс.докт.фил. (PhD) по техн.наук. Карши-2021, - 42 с.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 539.3; 537.8; 530.11

ЕЛЕКТРОМАГНІТНІ ХВИЛІ В НЕОБМЕЖЕНОМУ ІЗОТРОПНОМУ ДІЕЛЕКТРИКУ

Ткаченко Неоніла Єрмолаївна,

к.ф.-м.н., с.н.с.

Інститут механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України

м. Київ, Україна

Анотація: На основі лінійного наближення побудованої Л. П. Хорошуном математичної моделі електромагнітопружності розв'язано задачу про поширення вільних хвиль у необмеженому ізотропному діелектрику в термінах електродинаміки. Визначено поздовжні та поперечні недиспергуючі пружні хвилі, а також диспергуючі електромагнітні хвилі в діелектрику.

Ключові слова: електромагнітопружність, діелектрик, недиспергуючі та диспергуючі хвилі, фазова швидкість, групова швидкість.

У сучасній механіці суцільних середовищ для дослідження взаємопов'язаних механічних та електромагнітних процесів використовують рівняння механіки суцільних середовищ з урахуванням додаткових сил, рівняння Максвелла і взаємопов'язані рівняння стану відносно механічних та електромагнітних параметрів. Л. П. Хорошуном запропоновано спосіб розгляду взаємопов'язаних процесів у пружних і електромагнітних полях у єдиній математичній моделі. Використовується феноменологічний підхід. За аналогією з теорією механічних сумішей Л. П. Хорошун побудував математичну модель двоконтинуумної макромеханіки діелектриків [1, с. 52]. Рівняння цієї моделі

інваріантні щодо перетворень Галілея.

$$\frac{d^2 u_i}{dt^2} + \rho' \frac{d^2 u'_i}{dt^2} = c_2^{*2} u_{i,rr} + (c_1^{*2} - c_2^{*2}) u_{r,ri} + \frac{\bar{\rho}}{\rho} u'_{i,rr} + \frac{1}{\rho} (\bar{\lambda} + \bar{\mu}) u'_{r,ri} + F_i$$

$$\rho' \frac{d^2 u'_i}{dt^2} + \frac{d^2 u_i}{dt^2} = \frac{\bar{\rho}}{\rho} u_{i,rr} + \frac{1}{\rho} (\bar{\lambda} + \bar{\mu}) u_{r,ri} + c_2^{*2} u'_{i,rr} + (c_1^2 - c_2^2) u'_{r,ri} - \bar{\chi} u'_i + F'_i \quad (1)$$

$$c_1^{*2} = \frac{\lambda^* + 2\mu^*}{\rho}, \quad c_1^2 = \frac{\lambda + 2\mu}{\rho}, \quad c_2^{*2} = \frac{\mu^*}{\rho}, \quad c_2^2 = \frac{\mu}{\rho}, \quad \bar{\chi} = \frac{4\chi}{\rho}$$

$$u_i = \frac{1}{2}(u_i^1 + u_i^2), \quad u'_i = \frac{1}{2}(u_i^1 - u_i^2), \quad \rho_i = \frac{1}{2}(\rho_i^1 + \rho_i^2), \quad \rho'_i = \frac{1}{2}(\rho_i^1 - \rho_i^2) \quad (2)$$

Тут $\bar{u}^1(u_1^1, u_2^1, u_3^1)$ – макроскопічні переміщення, $\bar{u}^2(u_1^2, u_2^2, u_3^2)$ – взаємні зсуви

позитивних і негативних зарядів, $\frac{d^2 u'_i}{dt^2}, \frac{d^2 u_i}{dt^2}$ повні похідні за часом від u_i і u'_i ,

c_1^{*2}, c_2^{*2} – швидкості поширення пружних збурень у діелектрику, $c_1^2,$

c_2^2 – швидкості поширення електромагнітних збурень у діелектрику. При $u'_i=0$

це класичні рівняння макромеханіки деформованого діелектрика з ефективними

пружними модулями $\lambda^*, \mu^*, \chi, \bar{\lambda}, \bar{\mu}$. При $\mu^*=0$ ці рівняння описують пов'язані

процеси макроскопічних переміщень нейтральних молекул і взаємних зміщень

зарядів в ідеально-рідкому діелектрику.

Із закону збереження енергії визначено рівняння стану, що замикають систему рівнянь

$$\sigma_{ij}^1 = \lambda_{ijmn}^{11} \varepsilon_{vm}^1 + \lambda_{ijmn}^{12} \varepsilon_{nn}^2 + l_{ijm}^1 (u_m^1 - u_m^2)$$

$$\sigma_{ij}^2 = \lambda_{ijmn}^{21} \varepsilon_{mn}^1 + \lambda_{ijmn}^{22} \varepsilon_{mn}^2 + l_{ijm}^2 (u_m^1 - u_m^2), \quad (3)$$

$$\varepsilon_{ij}^k = \frac{1}{2}(u_{i,j}^k + u_{j,i}^k) \quad (k=1,2), \quad u_{i,j}^k = \frac{\partial u_j^k}{\partial x_i}. \quad (4)$$

λ_{ijmn}^{kv} – симетричні матеріальні тензори, що визначаються через постійні

для конкретних діелектриків [1, с. 52].

Перейдемо до термінів електродинаміки. Із закону збереження електричного заряду в лінійному наближенні маємо

$$\rho_e + \bar{P}_{i,i} = 0, \quad (5)$$

де

$$\rho_e = (n_1 - n_2)q, \quad (6)$$

$$\vec{P}_i = 2Nq u'_i. \quad (7)$$

Тут ρ_e – густина поляризаційних (зв'язаних) зарядів, q – заряд, \vec{P}_i – вектор поляризації в елементарному макрооб'ємі діелектрика, який характеризує рівномірне переміщення позитивних зарядів відносно негативних. Це породжує зворотнє електричне поле з напруженістю поляризації

$$\vec{E}_i = -4\pi\vec{P}_i. \quad (8)$$

Звідси випливає вираз для об'ємних поляризаційних зарядів

$$\vec{P}_{i,i} = 4\pi\rho_e. \quad (9)$$

Поляризація може бути викликана зовнішнім електричним полем, механічними деформаціями діелектрика, інерційними силами, зміною температури. Тоді напруженість складатиметься з кількох доданків. Згідно емпіричного закону [2, с. 56], вектор поляризації в макроточці визначається так

$$\vec{P}_i = \beta\vec{E}_i^*. \quad (10)$$

\vec{E}_i^* – сумарна напруженість, β – поляризованість одиниці об'єму діелектрика. Для вектора електричної індукції маємо

$$D_{i,i} = 4\pi\rho_e^*. \quad (11)$$

Тобто вектор електричної індукції є напруженістю зовнішнього електричного поля. З формул (7) і (8) випливає, що взаємний зсув зарядів \vec{u}'_i і напруженість електричного поля \vec{E}_i , породжувана поляризацією, пов'язані лінійною залежністю.

$$\vec{u}'_i = -\nu\vec{E}_i, \quad (12)$$

$$\nu = 1/(8\pi Nq). \quad (13)$$

Підставляючи співвідношення (12) у рівняння (1), визначаємо пов'язану систему динамічних рівнянь щодо переміщень нейтральних частинок і напруженістю електричного поля.

Наведемо тут лінеаризовані рівняння електромагнітної пружності.

$$\frac{\partial^2 u_i}{\partial t^2} - \frac{\nu \rho'}{\rho} \frac{\partial^2 E_i}{\partial t^2} = c_2^{*2} u_{i,rr} + (c_1^{*2} - c_2^{*2}) u_{r,ri}$$

$$\frac{\partial^2 E_i}{\partial t^2} - \frac{\rho'}{\nu \rho} \frac{\partial^2 u_i}{\partial t^2} = c_2^{*2} E_{i,rr} + (c_1^2 - c_2^2) E_{r,ri} - \chi^* E_i; \quad (14)$$

$$\chi^* = \frac{4\bar{\chi}}{\rho} \quad (15)$$

Хвильовий рух характеризується векторами переміщень $\vec{u}(u_1, u_2, u_3)$ і $\vec{u}'(u'_1, u'_2, u'_3)$. Шукані функції u_k і u'_k залежать тільки від змінних z, t . Знайдемо частковий розв'язок нашої системи рівнянь. Будемо шукати вирази для компонент u_k і u'_k у вигляді

$$u_k = A_k \exp i(lz - \omega t), \quad u'_k = B_k \exp i(lz - \omega t) \quad k=1,2,3. \quad (16)$$

$$u_k = A_k \exp i(lz - \omega t), \quad u'_k = B_k \exp i(lz - \omega t) \quad k=1,2,3. \quad (17)$$

Тут l -хвильове число, ω - частота швидкості поширення збурень у середовищі, яка в загальному випадку являє собою функцію хвильового числа-, $\theta = lz - \omega t$ - фаза, що визначає положення точки середовища в момент t A_i, B_i - амплітуди коливань. Дійсну частину виразів (16) називають модою [3, с. 17]. Підставимо вирази (16), (17) у рівняння руху (14) і отримаємо систему однорідних алгебраїчних рівнянь щодо амплітуд переміщень.

$$A_1(\omega^2 - c_2^{*2} l^2) - B_1 \omega^2 \rho' = 0,$$

$$A_3(\omega^2 - c_1^{*2} l^2) - B_3 \omega^2 \rho' = 0,$$

$$B_1(\omega^2 - c_2^2 l^2 - \chi^*) - A_1 \omega^2 \rho' = 0, \quad (18)$$

$$B_3(\omega^2 - c_1^2 l^2 - \chi^*) - A_3 \omega^2 \rho' = 0.$$

Відзначимо, що рівняння для A_1, A_2 і B_1, B_2 співпадають. З умови існування нетривіального розв'язку цієї системи алгебраїчних рівнянь знаходимо визначник рівнянь (14), що містить значення ω, l , а також коефіцієнти цієї системи, і прирівнюємо його нулю. Розкриваючи визначник, одержимо характеристичне рівняння четвертого порядку відносно ω^2 .

$$\begin{aligned} & (\omega^2 - c_2^{*2} l^2)(\omega^2 - c_1^{*2} l^2) [(\omega^2 - c_1^{*2} l^2 - \chi^*)(\omega^2 - c_2^{*2} l^2) - \omega^4 \rho'^2] \cdot \\ & [(\omega^2 - c_2^{*2} l^2)(\omega^2 - c_2^2 l^2 - \chi^*) - \omega^4 \rho'^2] = 0 \end{aligned} \quad (19)$$

Знаходимо корені цього рівняння і визначаємо дисперсійні співвідношення, що зв'язують частоту і хвильове число

$$\omega_1 = \pm c_1^* l, \quad \omega_2 = \pm c_2^* l, \quad \omega_3 = \frac{\pm l}{\alpha_4} \sqrt{\left(\alpha_1 + \frac{\chi^*}{l^2}\right) \pm \sqrt{\left(\alpha_1 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\alpha_5 \left(c_1^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)},$$

$$\omega_4 = \pm \frac{l}{\alpha_4} \sqrt{\left(\alpha_2 + \frac{\chi^*}{l^2}\right) \pm \sqrt{\left(\alpha_2 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\alpha_4 \left(c_2^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)}, \quad (20)$$

де

$$\alpha_1 = c_1^2 + c_1^{*2}, \quad \alpha_2 = c_2^2 + c_2^{*2}, \quad \alpha_3 = 2(1 - \bar{\rho}^2)c_2^{*2}, \quad \alpha_4 = \sqrt{2(1 - \bar{\rho}^2)}, \quad \alpha_5 = 2(1 - \bar{\rho}^2)c_1^{*2} \quad (21)$$

Запишемо вирази для фазових швидкостей $\bar{c}_i = \frac{\omega_i(l)}{l}$

$$\bar{c}_1 = \pm c_1^*, \quad \bar{c}_2 = \pm c_2^*, \quad \bar{c}_3 = \pm \frac{1}{\alpha_4} \sqrt{\left(\alpha_1 + \frac{\chi^*}{l^2}\right) \pm \sqrt{\left(\alpha_1 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\alpha_5 \left(c_1^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)},$$

$$\bar{c}_4 = \pm \frac{1}{\alpha_4} \sqrt{\left(\alpha_2 + \frac{\chi^*}{l^2}\right) \pm \sqrt{\left(\alpha_2 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\alpha_4 \left(c_2^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)}}. \quad (22)$$

Фазові швидкості \bar{c}_1 , \bar{c}_2 постійні величини і збігаються зі звичайною швидкістю поширення збурень, як і в класичній теорії пружності. Пружні хвилі в діелектрику не є диспергуючими [3. с. 349]. Хвиля з постійною фазовою швидкістю \bar{c}_1 – це поздовжня недиспергуюча хвиля з коливаннями негативно заряджених частинок у напрямку осі oz . Це хвиля стиснення. Хвиля з фазовою швидкістю \bar{c}_2 – поперечна недиспергована хвиля зсуву з коливаннями позитивно заряджених частинок у площині xoz . Фазові швидкості \bar{c}_3 , \bar{c}_4 залежать від хвильового числа, що відповідає класичній теорії дисперсії електромагнітних хвиль у діелектриках. Визначимо групові швидкості

$$\frac{\partial \omega_3}{\partial l} = \pm \frac{\chi^*}{\alpha_4 l^3} \left\{ \frac{\sqrt{\left(\alpha_1 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\left(c_1^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)} \pm \left[\alpha_1 - \alpha_3 + \frac{\chi^*}{l^2}\right]}{\sqrt{\left(\alpha_1 + \frac{\chi^*}{l^2}\right) \pm \sqrt{\left(\alpha_1 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\alpha_5 \left(c_1^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)}} \sqrt{\left(\alpha_1 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\alpha_5 \left(c_1^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)}} \right\} \quad (23)$$

$$\frac{\partial \omega_4}{\partial l} = \pm \frac{\chi^*}{\alpha_4 l^3} \left\{ \frac{\sqrt{\left(\alpha_2 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\left(c_2^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)} \pm \left[\alpha_2 - \alpha_3 + \frac{\chi^*}{l^2}\right]}{\sqrt{\left(\alpha_2 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)} \pm \sqrt{\left(\alpha_2 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\alpha_3\left(c_2^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)} \sqrt{\left(\alpha_2 + \frac{\chi^*}{l^2}\right)^2 - 2\alpha_3\left(c_1^2 - \frac{\chi^*}{l^2}\right)}} \right\},$$

Групові швидкості явно залежать від хвильового числа, отже, друга похідна θ по l не дорівнює нулю, і хвилі з фазовими швидкостями \bar{c}_3 , \bar{c}_4 є хвилями, що диспергують [3. с. 350]. Хвиля з фазовою швидкістю \bar{c}_3 – поздовжня електромагнітна диспергуюча хвиля, що поширюється в напрямку осі oz . Хвиля з фазовою швидкістю \bar{c}_4 – поперечна електромагнітна хвиля, що диспергує. Хвилі з різними хвильовими числами поширюватимуться з різними швидкостями, тобто матимемо хвильовий пакет. Зазначимо, що розв'язок лінійної системи в даному випадку виражається суперпозицією частинних розв'язків, а в загальному випадку інтегралом Фур'є

Висновки. На основі лінійного наближення побудованої Л. П. Хорошуні математичної моделі електромагнітопружності розв'язано задачу про поширення вільних плоских хвиль у необмеженому ізотропному діелектрику. Визначено поздовжні й поперечні недиспергуючі пружні хвилі, а також диспергуючі електромагнітні хвилі в діелектрику в термінах електродинаміки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хорошун Л.П. Двухконтинуумная теория деформирования диэлектриков //Доповіді Національної академії наук України.–2003.– №9. – С. 50–58.
2. Тамм И.Е. Основы теории электричества. –М.: Физматлит, 2003. – 616 с.
3. Уизем Дж. Линейные и нелинейные волны.–М.: Мир, 1977.– 638 с.

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

УДК 91. 551.3

НЕБЕЗПЕЧНІ ЕКЗОГЕННІ ГЕОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сивий Мирослав Якович,

д.г.н., професор

Гавришок Богдан Борисович,

к.г.н., доцент

Тернопільський національний педагогічний університет
імені В. Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Анотація. В статті здійснено стислий аналіз небезпечних геологічних процесів в межах Тернопільської області: зсувів, підтоплень, карсту. Зроблено висновки про їх локалізацію на територіях окремих територіальних громад, приуроченість до певних стратиграфічних комплексів, чинники, які їх провокують.

Ключові слова: екзогенні геологічні процеси, зсуви, підтоплення, карст.

Проблема безпеки життєдіяльності населення та функціонування численних господарських об'єктів у районах розвитку небезпечних природних та техногенно-природних процесів є однією з основних соціально-екологічних проблем сучасності з огляду на збитки, що завдаються цими процесами [1].

Найнебезпечнішими за проявом та руйнівними наслідками є наступні геологічні процеси: зсуви, карст та підтоплення. Їх активізація створює загрозу для безпеки життєдіяльності, підвищує рівень екологічного ризику під час

освоєння територій та призводить до погіршення умов експлуатації певних об'єктів економіки, а в окремих випадках – до їх руйнування.

Рівень небезпеки активізації екзогенних геологічних процесів (далі ЕГП) значно зростає у місцях розташування потенційно небезпечних об'єктів: промислових майданчиків, залізничних колій, нафто- та газопроводів у зв'язку з можливістю виникнення надзвичайних ситуацій техногенного походження.

Сучасний розвиток небезпечних ЕГП насамперед визначається тектонічними, неотектонічними і сейсмічними умовами території, особливостями геологічної та геоморфологічної будови, гідрогеологічними, кліматичними, гідрологічними, палео- та сучасними умовами.

Найбільшою мірою на стан геологічного середовища, зокрема на розвиток ЕГП, впливають зміни гідрометеорологічних умов – зміни кількості атмосферних опадів, інтенсивні повені, інтенсивна сонячна активність та інші. Незбалансована господарська діяльність на територіях розвитку природних ЕГП також призводить до їх активізації.

Розвиток декількох типів ЕГП поряд з інтенсивним освоєнням певної території, є основним джерелом підвищеної геодинамічної активності. Це підтверджується результатами режимних спостережень, які фіксують посилення залежності між динамікою росту господарського потенціалу та регіональним поширенням небезпечних ЕГП, що ускладнює умови експлуатації промислових і цивільних об'єктів, енергетичних і транспортних систем [2].

Особливості природних умов території області у поєднанні з інтенсивним веденням господарської діяльності впродовж багатьох десятиліть сприяють ускладненню геолого-екологічної ситуації, що супроводжується розвитком багатьох ЕГП.

Такі процеси, як зсуви, підтоплення, карст активізуються у природних умовах, але їх інтенсивність значно зростає під впливом техногенних чинників. В умовах інтенсивного освоєння територій мають розвиток процеси техногенного походження.

До останніх відносяться: осідання земної поверхні над гірничими

виробками та підтоплення значних територій під впливом техногенних чинників, насамперед – гідротехнічного будівництва, зрошення та підпору рівнів ґрунтових вод.

Однією з причин підпору рівнів ґрунтових вод є знищення природного дренажу внаслідок засипання балок, осушення боліт, створення штучних перепон для підземного стоку. На значній території області відбувається порушення природної рівноваги у водному балансі, що спричиняє техногенне підтоплення та суттєво погіршує умови проживання населення на значних площах.

На територіях, в геологічному розрізі яких є породи, що карстуються, розвиток карсту відбувається внаслідок змін хімічного складу підземних вод та зниження їх рівнів, яке пов'язане з формуванням значних за розмірами депресійних ліжок на закарстованих масивах. В останні роки найбільш активно карстовий процес розвивається районах ведення гірничих робіт та інших видів техногенного навантаження.

До числа домінуючих чинників розвитку та активізації ЕГП насамперед зсувів та підтоплення, слід віднести гідрологічні, метеорологічні, гідрогеологічні, сейсмічні.

Активізації зсувів, збільшенню їх кількості і частоти прояву в часі, сприяє деградація верхньої зони ґрунтів, що насамперед пов'язана з техногенними змінами умов дренажу та, як наслідок, зниження щільності глинистих товщ, які залягають на річкових терасах та розвитком в них деформацій, а також порушення рівноваги силових територій. Часто провокуючим чинником активізації зсувів виступає розташування інженерних об'єктів на схилах чи поблизу них. Це призводить до порушення рівноваги в масиві порід, і, як наслідок, до активізації зсувів.

Збільшення кількості проявів зсувів негативно впливає на безпеку споруд і будівель, функціонування господарських будівель і території загалом. За останніми даними, загальна кількість зсувів на території області постійно змінюється внаслідок ліквідації чи утворення чи утворення нових зсувів.

Упродовж останніх десятиліть на значній території області спостерігається порушення режиму рівнів ґрунтових вод. Воно відбувається внаслідок змін природної рівноваги у водному балансі території, викликаних зарегулюванням річок, а також впливом інших техногенних чинників. Незначне збільшення площ підтоплення спостерігається переважно на забудованих територіях, що пов'язано, перш за все, зі значними змінами ландшафтів та суттєвими втратами з мереж водопостачання та водовідведення.

Дані останніх спостережень на закарстованих територіях свідчать про збільшення кількості карстопроявів на території області. Переважна їх кількість зосереджена в межах територій, де породи, що карстуються, знаходяться на таких глибинах, яких досягла господарська діяльність.

За величиною збитків, завданих господарським об'єктам та масштабною їх прояву, перераховані вище ЕГП відносяться до найбільш небезпечних.

Широке використання лесових ґрунтів, як основи інженерних споруд, різко збільшилось у зв'язку з розвитком промисловості та повсюдною урбанізацією територій. Властивість лесових ґрунтів просідати під навантаженням при замочуванні ускладнює умови будівництва на таких територіях. Зростання міст та збільшення щільності забудови корінним чином змінюють стан лесів.

Розвиток декількох типів ЕГП, в межах певної території, вважається критерієм підвищеної геодинамічної активності. Це підтверджується результатами режимних спостережень, які фіксують підсилення взаємозв'язку між динамікою росту господарського потенціалу та регіональним поширенням небезпечних геологічних процесів. Надмірне споживання і незворотні втрати екологічного ресурсу створюють загрози національного рівня. У зв'язку з цим питання вивчення умов розвитку, поширення та активізації ЕГП, а також організації спостережень за ними, стає в ряд першочергових і невідкладних.

ПОШИРЕННЯ ЗСУВІВ

В умовах пересіченого рельєфу, зі значною амплітудою підняття великих тектонічних блоків, на високих і крутих схилах річок, набули широкого

поширення гравітаційні схилі процеси – зсуви.

Зсуви – це результат зміщення порід на схилах, що відбувається під впливом гравітації. Зсуви характеризуються різними формами, обсягами та швидкостями зміщення.

На території області поширені зсуви різних розмірів та стадій активізації. Їх кількість постійно змінюється внаслідок ліквідації існуючих (зрізання, зчищення) та формування нових зсувів під впливом природних і техногенних чинників.

Поширення зсувів відмічається переважно на незначній площі, їх швидка активізація часто приводить до деформацій та руйнувань господарських об'єктів. У межах міст і селищ поширення зсувів викликала активна господарська діяльність. Активізація зсувів в місцях забудови негативно впливає на безпеку споруд і будівель, функціонування господарських об'єктів і територій в цілому.

В межах області розвиток зсувів має значне поширення. Більшість зсувів зосереджена на правобережжі р. Дністер. У найбільших меандрах р. Дністер переважають фронтальні зсуви, на яких відбуваються зміщення значних розмірів. У долині р. Дністер та її лівих приток переважають зсуви підковоподібної форми, найбільші розміри окремих ділянок активізації становлять 70 - 100 м.

У долині р. Серет (в районі смт. Микулинці) на незначних за розміром ділянках поширені зсуви ступінчастої форми. У межах лівих приток р. Серет зсувний процес відбувається значно слабше. Тут переважають зсуви-течії середніх розмірів – 100 – 300 м, з глибиною захоплення порід до 10 м.

У межах Гологоро-Кременецької низькогірної гряди, для якої характерним є значне ерозійне розчленування рельєфу, чергування порід різної щільності, широкого розвитку набули зсуви східчастої форми, які в плані мають форму підкови з чітко вираженими стінками зміщення, що ускладнені декількома зсувними східцями.

В адміністративному відношенні виділяють території, в яких ситуація із

зсувними процесами зараз є найбільш складною: Борщівська, Заліщицька, Гусятинська, Тереховлянська, Бучацька, Монастирська, Чортківська, Бережанська та Кременецька ТГ.

Найскладніша ситуація склалась у Борщівській ТГ. На її території налічується 21 зсувна ділянка, у тому числі 12 активних; зсувонебезпечних ділянок – ще 19. Небезпечною є також ситуація в Заліщицькій, Бучацькій, Гусятинській й Тереховлянській ТГ – у кожній з них виділено 10 і більше зсувів у різній стадії активізації. Поодинокі активні зсуви виявлено у Чортківській, Кременецькій та Бережанській ТГ. І лише в Монастирській ТГ ситуація є відносно стабільною – тут відмічено всього три малоактивні зсуви. В таких адміністративних одиницях як Козівська, Підгаєцька, Зборівська, Підволочиська ТГ є поодинокі, але активні зсуви на території сільських населених пунктів. У Шумській ТГ необхідно дообстежити ділянки активних обвальних-осипних та зсувних процесів, особливо у межах Гологоро-Кременецького горбогір'я з прилеглими останцевими групами [3].

Найбільша кількість зсувів формується на ділянках поширення баденських та нижньосарматських, а також нижньокрейдових, юрських, девонських та силурійських відкладів.

ПОШИРЕННЯ ПІДТОПЛЕННЯ

Підтоплення є одним з найбільш розповсюджених сучасних геологічних процесів, що розвивається як в природних умовах, так і під впливом техногенних чинників. Суть даного процесу - піднімання рівня ґрунтових вод та стійке порушення природного режиму зволоження, що викликає несприятливі зміни геологічного середовища, погіршення умов виробничої діяльності та проживання людей.

За даними багаторічних спостережень, переважними чинниками розвитку підтоплення є природні (кліматичні), у багатоводні роки процес активізується, а в маловодні – затухає. Підтоплення, що викликане переважно природними чинниками, є залежним від положення рівнів річок та водоймищ і має в зоні надмірного зволоження цілорічний, а в зоні недостатнього

зволоження - сезонний характер прояву.

У межах області поширення підтоплення відмічається на площі 0,31 тис. км², підтопленими є 25 населених пунктів. Значна площа підтоплення зумовлена природними умовами території та пов'язана з формуванням області регіонального високого положення рівнів ґрунтових вод (0-2,0 м) [3].

ПОШИРЕННЯ КАРСТУ

Карст – це інженерно-геологічний процес, що відбувається при взаємодії води з розчинними гірськими породами. Він є особливо небезпечним, тому що супроводжується раптовими провалами та осіданнями земної поверхні.

На значній території області поширені породи, в яких при певних умовах може відбуватись розвиток процесу. Товщі гірських порід, що залягають першими від поверхні та здатні до карстування, характеризуються нерівномірним розподілом площ поширення, характером прояву процесу (підземні або поверхневі прояви) та щільністю розподілу карстопроявів. (рис. 1)

Під впливом господарської діяльності, впродовж останніх 30 років, карстовий процес інтенсифікується на глибинах поширення порід, що здатні карстуватись від 100-200 м до 400-800 м і потребує особливої уваги та індивідуальних досліджень в районах сучасної активізації карсту.

У межах Тернопільської області в породах, що здатні до карстування, різного віку та літологічного складу, площа поширення яких становить 13,8 тис. м², утворились лійки, печери, улоговини, понори тощо [3].

У межах області розвиток карсту пов'язаний з відкладами нижнього баденію, що представлені літотамнієвими вапняками, гіпсами та ангідритами з прошарками глини й мають потужність 70-80 м. З гіпсами пов'язаний розвиток найбільших у світі гіпсових печерних систем «Оптимістична», «Озерна» та інші. Значна кількість карстопроявів зафіксована на межиріччі Гнила Липа - Золота Липа – Коропець.

В межах Товтрової гряди, яка простежується смугою, що має ширину 15-20 км та складена рифовими вапняками верхнього баденію, також фіксується наявність підземних та поверхневих форм прояву карстового

процесу.

Підземні карстові форми представлені печерами, нішами, закарстованими тріщинами, кавернами. Поверхневі карстові форми Товтр досить різноманітні. На ділянках, де породи, що карстуються, виходять на поверхню, фіксуються лійки вилуговування, щільність яких досягає 10-30 од/км². Кари приурочені до виходу вапняків на поверхню. Крім того, на схилах долин і балок карстовий процес проявляється у вигляді карстово-ерозійних ярів. У межиріччі Коропець – Серет у вапняках неогену відмічені лійки діаметром до 20,0 м і глибиною до 5,0 м, на цій ділянці налічується найбільша їх кількість [3].

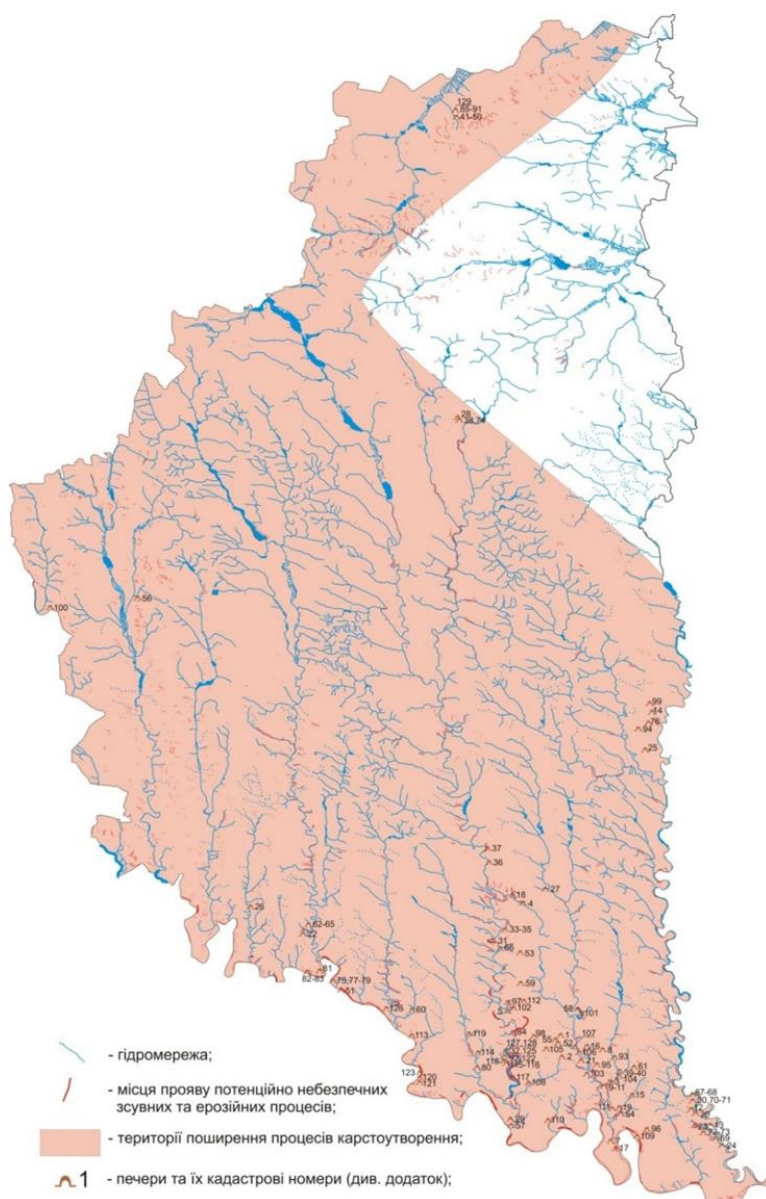

Рис. 1. Території поширення форм карстової морфоскульптури і зсувних процесів (за даними Управління ДСНС України в Тернопільській області)

У межах Тернопільської області в породах, що здатні до карстування, різного віку та літологічного складу, площа поширення яких становить 13,8 тис. м², утворились лійки, печери, улоговини, понори тощо [3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кривошея Є.А. Вплив найпоширеніших екзогенних процесів на берегову зону Чорного моря на ділянці від мису Великий Фонтан до Кілійської дельти Дунаю /Є.А. Кривошея. Одеса, 2020. 66 с.
2. Безпека в надзвичайних ситуаціях: навчальний посібник (за ред. М.Л. Лисиченка). Харків, ПромАрт, 2021.
3. Сивий М., Кітура В., Гавришок Б. Мінерально-сировинні ресурси Тернопільщини: сучасний стан, перспективи /М. Сивий, В. Кітура, Б. Гавришок. Тернопіль, Вектор, 2022.

ARCHITECTURE

УДК 72

ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА ДЛЯ ЖИВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Бессараб Валерій,
студент

Олійник Тетяна Петрівна,
к.т.н., доцент

Одеська державна академія будівництва та архітектури
м. Одеса, Україна

Анотація. У статті розглядаються сучасні можливості використання відновлювальної енергетики, зокрема сонячних панелей, для забезпечення енергетичної незалежності українських домогосподарств. В умовах постійних відключень електроенергії, зумовлених війною, важливо знайти ефективні рішення для забезпечення стабільного живлення. Досліджується світовий досвід впровадження сонячних технологій та можливість їх адаптації для українських умов. Приводяться розрахунки для середньостатистичної української сім'ї, включаючи необхідну кількість сонячних панелей, їх потужність, вартість встановлення та займану площу. Розглядаються аспекти їх інтеграції в існуючу інфраструктуру і способи максимізації енергетичної ефективності.

Ключові слова: енергетична незалежність, відновлювальна енергетика, сонячні панелі, українські домогосподарства, енергетична ефективність.

Вступ. В сучасному світі питання енергетичної незалежності стає все більш актуальним для багатьох країн, і Україна не є винятком. В умовах нестабільності електропостачання, зокрема через часті відключення

електроенергії, багато українських домогосподарств стикаються з викликом забезпечення стабільного живлення. Відновлювальні джерела енергії, такі як сонячні панелі, відкривають нові можливості для досягнення енергетичної незалежності на рівні кожної окремої родини.

Актуальність дослідження: розглянуто сучасні можливості використання відновлювальної енергетики для українських домівок та запропоновано практичне рішення впровадження сонячних панелей в нашій країні.

Сонячна енергія стала одним із найбільш популярних варіантів відновлювальної енергетики завдяки своїй доступності та екологічній чистоті. Встановлення сонячних панелей дозволяє скоротити витрати на електроенергію та зменшити залежність від централізованого енергопостачання. Сонячна енергія також має значний потенціал для зменшення викидів парникових газів, що робить її важливим інструментом у боротьбі зі зміною клімату. Проте, як і будь-яка технологія, вона має свої переваги та недоліки, які слід враховувати при виборі рішення для конкретного домогосподарства.

Переваги використання сонячних панелей: сонячна енергія має досить велику кількість переваг, зокрема екологічні, економічні та соціальні. Оскільки сонячна енергія є відновлюваною, її використання не призводить до вичерпання природних ресурсів та не створює шкідливих викидів у атмосферу. Це робить сонячну енергію важливим елементом у переході до сталого майбутнього. З точки зору економіки, після початкових інвестицій у встановлення сонячних панелей, витрати на їхнє обслуговування мінімальні, а використання сонячної енергії може суттєво скоротити рахунки за електроенергію. Крім того, власники сонячних панелей можуть навіть отримувати компенсацію, якщо вироблена енергія перевищує їхні потреби і вони повертають надлишки в електромережу [1].

Соціальний аспект також відіграє важливу роль. Встановлення сонячних панелей сприяє підвищенню енергетичної незалежності громад та зменшенню залежності від великих енергетичних компаній. Це особливо важливо для

віддалених або сільських районів, де централізоване енергопостачання може бути ненадійним або дорогим [2].

Недоліки використання сонячних панелей: хоча сонячна енергія має багато переваг, існують також певні виклики, пов'язані з її впровадженням. Одним із найбільш значущих недоліків є висока початкова вартість встановлення сонячних панелей та супутнього обладнання. Хоча в довгостроковій перспективі ці витрати можуть бути виправданими завдяки економії на рахунках за електроенергію, не всі домогосподарства можуть дозволити собі ці інвестиції на старті. Крім того, ефективність роботи сонячних панелей залежить від кліматичних умов, таких як кількість сонячних днів у році. В Україні, особливо в зимовий період, кількість сонячної енергії, яку можна отримати, є значно меншою, що обмежує їхню ефективність [3].

Ще одним недоліком є необхідність у великій площі для розміщення панелей, особливо якщо мова йде про домогосподарства, що потребують значної кількості електроенергії. Для міських жителів, де площа дахів може бути обмеженою, встановлення достатньої кількості панелей може бути проблематичним. Це питання також піднімається у контексті естетики, оскільки великі панелі можуть вплинути на зовнішній вигляд будівель.

Розглянуто світовий досвід по впровадженню сонячних панелей: для розуміння потенційних можливостей використання їх в Україні. Наукове дослідження свідчать про перспективність цієї технології навіть у тих країнах, де клімат не є ідеально сонячним протягом усього року. Застосування подібних програм стимулювання в Україні могло б значно збільшити інтерес до сонячної енергетики і зробити її доступнішою для широких мас населення.

Проведено аналіз міжнародного досвіду практичного застосування сонячної енергетики для країн, де вона активно розвивається протягом останніх десятиліть. Наприклад, багато домогосподарств у США визначають високий рівень енергоефективності при використанні сонячної енергії, зниження витрат та підвищення енергетичної незалежності. Крім того, урядові програми та податкові пільги стимулюють громадян до встановлення сонячних панелей, що

знижує початкові витрати і робить цю технологію більш доступною (рис. 1).

Рис. 1. Приклад застосування сонячних панелей у США

В інших країнах, таких як Німеччина та Японія, впровадження сонячних панелей також активно розвивається і вже демонструє значні успіхи (рис. 2). У Німеччині встановлено одну з найпотужніших у світі програм підтримки сонячної енергетики, яка включає урядові субсидії та тариф на чисту енергію, що стимулює виробництво електроенергії з відновлювальних джерел. Це дозволило Німеччині досягти значної частки відновлюваної енергії в загальному енергобалансі країни [4].

Рис. 2. Застосування сонячних панелей у Німеччині та Японії

У Японії після аварії на Фукусімській АЕС було прийнято рішення активно розвивати відновлювальні джерела енергії, включаючи сонячну.

Програми підтримки на державному рівні, зокрема субсидії та податкові пільги, значно сприяли поширенню сонячних панелей серед населення, навіть при обмеженій площі для встановлення, що характерно для густонаселеної Японії. Досвід цих країн демонструє, що політична підтримка та фінансові стимули відіграють ключову роль у розвитку сонячної енергетики та можуть бути успішно адаптовані для українських умов.

Мета дослідження. Мета даного дослідження полягає у вивченні можливостей використання відновлювальної енергетики, зокрема сонячних панелей, для забезпечення енергетичної незалежності українських домогосподарств, а також в аналізі економічної доцільності, технічних особливостей та практичних аспектів їх впровадження. Дослідження спрямоване на оцінку ефективності застосування відновлювальної енергії в умовах частих відключень електроенергії, з урахуванням світового досвіду, та адаптації цих рішень до українських реалій.

Об'єкт дослідження: середньостатистичне українське домогосподарство, яке можуть використовувати відновлювальну енергетику для забезпечення енергетичної незалежності, зокрема сонячні панелі як альтернативне джерело електропостачання. Дослідження охоплює технічні, економічні та практичні аспекти впровадження сонячних панелей у середньостатистичному українському домі, враховуючи умови частих відключень електроенергії та обмежений доступ до централізованого енергопостачання.

Результати дослідження: В результаті дослідження проведено розрахунки, які зможуть забезпечити українське домогосподарство електроенергією. Згідно з статистичними даними, середня українська сім'я споживає приблизно 164 кВт·год електроенергії на місяць [5]. Для визначення кількості сонячних панелей виберемо панелі середньої потужності 400 Вт, які є популярними на ринку завдяки своїй ефективності та відносно невеликій вартості. Тоді, як показує розрахунок, середньостатистичне споживання електроенергії за добу ($W_{\text{доб.}}$) становить:

$$W_{\text{доб.}} = \frac{164 \text{ кВт} \cdot \text{год}}{30} \approx 5,47 \text{ кВт} \cdot \text{год}$$

При середній тривалість інсоляції в Україні у 3,5 години на добу необхідна потужність сонячних панелей ($P_{\text{панелей}}$), враховуючи сезонні зміни та погодні умови, становить [6]:

$$P_{\text{панелей}} = \frac{W_{\text{доб.}}}{T_{\text{інсоляції}}} = \frac{5,47 \text{ кВт} \cdot \text{год}}{3,5 \text{ год}} \approx 1,56 \text{ кВт} \cdot \text{год}$$

Кількість панелей ($N_{\text{панелей}}$) визначається, виходячи з потужності однієї панелі (400 Вт або 0,4 кВт):

$$N_{\text{панелей}} = \frac{1,56 \text{ кВт}}{0,4 \text{ кВт}} \approx 3,9 \text{ пан.}$$

Отже, для забезпечення середнього споживання електроенергії українського домогосподарства необхідно встановити 4 сонячні панелі потужністю 400 Вт кожна. Але, згідно з українським досвідом встановлення та використання панелей, у наших широтах вони майже ніколи не працюють на повну потужність, хіба що посеред ясного дня влітку. Зазвичай це ~50% від номіналу [7]. Тому розраховану кількість панелей потрібно подвоїти, тобто вона становить:

$$N_{\text{панелей}} = 4 * 2 = 8 \text{ пан.}$$

Площа, необхідна для встановлення панелей: типова площа, яку займає одна сонячна панель потужністю 400 Вт, становить приблизно 1,6 м². Тому загальна площа ($S_{\text{загальна}}$) для встановлення панелей дорівнюватиме:

$$S_{\text{загальна}} = 8 * 1,6 \text{ м}^2 = 12,8 \text{ м}^2$$

Отже, для встановлення необхідної кількості сонячних панелей потрібно близько 13 м² площі на даху або у дворі. Краще всього направляти їх у східну сторону та ставити з уклоном у 45°. [8]

Якщо прийняти вартість однієї сонячної панелі потужністю 400 Вт у 4000 – 5000 грн за одиницю, тоді загальна вартість без ціни встановлення ($C_{\text{загальна}}$) становить:

$$C_{\text{загальна}} = N_{\text{панелей}} * 4500 \text{ грн} = 8 * 4500 \text{ грн} = 36 000 \text{ грн}$$

Отже вартість 8 панелей буде 36 000 грн. Крім того, потрібно враховувати

вартість ще щонайменше інвертора та акумулятора середня ціна яких на вересень 2024 року складає приблизно 120% від ціни панелей. Також потрібно брати до уваги вартість дрібних деталей та вартість встановлення та налагодження системи, що буде коштувати ще 60%. Враховуючи дійсну ситуацію та ринковий попит на це обладнання реальна ціна сонячної ферми «під ключ» буде становити від 90 000 до 110 000 грн.

Висновки. Аналіз світового досвіду показує, що встановлення сонячних панелей може бути вигідним навіть у регіонах з помірним кліматом. У передових країнах урядові програми та податкові пільги сприяють зниженню початкових витрат, що робить цю технологію доступнішою для громадян. Застосування подібних програм в Україні могло б значно збільшити інтерес до сонячної енергетики та сприяти її більш широкому впровадженню серед населення. Це робить сонячну енергетику перспективним варіантом для підвищення енергетичної незалежності українських родин, особливо в умовах частих відключень електроенергії. Однак високі початкові витрати залишаються основним викликом, що потребує підтримки та стимулів з боку держави

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Forbes. Solar energy pros and cons. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/home-improvement/solar/solar-energy-pros-and-cons/> (дата звернення: 29.09.2024).
2. Forbes. Solar survey: Americans happy with panels. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/home-improvement/solar/solar-survey-americans-happy-with-panels/> (дата звернення: 29.09.2024).
3. Forbes. Are solar panels worth it? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/home-improvement/solar/are-solar-panels-worth-it/> (дата звернення: 29.09.2024).
4. ScienceDirect. Global deployment of renewable energy systems and their impact on local economies. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484723014579> (дата звернення:

03.10.2024)

5. НКРЕКП. Основні показники діяльності енергетичного сектору України у 2021 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nerc.gov.ua/storage/app/uploads/public/612/e31/c86/612e31c862543837226434.pdf> (дата звернення: 29.09.2024).

6. Sun-Energy. Виробіток сонячної панелі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/frchit> (дата звернення: 03.10.2024).

7. АхіомPlus. Вибір і розрахунок сонячних панелей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://axiomplus.com.ua/news/vybor-i-raschet-solnechnyh-panelej/> (дата звернення: 29.09.2024).

8. Joule. Скільки потрібно сонячних батарей для дому. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://joule.net.ua/articles/skolko-nuzhno-solnechnyh-batarej-dlya-doma> (дата звернення: 29.09.2024).

Курілович Катерина,

Студентка

Олійник Тетяна Петрівна,

к.т.н., доцент

Одеська державна академія будівництва та архітектури
м. Одеса, Україна

Анотація. У статті досліджено світовий досвід застосування біоміметичних підходів в міському плануванні. Біоміметика, що базується на наслідуванні принципів природних систем та організмів, дозволяє створювати екологічно ефективні рішення в архітектурі та урбаністиці. Серед її ключових переваг виділяють: зниження споживання ресурсів, підвищення енергоефективності будівель, поліпшення вентиляції та природного освітлення, а також інтеграція з навколишнім середовищем. Представлено проект комплексу "Прибережні оазиси" на узбережжі міста Одеса з використанням біоміметичного підходу. Застосування вертикальних садів, супердерев, оранжерей та інтеграції систем водозбору і туманоутворення робить цей проект важливим кроком до покращення міського мікроклімату та збереження екосистем, функціональної та естетичної привабливості прибережної зони, інтегрування у природний ландшафт і підвищенню якості життя жителів міста.

Ключові слова: біоміметика, енергоефективність, екологічність, природні матеріали, будівельні технології, інновації.

Вступ. Біоміметичні стратегії в будівельній галузі зосереджуються на вивченні та інтеграції ідей, що відповідають принципам стійкості та сумісності з екологічними можливостями довкілля. Ідея біоміметики полягає в тому, що природа створила високоефективні системи та процеси, які можуть допомогти вирішити екологічні проблеми суспільства та інші виклики, що постають перед

людством. Відтоді, як біоміметика набула популярності, вона стала джерелом численних інновацій у таких сферах, як енергетична інженерія та повторне використання відходів, де потрібні значні покращення ефективності. [1, с. 97]

Дослідження світового досвіду в галузі біоміметичного дизайну міських середовищ демонструють значний потенціал для створення стійкого довкілля, адаптованого до змін клімату та зростаючої урбанізації. Яскравий приклад сучасного біоміметичного підходу в архітектурі — комплекс «Gardens by the Bay» у Сінгапурі (рис.1). Основною особливістю цього проекту є супердерева, що виконують роль штучних дерев, здатних зберігати воду, виробляти електроенергію та забезпечувати тінь. Це рішення поєднує сучасні технології та природні механізми, значно покращуючи міське середовище. [2, с. 54]

Рис. 1. Фотофіксація. «Gardens by the Bay», Сінгапур

Ще одним прикладом є «Eastgate Centre» у Зімбабве, торговий комплекс, що використовує природні методи охолодження, натхненні термітниками (рис. 2). Завдяки цим методам будівля підтримує комфортний мікроклімат без необхідності в традиційних системах кондиціонування, що дозволяє значно зменшити енергоспоживання. [3, с. 14]

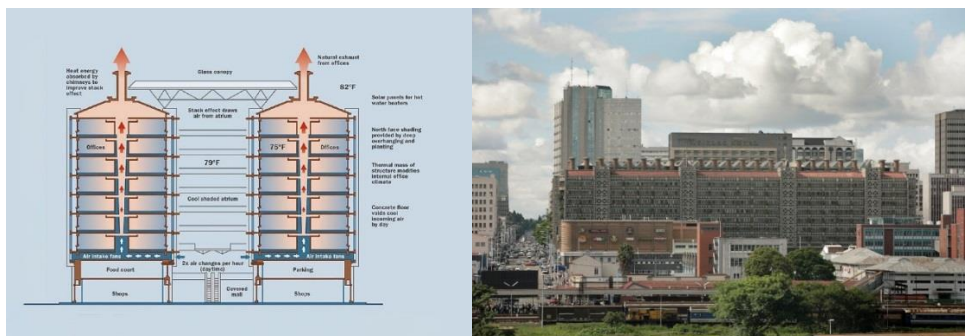

Рис. 2. Схема вентиляції термітників та фото фіксація «Eastgate Centre», Зімбабве

Також варто зазначити німецький проект «ViQ House» у Гамбурзі, який використовує мікрководорості для виробництва енергії та тепла (рис. 3). Фасад будівлі оснащений біореакторами, в яких ростуть водорості, що поглинають вуглекислий газ та генерують біомасу для виробництва енергії. [4, с. 21]

Рис. 3. Фотофіксація «ViQ House», Гамбург

В умовах міського середовища, використання біоміметичного підходу забезпечить ефективне очищення повітря та води, в тому числі використання дощової води, зниження температури завдяки природній вентиляції, озелененню та створенню водних об'єктів. Біоміметичні комплекси також виконують важливу соціальну функцію, перетворюючи урбанізовані території на простори для рекреації та відпочинку. Їхнє планування передбачає створення природних умов, які стимулюють соціальну активність та зміцнюють зв'язки між мешканцями міста.

Біоміметичні проекти сприяють створенню більш збалансованого та привабливого міського середовища, суттєво покращують естетичний вигляд міських просторів, вводять елементи дикої природи у щільно забудовані міста, додаючи гармонійні і природні акценти у міському середовищі. Завдяки використанню біоміметичних підходів забезпечується енергоефективність. [5, с. 71] Наприклад, природні механізми вентиляції та охолодження, запозичені з природи, допомагають зменшити використання штучних систем кондиціонування.

Це сприяє скороченню енергоспоживання та викидів парникових газів, роблячи міста більш стійкими до кліматичних змін. [6, с. 15]

Мета роботи. Метою даного дослідження є вивчення екологічних аспектів біоміметичних підходів в урбаністиці, а також виявлення та аналіз їх позитивного впливу на зменшення використання ресурсів і покращення енергоефективності громадських та суспільних просторів для підвищення якості життя в містах.

Об'єкт дослідження: учбовий проект комплексу "Прибережні оазиси", що проектується на морському узбережжі, з використанням біоміметичного дизайну та екологічних технологій, спрямованих на інтеграцію архітектурних об'єктів у природне середовище й забезпечення їх стійкості та енергоефективності.

Результати дослідження: у проекті "Прибережні Оазиси" в Одесі було використано ряд екологічних та природоохоронних заходів. На рис. 4 представлено ситуаційний план проекту. Створюється унікальний зелений простір на узбережжі Лузанівки, що поєднує інноваційний дизайн із функціональними екологічними технологіями (рис. 4).

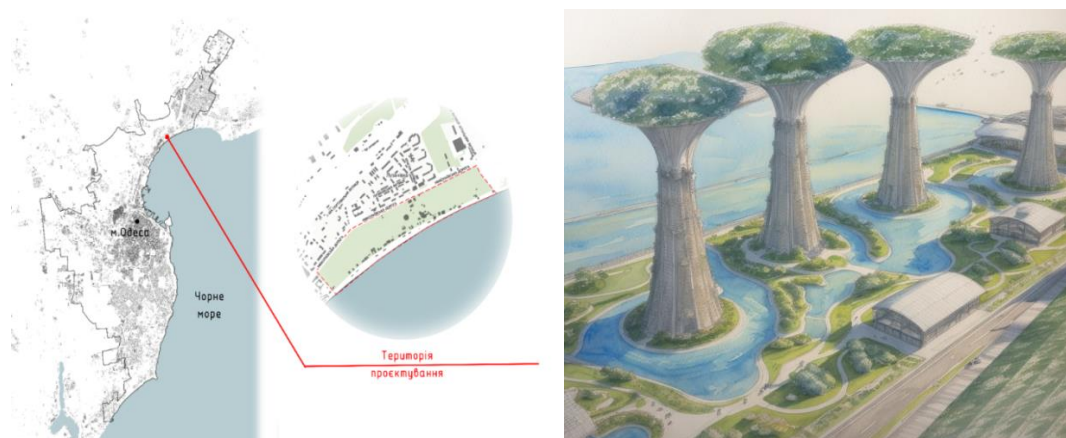

Рис. 4. Ситуаційний план та ескіз комплексу "Прибережні Оазиси".

"Прибережні Оазиси" забезпечують нові можливості для збереження екосистем та створення комфортного міського середовища (рис. 5, 6). Запропоновані супердерева, це вертикальні сади висотою від 15 до 30 метрів, що є аналогом сінгапурських «Supertrees». Вони імітують природні форми та функції справжніх дерев, наприклад створюють тінь, збирають дощову воду та покращують якість повітря.

Супердерева також містять сонячні панелі, які виробляють електроенергію, так само як дерева використовують фотосинтез для створення енергії. Даний проект дозволяє не лише створити нові елементи міського пейзажу, але й забезпечити місцеве біорізноманіття. Ці рішення покращують мікроклімат території, що особливо важливо для спекотних літніх місяців.

Рис. 6. Ескіз супердерев

На рис. 7 наведено додаткові елементи, такі як система водоспадів та туманоутворення, створюють комфортний мікроклімат і сприяють природному зволоженню повітря, що особливо важливо для прибережних районів. Завдяки інтеграції екологічних стежок та зон відпочинку, проект не лише покращує міське середовище, а й залучає туристів та мешканців міста до активного відпочинку та екоосвіти.

Рис.7. Ескіз системи водоспадів

Особлива увага приділяється оранжереям, що імітують середземноморське та субтропічне середовища (рис. 8). Застосування систем рекуперації тепла та енергоефективного скла дозволяє підтримувати стабільний мікроклімат, зменшуючи енергоспоживання. Ці оранжереї слугують не лише екологічним рекреаційним простором, але й навчальним центром для підвищення обізнаності громадян щодо важливості збереження природи.

Рис. 8. Ескіз оранжереї

Висновки. Біоміметика — це прогресивна наукова концепція, яка бере за основу механізми та принципи природних систем для розробки стійких і високоефективних рішень актуальних проблем антропогенного середовища. Одеса є одним із ідеальних міст для реалізації біоміметичних рішень, що дозволить інтегрувати інновації в урбаністичну інфраструктуру та сприяти розвитку екологічно збалансованих просторів.

Запропонований проект "Прибережні Оазиси" є інноваційним архітектурним підходом для міста Одеса, який сприяє екологічному розвитку міського простору. Він гармонійно поєднує біоміметичні рішення та природоорієнтовані технології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Hwang, J.; Jeong, Y.; Park, J.M.; Lee, K.H.; Hong, J.W.; Choi, J. Biomimetics: Forecasting the future of science, engineering, and medicine. *Int. J. Nanomed.* 2015, 10, 5701–5713.

2. Nkandu, M.; Alibaba, H. Biomimicry as an Alternative Approach to Sustainability. *Archit. Res.* 2018, 8, 1–11.
3. Zari, M.P.; Hecht, K. Biomimicry for Regenerative Built Environments: Mapping Design Strategies for Producing Ecosystem Services. *Biomimetics* 2020, 5, 18.
4. Imani, N.; Vale, B. Biomimetic Design for Building Energy Efficiency 2021. *Biomimetics* 2022, 7, 106.
5. Meena, A.K.; D’Costa, D.; Bhavsar, S.; Kshirsagar, M.; Kulkarni, S. *Applications of Biomimicry in Construction and Architecture: A Bibliometric Analysis*; Library Philosophy and Practice: Lincoln, NE, USA, 2021; pp. 1–17
6. "Gardens by the Bay / Grant Associates" 17 Jul 2012. ArchDaily. Accessed 12 Sep 2024. <<https://www.archdaily.com/254471/gardens-by-the-bay-grant-associates>> ISSN 0719-8884

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.147: 371

MASTERY OF COMMUNICATIVE TYPES OF ACTIVITIES AT UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Budianska V. A.

Ph. D., Associate Professor,
Department of Pedagogic,
Foreign Philology and Translation,
Simon Kuznets Kharkiv
National University of Economics

Marykivska H. A.,

Ph. D., Associate Professor,
Department of Humanities and Ukrainian Studies,
Kharkiv National University of Internal Affairs

The ability to effectively communicate and achieve mutual understanding during the performance of professional duties is critical for high productivity of specialists in various fields. The success of professional activity depends on the specialist's ability to navigate in various communication situations, choose appropriate methods and forms of communication, express one's own opinions, establish productive relationships with colleagues and partners, and creatively solve problems and conflicts. It also contributes to the creation of a positive socio-psychological microclimate and the harmonization of interpersonal relations in the team.

The main communicative activity of a specialist is realized through such forms of business communication as business conversations, negotiations, meetings, public speeches, press conferences, debates, presentations, discussions, etc.

The purpose of the article: to analyze the main forms of business

communication, to prove the feasibility of using certain teaching methods during seminars or practical classes with the aim of mastering communicative activities.

The activation of creative communication is facilitated by the use of the methods of «round table», «brainstorming», story role-playing and business games.

The use of these methods makes it possible to develop important qualities of business communication in students for future activities.

Keywords: business communication, business conversation, business negotiations, press conference, presentation, role-playing game, business game, «round table» method, «brainstorming» method.

The activation of international relations, the expansion of the sphere of business partnership creates a need for highly qualified specialists who are able to communicate effectively. The ability to communicate, to achieve mutual understanding in the process of performing professional functions is the most important basis for the high efficiency of the work of specialists of various fields, especially in situations of business communication. The success of professional activity depends on the ability to communicate, since a specialist must be able to navigate well in various communication situations, choose adequate means, forms, methods of communication, express his own views, establish productive relationships with colleagues and partners, creatively and productively solve various problems and conflicts, contribute formation of a positive social and psychological microclimate and harmonization of interpersonal relationships in the team.

The relevance of the raised problem is indicated by a large number of works in which the components of communicative training of students are substantiated in detail. O. Bodalyov, Yu. Yemelyanov, G. Kovalev, O. Leontiev, etc. considered the issue of the development of the communicative potential of the individual; V. Kan-Kalik, A. Kidron, A. Mudryk, T. Shepelenko, etc. – issues of communication skills development; N. Berkel-Rosfus, M. Biram, A. Davis, M. Canale, J. McCroskey, A. Palmer, S. Savignon, A. Fitzpatrick, etc. – issues of communicative competence; T. Argentova, N. Gorbunova, V. Horyanina, L. Kapustina, T. Chmut,

etc. – the issue of professional communication style; O. Zaretska, S. Melnikova, H. Sagach, etc.– a matter of rhetorical skill.

Modern dissertation studies analyze specific issues of the professional communicative culture of future specialists: teachers (V. Kashnytskyi, O. Kiselyova, I. Komarova, G. Kudryavtseva, O. Pozdniakova, V. Poltoratska, O. Prozorova, S. Ryabushko, I. Timchenko), managers (N. Dolgopolova, S. Koroliuk, V. Liventsova, O. Marmaza, V. Cherevko), farmers (L. Baranovska), doctors (O. Uvarkina), engineers (S. Drokina, V. Ivanova), journalists (L. Anpilogova), military personnel (M. Ivayenko, S. Kapitanets, M. Koval), employees of the tourism business (V. Monzhievska), international analysts (O. Rembach).

Successful mastering of communicative activities, achieving a high level of culture in communication require specialists to be familiar with the basics of communication, the ability to determine goals, tasks, forms, means of communication, organize communication and manage it, analyze the subject of communication, ask questions and specifically answer them, the ability reach mutual understanding with partners and colleagues, establish contacts, conduct negotiations, participate in discussions, dialogues, debates, round tables; conduct business meetings, speak to a wide audience, etc. They must be able to analyze and resolve conflicts; be able to prove and justify, argue and convince, criticize and refute, reach consensus, evaluate and make suggestions; to master speech techniques, rhetorical clichés and techniques, to be able to correctly construct public speeches, informational messages, etc.

The purpose of the article: to analyze the main forms of business communication, to prove the feasibility of using certain teaching methods during seminars or practical classes with the aim of mastering communicative activities.

The main communicative activity of a specialist takes place in the process of such forms of business communication as business conversations, business negotiations, business meetings, public speeches, press conferences, debates, presentations, discussions, etc.

With all the variety of forms of business communication, business conversation

is the most common and most often used. The concept of «business conversation» is very broad and rather vague: it is both a simple business conversation between interested parties and oral contact between partners connected by business relations. Its peculiarity is that it is a dialogic form of communication, in which interpersonal communication of business partners is limited by formal-role and space-time boundaries. A business conversation is the most favorable, often the only opportunity to convince the interlocutor of the validity of your position, so that the interlocutor agrees and supports it. Thus, one of the main tasks of a business conversation is to convince a partner to accept specific proposals.

A business conversation performs a number of important functions. These include: mutual communication of employees from the same business area; joint search, nomination and prompt development of working ideas and plans; control and coordination of already started business activities; support of business contacts; stimulation of business activity.

The generally accepted structure of a business conversation includes five stages: the beginning of the conversation; transfer of information; argument; summing up; decision-making.

In modern business practice, a business meeting is used as an important form of business communication. It is a way of open collective discussion of certain issues. The forms of such a discussion are very diverse. These are congresses, conferences, symposia, meetings, meetings, seminars. They are classified depending on the content and importance, as well as the place, time, duration of the work and the issues brought up for discussion. The essence of a business meeting is to ensure a free discussion and propose a common solution based on a broad exchange of opinions, including those that do not correspond to the decisions of the administration.

Compared to a business conversation, the number of subjects of communication in a business meeting, as a rule, increases. The focus of communication and their frequency is changing. The decisive psychological influence in a business meeting comes from the communication leader, who can be an official manager or a leading employee. Most often, business meetings are held

when it is necessary to make a collective decision based on the equal right of everyone to express and justify their opinion, if the decision of the issue affects the interests of several structural units of the organization at the same time, if the opinions of different groups of employees must be used to resolve the issue.

The practice of business communication shows that business meetings are more effective than simple administrative solutions to some problems by a narrow circle of managers. The location of business partners should facilitate their best possible verbal and non-verbal communication, and the time frame should preferably be limited to two hours. It is necessary to notify the participants of the meeting in advance about its holding and familiarize them with the agenda, with all the necessary materials, so that the speeches of those who wish to be present are thought out in advance.

The most important form of business communication is business negotiations. Unlike other forms of business communication, business negotiations have stricter formal role and status frameworks. Any business negotiation strategy should meet three criteria: 1) lead to a reasonable agreement, if it is possible at all; 2) be effective; 3) improve or at least not spoil the relationship between the parties.

Business negotiations can be positional and principled. During the standard (positional) strategy of conducting business negotiations, each of the parties, as a rule, defends its own position and barely makes concessions to reach a compromise. Principled negotiation can be used in almost any situation. It should be remembered that people are not computers: they have emotions, they often have radically different perceptions, which greatly hinders the process of business communication. If not directly, then indirectly, the participants in business negotiations must come to understand that they need to work side by side and solve the problem, and not argue with each other. Adherence to business protocol is mandatory here, the powers of participants in business negotiations are defined more clearly, most often by a specific special instruction.

A special form of business communication is a press conference. It is appropriate when it is necessary to acquaint the public with the view of an

organization, enterprise, firm (or state structures) on any socially significant problem or in order to create a positive corporate image. In this case, it becomes one of the important areas of activity of PR-public relations to create an external social and psychological environment favorable for the success of the organization.

In modern business practice, presentation is used as a specialized form of business communication. Its feature is that it is the first official presentation of an enterprise, organization, firm and its product (services, goods) on the domestic or international market. The presentation generally contributes to strengthening the positive image of the enterprise, organization, or firm.

In order to master communicative activities by students of higher education, it is advisable to use different teaching methods during seminars or practical classes. This will allow students to get new information, activate thinking processes.

Activation of creative communication is facilitated by the «round table» method. «Round table» is an active form of classes aimed at improving communication skills among seminar participants. The goal is to ensure a free, unregulated discussion of the issues. Attributes: furniture is arranged in such a way that participants can see each other; the pool of questions to which participants must answer is constantly updated.

A topic is formulated that has an ambiguous interpretation. Students prepare reports, essays and speeches in advance. The teacher recommends them to use technical means, materials from the periodical press, diagrams, visual examples, etc.

Conducting format:

Option «A»: introductory speech of the presenter; listening to short messages of round table participants; asking questions from the audience before the participants; development of the discussion; formation of agreed positions on the subject of discussion.

Option «B»: blitz survey of those present in the audience in order to agree on the topic and order of work; clarifying the order and nature of work; answers to the questions asked; listening to the views of those who speak in the audience; search for truth in the process of discussion.

The teacher's task: to direct the discussion in the necessary direction, skillfully combining different views on the subject of discussion, paying special attention to the essential aspects of the problem; provide meaningful and comprehensive analysis of the problem, trying to avoid superficial discussion; generalize the collective opinion and determine the main directions of further independent work of the participants on the object of study.

The round table method can be used to conduct seminars for the purpose of discussing complex theoretical problems and sharing experience. It is useful to invite competent persons - specialists in the fields of knowledge that are being discussed - to this class.

During classes, it is advisable to use the brainstorming method. The essence of the method consists in group discussion of creative tasks in a situation of free exchange of views. The method is based on the group formation of the idea of solving a certain task.

The purpose of the method is to free the participants from the inhibiting influence of critical comments, to abstract from the usual flow of thoughts in the process of gathering as many ideas as possible to solve a specific task. This process is characterized by the creation of situations of free communication, stimulation of students' communicative activity.

Stages of brainstorming: the problem to be solved is formulated; the main tasks to be solved are substantiated; several working groups of 3-5 students are formed; the conditions of group work are determined: the basic rules for finding a solution and behavior during brainstorming are established; tasks are defined for each participant; the production of ideas begins simultaneously in all working groups and continues until they are completely exhausted. Each working group has its own experts (there can also be observers, if the size of the study group allows it), who clearly record all the ideas that arise in the group; evaluation and selection of the best ideas by experts; brain attack results are reported; the results of group work are discussed; the best ideas are evaluated; the optimal solution to the problem is publicly defended and recommendations are given for the implementation of the best idea in practice.

Brainstorming participants work in small groups. During a «brainstorming session» the teacher must ensure that all the rules of conducting a «brainstorming session» are followed, be able to ask questions, correctly prompt or make clarifications, ensure the continuity of the conversation, but without orders, criticism, or remarks. He should direct the generation of ideas in a rational way, sometimes put forward fantastic ideas himself, without deviating from the main direction.

Brainstorming should last from 15 minutes to 1 hour. If there is not enough time, then repeat it, but at the same time change the aspect. The secretary records ideas on the board, in minutes or on a tape recorder. After generating and fixing ideas, they are transferred to a group of experts who determine the proposed proposals and choose the most valuable and promising ones for use.

A significant role in mastering communicative activities is played by the use of story role-playing and business games, the characteristic feature of which is the improvisational acting out by the participants of the process of a given problematic situation of professional interaction, during which they play the roles of different characters. The subject of further discussion is not the situations themselves, but the game interaction of the participants: their forms and means of communication, ways of solving problematic situations and conflicts, their effectiveness, positions, social and interpersonal roles, etc. The use of game methods in the process of communicative training is extremely productive. In artificially created conditions, the student loses various life and production situations, which is a necessary moment for his development, change of social positions, roles in society, for the formation of professional interests, needs, skills and, ultimately, for the formation of his personality.

The game can also be used as a way of objectifying the shortcomings and problems of business communication; its task is practical testing, working out and consolidating new, more effective forms and means of communication, gaining new experience of emotional experiences; a way to overcome stiffness and tension; as a diagnostic and self-diagnostic tool that allows you to identify communication difficulties and serious psychological problems; a way of consolidating new

behavioral skills, acquiring new ways of optimal interaction with other people; a method of training and consolidating verbal and non-verbal communication skills; as a means of creating conditions for self-esteem; as a means of forming positive attitudes towards acquiring knowledge and practical skills. In addition, in the game there is a mental adaptation of the participants to each other, which contributes to the improvement of the psychological climate of the team, the formation of an atmosphere of competition and mutual assistance at the same time.

A business game is considered one of the best ways to organize communicative training. It allows you to significantly activate the educational, cognitive and communicative activities of students, as it has such features as: 1) reproduction of the structure and functional links of future professional activity in a game educational model; 2) actualization of students' need for communicative knowledge and skills, which ensures the meaningfulness of learning, the transition from cognitive motivation to professional motivation; 3) comprehensive provision of educational and educational effects; 4) promotion of a gradual transition from the organization and regulation of educational activity by the teacher to its self-organization and self-regulation by students.

Business games make it possible to maximally activate the professional interest of students of higher education, to satisfy their needs in quickly mastering business communication.

The story-role and business game method provides an opportunity to develop in students important qualities of business communication for future activities: participate in negotiations, conduct advertising campaigns, establish professional contacts, deliver various speeches, informational messages, reviews, provide consulting services, analyze based on psychological knowledge of the situation of professional and business interaction, etc. Role modeling creates a situation of a certain personal detachment of the participants in relation to their own activity and thus contributes to the removal of psychological protection mechanisms, the liberation and increase of the spontaneity of business communication of the participants. Students go beyond their usual, patterned behavior and try out new ways

and techniques of communication, taking on a certain role. At the same time, the field of awareness of possible ways of communication in various situations of professional interaction expands, verbal and non-verbal communication skills are developed, the ability to listen, argue, prove one's point of view, actively defend one's position, etc. is formed.

Therefore, in order to master communicative activities in classes, it is advisable to use the round table method, the brainstorming method, as well as the story role-playing method.

REFERENCE

1. Baranovska L.V. Teaching students of professional communication: Monograph. Bila Tserkva: BDAU, 2002. 256p.

2. Doronina M.S. Communication culture of business people: A guide for students of humanities faculties of higher mass institutions. Kyiv: KM Asademia Publishing House, 1997. 192p.

3. Rembach O.O. Formation of the culture of business communication of future international analysts in higher educational institutions: diss. ... candidate of pedagogical sciences 13.00.04. Vinnytsia, 2005. 369 p.

**PROFESSIONALLY ORIENTED EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN
THE HIGHER EDUCATION SYSTEM**

Pochuieva Valentyna Viktorivna,
Candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.),
Associate Professor, Associate Professor of
Languages Training Department,
Kharkiv National University of Internal Affairs

The article considers some professionally oriented educational technologies as effective means of organizing a productive pedagogical environment that contribute to increasing motivation, cognitive activity, and the quality of training of future specialists in higher educational institutions. Proficiency in a foreign language for the future professional activity of higher school graduates is substantiated.

Keywords: professionally oriented educational technologies, activity approach, project technology, case technology, problem-based learning technology, IT.

The modern educational process is focused on the development of the individual's cognitive potential and the formation of such professionally significant qualities for a future specialist as independence, creativity and mobility. All modern forms and methods of teaching are designed on the activity-based approach, which assumes the maximum possible involvement of students in various types of independent cognitive activity by means of special teaching aids, some of which are discussed below. [1, p. 47]

One of the means of improving the training of socially and professionally active personality is the project technology of education. The main goal of the project method is to integrate professional training by means of different academic disciplines to establish stronger interdisciplinary links, as well as to ensure closer interaction between theory and practice in teaching. Project technology presumes the

idea of interaction and cooperation of students during the learning process and creates conditions for the development of the necessary qualities of both autonomous and socially active personality, capable to interact in a study group and take responsibility for the results of personal and collective cognitive activity. This creates conditions for the socialisation of personality and promotes the development of innovative culture. These are the qualities that students need to become qualified specialists. The social roles that students take and perform while working on projects train and prepare them to perform and solve complex professional tasks in situations of real interaction. [2, p. 73]

One of the ways to increase the effectiveness of developing students' professional communication skills is to teach using case technology. The case technology is connected with the idea of integraty, which is understood as the possibility and necessity of taking into account and combining the following essential requirements in a holistic teaching technology, such as: activation of students' cognitive activity, use of individual and group forms of work, development of students' autonomy, modelling of professional communication situations, combination of the computer with other teaching tools. [3, p. 34]

Distinctive characteristics of a case task are the following:

- maximum proximity to real conditions of professional activity with practical use of foreign language norms in a particular situation;
- boosting students' thinking activity, associated with the need to use previously acquired professional and linguistic knowledge and foreign language skills;
- enhancing the creative search aimed at finding the optimal variant of professional solution and its linguistic design;
- development of argumentation skills to prove the solution and the ability to express it by means of a foreign language.

Problem-based learning technologies act as a means of activating students' creative abilities through the use of search and game tasks and problem solving foreign language tasks. [4, p. 51]

The method «Cooperative Learning or Student Team Learning» is aimed at achieving the goals common to the whole team, which can be attained only as a result of independent work of each member of the group with partners in the process of working on the topic to be studied. Team learning is connected with the following principles:

- Personal responsibility means that the success of the whole group depends on the work of each member;

- Equal opportunities, which means that every member, regardless of their level of knowledge, contributes to the team by improving their own previous performance, and the opportunity to feel like a valued member of the team stimulates the desire to raise their personal level.

The rapid development of information technologies causes significant changes in the educational process. The introduction of distance learning provides interaction between the student, teacher and information resource, which reflects all the components inherent to the educational process, carried out in the information environment when realising the potential of IT. Distance learning organised in the information environment allows students to demonstrate independence in performing tasks, develop thinking and creative activity. [5, p. 17]

It should also be emphasised that the actions and operations that are professionally important for a future specialist – analysis, synthesis, comparison, forecasting, reconstruction of the whole from its components, hypothesis promotion and defence – are organically included in all above-mentioned methods, the procedural side of which is analytical and synthetic in nature and requires the use of all these operations.

These actions, being common for creative activity in any field, can be widely used in further practical work. [6, p. 81]

Practice shows that classes using the all above-mentioned methods invariably arouse interest among students, as they get an opportunity to apply in practice the theoretical knowledge gained in lectures on special subjects.

REFERENCES

1. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2000. – 174 p.
2. Erica Baker, Breanna Trygg, Patricia Otto, Margaret Tudor, Ph.D. and Lynne Ferguson Project-based Learning Model, Relevant Learning for the 21st Century, Pacific Education Institute, 2011, [Электронный ресурс] // URL: www.pacificeducationinstitute.org.
3. Richards J.C. Communicative Language Teaching Today. – New York; Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 136 p.
4. Davis, C. & Wilcock, E. (2006) Teaching materials using case studies. UK Centre for Materials Education, Higher Education Academy. <http://www.materials.ac.uk/guides/casestudies.asp>
5. Nilson, L. Teaching at its best: A research-based resource for college instructors. Jossey-Bass, 2016. – 178 p.
6. Dudley-Evans T., St John M.J. Developments in English for Specific Purposes. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 238 p.

УДК 372.881.111.1

**DEVELOPING A VIRTUAL ON-LINE LEARNING ENVIRONMENT FOR
THE ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION
AT A TECHNICAL UNIVERSITY**

Varlakova Antonina

PhD., Associate Professor,
National Transport University
Kyiv, Ukraine

Summary: Rapid changes in society, and namely the increasing usage of online education, caused by the development of information and communication technologies, set the following tasks for the education system to create a new learning environment to ensure quality training of modern specialists in universities. Due to globalisation processes, the study of foreign languages, English in particular, is necessary, regardless of the students' major. The issue of learning a foreign language at technical universities is acute, given the limited number of hours and reduced motivation of students to study a non-core subject.

In this article the basic aspects of creating a virtual learning environment are analyzed and the peculiarities of a foreign language acquisition at a technical university are singled out.

Key words: learning environment, online, technical university, foreign language, educational process, learning resources.

As a process of globalisation has become a dominant phenomenon in the modern world, it covers all spheres of human activity. It is the continuous movement of people, goods, services and ideas between countries, which contributes to changes in the cultural, economic and social life of societies. One of the main languages used to ensure communication between people of the main languages used to ensure communication between people from different countries is English. The acquisition of a foreign language is especially challenging at technical universities, as it is not a

majoring subject. Due to the prolonged quarantine and martial law in Ukraine, the issue of creating an online environment is particularly acute. This study aims at analyzing the challenges and defining the main directions of developing an interactive on-line learning environment for the English language acquisition at a technical university.

To start with, learning environment (LE) refers to the diverse physical locations, contexts, and cultures in which students learn. Let us define the learning environment as an artificially constructed system, the structure and components of which contribute to the achievement of the goals of the educational educational process. The structure of the LE determines its internal organisation, interconnection and interdependence between its elements. Elements (objects, components, elements - indivisible parts) of the LE act, on the one hand, as its attributes or aspects of consideration that determine the substantive and material the content of the LE, and, on the other hand, as LE resources that are included in the activities of participants in the educational process, while acquiring the features of teaching and learning tools [1, c. 312].

It is relevant to speak of the LE as an environment in relation to intellectual components of the pedagogical system - components that are endowed with natural or artificial intelligence (AI). The natural intellectual components of the pedagogical system are people who are defined as participants of the educational process. AI components of the pedagogical system can be the LE, which implement the principles of AI and, therefore, capable of self-organisation, adaptation and self- or externally directed learning. For each of these components, a corresponding LE can be defined [2, c. 184].

The technological component of the LE is formed by models of pedagogical technologies. From the standpoint of a systematic approach, we define pedagogical technology as a structure of organisational and temporal interaction of the components of the pedagogical system, which is built in accordance with the goals and selected methods of teaching and upbringing [2, c. 184]. Pedagogical technology, therefore, determines the nature of the ordering of relations between the student and

the set of components of the LE.

In its turn, the system of teaching aids is a subsystem of the LE, which consists of separate and/or integrated LE, and its structure is determined by the set of goals of their multipurpose construction and educational use - subgoals for which pedagogical technologies selected for the implementation of this educational process are formed and used.

The qualitative and quantitative diversity of the LE components, (the possible use of a variety of components of the LE that can be used in the educational process), determines the size of the potential space of the LE. In this sense, a traditional LE can be described as limited. This kind of LE involves the use of a relatively narrow range of classrooms, material learning objects, information, educational resources and pedagogical technologies, a narrowed composition of teaching staff and educational micro-society [3, c. 30].

When building pedagogical systems, the implementation of the principles of open education, the use of modern methods and means of information and communication technologies (ICTs) can significantly expand the potential space of the LE, ensure the formation and use of the simple educational space, when the available LE is not limited by the variety of components available in an educational institution. It refers to the qualitative and quantitative diversity of educational resources that become available for use in the educational process through distributed automated data and knowledge banks that support data and knowledge banks maintained in the global computer network. Such a LE creates conditions for the implementation of various goals, strategies and educational trends, ensuring adaptability of the LE components to individual capabilities and needs of the student, which is particularly important at technical universities.

The application of online technologies in education has led to the emergence of a virtual learning environment (VLE), within which continuous self-realisation and self-development of a free, active and creative personality is possible under the conditions of organisation and functioning of educational systems based on virtual reality technologies with the realised openness of these systems, integrative and

adaptability of technologies. As a foreign language is not a majoring subject at a technical university and the learning hours are often few, VLE can be of a great use for both a teacher and a student [4, c. 6].

The educational process is dominated by interactive self-study with a constant feedback in the teacher-student system, and the organisation of independent work is aimed at developing the skills of creativity, cognitive activity and systematic thinking of the subjects of learning. Important components are ensuring the appropriateness of learning by prioritising learning over teaching; dominance of the activity type of learning; organisation of independent learning activities increasing the motivation of learning through the use of integrated presentation and manipulation of audiovisual information; raising the level of emotional perception of information and developing skills to implement various forms of independent information processing activities.

To conclude, the VLE at a technical university ensures creative environment for self-development of a free and active personality.

Dominant in the VLE is the method of interactive self-learning with constant interaction (cooperation) of teaching and learning subjects and learners, provided that there is continuous feedback between them, which helps a teacher to achieve all educational aims within the lack of learning hours.

In the context globalization, modelling of the VLE serves as the basis for identifying the didactic potential of the modern LE and the possibilities of its practical implementation in the process of a foreign language acquisition at technical university.

REFERENCES:

1. Sysoieva S.O. Pedagogical technologies in the modern educational space // Development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine 1992-2002. Collection of scientific papers to the 10th anniversary of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine / Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine: "OVS, 2002. - PP. 311-324.

2. Bykov V.Y. Theoretical and methodological foundations of creation and development of modern means and e-technologies of education // Development of

pedagogical and psychological sciences in Ukraine 1992-2002. Collection of scientific papers to the 10th anniversary of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine / Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine: "OVS, 2002. - PP. 182-199.

3. Technologisation of education in the context of improving professional development of the individual // Development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine 1992-2002. Collection of scientific papers to the 10th anniversary of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine / Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine: "OVS, 2002. PP. 28-44.

4. Kremen V.G. Philosophy of education of the XXI century. "Education of Ukraine" №102 -103, 28 December 2002. C. 6 - 7.

ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Абрамович Сергій Вікторович,

магістр спеціальності 015.39 Професійна освіта (Цифрові технології),

Шахіна Ірина Юріївна,

к. п. н., доцент, доцент,

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті висвітлюється питання основних методичних та педагогічних аспектів дистанційного навчання у закладах освіти. Охарактеризовані основні принципи і вимоги дистанційного навчання. Виділені завдання, яких мають дотримуватися заклади освіти у процесі застосування дистанційного навчання. Проаналізована роль інформаційних технологій у процесі впровадження дистанційного навчання та їх класифікація.

Ключові слова: дистанційне навчання, заклади освіти, принципи навчання, інформаційні технології, дистанційна освіта.

Нині в науково-освітніх колах тема впровадження дистанційного навчання в систему освіти високого рівня та в систему професійної (професійно-технічної) освіти стає все більш популярною. Також, із розвитком інформаційних технологій та географічною віддаленістю інструкторів освітніх курсів, викладачів та студентів, набув поширення такий тип освіти, як дистанційне навчання.

Як результат, дистанційне навчання стало глобальним явищем освіти та інформаційної культури за останні десятиліття.

На даний момент тема дистанційного навчання є особливо актуальною через військовий стан в Україні. Оскільки в такий складний час саме дистанційне навчання дає змогу здобувати знання на відстані, коли

відвідування освітніх закладів не завжди можливе.

Головною перевагою дистанційного навчання є його екстериторіальність (тобто воно не прив'язане до якоїсь конкретної території). Крім того, воно надає студентам нові оновлені знання та новітні теорії, що забезпечують глобальні інформаційні ресурси.

Дистанційне навчання (ДН) – це відкрита система навчання, яка дозволяє активно спілкуватися викладачам та студентам між собою із використанням сучасних інформаційних технологій та мультимедійних систем із використанням веб-ресурсів для освітніх цілей [1, с. 56].

Упровадження електронних навчально-методичних комплексів у процес навчання, створює принципово нові педагогічні інструменти, надаючи, тим самим, і нові можливості.

При цьому змінюються функції педагога, і значно розширюється сектор самостійної навчальної роботи учнів як невід'ємної частини начального процесу [2, с. 372].

Дидактична модель дистанційного навчання поєднує в собі переваги передових технологій: освіта, спілкування, комп'ютери.

Проблемам з питань розвитку дистанційної освіти присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців.

Дослідженню напрямків підвищення ефективності навчання з використанням інформаційних технологій були присвячені роботи таких учених як В. Биков, Р. Гуревич, Є. Долинський, В. Кухаренко, Д. Опеншоу, Н. Тверезовська, М. Жалдак, Ю. Жук, І. Шахіна. Концептуальні педагогічні положення про дистанційне навчання вивчали В. Андрущенко, В. Бакіров, І. Вакарчук, М. Згуровський, О. Іванов, В. Кремень, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, П. Стефаненко, П. Федорук, Р. Шаран.

Аналізуючи наукову літературу, визначено, що проблемам упровадження дистанційного навчання в освітню діяльність, присвячена значна кількість публікацій, проте, ще залишається багато проблем, що потребують ретельного дослідження та розв'язання.

Науковець В. Кухаренко стверджує, що дистанційне навчання базується на принципах і характеристиках традиційних форм навчання, з додаванням нових функцій, таких як використання Інтернет-технологій для інтерактивної взаємодії між викладачами та студентами для доступу до навчальних матеріалів тощо [3, с. 164].

Основними принципами дистанційного навчання є самостійний розвиток певного діапазону знань та вмінь у обраному курсі навчання з використанням певних інформаційних технологій та створення інтерактивного спілкування між студентом та викладачем [3, с. 43].

У реаліях сучасного світу, коли інформаційні технології продовжують розвиватися, нові освітні можливості, включаючи дистанційне навчання, стають все більш привабливими.

За допомогою інтерактивних технологій, творчий характер дистанційного навчання може бути реалізований за допомогою змагань, що збільшує їх креативний потенціал [4, с. 96].

На думку провідних науковців, одним з найважливіших принципів традиційної освіти є принцип науки.

Він базується на зв'язку між наукою та предметом, завдяки чому зміст навчальних матеріалів інформує про наукові факти, концепції, закономірності, сучасні досягнення та знахідки.

Цей принцип набув більш фундаментальної форми у дистанційному навчанні: принцип відповідності фундаментальності навчання когнітивним потребам учня. Принцип говорить про те, що навчання вважається основним, коли воно зосереджується на визначенні основ та взаємозв'язків між різними процесами у навколишньому середовищі [5, с. 47].

Принцип висуває такі вимоги до студентів:

- прагнення до особистісного розвитку;
- орієнтація особистості на досягнення мети;
- прагнення до корекції та самокритики;
- висока потреба в мотивації.

Нині дистанційне навчання розглядається як нова освітня технологія або комплекс, який використовує всі відомі технології навчання у взаємодії та взаємодоповненні, підкоряється основним законам педагогіки, але трансформує їх відповідно до нових умов навчання і вимагає певного переосмислення в закладах освіти. Педагогічні технології дистанційного навчання використовують відомі дидактичні принципи:

Цілісність, що передбачає єдність навчання та розвитку, з одного боку, та систематичність, з іншого.

Культурозалежність. Цей принцип, встановлений німецьким педагогом Дістервегом у ХІХ столітті, не втратив жодного значення у наш час. Освіта повинна відповідати сучасному стану розвитку культури.

Фундаментальність, тобто донести до студентів ті дисципліни, які несуть фундаментально важливу інформацію, на основі якої можна поширювати знання в цій галузі та доповнювати їх самостійно.

Гуманізація, що передбачає підхід людини до навчання, що забезпечує творчий розвиток та самовдосконалення.

Діяльний підхід, з такою технологією, яка базується на дидактичному принципі зв'язку теорії та практики, оскільки знання цінні лише тоді, коли вони стикаються з проблемами діяльності.

Безперервність освіти, тобто підготовка учнів до необхідності вдосконалення своїх професійних якостей протягом усього життя. Існує навіть такий термін, як «навчання впродовж життя» або «life-long learning».

Дистанційне навчання покликане забезпечити [6, с. 46]:

–якісно новий рівень академічної мобільності для учнів, що дає їм можливість переходити від однієї освітньої платформи до іншої;

–якісну освіту завдяки впровадженню комплексних освітніх програм, заснованих на кращих традиціях вітчизняної освіти та міжнародному досвіді використання передових інформаційних технологій;

–доступність вищої освіти для іноземних громадян, подолання ізоляції вітчизняної системи освіти від світової освітньої системи, також на

лінгвістичному рівні;

–можливість подальшого навчання талановитих людей, незалежно від того, де вони проживають і віддаленості від традиційних академічних та університетських центрів;

–базове навчання, перепідготовку та безперервну освіту кваліфікованих робітників за кадровими, освітніми, регіональними та іншими державними та громадськими програмами;

–розширення географічної вищої освіти, вихід на нові ринки освітніх послуг вдома та за кордоном;

–отримання освіти людьми з фізичними вадами, які не можуть навчатися за традиційною системою;

–можливість пройти навчання вдома і таким чином вирішити соціальні проблеми, пов'язані з існуючою нерівністю розташування університетів у країні.

Форма дистанційного навчання створює єдиний інформаційний та освітній простір, який має включати всі типи електронних джерел інформації (включаючи мережі): бази даних, електронні підручники, віртуальні бібліотеки, кіберкласи, консультаційні послуги.

У свою чергу, дистанційна освіта забезпечує більшу свободу у навчанні:

–можливість працювати з першоджерелом, а не з конспектом чи застарілими підручниками;

–можливість навчатися у будь-якому місці і у будь-який час;

–дає змогу налагодити активний діалог з викладачем, і як результат, отримати об'єктивну перевірку своїх знань [7].

У закладах освіти технології дистанційного навчання можуть бути використані для організації освітнього процесу в програмах професійної підготовки, перепідготовки або безперервної освіти, а також на технічних та професійних курсах.

У процесі застосування дистанційного навчання, основними завданнями закладів освіти є [8, с. 26]:

- 1) забезпечення індивідуалізації освітнього процесу у відповідності до потреб, особливостей і можливостей для тих, хто навчається;
- 2) створення додаткових можливостей для спілкування педагогічних працівників з учнями (слухачами) та учнів (слухачів) між собою в рамках активного творчого засвоєння програми навчання;
- 3) розширення можливостей доступу різних категорій учнів, слухачів до якісного навчання за відповідними програмами;
- 4) забезпечення контролю якості освіти;
- 5) підвищення якості та ефективності освітнього процесу шляхом застосування актуальних освітніх технологій.

Сучасні інформаційні технології зіграли ключову роль у впровадженні дистанційного навчання. Через швидкий розвиток науки і техніки вони швидко змінюються.

Це стосується як можливостей технологій, їх якості, так і їх вартості. Звичайно, якщо це можливо, за дистанційного навчання слід використовувати найкращі технології.

Різні джерела літератури, електронні видання та навчальні центри використовують різноманітні технології для впровадження дистанційного навчання, що породжує різні класифікації технологій дистанційного навчання.

Сучасні інформаційні технології дистанційного навчання можна класифікувати так:

Методичні – методики, рекомендації з реалізації дистанційного навчання з урахуванням дидактичних і психологічних аспектів.

Методичні технології дистанційного навчання включають програми та курси різних рівнів.

1. Початкова освіта. Програми та курси базової освіти, призначені для учнів у віці 5-11 років: читання, письмо, арифметика, музика. Значна частина курсів носить ігрову форму, щоб легко сприйматися дітьми. Деякі з цих курсів можна використовувати до певних груп дорослих, з метою допомоги у вихованні дітей. Батьки можуть об'єднуватися і створювати так звану

«батьківську школу».

2. Середня освіта. Курси відповідають типу та рівню середньої освіти. На даному етапі активно застосовуються навчальні ігри для великої аудиторії за допомогою комп'ютерної мережі.

3. Середня професійна освіта. Курси та програми для тих, хто закінчив школу. Курси дають можливість отримати професію, однак нижчого рівня кваліфікації, аніж курси для отримання ступеня.

4. Підготовчі курси. Курси, які готують до навчання для підвищення кваліфікації. Використовується також багато різних олімпіад, що дають змогу внести змагальний елемент до навчання.

5. Вища освіта. Програми для отримання ступеня бакалавра, магістра або дипломованого фахівця. Велике значення має те, що особи, які проживають в зарубіжних країнах, можуть одержувати освіту рідною мовою, яка не є державною в країні їхнього проживання.

6. Післядипломна освіта. Науково-освітні програми для отримання ступеня кандидата і доктора наук.

7. Додаткова освіта. Скорочена програма для осіб, які вже мають вищу освіту, але в іншій галузі знань. Курси для отримання додаткових знань в галузі, пов'язаній з професійною діяльністю того, хто навчається. Наприклад, курси підвищення кваліфікації, курси іноземних мов, нові досягнення в конкретних науках. Істотно, що фахівці, які працюють на міжнародному рівні, можуть одержувати освіту в тій країні, в якій вони працюють. Це особливо важливо для фахівців з міжнародного бізнесу.

8. Професійні курси. Скеровані на отримання практичних навичок, наприклад, курси машинопису, бухгалтерські курси. Такі курси є складовою навчання, коли проводяться і практичні заняття, на яких обробляються сформовані навички. До них належить і дистанційне тестування. Так, тест на знання української мови як іноземної може складатися за допомогою комп'ютерних телекомунікацій на відстані, з будь-якої країни світу.

9. Соціальні курси. Наприклад, курси навчання населення правилам

поведінки у разі стихійних лих та правилам дорожнього руху. Ця група також включає курси грамотності, якщо вони спрямовані на певні групи населення, наприклад, етнічні меншини [9, с. 16].

Програмні – мережеві системні програми, комп'ютерні навчальні програми, середовища створення програм.

Технічні – персональні ЕОМ для організації серверів, персональні та мережеві комп'ютери.

Інформаційні – конспекти лекцій, підручники та інші методичні матеріали на паперових і магнітних носіях, інформаційні книги, різні бази даних методичних матеріалів, практична інформація, кадри.

Організаційні – нормативні документи держави та організацій, визначальні структури організацій, що проводять дистанційне навчання, міжнародні зв'язки [10, с. 30].

Таким чином, дистанційне навчання є методом використання сучасних засобів комунікації та розповсюдження інформації. Це комплекс освітніх послуг, який забезпечує гнучкість, доступність, модульний принцип, контроль якості освіти, економічно і організаційно розділяє навчання в одному місці. Дистанційна освіта має на меті максимально розширити освітнє середовище, задовольнити потреби та права людини у галузі освіти.

Дистанційна освіта надає здобувачам освіти доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, забезпечує абсолютно нові можливості для творчого самовираження, дозволяє набувати та закріплювати різні професійні навички, знаходження та закріплення різних професійних навичок, а викладачам, в свою чергу, дозволяє повноцінно реалізовувати абсолютно нові форми і методи навчання із застосуванням концептуального і математичного моделювання явищ і процесів.

Через потреби сьогодення та з власної ініціативи викладачі закладів освіти використовують у своїй роботі елементи дистанційного навчання відповідно до потреб та видів діяльності. Але для того, щоб дистанційне навчання стало повноцінною, вседоступною формою навчання для тих, хто

його потребує, необхідно вирішення багатьох питань на загальному рівні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шахіна І. Ю., Павліченко М. О. Дистанційне навчання у сучасній освіті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр. Вип. 53. Редкол. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. С. 55-59.
2. Шахіна І. Ю., Блащук О. С. Використання інформаційного освітнього середовища у процесі навчання. The 7th International scientific and practical conference “Scientific research in the modern world” (May 4-6, 2023) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2023. P. 369-379.
3. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання та умови застосування. Х., 2002. 320с.
4. Хассон В. Дж., Вотермен Е. К. Критерії якості дистанційної освіти. Вища освіта. 2004. № 1. С. 92-99
5. Шуневич Б. І. Дистанційна освіта: теорії індустріалізації викладання. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 5. С. 45-50.
6. Теорія і практика дистанційного навчання у професійній освіті: збірник матеріалів I Всеукраїнської веб-конференції (м. Київ, 28 лютого 2017 року) / Інст-т проф.-тех. освіти НАПН України / [Ред. кол.: Петренко Л. М. та ін.]. К.: ТОВ «СК ГРУП Україна», 2017. 172 с.
7. Шахіна І. Ю., Томчук М. Р. Дистанційне навчання в умовах війни. Матеріали X Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми», 10 травня – 5 червня 2022 р. URL: http://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2022/Tomchuk_Maria_2022.pdf
8. Шахіна І. Ю. Дистанційна підтримка освітнього процесу з допомогою платформи Moodle. Інноваційні технології навчання в епоху цивілізаційних змін: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Вінниця 30-31 жовтня 2018р./ ВДПУ ім. М. Коцюбинського; ред. кол.: акад.

Гуревич Р.С. [та інші]. Вінниця, 2018. С. 25-30.

9. Богачков Ю. М., Пінчук О. П. Про результати дослідження науково-методичних засад організації середовища дистанційного навчання в середніх загальноосвітніх навчальних закладах. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2011. № 8. С. 16-19.

10. Преждо Л. Дистанційні технології в структурі представлення знань. Новий колегіум. 2002. № 4-5. С. 26-31.

**АСПЕКТЫ РАЗРАБОТКИ МЕТОДИЧЕСКИХ РЕКОМЕНДАЦИЙ ПО
ПЕРЕВОДУ ИНОСТРАННЫХ МУЛЬТФИЛЬМОВ
НА КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК**

Ажыбаев Дуйшенбек Мокешович,
кандидат педагогических наук, доцент,
Нарынский государственный
университет им. С. Нааматова,
г. Нарын, Кыргызская Республика

Аннотация: в статье предлагается методические рекомендации, освещающие различные аспекты перевода иностранных мультфильмов на кыргызский язык: лексико-грамматические вопросы, адаптация для целевой аудитории, дубляж и субтитры, оценка качества и обратная связь, аспекты перевода мультфильмов на кыргызский язык с учетом возраста детей и менталитета кыргызского народа.

Ключевые слова: мультфильм, перевод, аспект, адаптация, менталитет, лексика, грамматика, кыргызский язык.

Сегодняшнее молодое поколение отходит от кыргызского языка. Потому что в результате глобализации происходят изменения в обществе, и дети с раннего возраста ориентируются на русский и английский языки. Более того, Интернет стало доступным для всех, дети получают информацию на русском языке из Интернета а,не из книг, и из-за этого дети не стали изучают кыргызский язык.

Игры и мультфильмы для мобильных телефонов оказывают большое влияние на развитие ребенка и изучение языка. Однако игр и мультфильмов на кыргызском языке очень мало. В последние годы началась хорошая работа по переводу иностранных мультфильмов на кыргызский язык. Однако имеются ошибки и неточности в переводе и дубляже на кыргызский язык. Поэтому

одним из главных вопросов сегодняшнего дня является разработка научно обоснованного методического предложения по переводу мультфильмов на кыргызский язык с учетом возраста детей и менталитета кыргызского народа.

Существует несколько причин для разработки научно обоснованного методического пособия, которая содержит методические рекомендации по переводу мультфильмов на кыргызский язык с учетом возрастных особенностей детей и менталитета кыргызского народа:

- помогает повысить качество перевода мультфильмов на кыргызский язык с учетом особенностей языка и его синтаксиса,
- способствует созданию качественных мультфильмов на кыргызском языке, которые можно использовать в учебных заведениях и дома,
- помочь сохранить и распространить кыргызский язык и культуру, а также внести вклад в развитие анимационной индустрии Кыргызстана.

В целом, учитывая возрастные особенности детей и менталитет кыргызов, разработка научно обоснованных методических рекомендаций по переводу мультфильмов на кыргызский язык имеет существенное значение для сохранения и развития культурного наследия, совершенствования языковых навыков, адаптации мультфильмов на кыргызский язык с учетом менталитета и повышение доступности образования на родном языке.

Методические рекомендации по переводу мультфильмов на кыргызский язык представляет собой комплекс систематизированных рекомендаций и принципов, которые помогут переводчикам и локализаторам создавать качественные переводы мультфильмов с учетом особенностей языка и культуры кыргызского народа. Давайте рассмотрим основные аспекты, которые будут включены в методические рекомендации.

1. Лексические и грамматические особенности. Пособие должно содержать информацию об особенностях лексических и грамматических особенностей кыргызского языка. Иными словами, оно должно содержать правила склонения существительных и спряжения глагола, а также особенности употребления идиом, пословиц и культурных выражений.

Перевод мультфильмов на кыргызский язык – сложная задача, требующая учета лексических и грамматических особенностей языка. Кыргызский язык имеет особую лексику и грамматику, которые требуют особого внимания при переводе. В данном исследовании мы рассмотрели основные лексические и грамматические аспекты перевода мультфильмов на кыргызский язык.

Использование кыргызских слов и терминов. Переводчик должен активно использовать кыргызские слова и термины, чтобы передать особенности кыргызской культуры и аутентичность перевода. Сюда входят названия предметов, персонажей, мест, а также фразы и пословицы, относящиеся к кыргызскому языку.

Адаптация культурных отсылок. Мультфильмы могут содержать культурные отсылки, уникальные для иностранного языка. Вот почему переводчик должен искать схожие кыргызские культурные отсылки или адаптировать их, чтобы они были понятны и актуальны для кыргызской аудитории.

Передача эмоций и артистизма. Важным аспектом перевода мультфильмов является передача эмоций и художественности, присущих оригинальному тексту. Переводчик должен использовать кыргызские выражения, грамматические конструкции и интонацию, чтобы придать диалогам эмоциональную окраску и повысить эффективность общения.

Склонение и спряжение. Кыргызский язык богат системой склонения и спряжения. Чтобы сохранить грамматическую точность перевода, переводчик должен учитывать правила склонения и спряжения существительных, прилагательных и глаголов.

Порядок слов. Словарь кыргызского языка имеет свои особенности, переводчик должен учитывать эти правила, чтобы перевод звучал естественно и понятно. Неправильный порядок слов может изменить смысл фразы или вызвать недопонимание.

Времена глаголов. В кыргызском языке есть свои времена, и переводчик должен учитывать правила их употребления. Важно выбрать подходящие

времена, чтобы передать хронологический порядок событий и их продолжительность.

Детский язык. Мультфильмы часто ориентированы на детскую аудиторию, и перевод должен быть адаптирован к детскому пониманию и усвоению. Чтобы сделать перевод доступным и интересным для детей, переводчик должен использовать простую лексику, понятные предложения и детский язык.

Таким образом, перевод иностранных мультфильмов на кыргызский язык требует учета лексических и грамматических особенностей языка. Важно использовать кыргызские слова и термины, адаптировать культурные ссылки, следовать правилам склонения и спряжения, следить за порядком слов и выбирать подходящие времена. Также важно адаптировать перевод для детской аудитории. Грамотный учет этих аспектов позволит создать качественный и достоверный перевод мультфильмов на кыргызский язык.

2. Адаптация под целевую аудиторию. Методическое пособие предлагает стратегию адаптации мультфильмов с учетом возраста детей и менталитета кыргызов. Это включает в себя выбор соответствующих терминов и выражений с учетом местных культурных норм и ценностей, а также уважение социальных, этических и культурных особенностей.

При переводе мультфильмов на кыргызский язык необходимо адаптировать их с учетом возрастных особенностей детей и менталитета кыргызского народа. Мультфильмы — популярная форма развлечения и образования для детей во всем мире. При переводе мультфильмов на кыргызский язык требуется особое внимание к адаптации с учетом возрастной категории детей и особого менталитета кыргызской культуры. В данном исследовании мы рассматриваем значение и особенности адаптации с учетом возрастных особенностей детей, менталитета кыргызов при переводе мультфильмов на кыргызский язык.

Лексическая адаптация. При переводе мультфильмов на кыргызский язык необходимо использовать лексику, подходящую детскому возрасту. Это

предполагает использование простых и понятных слов, адаптированных к детскому словарю. Также важно учитывать конкретную лексику, связанную с интересами и играми детей.

Грамматическая адаптация. Кыргызский язык имеет свои грамматические особенности, и переводчику следует учитывать эти особенности при адаптации мультфильмов для детей. Это может включать использование простых грамматических структур, упрощенных времен и порядка слов.

Эмоциональная корректировка. Дети воспринимают мультфильмы с большим волнением. Переводчик должен это учитывать и придавать эмоциональность и художественность переводу. Использование кыргызских фразеологизмов, эмоциональности и интонации позволяет создать эффективную коммуникацию с детской аудиторией.

Культурные аспекты. Большую роль в адаптации мультфильмов на кыргызский язык играет менталитет и культура кыргызского народа. Чтобы переводчик был понятен и доступен кыргызской аудитории, переводчик должен учитывать культурные различия и использовать кыргызские традиции, обычаи и образ жизни.

Морально-этические нормы. У кыргызского народа есть свои морально-этические нормы, которые следует учитывать при экранизации мультфильмов. Переводчик должен обратить внимание на сцены насилия, неприемлемое поведение или неприемлемые ценности и адаптировать их в соответствии с культурой и ценностями кыргызов.

Речевые модели. Речевые модели кыргызов имеют отдельные особенности, например, уважительные формы обращения, особенности речи в зависимости от социального статуса. Эти особенности переводчик должен учитывать при адаптации диалогов и предложений персонажей для создания аутентичного перевода.

Таким образом, при переводе мультфильмов на кыргызский язык важным процессом является адаптация к менталитету кыргызского народа с учетом

возрастных особенностей детей. Адаптация лексики, грамматики, эмоционального и культурологического аспектов позволяет создать перевод, близкий и понятный кыргызской аудитории. Это помогает детям лучше понять содержание мультфильмов и осознать свои культурные ценности. Адаптация мультфильмов на кыргызский язык способствует их популярности и развитию национальной анимационной культуры.

3. Дубляж и субтитры. Пособие содержит рекомендации по созданию дубляжа и субтитров мультфильмов на кыргызском языке. Сюда входит выбор актеров озвучки, ритма и интонации речи, адекватная передача диалогов и шуток, точность и доступность субтитров. Приведем некоторые рекомендации по созданию дубляжа и субтитров кыргызских мультфильмов.

Дублирование и субтитры мультфильмов на кыргызском языке – важный шаг в процессе адаптации контента для кыргызской аудитории. Рассмотрим некоторые рекомендации, которые помогут создать качественный дубляж и субтитры для мультфильмов на кыргызском языке.

Выбор голосов. При выборе актеров озвучки для мультфильма необходимо учитывать их актерское мастерство, возраст, особенности голоса, они соответствуют персонажам и передают их эмоции и характер.

Передавать эмоции. Озвучка должна быть эмоциональной и художественной, чтобы придать героям и событиям мультфильма эмоциональную окраску. Актеры должны уметь передавать разные тональности и интонации в зависимости от контекста и настроения сцены.

Соответствие голоса и губ. Важно следить за тем, чтобы движения губ персонажей на экране были синхронизированы с голосами актеров. Это помогает создать естественность и достоверность перевода.

Читабельность и понятность. Субтитры должны быть разборчивыми и понятными для зрителей. Используйте четкий и удобный для чтения шрифт, учитывая скорость субтитров и длину чтения, чтобы зрители могли легко следить за диалогом.

Адаптация диалога. При создании субтитров необходимо учитывать

особенности кыргызского языка, такие как порядок слов и фраз. Настройте фразы и диалоги так, чтобы они звучали естественно и понятно на кыргызском языке.

Придание смысла. При создании субтитров важно сохранить исходный смысл и нюансы диалога. Стремитесь к точности и достоверности перевода, чтобы донести до аудитории все важные детали и смысловые нюансы.

Культурные аспекты. Учитывайте культурные различия и ценности кыргызской культуры при создании субтитров. Переводчик должен быть внимателен к местным традициям, обычаям и особенностям, а субтитры должны быть адаптированы к кыргызской аудитории.

Визуальная иллюзия. Настройте цвет и размер шрифта субтитров, чтобы они соответствовали дизайну мультфильма и выглядели четко на экране. Обратите внимание на размещение субтитров, чтобы они не закрывали важные элементы на экране.

Дублирование и субтитры мультфильмов на кыргызском языке требуют внимания к деталям и адаптации к местной культуре и аудитории. Следуя этим рекомендациям по дублированию и субтитрированию, мы можем создать качественный и доступный перевод мультфильмов на кыргызский язык, который будет эффективно коммуницировать с кыргызскими зрителями и поддерживать их интерес к мультфильмам.

4. Производственные аспекты. Методические рекомендации может включать в себя такие аспекты, как стандарты звука, качество видео и общую эстетику мультфильмов. Предложения могут быть связаны с адаптацией звуковых эффектов, саундтрека и общего дизайна мультфильма к ожиданиям и предпочтениям кыргызской аудитории.

Перевод мультфильмов на кыргызский язык важен для продвижения и распространения национальной анимационной культуры. При этом необходимо обратить внимание на ряд производственных аспектов, влияющих на качество перевода и его успешное выполнение. Кратко рассмотрим основные продюсерские аспекты, которые следует учитывать при переводе

мультфильмов на кыргызский язык .

Бюджет и ресурсы. Для успешной реализации перевода мультфильмов необходимо выделить достаточный бюджет и ресурсы. Он привлекает опытных переводчиков, актеров озвучивания и профессионалов, способных обеспечить качественный перевод и актеров озвучивания.

Группа специалистов: Для создания качественного перевода мультфильма на кыргызский язык необходимо работать со специальной группой специалистов. Сюда входят переводчики, актеры озвучивания, звукорежиссеры и другие специалисты, которые участвуют в процессе перевода и производства мультфильма.

Контроль качества. Важно обеспечить контроль качества перевода на всех этапах процесса перевода мультфильма. Сюда входит проверка лексической и грамматической правильности перевода, соответствия перевода и озвучивания оригинальному содержанию, эмоциональной передачи персонажей. Контроль качества помогает избежать ошибок и обеспечить высокий стандарт перевода.

Пригодность аудитории. Перевод мультфильма на кыргызский язык должен подходить целевой аудитории. Важно учитывать возрастные особенности детей, культурные нормы и ценности кыргызской культуры. Только так перевод может быть максимально точным, близким и привлекательным для кыргызской аудитории.

Маркетинговая стратегия. Эффективная маркетинговая стратегия играет важную роль в успешном распространении и продвижении переведенных мультфильмов. Необходимо разработать маркетинговый план, учитывающий особенности рынка Кыргызстана, каналы сбыта и способы привлечения внимания аудитории.

Перевод мультфильмов на кыргызский язык – сложный и многогранный процесс, требующий внимания к производственным аспектам. Правильное бюджетирование, построение команды, контроль качества, подбор аудитории и эффективная маркетинговая стратегия помогут обеспечить качественный

перевод и успешное распространение кыргызских мультфильмов. Это способствует распространению анимационной культуры Кыргызстана и укреплению национальной идентичности.

5. Оценка качества и обратная связь. В методическом пособии могут быть включены методы оценки качества перевода и локализации мультфильмов на кыргызский язык, а также предложения по получению обратной связи от зрителей и экспертов. Это помогает улучшить и усовершенствовать процесс перевода и удовлетворить потребности и ожидания аудитории.

Оценка качества перевода и локализации мультфильмов на кыргызский язык – важный этап, позволяющий оценить совместимость перевода с оригинальным содержанием, правильность смысла и эффективность коммуникации с целевой аудиторией. Давайте рассмотрим методы оценки, с помощью которых можно оценить качество перевода и локализации мультфильмов на кыргызский язык.

Экспертная оценка. Этот подход предполагает наем опытных переводчиков и локализаторов, знающих кыргызский язык и культуру. Они анализируют перевод на лексическую и грамматическую точность, передачу смысла и эмоций, а также на соответствие культурным нормам и ценностям. Обзор может принимать форму оценочных карточек, аналитических отчетов или обсуждений в экспертной группе.

Тестирование аудитории. Тестирование целевой аудитории позволяет оценить реакцию аудитории на перевод и локализацию мультфильма. Вы можете использовать опросы, фокус-группы или мониторинг реакции аудитории в режиме реального времени. Это помогает выявить проблемы и недостатки перевода, а также оценить удовлетворенность аудитории качеством и разборчивостью перевода.

Анализ метрик и показателей. Для количественной оценки качества перевода и локализации можно использовать различные метрики и индикаторы. Например, вы можете измерить точность перевода, количество ошибок, охват оригинального контента, время чтения субтитров или время звука. Анализ

показателей помогает сравнивать разные переводы и определять версию наилучшего качества.

Мнение аудитории. Сбор отзывов аудитории — важный инструмент оценки качества перевода и локализации. Зрители могут оставлять комментарии, критику или отзывы по поводу перевода мультфильма. Это помогает выявить проблемные области, недостатки и предложить улучшения.

Сравните с оригиналом. Сравнение перевода с оригиналом позволяет оценить, насколько хорошо переданы смысл, эмоции и детали содержания оригинала. Переводчики и локализаторы могут анализировать соответствие диалогов, настроений, характеров персонажей и сюжетных линий.

Оценка качества перевода мультфильмов на кыргызский язык и локализация играют важную роль в обеспечении высокого уровня перевода и его пригодности для целевой аудитории. Использование экспертной оценки (рецензирования), тестирования аудитории, анализа метрик и показателей, сбора отзывов аудитории и сравнения с оригиналом поможет выявить и исправить дефекты, а также обеспечить качественный и эффективный перевод мультфильмов на кыргызский язык.

Учитывая вышеизложенные аспекты, разработка методических рекомендаций по переводу мультфильмов на кыргызский язык повысит качество перевода, сохранит культурное наследие, позволит детям смотреть качественные мультфильмы на родном языке.

Заключение. В исследовании предлагается методические рекомендации, освещающие различные аспекты перевода иностранных мультфильмов на кыргызский язык. В рамках этих рекомендаций были учтены лексические и грамматические особенности, которые следует учитывать при переводе. Также рассматривалась адаптация мультфильмов для целевой аудитории, включая изменения, необходимые для лучшего понимания и принятия фильма кыргызскими зрителями. В целях дальнейшего совершенствования процесса перевода в качестве методических рекомендаций приводятся отзывы по вопросам дубляжа и субтитров, производственным аспектам и оценке качества

перевода. В целом данное исследование позволяет сделать вывод, что перевод и адаптация иностранных мультфильмов на кыргызский язык является важным вопросом, требующим учета культурных особенностей и предпочтений кыргызской аудитории, а также открывает новые перспективы для укрепления культурных связей между Кыргызстаном и другими странами, способствует разнообразию кыргызской аудитории в сфере мультфильмов и анимации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Бурлакова Н. Ю. Мультфильмы и национальная культура: проблемы и пути развития [Текст] / Н. Ю. Бурлакова // Вестник Московского государственного института культуры. – 2017. – № 4. - С.83-91.

2. Каплунова Ю. А. Мультфильмы как средство формирования этических ценностей у дошкольников. // Вестник Южно-Уральского института управления, экономики и программной инженерии. – 2018. – № 1. - С.26-31.

3. Каменский, А. Мультфильм как средство формирования национального самосознания ребенка // Воспитание и воспитание, - 2018, - №6. - С. 71-74.

4. Шмыгельская Г. М. Влияние национальных мультфильмов на формирование ценностей дошкольников [Текст] / Г. М. Шмыгельская // Современная дошкольная педагогика. - 2017, - №3. - С.80-85.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕНЕРА З ПЛАВАННЯ

Белий Сергій Павлович

аспірант

Харківський національний університет внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Гращенкова Жанна Вікторівна

к. пед. н., доцент

Харківська державна академія фізичної культури

м. Харків, Україна

Анотація. Педагогічна діяльність тренера має складну структуру і певні відмінності від інших педагогічних професій. У статті розглянуті професійно-педагогічні уміння тренера з плавання. Виокремлені його основні професійні функції: (проектувальні, управлінсько-організаторські, прогностично-орієнтовані, освітні, мобілізаційні, виховні, аналітичні, дослідницько-творчі, адміністративно-господарські), які визначають різні напрямки його педагогічної діяльності.

Ключові слова: тренер з плавання, функції тренера, професійно-педагогічні уміння.

Підвищення соціального значення підготовки майбутніх тренерів з плавання у закладах вищої освіти зумовлено процесами інтеграції та глобалізації, демократизації та гуманізації сучасного суспільства нашої країни. Професія тренера з плавання є однією з найбільш відповідальних та багатогранних у світі спорту. Тренер не лише навчає техніці плавання, але й формує особистість спортсмена, розвиває його фізичні та психологічні якості, готує до змагань різного рівня. Він виступає як наставник, педагог, психолог і навіть друг для своїх вихованців, допомагаючи їм досягати поставлених цілей та розкривати свій потенціал.

Узагальнену характеристику діяльності фахівця в галузі фізичної культури і спорту представлено у Стандарті вищої освіти України для першого (бакалаврського) рівня, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 017 Фізична культура і спорт, який було затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. [1].

Концептуальні засади професійної підготовки вчителів фізичного виховання та тренерів-викладачів з різних видів спорту сформулювали П. Джуринський, Є. Захаріна, Р. Карпюк, А. Конох, В. Коробейнік, Є. Приступа, А. Сватсьєв, Л. Сущенко, О. Тимошенко, Б. Шиян та ін.

До того ж окремі науковці здійснили низку дослідних розвідок у напрямі формування професійної компетентності педагогів-тренерів із легкої атлетики, спортивної аеробіки, боксу, плавання, східних одноборств, футболу та ін. [2; 3].

Для визначення умінь, які необхідні в професійній діяльності тренера з плавання, доцільно виділити основні професійні функції тренера:

1) проведення набору у спортивну школу, секцію, групу спортивної та оздоровчої спрямованості дітей і підлітків, які бажають займатися спортом і не мають для цих занять медичних протипоказань;

2) відбір найбільш перспективних учнів для подальшого спортивного удосконалення;

3) виконання навчально-тренувальної і виховної роботи, використовуючи різні прийоми, методи і засоби навчання, сучасні освітні технології, також інформаційні та цифрові освітні ресурси;

4) проведення навчально-тренувальних занять, із урахуванням досягнень у галузі педагогічної, психологічної, методичної наук, вікової психології та шкільної гігієни, а також із використанням найбільш ефективних методів спортивної підготовки;

5) організація різних видів діяльності учнів, у тому числі й самостійної, дослідницької, орієнтуючись на їх індивідуальні особливості, розвиток мотивації, пізнавальних процесів, здібностей; здійснення зв'язку навчання з практикою та реаліями життя;

б) сприяння, забезпечення і аналіз досягнень учнями рівнів спортивної підготовленості, оцінка ефективності навчання і перспектив подальшої спортивної кар'єри за допомогою сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій;

7) забезпечення підвищення рівня теоретичної, фізичної, техніко-тактичної, психологічної підготовленості спортсменів, безпеки навчально-тренувального процесу;

8) проведення профілактичної роботи щодо протидії застосуванню спортсменами різних видів допінгу;

9) організація систематичного обліку, аналізу, узагальнення результатів тренерської роботи та досягнень учнів із використанням відповідних електронних форм;

10) участь у роботі педагогічних, методичних рад та об'єднань спортивного спрямування, у підготовці та проведенні батьківських зборів, оздоровчих, виховних та спортивних заходів, в організації та наданні методичної й консультативної допомоги батькам або особам, які їх замінюють.

Задля ефективного виконання своїх посадових обов'язків тренер з плавання повинен вміти логічно, вправно, аргументовано та зрозуміло будувати усну і письмову мову, створювати інструкції та програми тренувань, швидко орієнтуватися в ситуаціях професійної взаємодії, адекватно, неупереджено і точно сприймати особистісні якості та дії спортсменів, розуміти їхні мотиви та емоційні стани. Він повинен уміти знаходити шляхи вирішення тренувальних проблем у нестандартних ситуаціях, розробляти алгоритми їх реалізації, володіти прийомами ефективної комунікативної взаємодії. Це передбачає високий рівень сформованості у майбутнього тренера з плавання професійно-комунікативної компетентності.

Г. Грибан розглядав проблемні питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх тренерів у сучасних видах спорту. Формуванню комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти присвячені роботи Ж. Богдан, Н. Середи, Т. Солодовник. Комунікативну

компетентність в туризмі досліджував І. Писаревський [4; 5; 6].

Зокрема, Г. Проценко вивчив характеристики інтерперсонального стилю спілкування тренера як фактор успішності сумісної діяльності у спортивній команді (на прикладі юних волейболісток) [7, с. 4-18]. Ним доведено залежність міжособистісних взаємовідносин у спортивної команди від інтерактивних компонентів стилю спілкування тренера. Розроблено практичні рекомендації для тренерів дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спрямовані на оптимізацію взаємодії в системі тренер-спортсмен.

Низка науковців розглядає комунікативну компетентність тренера як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних, громадянських і вольових якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність тренера успішно здійснювати професійну діяльність на різних рівнях від дитячо-юнацьких спортивних шкіл до національних збірних команд країни [8; 9].

У професійній діяльності тренер з плавання виступає активним суб'єктом спілкування: передає та приймає інформацію від юних спортсменів, колег, батьків, установлює контакти з ними, будує взаємовідносини на основі діалогу, розуміє і сприймає внутрішній світ дитини, прагне до максимальної реалізації здібностей кожного спортсмена та забезпечення його емоційного комфорту в навчально-тренувальному процесі та спортивному колективі

Сфера професійної діяльності тренера з плавання не обмежується лише дитячо-юнацькими спортивними школами різних типів де займаються фізично здорові діти.

Плавання як спортивна дисципліна входить до програми Паралімпійських ігор, що надає особливого статусу цьому виду спорту серед інших. Про це свідчать багаторазові перемоги українських паралімпійців-плавців. Тому тренери з плавання активно залучаються для роботи з дітьми, які мають інвалідність, і це надає особливої значущості його комунікативним вмінням і навичкам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Стандарт першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня «бакалавр» галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 017 Фізична культура і спорт (затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24 квітня 2019 року, № 567.).
2. Гращенкова Ж. В. Формування професійної компетентності майбутнього тренера з плавання у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. Пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 20 с.
3. Кузнецова І. Ю. Компоненти готовності майбутнього тренера зі східних одноборств до професійної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 23. Т. 2. С. 139-143.
4. Грибан Г.П. Професійно-комунікативна компетентність як одна з вимог формування особистості сучасного тренера. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 15. Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2023. Випуск 3К (162). С. 109-113.
5. Богдан Ж., Середа Н., Солодовник Т. Формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти: монографія. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 262 с.
6. Писаревський І.М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2017. 175 с.
7. Проценко Г. В. Стиль спілкування тренера як фактор успішності сумісної діяльності у спортивній команді (на прикладі юних волейболісток): автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.01 / Г. В. Проценко ; Нац. ун-т фіз. иховання і спорту України, 2010. 20 с.
8. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. Педагогічний процес: теорія і практика. 2013. №03.

С. 56 – 62.

9. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип. 1. Т. 1. С. 103 – 107.

УДК 373.2.091.33: [793.7:78]

**ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНИХ ІГОР ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ:
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ**

Вацьо Михайло Васильович,

доцент

Каменєва Ірина Андріївна

магістр

Вінницький державний педагогічний університет

імені М. Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті розглядається методика використання музичних ігор як засобу підтримки психічного здоров'я старших дошкільників. Аналізуються педагогічні умови впровадження музичних ігор в освітній процес, їх вплив на емоційний розвиток та соціальну адаптацію дітей. Описується дослідно-експериментальна робота, метою якої є розробка системи роботи, орієнтованої на формування, збереження та зміцнення психічного здоров'я дітей старшого дошкільного віку засобами музичної діяльності.

Ключові слова: старший дошкільний вік, психічне здоров'я, музичні ігри, педагогічні умови.

Актуальність теми зумовлена зростаючими викликами, з якими стикаються діти в сучасному світі, включаючи стрес, соціальну ізоляцію та емоційні розлади. Музичні ігри слугують потужним інструментом для підтримки психічного здоров'я старших дошкільників, оскільки вони сприяють розвитку емоційної компетентності, комунікативних навичок та соціальної взаємодії. Використання музичних творчих ігор в освітньому процесі не лише покращує навчальні результати, але й забезпечує безпечне середовище для емоційного вираження, що є особливо важливим у дошкільному віці. У зв'язку з цим, дослідження педагогічних аспектів методики використання музичних

ігор стає невід'ємною частиною сучасних освітніх практик.

Психічне здоров'я дітей є важливим аспектом їхнього загального розвитку. У віці п'яти років діти активно пізнають навколишній світ, формують соціальні зв'язки та емоційні зв'язки з оточенням. Музична діяльність, як одна з форм навчання, має значний потенціал для збереження та зміцнення психічного здоров'я малюків. «У старшому дошкільному віці дитина «глибше сприймає твори мистецтва, у неї розвивається музичний слух, вона виявляє здатність помічати й емоційно відгукуватися на виразально-зображувальні засоби творів музичного мистецтва, пояснювати особливості, давати оцінку творам музичного мистецтва» [1, с. 57]

Розглянемо педагогічні умови, які сприяють ефективному використанню музичної діяльності для підтримки психічного здоров'я дітей. Зважаючи на відсутність визначення поняття «педагогічні умови» у контексті збереження психічного здоров'я дітей старшого дошкільного віку, доцільно коротко окреслити його зміст. У психолого-педагогічній науці це поняття трактується по-різному.

М. Гончаренко вважає, що «педагогічні умови» є «структурною основою педагогічних технологій або моделей» [2, с. 164]. О. Бражнич підкреслює, що педагогічні умови – це «сукупність об'єктивних можливостей, пов'язаних зі змістом, методами, організаційними формами та матеріальними ресурсами, які сприяють успішній реалізації педагогічного процесу та досягненню поставленої мети» [3, с. 18].

Педагоги виділяють такі умови:

а) зовнішні – місце навчання, середовище, позитивні взаємини між дорослими та дітьми, об'єктивна оцінка освітнього процесу тощо;

б) внутрішні або індивідуальні – особистісні характеристики дітей, такі як тип характеру, стан здоров'я, наявні вміння та навички, попередній досвід [4, с. 195].

Спираючись на аналіз наукової та методичної літератури, ми визначили педагогічні умови, що сприяють збереженню психічного здоров'я дітей

старшого дошкільного віку через музичну діяльність:

1. Створення сприятливого емоційного середовища. Однією з основних умов збереження психічного здоров'я дітей є створення позитивного емоційного середовища. Музика має унікальну здатність викликати різноманітні емоції, що може бути використано для формування атмосфери радості, спокою та підтримки. Важливо, щоб заняття музикою проходили в дружній та невимушеній обстановці, де діти відчують себе комфортно і можуть вільно виражати свої почуття. Емоційно комфортне середовище є основою для ефективного навчання та розвитку. Вихователь має створювати атмосферу підтримки, заохочувати участь дітей у музичних заняттях, проявляти терплячість та уважність до індивідуальних потреб кожної дитини. Початковий етап створення позитивної атмосфери має на меті забезпечити емоційне розслаблення дітей за допомогою етюдів, ігор та вправ, спрямованих на релаксацію і зняття м'язової напруги.

2. Інтеграція музичної діяльності в повсякденне життя та використання інноваційних методик музичного виховання. Музична діяльність має бути інтегрована в повсякденне життя дітей. Це може бути реалізовано через ігри, пісні, танці та інші форми мистецтва. Включення музики в різні аспекти навчання допомагає дітям розвивати не лише музичні здібності, а й соціальні навички, емоційну стійкість та творчість. Регулярні музичні заняття сприяють формуванню позитивного ставлення до навчання і життя в цілому.

Варто зазначити, що методики Карла Орфа, Еміля Жака-Далькроза та Золтана Кодая надають унікальні можливості для розвитку музичних та психічних здібностей дитини. На думку М. Вацьо: «Дослідники педагогічної спадщини К. Орфа підкреслюють, що партитури «Шульверка» часто створюють мальовничі сценки-картинки з використанням різноманітних зображальних прийомів в інструментальних партіях, що захоплюють дітей дотепним наслідуванням природі» [1, с. 59]. Застосування таких методик дозволяє дітям взаємодіяти з музикою через рухи, гру на інструментах і колективну музичну діяльність, що позитивно впливає на їхнє емоційне

самопочуття.

Для збереження психічного здоров'я дітей важливо використовувати різноманітні музичні жанри. Кожен жанр має свої особливості, які можуть впливати на емоційний стан дитини. Наприклад, вокальна класична музика може сприяти релаксації, тоді як інструментальна ритмічна музика стимулює активність та рух. Залучення дітей до різних стилів музики допомагає розширити їхній кругозір і сприяє розвитку емоційної чутливості. Музичні ігри та імпровізації допомагають дітям навчитися регулювати свої емоції, розвивати емоційний інтелект та встановлювати позитивні соціальні взаємодії. Психічне розвантаження через музику сприяє зниженню рівня тривожності та стресу, покращує загальне емоційне здоров'я.

3. Професійна підготовка педагогів. Для ефективного використання музичної діяльності в роботі з дітьми важливо, щоб педагоги мали належну професійну підготовку. Вони повинні володіти знаннями про психологію дітей, методи музичного навчання та способи роботи з емоціями. Педагоги, які розуміють, як музика впливає на психічний стан дітей, можуть створювати ефективні програми, що сприяють їхньому розвитку та збереженню психічного здоров'я. Вихователі мають бути прикладом позитивного ставлення до музики, вміти правильно підбирати музичний репертуар, організовувати групову взаємодію дітей та підтримувати творчу активність у кожному.

4. Залучення батьків до музичної діяльності. Активна участь батьків у музичній діяльності дітей є важливою умовою збереження їхнього психічного здоров'я. Спільні музичні заняття, прослуховування музики вдома, відвідання концертів та музичних заходів сприяють зміцненню сімейних зв'язків та емоційної підтримки. Батьки, які активно беруть участь у музичному житті своїх дітей, допомагають їм відчувати себе впевненіше та щасливіше.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі закладу дошкільної освіти №6 Іллінецької міської ради «Струмочок», в групі дітей старшого дошкільного віку. Під час дослідження, діти були поділені на дві групи (10 дітей в експериментальній і 10 дітей – контрольній групах).

У рамках дослідження було включено 20 дітей. Під час експерименту були розроблені критерії, показники та рівні. Дослідження тривало з вересня 2023 року по березень 2024 року і включало три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний.

Метою формувального експерименту було створення системи роботи, спрямованої на формування, збереження та зміцнення психічного здоров'я дітей старшого дошкільного віку засобами музичної діяльності.

Нами було розроблено комплекс занять з розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку в музично-ігровій діяльності. Доцільно зазначити, що тривалість навчальної діяльності з дітьми старшого дошкільного віку повинна бути не більше 25-30 хвилин в день.

Метою першого заняття «Чарівний світ музики» є підтримка та зміцнення психічного здоров'я дітей старшого дошкільного віку за допомогою музичних ігор. Для проведення занять були використані музичні ігри «Музичні емоції», «Малювання музики».

Гра: «Музичні емоції»

Мета: Розвиток емоційної саморегуляції, покращення настрою, вміння виражати емоції через музику та рух.

Обладнання: Невеликі музичні інструменти (барабани, маракаси, дзвіночки); аудіозаписи різної за характером музики (весела, спокійна, сумна, енергійна); карточки з емоціями (радість, сум, здивування, спокій, страх)

Хід гри:

Вступна частина: Вихователь пропонував дітям веселу музику, після чого запитував, які емоції вони відчувають під час прослуховування. Діти піднімали карточки з відповідними емоціями.

Основна частина:

Вихователь пояснював, що музика допомагає висловлювати емоції та змінювати настрій. Дітям були запропоновані різнохарактерні уривки з музичних творів (весела, спокійна, сумна), після чого вони повинні були виразити свої емоції за допомогою рухів, або гри на музичних інструментах.

Дітям пропонували спробувати створити настрій музики за допомогою рухів: наприклад, звучить весела музика – стрибати і сміятися, спокійніша - плавно рухатися, сумна – робити повільні, задумливі рухи.

Потім вихователь пропонував кожній дитині обрати музичний інструмент і зіграти на ньому, намагаючись передати той емоційний стан, який вони зараз відчувають.

Заключна частина: Після музичних ігор вихователь розповідав про те, як важливо виражати свої емоції та ділитися ними з іншими.

У грі «Малювання музики» діти зображали почуту музику, самостійно обираючи тему та матеріали для малювання. Після завершення завдання було організовано виставку робіт. Малюнки обговорювали разом із дітьми, і кожен отримав заохочення. Під час оцінювання результатів враховувалися коментарі дітей щодо малюнків їхніх однолітків.

Ігри допомагали дітям визначати емоційний настрій музичного твору. Здатність дошкільнят виражати емоційний зміст музичних образів, імпровізувати під музику, а також ігри сприяли їхньому вмінню відображати музику в малюнках. Діти активно брали участь в обговоренні малювання музики та виражали емоційний зміст творів через жести і рухи. Вони пропонували різні варіанти рухів і втілювали їх у процесі рухових імпровізацій. Музичні ігри допомагали дітям усвідомити свої емоції, знизити напруження, покращити комунікацію та підвищити рівень емоційного благополуччя.

На заняттях використовувалися наступні музичні твори:

Під час гри «Музичні емоції»:

1. Людвіг ван Бетховен – «Весела і сумна» (з фортепіанних п'єс). Контрастна музика допомагала дітям розпізнавати та виражати різні емоції за допомогою рухів та жестів.

2. Антоніо Вівальді – «Пори року» («Весна» та «Зима»). Цей твір чудово ілюструє різні емоційні настрої, від радісних весняних моментів до спокійної або драматичної зимової музики.

Під час гри «Малювання музики»:

1. Каміль Сен-Санс – «Карнавал тварин» (наприклад, «Лебідь», «Слон», «Кенгуру»). Кожна частина цього твору має характерні образи тварин, які надихали дітей на зображення природи та фантазійних сцен.

2. Едвард Гріг – «Ранок» із сюїти «Пер Гюнт». Легка, ніжна мелодія дозволяла дітям малювати явища природи, зокрема світанок або веселі чи спокійні сцени.

Отже, ці музичні твори мають чітку емоційну виразність, що допомагало дітям краще розуміти та відчувати музику, а також виражати її через творчість і гру.

Завдання наступного заняття під назвою «Повторюємо один за одним» полягало в розвитку емоційної врівноваженості. Під час занять були проведені ігри «Хоровод» та «Ходимо колом».

У грі «Хоровод» діти формували коло і починали рухатися по ньому. Ведучий починав співати пісню, а наступний рядок підхоплював той, хто йшов поруч. Це тривало до завершення пісні. Той, хто закінчив рядок, починав співати іншу пісню.

У грі «Ходимо колом» учасники формують коло. Ведучий займає позицію в центрі та повільно рухається по колу під музику, а гравці співають пісеньку, в якій згадується його ім'я. Коли коло зупиняється, ведучий демонструє якийсь рух або приймає кумедну позу. Усі учасники мають точно повторити його дії. Після цього ведучий обирає дитину, яка стане новим ведучим.

Декілька дітей виглядали напруженими і не дуже активно проявляли свої емоції через інтонацію. Проте, безпідставні зміни настрою серед дітей не спостерігалися; загалом панувала позитивна атмосфера та впевненість у грі, що сприяло створенню доброго настрою в групі.

На заняттях використовувалися класичні твори композиторів, таких як Л. Бетховен та А. Вівальді. Дітям було запропоновано такі музичні твори, які були найбільш зрозумілі та близькі їм за тематикою і музичною образністю. Заняття виявилися змістовними та цікавими. Було створено педагогічне

середовище, яке сприяло виникненню таких емоцій, як захоплення, здивування та задоволення від виконаного. Мелодії та п'єси, які діти слухали під час занять, викликали широкий спектр позитивних емоцій, що впливали на їхній настрій. Також були використані народні твори, такі як:

Для гри «Хоровод»:

1. «Вийди, вийди, сонечко» – традиційна українська народна пісня.
2. «Ходить гарбуз по городу» (народна пісня-гра) – ще одна популярна українська народна пісня.
3. «Ой на горі калина»- українська народна пісня.
4. «Гей, соколи!» – пісня, яка підходить для активних ігор.

Для гри «Ходимо колом»:

1. «Танець маленьких каченят» – популярна дитяча пісня, яка закликає до рухливих танців.
2. «Маленький принц» – пісня з легкою мелодією, що підходить для плавних рухів.
3. «Петя і Гав» – пісня, яка розповідає про пригоди дітей та їхніх друзів.
4. «Сонце, сонечко» – легка і весела пісня для рухливих ігор.
5. «По малинку в сад підем...» – пісня, яка заохочує до активних рухів і танців.

Варто зазначити, що ці твори мають прості мелодії та ритм, що робить їх ідеальними для сприймання дітьми, що сприяє розвитку їхньої моторики та соціальних навичок під час ігор.

Музичні ігри сприяли отриманню задоволення від взаємодії з музикою та творчістю. Після проведення занять ми помітили, що діти стали більш відкритими та вільними у вираженні своїх емоцій, а також більш активними та уважними один до одного. Їхній емоційний стан покращився, і вони стали вільніше проявляти свою творчість. Репертуар ігор був дуже різноманітним та цікавим. Для підвищення ефективності емоційної сфери старших дошкільнят у музично-ігровій діяльності ми застосували наочний показ.

Діти почали більше звертати увагу на проблеми своїх однолітків, їхні

потреби та інтереси. Коли вони помічали, що хтось засмучений, намагалися підтримати його, дізнатися, в чому справа, і самостійно вирішити ситуацію. Зросла кількість проявів співпереживання не лише у випадках, коли інша дитина відчувала труднощі, але й коли вона раділа.

Отже, робота з дітьми старшого дошкільного віку, спрямована на збереження психічного здоров'я за допомогою музичних ігор, виявилася ефективною. Музичні ігри можуть бути ефективним засобом зміцнення психічного здоров'я. Вони сприяють розвитку емоційної стабільності, соціальних навичок, креативності та самовираження. Музика має здатність знижувати рівень стресу, покращувати настрій і стимулювати когнітивні функції. Залучення дітей до музичних ігор може допомогти їм навчитися справлятися з емоціями, розвивати комунікативні навички та підвищувати загальне відчуття благополуччя. Таким чином, музичні ігри дійсно можуть бути корисним інструментом для підтримки і зміцнення психічного здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вацьо М. Вплив музичного мистецтва на становлення особистості дошкільника. *Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (VIII школа методичного досвіду) : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 24-25 листопада 2020 року* / ред. кол.: Л. С. Бровчак, Л. В. Старовойт; рец.: Т. П. Зузяк, Т. І. Сідлецька; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2020. С. 55-60
2. Гончаренко М. В. Проблеми естетичного виховання. Київ: Мистецтво, 1986. 224 с.
3. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Кривий Ріг, 2001. 38 с.
4. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навчальний посібник. Вінниця : Держ. картогр. ф-ка, 2007. 400 с.

УДК 378.147:37.014.543

**ВИЩА ОСВІТА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
МОБІЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Вилінський Святослав Іванович,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: У тезах розглядається роль вищої освіти у розвитку професійної мобільності. Особлива увага приділяється неперервній освіті, викликам ринку праці та впровадженню сучасних освітніх технологій.

Ключові слова: професійна мобільність, вища освіта, неперервна освіта, ринок праці, освітні технології.

Професійна мобільність є ключовою характеристикою сучасного ринку праці. Швидка зміна вимог до професій, розвиток технологій та глобалізація вимагають від фахівців постійного оновлення знань та навичок. Вища освіта, крім професійних компетентностей, має формувати в студентів здатність до самонавчання та адаптації, що є основою професійної мобільності. [1] У світлі швидких змін у технологіях та економіці, працівники стикаються з необхідністю швидко оновлювати свої знання. Це зумовлює підвищений попит на фахівців, які здатні не лише виконувати поточні завдання, але й швидко адаптуватися до нових викликів. Вища освіта повинна відігравати ключову роль у підготовці таких спеціалістів, закладаючи фундамент гнучкого мислення та здатності до навчання протягом усього життя. Основні виклики сьогоденного ринку праці включають автоматизацію процесів, цифровізацію та зростаючий попит на креативні рішення. Без відповідних навичок у майбутніх фахівців їхня

професійна мобільність може бути обмеженою, що впливатиме на їхні кар'єрні перспективи. [2; 3]

Професійна мобільність передбачає здатність фахівця змінювати професійні ролі, освоювати нові навички та адаптуватися до нових умов праці. Основою цього є неперервна освіта, яка передбачає не тільки здобуття нових професійних знань, але й розвиток загальнокультурних компетентностей. [4] Наукові дослідження свідчать, що професійна мобільність прямо пов'язана із загальним рівнем освіти та доступом до професійного розвитку. Однією з ключових характеристик професійної мобільності є здатність фахівця швидко освоювати нові галузі знань, що дозволяє йому залишатися конкурентоспроможним на ринку праці. Крім того, мобільність залежить від рівня інновацій у конкретній професійній сфері, адже постійне вдосконалення інструментів та технологій вимагає від працівників швидкого реагування на зміни. Умови глобалізації сприяють необхідності оволодіння не лише технічними навичками, а й розвитком крос-культурних компетентностей. [5] Це дозволяє фахівцям працювати в міжнародних командах і бути більш конкурентоспроможними у глобальному масштабі. Також теоретичні основи професійної мобільності розглядаються через призму економічних та соціальних трансформацій, які впливають на потребу в адаптивних професійних навичках.

Однією з основних проблем є розрив між вимогами ринку праці та змістом освітніх програм. Часто випускники не готові до швидкої адаптації у змінних умовах, що знижує їхню конкурентоспроможність. Іншою проблемою є недостатня увага до розвитку "м'яких" навичок, таких як комунікація, критичне мислення та здатність працювати у команді, які також є важливими для мобільності. Відсутність інтеграції практичного досвіду в освітніх програмах зумовлює брак готовності студентів до реальних умов роботи. Це створює перешкоди для їхнього швидкого працевлаштування та кар'єрного розвитку. Сучасні роботодавці все частіше шукають працівників, які можуть не тільки виконувати технічні завдання, але й мати розвинені лідерські та управлінські

якості. Ще одним викликом є недостатній рівень міжнародного досвіду у багатьох фахівців, що обмежує їхню мобільність на глобальному ринку праці. Крім того, впровадження інноваційних освітніх технологій відбувається нерівномірно, що ще більше ускладнює інтеграцію нових знань у професійну діяльність студентів.

Неперервна освіта є одним із головних інструментів підтримки професійної мобільності. Вона включає в себе підвищення кваліфікації, участь у професійних тренінгах, семінарах, онлайн-курсах та інших формах самоосвіти. [6] Така система дозволяє фахівцям оперативно реагувати на зміни у професійній сфері та постійно оновлювати свій набір компетенцій. Багато сучасних професій вимагають від фахівців постійного оновлення знань та навичок через впровадження нових технологій та методів. Окрім того, компанії та організації починають впроваджувати програми внутрішнього навчання, спрямовані на підвищення кваліфікації працівників та їхню готовність до нових викликів. Неperервна освіта сприяє розвитку не тільки спеціалізованих навичок, але й «м'яких» компетенцій, таких як комунікація, критичне мислення та командна робота, що підвищує загальну ефективність професіонала. Сучасні технології дистанційного навчання також відіграють важливу роль у доступності неперервної освіти, роблячи її доступною для широких верств населення. Проте проблема полягає у тому, що не всі фахівці мають однаковий доступ до таких програм, особливо у регіонах з обмеженими ресурсами.

Використання сучасних освітніх технологій, таких як дистанційне навчання, модульні курси та інтерактивні методи навчання, є ефективним способом розвитку мобільності. [5] Професійні програми, що підтримують розвиток «трансферних» навичок, дозволяють фахівцям бути гнучкими та конкурентоспроможними у будь-якій сфері. Також важливими є програми міжнародної мобільності, які сприяють адаптації до різних культурних та професійних контекстів. Впровадження стажувань, практичних проектів та кейс-методів у навчальний процес дозволяє студентам отримувати практичні навички, необхідні для подальшої професійної діяльності. Це сприяє більш

ефективній адаптації до вимог ринку праці. Участь у міжнародних освітніх програмах та обмінах дає можливість розширити горизонти, познайомитися з іншими підходами до вирішення проблем та покращити рівень мовної підготовки. Крім того, важливим є залучення бізнесу до процесу навчання через участь у формуванні програм підготовки фахівців. Така співпраця сприяє створенню більш релевантних та практично орієнтованих курсів. Розвиток професійної мобільності також можливий через впровадження програм наставництва, які сприяють передачі знань від досвідчених професіоналів до молодих фахівців.

Професійна мобільність є однією з найважливіших характеристик сучасного фахівця. Роль вищої освіти полягає не тільки в підготовці до конкретної професії, але й у розвитку здатності до неперервного навчання, гнучкості та адаптації до нових умов. Для успішної професійної реалізації необхідно реформувати освітні програми з урахуванням сучасних вимог ринку праці, сприяти розвитку загальнокультурних компетентностей та активно впроваджувати програми неперервної освіти. Глобальні тенденції вимагають від працівників вміння швидко адаптуватися до нових умов та безперервно вдосконалювати свої навички. Освіта, зокрема на вищому рівні, повинна стимулювати студентів до розвитку аналітичного мислення, самостійного вирішення проблем та пошуку інноваційних рішень. Важливим також є розвиток міжнародних програм мобільності, що дозволить студентам отримати досвід роботи та навчання в різних культурних контекстах. Професійна мобільність є одним із ключових факторів успіху у сучасному світі, тому вища освіта повинна бути орієнтована на потреби ринку та забезпечувати постійну підготовку конкурентоспроможних фахівців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ієвлев, О. М. (2018). Компетентності професійно-педагогічної мобільності майбутнього викладача в умовах магістратури. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 64, 105-111.

2. Грицькова, Н. В. (2010). Професійна мобільність фахівця: сутність та структура. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки*, (12) 199, 27-31.

3. Дячок, Н. В. (2019). Мобільність педагога як шлях реалізації положень нової концепції педагогічної освіти. *Освітологічний дискурс*, (1-2) 24-25, 128-140.

4. Ієвлев, О. М. (2019). Формування професійно-педагогічної мобільності майбутнього викладача засобами інноваційних педагогічних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (62) 2, 93-97. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/62/part_2/20.pdf

5. Пришупа, Ю. (2022). Специфіка мовної підготовки в умовах освітньо-інформаційного середовища технічного університету. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*, (2) 54, 197-201.

6. Конопляник, Л. М. (2020). Інноваційні технології у викладанні англійської мови у вищій школі. У *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць* (с. 258-261). К.: Талком.

ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї ТА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Возняк Ярина Василівна
аспірант освітнього напрямку
011 Освітні, педагогічні науки
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка, Україна

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз напрацювань з питань патріотичного виховання дітей засобом взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти, зокрема: розкрито змістове наповнення провідних понять проблеми; обґрунтовано форми та методи взаємодії щодо патріотичного виховання.

Ключові слова: дитина дошкільного віку, взаємодія, патріотичне виховання, сім'я, заклад дошкільної освіти.

Формування почуття патріотизму відбувається ефективно тоді, коли заклад дошкільної освіти встановлює тісний зв'язок із сім'єю вихованця. Адже сім'я володіє особливими педагогічними можливостями, що є важливою умовою процесу ознайомлення дошкільнят із соціальним оточенням, та які не може замінити заклад дошкільної освіти: любов і прив'язаність до дітей, емоційно-моральне тепло взаємин, їхня соціальна спрямованість тощо. Усе це забезпечує необхідні умови для виховання у дітей дошкільного віку вищих моральних почуттів.

Нині завдання патріотичного виховання орієнтовані на сім'ю. Сім'я - джерело передачі дитині соціально-історичного досвіду. У ній дитина отримує уроки моральності, закладаються її життєві позиції. Виховання патріотизму в дітей дошкільного віку можливе у тісному контакті із сім'єю, але сучасна сім'я переживає кризу, складний етап еволюції, багато в чому втрачаючи колишні традиції, не встигнувши сформувати нові форми сімейного устрою. Поглиблюється криза в духовній сфері сім'ї, яка виражається в

ослабленні уваги до духовних цінностей.

Головне в патріотичному вихованні є залучення дитини до культури свого народу, оскільки розкриття особистості в дитині повністю можливе тільки через включення її в культуру власного народу. Залучення дітей до батьківської спадщини виховує повагу, гордість за землю, на якій живеш. Для маленької дитини Батьківщина починається з рідного дому, вулиці, на якій живе вона та її сім'я, у родині починає «рости» майбутній громадянин своєї країни. Взаємодія з батьками щодо цього питання сприяє розвитку емоційного, дбайливого ставлення до традицій і культури свого народу, а також збереженню вертикальних сімейних зв'язків [2, с. 15].

Тому патріотичне виховання дітей – одне з основних завдань закладу дошкільної освіти, важливою умовою якого є тісний взаємозв'язок з батьками, родиною, як осередком суспільства і берегинею національних традицій.

Впритул проблемами моральності та патріотизму цікавилися як педагоги, психологи, філософи минулого, так і наші сучасники. Осмислюючи проблеми морального виховання дітей дошкільного віку сучасні дослідники значне місце відводять різним аспектам морального виховання

Формуванню моральних і патріотичних цінностей у дітей надавав величезного значення у своїй педагогіці К. Д. Ушинський. Моральне виховання, на його думку, має бути нерозривно пов'язане з розумовим і трудовим вихованням дітей [4].

Перша школа виховання зростаючої людини – сім'я. Тут вона вчиться любити, терпіти, радіти, співчувати. Будь-яка педагогічна система без сім'ї - чиста абстракція. В умовах сім'ї складається емоційно-моральний досвід, сім'я визначає рівень і зміст емоційного та соціального розвитку дитини. Тому так важливо допомогти батькам зрозуміти, що розвиток особистості дитини не має йти стихійним шляхом.

Сьогодні потенційні можливості сім'ї зазнають серйозних трансформацій. Відбувається зниження її виховного потенціалу, зміна її ролі в процесі первинної соціалізації дитини. Сучасним батькам доводиться нелегко через

брак часу, зайнятість, недостатність компетентності в питаннях дошкільної педагогіки та морального виховання. Найближче до дошкільника і проблем його виховання стоять педагоги ЗДО, зацікавлені у створенні сприятливих умов для розвитку кожної дитини, підвищенні ступеня участі батьків у вихованні своїх дітей. Повноцінне виховання дошкільника відбувається в умовах одночасного впливу сім'ї та дошкільного закладу. Діалог між закладом дошкільної освіти і сім'єю будується, як правило, на основі демонстрації вихователем досягнень дитини, її моральних якостей, здібностей тощо. Педагог у такій позитивній ролі приймається як рівноправний партнер у вихованні [3, с. 181].

Для того, щоб батьки стали активними помічниками вихователів у патріотичному вихованні дітей, необхідно залучити їх до життя дошкільного закладу. Робота з сім'єю є складним завданням, як в організаційному, так і в психолого-педагогічному плані. Розвиток такої взаємодії передбачає кілька етапів.

Перший етап – демонстрація батькам позитивного образу дитини, завдяки чому між батьками та вихователями складаються доброзичливі стосунки з установкою на співпрацю. Значимість цього етапу визначається тим, що найчастіше батьки фіксують свою увагу лише на негативних проявах розвитку та поведінки дитини.

На другому етапі батькам дають практичні знання щодо формування патріотичних почуттів у дитини. При цьому використовуються різні форми та методи. Це можуть бути загальні батьківські збори, групові тематичні виставки дитячих робіт, конкурсні програми, проекти тощо.

Третій етап передбачає ознайомлення педагога з проблемами сім'ї в питаннях патріотичного виховання дитини. Тут проявляється активність батьків, які можуть не тільки поділитися сімейним досвідом виховання, розповісти про індивідуальні прояви дитини, а й попросити поради у вихователів з проблем, що їх цікавлять.

Таким чином, встановлення довірчих стосунків з батьками плавно веде до

спільного дослідження і формування патріотичної особистості дитини. У цьому процесі важливу роль відіграє професійна компетентність педагогів закладу дошкільної освіти, що має на увазі під собою не тільки сукупність знань і досвіду, а й особистісні патріотичні якості вихователя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. Дошкільне виховання. 2015. №8. С. 2-7.
2. Кузьмук Л. Плекаємо патріотів. Досвід організації роботи з педагогами та батьками. Дошкільне виховання. 2018. №8. С. 14-16.
3. Матвієнко С. І. Специфіка патріотичного виховання у дошкільному дитинстві. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку: кол. моногр. за заг. ред. О.Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 169-198.
4. Ушинський К. Д. Про народність у громадянському вихованні / Вибрані твори: В 2-х т. Т. 1. К., 1983. 279 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ЛОГОРИТМІКИ
З ДІТЬМИ ІЗ ЗАЇКАННЯМ**

Галущенко Вікторія Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти і реабілітації,
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»

Пастерчук Вікторія Анатоліївна

Магістр II року навчання

Анотація. Статтю присвячено висвітленню науково-теоретичних та практичних підходів до дослідження компонентів усного мовлення у дітей із заїканням, дослідженню ефективності різних підходів та методів роботи з дітьми засобами логоритміки, погляди на проблему заїкання, форми та причини виникнення цієї мовленнєвої вади, становлення сучасного міждисциплінарного підходу до корекції заїкання. За допомогою засобів логоритміки у дітей відбувається мовленнєвої комунікації, узгодження усіх рухів загальної та дрібної моторики пальців рук та ритмічними рухами всього тіла, виробляються нові мовленнєві рухові навички, мовлення пов'язується з відчуттям спокою та впевненості, підвищенню рівня самооцінки та віри в успішне подолання власних проблем.

Ключові слова: заїкання, корекційно-логопедична робота, засоби логоритміки, діти старшого дошкільного віку.

Заїкання – є складним розладом мовлення, що характеризується порушенням плавності, ритму, темпу, виникненням запинань, повторів звуків і складів унаслідок мовленнєвих судом через перенапруження чи стреси. Логоневроз негативно впливає на емоційний стан дитини, її соціальну адаптацію та взаємодію з оточуючими. Діти з заїканням часто відчувають невпевненість, тривогу та страх перед спілкуванням, що ускладнює їхній

розвиток і навчання. У зв'язку з цим виникає потреба у розробленні ефективних методів корекції заїкання, які не тільки поліпшують мовлення, але й позитивно впливають на психоемоційний стан дитини. [1; 3; 5; 6].

Одним із перспективних підходів у корекційній роботі є логоритміка - технологія, що поєднує рухову активність з мовленнєвими вправами з музичним супроводом та без нього. В дошкільному віці, без вчасного виявлення і відповідної корекційної роботи, заїкання виступає системним розладом психічної діяльності в когнітивних, емоційних і поведінкових аспектах. [2; 4].

Отже, вчасне виявлення нозології у дітей й ефективне комплексне подолання – вагомі завдання психолого-педагогічної роботи, насамперед у ЗДО. Тому важливо визначити особливості організації занять з логоритміки для дітей з заїканням, враховуючи специфіку їхніх потреб, можливостей та індивідуальних особливостей розвитку [3; 6].

Логоритміка, як метод корекції мовленнєвих порушень отримала значну увагу в наукових дослідженнях та практичній логопедії. У працях таких вчених, як, О. Боряк, В. Галущенко, С. Конопляста, В. Кондратенко, Н. Манько, М. Шеремет на інш. було висвітлено принципи використання ритму та руху для розвитку мовленнєвих навичок у дітей з різними вадами мовлення. Їхні дослідження підкреслюють, що поєднання мовленнєвих вправ із фізичною активністю сприяє кращій координації, розвитку слухового сприйняття та поліпшенню дихання, що є ключовими для дітей із заїканням [1]

Окремо слід відзначити дослідження В. Шкловського, який вивчав специфіку логопедичних підходів у роботі з дітьми, що страждають на заїкання. В його роботах акцентується увага на важливості комплексного підходу, що включає не лише мовленнєві вправи, але й ритмічні та дихальні техніки.

В. Шкловський звертає увагу на необхідність індивідуалізації занять, оскільки діти з заїканням мають різні рівні тривожності, мотивації та психоемоційної стабільності. [3; 5].

Останні дослідження також підтверджують ефективність застосування

логоритміки. Відповідно до цього, у роботах Ю. Рібцун, О. Майчук підкреслюється, що ритм та рух позитивно впливають на мовленнєву активність дитини, допомагають знизити рівень тривожності та поліпшити координацію. Дані дослідження свідчать про те, що заняття з логоритміки сприяють загальному розвитку мовлення, включаючи повільність і темп. [5].

Проте, незважаючи на накопичений досвід і позитивні результати, питання організації занять з логоритміки для дітей з заїканням залишається актуальним. Деякі дослідження звертають увагу на потребу в розробці більш структурованих і адаптованих програм для роботи з такими дітьми. Як стверджує О. Літовченко, не всі вправи підходять для дітей з різними формами заїкання, і тому необхідно більше уваги приділяти індивідуальним особливостям кожної дитини. [1; 3; 5].

Таким чином, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що логоритміка є ефективним методом корекції заїкання у дітей, проте питання оптимальної організації занять, їхньої адаптації до індивідуальних особливостей дітей та включення сучасних підходів потребує подальшого вивчення.

Першочерговим етапом планування корекційної роботи з дітьми із заїканням є дослідження особливостей організації занять з логоритміки для дітей із заїканням, визначення ефективних методів і підходів до побудови таких занять, а також аналіз їх впливу на корекцію мовленнєвих порушень. Необхідно окреслити основні принципи, що сприяють розвитку мовленнєвих навичок у дітей з заїканням, з урахуванням їхніх психофізичних особливостей, рівня тривожності та індивідуальних потреб. [1; 2; 3; 5].

Організація занять з логоритміки для дітей з заїканням має враховувати особливості цього мовленнєвого порушення та індивідуальні потреби кожної дитини. Важливо створити сприятливі умови для формування правильних мовленнєвих навичок, забезпечити зниження тривожності та формування позитивного ставлення до мовлення. Основними завданнями таких занять є поліпшення дихання, розвиток просодії, формування взаємозв'язку моторики з

мовленнєвою діяльністю. Все вище сказане, допомагає дитині із заїкуванням, змінити ставлення до спілкування, її найближчого соціального оточення та власного мовленнєвого порушення. [2; 4; 5].

Заняття з логоритміки включає кілька етапів, кожен з яких спрямований на досягнення певних корекційних цілей:

- *Вступна частина.* Мета – створити сприятливу емоційну атмосферу для дитини. Він може включати елементарні рухові вправи, дихальні розминки та вправи на розслаблення. Важливо на цьому етапі забезпечити плавний перехід до основних завдань, щоб дитина почувалася впевнено.

- *Основна частина.* Включає вправи на розвиток ритмічного дихання, формування мовленнєвого ритму та координацію рухів з мовою. Тобто, під час вимови фраз дитина виконує прості ритмічні рухи, такі як крокування або плескання в долоні. Завдяки цьому формується ритмічна організація мовлення, що допомагає зменшити прояви заїкання.

- *Заклучна частина.* На цьому етапі важливо закріпити позитивний емоційний настрій та провести релаксаційні вправи. Вправи на розслаблення допомагають дитині відчувати полегшення і заспокоєння після активної діяльності.

Особливістю роботи з дітьми за означеною нозологією є те, що робота з розвитку ритмічної здібності відіграє важливу роль у корекції мовлення у дітей із заїканням, допомагає нормалізувати темп і повільність мовлення. Організація рухових вправ повинна бути тісно пов'язана з ритмікою мовленнєвих завдань. Наведемо декілька прикладів: дитина може супроводжувати вимову звуків або фраз ритмічними рухами тіла (кроками, стрибками, плесканням). Це допомагає інтегрувати рухову активність з мовленнєвою функцією, знижуючи напругу в артикуляційному апараті. [1; 4; 6].

Окреме місце у заняттях займають дихальні вправи, оскільки у дітей із заїканням часто спостерігаються порушення дихання під час мовлення. Правильне дихання сприяє формуванню плавного мовленнєвого потоку та зменшенню блоків і зупинок під час розмови. Основні дихальні вправи повинні

бути простими та ритмічними, з поступовим ускладненням. Для прикладу, можна використовувати вправи на глибокий вдих носом і повільний видих ротом під час вимови звуків чи фраз. [1; 3; 5].

Особливо важливо вказати те що, кожна дитина із заїканням має свої особливості та рівень мовленнєвих труднощів. Тому під час організації занять важливо використовувати індивідуальний підхід, підбираючи вправи відповідно до можливостей дитини. Не викликає сумнівів той факт, що деяким дітям більше підходять вправи з активною руховою діяльністю, тоді як іншим необхідно зосередитися на дихальних вправах та поступовому розвитку мовлення без зайвої фізичної активності. Переважно діти з цією вадою мовлення, часто відчують психологічний дискомфорт під час спілкування, тому під час занять важливо забезпечити емоційну підтримку. Логопед повинен мотивувати дитину, підкреслювати її успіхи та створювати позитивну атмосферу. Важливо, щоб дитина не боялася помилок і відчувала підтримку з боку дорослого. [1; 3; 5].

Безперечно, що гра є невід'ємною частиною занять з дітьми молодшого віку. Включення ігрових елементів у логоритміку допомагає дитині легше засвоювати нові навички та знижує рівень тривожності. Тобто, можна використовувати музичні ігри, у яких дитина повинна повторювати певні рухи у такт музиці, одночасно вимовляючи звуки або фрази [4; 6].

Сутність викладеного дає підстави стверджувати що, організація занять з логоритміки для дітей із заїканням вимагає комплексного підходу, який включає дихальні, мовленнєві та ритмічні вправи, а також врахування індивідуальних особливостей дитини. Логоритміка допомагає не лише поліпшити мовленнєві навички, але й сприяє емоційному розвитку, формуючи впевненість у дитині та її здатність до успішної комунікації [2; 3; 4].

На основі цього ми переконуємося в тому, що правильно побудовані заняття сприяють покращенню мовленнєвих навичок, нормалізації темпу та плавності мовлення, а також знижують рівень тривожності та психологічного дискомфорту, що часто супроводжує заїкання. Логоритміка допомагає

зміцненню та здійснює корекцію загальної моторики дитини, координує рухи певних м'язових груп і тому є своєрідною частиною лікувальної фізичної культури. Ця складова лікувально-оздоровчої системи з профілактики заїкання позитивно впливає на емоційний стан, загальну моторику та поведінку молодших дошкільників. [3; 5].

Загалом, логоритміка є важливим інструментом у корекційній роботі з дітьми, які мають заїкання, і дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення мовленнєвих проблем та сприяти всебічному розвитку дитини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галущенко В.І. Аспекти побудови корекційно-стимулюючого середовища дітей раннього віку з порушеннями психо-мовленнєвої та рухової сфери *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2021. Vol. IX (100), Issue 256. P. 11-15.
2. Галущенко В.І. Особливості стану та формування емоційної лексики у дітей з порушеннями мовлення Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. Наук. Праць К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, Вип., 2019 - С. 52-64
3. Колупаєва А. А., О. М. Таранченко Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
4. Призванська Р. До питання використання музично-ритмічної діяльності у корекції заїкання / Р. Призванська // *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2023. № 1. С. 58-62.
5. Літовченко О. В. Заїкання у дітей: профілактика і корекція: навч. посіб. Одеса: ТОВ Лерадрук, 2021. 248 с.
6. Рібцун Ю. В., Майчук О. Є. Логоритміка як засіб діагностики заїкання в дітей дошкільного віку. *Pedagogical Sciences Theory and Practice*. 2024. № 1. С. 34–43.

РОЗВИТОК ЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Гуляк Оксана Богданівна

к.п.н., доцент
ЛНУ ім. Івана Франка
м. Львів, Україна

Необхідність досягнення етичного консенсусу актуалізується внаслідок загострення викликів у сучасному глобалізованому світі. У статті з'ясовуються деякі закономірності особистісно-професійного становлення студентів університету в процесі іншомовної підготовки, зокрема в аспекті розвитку їхньої етичної свідомості. Пропонуються методи її вдосконалення засобами навчального контенту та відповідної організації комунікативно-когнітивної діяльності при навчанні іноземної мови.

Ключові слова: етичний консенсус, комунікативно-когнітивна діяльність, соціальна компетентність, позитивне мислення, особистісно-професійна реалізація.

За умов загострення суперечностей глобалізованого світу актуалізується необхідність мирного співіснування та співпраці, визначення політичних, економічних, культурних та соціальних передумов, які б уможливили досягнення міжнародного етичного консенсусу на ґрунті відповідальності та обов'язку перед суспільством.

Знову йдеться про глобальну етику, яка забезпечує права та свободу усіх членів соціуму, акцентуючи при цьому на таких фундаментальних правах людини, як право на особисту свободу, особисту безпеку, свободу думки і совісті, слова і самовираження, інтелектуальну і культурну свободу, моральну рівність тощо [1, с. 5].

Освітньо-професійна підготовка у вищій школі, з огляду на вище зазначені пріоритети у сучасному суспільстві, акцентує на засвоєнні у процесі іншомовної підготовки суспільного досвіду, культурних надбань нації, цінностей загальнолюдської культури, що забезпечується, передусім, завдяки творчому характеру мови, яка є інструментом мислення, а отже й свідомості людини.

Власне, це й сприяє розвитку свідомості та самосвідомості молодій людині, зокрема етичній. Оволодіння іноземною мовою виводить особистість на новий рівень світосприйняття через ознайомлення з новою культурою, новим світоглядом, оскільки кожна мова, за твердженням мовознавців, по-своєму інтерпретує об'єктивну дійсність, по-своєму трактує пізнаваний світ, робить свій внесок у загальнокультурну традицію пізнання, що оптимізує досягнення етичного консенсусу з метою гармонізації суспільних відносин у сучасному суперечливому світі.

Молоді люди, як правило, свідомі своїх прав, не завжди розуміють свої обов'язки та відповідальність перед собою, своєю спільнотою та суспільством. Навчальний контент при вивченні іноземної мови повинен пропонувати взірці розвитку моральної свідомості та самосвідомості, вирішення етичних питань, наприклад, збереження власного здоров'я, економічного благополуччя, інтелектуально-духовного вдосконалення. При цьому основним зобов'язанням щодо своєї особистості залишається реалізація свого особистісного потенціалу своєї справжньої сутності, яку, за твердженням психологів-гуманістів, людина повинна розкрити, тобто пізнати в процесі своєї життєдіяльності з метою реалізації своїх вроджених інстинктів, здібностей, таланту, що й становить «здоровий» і бажаний розвиток особистості [2].

У процесі іншомовної підготовки студенти розвивають здатність до рефлексії, яка вважається необхідною умовою автономії особистості [3, с. 6]. На думку української вченої Вознюк Н. М., принципове обмеження пізнавальних можливостей людини щодо самої себе, веде до приниження та викривлення життєвих функцій самосвідомості, означаючи заперечення її

можливості усвідомлювати те, що вона думає, відчуває, робить за законами добра [4, с. 50]. Схильність особистості до рефлексії – осмислення власних дій і їхніх закономірностей, часом хворобливо загострених роздумів над власним душевним станом – переводить людину на наступний рівень духовного розвитку – ступінь індивідуальності, яка відображає глибинний сокровенний розвиток людини, визначає її ціннісні орієнтації, напрям та основні тенденції її особистісно-професійної реалізації.

Особистість з етичною свідомістю здатна до позитивного мислення, спроможна критично оцінювати, переживати і долати особисті недосконалості, не втрачаючи почуття власної гідності і самодостатності. Використання ігрового методу в процесі іншомовної підготовки забезпечує таку когнітивно-комунікативну діяльність студентів, яка оптимізує вироблення позитивного мислення, здорової ментальної установки на “сприйняття себе і своєї природи без засмучувань і скарг” [2].

Гра підтримує вияв гумору на вербальному та ситуативному рівнях і, таким чином, є важливим засобом підвищення самооцінки молодшої людини, вдосконалення її самосвідомості. Використання чинника гумору при вивченні іноземної мови гармонізує інтеракцію між викладачем та студентами, між членами групи, підвищує мотивацію до оволодіння іноземною мовою за рахунок створення емоційно насичених навчальних комунікативних ситуацій. Прихильники ігрового методу навчання констатують, що заняття з іноземної мови є чудовим середовищем для застосування гумору і отримання максимальної користі від цього [5]. Передусім, гумор є певним захисним механізмом, який зменшує психологічну напругу, притаманну ситуаціям фрустрації, які інколи мають місце при вивченні іноземної мови, а також чудовим регулятором комунікації, що спрямовує її у безпечне русло, визначаючи межі дискусії.

Таким чином, якість інтеракції, яка виникає при іншомовному спілкуванні, істотно впливає на рівень етичної свідомості її учасників. Вдосконалення моральності молодшої людини у процесі навчання іноземної

мови відбувається шляхом її свідомого налаштування на добро, етичні норми, а також розширення її знання про те, що таке добро і які шляхи до нього.

Етична свідомість спонукає людину ставати кращою і творити красу навколо себе приязню стосунків. Особистість має усвідомлювати свої зобов'язання перед суспільством, спільнотою, до яких вона належить. Розуміння того, яка поведінка є загальноприйнятною у різних колах суспільства, які знання, вміння та навички є необхідними для ефективної взаємодії з соціумом, визначають терміном “соціальна компетентність особистості”. У психолого-педагогічній науці дану компетентність трактують, як «складну, інтегративну характеристику особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, ціннісних орієнтацій, переконань, що сприяють активній взаємодії із суспільством, налагодженню контактів з різними групами та особами, участі у соціально значущих проектах, продуктивному виконанню різних соціальних ролей» [6, с. 10].

Використання особистісно орієнтованого, співробітницького, діяльнісного, комунікативно-когнітивного, соціокультурного підходів до реалізації іншомовної підготовки студентів у площині інтерактивного навчання створює оптимальні умови для вдосконалення соціальної компетентності студентів, яка відображає ступінь їхньої соціалізованості та етичної свідомості.

Моральні стосунки не залежать від кровних уз, але є результатом свідомого вибору таких цінностей, як дружба, гідність, взаємоповага, толерантність, національна незаангажованість тощо. Члени суспільства мають певні зобов'язання перед своїми спільнотами, наприклад, на рівні: викладач - студент, продавець — покупець, лікар — пацієнт і т. д. Насамперед, йдеться про культуру спілкування, від якого залежить порозуміння між людьми.

Обговорення на занятті з іноземної мови типових проявів повсякденного життя, різноманітних фахових ситуацій у майбутній професійній діяльності забезпечує сталу мотивацію студентів до оволодіння іноземною мовою, прискорює їхнє особистісно-професійне становлення, передусім за рахунок

поглиблення когнітивних навичок та вдосконалення емоційно-комунікативної сфери їхньої особистості. Прискорення когнітивних процесів при вивченні іноземної мови зумовлюється інтенсивним використання мови як засобу пізнання та комунікації. Оскільки мову вважають органом, що творить думку, іноземна мова може бути засвоєна з комунікативною метою лише як інструмент думки, оскільки комунікативний зміст у процесі спілкування не лише передається, але й створюється у результаті мовленнєво-розумової діяльності.

Інтенсивне навчання іноземної мови розвиває також емоційно-мотиваційний аспект особистості. Формування стану радості та задоволення у процесі оволодіння іноземною мовою виникає за умови перенесення акценту з форм навчальної діяльності на зміст навчання. Цікавий, актуальний, наближений до життя та реальних професійних ситуацій зміст спонукає до роздумів, дискусії, оптимізує чуттєво-емоційне сприйняття дійсності, забезпечує розвиток естетичного смаку як здатності відчувати й оцінювати прекрасне у природі, мистецтві, суспільстві, принагідно уможлиблюючи розвиток етичної свідомості особистості, яка спрямована на творення краси і культури людських взаємин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Kurtz, P. Declaration of Interdependence: A New Global Ethics. *Free Inquiry* Fall 1988. Volume 08, No 4. PP. 4–7.
2. Maslow, A. H. (1950). Self-Actualizing People: A Study of Psychological Health. *Personality Symposia*. Symposium № 1 on Values. P. 11-34.
3. Zadorozhna I. Reflective Foreign Language Teaching and Learning of University Students. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2017. № 4. С. 6 –12. DOI: <http://dx.doi.org/10.25128/2415-3605.17.4.1>.
4. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості : навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 196 с.
5. Volkan, S., Goodboy, A. (2015). Exploratory theoretical tests of the

instructor humor- student learning link. *Communication Education*. Vol. 64. Iss.1. P.45–64.

6. Зарубінська, І. Б. (2011). *Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04*. Київ.

**ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»
У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Деркач Катерина Віталіївна,
магістрантка спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література. Англійська мова)

Рудь Ольга Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

Анотація: У статті проаналізовано різні підходи вчених до визначення понять «компетентність», розглянуто потрактування «компетенція» і «компетентність» у науковій літературі. Визначено поняття «лексична компетентність», виділено її складові: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, рефлексивний та поведінковий компоненти.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісне навчання, лексична компетентність, компоненти лексичної компетентності.

Зміст освіти в Україні останні п'ять років підлягає активній модернізації. Переїнявши досвід різних європейських країн, Міністерство освіти й науки України взяло курс орієнтації навчальних програм і педагогічних технологій на компетентнісне навчання. Національна доктрина розвитку України у ХХІ столітті встановила таку мету української системи освіти: «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [1, с. 2-4].

Компетентнісне навчання — це особливий вид спрямованості освітнього

процесу на досягнення результатів у навчанні, за якими у здобувача освіти формуються загальні (ключові) і спеціальні (предметні) компетентності. Визначальними категоріями компетентнісного підходу в освіті є поняття компетенції та компетентності, які в педагогічній науці достатньо плідно розробляються і різнобічно розглядаються, проте досі не мають однозначного змісту і визначення.

Зауважимо, що терміни «компетенція» і «компетентність» потрібно використовувати не як синоніми, а як різнорівневі, але пов'язані між собою поняття. Встановлюючи співвідношення між поняттями «компетенція» й «компетентність», зазначаємо необхідність їх розмежування. Укладачі тлумачних словників української мови подають таке визначення цих понять: «компетентність — 1) властивість, яка ґрунтується на знаннях, 2) наявність певних знань в якій-небудь галузі [2, с. 536]; «компетенція — 1) добра обізнаність із чим-небудь, 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» [2, с. 536].

У Словнику термінів та понять сучасної освіти компетентність трактується як: «1) знання, досвід у тій або іншій галузі; 2) інтегральний прояв професіоналізму, у якому об'єднуються елементи професійної та загальної культури, досвіду, стаж педагогічної діяльності й педагогічної творчості; 3) інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції, що будується на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь» [3, с. 74]. Компетенція ж розглядається як: 1) «відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до професійної компетентності працівника, необхідна для його якісної продуктивної діяльності; 2) сукупність завдань, повноважень, функцій, прав та обов'язків державного органу або посадової особи, що визначаються нормативно-правовими державними актами чи локальними актами організації» [3, с. 75].

Для чіткого розмежування понять «компетенція» та «освітня

компетенція» науковці подають ще одне визначення: «Компетенція освітня - сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня, необхідних для здійснення особистісної і соціально значущої продуктивної діяльності стосовно об'єктів реальної дійсності» [4, с. 23].

Компетентність розглядається через призму діяльності людини, яка володіє відповідною компетенцією, чи закладу, органу управління, що має права для вирішення якого-небудь питання. Ключовим у понятті компетентності є характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією. Компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми.

Основна відмінність між поняттями «компетенція» і «компетентність» полягає в тому, що компетенція визначається державою, певними установами або окремими особами, які організують той чи інший вид діяльності, а компетентність набувається у процесі оволодіння знаннями, вміннями, навичками (компетенціями) і вказує на здатність та нахил особистості до виконання певного виду діяльності [3, с. 75].

У педагогіці пропонується декілька класифікацій компетентностей. Наприклад, О. В. Овчарук традиційно виділяє три групи компетентностей:

- 1) особистісні – це ті компетентності, що стосуються самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності;
- 2) комунікативні – це такі компетентності, що стосуються взаємодії людини з іншими людьми;
- 3) діяльнісні – особливі компетентності, що стосуються діяльності людини, яка проявляється у всіх її типах і формах [5, с. 79].

У «Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти України» серед основних груп компетенцій названі соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку і самоосвіти, продуктивної творчої діяльності [6].

Відповідно до поділу змісту освіти на загальну метапредметну (для всіх предметів), міжпредметну (для окремого циклу предметів або освітніх галузей) і предметну (для кожного навчального предмета), вважаємо найбільш влучною класифікацію в трирівневій ієрархії компетентностей, яку активно підтримували О. І. Пометун та О. Г. Ярошенко:

1) ключові компетентності – такі компетентності, що відносяться до загального (метапредметного) змісту освіти;

2) загальнопредметні компетентності – ті, що відносяться до певного кола навчальних предметів та освітніх галузей;

3) предметні компетентності – окремий вид рівнів компетентностей, що мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних предметів [5, с. 74].

Глибокий аналіз наукових джерел демонструє, що вчені прагнуть з'ясувати особливості поняття «лексична компетентність» з урахуванням усіх ланок шкільної освіти. Зокрема, Н. Сіранчук із перспекцією на мовну підготовку учнів початкової школи з'ясовує, що це «здатність особистості швидко і якісно, на рівні програми оперувати не словами, а семантичними полями, зі складу яких людина обирає потрібне слово, словосполучення, щоб із можливою точністю висловити свою думку вмовленні, спілкуванні, з опорою на граматичну структуру мови (макроструктуру мови)» [7, с. 231].

На окрему увагу заслуговує думка В. Новосьолової, яка вкладає в поняття «лексична компетентність» оволодіння «лексичними засобами мови й умінні користуватися ними, передбачає багатий словниковий запас; правильне вживання слова відповідно до поняття, що це слово виражає; ураховує можливості лексичної сполучуваності слів» [8, с. 14].

Повністю підтримуємо тези О. Кучерук, яка трактує лексичну компетентність як інтегративне особистісне утворення (синтез релевантних знань, умінь, ставлень, досвіду та ін.), «що дає змогу застосовувати лексичні знання в навчально-мовній практиці, у ірізних видах мовленнєвої діяльності й ситуативно виправдано користуватися лексичними засобами під час

спілкування в умовах соціальної комунікації» [9, с. 198-214].

Науковці зауважують, що лексична компетентність – це заснована на лексичних знаннях, навичках, уміннях, а також особистісному мовному та мовленнєвому досвіді здатність людини визначати контекстуальне значення слова, порівнювати обсяг його значення в двох мовах, розуміти структуру значення слова і виділяти специфічно національне в значенні слова [10, с. 144]. Беручи до уваги цю думку, зауважимо, що лексична компетентність є складним утворенням, до складу якого входять: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, рефлексивний та поведінковий компоненти.

Мотиваційний компонент визначає цілі і мотиви навчання лексиці, стимулює активність студентів до вивчення української мови. Завдяки когнітивному (навчальному) компоненту формуються знання про лексичні одиниці, а також вплив на активність їхнього подальшого застосування на практиці. Діяльнісно-практичний компонент відповідає за вміння застосовувати і сприймати лексичні одиниці в процесі комунікації. За допомогою рефлексивного компоненту здійснюється аналіз рівня володіння та правильність застосування засвоєних лексичних одиниць у мові. Поведінковий компонент передбачає вміння самостійно працювати з лексичними одиницями.

Отже, лексична компетентність, як відповідна інтегральна якість особистості, поєднує у собі різні види компетенцій, опанування якими є необхідною умовою для забезпечення ефективного процесу комунікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. *Шкільний світ*. Київ: «Київська правда». 2001. Вип. 1. С. 1-25.
2. Яременко В. В., Сліпушко О. М.. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). Том 1. Київ: «АКОНІТ». 2006. 926 с.
3. Михайлова Л. М., Пагава О. В., Проніна О. В. Словник термінів і понять сучасної освіти. Сєверодонецьк. 2020. 194 с.
4. Гушлевська І. В. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній

педагогіці. *Шлях освіти*. 2004. Вип. 3. С.22-24.

5. Паращенко Л. І. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників : практичні підходи. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ. 2004. С. 71-84

6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затв. Постановою Кабінету Міністрів України № б/н від 30 вересня 2020 року. URL : www.mon.gov.ua/...standart/post_derzh_stand

7. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови. Дис. ... д. пед. наук. Рівне, 2018. 428 с.

8. Новосьолова В. І. Особливості роботи з формування лексичної компетентності учнів основної школи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. №7. 2014. С.12–19.

9. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика: монографія. Житомир: «ЖДУ ім. І.Франка». 2011. 420 с.

10. Полянничко О.Д. Компоненти змісту лексичної компетентності майбутніх учителів історії. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 13. Том 2. Ужгород, 2020. С. 143–146.

**ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО
НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Драганюк Сергій Володимирович

старший викладач кафедри
вищої математики та статистики,
кандидат фізико-математичних наук
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Корсакова Інна Павлівна

здобувачка вищої освіти ступеня магістр
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
асистент вчителя
Великомихайлівський ліцей
Великомихайлівської селищної ради

Анотація: у статті розглянуто поняття інклюзивного навчання математики учнів з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти. Підкреслено важливість створення умов для рівного доступу до знань, незалежно від фізичних або психічних особливостей. Розглянуто різні методики в контексті викладання математики в інклюзивних класах.

Ключові слова: інклюзивне навчання, особа з особливими освітніми потребами, інклюзивні методики та засоби викладання математики.

Поняття «інклюзії» передбачає рівні права кожної особи на здобуття якісної освіти, забезпечення рівного доступу до знань та розвитку, не зважаючи на її особливості та відмінності.

Всі діти без винятку потрібні нашому суспільству. Навчаючись у звичайних закладах середньої освіти, учні з особливими освітніми потребами взаємодіють з дітьми стандартного рівня розвитку, це допомагає налагодити між ними товариські відносини, вони стають більш толерантними, гуманними,

чуйними, готовими до взаємної допомоги.

Інклюзивне навчання передбачає надання освітніх послуг для дітей з різними особливостями, створення необхідних умов задля розкриття їх сильних сторін, потенціалу та здібностей, а також залучення учнів у всі сфери життя на однакових правах з іншими членами суспільства.

Категорії дітей з особливими освітніми потребами чисельні та різноманітні, тому їх педагоги потребують спеціальних знань, помічників, зокрема асистентів, та добре налагоджених контактів з відповідними спеціалістами та батьками. При цьому учні, які мають особливості фізичні або психічні, потребують спеціального обладнання, іноді і спеціалізованих підручників або архітектурної доступності, допомоги у навчанні, а також психологічної підтримки для встановлення міцних та доброзичливих стосунків з іншими учнями та вчителями. Педагогам необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей та пристосовуватись до їх освітніх потреб. В інклюзивному середовищі мають працювати такі люди, які готові у тісному взаємозв'язку з батьками, психологами, корекційними педагогами змінюватися разом з дітьми. Для цього створюються команди психологічного супроводу, всі учасники яких спільно працюють в інтересах дитини [1].

Праця вчителів математики в інклюзивному середовищі – це виклик, адже в класі можуть бути діти з різними математичними здібностями, які вони повинні діагностувати та вибудувати стратегію впливу на розвиток майбутніх позитивних результатів. При пошуку наявних математичних знань, педагоги мають звертати увагу на гармонійний розвиток дитини в цілому та на те, як вона орієнтується в оточуючому середовищі. Це дозволить оцінити її рівень готовності до майбутнього життя та передбачити навчальні труднощі при вивченні, зокрема тієї чи іншої математичної теми.

Фундаментальні елементи для вивчення математики в інклюзивному класі, завдяки яким підтримуються не лише діти з особливими освітніми потребами, а й всі учні:

1. Високі очікування

2. Розвиток доброзичливих стосунків і обізнаність про учнів
3. Інклюзивне навчальне середовище
4. Навчальна програма, що відповідає віку, інтересам і здібностям
5. Якісний зворотний зв'язок
6. Залучення через практичний підхід
7. Розвиток самостійності.

Сукупна дія цих елементів має важливе значення. Це основа, на якій будується урок [2].

Учням, які мають особливі освітні потреби, зазвичай притаманний темп навчання, який характеризується повільним сприйняттям та запам'ятовуванням. Отже педагоги при необхідності повинні використовувати індивідуальні підходи викладання навчальної програми, зокрема з математики, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для нормотипових учнів з різним рівнем здібностей.

Таким чином викладання математики в закладах загальної середньої освіти в інклюзивному середовищі вимагає застосування різних підходів, які враховують потреби учнів з різними можливостями та рівнем підготовки. Вони можуть бути різноманітними в кожному конкретному випадку в залежності від потреб тієї чи іншої дитини [3]. Декілька методик, які можуть бути ефективними при вивченні математики в інклюзивному класі:

1. Диференційоване навчання, тобто створення різнорівневих завдань для учнів з навчальними здібностями та рівнем знань, які різняться. Цей підхід допомагає враховувати особливості кожного учня, що є надзвичайно важливим у контексті інклюзії. Завдання можуть бути поділені на кілька рівнів, це дозволить дітям із різними можливостями виконувати вправи, які відповідають їх вмінням. Наприклад, для одного учня завдання можуть бути спрямовані на базове розуміння математичних понять, тоді як інший може отримати більш складні задачі. Важливо, щоб вони були чітко структуровані та підтримували інтерес до навчання у всіх учнів.

2. Робота в групах. Сприяє розвитку навичок співпраці, критичного мислення, а також допомагає учням засвоювати матеріал завдяки взаємному обміну знаннями та ідеями. Це можуть бути групи учнів з різним рівнем підготовки, що дозволяє сильнішим учням допомагати тим, хто має труднощі. Така структура корисна в інклюзивному середовищі, оскільки учні з різними освітніми потребами працюють разом, підтримуючи один одного. Це можуть бути також групи, де учні мають схожий рівень знань та інтересів, що дозволяє приділити більше уваги дітям, які потребують індивідуального підходу, наприклад, учням з особливими освітніми потребами.

3. Індивідуальний підхід при вивченні математики. Він є ключовим в успішному засвоєнні знань, адже учні мають різні навчальні можливості та потреби. Цей підхід дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного учня, такі як рівень підготовки та темп засвоєння матеріалу. Учитель може змінювати завдання залежно від потреб учня, також проводити індивідуальні заняття або консультації, пояснюючи складні моменти більш докладно. Цей підхід дозволяє створити умови, в яких кожен учень може досягти максимального успіху відповідно до своїх можливостей.

4. Створення учнями колективних або індивідуальних проєктів, що дає можливість застосувати математичні знання в життєвих ситуаціях. Діти обирають тему, досліджують її, і як результат створюють, наприклад, презентацію або модель будь-чого. Це дозволяє інтегрувати математику з реальним життям і спонукати учнів до самостійного мислення. Освітнє проєктування спрямоване на стимулювання розвитку аналітичних, дослідницьких, комунікативних, творчих та організаційних навичок. Таким чином, забезпечується тісний зв'язок між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням.

5. Використання ігрових методів у навчанні, коли всі учні, незалежно від їх особливостей, можуть набувати математичних знань через гру, що являється невід'ємною частиною викладання математики в інклюзивному середовищі. Таким способом учні легше засвоюють дисципліну, а вчитель формує

позитивне налаштування як до себе, так і до предмету, та підвищує загальний емоційний рівень, особливо у дітей з особливими потребами.

6. Використання візуальних матеріалів (таблиці, плакати, схеми, фотографії, будівельні різнобарвні конструктори, головоломки та пазли, рахівниці, ігри, роздатковий матеріал з паперу, картону, предмети навколишнього середовища, різноманітне обладнання, засоби навчання, зокрема малювання та креслення, природні матеріали). Завдяки їм діти з особливими освітніми потребами краще сприймають абстрактні математичні поняття.

7. Використання сучасних інформаційних технологій. В наш інноваційний час є можливість впроваджувати та застосовувати екранні засоби навчання у вигляді комп'ютерів, планшетів, сучасних освітніх платформ, інтерактивних дощок для перегляду або створення відеороликів, презентацій та інших ресурсів. Така наочність поєднується з поясненнями педагогів, які повинні бути змістовними та пробуджувати активність учнів. Доречним буде використання різних онлайн – сервісів та програм, за допомогою яких вчителі можуть створювати та роз'яснювати математичні завдання.

Не зважаючи на те, що сучасний світ комп'ютеризований і учні не уявляють життя без гаджетів, важливим та актуальним залишається підручник з математики, в якому розкритий весь зміст навчального матеріалу. Учням з особливими освітніми потребами треба самостійно вчитися користуватися та орієнтуватися у підручнику, виконувати за його допомогою домашні завдання.

8. Модульне навчання. Учні працюють з навчальним матеріалом, який поділений на модулі або частини. Вони можуть бути короткими (наприклад, для вивчення окремого математичного поняття) або тривалішими (для засвоєння кількох взаємопов'язаних тем). Також можуть включати відеоуроки, інтерактивні завдання та тести для самоперевірки, що дає можливість учням зупинитися на важких темах та повторити їх. Таким чином діти освоюють матеріал у власному темпі, з регулярним зворотним зв'язком. Кожен завершений модуль є досягненням, що підвищує мотивацію в учнів до

навчання.

Дітям з особливими освітніми потребами треба надавати інформацію таким способом, щоб були задіяні їх найбільш розвинені сильні сторони та органи чуття, при цьому слід не забувати про розвиток їх проблемних сторін. При вирішенні математичних завдань учням необхідно збільшувати час на їх виконання з покроковими інструкціями, також можливий поділ завдання на декілька частин та поетапна їх перевірка. Важливо хвалити учнів, підбадьорювати, заохочувати їх навіть найменші успіхи [4].

Існують сучасні засоби для навчання математики дітей з особливими освітніми потребами, такі як Нумікон, блоки Дьенеша та інші [5]. Ці методики особливо корисні для дітей молодшого шкільного віку, а також для тих, хто має труднощі з традиційними підходами при вивченні математики.

Нумікон — це навчальний інструмент, розроблений для розвитку математичних навичок у дітей, зокрема вивчення чисел, рахунку, арифметичних операцій. Метод базується на використанні кольорових пластикових пластинок, кожна з яких має певну кількість отворів. Основна мета — допомогти дітям візуалізувати числа та операції з ними. За допомогою цього методу учні можуть поєднувати різні пластинки, аби вивчати додавання, віднімання, множення та ділення. Візуальні й тактильні елементи сприяють кращому сприйняттю математичних взаємозв'язків.

Блоки Дьенеша — це дидактичний матеріал, призначений для розвитку логічного мислення у дітей. Ці блоки використовуються в педагогіці для розвитку математичних навичок, абстрактного мислення, а також для стимулювання уяви при розв'язанні завдань.

Блоки складаються з набору геометричних фігур, які мають різні властивості: форма (коло, трикутник, квадрат, прямокутник); колір (червоний, жовтий, синій); розмір (великий або маленький); товщина (товсті та тонкі блоки).

Кожен блок поєднує в собі кілька характеристик.

Завдяки цьому методу діти вчаться сортувати фігури за різними

ознаками, знаходити спільне й відмінне між об'єктами; робити висновки та розв'язувати завдання на основі логіки. Робота з блоками стимулює розвиток математичних понять, таких як форма, величина, порівняння.

Методики Нумікон та блоки Дьенеша допомагають розвивати не лише математичні навички, а й сприяють загальному розвитку мислення дитини.

Інклюзивна освіта існує, коли звичайна освітня система адаптується до потреб усіх учнів. Ефективне застосування вищенаведених методів допомагає забезпечити всім учням справедливий доступ до навчальної програми, організувати комфортне навчання дітей з особливими освітніми потребами, коли, незалежно від своїх особливостей, вони можуть успішно отримувати математичні знання [6]. Сучасні технології, адаптивні матеріали та гнучкі методи навчання можуть значно покращити процес опанування дисципліни в інклюзивних класах. Найкращі результати інклюзивна освіта дає тоді, коли вся шкільна громада готова реалізовувати її ідеї в повсякденній діяльності. Тому вчителі та їх асистенти мають навчатись, адаптовуватись під потреби дітей, підвищувати свою обізнаність задля добробуту всіх учасників нашого суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар К., Дорошенко Л. Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. 2-ге вид. Кривий Ріг, 2019. 170 с.

2. Гаяш О. Поради вчителям щодо навчання дітей із особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням : метод. рек. Ужгород : інформ.-вид. центр ЗППО, 2014. 108 с.

3. Тарасова В. Навчально-методичний комплекс з дисципліни "Спеціальні методики: методика навчання математики" : навч.-метод. посіб. Харків : "Смугаста типографія", 2018. 206 с.

4. Лапін А. Організаційно-педагогічні умови діяльності асистента вчителя у процесі реалізації змісту предметів природничо-математичного циклу в навчальному закладі з інклюзивною формою освіти : навч.-метод. посіб. Київ, 2015. 38 с.

5. Жигайло О. Нетрадиційні методики навчання математики дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 2(8). С. 339.

6. Колупаєва А., Таранченко О. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Київ : ін-т спец. педагогіки НАПН, 2012. 308 с.

**ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРІЇ МНОГОЧЛЕНІВ У КУРСІ МАТЕМАТИКИ
ПОЧАТКОВОЇ ТА БАЗОВОЇ ШКОЛИ**

Драганюк Сергій Володимирович

старший викладач кафедри

вищої математики та статистики,

кандидат фізико-математичних наук

Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського

Сулова Катерина Павлівна

здобувачка вищої освіти ступеня магістр,

Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського,

вчителька, Роксоланівська гімназія Дальницької сільської ради

Анотація: У статті описані методи навчання, які доцільно використовувати вчителям на уроках математики. Описуються проблеми та їх подолання, які виникають в учнів при вивченні окремих питань елементів теорії многочленів в початковій та базовій школі.

Ключові слова: методи навчання, многочлен, змінна, розв'язування задач, графік многочлена.

У сучасному світі, що швидко змінюється, роль освіти та навчальних закладів, зокрема шкіл, стає дедалі важливішою. Школа готує молоде покоління до майбутньої участі в розвитку нашої країни як в науковій сфері, сфері промислової та сільськогосподарської діяльності, так і у військовій справі. Сучасні зміни та технологічні досягнення ставлять перед вчителями нові завдання та виклики.

Війна, яка триває в нашій державі, має глибокий вплив на освітню сферу. В умовах воєнного стану роль школи в суспільстві стає ще складнішою. Воєнні конфлікти змінюють психологічний стан не лише учнів і педагогів, а фактично й кожного українця. Вчителі повинні не лише адаптуватися до даних умов, але

й забезпечити підтримку всіх учнів та колег. Зокрема саме на педагогів покладається велика роль у формуванні стійкості суспільства, шляхом забезпечення знань та навичок для побудови мирного та стабільного майбутнього. Отже, ми хочемо звернути увагу на деякі аспекти підготовки майбутніх вчителів математики у ВНЗ стосовно певних алгебраїчних теорій, зокрема теорії многочленів.

Студенти при вивченні математичних дисциплін, мають приділити серед іншого значну увагу темі «Многочлени». [1, с. 186] Дійсно на цій теорії безпосередньо базуються ті знання та навички, які вчитель використовує при викладанні учням знань декількох змістових ліній, зокрема таких як «Вирази» і «Рівняння та нерівності».

Розглянемо детальніше як використовуються многочлени в продовж початкової та базової школи. Вперше з поняттям про невідому величину учні знайомляться в 4 класі початкової школи, де вони розв'язують рівняння з однією невідомою на одну чи дві дії. Ліва частина цього рівняння по суті є лінійним многочленом. Робота з буквеними виразами продовжується в 5 класі під час вивчення теми «Числові та буквені вирази. Формули» [2, с. 64]. Дана тема є однією з надважливих у шкільному курсі математики. Під час її вивчення в учнів формуються базові знання для роботи з абстрактними моделями, діти готуються до сприйняття більш складних понять з алгебри. Основною з труднощів в даній темі є абстрактність букв у виразах. Дітям важко сприймати букви не як символи, а розуміти їх як змінні чи постійні величини, тобто що вони можуть набувати різних значень взятих з певної числової множини. При викладанні даної теми важливо використовувати завдання, які допоможуть учням розрізнити поняття змінної та константи. Вчителю математики необхідно використовувати багато різноманітних прикладів на застосування правил перетворення (спрощення) виразів, навчити учнів підставляти значення змінної у вираз та знаходити значення самого виразу. Учнім потрібно навчитись розв'язувати задачі прикладного характеру, що допоможуть зрозуміти принцип та необхідність застосування формул. Крім цієї

основної мети такий підхід переконає учнів як у необхідності вивчення математики через її застосування у реальному житті, так і встановить певні міжпредметні зв'язки.

Наступна тема «Рівняння», надаючи нові знання, також закріплює і попередній матеріал. В підручниках для 5 класу Нової української школи, саме в цих темах, є багато задач практичного характеру (на рух, економічного змісту, задачі на роботу), які розв'язуються не тільки арифметичним методом, а й алгебраїчним, що допомагає вчителю краще висвітлити застосування змінних в реальному житті. Ці задачі розвивають у дітей логічне та критичне мислення, а також формують навички застосовувати вже отримані знання в майбутньому, що є важливим для подальшого вивчення математики.

В 5 класі відбувається знайомство з поняттям «Степеня», а саме квадрат та куб числа. Під час його вивчення учні вчать підносити до степеня не лише числа, а й буквені вирази. Це є підготовкою до введення многочленів другого степеня у сьомому класі. З метою кращого засвоєння теми, вчителям необхідно давати можливість учням розв'язувати більше задач на знаходження площ фігур.

Лінія невідомих пронизує курс математики і в 6 класі. Вона розглядається при вивченні таких тем, як «Відношення і пропорції», «Відсоткове відношення двох чисел», в яких учні знаходять невідомі величини. Особлива увага приділена невідомим в розділі «Раціональні числа та дії з ними». В цьому розділі розглядаються переставна, сполучна та розподільна властивості множення раціональних чисел, також вводиться поняття «коефіцієнт». Ці поняття формують базові алгебраїчні знання в учнів. Зокрема в даному розділі продовжується вивчення нових методів та ширших класів рівнянь. На початку теми потрібно провести актуалізацію знань учнів, необхідних для розв'язання рівнянь: додавання, віднімання, множення та ділення чисел і виразів, введення поняття «змінної». Учні навчаються розв'язувати різні типи рівнянь першого степеня. На даному етапі вчителю важливо навчити учнів застосовувати різні правила для розв'язання рівнянь, такі як перенесення доданків у іншу частину

рівняння, спрощення рівнянь, множення та ділення обох частин рівняння на число, відмінне від нуля. Для цього важливо використовувати приклади, щоб учні зрозуміли логіку та алгоритм розв'язування. Для кращого засвоєння вчитель може використовувати картки з рівняннями, де учні мають швидко знайти невідомий результат. Цікавою буде і робота в групах, де учні будуть обговорювати свої думки та обирати методи розв'язання рівнянь, перевіряти один одного, що допоможе в кращому засвоєнні матеріалу. Для осучаснення навчання потрібно використовувати онлайн платформи для розв'язання рівнянь, наприклад Learning.ua.

Отримані знання закріплюються та поглиблюються в наступній темі «Розв'язування задач за допомогою рівнянь». Це передбачає наявність в учнів не лише розуміння арифметичних дій, але й розвитку логічного мислення та уміння перетворювати словесні умови задач в математичну форму (модель). На цьому етапі головним завданням вчителя є навчити учнів правильно розуміти та аналізувати умову задачі. Необхідністю є пояснити учням, що текстові задачі моделюють реальні життєві ситуації, які можна розв'язати за допомогою рівнянь. При вивченні теми учні мають не забувати, що потрібно перевіряти отримані результати на відповідність до умови задачі. Матеріал теми вводиться від найпростішого до складнішого. Також дуже корисною буде співпраця учнів у групах, для того щоб можна було обговорювати свої рішення, знаходити помилки та виправляти їх. Наступним кроком буде презентація свого розв'язку задачі з поясненням кожного кроку, що підвищує інтерес та мотивацію здобувачів освіти. При цьому теж можна використовувати онлайн платформи для розв'язання задач та закріплення матеріалу, наприклад Matific. Для кращого засвоєння вивченого матеріалу можна дати учням завдання творчого характеру, наприклад придумати задачу з реального життя та запропонувати її для розв'язання однокласникам.

Курс алгебри 7 класу починається з вивчення теми «Алгебраїчні вирази. Рівняння з однією змінною». Вона дозволяє учням пригадати вже вивчений матеріал та дізнатися багато нового, а саме, що таке тотожно рівні вирази та

тотожності, степінь з натуральним показником та вивчити властивості степеня. Освоєння цього матеріалу готує здобувачів освіти до введення поняття «одночлени» та виконання дій над ними. Відповідні уроки мають бути побудовані на поступовому розвитку розуміння учнів про одночлени, їхні властивості та операції над ними. З метою легшого засвоєння можна використати приклади з застосуванням аналогії з цілими числами. Викладання теми починається з усного пояснення з розбором структури одночлена на конкретних прикладах, пояснення поняття коефіцієнта одночлена і степеня змінної, що дозволяє учням краще зрозуміти матеріал. Поступово вводяться дія множення та піднесення одночлена до степеня. Дуже зручним буде використання таблиць, графіків або презентацій, що полегшує учням розуміння абстрактних понять. Можна використати метод «Евристичної бесіди», коли вчитель ставить питання, які поступово підводять учнів до відкриття нового матеріалу, наприклад, запитання, які спонукають здобувачів освіти самостійно знайти способи множення одночленів або обґрунтувати спрощення виразу. Після виконання вправ на засвоєння матеріалу потрібно давати приклади для самостійного виконання на закріплення теми. На етапі узагальнення знань буде цікавим виконання проєктної діяльності, наприклад, виконати проєкт на тему «Застосування одночленів в геометрії», де учні моделюють задачі з використанням алгебраїчних виразів [3].

Після того, як учні ознайомляться з темою «Одночлени» в курсі алгебри 7 класу вводиться поняття «многочлен», як сума одночленів різних степенів. Зокрема учні вивчають подібні члени многочлена та їх зведення. Далі вводяться дії над многочленами: додавання та віднімання многочленів, множення многочлена на одночлен, піднесення многочлена до степеня, множення многочлена на многочлен, формули скороченого множення та розкладання многочленів на множники. Ці теми складні для сприйняття, а тому мало зацікавлюють учнів. Отже, саме вчителям слід застосовувати різні завдання, щоб пробудити інтерес здобувачів освіти до даного матеріалу. При опрацюванні даних тем дуже корисним буде створення наочного матеріалу,

наприклад, флеш-карток, які допоможуть учням зрозуміти та засвоїти дані знання. Для більшої зацікавленості дітей під час уроків можна проводити ігри, наприклад провести гру «Математичний лабіринт», де учні повинні розв'язувати рівняння з многочленами для проходження етапів гри. На етапі систематизації знань можна запропонувати учням розробити свої таблиці (схеми, графіки), що пояснюють властивості многочленів та дії з ним. В підручниках 7 класу Нової української школи для вивчення даної теми є багато задач на доведення подільності многочленів та її використання, зокрема у геометрії, при знаходженні площ прямокутників. Також вчитель може проявити і власну творчість та запропонувати задачі з фізики чи економіки, які розв'язуються з використанням операцій над многочленами.

В наступній темі «Функція» учні знайомляться з функціями взагалі та їх графіками. Як найпростіший випадок розглядається лінійна функція, яка по суті і є многочленом першого степеня. Вивчення теми можна починати з обговорення прикладів взаємозв'язків у реальному житті, наприклад, залежності кількості витрачених грошей від кількості куплених товарів або часу в дорозі від швидкості руху. Необхідно пояснити, що функція – це сильний інструмент для моделювання різних процесів у житті. Важливим є і практичний аспект вивчення, коли учні будують графіки лінійних функцій на координатній площині. Після цього можна запропонувати учням скористатися програмами або сайтами для побудови графіків, наприклад Desmos, GeoGebra. Для більшої зацікавленості, вчитель може запропонувати учням провести певні досліди на тему залежності між величинами, наприклад, як залежить температура води від часу її нагрівання.

Отримані знання учні будуть застосовувати при вивченні систем лінійних рівнянь з двома змінними. При викладанні теми потрібно користуватися методами орієнтованими на розвиток в учнів навичок аналітичного мислення, вміння розв'язувати задачі. Вчителю важливо звернути увагу на застосування елементів теорії многочленів у практичній діяльності. Запропонувати дітям виконати проекти, в яких вони знаходять розв'язки систем рівнянь у реальних

життєвих ситуаціях. Наприклад, планувати витрати на подорож, де є обмеження бюджету та кількість витрат на різні послуги. Потім учні презентують свої результати класу, пояснюючи, як вони використовували системи рівнянь для вирішення життєвих задач.

Вивчення елементів теорії многочленів у 8 класі продовжується темою «Раціональні вирази» [4, с. 5]. Її вивчення базується на поступовому переході від простого до більш складного, з акцентом на практичне застосування знань, розвиток навичок обчислення. Розпочинати вивчення варто з повторення матеріалу з попередніх тем, а саме алгебраїчні вирази, правила виконання дій з ними, обчислення дробів та дії з цілими виразами. Після введення поняття «раціональний дріб, як частка двох многочленів» необхідно пояснити учням про визначення області допустимих значень для таких виразів. Не менш важливими є дії з раціональними дробами. Окрему увагу треба приділити тотожному перетворенню раціональних виразів, що підготовлює учнів до розв'язання раціональних рівнянь. Головним є навчити здобувачів освіти розв'язувати рівняння, що містять раціональні дроби, шляхом зведення їх до спільного знаменника. Для засвоєння матеріалу можна запропонувати учням розв'язати задачі на розрахунок пропорційних величин або вартості товарів.

Далі вивчається складніша функція $y = x^2$, яка є окремим випадком многочлена другого степеня. Її графіком є парабола. Областю визначення функції є всі невід'ємні числа, що дозволяє учням зробити висновок щодо квадрата від'ємного числа. В наступній темі учні знайомляться з поняттям квадратного кореня та його властивостями. Розташування квадратних коренів на координатній площині досліджують, вивчаючи графік функції $y = \sqrt{x}$. Важливість квадратних коренів проявляється при розв'язанні рівнянь другого степеня та задач практичного характеру, зокрема для знаходження сторони квадрата з відомої площі.

Графік квадратного рівняння – це парабола, за допомогою якої можна знаходити корені рівняння. Розв'язуючи такі рівняння, учні вчать знаходити корені многочлена другого степеня за допомогою його дискримінанта, теореми

Вієта чи шляхом розкладання квадратного тричлена на лінійні множники. На уроках можна проводити обговорення різних методів розв'язування квадратних рівнянь, щоб учні могли висловлювати свої думки. Для закріплення знань учням треба давати вправи на розв'язування рівнянь різними способами. Завдання мають бути різного рівня складності, щоб задовольнити потреби учнів з різними рівнями підготовки. Вчителю треба приділити увагу розв'язуванню раціональних рівнянь, які зводяться до квадратних рівнянь у знаменнику. Педагогу необхідно вказати на можливість виникнення помилок, пов'язаних з областю визначення дробу та шляхів їх уникнення.

Елементи теорії многочленів [4, с. 186] також використовуються при вивченні теми «Нерівності» в 9 класі. Її вивчення потрібно починати з основних понять: що таке нерівність, які їх види існують, які знаки порядку можуть бути використані в нерівностях. Особливу увагу вчителю необхідно приділити доведенню нерівностей з використанням числових проміжків. Для цього вчитель може використовувати фізичні моделі, наприклад лінійки або стрічки, що представляють числову пряму. Учні можуть вручну пересувати елементи, щоб зрозуміти, як змінюється область розв'язків. Для кращого розуміння теми можна організувати учнів в групи для спільного розв'язання, що сприяє обміну ідеями. Для активної участі учнів в розв'язуванні нерівностей вчитель може включати елементи гри у навчальний процес.

Вивчення теми «Квадратична функція» треба починати з того, що вчитель нагадує учням про відомі їм функції та їх графіки, область визначення та область значень функції. Наступним кроком буде ознайомлення учнів з властивостями функції, а саме з нулем функції, проміжками знакосталості та поняттям зростаючої та спадної функції. Після цього відбувається знайомство учнів з квадратичною функцією $y = ax^2 + bx + c$ та її властивостями. Вчителю треба показати здобувачам освіти графік функції та звернути увагу на її форму (парабола), навчити знаходити координати вершини параболи та будувати її графік. Педагогу зручно буде використовувати інтерактивні програми для демонстрації, як зміна коефіцієнтів a , b та c впливає на графік. Корисним буде

проведення уроків у форматі «воркшоп», де учні самостійно працюють над завданнями, наприклад отримують графік функції та мають описати, як зміна параметрів вплинула на його форму і положення. Цікавим буде виконання завдань на відповідність, де учні повинні зіставити функції з їх графіками. Ці знання учні будуть застосовувати при розв'язуванні квадратних нерівностей. Для полегшення цього процесу педагог може розробити схеми, які відображають послідовність дій для розв'язування нерівностей, наприклад блок-схема, що показує як переходити від нерівності до її графічного зображення. Використання кольорових маркерів полегшить учням візуальне сприйняття розв'язків нерівності, позначених на графіку. Далі учні вчаться розв'язувати системи рівнянь з двома невідомими такими методами як графічний, підстановки, додавання та заміни змінної. Учні можуть не бачити зв'язку між рівняннями системи, що ускладнює їхнє розуміння та заважає знайти розв'язки системи. Вчитель має запропонувати чітку схему для аналізу системи рівнянь, включаючи визначення спільних змінних та параметрів. Вчитель може показати на прикладі однієї системи використання різних методів розв'язування. Це допоможе зрозуміти учням, що різні підходи розв'язування призводять до одного результату. Викладання цих тем має бути інтерактивним і практично орієнтованим.

В темі «Числові послідовності» учні знайомляться з арифметичною та геометричною прогресіями та їх властивостями. Вчитель може представити члени арифметичної прогресії як лінійний многочлен, наприклад, формула для n -го члена, де a_n - це лінійна функція від n . Члени геометричної прогресії можна представити як многочлени вищого степеня.

Теорія многочленів одна з важливих частин сучасної алгебри. Крім того. Вона є основою для багатьох математичних теорій, а також на ній базується багато змістових ліній шкільного курсу математики. Вона має практичні застосування в різних сферах, зокрема в природничих науках, економіці та техніці, що робить її вивчення актуальним і значущим. Вивчення многочленів сприяє розвитку логічного та аналітичного мислення учнів, навчаючи їх

систематично підходити до розв'язання математичних задач.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Завало С., Костарчук В., Хацет В. Алгебра і теорія чисел : підручник для фіз.-мат. фак. пед. ін-тів. Ч. 2. Київ : Вища шк., 1976. 383 с.
2. Істер О. Математика : підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2022. 304 с.
3. Іванюк Т. Методичні аспекти викладання алгебри та геометрії на початковому етапі вивчення у контексті вимог Нової української школи. URL: http://umo.edu.ua/images/content/biblioteka/repozitariy/metod%20recommendacii/3_Ivanjuk_Metodichni.pdf (дата звернення: 04.10.2024).
4. Мерзляк А., Полонський В., Якір М. Алгебра : підруч. для 8 кл. закладів заг. серед. освіти. Харків : Гімназія, 2021. 240 с.

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ НА ІНТЕГРОВАНИХ УРОКАХ У РАМКАХ КОНЦЕПЦІЇ НУШ

Ілляш Соломія Дмитрівна
кандидат псих. наук, доцент

Задорожна Віра Іванівна
студентка Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Анотація: У статті розкрито проблему формування пізнавального інтересу учнів молодшого шкільного віку на інтегрованих уроках в умовах концепції Нової української школи. Розглянуто поняття «пізнавальний інтерес» та «інтеграція». Зазначено, що для розвитку пізнавального інтересу учнів у процесі навчання необхідно забезпечити правильний баланс репродуктивної та продуктивної діяльності, застосування емоційного матеріалу та постійне стимулювання учнів на всіх рівнях пізнавальної активності. Також у статті зазначено, що в умовах НУШ інтегроване навчання розглядається крізь призму цілісного світогляду.

Актуальним завданням, яке сьогодні стоїть перед сучасною школою – це забезпечення належного рівня підготовки здобувачів освіти, здатних до виявлення активності, самостійності, самореалізації та творчості в теперішньому мінливому світі. У зв'язку з цим, особливого значення набуває проблема розвитку пізнавального інтересу учнів молодшого шкільного віку. Тому особливо важливо в початковій школі сформувати в учнів інтерес до процесу пізнання, до способів пошуку інформації, її засвоєння та застосування.

Пізнавальний інтерес – це один із важливих чинників навчання і становлення особистості. Під впливом пізнавального інтересу, навчання і пізнання набуває особистісного сенсу. Пізнавальний інтерес позитивно діє на формування духовного потенціалу учня, робить його діяльність більш

успішною і усвідомленою, підвищує якість виконаної роботи, допомагає підвищити активність, інтерес і ціннісні орієнтири дитини. Розвиток пізнавального інтересу допомагає формуванню усвідомленого ставлення до навчання, розвитку пізнавальних процесів та вмінню їх регулювати [5, с. 60].

У початковій школі цілеспрямована пізнавальна діяльність лише починає формуватися. Тому важливо, щоб учитель мав можливість її розвивати. Як правило, у початкових класах змінюються пріоритети цілей навчання, оскільки на перший план виходить пізнавальна функція, культ діяльності, самостійність та нестандартне мислення, яке спонукає розвиток інтелекту дитини.

В умовах Нової української школи інтегроване навчання розглядається крізь призму цілісного світогляду. Це навчання на основі інтегрованого підходу.

Педагоги і психологи постійно шукають оптимальні шляхи вдосконалення пізнавальної діяльності учнів. Інтегроване навчання є ефективним способом активізації пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку. Однак, система інтегрованого навчання все ще недостатньо розвинена, і тому не досить адекватно сприймається багатьма вчителями.

Аналіз наукових джерел засвідчив значну увагу науковців до проблеми формування та розвитку пізнавального інтересу учнів початкових класів. В дослідженнях Г. Алексюка, Н. Бібік, В. Бондаревського, В. Буряка, Ш. Бюлер, Л. Гордона, Б. Друзя, О. Киричука, О. Ковальова, В. Оконя, Ж. Піаже, Т. Рібо, Т. Сущенко, Д. Фрейер та інших закладено теоретичний фундамент і сформульовані продуктивні ідеї розвитку пізнавального інтересу учнів у процесі їх навчання.

Особливостям формування пізнавальних інтересів учнів присвячені праці Н. Бібік, Н. Бойко, С. Захарова, В. Кобаль, І. Лернера, та ін. Проблему впливу пізнавального інтересу на результативність навчання в початковій школі досліджували Н. Бібік, О. Киричук, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін.

Незважаючи на те, що проблема формування пізнавального інтересу учнів молодшого шкільного віку широко висвітлюється в психолого-

педагогічних дослідженнях та наукових працях багато десятиліть, вона і на сьогоднішній день залишається актуальною.

Активізація процесу навчання створює можливість подолання протиріч між вимогами соціуму до початкової освіти та загальноприйнятим досвідом навчання, між педагогічною теорією та практикою.

Одним із основних показників розвитку особистості здобувача початкової освіти є пізнавальний інтерес, рівень розвитку якого багато в чому визначає продуктивність освітнього процесу. Важливість розвитку пізнавального інтересу учнів початкової школи до сучасних умов навчання не викликає сумнівів.

Однак питання про те, як можна досягти найбільшого ефекту від його розвитку, все ще залишається відкритим. Спираючись на психолого-педагогічні дослідження в даній галузі, ми вважаємо, що вирішення цієї проблеми неможливе без теоретичного обґрунтування поняття «пізнавальний інтерес», в якому ми спираємось на теоретичні засади психології та педагогіки, що розкривають сутність та особливості інтересу, а також його значення в розвитку особистості.

Поняття «інтерес» дослівно з латинської мови «interest» означає «важливо, має значення». Якщо ж звернутися до українського педагогічного словника Семена Гончаренка, то ми знаходимо трактування поняттю «інтерес» як справжньої причини людської дії, бажання пізнати об'єкт чи явище, оволодіти певною діяльністю [1, с. 237].

Психологи стверджують, що пізнавальний інтерес є найважливішою частиною загального явища інтересу. Вони визначають пізнавальний інтерес як найважливішу властивість особистості: пізнавати світ не лише заради біологічної та соціальної орієнтації в дійсності, але й прагнути проникнути в його різноманітність, відобразити у свідомості основні аспекти, причинно-наслідкові зв'язки, суперечливості та закономірності [6, с. 21].

Молодший шкільний вік вважається початком формування мотивації до навчання, коли у дітей формується «внутрішня позиція учня», яка

відображається в бажанні ходити до школи, долучатися до нової діяльності - навчитися приймати нову соціальну роль серед своїх однолітків. Дитина молодшого шкільного віку перебуває в новому для неї середовищі - вона бере участь у соціально значущих навчальних заходах, результати яких близькі дорослі оцінюють як високі чи низькі [4, с. 43].

У зв'язку з вищесказаним слід зазначити, що під час формування пізнавального інтересу учнів початкових класів у процесі виконання різних завдань важливо враховувати як внутрішній, так і зовнішній аспекти.

Однак учитель не може повною мірою вплинути на мотиви та потреби особистості учня, тому необхідно зосередитись на навчальних ресурсах і враховувати зовнішні умови.

Інтеграція – одна з найважливіших галузей змін у сучасній школі сьогодні та усунення суперечностей між постійно зростаючим обсягом знань та здатністю їх опанувати. Інтеграція може вирішити багато проблем у системі освіти. Звичайно, система інтегрованого навчання все ще недостатньо розвинена і тому не досить чітко сприймається багатьма вчителями [3, с. 4].

Повне теоретичне обґрунтування та практичне впровадження інтегрованого навчання – це питання майбутнього. Однак, навіть сьогодні очевидно, що інтегроване навчання створює нові умови для вчителів та учнів і є ефективною моделлю для активізації пізнавальної діяльності та розвитку прийомів навчання.

Сучасна педагогіка розглядає інтеграцію як один із найважливіших дидактичних принципів. В умовах Нової української школи інтегроване навчання розглядається крізь призму цілісного світогляду.

Ми можемо зробити висновок, що головне для розвитку пізнавального інтересу учнів молодшого шкільного віку полягає в тому, що процес навчання повинен бути активним і захоплюючим, а стиль спілкування – м'яким і доброзичливим. Необхідною передумовою успішного навчання є створення ситуації успіху, допитливості та інтересу до навчального процесу.

Саме тому можна стверджувати, що для розвитку пізнавального інтересу

учнів початкових класів у процесі навчання необхідно забезпечити правильний баланс репродуктивної та продуктивної діяльності, ефективне застосування емоційного матеріалу та постійне стимулювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 522 с.
2. Куліченко Л. Інтегровані уроки як один із засобів підвищення активності учнів на уроках. Таврійський вісник освіти. 2012. № 1. С. 250–254.
3. Мариновська О. Інтегральна технологія навчання: від теорії до практики. Початкова освіта. 2011. № 32 (608). С. 3–5.
4. Мартиновець Л. Підвищення ефективності уроку за рахунок інтеграції навчального матеріалу. Новоолек-сандрівка, 2012. 97 с.
5. Назарець Л. Формування пізнавального інтересу учнів. Обдарована дитина. 2009. № 7. С. 59–62.
6. Нікітіна Н. Активізація пізнавальної активності учнів шляхом використання ігрових моментів та цікавих завдань. Початкове навчання та виховання. 2011. № 31. С. 21–31.

**ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Кобишев Дмитро Анатолійович,
магістрант кафедри управління
та освітніх технологій,
Гречаник Наталія Ігорівна,
д.п.н., доцент,
проф. кафедри управління та освітніх технологій,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна

Анотація: в статті представлено обґрунтування ключового поняття через контекст особистісно-професійної якості педагогічного працівника закладу освіти. Зокрема запропоновано розглядати інформаційну культуру як системно-комплексну професійну характеристику, яка актуалізується та проявляється в процесі практичної професійної діяльності й характеризується осмисленістю інформаційної діяльності та відображає рівень культури професійної активності педагога як суб'єкта інформаційної діяльності в закладі освіти, оскільки її основу складає інформаційна культура.

Ключові слова: культура, інформаційна культура, педагогічний працівник, заклад освіти.

Нині в країні відбуваються кардинальні зміни внаслідок становлення інформаційного суспільства. Це потребує системної та цілеспрямованої роботи з модернізації усіх сфер життя, зокрема в сфері освіти. Стратегія розвитку вітчизняної освіти передбачає реалізацію її основної функції - виховання людини інноваційного типу мислення та культури шляхом проектування акмеологічно зорієнтованого освітнього простору з урахуванням запитів особистості, потреб суспільства та країни. З огляду на це, пріоритетним

напрямом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовлюють удосконалення навчального процесу, забезпечують його доступність та ефективність і підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Вміння отримувати, правильно оцінювати інформацію та орієнтуватися в її великій кількості стає невід'ємною рисою педагогічного працівника закладу освіти. Саме інформаційна культура дозволяє педагогічному працівнику ефективно застосовувати у професійній діяльності накопичені людством інформаційні ресурси. У протилежному випадку, якщо наявні інформаційні ресурси не використовуються в повному обсязі, це призводить до низької результативності будь-якого виду діяльності, зокрема педагогічної.

Розвиток інформаційної культури педагогічних працівників закладів освіти є одним із найбільш пріоритетних напрямів діяльності в системі освіти. З огляду на те, що освіта як така є способом передачі найважливішої інформації, здобутої попередніми поколіннями, поколінням наступним, то інформаційна культура в сучасному прочитанні є дієвим інструментом становлення більш ефективної системи формування інформаційної культури учасників освітнього процесу з урахуванням властивих саме їм особистісних здібностей, інтересів, цінностей. В цьому сенсі інформатизація освіти передбачає широке залучення мультимедійних засобів навчання, освітніх ігрових курсів, дистанційного навчання, застосування яких в освітній установі неможлива без сформованості у його педагогічних працівників і керівників організацій чи структурних підрозділів необхідних здатностей і особистісних якостей духовно-морального характеру, що, в тому числі, є основами інформаційної культури особистості. В зв'язку з цим, увага до проблеми управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників закладу освіти є актуальною на сучасному етапі модернізації освітньої галузі.

В межах означеного постають ключовими такі завдання: визначити сутність і зміст інформаційної культури педагогічних працівників закладів освіти; виявити специфіку управління розвитком інформаційної культури

педагогічних працівників закладів освіти; розкрити особливості управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників закладів освіти.

Очевидно, що суспільство поступово приходить до розуміння того, що необхідність розвитку інформаційної культури особистості є важливим соціальним замовленням, одним з яких є підготовка здобувачів до швидкого сприйняття й опрацювання великих обсягів інформації, озброєння їх сучасними засобами та технологіями роботи над її критичним осмисленням.

Варто зазначити, що концептуальні положення щодо зростання ролі інформації знайшли своє відображення у Законах України «Про інформатизацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації» та ін. Це інтенсифікує потребу в розв'язанні проблеми щодо управління розвитком інформаційної культури педагога в закладі освіти, здатного ефективно вирішувати професійні завдання в сучасному інформаційному просторі.

Разом з тим, складність та багатоплановість категорії «інформаційна культура» зумовлює існування в науковому дискурсі низки теоретичних підходів уточнення її сутності, різноманітність яких пов'язана як із різними філософсько-світоглядними позиціями вчених, так і з використанням ними методологічного апарату стосовно різних галузей знань, у межах яких вивчається означений феномен.

Поняття «культура» як мультизначне явище охоплює надзвичайно багатоаспектні тлумачення. Проте, загально визнано, що культура відіграє важливу роль у житті людства, бо є засобом узагальнення, збереження та передачі людського досвіду від покоління до покоління. Вживаність терміну «культура» залишається надшироким і єдиного загальноприйнятого тлумачення нині не існує.

Своєю чергою, в тлумачному словнику сучасної української мови поняття «культура» визначається як сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії; те, що створюється для задоволення

духовних потреб людини; освіченість, вихованість; рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності [1, с. 339].

Культура є специфічним способом організації та розвитку людської життєдіяльності, який відображено в продуктах матеріальної та духовної праці, у системі соціальних норм і засад, духовних цінностей, сукупності відношень людей до природи, між собою і до самих себе [2].

У зв'язку з цим, науковці розглядають культуру особистості з трьох сторін: ціннісної, діяльнісної й особистісної. Зокрема:

- за ціннісного підходу культура характеризується як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством;

- за діяльнісного – специфічним способом організації і розвитку людської життєдіяльності;

- за особистісного – процесом розвитку сутнісних сил людства та її творчої самореалізації [3, с. 9]

У педагогічному контексті інформаційна культура тлумачиться в площині важливої складової властивості професійної компетентності сучасного педагога, оскільки від рівня її сформованості безпосередньо залежить ефективність здатності особистості працювати з інформаційно-комунікаційними технологіями, стан розвиненості креативного мислення, спроможність моделювати педагогічні процеси і явища, здійснювати комунікацію тощо [4].

Термін «інформаційна культура» у вітчизняних публікаціях вперше з'явився в 1970-х рр. Згідно з «Енциклопедією освіти»: інформаційна культура – це здатність суспільства ефективно використовувати наявні інформаційні засоби та ресурси інформаційних комунікацій, а також застосовувати передові досягнення у галузі розвитку інформатизації [5, с. 362].

С. Королюк вважає, що культура органічно поєднана з діяльністю особистості. Цей взаємозв'язок полягає в тому, що будь-які досягнення в діяльності впливають на розвиток культури особистості і навпаки, відсутність

загальної культури відобразиться на рівні професійної діяльності особи, в тому числі управлінської.

Очевидно, що культура суб'єкта управління — це сформована на базі загальної культури та соціокультурної компетентності здатність здійснювати управлінську діяльність з максимальною ефективністю.

Тому, інформаційна культура важлива для кожного педагогічного працівника так як кожен педагог здійснює управління, безпосередньо, освітнім процесом і в той же час є суб'єктом управління цього процесу. В такому контексті він повинен розуміти ту роль, яку може відігравати у формуванні особистості здобувача як особистості інформаційної цивілізації. Саме тому, формувати інформаційну культуру в учнів має вчитель, котрий і сам володіє такою культурою.

Аналіз відповідної науково-методичної літератури дає змогу пошукачам в сфері педагогічних наук виокремити в змісті поняття «інформаційна культура» такі важливі елементи: вміння послуговуватись інформаційними технологіями, комплекс знань щодо комп'ютерної обізнаності; знання про інформацію та інформаційне середовище; вміння та навички працювати з інформацією, критично її осмислюючи; актуалізувати власну інформаційну активність і поведінку в умовах постіндустріального суспільства [4].

Наведемо найбільш поширені тлумачення сутнісного змісту поняття «інформаційна культура» у вітчизняному науковому дискурсі:

- якісна характеристика життєдіяльності людини в області отримання, передачі, збереження та використання інформації, коли пріоритетними стають загальнолюдські духовні цінності (О. Хмельницький);
- природа інформаційної діяльності людини має аксіологічний характер, тобто зумовлена цінностями культури (Р. Гуревич);
- інформаційна культура – це рівень знань, який дає можливість людині вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, брати участь у його формуванні та сприяти інформаційній взаємодії в суспільстві (О. Медведєва);
- інформаційна культура – це міра досконалості людини, суспільства

або певної його частини у всіх можливих видах роботи з інформацією: отриманні, накопиченні, кодуванні і перетворенні любого виду; створюванні на цій основі якісно нової інформації, її передачі та практичному використанні (Е. Семенюк);

- інформаційна культура особи не є автономною: вона тісно взаємопов'язана з загальнолюдською педагогічною культурою і з культурою спілкування (Н. Ничкало);

- інформаційна культура вчителя – це інтегральний показник рівня його досконалості в інформаційній сфері діяльності, який проявляється в специфіці педагогічної діяльності та системі професійних якостей вчителя (Ю. Рамський);

- основи інформаційної культури мають методологічний, світоглядний, загальноосвітній і загальнокультурний характер, що проявляється у використанні в загальній практиці універсальних процедур пошуку, обробки та представлення інформації на базі відповідної системи наукових понять, принципів і законів, як необхідних чинників системно-цілісного пізнання та відображення об'єктивної реальності, та пов'язаного з такою системою фактографічного матеріалу (бази даних, бази знань тощо), і повинні формуватися в процесі вивчення комплексу всіх навчальних дисциплін (М. Жалдак);

- інформаційна культура може розглядатися як складова частина загальної культури, орієнтована на інформаційне забезпечення людської діяльності. Вона відображає досягнуті рівні організації інформаційних процесів та ефективності створення, збирання, зберігання, опрацювання, подання і використання інформації, що забезпечують цілісне бачення світу, його моделювання, передбачення результатів рішень, які приймаються людиною (Н. Морзе).

Опертя на численні підходи щодо деталізації сутності поняття «інформаційна культура», які поширені у філософії, культурології, економіці та інших галузях знань дає підстави стверджувати, що інтерпретація цього

феномену в різних науках має свої відмінності, зумовлені як впливом системоутворюючих категорій цих наук, так і завданнями, котрі ставили перед собою вчені. Спільним є розуміння інформаційної культури як складової загальної культури сучасного суспільства, а також визнання детермінаційних зв'язків між рівнем інформаційної культури і розвитком певної сфери професійної активності особистості. Відмінності у розумінні досліджуваного феномену стосуються, передусім, широкого та/чи вузького охоплення ознак інформаційної культури: від навичок володіння окремими інформаційними технологіями (комп'ютерної грамотності) до опанування комплексом здатностей майже у всіх сферах людської діяльності.

Тож з огляду на вищезазначені потрактовування досліджуване явище можна вважати однією зі складових загальної культури людини, що пов'язано і взаємозумовлено соціальною природою людини, є продуктом її різнобічних творчих здібностей і здатностей та є шляхом гармонізації внутрішнього світу особистості в процесі засвоєння соціально-значущої інформації.

Поряд із цим, вона відображає і особливості його професійної діяльності, зокрема і педагога сучасного закладу освіти.

Таким чином, під інформаційною культурою педагогічного працівника закладу освіти розуміємо як системно-комплексну професійну характеристику, яка актуалізується та проявляється в процесі практичної професійної діяльності й характеризується осмисленістю інформаційної діяльності та відображає рівень культури професійної активності педагога як суб'єкта інформаційної діяльності в закладі освіти, оскільки її основу складає інформаційна культура.

Тому для системи освіти організація інформаційної освіти та підвищення інформаційної культури особистості педагога є проблемою першорядної важливості, а самі педагогічні працівники стають ключовими постатями, від яких першочергово залежить стан реального підвищення рівня інформаційної культури молоді, котра навчається.

Нині є всі підстави говорити про формування інформаційної культури з оновленим змістом, яка може стати елементом загальної культури людства.

Нею стануть знання про інформаційне середовище, закони його функціонування, вміння орієнтуватися в інформаційних потоках. Інформаційна культура поки що є показником не загальної, а, скоріше, професійної культури, але з часом стане важливим фактором розвитку кожної особистості.

У структурі інформаційної культури науковці виокремлюють компоненти, які дозволяють краще зрозуміти її сутність:

- загально-пізнавальні компоненти (загально-комунікативні вміння, уміння висловлювати власну думку, організовувати пошук інформації з різних джерел і т. ін.);

- компоненти алгоритмічної культури (уміння складати план діяльності, уміння правильно, чітко та однозначно формулювати власні думки, аналізувати знання і т. ін.);

- компоненти, що пов'язані з навичками оволодіння комп'ютерною технікою (уміння працювати з файловою системою, з прикладним програмним забезпеченням, з Інтернетом і т. ін.);

- компоненти, що включають знання етичних та юридичних норм у галузі інформаційних технологій (знати і не порушувати авторські права на програмні продукти, дотримуватись етичних норм при опублікуванні інформації в Інтернеті, при роботі з електронною поштою і участі в телеконференціях);

- інформаційні компоненти (побудова інформаційної моделі предметної галузі, питання вимірювання та захисту інформації тощо) [78].

В. Кремень вважає, що інформаційна культура керівника являє собою такі мінімальні обсяг і рівень знань, умінь і навичок, які необхідні йому для плідної роботи з інформаційними потоками і масивами, для ефективного використання технічних засобів і технологій збору, збереження, обробки, прийому/передачі, представлення та аналізу інформації з тим, щоб мати змогу формулювати адекватні проблемній ситуації управлінські рішення та здійснювати ефективне управління функціонуванням і розвитком, відповідної організації чи іншої соціальної системи [6, с. 89].

Доречно розвивати інформаційну культуру педагогічних працівників як

представників соціономічної професії на базі концепції В. Краєвського та І. Лернера, згідно з якою зміст освіти й управлінська культура є елементами змісту освіти за такими чотирма напрямками, з-поміж яких виокремлюємо:

– розвиток досвіду пізнавальної діяльності у сфері інформаційно-аналітичної діяльності, оскільки інформаційна культура і є її проявом; цей досвід відтворюють у знаннях, уміннях, навичках і здатності пізнання у сфері інформаційно-аналітичної та управлінської діяльності (когнітивний досвід працівників соціальної сфери);

– розвиток досвіду в здійсненні способів інформаційно-аналітичної діяльності як важливої складової чи функції управлінської діяльності працівників соціальної сфери; його зафіксовано в уміннях, навичках і здатності діяти за зразком, шаблоном (наприклад, досвід практичної інформаційно-аналітичної та управлінської діяльності особистості працівників соціальної сфери з використанням сучасних інформаційних технологій). У цьому й полягає інформаційна грамотність будь-якого сучасного фахівця; - розвиток досвіду творчої інформаційно-аналітичної діяльності (передусім досвід творчої інформаційно-аналітичної та управлінської діяльності працівника соціальної сфери з використання сучасних інформаційних технологій);

– розвиток досвіду емоційно-ціннісного ставлення інформаційно-аналітичної діяльності як суб'єкта управління в системі соціальної роботи, що закріплено у формі особистісних ціннісних орієнтацій, ставлень до інформації та інформаційно-аналітичної діяльності (ціннісно-мотиваційний досвід інформаційно-аналітичної та управлінської діяльності особистості, зокрема педагога та управлінця). Беззаперечним є те, що кожна складова інформаційної культури працівника соціальної сфери має властиві тільки їй форми, методи, технології та засоби розвитку. Вважаємо, що розвиток інформаційної культури можна здійснювати через використання проектно-рефлексивної технології, яка дає змогу розвивати кожен її елемент. При цьому варто врахувати, що розвиток інформаційної культури можливий лише в практичній інформаційно-

аналітичній та управлінській діяльності;

– не вся діяльність може сприяти розвитку зазначеної культури, а лише та, яку виконують із використанням сучасних інформаційних технологій, коли результатом є, з одного боку, виконання працівником соціальної сфери визначеного завдання як проекту, а з іншого – розвиток інформаційної культури всіх суб'єктів соціальної сфери, у тому числі й працівників соціальної сфери;

– розвиток інформаційної культури підвищує рівень рефлексивних процесів працівників соціальної сфери, що є системним чинником для її інтеграції в професійну інформаційно-аналітичну та управлінську діяльність. Ураховуючи це, відзначаємо, що розвиток рефлексії та саморефлексії в складі інформаційної культури працівників соціальної сфери обов'язково передбачає самоаналіз та самооцінку власної інформаційно-аналітичної діяльності, реалізованої в поєднанні із сучасними інформаційними технологіями.

Отже, потреба інформаційно компетентних і самодостатніх працівників педагогічної сфери – це усвідомлена мотивація в певних відомостях, даних, поняттях, коли мета діяльності не може бути досягнута без залучення різноманітної додаткової спеціальної інформації. Саме потреба створює умови для розвитку інформаційної культури педагогічних працівників, зокрема через комплекс ключових маркерів явища: інформаційну грамотність, інформаційну спроможність (активність), мотиваційно-потребовий інформаційний складник, інформаційну рефлексію (самодостатність) та інформаційне культуротворення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тлумачний словник сучасної української мови / Укладачі А.П. Коврига, Т.В. Ковальова, В.Д. Пономаренко / За ред. докт. філ. наук, проф. В.С. Калашника. Харків : Белкар-книга, 2005. 800 с.
2. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства. Вісник Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. 2009. Вип. 27. С. 91–97.

3. Калініна Л.М. Теоретико-прикладні аспекти формування інформаційної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу: монографія. К.: Педагогічна думка, 2012. 160 с.
4. Коваль Т. І. Підготовка викладачів вищої школи : інформаційні технології у педагогічній діяльності : навч.-метод. посібник / Коваль Т. І., Сисоєва С. О., Сущенко Л. П. К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. 380 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Кремень В.Г. Філософія управління: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Г. Кремень, С.М. Пазинич, О.С. Пономарьов. К.: Знання України, 2007. 360 с.
7. Гречаник Н. І. Емоційно-етичне лідерство керівника сучасного закладу освіти. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія, № 14(2) 2023 р. С. 29-38.
8. Iryna Shumilova, Nataliia Hrechanyk, Serhii Kubitskyi. Pedagogical prognostication of formation of innovative and entrepreneurial competence in future managers of education. Exploring the digital landscape: interdisciplinary perspectives: collective monograph / Olha Blaha, Iryna Ostopolets. The University of Technology in Katowice Press. 2024. 1054 p. Pp. 77-87.
9. Управління освітньою діяльністю : навчальний посібник в 2 частинах. Ч. 2 / В. Г. Базелюк [та ін.]. К. : Міленіум, 2023. 238 с.

УДК 373.2

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОРИТОРИЧНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Коробчук Світлана Володимирівна,

вихователь

Заклад дошкільної освіти № 9 «Пролісок»

м. Нетішин, Україна

Анотація: У статті розглядається проблема формування лінгвориторичних умінь та навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: риторика, комунікативна компетенція, мовленнєва компетентність, лінгвориторичні уміння та навички.

Оволодіння рідною мовою є одним з найважливіших надбань дитини в дошкільному дитинстві. Саме дошкільне дитинство є особливо сензитивним до засвоєння мови. Однією з головних цілей навчання мови є формування комунікативної компетенції, пов'язаної з оволодінням усіма видами мовленнєвої діяльності й культурою мовлення [3, с. 91].

Останнім часом спостерігається зниження рівня мовленнєвого розвитку дошкільнят. У дітей наявна низька мовна культура, тобто відсутність таких якостей мовлення як правильність, точність, логічність, багатство, чистота, доречність, достатність, ясність, виразність. Вони неввічливо ставляться до співрозмовника, часто не розуміють і не сприймають іншу точку зору. В них не сформоване свідоме творче ставлення до спілкування, уміння вербального і невербального мовлення.

Чим раніше ми почнемо розвивати у дітей унікальний людський дар - дар слова, тим раніше зробимо все, щоб, за висловом В. І. Чернишова, «відкрити уста дітей», тим швидше доб'ємося бажаних результатів.

Прививати любов до рідної мови – духовного джерела українського народу, вдосконалювати монологічне та діалогічне мовлення, його виразність,

образність, правильність, розвивати креативне мислення, інтелектуальні та комунікативні здібності кожної дитини, виховувати самостійну, ініціативну особистість з високим рівнем мовленнєвої культури і творчості, яка проявляє інтерес до публічного виступу з дошкільного віку, покликане ораторське мистецтво – риторика. Адже центром риторики є навчання ефективному спілкуванню, що передбачає дотримання норм літературної мови і вміння так будувати тексти різної функціональної спрямованості, щоб максимально вирішити навчальні завдання [2, с. 16]. «Хто володіє словом, той володіє світом» - таке гасло античних ораторів є актуальним і сьогодні. Мета сучасної риторики – навчити мови, розвивати комунікативні уміння, навчити дошкільнят ефективно спілкуватися в різних ситуаціях, вирішувати різні комунікативні завдання, які ставить перед дітьми саме життя. Саме сучасна риторика допоможе нам сформувати комунікативно - мовленнєві вміння і навички старшого дошкільника, пробудити у нього дбайливе ставлення до слова, з яким ми звертаємося один до одного, і тим самим, підвищити рівень розвитку зв'язного мовлення. [4, с. 26].

Тому, на сучасному етапі особливої значущості набуває робота, спрямована на необхідність формування лінгвориторичних умінь та навичок дошкільників, оскільки набуті на етапі дошкільного дитинства риторичні знання та мовленнєві вміння і навички стають підґрунтям сформованості комунікативної культури мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти. Комунікативна компетенція виконує головну роль у формуванні лінгвориторичної особистості, особистості духовно-моральної, соціально й фізично здорової. За Базовим компонентом дошкільної освіти (нова редакція) комунікативна компетентність - вмотивованість дитини до взаємодії з однолітками і дорослими, здатність будувати діалог у різних формах конструктивної взаємодії, підтримувати партнерські стосунки, здатність заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію [1, с. 19]. Комунікативна компетентність передбачає сформованість у дитини усіх видів

мовленнєвої компетенції. Виходячи з цього стає зрозуміло, що розвиток лінгвориторичних здібностей у дітей дошкільного віку має комплексний характер, тобто потребує одночасного розвитку, як вербальних засобів спілкування (*фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної і монологічної компетенції*), так і невербальних (*міміка, жести, темп і тембр голосу, мовне дихання, слухова увага*), а також володіння нормами мовленнєвого етикету в певних життєвих ситуаціях.

Виходячи з вищесказаного, мною була розроблена система роботи з формування лінгвориторичних вмінь та навичок дітей старшого дошкільного віку.

В основі роботи лежить практико-орієнтована комунікативна діяльність на освоєння дітьми освітніх областей «Мовлення дитини» і «Дитина в соціумі», за Базовим компонентом дошкільної освіти (нова редакція). Зазначені змістові лінії реалізуються через систему завдань, які носять практичний характер і спрямовані на формування риторичних умінь.

Мета: забезпечити формування особистості, яка б володіла знаннями, вміннями і навичками ефективного спілкування, збагачувала свій комунікативний досвід, зберігала культурно - мовленнєві традиції українського народу.

Виходячи з мети, були визначені завдання:

Розвивальні: розвиток мовленнєвої компетенції, яка передбачає сформованість фонетичної, граматичної, діалогічної та монологічної компетенції; розвиток навичок вербального та невербального спілкування (міміка, жести, рухи тіла); формувати комунікативні уміння в різних мовних ситуаціях (узгоджувати, домовлятися, об'єднувати дії для спільної справи, поступатися, вибачатися, визнавати чесноти та помилки один одного, ставити питання, відповіді на запитання); формувати творчу особистість через прилучення дитини до риторичної діяльності. розвивати почуття емпатії й упевненості в собі; уміння дотримуватись правил мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету.

Виховні: виховання комунікативно - моральної культури особистостей (відповідальність за кожне вимовлене слово, совісність і щирість, доброзичливість і ввічливість, повага до співрозмовника); ставлення до слова як ефективного засобу спілкування; виховувати шанобливе ставлення до чистоти і багатства рідної мови; критичне ставлення до власного мовлення та мовлення інших; виховувати в дітях потребу дотримання мовного етикету, доброго і позитивного світосприйняття.

Освітні: розвиток лінгвориторичних здібностей дітей; формувати початкові уявлення про основні поняття риторики повсякденного і ділового спілкування; формувати вміння викладати свої думки послідовно, уміння переконувати, відстоювати свою точку зору, оформлювати її у мовленні; вчити використовувати мовні, інтонаційні та немовні засоби виразності, відповідно до ситуації регулювати силу голосу (голосно, тихо, пошепки) та темп мовлення; засвоїти форми мовленнєвого спілкування й етикету (монолог, діалог); сприяти руйнуванню психологічного бар'єру, що виникає при спілкуванні дитини з співрозмовником в різних мовних ситуаціях; навчити володіти основними елементами літературної мови; формувати початкові вміння аналізувати і оцінювати спілкування і мовлення.

Всю роботу я намагалася будувати за такими методичними принципами: *принцип уваги до матерії мови* - полягає в тому, що будувати навчання потрібно таким чином, щоб розвивати своєчасно мовний апарат дитини: органи слуху, артикуляції, дрібні м'язи пальців та кисті рук. За допомогою відповідних методів та прийомів навчання відпрацьовуються рухи мовного апарату, які необхідні для вимови кожної фонемі рідної мови, кожного елемента інтонації (мелодика, тембр, темп, ритм, тон, наголоси, паузи тощо). На основі цього принципу розробляю спеціальні дидактичні ігри, вправи, ігри - заняття, добираю вірші, потішки, чистомовки, скоромовки, пісні для розвитку мовного апарату;

- *принцип випереджаючого розвитку усного мовлення* - розвитком усного мовлення дітей, всіх його складових: словник, граматичну і звукову

правильність, діалогічне і монологічне мовлення;

- *принцип розуміння мовних значень* - засвоєння лексичних й граматичних значень практично (інтуїтивно), не вивчаючи правил і законів, у ході спілкування з дорослими;
- *принцип розвитку мовного чуття* - засвоєння норм рідної мови (згідно орфоепічних вимог), навчитися вільно спілкуватись;
- *принцип оцінки виразності мови* - це розуміння внутрішнього світу людини, втіленого в мові, та вміння висловлювати свої емоції та почуття;
- *принцип прискорення темпів збагачення мови* - полягає в поступовому ускладненні змісту, методів і прийомів навчання.

Підходи до роботи з формування лінгвориторичних умінь та навичок дітей такі, як: *діяльнісний підхід* здійснюється в процесі організації різних видів дитячої діяльності: ігровій, комунікативній, пізнавально-дослідницькій, образотворчій, музичній, сприйняття художньої літератури та фольклору, руховій, конструювання; *особистісно-орієнтований підхід* - це таке навчання, яке на перше місце ставить самобутність дитини, її самоцінність, суб'єктивність процесу навчання, тобто опора на досвід дитини, суб'єктно-суб'єктні відносини; *індивідуально-диференційований підхід* - це облік індивідуальних особливостей дітей в освітньому процесі.

Дані підходи дозволяють мені вирішити проблеми емоційного і мовленнєвого розвитку дітей, підтримати дитину, використовуючи в цілях досягнення успіху різні життєві і ігрові ситуації.

Основні лінії роботи: моральний аспект мовленнєвої поведінки, виразності усного мовлення (темп, інтонація й ін.); мовний етикет у різних ситуаціях спілкування; невербальні засоби спілкування (міміка, жести); культура слухання; розвиток зв'язного мовлення.

Основними формами роботи є: розвиваючі ігри (ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри); вправи наслідувально-виконавського і творчого характеру; етюди і імпровізації; читання художніх творів; розповідь педагога і розповіді дітей; творення історій; бесіди; міні-конкурси, ігри-змагання.

Планомірний розвиток дітей для досягнення оптимального рівня комунікабельності здійснюється різними методами: *словесні методи*: діалог, розповідь, читання, бесіди, ознайомлення з художнім словом, розучування творів усної народної творчості (прийоми: мовний зразок, пояснення, повторення, словесні вправи, показ картинки, дії, положення органів артикуляції при проголошенні звуків); *візуальні методи*: використання наочних посібників, розглядання картинок; *практичні методи*: гра, метод ігрової імпровізації, вправи, мовленнєві розминки, метод моделювання проблемних мовленнєвих ситуацій, інсценування і драматизація; *ігрові методи*: використання дидактичних і сюжетних ігор та вправ; *фізіологічні методи*: психогімнастика, пальчикова і дихальна гімнастика; *логічні методи*: постановка етичних і моральних питань, загадки. Всі ці методи спрямовані на розвиток у дітей доброти, емпатії, гуманності, здатності до нормальної людської взаємодії з оточуючими людьми.

Реалізацію навчального змісту риторики забезпечують такі *прийоми*: *артикуляційна гімнастика* – наскрізний вид розвитку мовленнєвої діяльності старшого дошкільника, зокрема звуковими; *риторичні завдання* – один із видів навчальних завдань. Вони спрямовані на аналіз усіх важливих компонентів мовленнєвих ситуацій: хто говорить (адресант), до кого звертається (адресант), як звертається, які слова, жести, міміку використовує, для чого звучить висловлювання (мета), про що йдеться (зміст висловлювання), де відбувається розмова; *риторичні ігри* - курс риторики дає унікальну можливість «програти» багато ситуацій із повсякденного спілкування і в ігровій формі засвоїти інструментарій моделювання мовленнєвих ситуацій, формувати вміння аналізувати й розуміти мовленнєву поведінку співрозмовника; *риторичні смішинки* - діти ознайомлюються із засобами творення комічного: намагання співрозмовника вдавати себе не за того, ким він є насправді; неправильне тлумачення одним із співрозмовників якогось явища, події, предмета; використання у мовленні жартівливих слів, висловів; протиставлення явища нормі; риторичні задачі вимагають створення мовленнєвого жанру відповідно

до комунікативної задачі; *риторичний аналіз* усних і письмових текстів, мовленнєвих ситуацій (відповіді на запитання: що сказав, що хотів сказати, як сказав, чи досяг мети), оцінка чужого та власного мовлення, аналіз позитивних і негативних зразків висловлювань, виведення висновків.

Основними засобами навчання основам культури спілкування є: *спілкування дорослих і дітей; культурне мовленнєве середовище, мова педагога; навчання рідної мови і мови на заняттях, як цілеспрямований, систематичний і планомірний процес, при якому під керівництвом педагога діти опановують певним колом мовленнєвих навичок і умінь; художня література* – найважливіше джерело і засіб розвитку всіх сторін мовлення дітей, що допомагає відчувати красу рідної мови, розвиває образність мови; *різні види мистецтва* (образотворче, музика, театр) - емоційний вплив творів мистецтва стимулює засвоєння мови, викликає бажання ділитися враженнями; *засобами ІКТ, ТЗН, audio* - відео виступами, мультимедійні презентації тощо.

Для успішної роботи з формування лінгвориторичних умінь та навичок у дітей старшого дошкільного віку було створено необхідне розвивальне середовище: пересувна ширма для організації різних вистав; артикуляція звуків в графічному зображенні: навчально-демонстраційний матеріал; картотека дихальних вправ; картотека психогімнастичних вправ; картотека вправ фонетичної ритміки; матеріал за лексичними темами: роздатковий і демонстраційний (сюжетних малюнків і ін.); посібники для розвитку дихання; бібліотека дитячих віршів, казок і оповідань, навчальні посібники (бібліотеку науково-методичної літератури з риторики, а також книги з розвитку мовлення); медіатека за даним напрямком діяльності; картотека ігор для розвитку мімічних і пантомімічних рухів; картотека ігор для формування ввічливих форм мовлення; технічні засоби навчання (магнітофон, комп'ютер, звукопідсилююча апаратура).

Вся робота з формування лінгвориторичних умінь та навичок у дітей старшого дошкільного віку включала такі розділи:

«Основи комунікації: культура слухання і спілкування», що включає

наступні етапи: мотивація спілкування; знайомство з технікою мови; уміння організувати спілкування; оволодіння культурою слухання.

«*Мовний етикет*». Даний розділ складається з таких етапів: оволодіння набором стійких мовленнєвих стереотипів (прохання, запрошення, дозвіл, відмова, вітання, прощання); формування усвідомлення тональності спілкування; оволодіння невербальними способами спілкування.

Крім цих основних розділів існує один наскрізний - «*Основи мистецтва суперечки і діалогу*», його складові: мовні формули спілкування (міні-діалоги), правила ведення діалогу (як слухати співрозмовника й поводитися під час розмови).

Освітньо-виховний процес супроводжую казковою героїнею – Риторинкою. Риторинка дає поради, як спілкуватися. Вона одягнена в плаття у вигляді лілії. Лілія, як відомо, символ краси й красномовства. Отже, усі поради Риторинки дитина намагається сприйняти серцем і розумом, використовувати їх у житті.

Кожне заняття складається з чотирьох етапів:

1. *Мовна розминка*, де діти з перших хвилин заняття активно включаються в процес говоріння: розповідають невеликі вірші, скоромовки, чистомовки, лічилки.

2. *Знайомство з риторичними (мовними) поняттями*. Діти вводяться в мовну ситуацію, знайомляться з основними засобами виразності усного мовлення (гучність, тембр, тон), з двома формами усного мовлення (монолог, діалог).

3. *Мовленнєвий етикет*. Діти вчаться культурі поведінки, доброму, шанобливого ставлення до оточуючих.

4. *Творення*. Творчість допомагає розвивати творчий потенціал особистості. На кожному занятті діти за допомогою педагога що-небудь складають: вірші, оповідання, небилиці, придумують історії, ситуації, малюють тощо. Послідовність тем, кількість занять змінюю, на свій розсуд, відповідно до перспективного планування. До кожної теми заняття підбираю правила, які

обрамляють заняття і подаю їх на початку і в кінці заняття. Кожне заняття передбачає розігрування мовленнєвих ситуацій спілкування, риторичні смішинки та ін..

Також намагаюся використовувати нестандартні заняття: заняття-фантазії, заняття-розмірковування, заняття подорож, заняття-конкурс, заняття-інтерв'ю, заняття- драматизація, заняття - концерт, заняття-дискусія. Важливим є те, що на таких заняттях відбувається вільний політ фантазії, коли ніщо не перешкоджає дітям вигадувати власні слова та фрази, складати цікаві історії. Так, без критики, з правильним зворотнім зв'язком, в атмосфері довірливого комфортного спілкування, діти набувають необхідних навичок: підготовки до виступу, займання пози оратора, встановлення зорового контакту зі слухачами, розвиток зв'язного структурованого мовлення, словесної імпровізації, придумування власної моделі спілкування, вміння ставити запитання (уточнюючі, відкриті, закриті), розвиток вміння уважно слухати співрозмовника, виховання таких рис як толерантність і самоконтроль. На таких заняттях через театр, через гру діти навчаються жити, творити, розуміти один одного.

Отже, вся система освітньо-виховної роботи з формування лінгвориторичних умінь та навичок дітей старшого дошкільного віку передбачає організацію активної мовленнєвої діяльності. Велике значення в навчанні риторики є культура мовленнєвої поведінки, тобто прояв загальної культури людини. Тому, на мій погляд, особливу роль в риторичній системі відіграють ті завдання і вправи, які розвивають в дітях критичне сприйняття мови - почуття доречності висловлювання (як кажуть лінгвісти, почуття комунікативної доцільності), виховують увагу до тієї сторони мови, яка пов'язана з добрим, шанобливим ставленням до людини, тобто вихованням ввічливості. Ці завдання спрямовані на розвиток чіткої виразної вимови звуків (мовленнєва й дихальна гімнастика на матеріалі окремих звуків, звукосполучень, слів, скоромовок, віршованих рядків і віршів); занурення дітей в атмосферу правильно організованого мовлення (слухання різножанрових

художніх творів); засвоєння та використання мовленнєвого етикету (риторичний аналіз тексту, під час якого робиться акцент на морально-мовленнєві аспекти поведінки головних героїв); формування уважності до емоційної налаштованості співрозмовника (аналіз невербального мовлення героїв предметних та сюжетних малюнків).

Тож, на мою думку, вся система роботи з дітьми старшого дошкільного віку вирішує одну з важливих проблем - розвиток культури мовленнєвої поведінки дитини в сучасному суспільстві. Дозволить забезпечити всебічний розвиток інтелектуально - вольових якостей дошкільника, дасть можливість сформувати у дітей всі психічні процеси і такі особистісні якості, як креативність, допитливість, відповідальність, самостійність.

Отже, риторика, безперечно, є позитивним явищем у дошкільній освіті. Цей предмет стимулює педагога до пошуку нових шляхів збагачення мовлення дітей. У дітей виховує увагу до слова, до співрозмовника, бажання говорити красиво, правильно, переконливо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція). Київ, 2021. 38 с.
2. Єльцова О. Риторика для дошкільнят. Програма та методичні рекомендації. Бібліотека вихователю. Вид «ТЦ СФЕРА», 2014. 128с.
3. Курінна А.Ф. До питання формування риторичної особистості дошкільника. Педагогічні науки та освіта. Дошкільна освіта. Запоріжжя: Акцент Інвест - Трейд, 2012. С.91-96.
4. Чугуєнко С. В. Формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку засобами лінгвориторичної діяльності: кваліфікаційна робота «Дошкільна освіта» Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 85 с.

**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
УЯВЛЕНЬ ПРО ФОРМУ ПРЕДМЕТІВ**

Кривошея Тетяна Михайлівна,

канд.пед.наук, доцент

Громлюк Юлія Василівна,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація: В статті розкрито особливості використання інноваційних технологій («Логічні блоки» З.Дьєнеша, математичні головоломки, ІКТ, освітні подорожі) з метою формування в дітей старшого дошкільного віку уявлень про форму предметів у процесі реалізації освітнього напрямку «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі».

Ключові слова: інноваційні технології, формування елементарних математичних уявлень, старший дошкільний вік, геометричні фігури, математичний розвиток дітей, форма предметів.

Вивчення форм предметів і геометричних фігур в сучасних програмах освіти, розвитку і виховання дітей дошкільного віку віднесено до освітнього напрямку «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», за яким в кожній віковій категорії дітей, починаючи від раннього віку і закінчуючи старшим дошкільним віком, особлива увага акцентується на формуванні уявлень про форму предметів. Це не випадково, адже форма є основоположною властивістю предметів, яка сприймається за допомогою органів. Один предмет відрізняється від іншого саме за допомогою цієї властивості. Крім того, матеріалом для формування даного поняття є реальні предмети навколишнього середовища. [1, с. 21]. На важливість ознайомлення дітей з формою предметів вказували

зарубіжні (А. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ф. Фребель, М. Монтесорі) і вітчизняні (К. Ушинський, С. Русова) педагоги минулих століть. Дана проблема знаходиться в полі зору і сучасних дослідників (В. Імбер, Л. Іщенко, Т. Кривошея, Л. Зайцева, Л. Плетеницька, І. Стеценко, К. Щербакова та ін.).

Формування уявлень про форму предметів є важливим етапом у всебічному розвитку дітей старшого дошкільного віку, оскільки розвиває дрібну моторику та координацію рухів під час конструювання дітьми з різних геометричних форм на фігур, сприяє розвитку просторового мислення і уяви в процесі навчання дітей дошкільного віку розпізнаванню та аналізу простих та складних форми, стимулює творчість дошкільників на математичному матеріалі під час створення дітьми власних проєктів з різних конструкторів тощо.

Ознайомлення дітей з формою предметів та геометричними фігурами закладає фундамент для успішного засвоєння математики в школі I та II ступенів. Як зазначається у Базовому компоненті дошкільної освіти, «компетентності, що сформовані в дитини в різних видах діяльності за освітнім напрямом «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», створюють базу для збагачення і поглиблення змісту освіти на наступних рівнях освіти в початковій та середній школі [2, с. 5].

Форма предмета універсально відображається в геометричних фігурах. Геометричні фігури є основою для сприйняття форми предметів. Форма і геометричні фігури – тісно взаємопов'язані між собою. Діти вивчають основні форми предметів, їх словесні назви, які допомагають орієнтуватися в навколишньому середовищі [3, с. 167].

Ознайомлюючи дітей з формою предметів, необхідно використовувати різні методи і прийоми навчання, освітні ситуації та освітні подорожі, інноваційні технології, оскільки останні відкривають нові можливості для більш ефективного та цікавого навчання дошкільників. На нашу думку, у процесі формування в дітей старшого дошкільного віку уявлень про форму

предметів педагогічно доцільним буде використання технології «Логічні блоки» Золтана Дьенеша, математичних головоломок («Танграм», «Піфагор», «Пентаміно», «Архімедова гра», «Колумбове яйце»), ІКТ та інтернет ресурсів, творчого конструювання.

У старшому дошкільному віці з метою формування уявлень про форму предметів використовують ігри та вправи, які мають такий зміст:

1) ознайомлення з різновидами геометричних фігур, засвоєння особливостей геометричних фігур («Назви геометричну фігуру», «Доміно фігур», «Угадай, що це?», «Чудесний мішечок» та ін.);

2) оволодіння послідовними видами обстеження форми предметів із застосуванням системи геометричних зразків («Знайди такий самий візерунок», «Знайди за описом», «Знайди на дотик», «Хто більше побачить фігур?», («Знайди предмет тієї самої форми», «Що лежить у мішечку», «Геометричне лото», «Знайди те, що я тобі покажу», «Магазин», «Доручення» та інші);

3) аналіз складної форми та відтворення її з елементів («Викладання орнаменту», «З яких фігур складається предмет?», «Розрізані картинки», «Склеїмо чайник», «Склади ціле з частин», «Що змінилося?» «Ми складаємо клоуна», «Придумай сам», «Виклади з кольорової мозаїки», «Майстер з молотком» тощо);

4) конструювання з геометричних фігур нескладних зображень, робота з різними видами мозаїки;

5) робота з логічними блоками З.Дьенеша;

6) геометричні диктанти відповідно до вікової категорії дітей і кількості фігур;

7) робота з головоломками («Піфагор», «Танграм», «Пентаміно», «Архімедова гра»), sudoku з геометричними фігурами;

9) створення предметів складної форми зі знайомих геометричних фігур: об'ємних і площинних, паличок Кюїзенера, блоків Дьенеша, відтворення фігур на геоборді;

10) навчальні комп'ютерні ігри: «Обручі», «Фабрика» та ін.;

Використання освітніх ситуацій та освітніх подорожей у процесі формування в дітей старшого дошкільного віку уявлень про форму предметів спонукають дітей раціонально використовувати наявні знання в розумових діях: шукати особливості в предметах чи явищах навколишнього світу; порівнювати; групувати; класифікувати об'єкти за певними ознаками; робити правильні висновки, узагальнювати. Такі ігри викликають інтерес до вирішення розумових завдань і сприяють розвитку довільної уваги, що є дуже важливим фактором для успішного навчання [4, с. 56].

Серед освітніх подорожей на ознайомлення старших дошкільників з формою предметів та геометричними фігурами можна запропонувати реальну математичну прогулянку парком (лісом, сквером), спостереження за формами квітів, дерев, їхнім листям під математичним кутом зору та уявну екскурсію на будівельний майданчик, подорож геометричним містом тощо. Також можна організувати геометричний квест, в якому діти повинні знаходити підказки, вирішувати геометричні завдання і шукати скарби; організувати геометричні олімпійські ігри, в яких діти зможуть продемонструвати свої знання геометричних фігур, форм та навички творчого конструювання.

Одним з ефективних засобів формування уявлень про форму предметів у дітей старшого дошкільного віку є логічні блоки Золтана Дьенеша. Дидактичний матеріал «Блоки Дьенеша» – це набір з 48 оригінальних геометричних фігур, оскільки за задумом автора технології в наборі немає жодної фігури, яка повторюється [5]. Як зазначає Т. Кривошея, «кожна геометрична фігура характеризується чотирма ознаками: формою, кольором, розміром, товщиною. Логічні блоки представляють собою еталони форм - геометричні фігури (круг, квадрат, рівносторонній трикутник (або прямокутний рівнобедрений), прямокутник) і є прекрасним засобом ознайомлення маленьких дітей з формами предметів і геометричними фігурами». Необхідно зауважити, що завдання з блоками Дьенеша можуть бути пов'язані з визначенням ознак фігур (форми, товщини, кольору, розміру) або врахуванням кількох ознак блоків. Наприклад, знайди фігури такої ж форми, як

ця (вихователь демонструє трикутний, круглий, прямокутний, чи квадратний блок); побудуй ланцюжок, щоб поруч не було однакових за формою та кольором блоків. Діти дошкільного віку можуть конструювати з блоків за заданими зразками або самостійно за власним задумом [6, с. 43].

Серед форм організації роботи з логічними блоками З. Дьенеша виділяють такі види ігрової діяльності: рухливі ігри (предметні орієнтири, позначення будиночків, доріжок, лабіринтів); настільно-друковані (виготовити карти до ігор «Розселіть мешканців», «Знайдіть місце для фігури»); сюжетно-рольові ігри: «Магазин» (гроші можна позначати блоками), «Пошта» (кодові картки використовують як адресу на будинках), «Потяг» (блоки використовують як квитки, місця).

Для роботи з геометричними фігурами також використовують головоломки, серед яких користуються інтересом в дошкільників «Танграм», «Піфагор», «Пентаміно», «Архімедова гра», «Колумбове яйце». Завдяки головоломкам діти вчаться аналізувати зображення предметів; виділяють в них геометричні фігури; візуально розбивають цілий об'єкт на частини, або навпаки – складають з деталей ціле; логічно мислять [7, с. 283]. Працюючи з головоломками, «дитина використовує геометричну форму як еталон форми, тобто подумки «приміряє», яка фігура лежить в основі об'єкта природи чи предмета», дошкільник наочно переконується в існуванні простих і складних форм, розвивається творчо [8, с. 4].

Роботу з головоломкою можна безпосередньо пропонувати дітям на занятті з логіко-математичного розвитку, дібравши предмет для складання відповідно до теми заняття. Втім необхідно додати до головоломки роботу з художніми засобами, використовувати бесіду з коментуванням. Доцільними будуть також тематичні завдання: «Чарівні тварини», «Цікаві птахи», «Предмети навколишнього світу», «Рослинний світ», «Цифрова країна» тощо. Цікавими для старших дошкільників є викладання ілюстрацій за допомогою головоломок до відомих казок або вигаданих історій. Наприклад, викладання за допомогою головоломки героїв казки «Ріпка», «Рукавичка» тощо.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі є одним з найбільш перспективних напрямків підвищення якості освіти, формування базових життєвих навичок дошкільників під час освітнього процесу.

Комп'ютерні ігри та програми сприяють швидкому формуванню навичок орієнтування в просторі, розрізнення форм та геометричних фігур; підвищенню концентрації уваги і поліпшенню пам'яті; оволодінню навичками читання; активному збагаченню словникового запасу тощо. Застосування ІКТ та Інтернет ресурсів може надзвичайно збагатити знання дітей та зробити різноманітним процес формування уявлень про форму предметів у старших дошкільників. Прикладами застосування ІКТ та Інтернет ресурсів є використання інтерактивних ігор та навчальних програм, відео та презентацій, мультфільмів тощо. Використовуючи ІКТ та інтернет-ресурси, важливо, щоб діти не витрачали занадто багато часу на роботу з комп'ютером. Важливо, щоб вихователь контролював зміст інформації, яку отримує дитина, і допомагав дошкільникові правильно її інтерпретувати [9, с. 203].

Формуванню в дітей старшого дошкільного віку уявлень про форму предметів також сприяє творче конструювання, групова діяльність, експериментування з геометричними фігурами. Ці види роботи розвивають уяву, наочно-образне та просторове мислення, стимулюють дитячу фантазію та логіку, допомагають дошкільникам формувати уявлення про цілісну картину світу та світ предметів, що їх оточують [10].

Отже, інноваційні технології відкривають широкі можливості для формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про форму предметів. Їх використання дозволяє зробити процес навчання більш ефективним, цікавим і доступним для кожної дитини. Однак, важливо пам'ятати, що інноваційні технології є лише інструментом, а не самоціллю. Їх використання має бути спрямоване на розвиток пізнавальних процесів дитини і не замінювати живого спілкування з педагогом і однолітками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кривошея Тетяна. Розвиток творчого потенціалу дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку у процесі формування уявлень про форму предметів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.) / за ред. О.А.Голок; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. Вип. 10. С. 20 – 25.

2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція, від 12 січня 2021 р.) - Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

3. Щербакова К. Методика формування елементів математики у дітей дошкільного віку. Київ: Вища школа, 2011. 362 с.

4. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень: навч. посіб. Кременчук: Бітарт, 2019. 96 с.

5. Кривошея Т. М. Підготовка майбутніх вихователів до використання технологій дошкільної освіти у процесі формування елементарних математичних уявлень. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 6-8 квітня 2016 р.) /за ред. Г.С.Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. Вип. 5. С. 291–293.

6. Кривошея Т. Блоки Дьенеша як засіб розвитку логічного мислення дітей у контексті європейських освітніх підходів. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх*

стратегій: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв / за ред. Г.С.Тарасенко. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2014. Вип. 3. С. 42-47.

7. Позднякова В. В. Розвиток логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку. Харків: Основа, 2011. 349 с.

8. Кривошея Т. Математичні головоломки: формуємо сенсорно-пізнавальну, логіко-математичну та дослідницьку компетентності дітей. *Палітра педагога*, 2021. № 1. С.3- 8.

9. Ємчик О. Г. Педагогічні умови логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2021. Вип. 32. Т. 2. С. 203-207.

10. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk, L., Shykyrynska, O. V. (2021). Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II. School Pedagogy. Preschool Pedagogy. May 28th-29th, 2021. Rezekne, Rezekne Academy of Technologies, 2021, p. 729-743. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6247> .*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВИМІРЮВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ УМОВНИХ МІРОК

Кривошея Тетяна Михайлівна,

канд.пед. наук, доцент

Матвєєва Анастасія Олегівна

здобувач СВО «магістр»

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті розкрито змістовну сутність особливостей навчання дітей старшого дошкільного віку вимірюванню за допомогою умовних мірок. Висвітлено психолого-педагогічні особливості навчання вимірювальній діяльності дітей дошкільного віку та основні закономірності та логіка пізнання дітьми дошкільного віку елементів математики, зокрема, розкрито сучасні підходи до навчання вимірюванню дошкільників. Окреслено чотири етапи в навчанні вимірювання дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: математичний розвиток, старший дошкільний вік, формування елементарних математичних уявлень, величина предметів, вимірювання, умовна мірка, етапи навчання вимірювання.

Відповідно до світових тенденцій та з огляду на необхідність якісної модернізації сучасного суспільства необхідною вимогою постає нагромадження його інтелектуального потенціалу. Саме вирішення даної вимоги змушує нас вважати, що успішна її реалізація залежить від перебудови освітнього процесу, розпочинаючи із дошкільної ланки і закінчуючи закладами вищої освіти.

У Законі України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI сторіччя) та інших, визначено нові цілі та пріоритети дошкільної освіти, а саме: «інноваційний характер освітньої діяльності, використання

сучасних виховних та навчальних технологій» [1]. Усе вище зазначене актуалізує й вимоги до оновлення системи логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку та вимагає розробки такого змісту, форм і методів навчання й виховання, які б забезпечували розвиток усіх психічних процесів, образного і логічного мислення, уміння висувати елементарні гіпотези, робити прості умовиводи, сприяли б розвитку пізнавальних здібностей і особистісних якостей кожної дитини, адже своєрідність та дієвість даного математичного розвитку в дошкільному віці стає рушійною силою подальшого успішного навчання математики в школі. Крім того, сучасна дошкільна освіта взагалі і формування елементарних математичних уявлень зокрема, вимагає використання інноваційних технологій у процесі навчання дітей дошкільного віку, серед яких на особливе схвалення заслуговують такі: технологія «Кольорові числа» Кюїзенера [2], «Логічні блоки» З. Дьєнеша [3], технологія формування логіко-математичної компетентності Л. Зайцевої, технологія «Логіки світу» І. Стеценко, пізнавально-ігрові комплекси В. Позднякової, креативно-інтелектуальний тренінг Барташнікових, технологія саморозвитку М. Монтесорі, розвивальні ігри Бистрових та інші [4; 5; 6]. Крім того, ефективними засовами навчання математиці дітей старшого дошкільного віку є робота з математичними головоломками [7], залучення дітей до групової роботи, експериментування, дослідництва на математичному матеріалі [8].

На нашу думку, важливе місце у математичній підготовці дітей дошкільного віку займає навчання вимірюванню як практичному способу пізнання кількісної характеристики навколишнього світу, зокрема вимірюванню за допомогою умовних мірок.

Р. Немоляца вказує на те, що уведення вимірювання в освітні програми закладів дошкільної освіти переслідує кілька цілей: ознайомити дітей з умовною міркою, навчити вимірювати, порівнювати і визначати величину предмета, а також показати дітям залежність між величиною умовних мірок і кількістю вимірювань, тобто результатом.

Саме завдяки вимірювальним діям дошкільники отримують точні дані

про величину предмета, співвідношення його частин, а також про самі числа. Адже число завжди показує кількість вимірювань та неможливе без використання мірок, встановлення відношень між простими і складеними мірками.

Саме формування поняття «міра» і вміння вимірювати за програмними вимогами необхідно розпочинати у дітей п'ятого року життя. У другому кварталі вихователь дає дітям перші знання з вимірювання, де їх вчать порівнювати або ж вимірювати два предмети за допомогою третього – умовної мірки.

Опираючись на досвід та методику навчання математики дітей дошкільного віку Катерини Щербакової, умовно виділяємо чотири етапи в навчанні вимірювання дітей старшого дошкільного віку [9].

Зауважимо, що роботу із навчання дошкільників вимірюванню науковиця пропонує розпочинати з екскурсії в магазин, під час якої увагу дітей слід звернути на те, що перш ніж купити одяг люди його приміряють, підбирають за розміром. Далі необхідно на занятті обговорити, що вони спостерігали в магазині, що робили люди перш ніж купувати одяг чи взуття та інше, з подальшим обігруванням відвідування магазину.

За методикою К. Щербакової на першому етапі діти виконують тільки вимірювання однаковими мірками, а потім рахують їх кількість. Так, наприклад, їм пропонується виміряти воду умовними мірками – склянками, чашками, або ложками тощо. Вимірювання здійснюється одночасно декількома однаковими мірками, в результаті чого в дітей формується уявлення про те, що таке міра, навіщо потрібно вимірювати.

Умовними мірками для лінійного вимірювання можуть бути кубики, бруски, смужки паперу, стрічки, палички Кюїзенера, лічильні палички, олівці, ручки тощо. Міри та вимірюваний предмет вихователю необхідно приготувати завчасно так, щоб умовна мірка містилася у вимірюваному предметі визначену кількість разів без залишку.

К. Щербакова звертає увагу на те, що на першому етапі навчання

дошкільників вимірюванню необхідно цьому процесу відводити повністю все заняття, а надалі вимірювання має плануватися на заняттях разом з іншими програмними завданнями.

На другому етапі навчання вимірювання здійснюється однією міркою, але при цьому дитина має змогу зафіксувати кожну мірку окремо. Наприклад, вимірюючи сипучі речовини, кожну міру потрібно висипати на окрему купку або в окремий посуд; вимірюючи рідину, переливати кожну мірку в який-небудь посуд теж окремо (одну мірку – у миску, другу – у відерце тощо). Якщо ж дитині пропонується виконувати лінійний вимір, то кожна мірка повинна фіксуватися рисою на самому предметі. Проте і на даному етапі дошкільник спочатку тільки вимірює, відкладає мірки. Виконавши це, дитина лічить кількість вимірів. При цьому, потрібно уважно ставитися до того, щоб під час лінійного вимірювання діти лічили не кількість рисок, а кількість відмірів, щоб уникнути неправильного результату. Практичні вміння дітей у вимірюванні розширюють їхні можливості в упорядкуванні предметів за одним з параметрів розміру [9].

На третьому етапі навчання, К. Щербакова рекомендує навчати дітей вимірювати величини однією умовною міркою, але кількість вимірювань фіксувати фішкою (маленьким предметом). Після вимірювання дитина лічить фішки і таким чином отримує результат. Помилки дітей на цьому етапі найчастіше виникають тоді, коли дитина насипає (наливає) мірку і ставить фішку, а потім висипає (виливає) і ставить ще одну фішку. Щоб запобігти цьому, вихователь підкреслює, що ставити фішку треба тільки після того, як висипали (вилили) мірку.

На четвертому етапі одночасно виконується два види діяльності: рахунок і вимірювання. Діти відкладають мірки й відразу називають число. Це і є той рівень розвитку вимірювальної діяльності, до якого треба було підвести дітей.

Працюючи з дітьми старшого дошкільного віку, основна увага вихователя має звертатися на розуміння залежності вимірюваної величини, умовної міри і результату вимірювання. З цією метою вихователь може запропонувати дітям

вимірювати різними за величиною мірками. Результат буде різний. На основі таких вправ вихователь підводить дітей до висновку: чим більше мірка, тим менша кількість відмірювань і навпаки.

Для вдосконалення уміння вимірювати дітям пропонується роздавальний матеріал: смужки паперу чи картону, стрічечки тощо. Часто вправам додають ігровий характер: діти відмірюють «тканину» на рушники лялькам, підбирають дошки для будівництва «моста», виготовлення «меблів» тощо.

У старшому дошкільному віці навчання вимірюванню здійснюється, насамперед, у напрямку поглиблення понять «мірка», «відкладання мірок», «результат вимірювання», а також здійснюється удосконалення самої діяльності, пов'язаної з процесом вимірювання. Діти вимірюють простою міркою; поєднують вимірювання й лічбу (число); розуміють, що довжину вимірюють лінійкою, метром; об'єм вимірюють літром, масу – кілограмом. Крім того, дітей можна ознайомити зі складеною міркою.

К. Щербакова поряд з іншими дослідниками звертає увагу на те, що «формування початкових математичних знань і вмінь у дітей дошкільного віку повинно здійснюватись так, щоб навчання давало не тільки безпосередній практичний результат (навички рахунку, виконання елементарних математичних операцій), але й носило розвивальний характер [9].

Так, у процесі систематичного вивчення математики діти опановують спеціальною термінологією, а саме назвами чисел, геометричних фігур (квадрат, круг, трикутник та ін.), елементів фігур (сторона, основа, вершина). Потрібно зауважити, що освітня робота не повинна обмежуватися тільки заняттями. Вихователю необхідно використовувати увесь часовий простір, під час якого дитина перебуває в закладі дошкільної освіти.

Зазначимо, що навчання математики в дошкільному закладі ґрунтується на основі формування конкретних уявлень та образів. Вони ж, у свою чергу, готують фундамент для формування, на їхній основі, математичних понять. Без збагачення почуттєвого пізнавального досвіду неможливе повноцінне оволодіння математичними знаннями й уміннями. Необхідно включати

дошкільника в безпосередню практичну діяльність, зробивши навчання наочним, створивши зорові образи. Вихователю на заняттях з логіко-математичного розвитку необхідно використовувати різноманітні засоби наочності. Наприклад, при лічбі можна запропонувати дітям такі об'єкти як яблука, машинки, каштани, чи умовні – кружечки, палички тощо. При цьому предмети можуть бути різними за кольором формою, величиною.

Наочні (демонстрація об'єктів та ілюстрацій, спостереження, показ, розглядання таблиць і моделей) й словесні (розповідь, бесіда, пояснення, словесні дидактичні ігри) методи, які використовує вихователь в навчанні дітей математиці, у тому числі й у навчанні вимірюванню умовними мірками повинні застосовуватись разом з практичними та ігровими методами.

На одному занятті можливе використання різних методів в різному їх поєднанні. Також, під час одного заняття, можливі взаємні переходи між методами та такими методичними прийомами як накладання, прикладання, дидактичні ігри, порівняння, вказівки, запитання до дітей, обстеження.

Таким чином, можемо зробити висновки, що оптимальною методикою навчання вимірювальній діяльності, зокрема навчанню вимірюванню за допомогою умовних мірок дітей старшого дошкільного віку та формування в них навичок вимірювальної діяльності, є методика Катерини Щербакової.

Дана методика найбільше відповідає загально-дидактичним принципам формування елементарних математичних уявлень дітей дошкільного віку. Науковиця чітко розкриває організаційно-педагогічні умови ознайомлення дітей дошкільного віку з вимірюванням за допомогою умовних мірок в закладах дошкільної освіти, звертає увагу на послідовність та систематичність у проведенні занять та особливості відповідної методичної підготовки вихователів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція, від 12 січня 2021) - Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Кривошея Т.М., Низовець Г.С. Шляхи використання «Кольорових чисел» Кюїзенера в процесі формування елементарних математичних уявлень. *Scientific research in the modern world. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference.* Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2022. Pp. 440-445.

3. Кривошея Т. Блоки Дьенеша як засіб розвитку логічного мислення дітей у контексті європейських освітніх підходів. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій*: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв / за ред. Г.С.Тарасенко. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2014. Вип. 3. С. 42-47.

4. Пагута Т.І. Методика формування елементарних математичних уявлень у дошкільників: Навчально-методичний посібник / за ред.Т.І.Пагути. Львів: Новий Світ-2000, 2019. 298 с.

5. Кривошея Т. М. Підготовка майбутніх вихователів до використання технологій дошкільної освіти у процесі формування елементарних математичних уявлень. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 6-8 квітня 2016 р.) /за ред. Г.С.Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. Вип. 5. С. 291–293.

6. Кривошея Т.М. Сучасні підходи до логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів ІППМ. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2012. С. 110 – 116.

7. Кривошея Т. Математичні головоломки: формуємо сенсорно-пізнавальну, логіко-математичну та дослідницьку компетентності дітей.

Палітра педагога, 2021. № 1. С.3- 8.

8. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk, L., Shykyrynska O. V. (2021). Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II. School Pedagogy. Preschool Pedagogy. May 28th-29th, 2021. Rezekne, Rezekne Academy of Technologies, 2021, p.729-743. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6247> .

9. Щербакова К.Й. *Методика формування елементарних математичних уявлень у дошкільників», Київ: Видавництво європейського університету. 2011. 262с.*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Легошина Олена Леонідівна,

к.е.н., викладач-методист,

Прилуцький технічний фаховий коледж,

Лотиш Наталія Олегівна,

магістрантка 2 курсу,

Сумський державний педагогічний

університет ім. А. С. Макаренка

Анотація. Інклюзивна освіта дозволяє дітям з особливими освітніми потребами навчатися у звичайній школі чи дитячому садку. У спеціалізованих інтернатах діти не можуть спілкуватися вільно зі своїми однолітками та повноцінно розвиватися. Така форма навчання допомагає адаптувати навчальне середовище для людини з особливими потребами.

Ключові слова: феномен, інклюзія, інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, інклюзивне освітнє середовище.

Вступ. Реформування національної системи освіти, що нині відбувається в Україні, актуалізує проблеми підготовки кадрів, здатних працювати згідно з новими методологічними орієнтирами, які окреслює Концепція Нової української школи. Серед них чільне місце посідає інклюзивна освіта (ІО), яка виступає у якості освітньої парадигми, що базується на світоглядних засадах соціальної інклюзії, оскільки рівноправність, доступність та забезпечення якості є основоположним імперативом її функціонування.

Розбудова інклюзивної освітньої системи потребує визначення методологічних засад підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю, які беруть безпосередню участь в організації і забезпеченні ефективного функціонування інклюзивного освітнього середовища (ІОС) на основі формування професійної здатності виконувати функції наставника, тьютора, модератора й визначати індивідуальну освітню траєкторію дитини з

особливими освітніми потребами.

Мета дослідження - здійснити теоретичний аналіз базових понять «інклюзія» й «інклюзивна освіта», на основі здійсненого аналізу розкрити й обґрунтувати сутність феномену інклюзивної освіти.

Матеріали та методи. В ході дослідження використовувались загальнонаукові методи пізнання, а саме: абстракція, дедукція, синтез та порівняння. Сучасна система освіти повноцінно приймає лише тих, хто відповідає її певним вимогам, тобто, дітей зі стандартними можливостями, здатними навчатися за загальною для всіх програмою та досягати й демонструвати високі результати своєї успішності. Разом з тим нерідко виходить, що діти з особливими освітніми потребами часто виявляються ізольованими від своїх здорових однолітків та випадають із загального освітнього процесу, оскільки для роботи з такими школярами не завжди у закладі створено відповідний освітній простір або педагоги установ загальної середньої освіти не володіють необхідними знаннями в галузі корекційної та спеціальної педагогіки, навичками роботи з особливими дітьми тощо.

Результати та обговорення. Особливості професійної підготовки педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти висвітлено у наукових працях зарубіжних і вітчизняних дослідників: В. Гладуш, О. Глоба, Т. Дегтяренко, І. Демченко, Дж. Деспелер, Р. Джордж, В. Засенко, Т. Зубарева, Н. Енестейшен, С. Кірк, Дж. Кларк, А. Колупаєва, С. Ліллі, С. Литовченко, Т. Лормана, Дж. Лупарт, О. Мартинчук, Л. Прядко, Л. Савчук, Т. Сак, О. Таранченко, Д. Харві, Д. Чемберс та інші.

Характерною особливістю сьогодення є удосконалення системи спеціальної освіти на демократичних, гуманістичних засадах, створення альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей, рівня і діапазону освітніх потреб. Стан сучасної освіти свідчить про часткове впровадження гуманістичних, демократичних та аксіологічних засад в освітній процес, тому будь-які форми

нетиповості (належність до етнічної, мовленнєвої, культурної, релігійної меншин, обдарованість, психофізичні особливості, інвалідність тощо) не розглядають в освіті як природну умову співіснування різних людей, а це нерідко призводить до соціальної депривації та ізоляції дітей, які за певними ознаками відрізняються від більшості своїх однолітків. Цю гуманістичну парадигму втілює інклюзивна освіта, яка, за визначенням світової педагогічної спільноти, є найпотужнішим інноваційним рухом в освіті 20-го століття [2].

Інклюзія як своєрідна філософія задовольняє потреби в освіті, розкриває і розвиває індивідуальні здібності, підтримує і додає упевненість, сприяє хорошій адаптації, соціалізації, самореалізації, придбанню досвіду (комунікативного, соціального, психологічного), зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Завдяки інклюзії знижується рівень ізоляції й відчуження дитини, вона стає більш активною, перестає відчувати свою «особливість».

Соціальні умови й умови освіти необхідно спрямовувати на те, щоб буття дитини з обмеженими можливостями стало максимально самостійним, незалежним, а сама дитина, займаючи активну і відповідальну життєву позицію, стала рівноправним членом суспільства, реалізуючи себе у цьому суспільстві. [3, с. 27; 48].

Впровадження інклюзивної освіти в Україні – складна, неоднозначна проблема, яка потребує розгляду та розробки нормативно-правових, психолого-педагогічних, програмно-змістових, соціально-психологічних засад.

До основних завдань інклюзивної освіти можна віднести:

- 1) ефективного залучення до освітнього процесу всіх його учасників;
- 2) реалізація адаптивної моделі інклюзивної освіти у ЗЗСО з урахуванням суспільних і індивідуальних вимог та потреб;
- 3) забезпечення супроводу учня з ООП та формуванні інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО;
- 4) розробка та використання наукового, методичного і дидактичного забезпечення інклюзивного освітнього процесу;
- 5) залучення сім'ї дітей з ООП до активної участі в реалізації

конструктивних ідей освітньої інклюзії;

б) удосконалення системи підготовки педагогічних працівників, що працюють в інклюзивному середовищі, із метою покращення ефективності освітнього процесу. [1].

Хоча інклюзивна освіта природно передбачає застосування різноманітних підходів, розроблення й використання відповідних освітніх програм і навчальних планів, її цілі досягаються передовсім шляхом створення загальної гуманістичної атмосфери інклюзивного навчання та необхідних умов для всіх без винятку дітей. При цьому навчатися вони мають не ізольовано, а інтегруючись завдяки інклюзивній освіті у суспільні відносини. Звідси, головний сенс освітньої інклюзії полягає саме у гармонійній «включеності» дитини з ООП у соціум.

Варто зауважити, що перехід до освітньої інклюзії неможливий без об'єднання зусиль численних державних і громадських структур, удосконалення матеріально-технічної та законодавчої бази. Аналіз нормативно-правової, психолого-педагогічної літератури дозволив виокремити основні чинники розвитку інклюзивної освіти: 1) зміна суспільної свідомості; 2) прийняття гуманістичних цінностей; 3) зниження соціально-психологічних бар'єрів у взаємодії дітей з ООП та їх однолітків без виражених психофізичних обмежень; 4) формування толерантності як базового принципу соціальної взаємодії. [4].

Важливою передумовою становлення інклюзивної освіти як стратегії сучасної української школи є усвідомлення необхідності розвитку кожної особистості, підпорядкування цій меті всіх структурних компонентів освітнього процесу. Пріоритетними детермінантами інклюзивної освіти постають ідеї: а) гуманізації, що визначають основним завданням школи повноцінне та гідне життя дитини з ООП; б) фундаменталізації, що зумовлюють переосмислення й уточнення загальних параметрів і відмінностей нормального та порушеного розвитку дитини; в) інклюзії, відповідно до якої спільне навчання та виховання дітей з ООП та їх здорових однолітків є доцільним й оптимальним.

Інклюзія як соціальний феномен передбачає формування в суспільстві особливої культури толерантного ставлення до дітей з ООП.

Висновок. Отже, інклюзивна освіта має забезпечити рівний доступ до якісного освітнього процесу всім його суб'єктам, а міцна взаємодія сім'ї, закладу освіти та суспільства сприяє реалізації потреб, здатностей і можливостей кожної без виключення дитини.

Основним завданням педагогів при цьому має стати створення відповідних умов, реалізація яких забезпечить соціалізацію й максимально можливу самореалізацію дітей з ООП.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васянович Г., Будник О. Актуальні проблеми філософії інклюзивної освіти. Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій: український і зарубіжний досвід : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. С. 241–257.

2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

3. Малишевська І. А. Гуманістична парадигма інклюзивної освіти. Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. 2016. Випуск 3. С. 118– 123.

4. Малишевська І. А. Забезпечення підготовки педагогічних фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти. Витоки педагогічної майстерності. 2017. Випуск 20. С. 178–182.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА СПІЛКУВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Остапчук Юлія Юрїївна

Студентка

Колодяжна Алла Володимирівна,

к.психол.н., доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглядаються комунікаційні особливості в педагогічному спілкуванні, виокремлюються особливості педагогічної комунікації та її формування, досліджуються аргументи на користь етичних взаємодій в освіті.

Ключові слова: педагогічна комунікація, педагогічне спілкування, особливості педагогічної комунікації, комунікативні вміння, етичні принципи, етичне спілкування.

Педагогічна комунікація – цілеспрямований процес взаємодії педагога зі здобувачами освіти, завданнями якого є обмін інформацією, регулювання педагогічних відносин, створення сприятливого психологічного клімату і емоційного контакту; процес, який реалізується за допомогою різних засобів комунікації. Комунікативність – професійно-особистісна якість педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, здатністю легко вступати у контакт [3, с. 9-10].

Комунікативна взаємодія – це взаємоузгоджені та взаємообумовлені суб'єктні мовленнєво-практичні дії з метою обміну інформацією й створення найсприятливіших умов для формування особистості [4, с. 59].

Основною комунікативною метою педагога є не лише інформування чи досягнення взаєморозуміння у спілкуванні, а й ініціювання всебічного,

гармонійного розвитку здобувачів освіти [1].

Існують певні особливості педагогічної комунікації. В першу чергу, вона здійснюється в умовах освітнього процесу та передбачає індивідуальний, особистісно-орієнтований, гуманістичний підходи в процесі спілкування як окремо до кожного індивіда, так і до групи в цілому. Педагогічна комунікація ґрунтується на соціально-психологічній взаємодії, адже у ній беруть участь педагог і група або кілька груп здобувачів освіти. Також, відіграє важливу роль у формуванні динаміки спілкування між студентами та педагогами етика взаємодії. Оскільки освітній процес залежить від ефективної комунікації, етичні аспекти цих взаємодій можуть суттєво вплинути на навчальне середовище. Етичне спілкування створює позитивну атмосферу, сприяє взаємній повазі. Ще одна особливість педагогічної комунікації – спрямованість на процеси розвитку особистості та її самореалізацію [3, с. 10].

Проте розмова навколо етики в освіті має нюанси, оскільки суворі етичні принципи можуть перешкоджати відкритому спілкуванню, насаджувати культурні упередження та відволікати від основних освітніх цілей.

Етичне спілкування сприяє створенню позитивного навчального середовища, яке є необхідним для успіху в навчанні та особистого розвитку. Коли студенти відчують, що їхній внесок цінують і поважають, вони, швидше за все, братимуть активну участь в обговоренні. Така взаємодія не тільки покращує їхнє розуміння матеріалу, але й прищеплює відчуття причетності до аудиторної спільноти. Крім того, позитивна взаємодія між викладачами та студентами створює довіру, яка є основою ефективного навчання. Коли студенти довіряють своїм викладачам, вони, швидше за все, звертатимуться до них із запитаннями, сприяючи більш повному розумінню предмета. Крім того, сприятлива атмосфера покращує співпрацю та командну роботу між студентами. Групові проекти та спільне навчання переважають у осередках, де є етичне спілкування, оскільки студенти відчують мають змогу безпечно ділитися своїми ідеями та вчитися один у одного. Цей дух співпраці розвиває критичне мислення, креативність і навички вирішення проблем, які є життєво

важливими в сучасному складному світі. Таким чином, сприяння етичному спілкуванню в освітніх установах є необхідним для створення сприятливого навчального середовища [2].

Хоча суворі етичні принципи можуть ненавмисно обмежити відкритий діалог між студентами та викладачами. Страх неправильного тлумачення може перешкоджати чесним дискусіям, змушуючи студентів переосмислювати свої внески або цензурувати свої думки. Крім того, студенти можуть почуватися некомфортно, висловлюючи свою думку, якщо вони бачать, що будь-яке відхилення від етичних стандартів може призвести до непорозумінь. Такий дискомфорт може створити середовище, в якому студенти неохоче висловлюють свою точку зору. Ця напруга між дотриманням етичних стандартів і сприянням відкритому комунікаційному середовищу підкреслює складність впровадження етики в освіту. Встановлення балансу між просуванням етичної поведінки та заохоченням вільного вираження думок є важливим для підтримки освітнього процесу.

Етична поведінка в освітніх установах сприяє взаємній повазі та розумінню між усіма учасниками, що має вирішальне значення для створення інклюзивного навчального середовища. Відкрите спілкування сприяє обміну різними точками зору, дозволяючи студентам вчитися один в одного та цінувати різні точки зору. Цей обмін є важливим для розвитку навичок критичного мислення, оскільки студенти заохочуються оцінювати та оскаржувати свої переконання через шанобливий дискурс. Коли студенти та викладачі дотримуються етичних стандартів, вони сприяють культурі поваги, яка перешкоджає асоціальній поведінці та сприяє доброзичливості. Крім того, розуміння різних точок зору розвиває емпатію та соціальні навички. Коли студенти залучаються до різних точок зору, вони вчаться оцінювати складність соціальних проблем і розвивають здатність співпереживати іншим. Це розуміння не тільки збагачує їхній освітній досвід, але й готує їх до відповідального громадянства [5].

Незважаючи на переваги етичної поведінки, дуже важливо визнати, що

етичні стандарти можуть бути суб'єктивними та культурно упередженими. Різні культури можуть мати різні визначення того, що є етичною поведінкою, що призводить до потенційних конфліктів у навчальних закладах. Наприклад, практика, яка вважається етичною в одній культурі, може розглядатися як невідповідна в іншій, що викликає питання про те, чиї етичні стандарти мають переважати. Нав'язування єдиних етичних стандартів може маргіналізувати погляди меншин, створюючи середовище, в якому деякі студенти почуваються відчуженими або недооціненими. Ця маргіналізація може перешкодити розвитку дійсно інклюзивної освітньої атмосфери. Крім того, етичні дилеми можуть виникати через різні культурні контексти, що ускладнює процес встановлення загальноприйнятих етичних принципів. Таким чином, суб'єктивний характер етики в освіті підкреслює важливість сприяння діалогу навколо культурних відмінностей, одночасно прагнучи до стандартів, які поважають і шанують різноманітні погляди.

Хоча встановлення етичних принципів є важливим, надмірний акцент на етиці може відвернути увагу від основних освітніх цілей. Надмірне зосередження на етичних міркуваннях може погіршити академічний зміст, оскільки викладачі можуть відчувати тиск, щоб надати перевагу етичним дискусіям над предметною експертизою. Така зміна фокусу може підірвати головну мету освіти: передавати знання та розвивати навички критичного мислення. Незважаючи на те, що етична взаємодія має вирішальне значення в освіті, важливо підтримувати баланс, який віддає пріоритет академічному змісту поряд з етичними міркуваннями для забезпечення цілісного навчального середовища [5]. Заохочення збалансованого використання методів спілкування може допомогти студентам розвинути основні навички спілкування, одночасно використовуючи переваги комунікативних технологій для академічних цілей [1, с. 357] Педагогічне спілкування є різновидом ділового спілкування. Це комунікативна взаємодія викладача (вчителя) зі студентами (учнями), їхніми батьками й колегами, спрямована на оптимізацію освітньої діяльності. Вона передбачає встановлення педагогом контакту з аудиторією, оцінювання наявної

ситуації, пізнання учнів (чи студентів) і організацію впливу на них, обмін інформацією, переживаннями та способами дій, а також управління власною професійною поведінкою [3, с. 19].

Таким чином, формування професійно-педагогічної комунікації — це процес розвитку професійних комунікативних якостей, компетенцій і рис характеру, що сприятимуть професійній комунікативній діяльності педагога. Професійно-педагогічні комунікації – це вміння викладача орієнтуватися і використовувати особливості професійно-педагогічної комунікації, які ґрунтуються на відповідних компетентностях у певній професійній галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Колодяжна А. В., Остапчук Ю. Ю. Аналіз вікових та комунікаційних характеристик студентської молоді. In *The 11 th International scientific and practical conference “Global science: prospects and innovations”* (June 20-22, 2024) *Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2024. С. 354-357*
2. Маслова В. А., Професійно-педагогічна комунікація як умова розвитку комунікативних можливостей педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (3), 2021р. С. 81-85.*
3. Педагогічна комунікація: практикум для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. Мукачево: вид-во МДУ, 2019. 162с
4. Сергеева В. Педагогічна комунікативна взаємодія в системі «учитель – учні» та її виховна цінність в умовах спільної творчої діяльності. *Педагогічний часопис Волині. 2015. №5. С. 57–63.*
5. Товканець Г. В. Соціально-педагогічна взаємодія у професійній підготовці педагога: комунікативний аспект: монографія. Мукачево: Редакційно-видавничий центр МДУ, 2021. с. 170

**ВПЛИВ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ**

Поліщук Віталій Валентинович

к.н.з фізичного виховання і спорту, доцент

Лой Борис Іванович

старший викладач

Ткачук Олексій Олегович

викладач

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

м. Переяслав, Україна

Анотація: У статті розкривається питання впливу педагогічних умов на розвиток морально-вольових якостей особистості дитини в процесі занять туристсько-краєзнавчою діяльністю. Цілісний розвиток дитини як особистості є головною метою модернізації дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку держави, що, зокрема, передбачає турботу про фізичне та психічне здоров'я дошкільника.

Ключові слова: психологічна підготовка, психічне здоров'я, старші дошкільники, туристсько-краєзнавча діяльність, рухова діяльність, розумова діяльність.

Постановка проблеми. Так, історичне краєзнавство є важливою складовою процесу духовного відродження в незалежній Україні. Воно відіграє ключову роль у формуванні національної самосвідомості, збереженні та популяризації історико-культурних цінностей та спадщини. Краєзнавчі дослідження допомагають людям усвідомити своє місце в історії, сприяють зміцненню патріотизму, а також формуванню глибшої поваги до своєї нації, культури і мови.

Відновлення історичної пам'яті, особливо в контексті багатьох драматичних подій української історії, таких як Голодомор, репресії, війни, є

важливим кроком для розуміння сучасності і майбутнього. Це також підвищує відповідальність за збереження культурних надбань, як матеріальних (архітектурні пам'ятки, музейні експонати), так і нематеріальних (традиції, звичаї, народна творчість).

Дуже часто навчальний процес дошкільних освітніх установ будується за типом шкільної освіти і перевантажується додатковими заняттями. Це веде до збільшення навчального навантаження, що, в свою чергу, здійснює негативний вплив на розвиток особистості і стан здоров'я дитини.

Необхідність модернізації змісту дошкільної освіти зумовлюється реформуванням галузі згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Законами України “Про дошкільну освіту” та “Про охорону дитинства” (2001), тенденціями розвитку цивілізації на межі епох.

Цілісний розвиток дитини як особистості-головна мета модернізації дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку держави, а це, зокрема, передбачає турботу про здоров'я дошкільника-стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, спокій, рівновагу, задоволення, а не лише відсутність хвороб і фізичних вад [1, с. 12–13; 4, с. 25-38; 5, с. 8].

Все це обумовлює необхідність розробки таких педагогічних технологій, які змогли б забезпечити інтегрований освітній, виховний та оздоровчий ефект. Застосування засобів турисько-краєзнавчої діяльності в дошкільних навчальних закладах, на наш погляд, створює найбільш оптимальні умови для реалізації завдань фізичного і розумового виховання дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвою перевагою виховання на основі екологічного туризму, на думку фахівців [2, с. 31; 5, с. 12; 6, с. 17] є те, що алгоритм діяльності дітей під час переходів співпадає з основними алгоритмами діяльності людини в суспільстві. Гармонійний вплив на особистість дошкільника забезпечує реалізацію завдань морального, фізичного, розумового, естетичного та трудового виховання в не розривній єдності. Це тим більше цікаво, що він здійснюється на фоні розвинутої динамічної системи самоврядування, яка виходить з логіки туристської

подорожі.

Разом з тим, багаточисельні дослідження свідчать про домінуюче значення рухів у становленні психічних функцій дитини (Л. С. Виготський, 1984; А. Валлон, 1967; Ж. Піаже, 1965) і наявності тісного зв'язку між показниками фізичних і психічних якостей у дошкільників. Встановлено що відставання у розумовому розвитку призводить до відставання у розвитку фізичних якостей [3, с. 8]. Доведено, що активна рухова діяльність позитивно впливає на розумову працездатність [6, с. 18].

Не дивлячись на відносно повну теоретичну розробленість проблеми інтегрованого розвитку розумових і рухових здібностей дітей в процесі фізичного виховання, ці ідеї не отримали широкого використання в дошкільних освітніх установах. При аналізі літератури ми виявили тільки декілька робіт присвячених практичній реалізації даного питання [3, с. 25; 4, с. 32; 6, с. 16].

Вищевикладені факти свідчать про наявність протиріччя між багаточисельними теоретичними даними, які підтверджують тісний взаємозв'язок рухового і розумового розвитку дітей, і недостатністю методик їх інтегрованого розвитку.

Таким чином, фізкультурні заняття з пріоритетним використанням елементів туризму і краєзнавства в системі фізичного виховання старших дошкільників повинні мати конкретну спрямованість на інтеграцію рухової і розумової діяльності дитини.

Мета дослідження - визначення педагогічних умов, які забезпечують психологічну підготовку старших дошкільників в процесі занять туристсько-краєзнавчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Введення елементів туризму і краєзнавства у навчально-виховний процес в умовах дошкільної установи надасть педагогам можливість вирішити питання, від яких залежить гармонійний розвиток дитини. В умовах підготовки дошкільників до туристсько-краєзнавчої діяльності особливе значення має їх психічне здоров'я та психологічна готовність. В процесі занять з використанням елементів

туризму і краєзнавства до показників психічного здоров'я відносять: достатній або високий рівень розвитку психічних процесів (уважність, активність, міцність та обсяг пам'яті); наявність розумових якостей; розвинена мова (доброзичливість, радість).

Дитяча туристська група, знаходячись на маршруті, вирішує всі питання житєзабезпечення самостійно. Психологічна підготовка дошкільників-туристів включає наступні компоненти :

- виховання вміння долати труднощі, швидко приймати рішення;
- формування особистісних якостей;
- моделювання педагогічних ситуацій.

Юних туристів необхідно заздалегідь привчати до труднощів, які можуть спіткати їх у поході (складні метеорологічні умови, природні перешкоди, важкий рюкзак), виховувати вміння швидко приймати рішення в складних умовах, створювати психологічну рівновагу колективу в складній ситуації.

Як вже відмічалось, однією з найважливіших функцій дитячого туризму в сучасних умовах і є формуванням позитивних особистісних якостей. В походних умовах створюються оптимальні умови для виховання морально-вольвих якостей особистості дитини-сміливості, рішучості, терпіння, наполегливості, ініціативності, дисциплінованості. Виховання цих якостей повинно обов'язково входити до змісту підготовки туристів-дошкільників.

Сміливість - це здатність діяти у небезпечних для життя, здоров'я та престижу людини ситуаціях, не знижуючи при цьому якості діяльності. Під рішучістю розуміють здібність людини швидко приймати рішення і приступати до його здійснення у значущій для неї ситуації, особливо, коли присутні невпевненість та страх.

Сміливість та рішучість мають суттєве значення під час походів та подоланні природних перешкод. Виховання цих якостей здійснюється постійно. Особливе значення при цьому має поступове ускладнення вправ і підвищення вимог до їх виконання: збільшення довжини маршруту, виконання вправ на підвищеній та звуженій опорі (повалене дерево, колода) та ін.

Терпіння виявляється у здатності дитини підтримувати за допомогою додаткового вольового зусилля інтенсивність роботи на заданому рівні при виникненні внутрішніх умов, які заважають цьому. Мірою терпіння може бути час від моменту появи втоми до відмови підтримувати зусилля на заданому рівні.

Наполегливість – це намагання досягти певної мети, не дивлячись на труднощі або невдачі. Під час підготовки до походу необхідно створювати умови, які наближені до похідних: ускладнювати похідні завдання, скорочувати інтервали відпочинку між серіями навантажень, вимагати виконання роботи до кінця, збільшувати кілометраж походів вихідного дня та швидкість проходження маршруту.

Ініціативність – проявлення творчості в діяльності, внутрішнє намагання до її нових форм.

Будь-які форми туристсько-краєзнавчої діяльності вимагають дотримання дисципліни в групі, що дозволяє створювати в ній позитивний емоційний фон, впевненість у власних силах на маршруті, відчувати підтримку інших дітей.

Отже, прикладне значення виховання особистісних якостей дітей під час туристсько-краєзнавчої діяльності полягає у забезпеченні всебічного фізичного розвитку у єдності з їх духовним формуванням.

В процесі занять з елементами туризму у вихователя є можливість моделювати педагогічні ситуації, які будуть сприяти підвищенню психологічної стійкості дітей. Так, можна створити випадкові труднощі або ситуації (складні участки підйому або спуску, переправа на колоді через невеликі яри, струмки та ін.). У кожній з подібних ситуацій діти-туристи повинні знайти вихід і забезпечити власну безпеку. Для цього вихователь повинен вміти регулювати психічний стан дітей, тобто знайти прийоми зниження рівня збудження. До таких методів відносяться:

- переключення уваги дітей на будь-який інший об'єкт, використання спеціальних прийомів впливу через другу сигнальну систему (застосування слів, які можуть впливати заспокійливо, або, навпаки – стимулюючи,

наприклад: «молодець», «добре», «не бійся», «не квапся» і т.ін.):

- словесні впливи на групи жартами або розповіддю про подібні ситуації;
- словесна підтримка дітей одне одного під час проходження складних участків маршруту.

При плануванні фізкультурних занять з елементами туризму необхідно враховувати як природне, так і соціальне оточення, а також сезонні зміни у природі. У період міжсезоння, а також сезонні зміни у природі. У період міжсезоння, а також при поганих погодних умовах фізкультурне заняття може проводитись у спортивному залі з використанням гімнастичного і не стандартного обладнання.

Фізкультурні заняття з елементами туризму мають свої особливості, а саме:

- до змісту таких занять включають не тільки виконання різноманітних фізичних вправ, але і формування знань про природу, що обумовлює їх пізнавально-освітню спрямованість;
- фізкультурне заняття з використанням засобів туризму підпорядковане єдиній сюжетній лінії і має ігрову форму, що сприяє формуванню зацікавленості і потребі в фізичних вправах у дітей;
- фізкультурні заняття з елементами туризму проводяться на відкритому повітрі, часто безпосередньо у природному середовищі, що дозволяє ефективно вирішувати оздоровчі завдання фізичного виховання [7, с. 123-126].

Висновки. Таким чином, до змісту методики інтегрованого рухового і розумового розвитку дитини із застосуванням елементів туризму і краєзнавства увійшли засоби всіх видів туристської підготовки у взаємозв'язку з навчальною інформацією розділів Базового компоненту дошкільної освіти України. Ця методика застосовувалась в процесі проведення занять в експериментальних групах і сприяла не тільки підвищенню рівня рухової підготовленості дитини, але й активізації операцій мислення (аналізу і синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, конкретизації) та мовлення. Такий підхід був обумовлений результатами педагогічних експериментів, в ході яких

було виявлено, що рухові і розумові здібності старших дошкільників знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Отже, історичне краєзнавство робить великий внесок у національну ідентичність та духовне відродження українського суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук. – метод. посіб. / Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журнал «Дошкільне виховання», 2003. – 243с.

2. Бочарова Н.И. Туристские прогулки в детском саду. – Орел, 2004. – 37с.

3. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм : підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж. : http://buklib.net/index.php?option=com_jbook&catid=210.

4. Грицишина Т.І. Маленькі туристи. Краєзнавство і туризм у дошкільному закладі / Упоряд. Т.Вороніна. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128с. – (Б- ка «Шк. Світу»).

5. Рудницька Н. Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект [Електронний ресурс] / Н. Ю. Рудницька.

6. Поліщук В.В. Розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5-го і 6-го років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму: Дис.канд. наук з фізичного виховання і спорту. – Переяслав- Хмельницький 2008. – 266с.

7. Організація та методика оздоровчої фізичної куль-тури і рекреаційного туризму. Навчальний посіб-ник. Жданова О.М., Тучак А.М., Поляковський В.І., Котова І.В. Луцьк: Редакційно-видавничий від-діл «Вежа» Державного університету імені Лесі Українки, 2000. 145 с.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ

Попова Наталія Олександрівна,
доктор філософії,
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Кіровоградський медичний фаховий
коледж ім. Є. Й. Мухіна,
заступник директора з виховної
роботи та гуманітарних питань
м. Кропивницький, Україна

Вступ. / Introductions. На шляху розбудови українського суспільства нового підходу вимагають методи в організації навчання студентів закладів фахової передвищої освіти. Найважливішим чинником у навчанні та вихованні студентів є формування культури мовлення, як такої, що є визначальним чинником національної ідентифікації та складовою професійного становлення майбутніх медиків. Система роботи медичного коледжу спрямована на формування особистості з високим рівнем мовної свідомості: майбутній медичний працівник повинен закладати основи культури мовлення ще під час навчання.

Мета роботи. / Aim. Формування культури мовлення студентів медичного коледжу як складової професійного становлення особистості.

Матеріали і методи. / Materials and methods.

В процесі наукового дослідження використано комплекс методів: *теоретичні* – аналіз та систематизація наукової літератури; визначення її теоретико-методологічних засад; характеристика понятійно-категоріального апарату; узагальнення теоретичних положень щодо формування культури мовлення майбутніх медичних працівників; *емпіричні* – діагностичні (анкетування, тестування, бесіда, тренінг); педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розроблених організаційно-педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх медичних працівників.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Формування культури мовлення студентів медичного коледжу здійснюється в процесі опанування дисциплін гуманітарного циклу та під час проведення позааудиторних заходів. Однією з найважливіших проблем є вмiле поєднання гуманітарної підготовки майбутніх фахівців із професійною. Майбутній медичний працівник – це особистість з високим рівнем моральності, відповідальності та професіоналізму, пріоритетом якої є загальнолюдські етичні цінності. Тому можна стверджувати, що виховання гуманної особистості є однією із складових формування культури мовлення майбутніх медиків. В основі виховання студентів-медиків повинні бути закладені принципи добра, милосердя та гуманізму.

Професійна підготовка в медичному коледжі має на меті не тільки опанування професійних знань та навичок, але й формування морально-етичних принципів та відповідної культури поведінки, серед яких культура мовлення – одна із складових професіоналізму медичного працівника. Гуманізація освітнього процесу в медичному коледжу сприятиме становленню особистості індивіда та розвитку його духовності.

Окремі аспекти гуманізації медичної освіти досліджували вітчизняні науковці: А. Алексеєнко, В. Кравченко, В. Звягіна, А. Циганенко, М. Кривоносов, М. Міхалін, Е. Ніколішина, Т. Петрушанко, Н. Ставицька, Ю. Ющенко, Р. Глаголь.

У процесі формування культури мовлення майбутні медики повинні звертати увагу на підвищення рівня комунікації, з метою розвитку професійно-комунікативних умінь. Важко переоцінити добре, влучне слово медичної сестри чи фельдшера, які у найважчі хвилині вмiють підтримати, розрадити. «Слова, як і ліки, – підкреслював письменник і лікар П. Бейлін, - мають пряму токсичну чи побічну дію. На окремі слова виробляється несприйняття – вони можуть викликати «алергію», шок. А передозуєш, хай навіть за змістом своїм лікувальні слова, може розвинутиися «лікарська хвороба». Балакуча людина може викликати у своїх слухачів

головний біль і втому» [1, с. 5]. В основу формування культури мовлення майбутніх медиків покладено гуманізм, взаємоповагу та толерантність.

Розділяємо думку науковиці Ю. Колісник-Гуменюк, що метою вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін у медичних коледжах є формування у студентів сучасного світогляду, розвиток у них порядності, відповідальності, наполегливості, співчутливості, людяності, тобто їхньої гуманістичної спрямованості [2, с. 74].

Погоджуємося з думкою Л. Перевалової про те, що гуманітарна освіта повинна сформувати у майбутніх фахівців потребу в безперервній освіті, у розвитку загальної культури, формуванні в особистості комунікативної та інформаційної компетентностей, правової свідомості, естетичності, толерантності [3, с. 225].

Останніми роками роль середнього медичного персоналу зростає. Високий рівень фахових знань та вмінь, точність у виконанні призначень, а також високий рівень професійно-етичної культури – тактовність, людяність, уважність, самовладання, чуйність – якості, які є вкрай необхідними сучасному медичному працівнику. Проте надзвичайно важливим залишається спілкування з хворим. Медичний працівник повинен намагатися забезпечити хворому оптимістичний настрій, впевненість у швидкому одужанні. На даному етапі важливого значення набуває культура мовлення медичного працівника як невід’ємна частина професійного становлення особистості. Без оптимального душевного спілкування діяльність медичного працівника навіть високої кваліфікації може не дати потрібного результату. Окрім знання професійної термінології, медичний працівник повинен володіти культурою ведення діалогу, полілогу, володіти прийомами написання та виголошення промови, вміти вести та підтримувати ділову розмову. Від рівня сформованості професійного мовлення медичних працівників залежить характер стосунків між медиком і пацієнтом: довіра чи недовіра, емпатія, автентичність та ін. [4]. Таким чином, можна стверджувати, що без наявності мовної свідомості, без уважного ставлення мовця до власного мовлення не можна говорити про

культуру мовлення фахівця, як структурного елементу професійно-етичної культури. Тільки свідоме ставлення особистості – майбутнього фахівця медичної галузі до підвищення культури мовлення сприятиме професійному становленню та розвитку.

Висновки. / Conclusions. Формування культури мовлення студентів медичного коледжу є невід’ємною складовою освітнього процесу; сприяє розвитку високоморальної особистості, професійні якості якої ґрунтуються на принципах гуманізму. Таким чином, від якості професійної підготовки в закладі фахової передвищої освіти залежить рівень культури мовлення медичного працівника як складової професійного становлення особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Золотухін Г., Литвиненко Н., Місник Н. Фахова мова медика. Київ, 2001. С. 5.
2. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах: дисс. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – Вінниця, 2012. С.74
3. Перевалова Л. В. Роль і значення гуманітарної освіти у підготовці фахівців нового покоління / Л. В. Перевалова // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. — Вип. 27(31) : в 3-х ч. Харків : НТУ «ХПІ», 2010. Ч. 2. С. 225.
4. Попова Н.О. Формування професійної позиції майбутнього медичного працівника в процесі фахової підготовки у медичному коледжі: дисс. доктора філософії: спец. 011/Н. О. Попова. – Кропивницький, 2020.

**ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«ФАРМАЦЕВТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ» В УМОВАХ ІНТЕРНАТУРИ**

Сологуб Вероніка Анатоліївна,

к.фарм.н., доцент

Івано-Франківський національний медичний університет

Стецьків Андрій Остапович,

д.хім.н., професор

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація. У сучасному світі швидкий розвиток технологій істотно змінює не лише наше повсякденне життя, а й підходи до навчання, зокрема у фармацевтичній освіті. Інноваційні технології стають важливими інструментами для підготовки висококваліфікованих фармацевтичних спеціалістів, котрі здатні відповідати на виклики сучасної фармації.

У статті обґрунтовується використання інноваційних технологій та різних педагогічних прийомів при викладанні дисципліни «Фармацевтична технологія» в умовах інтернатури на фармацевтичному факультеті Івано-Франківського національного медичного університету (ІФНМУ). Опанування предмету «Фармацевтична технологія» націлене на більш самостійне опрацювання інтернами виконання практичної роботи згідно навчальної програми, яка включає алгоритм процесу навчання, банк інформації, навчально-методичне забезпечення настановчих цілей, враховуючи при цьому індивідуальний підхід до кожного.

Встановлено, що одним із вагомих аспектів викладання на кафедрі хімії, фармацевтичного аналізу та післядипломної освіти даної навчальної дисципліни – це участь в організації цілеспрямованого та систематичного впливу педагога на молодих спеціалістів з метою досягнення навчальних цілей, що включає в себе засвоєння ними знань, оволодіння уміннями та практичними навичками при виготовленні лікарських форм.

Ключові слова: досвід викладання, навчальний процес, фармацевтична технологія.

Вступ. Інноваційні технології суттєво змінюють фармацевтичну освіту, роблячи її більш доступною, інтерактивною та адаптивною. Впровадження нових технологій не лише підвищує ефективність навчання, а й готує майбутніх фармацевтів до викликів сучасної фармації, формуючи нове покоління спеціалістів, здатних працювати в умовах швидких змін. Успішна інтеграція нових технологій у навчальний процес – це шлях до покращення якості фармацевтичної освіти та охорони здоров'я загалом.

Навчальний процес у вищій школі відповідно до Болонського процесу, що поступово впроваджується у вищу освіту України, має бути спрямований на підготовку освіченого фахівця, який уміє ініціативно, творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання та застосовувати їх у своїй діяльності. Успіх підготовки фахівців в умовах інтернатури залежить від багатьох факторів, одним з яких є самостійна робота інтернів. Основним завданням викладача у вищій школі стає не репродуктивне викладання набору готових знань, а організація активної самостійної роботи інтернів та уміння знайти правильне рішення у підході пошуку нового джерела інформації.

Обґрунтування дослідження. Найбільш важливою складовою ланкою фармації є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог. Незважаючи на високий рівень розвитку сучасного випуску різноманітних високоефективних синтетичних лікарських засобів, сучасна медицина доволі часто використовує засоби, виготовлені в умовах аптеки. Зацікавленість фахівців фармацевтичного профілю в отриманні інформації з питань технології ліків обумовлює необхідність підготовки спеціалістів в даній галузі.

Відповідно до Положення "Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах", самостійна робота інтерна є основним засобом засвоєння ним навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових

навчальних занять. Цілеспрямована сукупність його дій під керівництвом викладача на основі використання методів навчального процесу передбачає можливість здійснювати самостійну роботу на основі формування якостей рефлексивного керування, вивчення методів управління навчально-творчою діяльністю інтернів, набуття практичних навичок з аналізу та оцінки якості освітнього процесу за критеріями європейського освітнього простору [1, с. 136-139].

Студенти вищих медичних та фармацевтичних закладів повинні вміти виконувати самостійну роботу, включаючи при цьому свій внутрішній потенціал адаптації до поставлених перед ними завдань. Відповідно до того наскільки успішно буде проходити даний процес і буде залежати й успішність навчання інтерна та його становлення як майбутнього фахівця [2, с. 39-43].

Для опанування предмету «Фармацевтична технологія» на кафедрі хімії, фармацевтичного аналізу та післядипломної освіти використовуються різноманітні методики навчання, а саме: інтерактивне навчання, рольові та імітаційні ігри, приготування та аналіз простих і складних прописів (рецептів), навчання шляхом виконання практичної та самостійної роботи з використанням сучасної літератури, написання тез і статей у вітчизняних та іноземних виданнях, а також залучення інтернів до науково-дослідної роботи кафедри на базі «Навчально-виробничої аптеки».

Необхідність організації ефективного навчального процесу в умовах воєнного часу зумовила широке впровадження у педагогічну практику лекцій та практичних занять у режимі відеоконференцій, які проводяться на платформі *Microsoft Teams* з використанням мультимедійних презентацій та відеофільмів. Додатковими джерелами комунікації викладачів кафедри та інтернів служать програми *Viber* та *Telegram*. Використання різних навчальних методик та новітніх інформаційних технологій в організації та управлінні навчальним процесом дозволяє підвищити якість навчання, оптимізувати та удосконалити роботу як педагогічних працівників, так і випускників інтернатури ІФНМУ [3, с. 137-140].

Програма *Microsoft Teams* дозволяє комунікувати з інтернами із різних питань та вибірково залучати для коментування відповідей до запитань, які пролунали під час занять в онлайн режимі. Це змушує кожного слідкувати за розмовою. Враховуючи насиченість програми, недоречно змушувати всю групу вислуховувати задалегідь помилкові відповіді чи перебувати в тиші, доки хтось вишукує відповідний файл. Передбачено нова роль педагога в якості модератора наради. Не складно помітити, коли студент надає правильну відповідь, після деякої паузи (ніби то роздумів), читаючи текст з монітору. Передбачено додаткові бали за активне долучення до спілкування, а у випадку «тиші», що триває більше 10 секунд, зроблено висновок стосовно всіх про дефект знань з конкретного питання, що впливатиме на бал (оцінювання) [4, с. 652].

Мета дослідження. Обґрунтування основних інноваційних педагогічних підходів при викладанні дисципліни «Фармацевтична технологія» в умовах інтернатури.

Матеріали та методи. Опанування інтернами дисципліни «Фармацевтична технологія» служить метою для:

- визначення ключових понять даної навчальної дисципліни;
- трактування взаємозв'язку між фізико-хімічними властивостями лікарських речовин та їх фармакологічною дією;
- оволодіння методиками виготовлення лікарських форм та використання їх на практиці;
- здобування навиків у приготуванні різних видів лікарських форм (порошки, рідкі лікарські форми, мазі, супозиторії, стерильні та асептичні лікарські форми тощо).

Впровадження європейської системи освіти, зокрема з дисципліни «Фармацевтична технологія» в умовах інтернатури передбачає:

- підвищення активності інтернів;
- стимулювання та удосконалення процесів моніторингу за якістю освіти і оцінкою засвоєння інтернами освітньо-професійних програм;

- зростання вимог до якості подання матеріалу;
- створення інформаційного та навчально-методичного забезпечення викладання дисципліни;
- модернізацію матеріально-технічної бази.

Результати дослідження та їх обговорення. Навчальний процес слід раціоналізувати шляхом удосконалення змісту, форм та методів навчально-пізнавальної діяльності інтернів вищих навчальних закладів, що якнайкраще розвивало й формувало б їхні творчі здібності [5, с. 108-111].

Знання дисципліни «Фармацевтична технологія» формує у інтернів практичні уміння і навички, які необхідні для діяльності майбутнього спеціаліста в галузі фармації у відповідності з досягненнями фундаментальних фізико-хімічних та медико-біологічних наук.

Раціональний навчальний процес дає змогу:

- оволодіти основами відповідної загальнотеоретичної дисципліни в обсязі, необхідному для рішення професійних завдань;
- орієнтуватися у сучасному асортименті та класифікації лікарських речовин;
- володіти методами аналізу лікарських форм, фармакологічною та токсикологічною дією лікарських речовин;
- знати сучасний стан та пріоритетні напрямки розвитку методів контролю якості лікарських речовин;
- володіти методами хімічного та фізико-хімічного аналізу лікарських речовин;
- вміти оформляти поточну та звітну документацію про виготовлену лікарську форму за результатами аналізу.

Зокрема, при вивченні дисципліни «Фармацевтична технологія» в умовах інтернатури необхідні зв'язки з суміжними дисциплінами, такими, як латинська мова, неорганічна, аналітична, органічна та фармацевтична хімії, фізика, організація та економіка фармації, фармакологія, а також пов'язана із використанням цілісної комплексної системи, яка націлена на:

- використання освітніх сайтів;
- роботи з електронними виданнями;
- виконання індивідуальних завдань;
- поточної атестації за допомогою електронного тестування як однієї із

форм організації контролю за самостійною роботою інтернів, оскільки вона вноситься на підсумковий контроль разом з навчальним матеріалом [6, с. 51-54].

Висновки. Результат навчання інтернів значною мірою буде залежати від педагогічної фахової майстерності викладача кафедри хімії, фармацевтичного аналізу та післядипломної освіти ІФНМУ, яка є невід’ємною складовою підвищення якості фармацевтичної освіти. Це передбачає інтеграцію новітніх наукових досягнень, розвиток педагогічних навичок, а також створення мотивуючого навчального середовища, яке забезпечить підготовку висококваліфікованих фахівців у сфері фармації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Solohub VA. Orhanizatsiya samostiynoyi roboty studentiv yak skladova profesiynoyi pidhotovky maybutnikh provizoriv. Art of medicine. 2019 Kviten-Cherven; 2(10):136-139.
2. Yoltukhivskyy MV, Loyko LS, Tysevych TV. Pro stan i shlyakhy udoskonalennya orhanizatsiyi samostiynoyi roboty studentiv. 2017; 4(24):39-43.
3. Yurchyshyn OI. Dosvid zastosuvannya informatsiynykh tekhnolohiy ta riznykh metodyk navchannya pry vykladanni mikrobiolohiyi, virusolohiyi ta imunolohiyi. Art of medicine. 2021 Sichen-Berezen; 1(17):137-140.
4. Babinets LS. Aktualni aspekty vyshchoyi medychnoyi osvity za fakhom «Zahalna praktyka – simeyna medytsyna»: (navchalno-naukovyyu posibnyk). Ternopil: YU.V. Osadtsa. 2021. P.652.
5. Petrushanko TO, Nikolishyna EV, Ilenko NM, Popovych IYU, Lytovchenko IYU. Dosvid pozaaudytornoyi roboty zi studentamy na kafedri terapeutychnoyi stomatolohiyi. Medychna osvita. 2018; 1:108-111.

6. Vorontsov OO, Babinets LS. Vykorystannya aforyzmiv medychnoho spryamuvannya u vykladanni zahalnoyi praktyky – simeynoyi medytsyny na do dyplomnomu etapi vyshchoyi medychnoyi osvity. Simeyna medytsyna. 2018; 1(75):51-54.

**СВОЄРІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ
В УСНОМУ МОВЛЕННІ**

Сосяк Мирослава Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри практики англійської мови

і методики її навчання

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Пилат Юлія Богданівна,

магістрант

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Анотація. У статті розглядається проблема використання навчальних стратегій при формуванні у студентів умінь діалогічного та монологічного мовлення. Окреслено психологічні та лінгвістичні характеристики діалогічного та монологічного мовлення. Враховуючи ці характеристики, визначено необхідність формування у студентів умінь використовувати у процесі спілкування метакогнітивні, когнітивні та соціально-афективні стратегії. Показано схожість та відмінність у функціонуванні навчальних стратегій при побудові висловлювань у діалогічній та монологічній формах. Розроблено ряд пам'яток навчальних стратегій для діалогічного та монологічного мовлення.

Ключові слова: навчальна стратегія, діалогічне мовлення, монологічне мовлення, мета когнітивні, когнітивні, соціально-афективні стратегії.

Усне мовлення є особливим видом мовленнєвої діяльності, результатом якого є обмін інформацією за допомогою вербального спілкування. Воно реалізується у формах монологу та діалогу. Студенти мають опанувати різні форми монологічного та діалогічного мовлення, брати участь у спілкуванні,

обмінюватися інформацією, обговорювати її та спонукати співрозмовника до дій у межах конкретної ситуації. Основу усного мовлення формують фонетичні та лексико-граматичні навички.

З психологічної точки зору усне мовлення, як монологічне, так і діалогічне, характеризується:

- вмотивованістю: мовець вступає у мовленнєвий акт з певною метою, а саме отримати інформацію або обговорити проблему;
- цілеспрямованістю: передбачає досягнення конкретної мети;
- ситуативністю: мовленнєві одиниці безпосередньо пов'язані з темою спілкування та його метою;
- індивідуальністю: кожен мовець самостійно продукує думки, висловлює особисте ставлення, обирає відповідні мовні засоби для їх реалізації;
- активністю: супроводжується активною розумовою діяльністю [1, с. 299].

Однак мовним особливостям діалогічної та монологічної форм усного мовлення притаманний ряд відмінностей.

Так, діалогічне мовлення є процесом взаємодії двох або більше учасників. Для нього характерно використання невербальних засобів, спонтанність, часте використання неповних речень, вільна синтаксична структура, мовленнєві формули, слова-заповнювачі пауз, скорочені форми та варіювання інтонації. В процесі діалогу учасники спілкування по чергово виступають у ролях продуцента і реципієнта [1]. До форм діалогічного мовлення належать формальні та неформальні обговорення, дискусії, інтерв'ю, бесіди, переговори тощо.

Монологічне мовлення — це зв'язне, неперервне висловлювання одного мовця, якому притаманна структурна завершеність, розгорнутість висловлювань, складні синтаксичні конструкції та засоби міжфразового зв'язку [1, с. 345]. Метою монологу може бути переказ тексту, розкриття власної думки чи теми, проведення презентацій, звернення до аудиторії, висловлювання на основі відео - або мультимедійних матеріалів.

З метою використання різних форм усного мовлення при спілкуванні студент повинен оволодіти мовними навичками та комунікативними вміннями. Їх формування залежить від здатності застосовувати різні стратегії навчання, котрі забезпечують належний рівень автоматизації мовленнєвих дій.

Враховуючи психологічні особливості діалогічного та монологічного мовлення, можна говорити про деяку схожість притаманних для них навчальних стратегій. Сюди відносимо метакогнітивні та соціально-афективні стратегії. Проте когнітивні стратегії оволодіння діалогічним та монологічним мовленням, які обумовлюються лінгвістичними характеристиками цих двох форм спілкування, будуть відмінними.

Метакогнітивні стратегії, які застосовуються у процесі оволодіння студентами діалогічним та монологічним мовленням, охоплюють визначення цілей та теми спілкування, планування та розгортання висловлювання, його моніторинг та оцінювання, а також сприяють свідомому контролю та регуляції комунікативних дій, що покращує ефективність спілкування. Однак, для діалогічного мовлення характерними є такі специфічні стратегії:

- планування основних підтем, які будуть обговорюватися; спонтанне реагування на репліки співрозмовника, запитання для уточнення, повторення деталей для запобігання непорозумінням; аналіз досягнутих результатів спілкування;

- самокорекція; прийняття та виконання певної ролі, орієнтація на роль співрозмовника; передбачення можливих конфліктів і пошук способів їх усунення;

- зміна тактики власної поведінки.

Метакогнітивні стратегії, що застосовуються у монологічному мовленні, включають: планування і програмування змісту висловлювання; відстеження реакцій слухачів під час виступу, адаптацію темпу і стилю мовлення, а також аналіз досягнення поставлених цілей; внесення самокорекцій.

Для діалогічного та монологічного мовлення також властиві спільні стратегії, такі як рефлексія, що передбачає аналіз мовленнєвих помилок та

рівня сформованості мовленнєвих навичок, а також зворотний зв'язок — як із партнером у процесі спілкування, так і з аудиторією [2]. Сформулюємо ряд пам'яток для засвоєння студентами різних стратегій при веденні розмови у діалогічній та монологічній формах.

Пам'ятки для формування мета когнітивних стратегій

1. Метакогнітивна стратегія з метою організації рефлексії діалогічного мовлення (рольова гра)

After role-playing on the topic “ Buying Things”, reflect on your performance by identifying moments where you effectively responded to your partner and where you could improve.

Ця стратегія включає аналіз технік уточнення (постановка додаткових запитань, перефразування), щоб уникнути непорозумінь і покращити комунікацію.

2. Метакогнітивна стратегія з метою організації рефлексії монологічного мовлення

Record yourself while delivering a monologue on the topic “War in Ukraine”. Afterward, listen to your recording and assess your speech for clarity, pace, and coherence. Note moments where your delivery was strong and where you hesitated or lost focus, and then plan strategies for improvement, such as adjusting your speaking speed or practicing specific phrases.

3. Метакогнітивна стратегія цілепокладання при навчанні діалогічного мовлення.

Outline specific goals for your dialogue on the “War in Ukraine” by creating a detailed objective map. Identify the primary goal of the conversation (e.g., raising awareness, discussing impacts, or exploring solutions). Break down this goal into smaller, manageable objectives such as clarifying key points, addressing potential counterarguments, or engaging the partner in a meaningful discussion. After setting these goals, reflect on their effectiveness by evaluating whether your dialogue successfully addressed each objective.

Така стратегія забезпечить управління процесом спілкування і спрямує

увагу студента на досягнення зазначеного результату.

4. **Метакогнітивна стратегія цілепокладання при навчанні монологічного мовлення.**

Define the main goal of your monologue on the “War in Ukraine,” such as informing the audience about specific aspects of the conflict, persuading them of a particular viewpoint, or presenting a comprehensive analysis. Develop a structured plan that outlines how you will achieve this goal, including key points to cover, supporting evidence to present, and the logical sequence of their arguments. Periodically review and adjust your plan as you prepare and practice the monologue, ensuring that each section aligns with the goal. This approach helps students stay focused and organized, enhancing the coherence and impact of their presentation.

Побудова плану студентами для продукування монологу допоможе структурувати текст і дотримуватися послідовності викладу думок.

Пам'ятки для формування когнітивних стратегій

Застосування *когнітивних стратегій* у діалогічному та монологічному мовленні сприяє ефективності та зв'язності комунікації. Беручи до уваги спільність механізмів усного мовлення, можна виокремити загальні когнітивні стратегії для обох видів мовлення: візуалізація (створення ментальних образів для поліпшення запам'ятовування та розуміння змісту), узагальнення, ведення нотаток, а також використання інтелектуальних карт та діаграм, які допомагають організувати інформацію.

Відмінними є когнітивні стратегії для продукування діалогічного мовлення, які орієнтовані на розуміння думки співрозмовника та формулювання відповіді у процесі взаємодії. До них належать: зосередження уваги на сприйнятій інформації, її аналіз і прийняття чи заперечення; уточнюючі запитання; перефразування; узагальнення; прогнозування на рівні слів, фраз та контексту; формування висновків; вибір мовних засобів відповідно до ситуації спілкування; застосування формул звернення, мовленнєвих та етикетних виразів [2].

Когнітивні стратегії монологічного мовлення включають організацію та подання зв'язного висловлювання: структурування інформації; поділ її на смислові блоки; використання засобів зв'язку між фразами; зосередження уваги на структурі та мовних засобах висловлювання; запам'ятовування лексичних одиниць і граматичних конструкцій; поєднання речень у тексті; використання візуальних матеріалів (слайдів, графіків) для ілюстрації ключових моментів; самоконтроль, стеження за темпом мовлення, тоном і невербальними сигналами [2].

5. Когнітивна стратегія вибору розмовних кліше для продукування діалогічного мовлення

Identify the context of the conversation (formal or informal) and choose appropriate formulaic expressions or clichés that align with that context. For example, in a formal dialogue, you might use expressions like “I would like to inquire about...” or “Could you please clarify...,” while in an informal setting, you might choose phrases like “Hey, what's up?” or “Just wanted to ask...”.

Використання цієї стратегії допоможе студентам відібрати відповідні розмовні кліше для конкретної ситуації, що зробить спілкування більш ефективним і природнім.

6. Когнітивна стратегія використання візуальних матеріалів для ілюстрації ключових моментів до теми War in Ukraine

Create or select visual materials, such as maps, timeline or photographs, that highlight key aspects of the “War in Ukraine.” Identify the main points you want to convey and choose visuals that effectively support these points. For example, a timeline can help illustrate the sequence of major events, while a map can show regions affected by the conflict. Use the phrases like “As you can see on this map...” or “This infographic shows...” to maintain a clear connection between the visual and the spoken content, enhancing audience understanding and engagement.

Застосування цієї стратегії допоможе студентам структурувати інформацію, поділити її на частини та передбачити використання засобів

міжфразового зв'язку, відповідних лексичних одиниць та граматичних структур.

Пам'ятки для формування соціально-афективних стратегій

Розглянемо можливості функціонування соціальних та афективних стратегій у процесі продукування усного мовлення.

Для обох видів мовлення – діалогічного і монологічного – характерні такі соціальні стратегії, як співпраця, яка сприяє обміну ідеями і кращому розумінню інформації; отримання зворотного зв'язку для визначення сильних і слабких сторін комунікації; врахування культурних особливостей; використання технологій, наприклад, онлайн-платформ для дискусій; саморефлексія.

Соціальні стратегії діалогічного мовлення спрямовані на використання взаємодії з іншими для кращого розуміння та ефективного обміну інформацією. До таких стратегій належать: застосування невербальних засобів комунікації; обговорення питань і спільне розв'язання проблем; уточнення та перефразування; прояв емпатії, розуміння й підтримки почуттів співрозмовника, виявлення поваги до нього; використання зворотного зв'язку та висловлення згоди чи незгоди.

Соціальні стратегії монологічного мовлення включають методи взаємодії з аудиторією для поліпшення сприйняття інформації та залучення слухачів до обміну думками. Серед них: врахування особливостей аудиторії; використання візуальних і аудіовізуальних матеріалів для підкреслення ключових моментів; постановка запитань до аудиторії, організація дискусій та створення інтерактивної атмосфери; отримання зворотного зв'язку; застосування невербальних сигналів.

7. Соціальна стратегія демонстрації емпатії при продукуванні діалогічного мовлення

Practice active listening by focusing fully on the speaker and responding in a way that shows understanding and empathy. Use phrases like “I see what you mean,” “It sounds like that was challenging,” or “I understand how you feel.”

Additionally, use non-verbal cues such as nodding, maintaining eye contact, and matching the speaker's tone to convey empathy and build a stronger connection with the conversation partner.

Ця стратегія сприяє створенню доброзичливої атмосфери, довіри та поліпшує якість спілкування.

8. Соціальна стратегія створення інтерактивної атмосфери у монологічному мовленні

Research the audience's knowledge level and potential concerns regarding the topic "War in Ukraine". Incorporate relevant examples, address common questions, and use relatable language to make your presentation more engaging and accessible. Additionally, invite the audience to ask questions or share their thoughts during or after the monologue, fostering a dialogue that enhances understanding and connection.

Така стратегія ведення монологу-презентації допоможе організувати дискусію і забезпечить взаєморозуміння між співрозмовниками.

Афективні стратегії для діалогічного та монологічного мовлення є схожими і включають рефлексію, аналіз власних емоцій та реакцій після спілкування та самооцінку що підвищує впевненість та покращує загальний настрій [сосяк].

1. Афективна стратегія для діалогічного мовлення

Express and validate your own and your partner's emotions during the dialogue about the "War in Ukraine." For example, if discussing the impact of the war, acknowledge your partner's feelings by saying things like, "It sounds like this situation is really upsetting for you," or "I can understand why you feel this way."

Ця стратегія допомагає створити комфортне середовище, де емоції визнаються та поважаються, що сприяє більшій емпатії та ефективнішому обміну думками.

2. Афективна стратегія для монологічного мовлення

Incorporate your personal stories or emotional appeals into your monologue

on the “War in Ukraine” to create a stronger emotional connection with the audience. For instance, share a personal story about how the war has affected individuals or families, or use emotionally charged language to highlight the human impact of the conflict.

Ця стратегія спрямована на виклик емпатії та поглиблення розуміння аудиторією емоційних і особистих аспектів теми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів (2013). Київ: Ленвіт. 590 с.

2. Сосяк М. М. (2024) Формування стратегічної компетентності студентів у рецептивних та продуктивних видах мовленнєвої діяльності. Наукові інновації та передові технології. № 8(36). с 1427-1441.

**ДОЦІЛЬНІСТЬ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ
МОВИ В КОНТЕКСТІ**

**Ушата Тетяна Олександрівна,
Ніколаєнко Ольга Василівна**

старші викладачі

кафедри іноземної філології

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Чернігів, Україна

Анотація: У статті розглянуто роль та місце граматики на заняттях з іноземної мови та практичної граматики у закладах вищої освіти України. Досліджено лексичний підхід до навчання іноземної мови. Доведено доцільність навчання граматики в контексті. Підкреслено необхідність організації самостійної роботи здобувачів освіти засобами контекстно та професійно орієнтованих матеріалів та завдань.

Ключові слова: граматика іноземної мови, лексичний підхід, навчання граматики в контексті, контекст, лексика, граматика.

Необхідність навчання іноземної мови в сучасних закладах вищої освіти не викликає жодних сумнівів. Незважаючи на те, що існує безліч можливостей для опанування іноземних мов, таких як інтернет-ресурси, програми обміну студентами, онлайн-курси, тощо, саме програми університетів є найбільш зорієнтованими на професійну підготовку майбутнього фахівця. У закладах вищої освіти в Україні домінує вивчення англійської мови, як іноземної.

Граматика є одним з найскладніших аспектів вивчення англійської мови. Вивчення граматики передбачає формування та розвиток у здобувачів вищої освіти навичок практичної граматики англійської мови, необхідних для ефективної комунікації у сферах професійного та ситуативного спілкування.

Існує багато підходів до формування граматичних навичок здобувачів

вищої освіти: експліцитний, імпліцитний, комунікативний, когнітивний. На початку 90х років минулого століття Майкл Льюїс запропонував новий підхід до викладання іноземних мов – лексичний (The Lexical Approach). Сутністю лексичного підходу є не ізольоване вивчення лексики та граматики іноземної мови, а формування лексичних та граматичних навичок у тісному взаємозв'язку, саме так, як вони використовуються в реальному мовленні. Майкл Льюїс розглядає мову як граматизовану лексику, а не лексиколізовану граматику [1, с. 89]. Він запропонував термін «лексис» (lexis), який охоплює сукупне вивчення лексики та граматики. Цей термін широко використовується в сучасній лінгвістиці і має дещо розлогіше значення, аніж термін «вокабуляр» (vocabulary). Вокабуляр передбачає вивчення окремих лексичних одиниць, часто представлених у вигляді списку, а «лексис» передбачає вивчення лексичних одиниць у вигляді мовних кліше, сталих виразів, колокацій (collocations), чанків (chunks) та певних патернів вживання лексичних одиниць, що тісно пов'язані з використанням того чи іншого граматичного явища. Вивчаючи лексис, здобувачі освіти опановують лексичний та граматичний матеріал в контексті.

Найпоширеніша модель викладання граматики англійської мови є за принципом «PPP (presentation, practice, production)» презентації, практики, відтворення. Ця модель має певні недоліки, основним з яких є неспроможність здобувачів освіти застосовувати граматичні навички під час комунікації. Оскільки граматика вивчається ізольовано, здобувачі освіти можуть володіти теоретичним матеріалом, навіть наводити окремі приклади використання того чи іншого граматичного явища, формулюючи окремі фрази та речення, але не ідентифікують його і не продукують його під час реального спілкування. Навчання граматики в контексті допоможе продемонструвати здобувачам освіти, як працює граматика в реченні, і з чого складається мова. Метою вивчення граматики іноземної мови є не вивчення самих правил, а застосування цих правил у ситуативному або професійному дискурсі.

Навчання граматики в контексті потребує значно більших зусиль як з

боку викладача, так і з боку здобувачів освіти, а також більше часу, аніж традиційні методи навчання, тому воно не може повністю витіснити класичні методики. В умовах жорсткого ліміту часу, що відводиться освітніми програмами на вивчення іноземної мови, та практичної граматики зокрема, рекомендується поєднувати традиційні підходи до вивчення граматики з лексичним. Завдання для самостійної роботи здобувачів освіти мають бути більше контекстно та професійно орієнтованими. Це дозволить не тільки наблизити вивчення мови до реального спілкування, а ще й стимулюватиме мотивацію здобувачів освіти до вивчення іноземної мови.

Методика оцінювання такої самостійної роботи має дещо відрізнятись від оцінювання традиційних граматичних завдань або тестів. Задача викладача має полягати не в підрахуванні кількості помилок, їх виправленні та повторенні відповідних правил, а в тому, щоб запропонувати інший, більш влучний та доречний варіант.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lewis M. The Lexical Approach. The State of ELT and a Way Forward. Thomson Corporation, 2002. 213 p.
2. Тарнопольський О.Б., Кабанова М.Р. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
3. Scrivener J. Teaching English Grammar - What to Teach and How to Teach it. Macmillan, 2010. 288 p.

ВИКОРИСТАННЯ LEGO-ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ярославцева Мілена Ігорівна,

к. пед. н., доцент

Стародуб Діана Вячеславівна

Студентка

Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

Анотація. В статті зроблено спробу проаналізувати роль LEGO-технології в освітньому процесі Нової української школи, в процесі якої набувають розвиток ключові компетентності учнів, такі як креативність, критичне мислення, вміння працювати в команді та вирішувати проблеми. Зазначено, що використання конструкторів LEGO в навчанні дозволяє інтегрувати елементи STEM-освіти, забезпечуючи практичне засвоєння матеріалу через гру та конструювання. Завдяки іграм та ігровим вправам, які представлені в межах методики «Шість цеглинок», учні активно залучаються до процесу навчання, що підвищує їх мотивацію та зацікавленість. LEGO-навчання відповідає принципам НУШ, підтримуючи ідею навчання через діяльність та формуючи сучасні компетенції для майбутнього.

Ключові слова. LEGO-технологія, «Шість цеглинок», Нова українська школа, критичне мислення, креативність, командна робота, конструювання, мотивація, освітні інновації, STEM.

Державна політика у сфері реформування загальної середньої освіти визначає стратегічні напрямки розвитку Нової української школи (НУШ), яка сприяє руху України до європейського освітнього простору. Важливість цього процесу полягає в необхідності застосування як традиційних, так і інноваційних

технологій у підготовці учнів початкових класів. НУШ має на меті забезпечити всебічний розвиток дитини, включаючи не лише пізнавальний аспект, але й соціальний, емоційний, креативний та фізичний розвиток. Це підкреслює значущість впровадження нових освітніх технологій, серед яких окреме місце займають LEGO-технології.

Науковці, такі як В. Бурова, Л. Калініна, Дж. Гудвін, О. Локшина, Г. Матвєєва, І. Маріуц, В. Мелешко, І. Осадчий, Л. Паращенко та інші, зробили значний внесок у дослідження інноваційних методів в освіті. Вони вивчали різні підходи до навчання, серед яких цифрові технології, інтерактивні платформи та сучасні методики викладання, що сприяють розвитку ключових компетентностей учнів [5]. Однак питання застосування LEGO-технології в освітньому просторі Нової української школи (НУШ) залишається відносно новим і потребує більш глибокого наукового обґрунтування та дослідження.

LEGO-конструювання, як частина освітнього процесу, вже давно використовується в таких країнах, як Данія, Фінляндія, Великобританія та США, де дослідження підтвердили його ефективність у розвитку творчого мислення, критичних навичок і вирішення проблем у дітей різного віку [1]. Проте в Україні ця технологія почала застосовуватися порівняно недавно, що створює необхідність дослідження її впливу на навчальний процес у контексті НУШ.

Дослідження, проведені у світовій практиці, демонструють, що LEGO-технологія сприяє розвитку багатьох аспектів дитячого навчання. Зокрема, Дж. Пітерсон і С. Хендерсон у своїх дослідженнях доводять, що використання LEGO в освітньому процесі збільшує рівень залученості учнів на 25% і покращує їхні математичні та просторові навички на 15% [4]. Вони також підкреслюють важливість роботи в команді, оскільки діти навчаються спільно приймати рішення та розвивати комунікативні навички, працюючи над складними конструкціями [4].

Вітчизняні науковці, зокрема О. Онаць, В. Рогова, Л. Шалаєва та М. Шевцова, досліджували вплив сучасних методик на ефективність навчання

молодших школярів, акцентуючи увагу на важливості поєднання інноваційних технологій з традиційними формами навчання. Однак саме LEGO-конструювання залишається малодослідженою темою в українському контексті, незважаючи на його потенціал [2].

Головна мета цього дослідження полягає у вивченні впливу LEGO на освітній процес НУШ, а також визначенні його переваг та викликів у використанні в умовах української школи. Особливу увагу варто приділити тому, як LEGO-технології можуть бути інтегровані у навчальні плани, зокрема в контексті STEM-освіти (наука, технології, інженерія та математика), і як вони сприяють розвитку не лише пізнавальних, але й соціальних компетентностей учнів [6].

Наприклад, використання LEGO-цеглинок у навчанні математики або природничих наук дає можливість дітям експериментувати з формами та пропорціями, виконувати розрахунки, моделювати фізичні процеси та досліджувати закони механіки в інтерактивний спосіб [3]. Це підтверджують дослідження С. Блеквелл, яка виявила, що діти, які беруть участь у подібних активностях, демонструють на 20% кращі результати в розв'язанні математичних задач порівняно з тими, хто використовує традиційні методики навчання [там же].

Також варто зазначити, що в дослідженнях В. Стемковської та Я. Пастовенського приділяється увага впливу LEGO-технології на розвиток дрібної моторики, творчого мислення та здатності дітей вирішувати проблеми. Вони підкреслюють, що використання LEGO-матеріалів не лише стимулює інтелектуальний розвиток, але й допомагає розвивати емоційну стабільність і стресостійкість, що є важливими аспектами для сучасного учня [10].

Гра є ключовим елементом діяльності дітей молодшого віку, і LEGO-конструювання чудово поєднує навчання з ігровою діяльністю. Педагоги вважають, що використання LEGO дозволяє за короткий час досягти стійких результатів у навчанні. Згідно з дослідженням компанії LEGO Education, учні, які беруть участь у подібних програмах, демонструють на 30% вищі показники

зацікавленості в навчанні та на 20% кращі результати у вирішенні проблем [5].

LEGO-конструювання допомагає дітям досліджувати навколишній світ, розвивати мислення, мовлення та навички діалогу [7]. За результатами досліджень, проведених у Німеччині, 85% дітей, які працюють з LEGO у класі, демонструють покращену комунікацію та навички командної роботи. Педагог під час занять з LEGO виконує роль партнера дитини, підтримуючи її, ставлячи запитання та мотивуючи до самостійного мислення.

Основні завдання LEGO-уроків включають формування у дітей системного мислення, елементарних знань з математики, фізики та конструювання. LEGO сприяє розвитку дрібної моторики, зорово-рухової координації, а також морально-етичних цінностей [9]. Згідно з даними, отриманими від викладачів у Великобританії, LEGO-конструювання допомагає на 25% швидше розвивати моторні навички у дітей [8].

LEGO-конструктори активно використовуються для інтегрованого навчання, що охоплює різні дисципліни: математику, мову, природознавство тощо. За даними міжнародних досліджень, навчання за допомогою LEGO може підвищити рівень засвоєння матеріалу на 15%, оскільки ігрова форма активізує увагу та сприяє глибшому розумінню [там же].

Одним із популярних методів у початковій школі є методика «Шість цеглинок», яка активно використовується у навчальному процесі з LEGO. Ця методика передбачає виконання коротких, але ефективних вправ, що допомагають розвивати важливі навички учнів. Кожна дитина отримує шість різнокольорових цеглинок LEGO, з якими виконує різні завдання.

Визначимо основні цілі методики:

- Розвиток когнітивних навичок: вправи сприяють розвитку пам'яті, уваги, логіки та мислення.
- Моторика: завдяки маніпуляціям із цеглинками учні розвивають дрібну моторику.
- Креативність: використання цеглинок для різних завдань стимулює творче мислення та уяву [6].

Наведемо деякі приклади ігрових завдань для дітей:

1. Побудова за інструкцією: діти повинні запам'ятати порядок розташування цеглинок і побудувати структуру за зразком.

2. Порівняння та аналіз: педагог описує структуру, а учні мають створити її за словесним описом.

3. Класифікація: діти сортують цеглинки за кольором, формою або кількістю «виступів».

Методика «Шість цеглинок» активно застосовується в країнах Європи та довела свою ефективність у покращенні когнітивних і творчих навичок дітей, роблячи навчальний процес інтерактивним і захоплюючим.

Пропонуємо зміст вправ та ігрових завдань з LEGO, спрямованих на розвиток мислення за допомогою методики «Шість цеглинок». Дана добірка ігрових вправ сприяє розвитку когнітивних, моторних та творчих навичок учнів у інтерактивній формі.

1. Вправа «Побудова за інструкцією». Мета: розвиток пам'яті та уваги. Короткий опис: учні отримують набір з 6 різнокольорових цеглинок і мають запам'ятати їх розташування на зразку. Після чіткої інструкції педагога, без зразка, вони повинні відтворити структуру з пам'яті.

2. Гра «Порівняння та аналіз». Мета: розвиток просторового мислення, формування аналітичних навичок. Правила гри: педагог описує словесно конструкцію з цеглинок, а учні мають побудувати її на основі цього опису, без наочності чи зразка.

3. Вправа «Класифікація». Мета: формувати вміння аналізувати та сортувати об'єкти. Короткий опис: учні класифікують цеглинки за кольором, формою або кількістю виступів. Це розвиває логіку та увагу до деталей.

На уроках математики цеглинки LEGO може замінити звичні рахувальні палички, а кількість «виступів» на кожній цеглинці допомагає вивчати арифметичні дії. Наприклад, в Іспанії методику LEGO використовують для розвитку математичних навичок, і це призводить до підвищення результатів тестування на 18% [8].

LEGO-технології знаходять широке застосування не лише в освітньому процесі, але й у позакласній діяльності, де їх активно використовують для розвитку дітей з різними потребами та здібностями [8]. Ці технології особливо корисні для вчителів-логопедів, практичних психологів та корекційних педагогів. В ігровій формі LEGO-конструювання дозволяє вирішувати низку завдань, пов'язаних із розвитком мовлення, покращенням комунікаційних навичок, подоланням емоційних проблем і зниженням рівня тривожності у дітей.

Використання LEGO в роботі з логопедами допомагає дітям розвивати мовлення, що є важливою складовою їхнього загального розвитку. Заняття з конструювання стимулюють дітей до діалогу та активної участі в розмові, оскільки діти обговорюють свої конструкції, задають питання та розвивають вербальне мислення. Діти вчаться не лише правильно висловлювати свої думки, але й слухати інструкції та дотримуватися їх під час виконання завдань.

Приклад застосування LEGO у логопедичній практиці:

1. Опис конструкцій: Після складання моделі діти мають описати її словами, використовуючи нову лексику та розширюючи словниковий запас.
2. Звукові вправи: LEGO-цеглинки можуть використовуватися для закріплення правильного вимовляння звуків через завдання, де кожна цеглинка асоціюється з певним звуком або словом[5]:.

Для психологів LEGO-технології стають ефективним інструментом у роботі з дітьми, які стикаються з емоційними та поведінковими труднощами. Ігрова форма занять допомагає дітям розслабитися, зняти напругу та тривожність, а також стимулює їхню соціалізацію через співпрацю в команді. LEGO дозволяє створювати комфортні умови для дітей, у яких вони почувуються вільно і можуть виражати свої емоції та думки через творчість.

За даними досліджень у Данії, де активно використовують LEGO-технології в освітньому та психологічному середовищі, такі програми призвели до зниження рівня стресу у дітей на 40%. Цей ефект досягається завдяки декільком факторам:

1. Творчий процес. Конструювання з LEGO допомагає дітям зосередитися на створенні моделей, що знижує рівень тривожності та покращує емоційний стан.

2. Групова взаємодія. Діти працюють у командах, що сприяє розвитку навичок співпраці, спілкування та довіри між однолітками.

3. Психологічна підтримка. Психологи використовують LEGO для терапії, допомагаючи дітям висловлювати свої емоції та страхи через гру. Завдяки цьому діти краще справляються з внутрішніми переживаннями [7].

LEGO також показало високу ефективність у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема тими, хто має труднощі у навчанні або поведінці. Спеціально розроблені програми LEGO Therapy допомагають таким дітям розвивати соціальні навички, оскільки вони працюють у групах, спілкуються між собою і вчаться вирішувати проблеми разом.

У Великій Британії LEGO Therapy широко застосовується для дітей з аутизмом, що допомагає їм розвивати навички комунікації та співпраці. У цих програмах діти працюють над будівництвом моделей у групах, де кожен виконує певну роль (архітектор, будівельник, постачальник). Це розвиває їхні соціальні навички та взаємодію з іншими дітьми.

Отже, використання LEGO-технологій на уроках у початковій школі сприяє всебічному розвитку дитини. Ці технології допомагають дітям розвивати творчі здібності, комунікаційні навички, увагу та здатність вирішувати проблеми. Використання LEGO в освітньому процесі також підвищує бажання дітей вчитися та сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу, що підтверджено міжнародними дослідженнями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бурова В. Є. Інноваційні технології в початковій школі: методичні підходи та рекомендації. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2019. № 12. – С. 45–50.

2. Гудвін Дж., Хендерсон С. LEGO-конструювання в початковій

школі: інноваційні освітні технології. Лондон: PearsonEducation. *Наукова стаття* 2018. 246 с.

3. Калініна Л. А., Рогова В. О. Використання STEM-освіти в умовах НУШ. *Науковий вісник ХНПУ*. 2020. № 4(87). С. 12–18.

4. Локшина О. І. Інноваційні методи навчання в Новій українській школі. *Освіта і сучасність*. 2021. № 3. С. 29–34.

5. Матвеева Г. М. LEGO-технології в системі освіти: міжнародний досвід і перспективи. Київ : Освіта, 2020. 182 с.

6. Осадчий І. М., Шевцова М. А. Інтерактивне навчання в початковій школі: використання LEGO-конструкторів. Вінниця : ВНТУ, 2019. 210 с.

7. Паращенко Л. С., Пастовенський Л. С. Сучасні освітні технології в початковій школі. *Педагогічний дискурс*. 2021. № 9. С. 23–29.

8. Стемковська Я. І. Ефективність використання LEGO у навчальному процесі початкових класів. *Молодий вчений*. 2020. № 7(83). С. 31–35.

9. Шалаєва Л. І., Онаць О. О. Інтерактивні методи навчання: впровадження LEGO-конструювання в початкових класах. Харків : Харківський національний педагогічний університет, 2020. 165 с.

10. Шевцова М. А. Розвиток критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку за допомогою LEGO. *Освіта та педагогічні інновації*. 2021. № 11(56). С. 52–57.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.922

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ В РІЗНОМУ КУЛЬТУРНО-МОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Абсалямова Лариса Миколаївна

докт. психол. наук, професор
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Перегудова Владислава Ігоревна

здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Вступ. Для сучасного українського суспільства характерно збільшення нестабільності та невизначеності.

Умови війни, невизначеність нової реальності, нестабільність соціальних процесів стали засадами для появи нових чинників дезадаптації та проникнення ризику в усі сфери життєдіяльності людини та особливо на життєдіяльність та адаптаційні можливості підлітків. Зміна традиційного світу у зв'язку з військовим конфліктом посилюють нестабільність та невизначеність сучасного простору підлітків.

Тому проблема соціально-психологічної адаптації підлітків, які вимушено змінили місце проживання та опинилися в іншому культурно-мовному середовищі сьогодні є вкрай актуальною.

Мета роботи: визначити особливості соціалізації підлітків в умовах зміни культурно-мовного середовища.

Матеріали та методи. Успішність соціалізації в підлітковому віці визначається безліччю чинників і процесів, які активно розвиваються та оформлюються саме в цей період і, згодом, визначають усе подальше життя людини. С. Д. Максименко, зазначає що культурно-історична ситуація визначає провідні тенденції розвитку підлітків. Таким чином, зміна культурно-історичної ситуації впливає, відповідно, на процес соціалізації підлітків.

Наше дослідження було срямоване на визначення особливостей адаптації підлітків до іншого культурно мовного середовища. В дослідженні брали участь 84 підлітка віком від 12 до 16 років, серед яких 37 хлопців та 47 дівчат. В дослідженні брали участь підлітки, які уїхали у Словачію під час війни і перебувають під патронатом організації «Slovenská humanitná rada», у м. Кошице, та підлітки, які залишилися у Харкові та продовжують навчання дистанційно в загальноосвітніх школах м. Харкова. Дослідження проводилося протягом 2022 – 2024 р. Всі респонденти поділились на три групи, в залежності від рівню інтеграції в інше культурно-мовленеве середовище. В групу 1 увійшли підлітки, термін перебування яких в Словачії був мінімальний – до 1 місяця, тобто ті, хто тільки приїхав. У 2 групу потрапили ті підлітки, які перебувають в Словачії більше 2-х років, з початку війни в Україні. В 3 групу увійшли підлітки, які не виїзжали з України з початку війни та залишались у Харкові.

Рівень соціально-психологічної адаптації досліджувався за допомогою опитувальника «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса і Р. Даймонда, спрямованим на діагностику компонентів соціально-психологічної адаптації підлітків і супутніх їм рис особистості. Оскільки під соціалізацією розуміється процес входження особистості в соціальне суспільство загалом через набуття соціального досвіду людства, а під адаптацією розуміється процес входження особистості саме в конкретну соціальну спільноту через засвоєння соціального досвіду цієї спільноти.

Результати та обговорення. В результаті порівняльного аналізу показників соціально-психологічної адаптації, вдалося виявити відмінності за

показником загальної адаптації між підлітками, віднесеними до різних груп. у підлітків груп 2 та 3 переважає високий рівень адаптованості (53% та 56%), тоді як у підлітків групи 1– середній рівень адаптованості (59%). При цьому у групі 1 підвищено відсоток низького рівня адаптованості (7%) порівняно з двома іншими (3%).

Таке співвідношення рівнів дає змогу припустити, що підлітки, які тільки переїхали до Словачії відчувають значні труднощі в процесі соціалізації, зважаючи на більшу невизначеність і нестабільність подій, що відбуваються в їхньому соціокультурному оточенні, що відбивається на успішності їхньої соціалізації загалом. Однак, можна говорити, що вони рухаються скоріше в бік середнього рівня адаптованості, ніж низького, що не дає змоги однозначно стверджувати про їхню неуспішність. Слід розглянути компоненти соціально-психологічної адаптації окремо і вивчити вираженість кожного по відношенню до таких у двох інших груп окремо. Це дасть змогу скласти більш диференційоване уявлення про те, що ж усе-таки є слабким місцем процесу соціалізації підлітків-представників групи 1. Середньогрупові показники соціально- психологічної адаптації представлені на рис.1

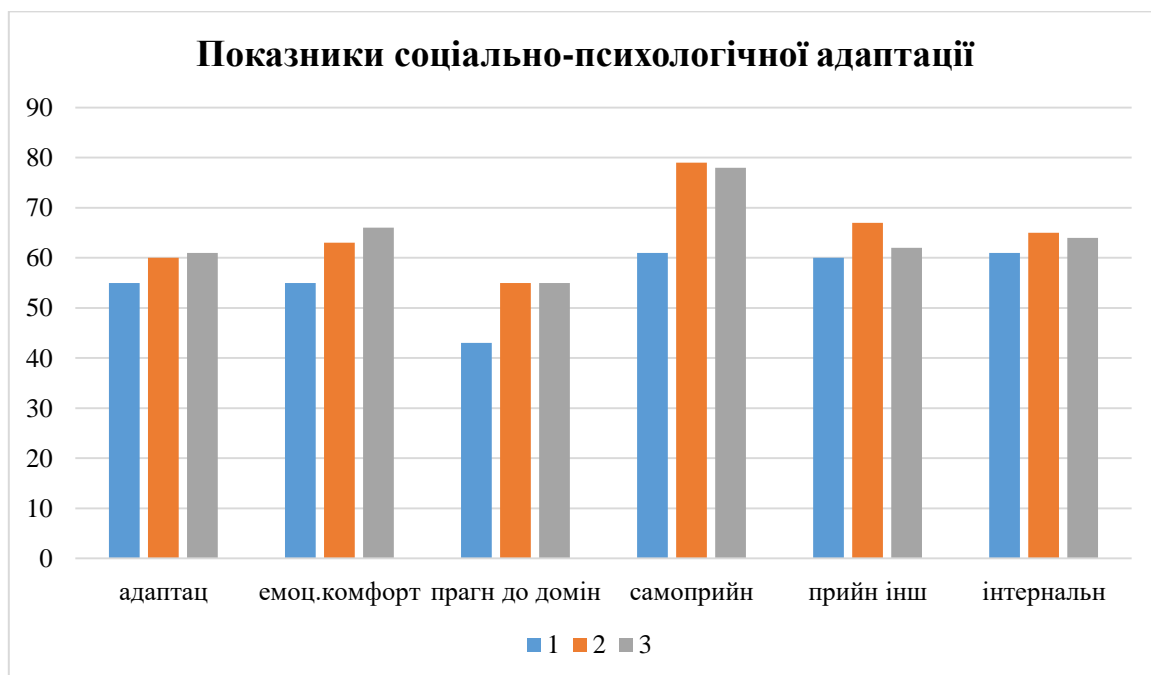

Рис. 1. Співвідношення показників соціально-психологічної адаптації за окремими шкалами у підлітків-представників різних груп.

Крім того, аналіз даних дає змогу говорити про те, що за рівнем «позитивних» показників соціалізації (соціально-психологічної адаптації) підлітки-представники групи 1 значно поступаються двом іншим групам – 2 та 3, яким притаманна менша невизначеність. Зіставлення різних компонентів соціально-психологічної адаптації показало, що в них нижчі показники адаптації, емоційного комфорту, інтернальності, самоприйняття і прийняття інших, а також меншою мірою виражене прагнення до домінування.

Ці дані відображають загальне падіння рівня адаптованості підлітків-представників групи 1 порівняно з двома іншими, проте всі представлені показники соціально-психологічної адаптованості є дихотичними, що відображають два крайні полюси тих чи інших аспектів соціалізації

Результати порівняльного аналізу трьох досліджуваних груп за рівнем соціально-психологічної адаптованості показали значуще зниження його показників у підлітків-представників групи 1 порівняно з підлітками 3 та 2 групи. Результати статистико-математичної обробки даних свідчать про те, що підлітки-представники групи 1 демонструють значно нижчий рівень емоційного комфорту і, відповідно, високий рівень емоційного дискомфорту у порівнянні з представниками двох інших груп

Висновки. На початку дослідження ми припускали, що рівень соціально-психологічної адаптованості підлітків, які знаходяться в Харкові, поблизу зони бойових дій (в небезпечному середовищі) можуть бути нижчими, ніж у підлітків, які знаходяться у безпечних місцях. Але наше дослідження показало, що рівень адаптованості підлітків, в яких не змінювалося культурно-мовне середовище і які залишалися в небезпечному регіоні виявився вище, ніж у тих, які у зв'язку з воєнними діями в Україні переїхали в іншу країну. Це підтверджує положення представників генетичної психології про провідну роль культурно-мовного середовища у процесі соціалізації підлітків.

ВИКОРИСТАННЯ АРТПРАКТИКИ, НЕЙРОГРАФІКА У РОБОТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Ванюшкіна Олена Анатоліївна

викладач

фахового медичного коледжу

Білгород- Дністровський

Одеська область

Паламаренко Софія Олексіївна

студентка II курсу лікувальна справа

Вступ. Сучасна арттерапія, і артпедагогіка, як її складова – є популярним методом вирішення психологічних та емоційних проблем у життєво-професійній діяльності людини. Нейрографіка, як частина арттерапії, є на сьогодні найефективнішою артпрактикою, яка допомагає впоратися з життєво-професійними труднощами набагато ефективніше. Навчальні матеріали поєднують шість відеоінструкцій з виконання найефективніших практик з нейрографіки, а також додаткові теоретичні матеріали з розвитку нейропластичності.

- Завдяки використанню методу нейрографіки можна вирішити багато з життєво-професійних проблем: збільшення доходу, зростання кар'єри, особисті стосунки, образи, конфлікти, усунути хвороби і шкідливі звички.

- За допомогою нейрографіки можливо моделювати майбутнє і формувати нову усвідомлену реальність. Метод допомагає самостійно впливати на майбутні події, виключаючи автозавантаження закладених соціальних і поведінкових програм.

- Метод допомагає діагностувати проблему і трансформувати її в ефективний спосіб успіху, здоров'я, щастя, благополуччя, бажаних взаємин в сім'ї або на роботі, кар'єрному росту, здоров'я.

- Практика нейрографіки формує позитивну мотивацію до саморозвитку, допомагає отримати приплив сил, зняти внутрішню напругу та гармонізувати власні наміри і поведінку.

- Методика сприяє розвитку дрібної моторики, нейропластичності, когнітивної гнучкості, дивергентного мислення, художньо-естетичного смаку, формуванню нових позитивних нейронних зв'язків.

Мета нашого дослідження:

Удосконалити і розвинути у дітей мистецьку, загально когнітивну компетентності щодо теоретичних і практичних аспектів реалізації практик з арт-терапії в умовах сучасного світу

Завдання:

Розвинути готовність підлітків, що потрапили у складні життєві обставини, ефективної життєвої активності складовими яких є нейропластичність, когнітивна гнучкість, толерантність до постійних змін.

Удосконалити життєву компетентність засобами опанування технік і прийомів сучасної арт-терапії, зокрема нейрографіки.

Мотивувати до постійного самовдосконалення в умовах неформальної та інформальної освіти, з урахуванням основних напрямів державної політики в галузі освіти та запитів громадянського суспільства андрагогіки, психології та педагогіки партнерства.

Актуалізувати знання з сучасних арт-практик, зокрема нейрографіки, як інноваційного арт-методу, побудованого на принципах мистецтва композиції, науки організації мислення шляхом формування вражень через практику малювання; опанувати практичні прийоми, методики концентрації і гнучкі навички (soft skills: креативність, емоційний інтелект) для успішної життєво-професійної діяльності; розширити карту ожиттєвих практик з метою ефективного планування і організації подальшого, вже дорослого життя в умовах сьогодення.

- допомогти дитині у соціоадаптації.

Є багато видів арттерапії. З кожним днем їх стає більше. Це говорить про високу популярність методу, а також його екологічність та можливість застосування кожною людиною.

Види арттерапії:

- Ізотерапія — використання малюнка.
- Кольоротерапія — вплив кольорової гама на учня.
- Нейрографіка — спонтанний, інтуїтивний малюнок.
- Музикотерапія — прослуховування мелодій, різних композицій.
- Пісочна терапія — робота з піском.
- Відеотерапія — перегляд фільмів, де персонажі стикаються з різними проблемами, шукають шляхи їх вирішення.
- Денс-, фото-, ігротерапія — проведення ігор, мистецтво фотографії, створення колажів, танцювальні заняття.
- Казкотерапія — аналіз існуючих казкових творів, створення нових.
- Бібліотерапія — лікування «словом».
- Драматерапія — розігрування сюжету.

Арттерапія надає м'який вплив на психіку особистості. Дитина займається цікавою справою, знаходить хобі й поступово розвивається в ньому.

Характер творчості терапевтичний і зцілює. Під час роботи відбувається вивільнення внутрішніх емоцій, пробудження енергії, яка допомагає активізувати сили самозцілення і запустити процеси саморегуляції. Таким чином, арттерапія спрямована на вирішення конфліктів у спілкуванні, а також сімейних, сексуальних, професійних та інших проблем. Арттерапією може займатися кожний з нас. Вона доступна і не потребує спеціальних навичок. В арттерапії ніщо не оцінюється, все сприймається і приймається як є. Як є — так і добре. Тут інший складний момент — відчутти власну проблему і щиро її висловити. Тому доводиться вчитися, і чим щиріше виходить відобразити душевні переживання, тим цілющим є процес.

Нейрографіка — це інноваційний артметод, побудований на принципах мистецтва композиції, науки організації мислення шляхом формування вражень через практику малювання. Авторство належить П. М. Піскарьову — доктору філософії, члену-кореспонденту міжнародної Академії психологічних наук, архітекторові, ректору Інституту Психології Творчості.

Мета цього методу — дати людині інструменти взаємодії з самим собою

і навколишнім світом, за допомогою набуття навичок візуального мислення, яке є базовою невербальною функцією, записаною в наших генах з давніх часів.

Розвиток візуального мислення дає можливість:

- Вийти за межі стереотипного погляду і поведінки.
- Розібратися у власних психологічних і емоційних станах.
- Усвідомити і впоратися з важкими почуттями та ситуаціями.
- Змодельовати бажане майбутнє або ефективно помріяти.

Для дітей це чудовий інструмент розвитку їхнього емоційного інтелекту, який можна використовувати як в індивідуальній роботі з дитиною, вирішенням її психологічних та емоційних питань, так і в колективній взаємодії у групі дітей чи з дорослими.

У контексті групової роботи нейрографіка об'єднує, зближує і створює можливості для більшого розуміння один одного, зокрема батьків і дитини.

Використання артметоду нейрографіки дозволяє:

- Розвивати дивергентне мислення.
- Когнітивну гнучкість.
- Увійти до потоку вирішення нестандартних завдань.
- Налаштуватися на інтуїтивно-чуттєвий спосіб мислення, що в результаті призводить до несподіваних відкриттів, нових рішень, зміни внутрішніх станів.

Саме тому у нейрографіці немає звичних нашої свідомості образів («рибки», «пташки» тощо), а є тільки абстрактні фігури та лінії, які малюються за певними правилами. Ми звикли до того, що нам раціонально знайоме. Якщо

Загальні висновки:

Подані спостереження дозволяють говорити про метод «Нейрографіка», як про спосіб впливу на стан головного мозку людини. Найбільш яскраво зміни активності порівняно з фоновими показниками виявлено у передніх (керуючих) відділах кори ГМ. Також заняття нейрографікою супроводжуються значними флуктуаціями міжпівкульних відносин (МВ), з переважаючою активацією правої гемісфери. Виявлення специфічності та модальності впливу проб на

розподіл рівня постійного потенціалу головного мозку вимагають проведення повноцінного дослідження зі статистичним аналізом результатів на достатній вибірці. Зазвичай мозок використовує ресурси однієї з півкуль, що робить нас менш ефективними і як наслідок мало продуктивними!

Доведено, що нейрографіка — це профілактика хвороби Альцгеймера. Нейрографіка рекомендована і тим, хто не може зупинити уявні потоки, які заважають слухати свою інтуїцію, а значить, не дають застосовувати ресурси нашої підсвідомості.

Науковий базис методу:

- Соціологія та аналітична психологія..

СПИСОК ЦИТОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Козлов В. В. Интегративная психология: Пути духовного поиска, или освящение повседневности. М.: Психотерапия, 2007г. - 528 с.

2. Симерницкая Э. Г. Мозг человека и психические процессы в онтогенезе.

3. Смирнов В. М. Нейрофизиология и высшая нервная деятельность детей и подростков: Учеб. пособие для студ. дефектол. фак. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - С. 334.

4. Власова Т. А. Актуальные проблемы клинического изучения общего недоразвития речи / Т.А. Власова, К.С. Лебединская. – М. : Дефектология, 2013. – 18 с.

5. Дашивец И. В. Развитие мелкой моторики младших дошкольников при введении ФГОС // Педагогика и психология: актуальные вопросы теории и практики: материалы III междунар. науч.-практ. конф. – Чебоксары: ЦНС «Интер- актив плюс», 2014. – С. 97.

6. Курпатов А. В. Мислення. Системне дослідження / А. В. Курпатов - «Курпати А.В.», 2019 - (Академія сенсу).

7. Козлов В. В. Психология творчества: свет, сумерки и темная ночь души/ Ярославль, - 2008 г. - 48 с.

**ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ
ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ДОРОСЛОСТІ**

Мирна Юлія Вікторівна,
магістрантка

Меднікова Ганна Ігорівна,

к. психол. н., доцент,

доцент кафедри психології

Харківський національний педагогічний

університет імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

Анотація. У статті представлені результати емпіричного дослідження ставлення до здорового способу життя осіб дорослого віку різних вікових груп. Охарактеризовано ставлення до здорового способу життя представників раннього, середнього та пізнього дорослого віку. Визначені відмінності у ставленні до здорового способу життя між різновіковими групами дорослих.

Ключові слова: ставлення до здорового способу життя, локус контролю здоров'я, дорослий вік, ранній дорослий вік, середній дорослий вік, пізній дорослий вік.

У дослідженні, спрямованому на визначення особливостей ставлення до здорового способу життя дорослих осіб різних вікових груп, брали участь 70 випробовуваних, серед яких 20 осіб віком 20-40 років (рання дорослість), 30 осіб віком 41-60 років (середня дорослість), 20 осіб віком старше 60 років (пізня дорослість). Розподіл учасників за віковими групами базувався на періодизаціях, запропонованих Е. Еріксоном, Г. Крайгом, Д. Левінсоном та В.Ф. Моргуном [1].

Для збору емпіричних даних у дослідженні використано «Опитувальник життєвого стилю і рівня здоров'я» Р. Страуба в адаптації Г.В. Залевського, а також «Опитувальник для вимірювання локус контролю здоров'я»

«K. A. Wallston, B. S. Wallston, DeVellis в адаптації Л. М. Карамушки, К. В. Терещенко, О. В. Креденцер. Математико-статистична обробка даних здійснювалася із використанням Н-критерія Краскела-Уолліса.

Аналіз розподілу осіб раннього дорослого віку за рівнями вираженості складових життєвого стилю, спрямованого на збереження здоров'я, показав, що 55% досліджуваних даної вікової групи демонструють низький рівень уваги до стану свого фізичного здоров'я, лише 5% активно займаються фізичною активністю, спрямованою на підтримку здоров'я, 20% суттєво обмежують вживання алкоголю і тютюну задля збереження власного здоров'я. Представники раннього дорослого віку демонструють середній (30%), низький (30%) і дуже низький (40%) рівень дотримання правил здорового харчування.

Досліджувані середнього дорослого віку в більшості (50%) також демонструють низький рівень уваги до стану свого фізичного здоров'я, у 66,7% визначено дуже низький рівень використання зарядки та фітнесу для підтримки власного здоров'я. Контроль вживання алкоголю і тютюну у більшості представників даної вікової групи (66,7%) перебуває на середньому рівні. Представники середнього дорослого віку демонструють середній (30%), низький (30%) і дуже низький (33,3%) рівень дотримання правил здорового харчування. Особи пізнього дорослого віку переважно відчують себе нездоровими (95%). 90% ведуть малорухливий спосіб життя. 75% не схильні до контролю своєї ваги та харчування. Постійний контроль стану свого здоров'я та застосування превентивних практик для його збереження демонструють лише 15% досліджуваних старшого пізнього дорослого віку. Більшість (80%) контролюють артеріальний тиск та відвідують лікарів нерегулярно.

Суттєві відмінності у показниках ставлення до здорового способу життя між групами визначено лише щодо застосування додаткових превентивних заходів збереження здоров'я. Визначено, що представники пізнього дорослого віку найбільше уваги приділяють питанням контролю використання побутової хімії, безпеки користування автомобілем, дотримання правил дорожнього руху.

У більшості представників раннього дорослого віку визначено високий

рівень внутрішнього локусу контролю здоров'я (55%), середній рівень контролю «могутніми іншими» (60%). 45% і 30% представників раннього дорослого віку характеризуються відповідно середнім і низьким рівнями виразності такого виду локусу контролю здоров'я, як «контроль випадку». У більшості представників середнього дорослого віку визначено середній рівень внутрішнього локусу контролю здоров'я (53,3%), середній рівень контролю «могутніми іншими» (70%) і «контроль випадку» (73,3%). У більшості представників пізнього дорослого віку визначено високий рівень внутрішнього локусу контролю здоров'я (65%) і середній рівень «контроль випадку» (70%). 45% і 40% представників пізнього дорослого віку характеризуються відповідно високим і середнім рівнями «контроль могутніми іншими».

Статистично значущі відмінності між групами визначено лише за показниками локусу контролю здоров'я «контроль випадку»: представники пізнього дорослого віку більшою мірою, порівняно з представниками раннього та середнього дорослого віку, впевнені в тому, що їх здоров'я залежить від випадку, удачі або долі. Отже, виходячи з отриманих результатів, ставлення до здорового способу життя суттєво не відрізняється у представників раннього, середнього та пізнього дорослого віку. Водночас, як зазначає С. Д. Максименко зі співавторами, «з огляду на те, що всі люди різні, їм потрібно протягом життя поводитися по-різному. Здоровий спосіб життя, в принципі, не може і не повинний бути ідентичним. Будь-яку поведінку варто оцінювати як здорову, якщо вона веде до досягнення бажаного оздоровчого результату» [2, с. 173].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навч. посіб. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2013. 196 с.
2. Максименко С.Д., Руденко Я.В., Кушнерьова А.М., Невмержицький В.М. Психічне здоров'я особистості: підручник для вищих навчальних закладів. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 438 с.

**МАРКЕРИ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ЯК РЕСУРСУ СТАБІЛІЗАЦІЇ
ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ФАХІВЦІВ З УПРАВЛІННЯ**

Токарева Наталя Миколаївна,

д. психол. н., професор

Шиянова Ірина Миколаївна,

магістрантка

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: Стаття висвітлює маркери амбівалентності перфекціонізму, що дозволяє оцінювати прагнення до досконалості в категоріях норми або девіації. На підставі аналізу та узагальнення результатів психодіагностичного вимірювання були зафіксовані типові ознаки перфекціонізму в особистісному профілі фахівців управлінської діяльності, пов'язані із домінуванням Я-орієнтованого, соціально-приписуваного та самокритичного різновидів перфекціонізму із переважанням маркерів адаптивного перфекціонізму. Зроблено висновок, згідно з яким існує необхідність планомірного психологічного супроводу професійної діяльності фахівців з управління, спрямованої на оптимізацію рівня нормотипового перфекціонізму, що сприятиме відновленню маркерів суб'єктивного благополуччя особистості у несталих умовах сьогодення.

Ключові слова: перфекціонізм, нормотиповий перфекціонізм, психологічне благополуччя, управління, фахівці з управління, особистісний профіль.

Виміри сучасного високодинамічного суспільства зумовлюють ускладнення стратегій самоздійснення людини – особистісного і професійного – у різних сферах життєтворення. Однією із реалій сьогодення став культ успіху, сили та індивідуальних досягнень. В умовах жорсткої

конкуренції орієнтованість фахівців на високі стандарти професійної діяльності, опанування компетентнісними сценаріями життєтворення поза сумнівом забезпечують їм кар'єрне і особистісне зростання. Разом з тим прагнення бути в усьому успішним, страх помилок і критики супроводжується високим ризиком розладів афективного спектру (емоційним виснаженням людини, тривожністю, депресією), зростанням невпевненості у собі та своїх діях, і як результат – спричиняє руйнацію суб'єктивного благополуччя.

Закономірно у сучасному науковому просторі постає питання дослідження феномену перфекціонізму (від лат. *perfectio* – абсолютна досконалість) як складного особистісного конструкту, який зумовлює прагнення особи досягати досконалості у різних сферах життя (професійній діяльності, міжособистісних стосунках) та доводити результати своєї діяльності до відповідності найвищим еталонам (інтелектуальним, моральним, етичним) [1].

Проблемне поле перфекціонізму протягом тривалого часу залишається предметом активних дискусій. Проте все ще недостатньо осмисленою є проблема регуляторно-особистісного ресурсу перфекціонізму, його значення для унормування рівня соціального та емоційного напруження особистості у несталих умовах сьогодення. Особливо нагальною проблема перфекціонізму постає у сфері управлінської діяльності, що пов'язано передусім із значущістю цілепокладання та необхідністю переосмислення можливостей продуктивного менеджменту в умовах невизначеності. З огляду означеного дану статтю ми розглядаємо як певний крок до вирішення цієї проблеми.

У викладенні результатів теоретико-емпіричного дослідження вимірів маркування перфекціонізму фахівців з управління ми мали за мету увиразнення змістовної сутності регуляторно-особистісного ресурсу перфекціонізму у стабілізації психологічного благополуччя фахівців управлінської діяльності засобами оптимізації рівня нормотипового (адаптивного) перфекціонізму.

Вибудовуючи схему дослідження ми зважали передусім на те, що в сучасних реаліях динамічного інформаційного сьогодення перфекціонізм задає

певний ритм життєдіяльності людини, визначає стиль, якість і швидкість її соціальної активності. Із якісними ознаками перфекціонізму пов'язане й переживання людиною психологічного благополуччя.

Для досягнення мети й реалізації логічного задуму емпіричної частини дослідження були використані валідні методики: Багатовимірна шкала перфекціонізму (Multidimensional Perfectionism Scale, *MPS-H*) П. Хьюїтта та Г. Флетта (в адаптації І. І. Грачової), що дозволяє виміряти структуру і спрямування перфекціонізму [2, с. 25–29]; Велика тривимірна шкала перфекціонізму (The Big Three Perfectionism Scale) М. Сміта, Д. Саклофскі, Й. Стойєбера та С. Шеррі (в адаптації Т. В. Грубі), субшкали якої дозволяють виміряти типові характеристики перфекціонізму (жорсткого, самокритичного та нарцисичного) [2, с. 29–34], Доопрацьована «Шкала недосягнутої досконалості» (Almost Perfect Scale – Revised, *APS-R*) Р. Слені, призначена для вивчення ставлення людини до себе, власної продуктивності та до інших людей [2, с.38–40]. Також була використана Модифікована шкала суб'єктивного благополуччя BBC (The Modified BBC Subjective Well-Being Scale (*BBC-SWB*)) П. Понтіна, М. Швеннера, С. Таї та М. Кіндермена (в адаптації Л. М. Карамушки, К. В. Терещенко, О. В. Креденцер) [2, с. 23–25].

Вибіркова сукупність була представлена 42 особами, які професійно виконують управлінську діяльність в Управлінні бухгалтерського обліку, планування та звітності та в Управлінні Державної казначейської служби України у м. Кривому Розі (Україна).

У континуумі ідей даного дослідження ми звертали увагу зокрема на напрацювання В. С. Павлової [3], яка вивчає феномен перфекціонізму в термінах саморегуляції. Дослідниця визнає амбівалентну природу прагнення людини до досконалості (яка відображує нормотипові та патологічні тенденції життєтворення особистості) і зауважує, що у нормальній, адаптивній формі перфекціонізму поєднуються ресурси мінливості (вони зумовлюють тенденції особистісного зростання і прагнення до самовдосконалення), та ресурси стійкості (вони забезпечують здатність людини до своєчасної зупинки на шляху

до досягнення успіху при виникненні непереборних перешкод). Разом з тим патологічний перфекціонізм проявляє себе лише як ресурс мінливості, що спонукає особистість до безперервної гонитви за недосяжною досконалістю і позбавляє її можливості контролювати власні ресурси. Серед специфічних детермінант нормотипового перфекціонізму В. С. Павлова називає такі психологічні ресурси особистості як-от: життєстійкість, суб'єктивна вітальність, психологічне благополуччя, самоефективність, задоволеність життям, особистісний динамізм, толерантність до невизначеності тощо [3], що цілком узгоджується із нашим припущенням щодо взаємозалежності маркерів перфекціонізму та суб'єктивного благополуччя людини. Саме нормотипові ознаки перфекціонізму (позитивність мислення, адекватність, конгруентність власних ресурсів та ресурсів інших, активність життєвої позиції, вмотивованість тощо) варто розглядати як передумови, що забезпечують реалізацію гедоністичних аспектів суб'єктивного благополуччя особистості.

Аналіз результатів діагностичного вимірювання інтегральних показників спрямованості перфекціонізму (*Multidimensional Perfectionism Scale* П. Хьюїтта та Г. Флетта) дозволяє констатувати суперечливий характер виявлення структурних компонентів перфекціонізму серед фахівців управлінської діяльності. У ставленні до себе (виявлення особистісно орієнтованого перфекціонізму) долучені до психодіагностичного вимірювання фахівці виявляють переважно середній рівень значущості показника (прослідковується у 67% респондентів), що свідчить про помірність їхніх особистісних стандартів та сприйнятливості до власних недоліків і помилок у поведінці та діяльності. Лише 24% опитаних засвідчили високий рівень виявлення перфекціонізму за даною шкалою, що фіксує високу вимогливість до себе та надвисокі особистісні стандарти життєдіяльності. Тотожні результати були виявлені й за шкалою орієнтованого на інших перфекціонізму: 50% респондентів висувають помірні вимоги щодо інших осіб, проте 29% фахівців з управлінської діяльності досить критично налаштовані на взаємодію з іншими, мають завищені очікування та високі вимоги щодо оточення. Разом з тим серед фахівців

управлінської діяльності зафіксовано переважання високих балів за шкалою соціально-приписуваного перфекціонізму (засвідчено у 62% опитаних), що є показником налаштованості управлінців на відповідність стандартам та очікуванням значущих інших для отримання їхнього схвалення, хоча респонденти й розцінюють викладені до них вимоги як непомірно високі. В цілому ж констатовано переважання серед фахівців з управління середнього рівня перфекціонізму (45% засвідчили середні бали за загальним показником ознаки).

З метою уточнення типових ознак перфекціонізму, який переважає в особистісному профілі фахівців-управлінців, до психодіагностичного вимірювання нами була залучена методика «*Велика тривимірна шкала перфекціонізму*» (*The Big Three Perfectionism Scale (BPS)*). Результати діагностичного вимірювання засвідчили максимальне представлення в особистісному профілі фахівців з управління самокритичного перфекціонізму: 76% опитаних засвідчили схильність до самокритики на середньому рівні значущості. Типові ознаки жорсткого та нарцисичного типів перфекціонізму властиві респондентам вибіркової сукупності переважно на низькому рівні значущості: 86% управлінців вибіркової сукупності не надто переймаються бездоганністю та пунктуальністю при виконанні завдань, 53% опитаних майже не намагаються виглядати краще за інших у діяльності та поведінці.

Разом з тим вважаємо необхідним відзначити, що достатня кількість осіб вибіркової сукупності (38% респондентів) демонструють показники нарцисичного перфекціонізму на середньому рівні, що можна тлумачити як схильність опитаних управлінців до маніпулятивних стратегій у діяльності, пов'язаних із використанням ресурсів інших осіб на власну користь. Особи цієї групи помірно фокусують зорієнтованість на полюс «найбільш успішних» при порівнянні себе з іншими людьми. Загальний показник перфекціонізму маркується розподіленістю між низьким та середнім рівнями значущості: 48% та 40% респондентів відповідно це засвідчили. Деталізація типових ознак перфекціонізму за субшкалами методики дозволила уточнити додаткові

парметри особистісного профілю фахівців управлінської діяльності. Було зокрема констатовано:

- у форматі жорсткого перфекціонізму помірне домінування ознак високих особистісних стандартів (69% опитаних засвідчили середній рівень значущості орієнтованого на себе перфекціонізму) та проблем із самооцінкою (57% респондентів відповідно);

- у форматі самокритичного перфекціонізму фахівці з управління найбільш переймаються й емоційно реагують на прогнозовані помилки і невдачі (62 % респондентів означають високий рівень ознаки), а також на тиск референтних суб'єктів діяльності, спонукання до активних дій на шляху до успіху (57% опитаних засвідчили високий рівень значущості соціально-приписуваного перфекціонізму);

- 74% залучених до діагностичного вимірювання осіб демонструють на середньому рівні значущості сумніви у власних діях, 62% – схильність до самокритики при виконанні діяльності;

- у форматі нарцисичного перфекціонізму найбільш представленими в особистісному профілі фахівців з управління є впевненість респондентів у підпорядкуванні оточення їхнім вимогам (84% опитаних зазначили, що інші особи повинні виконувати їхні розпорядження без додаткових роз'яснень), а також претензійність управлінців – стійке уявлення суб'єктів управлінської діяльності про свою неперевершеність як особистості та професіонала.

Методика *Модифікована «Шкала недосягнутої досконалості» (Almost Perfect Scale–Revised)* була використана для маркування перфекціонізму респондентів за ознакою адаптивності – дезадаптивності. Узагальнення результатів засвідчило переважання полюсу адаптивного (нормотипового) перфекціонізму серед опитаних: 81% фахівців з управління тяжіють до адаптивних тенденцій прагнення до успіху у відповідності до реалістичних високих стандартів, реалістичних уявлень про діапазон власних ресурсів та обмежень. Також було з'ясовано, що фахівці з управлінської діяльності у своєму прагненні відповідати високим стандартам і наблизитися до

досконалості у діяльності відзначаються переважно помірністю (це властиво 64% респондентів), тоді як високий рівень виявлення цієї ознаки засвідчили 29% опитаних фахівців. У прагненні до порядку та організованості зберігається тотожна тенденція, проте кількість осіб із високим рівнем виявлення цієї ознаки дещо більший: 52% фахівців з управління згідно із методикою засвідчили середній рівень прагнення до порядку, 41% – високий рівень. Заслуговує на увагу той факт, що за базовим показником дезадаптивного перфекціонізму – переживанням невідповідності власним високим стандартам, неспроможності досягти поставленої мети, незадоволеності результатами діяльності – фахівці з управлінської діяльності переважно більшістю (55% респондентів) продемонстрували низький рівень значущості ознаки, 38% засвідчили середній рівень значущості даного показника у власному особистісному профілі. В цілому результати психодіагностичного вимірювання ознак перфекціонізму респондентів свідчать про дисонанс перфекційних настанов фахівців управлінської діяльності, що позначається на рівні самоорганізації та самовдосконалення осіб, залучених до емпіричного дослідження, а тому – потребує фахового психологічного супроводу.

Наступним кроком емпіричного етапу дослідження було передбачено психодіагностичне вимірювання рівня усвідомленого респондентами психологічного благополуччя. Для цього нами була використана *Модифікована шкала суб'єктивного благополуччя (The Modified BBC Subjective Well-Being Scale (BBC–SWB))*. Опрацювання результатів дослідження доводить: більшість опитаних фахівців управлінської діяльності впевнені, що їм вдається помірно контролювати своє життя, планувати майбутнє і розвиватися на особистісному та професійному рівнях (це представлено у відповідях 52% респондентів), тоді як 41% залучених до опитування управлінців не відчують такої впевненості. Схожі тенденції прослідковуються й за шкалою фізичного здоров'я та благополуччя: 55% респондентів помірно задоволені власним фізичним здоров'ям, здатністю працювати та бути активним, вони засвідчують ситуативні прояви тривоги, розлади депресивного спектру. 31% опитаних

фахівців констатує низький рівень задоволення своїм фізичним станом. Найбільш проблемним полем життєдіяльності респонденти вважають сферу стосунків: 59% фіксують показники за цією шкалою на низькому рівні задоволеності, що виявляється у обмеженості кола спілкування (як у площині дружніх, так і особистісних відносин). В цілому ж узагальнений показник суб'єктивного благополуччя засвідчив представленість у психологічному профілі залучених до емпіричного дослідження осіб середнього (у 45% респондентів) та низького (у 43% респондентів) рівнів виявлення ознаки.

Ми свідомі того, що це може бути пов'язано передусім із жорсткими реаліями воєнного часу. Люди сприймають більшість подій, які трапляються в їхньому житті, негативно, вони часто бувають зневірені у своїх ресурсах, у можливості отримати допомогу від інших, через що певною мірою розчаровуються у життєвих ситуаціях. В емоційно напружених ситуаціях професійної діяльності означені думки, переживання переносяться й на робочі ситуації, що суттєво ускладнює досягнення мети і намірів щодо успішної самореалізації та професійного розвитку. Лише 12% опитаних фахівців з управлінської діяльності констатували високий рівень суб'єктивного благополуччя.

Результати кореляційного аналізу із застосуванням коефіцієнту кореляції (r) Спірмена, підтвердили взаємозв'язок (при $p \leq 0,05$ і $p \leq 0,01$) між типологічними ознаками перфекціонізму фахівців управлінської діяльності та усвідомлюваними показниками психологічного благополуччя.

Було констатовано:

- Я-орієнтований (особистісний) перфекціонізм корелює із показниками психологічного благополуччя ($r_s = 0,532$ при $p \leq 0,05$) та індексом задоволеності суб'єкта управлінської діяльності власним життям ($r_s = 0,598$ при $p \leq 0,05$). Це дозволяє із високою імовірністю припустити можливість стабілізації суб'єктивного (усвідомлюваного самою людиною) благополуччя особистості шляхом гармонізації Я-концепції й унормування типових ознак суб'єктного перфекціонізму;

- типологічні ознаки спрямованого на інших перфекціонізму позначаються на стосунках особистості з іншими людьми (зафіксовано значущий кореляційний зв'язок із показниками відповідної субшкали ($r_s = 0,634$ при $p \leq 0,05$)) та на задоволеності суб'єкта власним життям ($r_s = 0,530$ при $p \leq 0,05$);

- також впливає на характер стосунків особистості з іншими людьми соціально-приписуваний перфекціонізм ($r_s = 0,521$ при $p \leq 0,05$), що також корелює із субшкалою «Невдоволеність собою та розчарування життям» ($r_s = 0,527$ при $p \leq 0,05$);

- зростання індексу самокритичного перфекціонізму погіршує (що підтверджує обернений кореляційний зв'язок) рівень суб'єктивного благополуччя ($r_s = -0,576$ при $p \leq 0,01$) та загальний рівень задоволеності життям ($r_s = -0,570$ при $p \leq 0,05$). Це супроводжується стурбованістю щодо помилок (реальних та прогнозованих), спричиняє сумніви щодо власних дій, самокритику суб'єктів управлінської діяльності. Водночас у фахівців суттєво зростає індекс невдоволеності собою і розчарованість життям ($r_s = 0,639$ при $p \leq 0,01$);

- найбільші за силою кореляційні зв'язки виявлено за результатами статистичного аналізу між маркуванням адаптивного перфекціонізму та такими показниками благополуччя людини як суб'єктивне благополуччя ($r_s = 0,644$ при $p \leq 0,01$) та психологічне благополуччя ($r_s = 0,547$ при $p \leq 0,05$). Відповідно, зростання показників адаптивного перфекціонізму обумовлює покращення стосунків із іншими ($r_s = 0,574$ при $p \leq 0,05$), збільшення індексу задоволеності життям в цілому ($r_s = 0,721$ при $p \leq 0,01$) та власним життям зокрема ($r_s = 0,532$ при $p \leq 0,05$);

- разом з тим типові ознаки дезадаптивного перфекціонізму суттєво погіршують усвідомлювані маркери психологічного благополуччя людини: погіршуються (про що свідчить оберненість кореляційного зв'язку) індекси суб'єктивного благополуччя ($r_s = -0,549$ при $p \leq 0,01$) та психологічного благополуччя ($r_s = -0,506$ при $p \leq 0,01$). Водночас суттєво зростає ($r_s = 0,653$

при $p \leq 0,01$) невдоволеність особистості собою та її розчарування життям

Таким чином, виконане нами психодіагностичне вимірювання типових ознак особистісного профілю фахівців управлінської діяльності дозволяє стверджувати актуальність надання кваліфікованої психологічної підтримки особам даної категорії. Згідно із результатами дослідження найбільш потребують психологічної допомоги фахівці, що виявляють ознаки дезадаптивного перфекціонізму, а також ті, прояв перфекціонізму яких набув конфліктного характеру через поєднання типових ознак як адаптивного, так і дезадаптивного перфекціонізму на високому та середньому рівнях значущості. Це зумовлено тим, що означені тенденції супроводжуються руйнацією характерних ознак суб'єктивного благополуччя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Hewitt P. L., Flett G. L. MPS – The Multidimensional scale of perfectionism. *Journal of Counseling and Development*. 1999. № 9. P. 44–582.
2. Карамушка Л. М., Бондарчук О. І., Грубі Т. В. Методики дослідження перфекціонізму, трудоголізму та прокрастинації особистості: метод. посібник. Кам'янець-Подільський : ПП «Аксіома», 2019. 80 с.
3. Павлова В. С. Проблема перфекціонізму особистості та чинників, які впливають на його формування та розвиток. *Вісник ОНУ. Серія: психологія*. 2013. Т.18. Вип. 22. Ч.3. С. 8–17.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

UDC 304

THE PHENOMENON OF PERSONALITY SUSTAINABILITY AS A SOCIOLOGICAL PROBLEM

Pohorzelskyi Ihor,

Graduate student of the Department of Social Education
and Social Work

Dragomanov Ukrainian State University
Kyiv, Ukraine

Abstract: The article analyzes the relevance and history of studies of the phenomenon of sustainability, the meaning of this concept. As a result of the rapid changes taking place in society, the importance of human vitality in various spheres of life naturally increases. After all, it is the high level of vitality of the individual that becomes the guarantee of its effectiveness, preservation of physical and mental health in adverse conditions of life. The increasing attention of scientists to the specified problem is also understandable. Modern scientific works highlight the results of a very wide range of research into the phenomenon of sustainability.

Key words: phenomenon, viability, signs of viability.

The problem of human viability is one of the main ones in any society. The phenomenon of sustainability attracts the attention of sociologists, philosophers, and psychologists. This problem is becoming very relevant for the current period of development of our society. Researchers characterize the rhythm of life in modern society as stressful, and in some cases even as extreme and critical (war, socio-economic development of the country, political changes, rapid information flow). As a result, the phenomenon of human vitality and the means of maintaining the vitality of an individual are of increasing interest to researchers. The need for a

holistic understanding of the concept of sustainability and its signs is indicated.

For social philosophy, sociology and anthropology, the phenomenon of sustainability is a key concept. According to the classical models of human nature, the following approaches to the individual can be formulated today:

1) a person as an animal or an energy system (the key to understanding the individual is to reveal his libido, biological drives, destructive instincts, aggressive impulses in Freudianism or sociobiology);

2) a person as an actor (personality is the sum of the roles he plays, as, for example, in J. Moreno's psychodrama, E. Bern's transact analysis);

3) a person as an automaton, machine or information processor, computer (personality is a system of parts rigidly connected by cause-and-effect relationships in mechanistic modernist models of behaviorists or social cognitivists);

4) a person as a scientist, a researcher (a person creates his own theories about his nature and tests them in his own experience in the theory of personal constructs of G. Kelly);

5) a person as a social construction, woven into complex social processes, where language is both a product and a producer of reality (personality in the postmodern discourse of Kenneth J. Gergen is constructed thanks to communicative processes and has primarily a linguistic, not a biological, psychological or cognitive nature).

As O. M. Kokun notes, «the concept of «hardiness» was introduced into scientific circulation in the field of psychology and social sciences mainly by the efforts of S. Kobasa and S. Maddi in works published in the late 1970s – 1990s century. Variants of its translation from the English language are «strength», «stability», «endurance» [2, p. 69-70]. In domestic science, the term «sustainability» has become widespread. It can be said that the translation of «hardiness» as vitality gave this term a significant emotional color – «it became more attractive, as it includes the emotionally saturated word «life» and a relevant psychological property expressed by the term «resilience» [2, p. 70].

Therefore, sustainability is considered, first of all, as an internal resource that

ensures the preservation of a person's physical, mental and social health, and secondly, it gives his life value and meaning under any circumstances. Resilience can act as a personal trait that determines a person's focus on overcoming difficulties, his ability to respond flexibly and mobile to changes in the situation. The main function of resilience is to ensure the individual's ability to effectively socialize and find optimal ways of self-development and self-realization in difficult life circumstances. S. Maddy described the mechanisms of personal resistance to stress with the help of life-sustaining beliefs:

- 1) physiological – positive influence on the body's immunity;
- 2) cognitive – evaluation of a difficult life situation as less stressful;
- 3) motivational – the desire for co-dominant behavior;
- 4) socio-psychological – seeking support from other people;

5) behavioral – use of health improvement practices. Due to the action of these mechanisms, a person maintains his mental health and can successfully continue any activity [3]. The main signs of resilience include: physical and neuropsychological endurance, healthy lifestyle skills; stress resistance, mastery of self-training, relaxation techniques; moral stability; persistent cognitive interest, skills of reflection, analysis and generalization; possession of communication skills; skills of working with conflicting information; household, economic and labor skills [2, p. 74].

The phenomenon of a person's vitality is one of the main parameters of his personal maturity and individual ability to self-regulate. Having analyzed the phenomenon of vitality, we can conclude that the basis of the vitality of an individual is the meaningfulness of life goals; awareness of one's future goals, taking into account past and present experience; formation of aesthetic ideals; readiness for new experience and activity results, independence and confidence in one's actions; experiencing the feeling of realizing one's own potential, a high assessment of one's capabilities, acceptance of oneself with all advantages and disadvantages; formation of trusting relationships with others and understanding that human relationships are formed on joint actions.

REFERENCES

1. Bondareva T. S. (2018). Zhyttiistiikist osobystosti v konteksti sposobiv dolannia skladnykh zhyttievvykh sytuatsii [Vitality of the individual in the context of ways of overcoming difficult life situations]. *Actual problems of psychology*, V. III (14), P. 233–254.
2. Kokun O. M. (2020). Profesiina zhyttiistiikist osobystosti: analiz fenomena [Professional vitality of the individual: analysis of the phenomenon]. *Actual problems of psychology*. V (20), P. 67–81.
3. Maddi, S.R. (2006). Hardiness: The courage to grow from stresses. *Journal of Positive Psychology*. 2006. Vol. 1(3). P. 160–168. DOI: <https://doi.org/10.1080/17439760600619609>

**ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПРАКТИК ДІЛОВОГО
ЕТИКЕТУ В УКРАЇНІ**

Башкірова Вікторія Валеріївна,
викладач хореографічних дисциплін,
Коледж хореографічного мистецтва
«Київська муніципальна академія танцю імені Сержа Лифаря»
Київ, Україна

Бобровник Юлія Віталіївна,
завідувач відділення народної хореографії,
викладач хореографічних дисциплін
Коледжу хореографічного мистецтва
«Київська муніципальна академія танцю імені Сержа Лифаря»
Київ, Україна

Неділько Валентина Василівна,
старший викладач кафедри теоретичних дисциплін,
Коледжу хореографічного мистецтва
«Київська муніципальна академія танцю імені Сержа Лифаря»
Київ, Україна

Нежива Світлана Миколаївна,
старший викладач кафедри теоретичних дисциплін,
Коледжу хореографічного мистецтва
«Київська муніципальна академія танцю імені Сержа Лифаря»
Київ, Україна

Анотація: Сучасні практики ділового етикету належним чином залежать від вміння спілкуватися і поводити себе з людьми які підвищують шанси досягнення успіхів в бізнесі, підприємницькій або службовій діяльності. Уміння вести себе з людьми належним чином є одним з найважливіших, якщо не найважливішим чинником, що визначає шанси досягти успіху в бізнесі, службовій або підприємницькій діяльності. Ще в 30-ті роки американський педагог Дейл Карнегі відмітив, що успіхи людини в усіх фінансових справах стають успішними на 50 % від професійних знань і на 85% від вміння спілкуватися з людьми формуючи основні принципи етики ділового

спілкування. Загальний огляд сучасних практик ділового етикету в Україні, включає такі основні аспекти: нетворкінг, пунктуальність, формальне спілкування, електронна комунікація.

Ключові слова: Діловий етикет, ділове спілкування, повідомлення, нетворкінг, пунктуальність, формальне спілкування, електронна комунікація, час, повідомлення, лист.

Нетворкінг стає важливим елементом ділового життя в Україні. Нетворкінг - це процес встановлення контактів і комунікації з людьми, які можуть стати вам корисними в бізнесі чи кар'єрі. Мета може бути різною - від пошуку нових клієнтів і партнерів до знаходження роботи або отримання поради від експерта у своїй галузі.

Найпопулярніший вид нетворкінгу в Україні – це професійний нетворкінг, з метою обміну інформацією та досвідом він передбачає активне спілкування між людьми, які працюють в одній сфері це дає їм змогу пошуку нових можливостей в бізнесі та ділових контактів. Користуються двома моделями поведінки в нетворкінгу закритою та відкритою. Закрита передбачає встановлення контактів з людьми з якими ви знайомі або коли вас хтось порекомендував. Відкрита модель побудована на взаємній довірі і передбачає комунікацію з усіма бажаючими. Нетворкінг за способом спілкування існує на онлайн-платформах, соціальних мережах, де і відбуваються нові знайомства і встановлюється контакт з новими людьми, завдяки цьому з'являються нові друзі або ділові партнери з якими можна спілкуватися в невимушеній обстановці. Є кілька технік нетворкінгу: рапорт, «встигнути за 60 секунд», віддзеркалення, тунель, компліменти.

За допомогою техніки рапорт можна встановити контакт зі співрозмовником, створити позитивну і приємну атмосферу для спілкування, в цій техніці знаходяться спільні інтереси для розмови. Для створення рапорту можна використовувати нейтральні теми розмови: погода, місцевість, їжа тощо.

Техніка «встигнути за 60 секунд» дає можливість стисло

продемонструвати себе і свій бізнес. Ця техніка основана на короткій промові, яка повинна мати короткий зміст, легко запам'ятовуватися, нести основну інформацію про вас і вашу компанію. Корисна ця техніка на мережевих зустрічах і заходах, коли мало часу і велика кількість людей.

Техніка віддзеркалення допомагає встановити з співрозмовником емоційний зв'язок. Ця техніка гарно працює коли потрібно встановити довірливий контакт з незнайомою людиною, вона ґрунтується на вмінні повторювати жести і слова співрозмовника.

Техніка тунель дає змогу краще дізнатися про співрозмовника, поглиблює розмову. Ґрунтується ця техніка на вмінні ставити активно відкриті запитання і слухати відповіді. Техніка тунель створює довірчі стосунки і створює базу для подальшої співпраці.

Компліменти - це дієва техніка яка створює приємну атмосферу в спілкуванні, сприяє позитивному настрою. Вміння вчасно та доречно зробити комплімент дає змогу встановити довірчий контакт, допомагає показати свою зацікавленість у спілкуванні.

Важливою деталлю нетворкінгу є вміння делікатно та ненав'язливо встановлювати контакти та підтримувати їх. Не потрібно поспішати, просити про допомогу відразу, ділитись особистою інформацією. Варто почати зі спільних тем і поступово переходити до глибших розмов.

Нетворкінг практикується при відвідуванні різноманітних заходів де можна налагодити спілкування та контакт з людьми. Це можуть бути семінари, конференції, зустрічі та інші заходи, присвячені вашій галузі або галузі інтересів. Також можна доєднатися до онлайн-спільнот і форумів, де проходить спілкуванні людей зі спільними інтересами. Це допоможе встановити контакт і спілкування з людьми з будь якого куточку світу.

Для отримання максимальної користі від нетворкінгу потрібно бути ввічливим і доброзичливим, уважним, цікавитись тим, що каже співрозмовник, завчасно підготуватися, вивчити інформацію, дізнатись хто буде присутній. Потрібно скласти список питань або коротку презентацію про свій бізнес, яка

буде цікава присутнім. Феномени запитання і проблеми перебувають у тісному взаємозв'язку. Проблема формулюється на підставі певної інформації, усвідомленим прагненням оволодіти повнотою цієї інформації. Одним із таких засобів оволодіння інформацією є запитання. [1, с. 167]

Перевагами нетворкінгу є нові можливості, отримання нових контактів, пропозиції для кар'єрного зростання, розширення кругозору, нові можливості на ринку праці. Нетворкінг допомагає в професійних колах створити гарну репутацію, збільшуються шанси на отримання пропозицій про роботу, залучаються нові клієнти. Нетворкінг дає змогу отримати новий досвід професіоналів у вашій галузі діяльності, обмін досвідом, нові методи розв'язання проблем.

Найголовніше в нетворкінгу позитивний настрій на успіх і практика. Потрібно бути позитивним і впевненим в собі, не соромитись людей, робити перший крок. Спілкування з великою кількістю людей дасть можливість створити мережу контактів, яка допоможе побудувати бізнес та кар'єру.

Ще однією сучасною, основною практикою ділового етикету є пунктуальність. Людина яка пунктуальна вмє раціонально розподіляти свій час, господар свого життя. Найцінніший ресурс це час, його не можна повернути. Для досягнення своїх цілей потрібно вміти планувати свій день, назавжди забути запізнення, навіть якщо ви вибачитеся декілька разів, ставлення буде як не до серйозної людини. Цінують час інших, успішна людина завжди мало говорить, у більшості випадків є гарним співрозмовником, мало розповідає про свої цілі та наміри. Для ділової людини пунктуальність це певна риса характеру, яка визначає особистість і є надважливою. Якщо ви бережете час свого ділового партнера це означає, що він для вас цінний як людина, ви підвищуєте продуктивність його праці, а значить допомагаєте йому по життю.

Ознака пунктуальності – показник власної цінності, людина. Що цінує свій час, цінує себе, як особистість. Дезорганізованість – це шлях в нікуди, від вас відвернуться ділові партнери, друзі, ви можете втратити роботу, найвигідніші пропозиції пройдуть повз вас. Пунктуальність – показник власної

цінності, ця якість властива серйозним людям, які вміють розподіляти раціонально власний час, вміють управляти своїм часом, планувати і перебудовувати свої плани.

Формальний, ввічливий стиль мовлення використовується у формальних ситуаціях. Формальність у спілкуванні – це специфічний тип комунікації в діловому етикеті, має свої власні особливості та правила в професійному середовищі. Використовується таке спілкування на офіційних зустрічах, робочих ситуаціях, бізнес переговорах. Для побудови ефективних стосунків і досягнення високих результатів в роботі формальне спілкування є необхідним інструментом.

При формальному спілкуванні потрібно використовувати відповідний стиль мови. Використовуються офіційні форми звернення: «шановний», «пан», «пані». Важливо дотримуватись чіткості висловлення та граматичної правильності. Цей стиль підтримує професійну атмосферу, допомагає точному переданню інформації, включає в себе дотримання професійної етики, важливо бути ввічливим і дотримуватись побажань і потреб співрозмовників.

У формальному спілкуванні важлива відкритість до зворотного зв'язку, зауваження інших дуже важливе, потрібно вислуховувати думки та ідеї інших. Вміння реагувати на зауваження та запитання, допомагають покращити якість комунікації та досягти спільних цілей.

Під час формального спілкування передбачається використання відповідних невербальних сигналів жести, поза, міміка, важливо контролювати свої емоції у відповідних ситуаціях. Культура спілкування відіграє важливу роль у встановлення довіри та взаємодії з колегами та партнерами по бізнесу.

Для кар'єрного розвитку формальне спілкування має важливе значення, висока культура спілкування, дотримання професійної етики позитивно впливає на вашу кар'єру та допомагає здобути нові можливості.

З розвитком технологій електронна комунікація стала невід'ємною частиною ділового етикету.

Є два види офіційної кореспонденції: офіційне листування міждержавних

установ чи іноземних представництв у дипломатичній практиці і ділове листування між фірмами, установами, закладами в межах певної країни. [2, с. 50]

Потрібно дотримуватися ввічливості в електронних листах, використовуючи відповідні привітання та прощання, в месенджері повідомлення переглянуть швидше, ніж лист на електронній пошті. Рекомендується також бути уважними до стилю спілкування в месенджерах, обираючи між офіційним і неформальним тоном залежно від контексту.

Важливо враховувати, що месенджери — канали для більш неформального спілкування, не призначені для величезних за обсягом текстів. Через них не варто надсилати важливі файли чи інформацію, яку потрібно зафіксувати. В ланцюжках листування потім важко не те що знайти необхідну інформацію, а й відстежити логіку такої «розмови».

Краще для робочого листування все ж таки користуватися електронною поштою не забуваючи зазначити тему листа. Листи, які ми надсилаємо електронною поштою, менш офіційні, ніж звичайні. Варто дотримуватися певних норм та пам'ятати, що йдеться про ділове спілкування. Також в електронному листуванні є свої нюанси та певні правила, дотримуючись яких можна налагодити добрі стосунки з партнерами.

Важливим в електронному листуванні є тон – це віддзеркалення спілкування та атмосфери в самій організації. Передати сам тон повідомлення на письмі не просто. Потрібно донести адресату доброзичливість, повагу, приязнь. Познайомившись з адресатом ближче підібрати тон буде легше. Найбільш доречним при такому листуванні буде стриманий офіційний тон.

Гумор використовується обережно при діловому електронному листуванні. Іронія і сарказм не допустимі в такому діловому повідомленні, такі слова легко можна зрозуміти не правильно, оскільки в електронному листі важко відтворити емоції, якщо навіть використовувати певні «смайли».

В електронному листуванні конфлікти краще не вирішувати. Для вирішення конфлікту потрібно зустрітись особисто, або зателефонувати. Якщо

повідомлення навіть написано дуже майстерно, навряд чи замінить звичайне спілкування.

Зауваження в письмовій формі сприймаються важче ніж усні для них теж краще не використовувати електронну пошту.

При пересиланні електронних повідомлень, слід передбачати, що адресат може переслати ваше повідомлення будь-кому. Потрібно бути обережним з посиланнями на інформацію з різних джерел, включно із особистим характером, фінансовими показниками, службовою інформацією.

Про час надсилання повідомлення теж потрібно подумати. Всі листи зазвичай прочитуються в понеділок в першій половині дня, що накопилися за всі вихідні та з минулої п'ятниці. Тому якщо ви хочете, щоб ваше повідомлення було прочитане одним з перших і не потрапило до десятків схожих листів, подумайте над тим коли його надіслати. Обов'язково вкажіть дату. Дата - обов'язковий реквізит всіх документів; оформлюється арабськими цифрами в одному рядку за такої послідовності: день місяця, місяць, рік. [3, с. 50]

Висновок: сучасні практики ділового етикету в Україні відображають поєднання традиційних цінностей і нових тенденцій. Дотримання етикету допомагає створити позитивний імідж і сприяє успішному веденню бізнесу. Дотримання сучасних практик ділового етикету одна з необхідних умов професійного успіху, регулює відносини між партнерами, конкурентами, працівниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Етика ділового спілкування: / за редакцією Т.Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т.Ф. Мельничук / Навч. посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2007, 344 с.
2. Брус М.П. Українське ділове мовлення, Тіповіт, Івано-Франківськ. 2014, 306 с.
3. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова. – Х., 2009. — С. 202.

ІНКЛЮЗІЯ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА НОРМА ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

**Бейба Діана Романівна,
Навошицький Мар'ян Тарасович,
Навошицька Христина Тарасівна**

Студенти
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна

Анотація: у пропонованій статті зроблено спробу окреслити сутність інклюзії в якості суспільного феномена та цивілізаційної норми життя українського суспільства, що визначає соціокультурний рівень міжособистісної взаємодії в ньому; проаналізовано особливості інклюзивного суспільства та принципи, на яких воно будується; розглянуто систему соціальних норм, що охоплюють різні сфери його існування, види соціальних норм за їх регулятивними особливостями; на конкретних прикладах представлено ключові кроки на шляху побудови демократичного інклюзивного суспільства в Україні.

Ключові слова: інклюзія, суспільний феномен, принципи інклюзії, інклюзивне суспільство, види соціальних норм.

Вступ. Сучасний етап розвитку українського суспільства вимагає докорінного переосмислення місця кожної людини в соціумі, збільшення ступеня участі всіх громадян у процесах політичного, економічного й соціального розвитку держави. Національна стратегія соціально-економічного розвитку України зумовила формування соціальної політики, спрямованої на подолання проблем соціального відторгнення (ексклюзії) та створення системи соціальних послуг, що сприятимуть соціальному залученню (інклюзії) громадян України у різні сфери життя. У суспільстві питання інклюзивності і рівноправності посідають центральне місце, адже у прагненні подолання стереотипів та розвитку громадянського суспільства, у прагненні знайти шлях

до суспільного прогресу в Україні неможливо оминати таке поняття, як інклюзивність. Саме інклюзивне зростання виступає головною моделлю, визнаною світовою спільнотою, соціально-економічного піднесення нашої держави, що допомагає встановлювати рівноправність між громадянами, слугує потужним інструментом становлення та підтримки демократичного суспільства.

Мета роботи. Метою даної статті є спроба окреслити сутність інклюзії в як особливого суспільного феномена в Україні та цивілізаційної норми життя українського суспільства, що визначає соціокультурний рівень міжособистісної взаємодії в ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Здійснений нами аналіз означеної у пропонованій статті проблеми дозволяє стверджувати, що питання інклюзії на сьогоднішній день в Україні вийшли далеко за межі інклюзивної освіти, значенню та різним аспектам впровадження якої приділяється значна увага з боку як вітчизняних, так і зарубіжних науковців і практиків (Е. Антонова, В. Гладуш, Л. Головань, С. Єфімова, А. Карська, Н. Клименюк, О. Колошко, А. Колупаєва, І. Кузава, А. Мігалуш, Ю. Найда, В. Панок, М. Перфільєва, П. Савченко, М. Семенюк, В. Синьов, С. Хлебик, А. Шевцов, А. Шевчук, М. Вінзер, П. Бурдьє, Самуель Хове, Херві Вілбур та ін.). Натомість різні аспекти побудови в Україні інклюзивного суспільства поки що не знайшли достатнього висвітлення у вітчизняній науковій літературі. Поодинокі статті, виступи на конференціях, блоги не дозволяють повною мірою окреслити як головні проблеми, так і перспективи побудови інклюзивного суспільства в сучасній Україні. Разом із тим у вітчизняному науковому дискурсі починають з'являтися праці, присвячені формуванню цивілізаційних норм життя українців в умовах війни, а також з поглядом у майбутнє навіть у повоєнний період (Л. Дубчак, І. Манцуров, М. Мельник, І.Цимбалюк тощо).

Виклад основного матеріалу. Висвітлення заявленої у назві статті теми вимагає розкриття таких понять, як інклюзія, суспільний феномен інклюзії та

інклюзивне суспільство, інклюзія як цивілізаційна норма життя.

Введений у науковий обіг американським дослідником М. Уіллом термін інклюзія (inclusion– включення) від самого початку позиціонувався насамперед зі структурним реформуванням школи, спрямованим на задоволення освітніх потреб усіх без жодного винятку дітей незалежно від їх індивідуальних особливостей, психічних і фізичних можливостей, рідної мови чи культури, соціального чи економічного статусу.

За роки незалежності в Україні відбулася зміна освітніх моделей. Слово «інклюзія» все частіше залишається на слуху у кожного громадянина країни. Зазвичай пересічний українець асоціює його з інклюзивною освітою, що передбачає включеність дітей та молоді з фізичними та ментальними порушеннями в освітній процес. Але, з огляду на те, що інклюзії можуть потребувати не тільки особи з інвалідністю, але й будь-яка людина, яка з різних причин опинилася в певних складних життєвих обставинах, сьогодні інклюзія виходить за рамки освіти і набуває ознак суспільного феномену, особливої цивілізаційної норми життя українського суспільства. При цьому інклюзивна освіта, за визначенням вітчизняних науковців, стала першим вагомим кроком на шляху до побудови інклюзивного суспільства в Україні [2; 4]. Оскільки сутність інклюзії розглядається у науковій літературі як у вузькому, так і в широкому значенні цього явища, вважаємо за необхідне розтлумачити ці позиції. У вузькому значенні інклюзивність зазвичай трактується у контексті безбар'єрного середовища та включення людей з тими чи іншими особливостями в суспільне життя. Натомість у широкому розумінні цього терміна – це процес реального включення всіх громадян незалежно від стану їх фізичного чи ментального здоров'я, расової чи національної приналежності, сексуальної орієнтації, віку, віросповідання чи будь-яких інших характеристик в активне життя суспільства, де кожен відчуває себе повноправним його членом. Це процес, який урівнює в правах усіх громадян держави й унеможливорює умови для дискримінації, принижень, насильства та виключення певних категорій громадян українського суспільства [7; 8]. Зауважимо також,

що з точки зору Всесвітньої організації охорони здоров'я, саме інклюзивність виступає вагомим соціальним чинником здоров'я суспільства, в якому живе людина.

Сьогодні Україна твердо стала на шлях побудови інклюзивного суспільства, що збільшує можливості участі всіх громадян у соціальному житті. Розглядаючи інклюзію в нашій країні в якості суспільного феномену і соціальної норми, варто відзначити, що це явище, розпочавшись з інклюзивної освіти, усе більше привертає увагу вітчизняних науковців і практиків, на переконання яких саме інклюзивне суспільство прагне надати максимальних можливостей кожному, незалежно від тих чи інших обмежень чи особливостей з метою розкриття свого потенціалу.

Висвітлення сутності інклюзивного суспільства вимагає зосередження уваги на принципах, що лежать в основі його побудови. Зауважимо при цьому, що ці принципи закладені в Конвенціях про захист прав людини, про права дитини та про права осіб з інвалідністю. Узагальнено ці принципи можна представити у наступний спосіб: повага до особливостей, до гідності, особистої самостійності кожної людини, доступність середовища, безбар'єрність, створення умов недискримінації й рівності можливостей, рівності між чоловіками і жінками, повага до прав дитини тощо. Саме інклюзія спрямована на боротьбу з соціальною ізоляцією та на забезпечення активної участі людей в усіх сферах економічного, соціального, культурного та політичного життя держави на основі рівних можливостей для кожного громадянина і, що надзвичайно важливо, рівної відповідальності за ці можливості. Тобто тут йдеться про рівність у будь-яких її проявах.

В основу головної ідеї інклюзивного суспільства закладено визначення життя кожної людини як найвищої цінності, створення сприятливих умов і можливостей кожному розкрити свій повний потенціал для розвитку та участі у житті країни. Це, своєю чергою, диктує необхідність дотримання правил поведінки, що спрямовують діяльність людей та врегульовують відносини між ними для досягнення спільних цілей та забезпечення відстоювання

загальнолюдських інтересів. Саме правила, які діють в інклюзивному суспільстві, це ті історично та цілеспрямовано встановлені соціально-вольові норми, які спрямовують поведінку людей відповідно до закладеної в цій нормі бажаної ідеальної моделі суспільних відносин і формують бажану типову поведінку. Розглядаючи сутність соціальних норм в інклюзивному суспільстві, важливо відзначити, що всі вони виступають однією з важливих форм регулювання суспільних відносин, а, отже, мають чітко виражений соціальний характер, а не торкаються якогось конкретного адресата.

Єдина система соціальних норм іклюдзивного суспільства охоплює різні сфери його існування:

- політичну (регулює відносини між класами, націями, взаємовідносини держави з іншими складовими політичної системи);
- економічну (регулює суспільні відносини в економічній сфері);
- релігійну (регулює відносини в сфері релігії та віросповідання).

У кожній з окреслених нами сфер можна виділити види соціальних норм за їх регулятивними особливостями:

- норми моралі диктують правила поведінки відповідно до моральних уявлень суспільства про добро і зло. Саме ця складова системи соціальних норм формується й охороняється силою громадської думки і є показником внутрішніх переконань людини;

- норми права слугують загальнообов'язковими вимогами, правилами поведінки, що встановлюються та охороняються державою, оскільки вони закріплені у Конституції України, законах, указах Президента України тощо;

- норми звичаїв і традицій торкаються як певних націй, народностей, так і цілих держав. А, отже, і знання цих норм набуває особливого значення для побудови інклюзивного суспільства;

- норми об'єднань громадян (корпоративні норми) – це правила поведінки, що встановлюються й забезпечуються об'єднаннями громадян в організаціях, установах, на підприємствах тощо і є обов'язковими для виконання всіма членами [8].

Доленосною подією на шляху побудови інклюзивного суспільства в нашій країні стало схвалення у 2021 році Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року з «метою забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики» [5]. Як відзначається у тексті цього офіційного документу, завдяки імплементації Стратегії «безбар'єрність стане наскрізним принципом державної політики та включатиметься до всіх довгострокових рішень та програм на національному та місцевому рівні» [5].

У рамках порушеної проблеми доцільно відзначити, що навіть в умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України ця стратегія не тільки не втратила своєї актуальності, але й набула ще більшої ваги, адже коло осіб, які потребують особливої уваги й підтримки з боку української влади та громадянського суспільства значно розширилося – це і внутрішньо переміщені особи, і люди, серед яких велика кількість дітей, які постраждали, були покалічені внаслідок ворожих атак, інші вразливі групи населення. Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що війна в Україні в разі збільшує кількість осіб з особливими потребами. Це є свідченням того, що проблема інклюзивності в Україні стає дедалі актуальнішою й потребує вирішення шляхом створення сприятливих можливостей для цих людей, а не зосередження уваги на їх обмеженнях з метою збільшення ступеня їх участі в соціумі завдяки усуненню бар'єрів та створенню рівних можливостей для всіх. Так, зокрема, для внутрішньо переміщених осіб важливо створювати умови насамперед для їх соціальної адаптації у приймаючих громадах, для людей з інвалідністю – для реалізації ними прав нарівні з іншими громадянами. І, безумовно, забезпечувати соціальний захист.

Як відзначає науковець А.Колупаєва, наявність тієї чи іншої особливості чи порушення у людини не є підставою для маргінальності її життєвого шляху, а зумовлює необхідність створювати в українському суспільстві умови для

задоволення особливих потреб кожної особистості, адже «не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних стосунків, а навпаки – суспільство має створювати ці умови» [1, с. 7]. Власне дану тезу слід вважати основоположною в інклюзивному підході, який спрямований на усвідомлення цінності кожної людини та надання їй можливості бути не тільки частиною суспільства, але й розвиватися та здійснювати свої мрії на рівних умовах з іншими. А, отже, інклюзивність слугує потужним чинником встановлення не тільки рівноправ'я між людьми, але й дієвим інструментом становлення демократичного суспільства, в основі якого різноманітне й толерантне середовище.

У рамках порушеної проблеми запинимося на питанні, яке висвітлює можливість України, її громадян, кожного з нас на шляху побудови інклюзивного суспільства. Насамперед зосередимося не на діях держави чи української влади, а на діях пересічних громадян. Безумовно, будь-яка наша взаємодія з людьми з особливими потребами чи будь-якими іншими вразливими категоріями населення починається з комунікації, спілкування. Від того, яким буде це спілкування, залежатимуть не тільки самопочуття, емоційний стан людини, але й її відчуття єдності з суспільством. З огляду на зазначене, комунікація має ґрунтуватися на дотриманні наступних принципів:

- емпатії, що передбачає уміння бачити світ очима інших людей і розуміти його так само, як і вони. Тобто сприймати світ з їхніх позицій;
- толерантності, яка, за визначенням науковця Р. Мандель, виступає головною умовою попередження дискримінації [3]. При цьому важливо пам'ятати, що інклюзія – це не звичайна терпимість, толерантність, а цілковите прийняття особливостей іншої людини та врахування їх під час спілкування;
- відкритості і щирості, що виступає свідченням готовності відкрити іншим свій внутрішній світ;
- ініціативності, тобто схильності до діяльній позиції у відносинах з людьми, здатність встановлювати здорові контакти, не чекаючи ініціативи з боку інших;

- безпосередності як готовності говорити і діяти напряду, як відкрита демонстрація свого ставлення до проблем і людей;
- people-first language – спочатку людина, а вже потім її особливості. Принцип, що заперечує використання у ході спілкування поширених, але некоректних звертань особливо по відношенню до людей з інвалідністю на кшталт «даун», «аутист», «візочник» тощо;
- відповідальності як уміння спілкуватися з іншими людьми з повним усвідомленням відповідальності за власні дії тощо [1].

З погляду Всесвітньої організації охорони здоров'я, інклюзивність – це важлива соціальна складова здоров'я суспільства, в якому мешкає людина. Здорові із соціальної точки зору суспільства в прямому сенсі роблять людей здоровішими. З даної точки зору спробуємо проілюструвати це окремими прикладами. Про так би мовити одужання українського суспільства, позбавлення його негативних стереотипів по відношенню до вразливих категорій населення, свідчить поширення в Україні системи інклюзивних закладів харчування та обслуговування населення, головна місія яких змінити ставлення суспільства до людей з інвалідністю. Перше в Україні інклюзивне ательє Lady Di atelier (м. Львів), руками майстринь якого створюються хустини, футболки, сукні із принтів картин, які малюють люди з інвалідністю, – це намагання донести значення інклюзії, толерантності до широкої аудиторії через моду. Слава про продукцію цього бренду вже давно перетнула кордони України. А робота осіб з інвалідністю в цьому ательє дозволяє кожному не тільки відчувати свою потрібність, але й економічно себе утримувати, адже щомісяця кожен автор отримує 10% від продажу виробів в якості гонорару за власний принт. Додамо до цього ще й той факт, що зараз, в умовах війни, ці люди займають активну життєву позицію, надають активну допомогу ЗСУ.

В інклюзивних майстернях «Важливий кожен» для людей з аутизмом (м. Одеса) особи з інвалідністю мають змогу не тільки знайти друзів, максимально розширити коло свого спілкування, займатися творчістю у процесі виготовлення виробів з кераміки, але насамперед відчувати свою

причетність до суспільства, усвідомити значення своєї праці.

Список подібних прикладів можна продовжувати, але варто було б зупинитися і на інших практиках інклюзії. Особливим й дієвим ресурсом для вирішення актуальних соціальних проблем суспільства, подолання розриву між особами з обмеженими можливостями здоров'я та соціумом слід вважати інклюзивне волонтерство – спільну добровільну діяльність людей з обмеженими можливостями здоров'я та без них, спрямовану на допомогу людям, організацію заходів, вирішення соціально-значущих проблем.

У сучасному суспільному просторі України рамки інклюзивного волонтерства охоплюють не тільки людей з інвалідністю, але й, наприклад, внутрішньо переміщених осіб. Доволі поширеною стала практика, коли ВПО разом з представниками приймаючих громад самі не тільки беруть участь, але й ініціюють заходи, спрямовані на допомогу тим, хто її потребує. У ході такої діяльності не тільки вирішуються суспільно значущі проблеми та завдання, а й набуваються соціальні навички, розширюються соціальні зв'язки, які допомагають людині справлятися з власними труднощами. Таким чином інклюзивне волонтерство стає потужним ресурсом для вирішення актуальних соціальних проблем суспільства, його розвитку та удосконалення, подолання розриву між вразливими категоріями населення та соціумом.

Висновки. Враховуючи вищезазначене доходимо висновку, що інклюзивність – це не просто модне слово чи цінність, яка прийшла до нас із Заходу, а фундаментальний принцип, на якому будується справедливе громадянське суспільство, де панують демократичні цінності, повага до основних прав і свобод людей не залежно від стану їх фізичного чи ментального здоров'я, расової чи національної приналежності, сексуальної орієнтації, віку, віросповідання чи будь-яких інших характеристик.

Сьогодні Україна невідворотно стала на шлях побудови такого демократичного суспільства, в якому інклюзивність набуває особливої цивілізаційної норми життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. «Особлива дитина: навчання і виховання». № 2. 2014. С. 7-18
2. Крилошанська, Л., Ундір, В. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні. Ефективність державного управління, 2023. Вип. 1 (66). Ч. 1. С. 70–80.
3. Мандель Р. Я. Толерантність як умова запобігання дискримінації. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 1. Том 1. С. 15-17
4. Омельченко А.О. Проблеми та перспективи розвитку інклюзії в українських закладах освіти. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. 2020. №1 (332). С.123-130.
5. Розпорядження кабінету Міністрів Ураїни Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простру в Україні на період до 2030 року від 14.04.2021 № 366-р. Офіційний портал Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Цимбалюк Ірина. Інклюзивний розвиток в умовах війни та нових економічних викликів. URL: https://wiki.vnu.edu.ua/images/d/d0/Zbirnyk_tez_3.pdf#page=66
7. Шелухін В. Релігійні переслідування в окупованому Криму: Феноменологічний вимір. Народознавчі зошити. № 6 (162), 2021. С. 1468-1474.
8. Inglehart R., Ponarin E., Inglehart R. Cultural Change, Slow and Fast: The Distinctive Trajectory of Norms Governing Gender Equality and Sexual Orientation . Social Forces. 2017. Vol. 95. №4.

**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ
ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Купців Вероніка Русланівна,
студентка

Кабусь Наталя Дмитрівна,

д.пед.н., професор

Національний університет «Львівська політехніка»,

м. Львів, Україна

Постановка проблеми. Інститут опіки та піклування в Україні має багатогранну історію, що формувалася під впливом соціальних, економічних та культурних факторів. Відзначаючи значення опіки в житті суспільства, варто відзначити, що цей інститут виник як відповідь на потреби в підтримці вразливих груп населення, таких як діти-сироти, люди похилого віку, інваліди та інші категорії осіб, які потребують особливого захисту і піклування.

Перші прояви опіки в Україні можна простежити ще в давні часи, коли родина була основною одиницею соціальної підтримки. Однак з розвитком суспільства та збільшенням урбанізації, з'явилась потреба у формалізації опіки та створенні спеціальних установ, що б забезпечували відповідні умови для життя тих, хто не може самотійно про себе піклуватися.

Важливим етапом в історії інституту опіки стало формування законодавчої бази, що регулює ці процеси. Проблема недостатньої кількості ресурсів, відсутності ефективного контролю за діяльністю установ, а також соціальні стереотипи щодо осіб, що потребують піклування, викликають додаткові труднощі у розвитку даного інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях, присвячених дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, акцентується на важливості їхнього соціального супроводу. Дослідники Г. Грабовська, К. Галатенко, В. Сьомін, Л. Цибулько [1; 2; 3] аналізують соціально-

психологічні причини сучасного сирітства в Україні, вказуючи на фактори, що сприяють зростанню кількості дітей, які залишилися без батьківської опіки й наголошують на необхідності комплексного підходу до виховання та соціалізації дітей, позбавлених батьківського піклування. Л. Лялюк [4] розглядає проблеми виховання дітей в інтернатних закладах, акцентуючи на викликах, з якими стикаються діти, й зазначає, що брак необхідної емоційної підтримки, що забезпечує родина, негативно позначається на їхньому психічному та соціальному розвитку.

Метою статті є дослідження історичних аспектів виникнення та розвитку інституту опіки та піклування в Україні

Виклад основного матеріалу. Поняття опіки та піклування мають тісний зв'язок із соціальною сферою та освітою. Порівняльні дослідження в цій галузі викликають значний інтерес у наукових колах. Кожна країна, враховуючи свої унікальні традиції, культуру, етнічні особливості, педагогічні принципи та соціальні засади, розробляє власні підходи до вирішення цих питань. Сьогодні поняття «опіка» має безліч різних визначень й охоплює правову систему, що складається з сукупності норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані зі встановленням, виконанням функцій та припиненням дії цих норм [5].

Соціальний інститут сім'ї відіграє ключову роль у формуванні особистості, саме в ній закладаються основи виховання та соціалізації людини. У нашому дослідженні ми зосереджуємося на прийомних сім'ях, які є важливою формою сімейної опіки дітей, позбавлених батьківського піклування. У контексті державної соціальної політики пріоритетною є соціальна підтримка багатодітних сімей, які є осередками збереження української культури та національної ідентичності й сприяють прогресивному розвитку держави та громадянського суспільства [1].

Дослідження історичних аспектів виникнення та розвитку інституту опіки та піклування в Україні [6] дозволяє стверджувати, що означені соціальні інститути мають глибокі корені в традиціях і звичаях українського суспільства. Здавна усталений звичай, зрозумілий та авторитетний для людей, здобув

визнання державної влади, зокрема київського князя, що надало йому правову силу та статус правового звичаю. У ранньофеодальному праві особливу увагу заслуговує вживання терміну «старійшина», який мав відтінок «опікуна». На старійшину покладалася відповідальність за виховання та догляд за дітьми-сиротами.

Також за часів Володимира Великого в історичних документах починає вживатися ширший термін «громадська благодійність», що охоплював допомогу сиротам. У давньоруському законодавстві часто зустрічалися вирази на кшталт «наказати малолітньому» або «тримати його вдома на руках». Особа, якій передавали сироту, називалася плакальницею. Термін «опіка» також використовувався для позначення такої ролі та був запозичений з литовського права [6].

У період польсько-литовського правління (XIV–XVI ст.) інститут опіки та піклування отримав новий розвиток. У Першому Статуті Великого князівства Литовського, затвердженому у 1529 році, були закріплені норми, що встановлювали опіку не лише над жінками-вдовами, а й над дітьми та їхнім майном. Основною метою такої опіки було забезпечення належного догляду та захисту прав осіб, що потребували допомоги, зокрема через можливість представництва в суді.

Варто зазначити, що Перша світова війна, а згодом громадянська війна (1918-1920 рр.) призвели до значного збільшення кількості сиріт і погіршення умов їхнього життя. У цей складний період державні пріоритети у вихованні дітей та підтримці сімей стали менш важливими, що сприяло створенню в Україні розгалуженої системи опіки та виховних закладів. До них входили дитячі садки, будинки дитини, гуртожитки, приймальники-розподільники та сільськогосподарські поселення. У 1920-1930-х роках акцент у навчанні учнів було зроблено на поєднанні освіти з продуктивною працею, що було особливо корисним для дітей, які опинилися в таких умовах [7].

У 1960-х роках, за словами доктора медичних наук Г. Лялюка [4], виховання в школах-інтернатах зосереджувалося на цінностях кожної дитини,

підкреслюючи її значущість для суспільства та особистісного розвитку. У навчальному процесі застосовувалися різноманітні методи, спрямовані на розвиток вихованців, що дозволяло враховувати індивідуальні потреби та особливості кожної дитини.

Після проголошення незалежності України інститут опіки та піклування перейшов у нову стадію розвитку. О. Сьомін [2] підкреслює, що законодавство УРСР, яке діяло в період з 1919 по 1991 роки, суттєво вплинуло на формування сучасного українського законодавства щодо опіки та піклування. Незважаючи на численні зміни та доповнення, внесені до нормативних актів, інститут опіки був у них чітко визначений. У подальшому ці акти були адаптовані до нових умов і повторно затверджені державою в оновленому форматі.

Висновки. Отже, інститут опіки та піклування в Україні має глибокі історичні корені та значний вплив на соціальну політику держави. Попри численні виклики, з якими стикається інститут опіки та піклування, його розвиток демонструє еволюцію підходів до підтримки вразливих груп населення, зокрема дітей-сиріт та осіб з обмеженими функціональними можливостями. У перспективі важливо продовжувати вдосконалювати законодавчу базу, зосереджуючи увагу на інтеграції сучасних соціальних практик і міжнародних стандартів, що забезпечить більш ефективний захист прав та інтересів тих, хто потребує опіки та піклування. Це дозволить не лише покращити умови життя таких осіб, але й сприятиме їхній соціалізації та інтеграції в суспільство, що, в свою чергу, позитивно вплине на розвиток українського суспільства в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грабовська Г., Галатенко К. (2022). Прийомна сім'я як форма опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: виклики сьогодення. *Юридичний вісник*, № 2 (63). С. 106-112.
2. Сьомін В.О. (2023). Нормативно-правовий аналіз історичного розвитку інституту опіки та піклування за часи Незалежної України. *Аналітично-порівняльне правознавство*, № 1. С. 207–211.

3. Цибулько Л.Г. (2014). *Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування, в умовах регіонального освітньо-виховного простору*. 556 с.
4. Лялюк Г.М. (2020). Опіка та виховання дітей-сиріт в інтернатних закладах освіти (1956-1991 рр.). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 71, Т. 1. С. 54–58.
5. Чумаренко О.В. (2019). Державна соціальна політика України: регулювання статусу багатодітної сім'ї. Миколаїв. 15 с.
6. Заруба В.М. (2007). Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст. – початок XIV ст.). Київ: Істина. 128 с.
7. Заборовський В.В., Заборовська С.В. (2023). Історичні витоки інституту опіки дітей, позбавлених батьківського піклування до часів проголошення незалежності України. *Аналітично-порівняльне правознавство*, № 4. С. 202-206.

JOURNALISM

УДК 070.4:355.357

ВІЙСЬКОВА ЖУРНАЛІСТИКА СЬОГОДЕННЯ. РЕАЛІЇ АКТУАЛЬНОСТІ ЗМІ В ПЕРІОД ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Головашкін Олег Владиславович
викладач Циклової комісії журналістики
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Івано - Франківська філія
м. Івано-Франківськ, Україна

Тема військової журналістики в Україні набуває особливої актуальності в умовах триваючого конфлікту та загальної нестабільності. ЗМІ не лише інформують суспільство про події, але й формують громадську думку, впливають на моральний стан населення та військовослужбовців, а також відіграють значну роль у міжнародному інформаційному просторі. Однак сучасна інформаційна трансформація, зокрема перехід медіа в мережеві платформи та поява нових каналів комунікації, суттєво змінює правила гри.

Традиційні ЗМІ переживають значну трансформацію, пов'язану з диджиталізацією контенту. Редакції газет, телевізійних каналів і радіо активно переходять у мережевий формат, щоб бути ближчими до аудиторії, яка все частіше споживає інформацію через інтернет. Цей процес супроводжується змінами у форматах подання матеріалів, скороченням довгих аналітичних текстів на користь коротких новин, відео та інфографіки, що легко сприймаються користувачами соціальних мереж. Для військової журналістики це означає швидший доступ до широкої аудиторії, але також вимагає дотримання високих стандартів достовірності та етики в умовах постійного потоку неперевіреної інформації [1].

З поширенням мережевих платформ з'являються нові інформаційні

суб'єкти – Telegram-канали, сторінки в соціальних мережах, блоги, які часто вважаються інформаційними джерелами, хоча насправді можуть бути засобами поширення маніпуляцій, дезінформації чи навіть пропаганди. Перевага таких каналів – швидкість подання інформації та анонімність, що дозволяє їм легко обминати юридичні та етичні норми, яких мають дотримуватися традиційні ЗМІ. Однак відсутність перевірки фактів та відповідальності за розповсюджену інформацію призводить до значного зниження якості поданого контенту та зниження рівня довіри до журналістики загалом.

В умовах воєнного часу журналісти вимушені зволікати з поширенням інформації про обстріли, операції протиповітряної оборони чи події на передовій, а не повідомляти новини в режимі реального часу, що є значною перевагою, традиційно пов'язаною з інтернет-журналістикою. Вони повинні чекати оновлень з офіційних джерел, які часто надходять через кілька годин або навіть через добу після події. Ефективність інформаційної функції та якість контенту в каналах Telegram також можна оцінити за наявністю посилань на такі джерела та вибором уникати повторного розміщення новин з анонімних джерел. Після початку повномасштабного вторгнення аудиторія публічних каналів Telegram зросла, що призвело до збільшення загальної кількості щоденних публікацій, що, у свою чергу, призвело до скорочення термінів перевірки достовірності новин [2].

У період інформаційної трансформації якісні традиційні медіа втрачають фінансування та аудиторію, поступаючись місцем платформам, які продукують контент швидше та без глибокого аналізу. Військова журналістика в цьому контексті потерпає від браку ресурсів, що позначається на можливості проводити власні розслідування, надавати об'єктивні аналітичні матеріали та гарантувати достовірність кожного слова. Це спричиняє кризу довіри до офіційних джерел та створює сприятливі умови для появи фейкових новин та інформаційних маніпуляцій.

Робота традиційних ЗМІ регулюється етичними нормами та юридичними вимогами, що забезпечує високу якість і достовірність інформації. Одним із

таких показників є проходження верифікації. Вони зобов'язані проводити фактчекінг, відповідати за публікації та уникати сенсацій заради рейтингу, особливо у випадках військових конфліктів, де кожна деталь може впливати на суспільну безпеку. Також дотримуються вимог щодо мовної політики, представляючи новини виключно офіційною українською мовою.

Натомість Telegram-канали часто орієнтуються на швидке охоплення аудиторії, не маючи жодних зобов'язань щодо достовірності контенту. Їх матеріали можуть бути неперевіреними, односторонніми або навіть свідомо фальшивими, що вкрай небезпечно в умовах інформаційної війни. Це створює загрозу як для інформування суспільства, так і для національної безпеки. Засновники каналу часто не мають особистої ідентифікації. Наприклад, один з каналів Реальна Війна | Україна | Новини ([https:// t.me/voynareal](https://t.me/voynareal)), маючи 1 410 010 підписників, часто використовують посилання на офіційні канали можновладців: наприклад, Президента України – Володимира Зеленського (https://t.me/V_Zelenskiy_official), начальника Миколаївської обласної військової адміністрації Віталія Кіма (<https://t.me/mykolaivskaODA>), що формує помилкову впевненість про перевіреність всіх новин на каналі. Такі канали більш лояльно позиціонуються до російської мови викладу. Притягнути до відповідальності за неправдиву інформацію чи наклеп кураторів каналу неможливо.

Висновок. Отже, військова журналістика в Україні стоїть перед серйозними викликами, пов'язаними з інформаційною трансформацією та розвитком нових цифрових платформ. Перехід ЗМІ на мережеві платформи дозволяє зберегти контакт з аудиторією, проте поява численних Telegram-каналів і недостовірних джерел створює загрозу для якості поданої інформації та підриває довіру до медіа загалом. Важливим завданням сьогодення є підтримка якісних ЗМІ та впровадження механізмів боротьби з дезінформацією, що забезпечить стабільність інформаційного простору і сприятиме формуванню об'єктивної суспільної думки в умовах воєнних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюхно О. В., Файвішенко Д. С. Мобільна журналістика в умовах воєнного стану. *VIII International scientific and practical conference «Scientific Research as a Mechanism of Effective Human Development» (January 31-February 2, 2024) Sofia, Bulgaria, International Scientific Unity*. 2024. С. 105–108.
2. Тонкіх І. Трансформація функцій новинних телеграм-каналів під час війни. *Комунікації та комунікативні технології*. 2023. № 23. С. 89–98.

ART

УДК 792.78(477+100)(045)

ПЛАСТИЧНИЙ ТЕАТР В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Космін Леонід Георгійович

Заслужений працівник культури України

Харківська державна академія культури

м. Харків, Україна

Сьогодні пластичне мистецтво України, в контексті театру, значно розширює свій простір. Стає повсюдним використання комплексного навчання та створення спектаклів із застосуванням пластики, пантоміми, танцю, музики. Значення пластичної підготовки тим самим залишається актуальним, з безліччю питань і проблем. Пластичний театр розширює свій простір на території України та все більше набуває популярності. Пластичний театр в Україні майже не досліджений, тому потребує аналізу в діяльності актора та специфіки акторської гри.

Вперше теоретичні питання пластичного мистецтва почали розробляти найвідоміші теоретики театру, режисери та актори: Г. Крег, М. Рейнгардт, А. Арто, Е. Декру, Б. Брехт, Ж. Л. Барро, Ж. П. Сартр, П. Брук, Е. Гротовський, В. Є. Мейєрхольд, А. Я. Таїров, Є. Б. Вахтангов. Вважали за необхідне досягнення гармонійного, психофізичного стану тіла, органіки внутрішнього життя і зовнішнього вираження.

В. Є. Мейєрхольд розробив систему «біомеханіки», незнання якої він вважав основним недоліком сучасного актора.

Р. Крег обґрунтовував пластику як підпорядкованість тіла волі актора, прояв почуття через «символічний жест».

Для А. Я. Таїрова визначальною основою пластичного мистецтва актора

драми є пантоміма і балет.

А. Арто, в свою чергу, виділяв «метафізику жесту», створення «фізичної мови», заснованого не на словах, а на знаках. Таким чином, пластика розумілася, перш за все, як засіб, що організовує актора, як можливість розширення простору ролі, образу, вистави.

Одне з найбільш чітких звернень до пластики датується 60-70-ми роками минулого століття, коли, завдяки творчості французького міма М. Марсо, пантоміма поширюється по всій Західній Європі, Америці, Радянському Союзу.

Згодом з'явилися ґрунтовні дослідження з окремих аспектів мистецтва, заснованих на пластичній домініанті. У 90-ті роки ХХ століття з'явилися теоретичні дослідження, що намагаються розглянути пластику у загально-естетичному контексті.

В останній третині ХХ століття в театральному просторі виник такий феномен як пластична драма. Однак, перше визначення його з'явилося ще в 1915 році в журналі «Аполлон».

У творчому просторі, пов'язаному з мистецтвом ХХ ст., найбільш популярними темами в останні роки стає театр Р. К. Мацкявичюса. Його ім'я з'являється в останній третині ХХ століття.

Він виявляється тим режисером, який самостійно створює танцювально-пластичну лексику своїх вистав. Це стало можливим завдяки поєднанню в одному театральному діячеві режисерських здібностей і професійних знань в області пластики і танцю.

Перша ж постановка Р. К. Мацкявичюса, (вистава «Подолання», 1975) виявила, що драматичний режисер склав такий сценічний твір, який виключав вимовлення тексту, повністю замінивши його візуальними засобами виразності. Спочатку спектакль був позначений як «драматична пантоміма» (таке було перше формулювання жанру). За ним пішли вистави «Зірка і смерть Хоакіна Мур'єти» (1976), «Хуртовина» (1977), «Червоний кінь (Погоня)» (1981) та інші, зроблені у саме такій режисерській манері. Незабаром вистави Р. К. Мацкявичюса стали іменуватися як «пластична драма», а його

театр - театр пластичної драми (1973-1989) почали характеризувати як «театр руху, що включає в себе елементи пантоміми, балету, класичного і характерного танцю і багато інших видів сценічного руху». Це був театр, який виражав ритми людського духу.

Пластичні драми мають певну схожість з пластичним рішенням драматичних вистав: і в одному і в іншому випадку вони використовують такий постановочний прийом, при якому пластику і танець роблять основним засобом виразності. У багатьох роботах сучасних авторів нинішній театр робить спроби утвердження в жанрі танцювально-пластичної вистави, пластичної драми.

Цікавим видається висловлювання з приводу вистав пластичних театрів театрального критика Н. Бермана: «Танцювальний спектакль в драматичному театрі – жанр абсолютно особливий і, загалом, досить рідкісний. Для акторів репертуарного театру це і іспит на пластичну профпридатність, і можливість спробувати свої сили в чомусь новому. Для хореографа – шанс попрацювати в прикордонному жанрі, що стає чимось середнім між танцем і драмою.

Пластичний театр як поняття і як явище майже не вивчений у вітчизняній науці, що відзначається не чіткою розробленістю термінологічного апарату.

У театральному лексиконі термін «пластика» вперше з'являється в середині XIX століття і визначається з формулюванням як «тілесна інтерпретація почуттів».

Пластика охоплює досить широку область людської діяльності, і перш за все, в мистецтві. Практично в будь-якому виді мистецтва в тій чи іншій мірі присутня пластика як невіддільний компонент таких естетичних категорій як краса, прекрасне, гармонія.

Пластика – це одна з властивостей відтворення зовнішнього і внутрішнього світу. Вона безпосередньо пов'язана із сприйняттям людини і з його унікальною здатністю відтворювати те, що сприймається через звучання, слово лінію, малюнок, рух.

Протягом всієї історії постійними і єдиними можливостями для пластичної виразності у європейських акторів були тільки танець і пантоміма.

Два унікальних пластичних виразних засоби, властиві людині мало не з самого зародження людства на Землі. Вони є своєрідним способом передачі інформації на тонкому рівні, способом спілкування без слів на рівні сприйняття почуттів і думок [1, с. 73].

Пантоміма в перекладі з грецької «відтворює все за допомогою наслідування», тобто виникає зі здатності людини до наслідування. На основі чотирьох груп жестів умовно пантоміму можна розділити на три групи: побутова пантоміма, пантоміма дієва, символічна пантоміма.

Одним із засновників сучасної пантоміми, режисер і актор французького театру другої половини ХХ століття Жан-Луї Барро писав: «А між тим пантоміма – це такий вид мистецтва, який може стати настільки ж благородним, настільки ж могутнім, як всі інші види мистецтва».

Експериментатори ХХ століття знайшли еквівалент, який за ступенем смислової насиченості не тільки не поступався слову, але часом навіть його перевершував. Цим компонентом стала пластика актора, а театр, що використовує її в якості основного образотворчого елемента, вже у другій половині століття на нетривалий час отримав назву пластичного. [1, с. 221]

Поняття «пластичний театр» вперше було не просто заявлено, але і обґрунтовано в 1985 році.

Термін «пластична драма», є синонімом сучасного поняття «пластичний театр», бо під «драмою» в даному випадку мався на увазі не літературний жанр, а жанр театрального мистецтва. Це був не балет, не опера, а саме жанровий різновид драматичного театру, в якому переважає пластична домінанта у вираженні ідеї автора вистави.

Пластичний театр відноситься до синтетичних, просторово-тимчасових видів художньої творчості і використовує драматургію, музику, хореографію, образотворче мистецтво і, звичайно ж, основний компонент – пластику актора. Якщо живопис і скульптура звертаються до пластики в її статичному аспекті, то театр (в тому числі і балет) використовують її динамічні характеристики. Пластика в театрі (або жестиальність), як стверджує П. Паві, – це «система

різних характеристик тіла (тілесних дій)». За його ж визначенням, тілесні дії засновані на такій одиниці руху, як жест. Жест – це рух, найчастіше вольове і контрольоване актором, що здійснюється заради значення». [2, с. 105]

Більш серйозно термін почав вживатися в 70-80-ті роки ХХ століття, коли пластичний театр став помітним і самостійним напрямком театрального мистецтва. Саме тоді він почав вживатися на сторінках критичних видань.

У 70-ті роки визначення пластичного театру було дано цілком свідомо його творцем – режисером Р. Мацкявичюсом, який організував ансамбль пластичної драми. Пластична драма, за словами Мацкявичюса, це театр, «який у своїх виставах використовує виразні засоби драми, пластики, танцю, пантоміми, цирку, естради». Все, крім слів, тому що «мова пластики настільки багата, що необхідність в слові зникає».

У 80-ті роки жанр пластичного театру бурхливо розвивається. Йдуть інтенсивні пошуки нових можливостей. Критика обґрунтувала і стала активно застосовувати новий термін. У працях багатьох авторів пластичний театр розглядається і як жанр драматичного театру, де головним засобом виразності служать пластика людського тіла і ритм. В кінці 80-х користуються популярністю вистави Романа Віктюка, де пластиці надається особливе значення. Саме з її допомогою режисер домагається потужного наглядного, багатосмислового ефекту.

У 90-ті роки про пластичний театр вже не говорять. Критики пишуть про новий напрямок, що прийшов із Заходу «contemporary dance». А пластичний театр інтегрується в театр драматичний, який перестає на той час бути як літературним, так і ідеологічним.

У 90-х роках і сам термін «пластичний театр» пішов з арсеналу критиків. То ж, традиції світового пластичного театрального мистецтва зберіглися не в великій своїй кількості.

Пластичні театри представлені сьогодні в Україні, але, незважаючи на це, в театрі й досі немає єдиної системи уявлень про цей вид театрального мистецтва, як «синтетичного виду художньої творчості, що вміло поєднує

драматургію, музику, хореографію, образотворче мистецтво, пластику актора та найбільш виразно відтворює зовнішній і внутрішній світ людини».

Пластичному театру притаманні такі риси як натуралізм, підвищена експресія, еротизм, видовищність, масовість. Він прагне змусити нас відчувати щось несподіване, коли ми приходимо в театр.

Найпопулярніші жанри пластичного театрального мистецтва.

1. Буфонада – комічний спектакль (комічна акторська гра), дії якої розгортаються, як правило, на площах. В основі жанру – народні прийоми, де головна дійова особа – «Арлекіно», причому: не один, не два, а ціла тупа подібних персонажів.

2. Драма – сценічний жанр, висвітлює соціальні конфлікти людини з суспільством або ж з самим з собою. Відрізняється від всіх інших жанрів більш серйозним змістом.

3. Комедія – жанр, сюжет якого вибудовується так, щоб відгуком глядача служили посмішки або сміх.

4. Мелодрама – жанр театрального мистецтва, розкриває чуттєвий світ героя – відображає внутрішню боротьбу добра і зла.

5. МІМ – короткі комедійні, розважальні імпровізовані сценки.

6. Мораліте – драматичні вистави в Середні віки, діючі особи яких не самі люди, а абстрактні поняття (наприклад: чеснота, порок).

7. Мюзікл – музичний жанр, в якому важлива роль відводиться хореографії. Також складовими елементами даного жанру є: музика, пісня, діалог.

8. Пародія – зародилася в антич. літературі (спектакль – насмішка). Мета – створення комічного ефекту, шляхом повторення унікальних рис персонажів, їх манер, стилю мови, поведінки.

9. Пастораль – театральний жанр (опера або балет) розкриває просте сільське життя.

10. Трагедія – в основі жанру – катастрофічний результат. Головний герой – іде проти себе, суспільства, руйнує усталені правила і засади, протягом

усього спектаклю веде боротьбу, в фіналі — гине.

11. Фарс – комічний жанр середньовічного театру. Комедія нескладного змісту (розважальні сценки показуються акторами в масках).

12. Феєрія - для передачі глядачеві повноти сюжету використовується якесь диво, яке створюється за рахунок барвистих і незвичайних декорацій, костюмів героїв, трюків і спецефектів.

13. Фліакі – театральні дійства в Древній Греції у вигляді коротких жартів-сцен взяті з повсякденного життя про пригоди героїв і богів.

Матеріалом для створення персонажа пластичного театру служать власні природні дані актора: поряд з тілом, рухами, пластичністю, ритмічністю тощо такі, як емоційність, уява, пам'ять. Від традиційного театру такі властивості створення образу відрізняються лише наявністю його головного аспекту виразності – мови. Найважливіший виразний засіб актора пластичного театру - дія в образі, дія, яка є органічним сплавом його пластики, виразності тіла, емоційності, таланту, щирості та взагалі витонченим сплавом психофізичної дії.

Пластичні виразні засоби займають все більш дієве місце в сучасному драматичному мистецтві, висуваючи перед актором ряд складних завдань розширення рухових можливостей його творчого організму.

Сьогодні вчення про пластичну сторону виховання актора знаходить своє практичне втілення в театральних школах та університетах і виражається у створенні комплексу спеціальних допоміжних дисциплін: танець, ритміка, основи сценічного руху, сценічне фехтування тощо. Саме комплексний вплив цих предметів забезпечує прояв у драматичному мистецтві розвиненої рухової культури актора, здатного виконати будь-які творчі вимоги сучасного театру як традиційного, так і пластичного [4, с. 98].

Актор повинен бути підготовленим до вирішення найскладніших творчих завдань по втіленню тонких і складних творів драматургії в пластично досконалій формі. Культура руху актора створить широкі можливості дієвої пластики як здатності вираження внутрішнього змісту сценічного епізоду,

образу. Саме тому проблема виховання та підготовки акторського тіла на матеріалі різноманітних і складних пластичних поєднань, що виражають дію, має першорядне значення.

Артистові театру пластичної драми повинна бути властива «особлива чуйність до музики, змістовність кожного жесту, руху, пози, вміння вільно і природно почувати себе в будь-якому костюмі і гримі і бути готовим до миттєвого перевтілення і перетворення (за один вечір артист виконує кілька ролей) [2, с. 132].

На жаль, система виховання пластичного актора сьогодні не досконально розроблена і не має точних методичних положень. Більш того, пластичний театр до цього дня не має власної академічної школи, будучи включений у систему театральної освіти лише фрагментарно, на правах прикладних дисциплін. Більш глибоке освоєння законів і прийомів пластичної виразності постановниками і акторами, таким чином, залишається витіснені в область особистої творчої зацікавленості та ентузіазму. Закономірно в такій ситуації виникнення і існування більш-менш продуктивних авторських рушійних шкіл з компілятивними методиками виховання актора для роботи в пластичних жанрах. Як наслідок, складається ситуація, що не дозволяє систематизувати і узагальнити цей досвід на академічному рівні, створити його термінологічну і методичну єдність хоча б в межах театральної школи. Тому спектр запозичень творцями авторських шкіл принципів і тренінгових елементів з самих різних областей надзвичайно широкий: від професійних єдиноборств до балету, від індійської йоги до італійської комедії масок тощо.

Пластичний театр – специфічний жанр театрального мистецтва, який зародився на початку ХХ століття, а остаточно сформувався в в 70-80-ті роки ХХ століття. Сучасний пластичний театр в Україні розвивається та поєднує у собі великий спектр різних мистецтв від музики і пластики до хореографії та цирку. Визначено також, що повноцінному та динамічному розвитку пластичного мистецтва в Україні заважають відсутність чітко сформованої системи державного виховання, державної підтримки, фінансування.

Пластичний театр важливий у сучасному мистецтві, адже у своєму комплексному поєднанні він захоплює, дивує та надихає. Тому потрібно продовжувати вивчення зазначеної теми, відкриття і розвиток нових студій і театрів приватного і державного типів, їх фінансова підтримка, впровадження фестивалів пластичного мистецтва, впровадження системи професійної освіти актора пластичного театру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барро Ж.-Л. Роздуми про театр., 1963.
2. Башинджагян Н.З. Час і місце Гротовського: Бідний театр і за межами театру. 2003
3. Мацкявічюс Г. Реквієм // . 2010.
4. Театр пластичної драми на Печерську. [Текст]. – [Приєднання]: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. У Тернополі столичні актори грали рухами та мімікою – без слів. [Текст].[Приєднання]:<https://web.archive.org/web/20141219050636/http://vsim.ua/Teatr/u-ternopoli-stolichni-aktori-grali-ruhami-ta-mimikoyu---bez-sliv-10228353.html>
6. Пластичний театр і його особливості. [Текст]. – [Приєднання]: <https://lisse-art.ru/blogs/teatralnyy-blog/articles/plasticheskiy-teatr-i-ego-osobennosti> 17.05.2016 р.
7. Репертуар театру пластичної драми на Печерську. [Текст]. – [Приєднання]: <http://ktpd.com.ua/history>
8. Криворізький академічний театр музично-пластичних мистецтв. Репертуар. [Текст]. – [Приєднання]: <http://www.teatr-belskih.com.ua/repertuar/>
9. Київ Травневий. [Текст]. – [Приєднання]: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2632/art/18614.html> (дата звернення: 07/05/2004).
10. Інтерактивний містичний фестиваль «НІМФА». [Текст]. – [Приєднання]:<https://web.archive.org/web/20141221225851/http://www.teatral.org.ua/articles/recenzii/>

11. Театр пластичної драми на Печерску. [Текст]. – [Приєднання]: <http://kiev.glo.ua/cultura/Teatr-plasticheskoy-dramy-na-Pecherske.html>
12. Офіційний сайт. Театр пластичної драми. Репертуар. [Текст]. – [Приєднання]: <http://ktpd.com.ua/about-us>
13. Криворізький академічний театр музично-пластичних мистецтв. [Текст]. – [Приєднання]: Академія руху. <http://www.teatr-belskih.com.ua/history/>
14. Криворожский Академический театр музыкально-пластических искусств «Академия движения». [Текст]. – [Приєднання]: <https://krivoyrog.dativgorode.ua/krivorozhskij-akademicheskij-teatr-muzykalno-plasticheskikh-iskusstv-akademiya-dvizheniya/>
15. Театр пантоміми «Прекрасні квіти», Харків. [Текст]. – [Приєднання]: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/76236_teatr-pantomimy-prekrasnye-cvety.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 930

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ СІНГАПУРУ

Митрофанов Данило Романович

Студент

Ходченко Олена Євгенівна

к. істор. н., доцент

Дніпровський національний університет

м. Дніпро, Україна

Ключові слова: робоча сила, Сінгапур, міграція, демографічні зміни, економічний розвиток.

Сінгапур, один із найбільш динамічних економічних центрів Південно-Східної Азії, зіткнувся з унікальними викликами, пов'язаними з демографічними змінами та залежністю від іноземної робочої сили. З кінця 1960-х років швидкий економічний розвиток створив значний попит на робочу силу, що спонукало уряд до активного залучення іноземних працівників для підтримки темпів зростання. Така стратегія сприяла економічному процвітанню, однак викликала соціальне напруження серед місцевого населення. У даній статті розглянуто вплив імміграційної політики на економіку Сінгапуру, а також соціальні та політичні наслідки її реалізації.

Економічні мотиви заохочення трудової імміграції в швидкозростаючій економіці, яка відчуває нестачу робочої сили, такої як Сінгапур, є очевидними. Трудова імміграція допомагає скоротити дефіцит у певних професіях, забезпечуючи більш повне використання виробничих потужностей, і, відповідно, підвищує прибутковість. Це також сприяє розширенню

промислових потужностей.

Імміграція може запобігти зростанню заробітної плати в секторах, що страждають від нестачі робочої сили, і відкласти дорогі структурні зміни у бік капіталомісткішого виробництва, яке може знадобитися в умовах дефіциту робочої сили. Оскільки розмір робочої сили іммігрантів можна регулювати за допомогою законодавчих або адміністративних заходів, країна, що приймає, може адаптувати свою пропозицію робочої сили відповідно до економічних циклів. Наприклад, під час економічного спаду можна скоротити кількість іноземних працівників або, принаймні, сповільнити темпи їх імпорту.

Крім того, трудова імміграція надає країнам, які імпортують робочу силу, доступ до працівників без необхідності нести витрати на їх розвиток, тобто на виховання, навчання та підготовку. Однак імпорт робочої сили у великих масштабах може мати негативні наслідки для деяких груп, знижуючи заробітну плату або перешкоджаючи її зростанню.

Основні країни-джерела робочої сили включають Малайзію, Індонезію, Філіппіни та Таїланд. Працівники з цих країн займають різні посади в таких секторах, як будівництво, послуги та виробництво. Присутність іноземних працівників допомагає задовольнити потреби у робочій силі, разом з тим сприяє економічному розвитку Сінгапуру, забезпечуючи необхідну кваліфіковану та некваліфіковану робочу силу для різних галузей.

Іноземні працівники не лише допомагають задовольнити потреби економіки у трудових ресурсах, але й роблять значний внесок у додану вартість, що, у свою чергу, призводить до збільшення оподатковуваних доходів. Якщо точніше, нерезидентне населення часто сплачує більше податків на доходи на душу населення, ніж місцеві жителі [4, с. 45]. Це пояснюється тим, що іноземні працівники, особливо в секторах з високою доданою вартістю, часто мають вищі заробітні плати і, відповідно, сплачують більше податку на доходи. Таким чином, нерезидентне населення фактично робить більший внесок у державний бюджет, ніж місцева робоча сила, складаючи 25% [5, с. 281].

Цей додатковий внесок іноземної робочої сили не лише підтримує

економіку, але й сприяє створенню суспільних благ. Ці блага можуть включати поліпшення інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг, які вигідні всій країні. Таким чином, можна сказати, що іноземні працівники відіграють важливу роль у стійкому розвитку економіки Сінгапуру та забезпеченні її подальшого зростання.

Проте приплив іноземної робочої сили викликав безпрецедентне невдоволення серед сінгапурців. Питання імміграції, як вважають, вплинули на результати загальних виборів 2011 року, на яких правляча Партія народної дії (ПНД) показала менш успішні результати порівняно з попередніми виборами, набравши лише 60 % голосів [5, с. 278]. Збільшення кількості іноземців стало джерелом багатьох проблем для місцевого населення, включаючи посилення конкуренції на ринку праці, зростання цін на житло та перевантаженість громадського транспорту та інших інфраструктурних об'єктів. Відмінності у соціально-культурних нормах також стали помітними, навіть серед тих, хто має одне й те саме етнічне походження, наприклад, між китайськими сінгапурцями та іммігрантами з материкового Китаю.

Варто зазначити, що під час економічного зростання в Сінгапурі наймається більше іноземних працівників, тоді як у період рецесії їх кількість зменшується. Таким чином, іноземна робоча сила виконує роль буфера, дозволяючи економіці залишатися стабільною навіть за умов коливань ділового циклу.

Іноземну робочу силу поділяють на дві категорії: гостьову та іммігрантську. Гостьова робоча сила включає власників дозволів на роботу та професійних перепусток. Власники дозволів на роботу зазвичай заробляють менше 1500 доларів США на місяць, мають контракт терміном до чотирьох років і після його завершення повинні покинути країну. Їм не дозволяється привозити утриманців, а жінки можуть бути депортовані у випадку вагітності. Таким чином, їм складно закріпитися в Сінгапурі, оскільки правила працевлаштування суворо дотримуються.

Власники професійних перепусток мають високо затребувані навички та отримують гідну зарплату. Вони можуть вступати в шлюб і привозити утриманців, а їхні діти можуть народжуватися в Сінгапурі.

Іммігрантська робоча сила включає іноземців, які отримали статус постійного резидента і заохочуються до постійного проживання в країні. Для цього вони повинні мати середню освіту, заробіток не менше 1500 сінгапурських доларів та п'ятирічний досвід роботи. Власники професійних перепусток мають більше шансів отримати статус постійного резидента та стати громадянами Сінгапуру.

Сінгапур врахував досвід Західної Німеччини та Японії в управлінні іноземною робочою силою. Західна Німеччина значно залежала від іноземних працівників, які ставали іммігрантами та конкурували з місцевими жителями за ресурси. В Японії, навпаки, була встановлена суворі квота на кількість іноземної робочої сили, і їм не дозволялося закріплюватися в країні. На відміну від цих країн, Сінгапур проводить контрольовану політику імміграції, дозволяючи деяким іноземним працівникам залишатися з перспективою отримання громадянства в майбутньому.

Наразі в Сінгапурі перебувають понад 300 000 гастарбайтерів, що становить близько 18% від загальної робочої сили в 1,7 мільйона осіб [2, с. 197]. Ці працівники переважно приїжджають з Малайзії та Таїланду, а також з Філіппін, Індії та Шрі-Ланки. Економіки Малайзії та Таїланду піддаються тим самим бізнес-циклам, що й економіка Сінгапуру. Це означає, що коли Сінгапуру потрібні працівники, Малайзії також необхідні кваліфіковані та досвідчені кадри. Однак вищі зарплати в Сінгапурі приваблюють кваліфікованих працівників із Малайзії, що поглиблює структурне безробіття в країні їхнього походження. У період рецесії, коли економіка Сінгапуру скорочується, це також відбувається в Малайзії, і репатріація малайзійських працівників може погіршити ситуацію з безробіттям у їхній рідній країні.

Для забезпечення сталого розвитку економік обох країн необхідне більш тісне співробітництво в галузі планування робочої сили [4, с. 48]. Одним із

можливих рішень, на його думку, може стати встановлення квоти на кількість малайзійських працівників, яким дозволено працювати в Сінгапурі. Однак більш конструктивним підходом було б визнання внеску Малайзії в економіку Сінгапуру та фінансова підтримка розвитку робочої сили в Малайзії.

Один із варіантів реалізації цієї ідеї полягає у перерозподілі частини податкових надходжень від нерезидентів на користь малайзійського фонду розвитку робочої сили. Податкові надходження від малайзійських працівників у Сінгапурі перевищують аналогічні платежі сингапурців, і ця різниця може стати основою для створення фонду, який допоможе підтримувати кваліфікацію та навчання робітників у Малайзії. Також можливе виділення частини доданої вартості, отриманої від малайзійських працівників у Сінгапурі, для фінансування розвитку робочої сили.

Такі заходи можуть сприяти зниженню ризиків нестачі кваліфікованої робочої сили в Малайзії та підтримці її економічного зростання, а також покращенню взаємовигідних відносин між двома країнами.

Зауважимо, що відносини між Сінгапуром і Малайзією й сьогодні залишаються подібними до тих, що були на початку 1960-х років, коли обидві сторони не могли досягти згоди навіть у питаннях, які вимагали спільних дій. Це пояснюється тим, що, як казав тодішній міністр фінансів Малайзії, політичне зближення є ключовою передумовою для формування економічного союзу між Малайзією та Сінгапуром [3, с. 176].

Протягом останніх десяти років імміграційна політика Сінгапуру зазнала змін під впливом двох ключових факторів. По-перше, збільшився відтік сингапурців на Захід. З 1977 по жовтень 1988 року 144 громадянина відмовилися від свого громадянства, а 2772 особи втратили його, прийнявши громадянство інших країн [2, с. 199].

Існує багато причин, через які сингапурці вирішують емігрувати. Серед них – висока вартість володіння автомобілем і будинком із ділянкою, напружене спілкування в школах і на робочих місцях, відчуття нестабільності в регіоні Південно-Східної Азії, а також сприйняття урядової політики як надмірно

суворої. Деякі сингапурці не бачать великої різниці між громадянством Сінгапуру та статусом постійного резидента. Основним фактором, що дозволяє емігрувати, є їхня конкурентоспроможність, яка визначається навичками та знанням англійської мови.

Етнічний склад емігрантів виглядає таким чином: близько 85% складають китайці, а 15% – індійці. Це викликає занепокоєння щодо можливості довгострокового збереження расового балансу.

Другим важливим фактором стало зміна рівня народжуваності серед різних етнічних груп. За даними 1985 року, валовий коефіцієнт відтворення (ВКВ) на жінку становив 0,7 у китайців, 0,94 у індійців та 1,02 у малайців [2, с. 197]. Таким чином, китайське населення відтворюється повільніше, ніж малайське та індійське. Загальний рівень народжуваності в Сінгапурі залишається низьким. Для виправлення ситуації уряд вжив низку заходів, зокрема змінив гасло «Зупиніться на двох» на «Майте трьох або більше, якщо можете собі це дозволити», орієнтуючись на сім'ї з високим доходом і освітою, які демонстрували низьку народжуваність.

Поєднання еміграції та низького рівня народжуваності призвело до кількох наслідків: 1) витік талановитих громадян з країни; 2) ймовірність переходу до нульового або навіть від'ємного зростання населення; 3) порушення расових пропорцій, що потребує втручання уряду.

Економічне процвітання Сінгапуру тісно пов'язане з соціальною стабільністю. У багатонаціональному суспільстві, як у Сінгапурі, підтримка расового балансу є важливим фактором для забезпечення цієї стабільності.

Існує думка, що проблема еміграції не є настільки критичною, оскільки на кожного емігрувавшого сингапурця припадає в середньому близько п'ятнадцяти іноземців, які отримують громадянство або статус постійного резидента. Однак за останні роки співвідношення змінилося, і лише три іноземці отримали громадянство на кожних двох емігрувавших. Це підкреслює необхідність уважного підходу до імміграційної політики.

Уряд усвідомлює, що інженера, який втратив роботу, можна замінити іншим інженером, але сингапурця, який втратив роботу, не можна замінити на не-сингапурця. У зв'язку з цим є необхідність у зусиллях для подолання еміграційних тенденцій, щоб зберегти місцеві кадри та знання.

Сінгапуру необхідно збільшити кількість місцевих інтелектуальних ресурсів, перш ніж він зможе стати повністю розвиненим суспільством. Цієї мети можна досягти через зменшення еміграції та обережний відбір іммігрантів, щоб підтримувати як економічне процвітання, так і соціальну стабільність.

Економіка Сінгапуру, незважаючи на свої значні переваги та стійкість, все частіше стикається з новими викликами. Проте здатність країни ефективно реагувати на ці виклики, схоже, дещо послабшала порівняно з минулим [1, с. 19]. Основна причина зниження потенціалу полягає в тому, що політичні заходи, необхідні для підтримки успішного коригування економіки, можуть розвиватися недостатньо швидко. Більше того, можливості компаній вносити спонтанні коригування знизу нагору, мабуть, відсутні. Без рішучих кроків подолання цих труднощів збереження видатних економічних показників Сінгапуру може бути складним завданням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Bhaskaran, Manu. *Getting Singapore in Shape: Economic Challenges and How to Meet Them*. Lowy Institute for International Policy, 2018. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/resrep19792>. Accessed 2 Oct. 2024.
2. Chew, Soon-Beng, and Rosalind Chew. "Immigration and Foreign Labour in Singapore." *ASEAN Economic Bulletin*, vol. 12, no. 2, 1995, pp. 191–200. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25770595>. Accessed 6 Oct. 2024.
3. Soon, Lau Teik. "Malaysia-Singapore Relations: Crisis of Adjustment, 1965-68." *Journal of Southeast Asian History*, vol. 10, no. 1, 1969, pp. 155–76. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20067736>. Accessed 2 Oct. 2024.
4. Stahl, Charles W. "Singapore's Foreign Workforce: Some Reflections on Its

Benefits and Costs.” *The International Migration Review*, vol. 18, no. 1, 1984, pp. 37–49. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2546001>. Accessed 3 Oct. 2024.

5. Teng, Yap Mui. “SINGAPORE’S POPULATION CONUNDRUM: The Great Balancing Act 2.” *Southeast Asian Affairs*, 2013, pp. 274–84. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/23471149>. Accessed 2 Oct. 2024.

CULTUROLOGY

УДК 165.24; 004.89

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СУСПІЛЬСТВО ТА КУЛЬТУРУ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Лись Дар'я Анатоліївна,
доктор філософії, старший викладач
кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»
Головачук Максим Віталійович
магістрант кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

Анотація. У статті охоплюється широкий спектр напрямків, пов'язаних із впливом цифровізації, що надає глибокий вплив на суспільство та культуру, формуючи нові форми взаємодії, комунікації та культурного виробництва. В умовах інтернет-комунікації відбуваються кардинальні зміни у тому, як створюється, поширюється і споживається культура. Розширення доступу до культурних ресурсів через цифрові платформи та мережі сприяє розвитку кіберкультури, зміні медіа-простору та трансформації соціальних зв'язків. Інтернет став основним простір для колективної культурної творчості та формування нових ідентичностей, де традиційні форми культури стикаються з новими цифровими форматами. Такі аспекти, як віртуальна реальність, інтернет речей (IoT) та штучний інтелект (ШІ) відкривають можливості для створення інтерактивних та персоналізованих культурних продуктів. Водночас, цифровізація ставить перед суспільством питання нерівності у доступі до технологій та загрози комерціалізації культури. Обговорюються й нові виклики, пов'язані з етикою цифрового простору, кібербезпекою, збереженням

культурної спадщини та регулюванням кіберкультури.

Ключові слова: цифровізація культури, інтернет-комунікація, штучний інтелект, інтернет речей, віртуальна реальність, медіакультура.

Сьогодні цифровізація рухається кількома основними чинниками, приклади яких виявляються у різних галузях. Цифровізація має величезний вплив на різні галузі, від виробництва та логістики до освіти, культури та охорони здоров'я. Розглянемо кілька прикладів:

Виробництво (Індустрія 4.0). У виробничих процесах цифровізація виражається у застосуванні технологій, таких як роботизація, автоматизація, сенсори та передиктивне обслуговування, що базується на аналізі даних. Концепція Індустрія 4.0 поєднує розумні заводи, де машини та обладнання взаємодіють один з одним у режимі реального часу. Це призводить до підвищення продуктивності, поліпшення якості продукції та зниження витрат.

Освіта та культура. Система освіти також зазнає кардинальних змін завдяки цифровізації. Впровадження онлайн-курсів, платформ для дистанційного навчання та використання штучного інтелекту для персоналізації навчальних процесів розширює доступ до знань та робить освіту більш гнучкою та доступною. Прикладом може бути зростання популярності онлайн-платформ, таких як Coursera, edX та Udeemy, які пропонують курси від провідних університетів та компаній світу.

Фінанси. Фінансовий сектор активно використовує цифрові технології. Платіжні системи, мобільні банки та фінтех-компанії пропонують клієнтам інноваційні фінансові послуги. Прикладом може бути блокчейн, який активно застосовується для забезпечення безпеки транзакцій та прозорості у фінансових операціях.

Цифровізація надає подвійний вплив на суспільство та культуру. З одного боку, вона сприяє створенню нових робочих місць у високотехнологічних галузях, збільшенню продуктивності праці та покращенню якості життя. З іншого боку, цифровізація викликає і негативні соціальні наслідки, такі як

зростання нерівності у доступі до технологій та їх плодів, а також зникнення деяких традиційних професій через автоматизацію. У книзі «Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste» П'єр Бурдьє вводить поняття соціального простору, яке формується через культурні та соціальні практики. У цифровому місті цей простір стає багатоплановим, поєднуючи фізичні та цифрові елементи, що ускладнює традиційні соціальні та культурні відносини [1, р. 86].

Цифровізація сприяє розвитку нової економіки та культури знань, у якій основним активом є дані та інформаційні технології. У книзі «Loft Living: Culture and Capital in Urban Change» Ш. Зукін аналізує, як цифровізація створює нові можливості для культурного виробництва, одночасно підвищуючи ризики комерціалізації та автентичності. «Цифрові технології відкривають нові горизонти для культурної творчості, але також загрожують традиційним культурним цінностям» [2, р. 101]. Компанії, які найкраще використовують дані для прийняття рішень, отримують конкурентні переваги та стають лідерами ринку. Незважаючи на очевидні переваги цифровізації, вона також стикається з низкою проблем та викликів. Серед них можна виділити:

Безпека даних. Збільшення обсягів даних потребує надійних систем захисту інформації. Кіберзагрози та витоки даних стають серйозною проблемою як для приватних користувачів, так і для компаній та державних організацій. **Конфіденційність.** Цифровізація вимагає балансу між збиранням даних та захистом приватного життя громадян. Прийняття законодавства про захист даних, таких як GDPR у Європейському Союзі, є відповіддю на ці виклики. **Цифрова соціокультурна нерівність.** Не всі регіони та країни мають рівний доступ до цифрових технологій. Це створює розрив між розвиненими країнами, що розвиваються, а також між міськими та сільськими районами. **Етика та регулювання.** Впровадження штучного інтелекту та автоматизація порушують питання етики та необхідності регулювання. Наприклад, питання про відповідальність за рішення, ухвалені автономними системами, такими як безпілотні автомобілі або роботи.

Очікується, що подальший розвиток цифрових технологій призведе до нових проривів у таких галузях, як медицина, енергетика, освіта та культура. Наприклад, ШІ може допомогти у створенні нових методів лікування, блокчейн може забезпечити безпечне керування енергетичними ресурсами; Big Data можуть розмістити великі файли, які використовуються як в освіті, так і в культурі (наприклад, картотеки картин, музейних експонатів). Традиційні алгоритми ШІ, такі як експертні системи, поклалися на чітко визначені правила, проте сучасні підходи включають адаптивні моделі, які здатні «навчати» дані, змінюючи свої параметри для досягнення кращих результатів.

Досліджуючи поведінку ШІ, звернемо увагу на такий важливий фактор, як **машинне навчання (ML)**. Даний вид навчання ШІ зосереджено на розробці алгоритмів, здатних автоматично навчатися на основі даних та робити передбачення чи приймати рішення. Машинне навчання використовує статистичні методи та велику кількість даних для побудови моделей, які можуть виявляти складні взаємозв'язки та залежності. На відміну від традиційних програм, які виконують завдання на основі жорстко закодованих правил, моделі ML покращуються у міру обробки нових даних.

Ще одним важливим досягненням ШІ є **інтернет речей (IoT)**, що ґрунтується на ідеї створення взаємопов'язаної мережі фізичних пристроїв, які оснащені датчиками, програмним забезпеченням та можливостями передачі даних через Інтернет. Теорія IoT лежить на перетині таких дисциплін, як мережева комунікація, вбудовані системи та сенсорні технології.

Мережева комунікація є однією з ключових основ IoT є можливість пристроїв обмінюватися даними через мережу. Це може бути локальна мережа (наприклад, на підприємстві, музеях, офісах), так і глобальна мережа (Інтернет). Протоколи зв'язку, такі як Wi-Fi, Bluetooth, мережі, забезпечують бездротову передачу даних, а системи з низьким енергоспоживанням (LPWAN) відіграють важливу роль у забезпеченні зв'язку між пристроями, розташованими на великих відстанях. Наприклад, в системі розумного освітлення датчики, як вбудована система, можуть визначати рівень світла в кімнаті та автоматично

вмикати світло, якщо освітленість падає нижче заданого рівня. Це дуже важливо при індивідуальному освяченні картин давніх часів, які потребують певної температури приміщення, рівня вологості, ступеня освітлення.

Хмарні обчислення та аналітика. Великі обсяги даних, що генеруються IoT-пристроями, потребують потужних обчислювальних ресурсів для обробки та аналізу. Хмарні платформи надають можливість зберігання, аналізу та візуалізації даних у реальному часі, що дозволяє приймати швидкі та точні рішення. Крім того, сучасні хмарні технології дозволяють застосовувати штучний інтелект та машинне навчання для більш глибокого аналізу та прогнозування.

Отже, інтернет речей (IoT) став однією з найбільш значних інновацій сьогодення, що змінює спосіб взаємодії фізичних об'єктів, систем та людей. Впровадження IoT дозволяє не тільки автоматизувати процеси, але й створювати інтелектуальні системи, які можуть адаптуватися до умов і середовищ, що змінюються [3]. Однак, це не просто технічна концепція – це фундаментальна зміна парадигми в управлінні даними, процесами та взаємодіями. Щоб повністю усвідомити потенціал IoT, важливо глибше вивчити його теоретичні основи та розглянути його застосування у різних галузях, таких як розумні міста (цифрові міста), медіаіндустрія, культура, мистецтво, сільське господарство, логістика тощо. Не лише конкурентна взаємодія з опонентами, а й стосунки із суспільством (в особі окремих індивідів та різних груп) стає **трендом цифровізації**. Особливо це видно на прикладах протестних рухів, які формуються в соціальних мережах (створення окремих груп, використання спеціальних хештегів та інше, що явно проявляється в медіакультурі повсякденності).

Виходячи з вище сказаного, не можна не торкнутися **технології 5G**, або п'яте покоління мобільних мереж, що є значним стрибком у розвитку телекомунікацій у порівнянні з попередніми поколіннями. Основні покращення, які приносить 5G, включають багаторазово збільшену швидкість передачі даних, низьку затримку та можливість одночасного підключення

більшої кількості пристроїв. На відміну від попередніх поколінь мереж, які фокусувалися на збільшенні швидкості, 5G пропонує щось фундаментальне – створення умов нового рівня взаємодії між пристроями, об'єктами і людьми.

В основі технології 5G є кілька ключових рішень. Одним із них є використання міліметрових хвиль, що дозволяє значно збільшити пропускну здатність мережі. Ці частоти раніше не використовувалися для мобільного зв'язку через їх обмежений діапазон і складність експлуатації в міському середовищі, проте сучасні технології передачі даних компенсують ці обмеження та забезпечують надвисокі швидкості. Іншим важливим елементом 5G є технологія множинного входу та виходу (MIMO), яка використовує кілька антен для передачі та прийому даних, що збільшує пропускну здатність та дозволяє обслуговувати більшу кількість користувачів. Ще однією особливістю є мережна функція віртуалізації (NFV), яка дає можливість створювати так звані мережеві зрізи – віртуалізовані приватні мережі, призначені для конкретних сервісів або додатків. Це дозволяє операторам ефективно управляти ресурсами та надавати сервіси з урахуванням специфічних вимог, наприклад, для автономних транспортних систем або потокового відео високої роздільної здатності в медіакультурі [4].

Застосування технології 5G виходить далеко за межі покращення існуючих телекомунікаційних систем, відкриваючи нові горизонти для розвитку багатьох галузей. Завдяки високій швидкості та практично нульовій затримці, системи можуть працювати в режимі реального часу, забезпечуючи безпеку руху. Більше того, такі мережі підтримують одночасне підключення мільйонів пристроїв у рамках розумних транспортних систем, що допомагає координувати рух, знижувати аварійність та покращувати управління трафіком на дорогах. Також 5G відкриває нові можливості для розвитку віртуальної та доповненої реальності, що є невід'ємною частиною сучасної культури. Однією з ключових проблем для цих технологій у мережах попередніх поколінь була висока затримка, що заважала створенню якісного досвіду користувача. З впровадженням 5G дані передаються з мінімальною затримкою, що

уможлиблює реалістичну взаємодію в реальному часі. Це особливо важливо для таких областей, як культура, освіта та медицина.

У віртуальній реальності можна створювати навчальні середовища, де студенти можуть проводити інтерактивні заняття, вивчати анатомію чи відвідувати історичні місця у форматі віртуальних екскурсій. У медицині доповнена реальність використовується для допомоги хірургам, надаючи їм деталізовані 3D-моделі органів пацієнтів безпосередньо під час операції. Також дослідження кіборгізації у вигляді вбудовування електронних чіпів, частин тіла з комп'ютерними пристроями є невід'ємною частиною розвитку кіберкультури [5]. Крім того, 5G значно покращує роботу потокових сервісів, дозволяючи користувачам дивитися відео у форматі 4K та 8K без затримок та переривань, що особливо затребуване у сфері розваг та відеоігор.

Ще одне важливе застосування 5G пов'язане із підтримкою Інтернету речей (IoT). 5G-мережі були розроблені з урахуванням необхідності одночасного підключення величезної кількості пристроїв із низьким енергоспоживанням. Це дозволяє безлічі розумних пристроїв, таких як сенсори, побутова техніка і пристрої, що носяться, взаємодіяти один з одним і з хмарними системами практично в режимі реального часу. Наприклад, у розумних містах (цифрових містах) такі мережі дозволяють ефективно управляти інфраструктурою – вуличним освітленням, транспортом, комунальними послугами та системами безпеки. Це допомагає оптимізувати використання ресурсів, покращувати якість життя громадян та знижувати витрати на комунальні послуги. Технологія 5G є основою для майбутньої цифрової інфраструктури, створюючи нові можливості для взаємодії між людьми, пристроями та системами. Висока швидкість передачі даних, низька затримка та підтримка масового підключення пристроїв відкривають двері для нових інновацій у таких областях, як кіберкультура, віртуальна реальність та Інтернет речей [6]. Найближчими роками 5G стане двигуном цифрової трансформації у багатьох галузях та суспільствах, забезпечуючи більш високу якість життя та прискорюючи впровадження передових технологій.

Також важливим фактором існування та розвитку кіберкультури є і **кібербезпека**, що є комплексом заходів та технологій, спрямованих на захист інформаційних систем, мереж та програм від різноманітних цифрових загроз. З розвитком технологій та цифровізації майже усі аспекти життя кіберзагрози стають все більш витонченими, що потребує створення нових та ефективніших методів захисту. В основі кібербезпеки лежать такі дисципліни, як криптографія, керування доступом, виявлення вторгнень та реагування на інциденти.

Криптографія є найважливішим елементом кібербезпеки, забезпечуючи захист даних за допомогою шифрування. Згадуючи семіотику як науку, яка досліджує знаки, зрозуміло, що шифрування перетворює інформацію на зашифрований код. Цей код може бути прочитаний лише тими, хто має відповідний ключ. Це захищає дані від несанкціонованого доступу як під час зберігання, і під час передачі. Крім того, методи управління доступом дозволяють контролювати, хто та до яких ресурсів має доступ. Це включає аутентифікацію користувачів медіаресурсу за допомогою паролів, біометрії або інших засобів, також контроль їх дій у мережі, накладення водяних знаків на авторський винахід. Застосування кібербезпеки охоплює різні сфери, від ділової сфери та культури до державного сектору та особистої безпеки користувачів. У діловій сфері та культурі кібербезпека відіграє ключову роль у захисті конфіденційної інформації, інтелектуальної власності та комерційної таємниці. В умовах глобальної економіки, коли компанії все частіше передають та обробляють дані через хмарні системи та мережі (Big Data), забезпечення їхньої безпеки стає критичним фактором успіху. Компанії стикаються з погрозами крадіжки даних, фішинговими атаками та вірусами-маніпуляторами, і без надійних систем кіберзахисту такі погрози можуть призвести до серйозних фінансових та репутаційних втрат [7].

Державний сектор також активно використовує методи кібербезпеки для захисту національної безпеки та культури та критичної інфраструктури. У сучасних умовах держави стикаються із загрозами кібератак на системи

управління енергетикою, транспортом, культурою, охороною здоров'я та обороною. Кібербезпека в державному секторі спрямована на запобігання атакам на ці життєво важливі системи, що може запобігти катастрофічним наслідкам як для населення, так і для економіки країни. Національні уряди розробляють спеціалізовані програми захисту кіберпростору та активно співпрацюють з міжнародними організаціями для обміну інформацією про кіберзагрози та спільного захисту від них. Крім того, кібербезпека важлива для кожного користувача, який активно використовує Інтернет та цифрові пристрої. Особиста безпека в цифровому просторі включає захист персональних даних, таких як інформація про банківські рахунки, паролі в мобільних додатках та особисті повідомлення. В епоху соціальних мереж, інтернет-комунікації та онлайн-сервісів, користувачі стають об'єктами безлічі атак, включаючи крадіжку особистих даних, злом акаунтів та вірусні атаки. Надійні методи захисту, такі як використання складних паролів, двофакторна автентифікація та регулярні оновлення програмного забезпечення, допомагають мінімізувати ризики для користувачів у мережі.

Таким чином, майбутнє цифровізації залежить від здатності суспільства та культури адаптуватися до нових умов та ефективно використовувати можливості, які вона надає. Цифровізація продовжить проникати у різні сфери життя, і її вплив лише посилюватиметься. Вже сьогодні видно, як нові технології, такі як штучний інтелект, Інтернет речей (IoT) та блокчейн, Big Data, змінюють наші уявлення про культуру, бізнес, комунікацію і навіть найсоціальніше життя людей. Важливим є і кібербезпека, яка є критично важливою сферою для захисту як глобальних систем, так і окремих користувачів. В умовах постійного зростання числа та складності кібератак ця область продовжує розвиватися, пропонуючи нові рішення та технології для боротьби з цифровими загрозами. Ефективна кібербезпека вимагає комплексного підходу, що включає як технічні заходи захисту, етики та моралі, так і навчання користувачів та співробітників правильному поведженню з даними та системами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Bourdieu Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984. 320 p.
2. Zukin Sharon. *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1989. 240 p.
3. Лись Д. А. На просторах кіберпростору: the medium is the message як візуальний канал комунікації. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14–16 вересня 2022 року)* / за заг. ред. В. Г. Спрінсяна ; ред. кол.: Г. О. Оборський, В. Г. Спрінсян, В. М. Шейко [та ін.] ; відп. за вип. О. О. Татакі. Одеса, 2022. С. 120–124.
4. Стратонова Н. О. Ескапізм у віртуальний простір. *Людина віртуальна: нові горизонти: зб. наукових праць*. Рубіжне: СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 12–15. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/6131/>
5. Стратонова Н. О. Кіберкультура: антропологія інтернету. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. Острог : видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 16, 2014. С. 90-95. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/6127/>
6. Скокова Л. Залучення до Інтернету : мережево-цифрова культура. *Участь у культурі : люди, спільноти, стани* / Н.Костенко, А.Ручка, Л.Скокова та ін.; за ред. Н. Костенко. Київ : Інститут соціології НАН України, 2018. С. 161–179. URL: <https://i-soc.com.ua/ua/news/novi-vidannya-is-nanu>
7. Кастельс Мануель. *Інформаційна епоха: Економіка, суспільство та культура*. Київ: Основи, 2000. 400 с.

POLITICAL SCIENCES

УДК 351

АЛЬТЕРНАТИВИ ДЛЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Дзюндзюк Борис В'ячеславович
к. держ. упр., старший викладач
ХНУ ім. В. Н. Каразіна

Анотація: У сучасному світі технології відіграють ключову роль у трансформації публічного управління, забезпечуючи ефективність, прозорість та підзвітність державних процесів. Блокчейн часто розглядається як революційна технологія для вирішення багатьох проблем у цій сфері завдяки своїм характеристикам децентралізації, незмінності та безпеки. Проте існують і альтернативні технологічні рішення, які можуть забезпечити подібні або навіть кращі результати без використання блокчейну.

Ключові слова: публічне управління, блокчейн, розподілені реєстри, бази даних, хмарні сервіси.

Однією з таких альтернатив є технології розподілених реєстрів (Distributed Ledger Technologies, DLT), які, хоча і включають блокчейн як один з варіантів, пропонують ширший спектр рішень. Наприклад, Directed Acyclic Graphs (DAG) є структурою даних, яка дозволяє більш швидко та масштабовану обробку транзакцій без необхідності в блоках та ланцюгах. Ця технологія може бути особливо корисною в державних системах з високим навантаженням та вимогами до швидкості.

Іншою альтернативою є традиційні централізовані бази даних з покращеними механізмами безпеки та контролю доступу. Використання

сучасних криптографічних методів, таких як гомоморфне шифрування та захищені багатосторонні обчислення, дозволяє забезпечити конфіденційність та цілісність даних без необхідності в децентралізації. Це може бути більш прийнятним для державних органів, які бажають зберігати контроль над даними, але при цьому підвищити рівень безпеки та прозорості.

Системи на основі технології Hashgraph також заслуговують на увагу як потенційна альтернатива блокчейну. Hashgraph пропонує більш ефективний алгоритм консенсусу, який дозволяє досягти високої пропускну здатності та низької латентності. Це може бути критично важливим для державних послуг, які вимагають швидкого та масштабованого обміну інформацією.

Використання смарт-карт та апаратних токенів для ідентифікації та автентифікації громадян є ще однією альтернативою. Такі рішення можуть забезпечити високий рівень безпеки та зручності без необхідності впровадження складних децентралізованих систем. Наприклад, Естонія успішно використовує національну ID-карту з чіпом для доступу до державних послуг, що дозволяє громадянам безпечно взаємодіяти з урядом в електронному форматі.

Крім того, варто звернути увагу на можливості, які надають сучасні системи управління базами даних з підтримкою аудиту та незмінності записів. Впровадження журналів подій з використанням незмінних логів та часових міток може забезпечити високий рівень прозорості та підзвітності без необхідності впровадження блокчейну. Це може бути особливо корисним для внутрішніх державних процесів, де контроль та аудит є пріоритетними [1, с. 103].

Хмарні обчислення та сервіси також пропонують широкий спектр інструментів для модернізації публічного управління. Використання хмарних платформ дозволяє державним органам швидко масштабувати свої послуги, знижувати витрати та впроваджувати сучасні технології без значних інвестицій у інфраструктуру. Хмарні сервіси від провідних технологічних компаній часто включають вбудовані рішення для безпеки, аналізу даних та управління

доступом, що може задовольнити потреби державних установ.

Нарешті, розвиток технологій штучного інтелекту та машинного навчання відкриває нові можливості для автоматизації та покращення державних послуг. Використання чат-ботів, систем прогнозування та аналізу великих даних може підвищити ефективність та якість взаємодії між громадянами та урядом. Хоча ці технології не є прямими альтернативами блокчейну, вони можуть вирішувати деякі з тих самих проблем, на які спрямований блокчейн, зокрема підвищення ефективності та зручності послуг.

Висновки. Хоча блокчейн пропонує унікальні переваги для публічного управління, існує ряд альтернативних технологій та підходів, які можуть бути більш підходящими залежно від конкретних потреб та контексту. Державним органам варто ретельно аналізувати доступні опції, враховуючи як технічні характеристики, так і соціальні та економічні аспекти, щоб обрати найбільш ефективні рішення для модернізації та покращення державних послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Nicolae-Bogdan-Cristian, Togoe, Spataru Alexe Luca, and Ciprian Pungila. "Towards efficient governance in distributed ledger systems using high-performance computational nodes." *2020 22nd international symposium on symbolic and numeric algorithms for scientific computing (SYNASC)*. IEEE, 2020.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ

Крись Владислав Миколайович

Аспірант

Київський національний університет

культури і мистецтв

Група МВ-33

Це дослідження представляє комплексний огляд літератури з використанням систематичного підходу для вивчення ролі штучного інтелекту (ШІ) у сприянні сталому розвитку відповідно до цілей сталого розвитку ООН (ЦСР). Аналіз показує, що внесок штучного інтелекту в стійкість зосереджений у трьох ключових сферах: організаційних, технічних і технологічних аспектах. Організаційний аспект зосереджений на інтеграції штучного інтелекту в компанії і галузях, усуненні бар'єрів на шляху впровадження та відносинах між компаніями, партнерами та клієнтами. Технічний аспект підкреслює розробку алгоритмів ШІ, які можуть вирішувати глобальні виклики та сприяти зростанню стабільності та розвитку суспільства. Аспект обробки наголошує на внутрішній трансформації компаній, їхніх бізнес-моделях і стратегіях у відповідь на інтеграцію ШІ.

Створення все далі складніших систем штучного інтелекту (ШІ) викликає суттєві питання щодо їх етичного та соціального впливу на це суспільство. Оскільки цей вплив зрештою залежить від політичних рішень щодо нормативних питань, політичні філософи можуть зробити цінний внесок, розглядаючи такі питання. Зараз розробка та застосування штучного інтелекту значною мірою регулюється необов'язковими етичними принципами, створеними транснаціональними організаціями. Припускаючи, що глобальне управління штучним інтелектом має бути принаймні мінімально демократичним і справедливим, у цьому документі встановлюються три вимоги, яким повинен задовольняти обліковий запис під час теоретизування про те, що це означає. Ми стверджуємо, що, по-перше, аналіз демократичних

цінностей, політичних суб'єктів та процесу прийняття рішень має проводитися цілісним шляхом; по-друге, справедливість полягає не лише в тому, як системи штучного інтелекту ставляться до людей, а й у тому, як розподіляються переваги та тягар трансформаційного штучного інтелекту; і, нарешті, справедливість вимагає, щоб механізми управління не обмежувалися технологіями штучного інтелекту, а були включені в ряд основних установ. Таким чином, замість того, щоб пропонувати суттєву теорію демократичного та справедливого управління ШІ, наш внесок є метатеоретичним: ми пропонуємо теоретичну структуру, яка встановлює певні нормативні граничні умови для задовільного звіту. Швидке зростання здатності штучного інтелекту (ШІ) виконувати завдання, які раніше виконували люди, викликає занепокоєння та питання про те, як це змінить суспільство та соціальну динаміку. Деякі дослідники уявляють майбутню утопію, де виснажлива робота буде автоматизована, а людські здібності збільшені, що дасть нам можливість досліджувати нові шляхи людського досвіду. Інші застерігають від того, як розумні машини можуть загострити існуючу напругу та конфлікти в суспільстві, і як винахід над розумних систем може зрештою зробити людей політично та морально зайвими. У той час як деякі вважають, що розвиток штучного інтелекту настільки швидкий, що ці перетворення відбудуться протягом десятиліття або двох, інші нагадують нам про те, як подібний оптимізм щодо ШІ історично виявився надто оптимістичним.

Ця стаття є однією з перших спроб окреслити деякі фундаментальні нормативні проблеми, які можуть плідно розглянути політичні філософи. Основне припущення полягає в тому, що вплив технології штучного інтелекту буде формуватися тим, як керується розробкою та застосуванням штучного інтелекту, і що таке управління в ідеалі має бути демократично легітимним і справедливим, а також глобальним за масштабом. Замість того, щоб запропонувати суттєву пропозицію щодо того, як цього досягти, ми досліджуємо існуючі етичні рекомендації щодо штучного інтелекту, у світлі яких ми визначаємо три вимоги, яких політичні теоретики повинні

задовольнити, коли розглядають питання демократичного та справедливого глобального управління ШІ.

Стаття окреслює три ключові вимоги до глобального управління ШІ: інтегрований підхід до демократичних цінностей та прийняття рішень, чесний розподіл переваг та тягарів від ШІ, а також вмикання управління ШІ до основних інституцій. Тому еволюція та розвиток ШІ ставить перед людством високі етичні та соціальні завдання тощо, які в першу чергу вимагають детального політичного та нормативного аналізу. Але глобальне управління Штучного інтелекту в основному структурується на необов'язкових етичних принципах, політики-філософи скоріш за все будуть вносити дуже важливий вклад у розробку більш демократичних та справедливих підходів до управління.

Але щодо цілеспрямованості із ШІ то скоріш за все люди будуть сприяти виключно розвитку штучного інтелекту. Ці вимоги повинні забезпечити справедливе й легітимне керування в умовах швидкого технологічного розвитку.

JONAS TALLBERG, EVA ERMAN, MARKUS FURENDAL, JOHANNES GEITH, AND MARK KLAMBERG – описали чому штучний інтелект створює виклик глобальному управлінню?

Ми стверджуємо, що зростання ініціатив глобального управління в цій сфері походить від програм штучного інтелекту, що створюють транскордонні зовнішні ефекти, які вимагають міжнародного співробітництва, а також від розвитку штучного інтелекту, що відбувається через транснаціональні процеси, що потребують транскордонного регулювання. Через свою аморфну природу штучний інтелект важко визначити. Натомість визначення ШІ, як правило, залежить від цілей і аудиторії дослідження (Расселлі Norvig 2020). У найпростішому розумінні машини вважаються розумними коли вони можуть виконувати завдання, які вимагали б розуму, якби їх виконували люди. Це може статися через керівну руку людей, в «експертних системах», які слідують складним деревам рішень. Це також може статися за допомогою «машинного

навчання», коли системи ШІ навчаються класифікувати тексти, зображення, звуки та інші дані, використовуючи такі класифікації, щоб зробити автономними рішення, коли стикаються з новими даними. Більш конкретні визначення вимагають цього машини демонструють рівень автономності та здатність до навчання, що дозволяє раціонально діяти. Наприклад, Експертна група високого рівня ЄС з ШІ визначила ШІ як «системи, які демонструють розумну поведінку, аналізуючи своє оточення та вживаючи дій — з деяким ступенем автономності — для досягнення конкретних цілей». Тим не менш, це визначення ілюструє потенціал для концептуальних суперечок критикували за те, що штучним інтелектом називають як занадто багато, так і занадто мало технологій. Технологія штучного інтелекту вже реалізована в багатьох сферах повсякденного життя і економіка в цілому. Наприклад, розмовний чат-бот ChatGPT, за оцінками, охопив 100 мільйонів користувачів лише через два місяці після його запуску на кінець 2022. Програми AI дозволяють використовувати нові технології автоматизації, в подальшому позитивний або негативний вплив на попит на працю, зайнятість і економічна рівність. Військовий штучний інтелект є невід'ємною частиною смертоносних автономних систем зброї, за допомогою яких машини приймають автономні рішення під час ведення війни та націлювання на полі бою. Багато урядів і державних установ уже впровадили ШІ у свою повсякденну роботу щоб ефективніше оцінити право на соціальне забезпечення, позначити потенційне шахрайство, профіль підозрюваних, оцінювати ризики та брати участь у масовому нагляді. Суспільства стикаються зі значними проблемами управління щодо впровадження ШІ. Одна з проблем виникає, коли системи штучного інтелекту працюють погано наприклад, коли програми, що певний ступінь автономного прийняття рішень, викликають технічні збої з реальними наслідками. В Австралії, наприклад, була розроблена для виявлення помилкових виплат соціального страхування, але австралійському уряду врешті-решт довелося скасувати 400 000 незаконно виданих соціальних боргів. Подібним чином влада Нідерландів нещодавно запровадила алгоритм, який

підштовхнув десятки тисяч сімей до бідності після помилково вимагаючи від них виплати допомоги на дітей, що зрештою змусило уряд піти у відставку.

Таким чином можна сказати що, його широке впровадження, від побуту, економіки до військових і соціальних систем, вимагає чітких регуляторних кордонів для того щоб, як умога менше було потенційних ризиків. Штучний інтелект створює нові виклики для глобального управління через транскордонні ефекти та необхідність міжнародної співпраці. Тому проблеми які пов'язані з автономними системами ,які будуть приймати різні нестандартні рішення, як показали приклади з інших країн (Австралії та Нідерландів), показують що, можливі наслідки помилок ШІ для соціальної справедливості та добробуту. Дуже важливо, щоб масштабні норми керування управління штучним інтелектом забезпечували його вірне або справедливе та етичне використання, виступаючи як технологічний розвиток-прорив свого роду, і ставали на захист прав людини.

Емпіричні перспективи

Емпіричний погляд на глобальне управління штучним інтелектом пропонує два головних питання: як ми можемо описати глобальне управління штучним інтелектом, що формується? І як може ми пояснюємо нове глобальне управління ШІ? У цьому розділі ми це стверджуємо концепцій і теорій, взятих із загального дослідження глобального управління корисно, коли ми вирішуємо ці питання, але також те, що ШІ, навпаки, піднімає нові проблеми які вказують на потребу в нових або вдосконалених теоріях. Зокрема, ми показуємо, наскільки глобальні Управління штучним інтелектом може бути відображено в кількох концептуальних вимірах і представлено які мають теорії, які посилаються на динаміку влади, інтереси, ідеї та недержавних акторів пояснювальна обіцянка.

Ключовим пріоритетом для емпіричних досліджень глобального управління штучним інтелектом є опис: Де і як з'являються нові регуляторні механізми на глобальному рівні?

Які особливості характеризують регулятивний ландшафт, що

формується? Відповідаючи на такі питання, дослідники можуть спиратися на науку з міжнародного права та ІР (International Relations), яка концептуалізувала механізми регулятивних змін і склали аналітичні виміри для картографування та класифікації результуючих нормативних механізмів. Будь-яке картографування має враховувати багато різних шляхів глобального регулювання штучного інтелекту, які можуть виникнути та розвиватися. Попередні дослідження показують, що розвиток законодавства може відбуватися принаймні трьома різними способами. По-перше, існуючі правила можна було б перетлумачити, щоб вони також охоплювали ШІ. Наприклад, принципи розрізнення, пропорційності та обережності в міжнародному гуманітарному праві можуть бути розширені, шляхом перетлумачення, застосувати до законів, не змінюючи юридичне джерело. Інший Спосіб, у який може з'явитися нове регулювання штучного інтелекту, – це «доповнення» до існуючих правил.

Наприклад, у сфері глобального регулювання автономних транспортних засобів, пов'язаних зі ШІ положення були додані до Віденської конвенції про дорожній рух 1968 року через поправку в 2015 році (Kunz and Ó hÉigeartaigh 2020). Нарешті, регулювання ШІ може виглядати як абсолютно нові рамки, або через нову поведінку стану, що виникає у міжнародному звичаєвому праві або через новий правовий акт чи договір (Maas 2021, 96). Ось одним із прикладів регулювання штучного інтелекту через нову структуру є вищезгаданий Закон ЄС про штучний інтелект, який мав би форму нового регламенту ЄС.

Глобальна політична легітимність: концептуальні та нормативні припущення.

Як ми бачимо, виокремлювалось в попередньому розділі, велика частина керування ШІ є за своєю суттю глобальною за масштабом і реально є підмножиною глобального управління в більш загальному плані. Це свідчить про те, що для вирішення питання політичної легітимності ми повинні застосувати концептуальний апарат, який відповідає глобальному контексту. Таким чином, у цьому розділі розробляються деякі загальні концептуальні та

нормативні припущення, зроблені в статті про те, як політичну легітимність і демократію слід розуміти в глобальному контексті, на відміну від внутрішнього контексту. З цією метою існуюча література про управління штучним інтелектом могла б отримати користь від імпорту розуміння з досліджень глобального управління, проведених у політології та політичній теорії.

Сьогодні серед політологів і теоретиків нормознавства широко визнається, що політична легітимність є бажаною якістю інститутів глобального управління в цілому, а не лише тих, які регулюють ШІ. Проте теоретизувати політичну легітимність глобального управління означає визначити певні особливості глобальної політичної легітимності, які відрізняють її від політичної легітимності, як вона застосовувалася традиційно. Отже, незважаючи на те, що немає згоди щодо конкретного регулятивного змісту принципів політичної легітимності, існує консенсус щодо цінності політичної легітимності в глобальному управлінні. У філософській літературі політична легітимність зазвичай описується як чеснота політичних домовленостей і правил (законів), які в них діють. Воно стосується виправдання примусової влади, політичної влади чи політичного авторитету, і зазвичай означає право керувати, і в більшості випадків також передбачає політичні зобов'язання (**Buchanan, 2002, 2004; Christiano, 1996; Wellman, 1996**).

Однак ця концепція політичної легітимності була розроблена для внутрішнього контексту, і тому вона не повністю підходить для глобальної сфери та конкретних обставин глобальної політики, таких як поява нових форм правління, нових акторів і здійснення неконтрольованої влади. Щоб зробити цю концепцію корисною для нормативних цілей у глобальній сфері та дозволити їй успішно класифікувати об'єкти в цій сфері, потрібні дві модифікації, які визнають ключові теоретики в літературі про глобальну політичну легітимність і які все ще зберігають основне значення політичної легітимності, як її традиційно розуміють. Перша важлива поправка, запропонована Алленом Б'юкененом, полягає в тому, щоб відмовитися від сильної ідеї «права керувати», яка передбачається традиційним розумінням — припущення

виключного права використовувати примусову силу — що не підходить для глобальної політики, оскільки жодний агент або інституція в глобальному управлінні править або претендує на примусове управління таким надійним способом. Іншими словами, немає жодної глобальної сутності, яка могла б, наприклад, змусити розробників штучного інтелекту зосередитися на певних програмах або уникати інших. Натомість відмінна властивість глобальної політичної легітимності здається слабшим примусовим елементом, де «бути морально виправданим у здійсненні політичної влади» передбачає встановлення правил і приписування вигоди і витрат за дотримання або невтручання в зусилля з управління. Ми вважаємо, що остання є досить спільною точкою зору серед політичних філософів, яка гармонує з широким спектром теорій політичної легітимності, оскільки вона виражена тут лише як одна з умов легітимності, не обов'язково достатня. Переходячи від концептуальних до нормативних презумцій, ми припускаємо в цій статті, що глобальні механізми управління навколо штучного інтелекту, а також у більш загальному плані, повинні бути принаймні мінімально демократичними, щоб відповідати вимогам глобальної політичної легітимності. Звичайно, можна стверджувати, що перспективи або загрози ШІ настільки великі, що виправдано відмовитися від демократичного контролю над розробкою ШІ на користь правління передбачуваних експертів. Ми не будемо підтримувати цю точку зору, і це не місце, щоб захищати наше припущення про політичну легітимність, яка вимагає мінімуму демократії. Це означає, що він сумісний з обліковими записами, які вимагають виконання додаткових умов, наприклад щодо ефективності та результативності, справедливості розподілу тощо.

Я хочу сказати що, у контексті політична легітимність глобального управління штучним інтелектом потребує адаптації до традиційних концепцій політичної влади, які б мали бути розроблені для внутрішніх державних структур. Загалом глобальна політична легітимність відрізняється від середини тим, що жодна міжнародна інституція не має виключного права на примусове управління, як це в основному трапляється в національних державах. Замість

цього, глобальне управління, особливо в сфері штучного інтелекту, має спиратися на погодження правил і норм, які морально виправдовують політичні дії на міжнародному рівні. Це підкреслює необхідність врахування специфіки глобальної політики, нових акторів і форм правління, що виникають у сучасному світі.

Компанії повинні передбачити формулювання свого підходу до штучного інтелекту в загальній заяві або наборі принципів і повинні включити відповідальний штучний інтелект в існуючі політики, такі як їх Кодекс поведінки, інформаційна безпека, етика даних, конфіденційність даних і політика оцінки постачальників.

Компанії повинні впроваджувати штучний інтелект таким чином, щоб зберегти довіру до компанії та запобігти, наскільки це можливо, економічній, людській, соціальній та екологічній шкоді. Компанії повинні впроваджувати процедури управління штучним інтелектом і належної перевірки, пропорційні потенційним наслідкам їхньої діяльності зі штучним інтелектом. Компанії, які розробляють і навчають ШІ, стикаються з певними ризиками, пов'язаними з тими, хто використовує сторонні рішення ШІ, і несуть відповідальність за те, щоб їх системне програмування сприяло безпечним і етичним результатам.

Необхідно створювати прозорі механізми управління ШІ, які б мінімізували ризики для суспільства, економіки та довкілля. Сенс полягає в тому, що компанії мають старатися робити відповідальне інтегрування штучного інтелекту у свої внутрішні процеси та процедури, щоб таким чином забезпечити етичне, безпечне та стійке впровадження цих технологій. Ці компанії повинні брати на себе відповідальність за те, щоб штучний інтелект був розроблений і навчений таким чином, щоб забезпечувати надійні та етичні результати при взаємодії з іншими системами та користувачами.

Вплив штучного інтелекту на робочу силу є складною темою, яка постійно розвивається: штучний інтелект викликає серйозні занепокоєння щодо переміщення з роботи, змін у робочих ролях і потреби в нових навичках. Хоча дослідження показують, що штучний інтелект може піддавати автоматизації

мільйони штатних робочих місць, дослідження показало, що менше ніж кожен третій генеральний директор оцінив потенційний вплив генеративного штучного інтелекту (Gen AI) на свою робочу силу. Gen AI відноситься до моделей глибокого навчання, які можуть генерувати високоякісний текст, зображення та інший вміст на основі даних, на яких їх навчали. Усвідомлення потенційного суспільного впливу масової автоматизації та розуміння впливу використання ШІ компанією на її робочу силу є критично важливим і має обговорюватися на рівні правління. Компанії повинні розглянути можливість підвищення кваліфікації або перекваліфікації, щоб задовольнити зростаючі потреби в талантах.

Тут можна закінчити, що впливовість штучного інтелекту на робочу силу є значним і вимагає надзвичайно серйозної уваги із сторони керівництва компаній. Штучний інтелект може автоматизувати (замінити) мільйони робочих місць, тим сам зробити так , що прийдеться перекваліфіковувати та зайнятися підвищенням кваліфікації робітників. Багато керівників ще не зовсім усвідомлюють величину потенційного або ймовірного впливу генеративного ШІ на весь робочий клас. Адже генеративний ШІ спроможний створювати складний контент, його вплив на затребуваність повинен бути обговорений на стратегічному рівні, щоб забезпечити підготовку кадрів до змін на ринку праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/mopp-2020-0046/html>
2. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/sd.2773>
3. https://watermark.silverchair.com/viad040.pdf?token=AQECANHi208BE49Ooan9kkhW_Ercy7Dm3ZL_9Cf3qfKAc485ysgAAA08wggNLBgkqhkiG9w0BBwagggM8MII DOAIBADCCAzEGCSqGS Ib3DQEHATAeBglghkgBZQMEAS4wEQQMMI lkpG05m6qRdmv8AgEQgIIDApujGW8GkhUk4cm8FK2ErwIdwBMKdC WsEUwHJ0ICT7EoMHIjTJPhr939LquMPUXphEFZ2i89cMxmDhXB2f_yIsyPNzN qtlG1AFouuzx1joJ08HVJT1KoBPq30ORwrKuWkE6EqbTjDncZjlTaOW4fSWY8vn zZaNj-ga09bh7ByMSA-c9pda8yOvAomLfwjm-8qWF810tQ5ZXvGvwdgXYQ6Z21

JHih8h3Nfodwq-nReitzBppnqAKXh5PGO2OviBY7RW68LbaKUm-BNdC2IwzvT
6GE6Dq9A-NrLtqcOKorMxkA9WnDupN1X9K6AVWcjzTf-ssyq-mf1TccQ9dvToc
NdEB1E32gSVZT36abVq_REGDOqxdn8pDiYDv-GkWseSw0JuDT-YUg3urs0RDk
5Yt52RM_VbDAFSmRmXGejqOMqCmYXnH00OmvJ4xaABYD0bHU8PndeDtGb
SMaiKVcGVoeSPIcRNMOr8ghpi7bZU2R7n2NUMZbcP07SGvxaKo4q_m3GB28Q
dhgouX0Iudu7Dd5xVde4Wo97S5YBiCbVYq1xZGQqZa3SQH05x2RXa3GOydmB_
zZMY6Re71lqnXh9sWHTpJZHAMB0CZrxfeD-qUewVJ_2WiggVj--8oGaNngPLio8
84kFYLZC1xXMZKzIP7SRPxcCCVAbYq8cnRAaOiSivymwaCuiHeUdsoeF-Fk63
BAoQQGdLa2jsqoM-A8WimFHwMv0suYipvhWthGd1TuhiZWE4dxGDeYDKtd
XfCohwfmidVnTDwuWu8bhQmgWvhR2qIQs1VwEW5cFhZVTE2_U97hmCkOQk
aa_GOZcS8daxPX8n11-qsCCQwMEBQtW87RjqBQFjrpbzMEMTbF-ttZakkzjILG
SgAWY7RVo2miotJREArVRhso7G9fytpu-gjSBDPNrDYeCiL_RIBI-JG0aWGYn3
NKMEZPPgPmCJnMVEa2raoqMaonb6zyqXklwXexWycZeRJs7o-hKX3H2x3eIFfrr
Qp8HgVHA05e7sKpXlirCLL

4. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00323217221126665#bibr53-00323217221126665>

5. <https://corpgov.law.harvard.edu/2024/03/21/artificial-intelligence-an-engagement-guide/>

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 81'25:629.7

COMPARATIVE ANALYSIS OF FORMULAIC LANGUAGE TRANSLATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN AEROSPACE TEXTS

Bondarieva Anastasiia

Student

National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"

Kharkiv, Ukraine

Abstract: This article presents a comparative analysis of the translation of formulaic language in English and Ukrainian aerospace texts. Particular attention is given to the stylistic differences between the two languages: English technical texts frequently use idiomatic expressions to simplify complex information, while Ukrainian texts tend to maintain a more formal style. The paper explores key translation challenges, driven by cultural and linguistic differences, and offers translation transformations aimed at preserving both meaning and stylistic integrity. Examples of formulaic language and their possible translations are provided.

Keywords: idiomatic expressions, formulaic language, translation, aerospace texts, technical texts, English, Ukrainian, stylistic differences, translation strategies.

Formulaic language is an essential feature of both technical and general language texts, though its use and stylistic function differ across languages. In English, especially within the aerospace sector, idioms are often employed to explain complex technical concepts in a more accessible way. However, Ukrainian texts, particularly technical ones, tend to favor a formal tone, making the translation of English idiomatic expressions into Ukrainian challenging. This paper explores the translation of idioms from English into Ukrainian in aerospace texts, focusing on the

stylistic differences and difficulties encountered during translation.

English technical texts frequently employ formulaic language to provide clarity or make technical content more relatable. For instance, in aerospace, expressions such as "push the envelope," meaning to "challenge boundaries" or "take risks," are commonly used. Translating this into Ukrainian often requires a stylistic shift. Instead of a literal translation, which may not convey the intended meaning, an adaptation like "розширювати межі можливого" is more suitable for the target audience, given the formality of Ukrainian technical writing [1, p. 46].

Example:

- *Original:* "The new propulsion technology is pushing the envelope in aerospace engineering [2]."
- *Translation:* "Нова технологія двигунів розширює межі можливого в аерокосмічній інженерії."

Ukrainian technical texts tend to be more formal and avoid the frequent use of formulaic language seen in English texts [3, p. 87]. For instance, an expression like "it's not rocket science," which is commonly found in English technical writing, lacks a direct equivalent in Ukrainian. It can be adapted as "це не так складно," preserving the meaning but losing the original idiomatic nuance and its connection to aerospace terminology.

Example:

- *Original:* "Building this satellite is difficult, but it's not rocket science [2]."
- *Translation:* "Побудова цього супутника є складною, але не такою вже й неймовірною."

Idioms that incorporate technical terms pose a unique challenge in translation. For example, "to launch a project" can be translated as "запустити проєкт." However, in aerospace contexts, the term "launch" has a stronger association with spacecraft, and this nuance must be considered during translation [4, p. 124].

Example:

- *Original:* "The company launched a new project aimed at improving

satellite communication [2]."

- *Translation:* "Компанія запустила новий проект, спрямований на покращення супутникового зв'язку."

English aerospace texts often blend scientific rigor with more journalistic or public-facing writing styles. For example, phrases like "plug and play" are used to describe the simplicity of technology. In Ukrainian, this idiom is often calqued as "підключай і працюй," although a more formal alternative might be required, given the overall tone of Ukrainian technical texts [3, p. 47].

Example:

- *Original:* "The industry won't see the advent of a single 'plug and play' electric engine [2]."
- *Translation:* "Індустрія не побачить появи єдиного електродвигуна за принципом 'підключай і працюй.'"

English aerospace texts frequently use idioms to simplify technical information, while Ukrainian texts prefer a more formal and structured style. This contrast affects translation choices, where it may be more appropriate to use explanatory translations rather than calques, or to replace idioms with more neutral expressions [5, p. 100].

Example:

- *Original:* "We're reaching for the stars with this new technology [2]."
- *Translation:* "Ми прагнемо досягти зірок з цією новою технологією."

The translation of formulaic language in aerospace texts requires careful attention to the stylistic norms of both languages. English technical writing tends to use idioms more frequently, making their adaptation into the more formal Ukrainian language a challenge. Translators must carefully select strategies such as modulation or lexical substitution to preserve meaning while ensuring stylistic consistency with the target language.

REFERENCES

1. Baran, O. M. (2010). Peculiarities of translating idiomatic expressions in scientific and technical texts. *Bulletin of Kyiv National Linguistic University*, 22(1),

45-52.

2. Aviation Week & Space Technology. URL: <https://aviationweek.com/AWST>
3. Vakulenko, M. O. (2012). English-Ukrainian Dictionary of Scientific and Technical Terms. Kyiv: Naukova Dumka.
4. Halchynska, O. V. (2016). Modern Approaches to the Translation of Idiomatic Expressions. *Philological Sciences*, 23(2), 123-128.
5. Kozak, L. I. (2019). Linguocultural Aspects of Idiomatic Expression Translation in Scientific Texts. *Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy,"* 16, 97-101.

COMBINATORICS AND ITS CONCEPTS

Lebedeva Olena Dicterivna

Senior Lecturer

National University "Odessa Polytechnic"

Odessa, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the detailed consideration of one of the most complicated and perspective aspects of linguistics – combinatorics, explanation of contradictions which occur in the course of incorrect use of terminology especially in very complex issues of the language.

Keywords: valence, experimental research, literature, syntactical unit, selectivity.

The increase in the volume of research in the field of combinatorics is due not only to the interest in it on the part of linguists, but also to the methodological nature of requirements that have appeared long ago in applied linguistics. This concerns, first of all, such aspects as the content of lexicographic resources used in training process, the reorientation to the method of introducing not individual words, as was the case in the recent past, but phrases or constructions (word combinations), which is considered more productive in teaching oral and written speech. This is confirmed by the latest works in the field of combinatorics, which represent not only scientific research devoted to the analysis of this phenomenon in language and speech [1], but also the development of new types of educational dictionaries, the units of which, unlike the traditional dictionaries, are phrases.

However, any experimental studies of specific linguistic facts and the results obtained must be based on a reliable theoretical basis, which facilitates understanding of the real linguistic material. Especially if this concerns such a complex area of linguistics as combinatorics. In this regard, consideration of various approaches to the study of combinatorics, and on this basis – the formation of a logical justification for

using one of them in the research process, can be considered as relevant and timely.

So the purpose of the article is to consider, clarify and define the concepts of “combinatorics”, “valence”, “compatibility” and to explain different types of combinatorics.

Combinatorics, i.e. the combination of linguistic elements, originated in linguistics in the 1950s based on the study of the syntactic potential of the verb, when L. Tenier, within the framework of his grammar of dependencies, began to found the process of structural analysis of a sentence on the ability of the verb to accept and retain a certain number of “actants”. L. Tenier compares this ability of the verb with the well-known property of an atom in chemistry and calls it valence [2]. Thus, the concept of valence and the corresponding term appeared in linguistics.

The analysis of the literature on the history of the issue showed that already with the emergence of the concept of valence itself, several approaches to the study of this linguistic phenomenon were defined.

Initially, L. Tenier, and then a number of other German linguists considered valence exclusively as the property of a particular part of speech to have “participants”, i.e. they focused exclusively on functional-semantic features [2; 3]. However, J. Erben, guided by the principle of semantic obligation of dependent members, identifies the main structural models of a simple sentence in the German language, and no longer limits the scope of valence connections with immediately adjacent syntactic units, but extends it to almost all components of a sentence [4].

In the course of trying to clarify the concept of valence the researchers also paid attention to its qualitative characteristics, since each part of speech has the property of selectivity in relation to the elements dependent on it and is combined in accordance with this property not with any members of the sentence, but with those that fall within the sphere of its influence.

G. Helbig realized this attempt to take into account the selective valence properties of parts of speech when compiling the “Dictionary of Valence and Distribution of German Verbs,” which provides a brief qualitative description of the obligatory verb connections [5]. Thus, the theoretical concept of syntactic valence

found an outlet in practice when using the phenomenon of valence for the needs of lexicography and language teaching.

However, the concept of valence, which is presented by L. Tenier and German grammarians, is characterized by the most general meaning, not intertwined with the concept of “combinability”, although differences in approaches to this issue are evident.

Nevertheless a number of questions remained unresolved. These include the question of the volume of the environment of a particular part of speech in a sentence, determined by valence. This raises the problem of identifying those units within which valence is manifested, i.e. could such a unit be a grammatical connection, a phrase, or should it be a whole sentence.

Closely related to this problem is the question of constructing a valence model, for which it is necessary to know which words can be included in it and which should be omitted, i.e. we are talking about mandatory and optional elements of the valence model. The above interpretations of valence do not provide an answer to the question of the features of a particular part of speech, according to which its valence model is considered. It also remained unclear whether it is necessary to include such a characteristic as grammatical and lexical-semantic meaning in the number of features that determine valence, or whether data on the syntactic properties of a part of speech are sufficient.

From all of the above it follows that the problem of combinatorics, or, according to the terminology of French and German linguists – valence, needs to be developed from the standpoint of dichotomy, i.e. the distinction between language and speech.

This position defines a new approach to the study of combinatorics of linguistic units. It allows researchers to single out the linguistic and speech aspects of combinatorics and describe them separately, which contributes to a more in-depth understanding of the interaction of the indicated aspects of combinatorics, existing in unity.

BIBLIOGRAPHY

1. Petrosjan I. V. Otrazhenie sochetaemosti v uchebnyh slovarjah sovremennogo anglijskogo jazyka razlichnyh tipov: diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 Germanskije jazyki [tekst]. Ivanovo, 2003. 20 p.
2. Tesniere L. Ele, ents de syntaxe structurale. Paris : Fref. de Jean Fourauet, 1959. 670 c.
3. Weisgerber L. Von den Kräften der deutschen Sprache. Die sprachliche Gestaltung der Welt. Dusseldorf, 1962. 431 S.
4. Erben J. Abriss der deutschen Grammatik. Berlin: Akad. Verl., 1958. 208 S.
5. Helbig G. Untersuchungen zur Valenz und Distribution deutscher Verben. Deutch als Fremdsprache. Leipzig: Herausgeber Herder-Instutite, 1966. S.I – II. № 3.

THE USE OF PROVERBS IN TEACHING ENGLISH

Syrko Iryna,

Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ukraine, Drohobych

Abstract. The article deals with the advantages of using proverbs in language teaching. It has been pointed out that proverbs are especially useful, as they are readily available corpus of idiomatic texts which appeal to people`s imagination. It has been outlined that proverbs are retained with comparatively little effort, and their content has intrinsic value. It has also been shown that in actual contacts with native speakers, they can provide an entree and are highly successful in relating to those peoples who esteem them.

Key words: proverbs, language teaching, linguistic competence, cultural orientation, instructional material.

A major trend in all phases of language training today is toward the integration of linguistic training with cultural orientation. This is true of university instruction, where the ideal language course is considered by many to be an introduction to a foreign culture through the acquisition of a linguistic competence, as well as in elementary schools, where possibly the most important objective of language training is «dispelling in the youngster a fear or suspicion of the foreign, the unfamiliar and the unknown, introducing him to a foreign people and their culture» [3, p. 21]. A device which is remarkably successful in combining contextual orientation with linguistic training in the teaching of colloquial English is the use of proverbs.

Proverbs seem to be well-established in most, if not all, of the major cultures of the world. There is readily available in many libraries a considerable number of works on proverbs, ranging from studies on individual proverbs to relatively complete collections of sayings found in particular languages [1; 2; 3; 5]. These

provide an excellent source of ready-made linguistic texts for use in classroom instruction. Further, as their correct usage requires some explanation of cultural differences, they guarantee a certain amount of contextual orientation for the learner.

As to the English proverb, the best that can be said is that very little linguistically sound material have appeared specifically aimed at using it as a device in the teaching of the foreign language. There can be no doubt that there is a need for such specialized materials.

The purpose of the following article is to give the reader a tool to understanding the significance of proverbs in the orbs of speaking culture and their usefulness as instructional material. Although, the observations made in this paper refer most directly to colloquial English, still, they are merely specific applications of general principles which should be applicable to most language learning situations.

The English-speaking peoples have a tremendous store of proverbs; what is more, they are extremely fond of them, and proverbs have a definite place in their daily life. They often have poetic or other literary value, or they may sum up the wisdom and philosophy of the people. They can be mordant or humorous, but they are always expressive and effective. Accordingly, researchers in the field have found that proverbs «provide an excellent entree into a new community» [1, p. 196]. If the newcomer has taken the trouble to learn their values before visiting them, the local people will welcome him more readily. Knowledge of their proverbs shows interest in them, and ties the outsider to them and their traditions. In a social situation, a proverb will often «break the ice» – when one person leads off with a proverb, others usually follow in rapid succession. Often people refer to proverbs by only saying half of them leaving the rest for the listener to ‘fill in’ *They live cat-and-dog life. But today’s squabble was **the last drop...** (**The last drop makes the cup run over**); – *My stomach... I have colic pains in it again. – No wonder. You’ve drunk out all the ginger ale at the party. **Drink with measure...** (**Eat at pleasure, drink with measure**).**

Proverbs often have literary value and are associated with wisdom or even religion. Without going into the psychology of language, it does seem that behavior can be influenced to a certain degree by appealing to stereotyped traditions or beliefs.

Certain prestige accrues to those who have mastered such proverbs as *Hell is paved with good intentions; To put off till Doomsday; To out-Herod Herod; To cross the Rubicon.*

Speeches and other formal styles of expression are often embellished with proverbs and maxims. Many of them in common use are in Old English, a language quite different from a colloquial one: *Give every man thine ear, but few thy voice; Never cast dirt into that fountain of which thou hast sometime drunk; Measure thy cloth ten times, thou canst cut it but once.* In this connection, proverbs can give an impression of fluency to a foreigner's speech. Since a proverb is concentrated in meaning, it is equivalent to several sentences or paragraphs of grammatically and stylistically perfect English.

As proverbs cover all phases of culture, they are often a convenient didactic device. An English lawyer explaining local legal structure to a foreigner would regularly illustrate points of law with proverbs, so that his explanations were always clear: *A fault confessed is half redressed.* In explaining that the English Constitution gives the courts the power to pass sentences but does not give them the power to enforce their sentences, the lawyer will surely sum up the situation with the sayings: *The tongue is free but the hand is tied; Many wish but few will.*

There are many proverbs on weather and agriculture in common use. But foreigners may have trouble with the multiplicity of calendars in use, until they learned a number of common sayings which help them keep calendaric dates in order. People can often use proverbs to explain right and wrong to their friends. Some of the etiquette sayings are: *Laughter without cause is from insufficiency of upbringing; The rope of lying is short; Liars have need of good memories; He laughs best who laughs last; First think, then speak; Familiarity breeds contempt.*

Proverbs can be a clue to attitudes. The people would usually not register their emotions on their faces. They would, however, often express their inner feelings by proverbs, as *He has gray hair and he's still shameful [in conduct]; Jack of all trades and master of none; A honey tongue, a heart of gall* to show disapproval of a person's behavior. Perhaps a word of caution should be inserted here: proverbs are

not descriptions of actual behavior, but are idealizations of how a people would like their behavior to be. While proverbs may be used to illustrate points in the description of the structure of a particular society, merely a collection of proverbs alone is not sufficient basis for an accurate characterization of a given community. In the case of a language which shows a great deal of dialectal variations, proverbs, which tend to be current over large speech areas, provide a series of controlled texts for isolating the phonemic, lexical, and morphological contrasts between dialects with little effort.

Thus, proverbs can be useful in establishing rapport with a group, relating to or influencing them, and may be quite efficacious for didactic purposes. They are a valuable aid in the classroom as well. They are useful in the teaching and learning of pronunciation, vocabulary, and grammar.

In order to master the pronunciation of a foreign language, it is essential to be able to hear and reproduce the phonemic contrasts of that language. One is much more likely to encounter a contrast in a phrase than in a word cited out of context. For example: *To know everything is to know nothing; To cut one's throat with a feather; Wealth is nothing without health; To go through thick and thin; To have a finger in the pie; The proof of the pudding is in the eating; To have art and part in something; The early bird catches the worm; No sweet without some sweat* etc.

Some Ukrainian-speaking students find that the more difficult consonants in English are controlled more easily in proverbs. Furthermore, juncture phenomena, elisions, special intonational patterns, etc., may be more easily practiced and retained in such formulaic or semi-formulaic phrases. This phenomenon strikes the student as soon as he hears words pronounced in phrases or larger utterances; if he learns the proverb correctly he will be that much closer to making this regular process of English a part of his new set of speech habits.

It is even more important in the case of vocabulary items to learn words in context. A word in isolation is a dead word. It comes to life when it occurs in a sentence. There are hundreds of words for which patterns must be learnt. *Take* is a short and easy-looking verb but if you look up *take* in the dictionary you will find that it has several meanings, that it is used in several sentence patterns, that it

combines with adverbs and prepositions in meanings far removed from the simple usage of *Take my book*. These phrasal verbs *to take aback/ after/ away/ down/ for/ over* etc. need illustrative phrases or sentences to show their meaning. Proverbs are one special type of text that is easily available to teacher and learner: *Take to something like a duck to water; Weight and measure take away strife* and so on. A proverb *As thin as a rake* is the following illustration to analyse. The Dictionaries of Current English give such explanations for the English word *rake*: 1) long-handled tool with prongs used for drawing together straw, dead leaves, etc., 2) immoral man. How is the foreigner to choose the word with the proper connotation in order to avoid being misunderstood or even offending his audience? One effective way to face this problem is to learn not only words but phrases, sayings, proverbs. Learning these nuances of meaning will help the student acquire a 'feeling' for the language.

As for motivation, a proverb which cleverly makes its point, like the proverb *The donkey in the eyes of his mother is a gazelle* is more challenging and easier to fix in one's memory than such meaningless sentences as *Ahmad has six cows* or *Juan saw the brown bear* with which so many learners are plagued in the early stages of language study. When it comes to morphology and syntax, it is easier to remember a proverb than a grammatical rule. By using the usual substitution techniques with the proverb as the frame, proverbs can play a vital role in the oral method of language instruction. Illustrations of the following proverbs can be used to drill the imperative forms of the verbs: *After dinner sit a while, after supper walk a mile; Be slow to promise and quick to perform; First think, then speak; Look before you leap*. The teacher calls on the individual students of the class in turn, requiring them to modify the entire sentence according to the model supplied. The drills can be carried a step further to practice the present tense forms: *He dances well to whom fortune pipes; He gives twice who gives quickly; He laughs best who laughs last*; past and future tense forms: *He that never climbed, never fell; He who pleased everybody died before he was born; He that will steal an egg will steal an ox*. The use of pronouns obviates the cumbersome use of terms as 'second person masculine singular' and further facilitates the conducting of the drills entirely in

English. In a similar way using the proverbs we can also drill sequence of tenses: *If you run after two hares, you will catch neither; When the cat is away, the mice will play*; infinitives: *To cast pearls before the swine; To carry coals to Newcastle; To be born with a silver spoon in one's mouth*; possessive case of the nouns: *One man's meat is another man's poison; The cobbler's wife is the worst shod; To keep one's head over the water*; contracted forms: *All's well that ends well; Don't halloo till you are out of the wood; None so deaf as those who won't hear*; degrees of comparison: *The more haste, the less speed; The least said, the soonest mended; The nearer the bone, the sweeter the flesh* and many other grammatical phenomena.

The pattern practice technique suggested here can be developed in many ways, and is widely accepted today as an effective drill technique. The advantages in language learning listed above are not the exclusive property of proverbs, but are to be had whenever phrases and texts larger than single words are the basic units of instruction. Proverbs are especially useful, however, because they are a readily available corpus of idiomatic texts which appeal to the imagination, are retained with comparatively little effort, and whose content has intrinsic value. It has also been shown that in actual contacts with native speakers, they can provide an entree and are highly successful in relating to those peoples who esteem them. After all, as the English people say, *the proverb has never told a lie*.

REFERENCE LITERATURE

1. Archer, Taylor, An Introductory Bibliography for the Study of Proverbs. – Modern Philology. – Vol. 30, No.2. 1994. – Pp. 195-210.
2. Charles C. Fries, Teaching and Learning English as a Foreign Language. – The University of Michigan Press, 1998. – 160 p.
3. Ferrel, Jim Critical Bibliography of English Proverb. – Rinehart & Company, New York. – 125 p.
4. Oxford Dictionary of Proverbs (Oxford Quick Reference). – Oxford University Press, 2015. – 760 p.
5. White, Richard A Review of Proverb Literature. – Durham, 2001. – 200 p.

PHONETIC PECULIARITIES OF STYLE

Volkova Liudmyla,
Ph.D., Associate Professor
Panko Inna,
Student
State Tax University

The study of phonetic peculiarities of style is a vital aspect of linguistics, highlighting how pronunciation and sound patterns contribute to the overall effectiveness of communication. Phonostylistics, a field that examines the relationship between phonetics and style, focuses on how various speech elements like intonation, rhythm, and stress change depending on context, speaker, and purpose. Understanding these phonetic variations is essential in analyzing different speech genres, such as formal presentations, casual conversations, or literary works, as they play a key role in conveying tone, emotion, and meaning. This paper explores the core phonetic features that shape stylistic differences in language use and their implications in real-world communication.

1. Intonation and Rhythm as Stylistic Markers

Intonation refers to the variation in pitch during speech, which is essential in conveying different meanings and emotions. In formal speech, intonation tends to be more controlled and measured, often rising and falling in a predictable pattern, which helps convey authority and clarity.

Rhythm is the flow and timing of speech, shaped by the alternation of stressed and unstressed syllables. Formal styles, such as public speaking or academic lectures, often feature a slower, more deliberate rhythm, allowing for emphasis on key points. In contrast, conversational styles tend to have a faster rhythm, with more spontaneous and natural flow, reflecting informality and ease.

2. Stress Patterns

Word stress and sentence stress are vital in emphasizing certain words or

phrases, highlighting their importance within the context. In formal language, key terms, especially in academic or technical discourse, are often stressed to ensure clarity and focus. For instance, in a business presentation, product names or figures are likely to be stressed.

In more casual speech, stress can be more varied and is often influenced by emotional engagement. For example, stress can be placed on words that convey excitement, surprise, or frustration, depending on the speaker's emotional state.

3. Speech Tempo

Speech tempo (speed of delivery) varies significantly depending on the style. In formal contexts, such as political speeches or legal proceedings, a slower tempo is usually adopted to ensure clarity and allow the audience to absorb complex information.

On the other hand, informal speech tends to be faster, especially in everyday conversations. Rapid speech can signal familiarity, urgency, or excitement but may sacrifice some degree of clarity, which is acceptable in casual contexts.

4. Voice Modulation and Timbre

Voice modulation refers to changes in pitch, volume, and tone during speech, and it plays a significant role in expressing different stylistic registers. In formal speech, modulation tends to be moderate and controlled, maintaining a steady tone that suggests professionalism and authority.

Timbre, or the quality of the voice, also shifts with style. A smooth, even timbre is often preferred in professional or formal settings, whereas informal or emotional speech may feature a wider variety of vocal qualities, such as a breathy or excited tone.

5. Phonetic Reductions

In informal speech, phonetic reductions (the shortening or merging of sounds) are common. For example, contractions such as “I’m” for “I am” or “gonna” for “going to” are typical in casual conversations.

In contrast, formal styles tend to avoid such reductions, favoring full pronunciation to ensure clarity and professionalism. For example, in an academic

presentation, a speaker is more likely to say “I am going to” rather than “I’m gonna.”

6. Sound Combinations and Allophones

In phonetics, allophones are the slight variations of a single phoneme that occur in different contexts. Different styles of speech may involve different uses of allophones. For instance, in a formal setting, careful articulation is more likely, leading to the use of allophones that are clearer and more distinct.

Informal speech, especially in rapid conversation, often features more relaxed articulation, where certain sound combinations may blend or become less distinct.

7. Tone and Emotional Expressiveness

Tone varies significantly between formal and informal styles. In formal speech, tone tends to be more neutral, aiming to convey information objectively without unnecessary emotional color. For example, in a news broadcast or a business presentation, the tone is generally calm and steady.

In contrast, informal speech is rich in emotional expressiveness, with a wide range of tones reflecting excitement, curiosity, anger, or joy. This expressiveness can be seen in personal conversations, storytelling, or persuasive speech.

8. Elision and Assimilation

Elision (the omission of certain sounds) and assimilation (the blending of sounds) are common in informal speech. For example, in quick speech, "going to" may be pronounced as "gonna," or "did you" might become "d'ya."

These phonetic features are typically avoided in formal speech, where clarity and precision are prioritized. Formal speakers make a conscious effort to pronounce words fully and distinctly to maintain professionalism and ensure understanding.

9. Use of Pauses

Pauses are an important phonetic feature that serve different purposes depending on the style of speech. In formal discourse, pauses are often strategically placed to emphasize important points, allow the audience to reflect, or create a sense of authority and control.

In casual conversation, pauses may be less deliberate and can occur naturally as part of the thought process. These pauses tend to be shorter and less structured,

reflecting the spontaneity of informal speech.

10. Formality and Register

The level of formality in speech influences phonetic choices. In highly formal settings, such as academic conferences, phonetic precision is essential, and speakers often adopt a more standardized pronunciation.

In less formal settings, regional accents, colloquial pronunciations, and personal speech habits are more prevalent, reflecting a more relaxed approach to phonetics and a closer connection to the speaker's identity or social group.

These phonetic peculiarities help distinguish different styles of speech, allowing speakers to adapt their communication to various contexts, from formal presentations to casual conversations, and contribute to the richness and variety of language.

LITERATURE:

1. Паращук В.Ю. Теоретична фонетика англійської мови: Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. – В.Ю. Паращук Тема “Ukrainian Accent of English” написана В.Ю. Кочубей. – Вінниця, НОВА КНИГА, 2009. – 240с.

2. The Cambridge Encyclopaedia of the English Language / David Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – 489p.

3. Celce-Murcia M., Brinton D., Goodwin J. Teaching Pronunciation: A Reference for Teachers of English to Speakers of Other Languages. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 428p.

**PECULIARITIES OF USING AND TRANSLATION OF IDIOMS IN
BUSINESS ENGLISH DISCOURSE**

Zahorulko Tetiana Serhiivna

English teacher
communal institution

"Mariupol Secondary School of Grades I-III No. 10
of the Mariupol City Council of the Donetsk Region"

Annotation: One of the most challenging issues in the realm of translation is translating idioms. The study reviews the main problems encountered when dealing with the translation of business idioms and the extent to which idiomaticity is retained, distorted or lost.

Key words: Idioms, business communication, linguistic aspect.

Business communication is one of the areas of communication used for skilled communication in a business environment represented by a number of economic situations and the mental manifestation of these situations in the form of knowledge of specific content. There are the following features of the functional load of business English: telephone conversations with discussion of business specifics, business correspondence, business media, business meetings, business conversation techniques, contracts, etc.

Business English and general English have much more in common when it comes to idioms, expressions and phrases. The written language of business communication is not full of idiomatic expressions, while oral business communication allows the use of idioms not only to convey the necessary information, but also to create an atmosphere of real communication. The correct use of idioms immerses the interlocutor in the atmosphere of English life in general and business in particular, and helps to establish a more informal contact between partners.[1]

An idiom is a stable expression peculiar to a language, which, regardless of the meaning of the words in it, conveys a single concept and is mostly not translated literally into other languages (formulaic language).[2] In order to translate an idiomatic expression correctly, you need to completely depart from the structure of the sentence and its lexical design, fully understand the idea that is hidden in this sentence and express it in the most competent literary form close to the original.

The world of business has its own phraseology and even jargon, and many idioms are often used by business people both in business and non-business environments. For this reason, idioms are not tied to any limited or specific sphere of life or culture in English-speaking countries.

Investing effort into learning business English terms helps you negotiate with clients, hold presentations, give constructive feedback, and effectively share your ideas through written communication.

Good language knowledge helps you:

- Participate in networking events
- Build professional relationships key to your career progression
- Ensure that nobody gets lost in translation
- Minimize the risk of conflict situations due to misunderstandings
- Make informed decisions
- Stay on top of the industry news by following the key publications [3]

Among the aspects that play an important role in the translation of phraseological units, B. T. Kasharokov singled out linguistic, cognitive, situational and pragmatic.

The linguistic aspect is the translator's skills, knowledge of the foreign language and understanding of the basic concepts of the culture of the country from which the translation is performed.

The cognitive aspect included the translator's competence and awareness in the field of the material being translated and the ability to reproduce the text as clearly as possible.

The situational aspect is the ability of a specialist to understand the context of

the material to be translated and navigate it, sometimes even without the presence of key concepts.

The pragmatic aspect is based on the translator's subjective perception of the text. Phraseological combinations and idiomatic unities with a wide variety of connotations and potential for study are used in modern international communication.

Idiomatic expressions are a colloquial, informal style of language. Contrary to the belief that the language of business is dry, there are commonly used English idioms that make business speech more lively and expressive. These expressions are primarily heard in the business sphere, but they can also be perfectly used in social life. Examples of idioms according to their functional load.

Starting a business

Game plan - a strategy or plan for achieving success.

Get off to a flying start - to begin an activity very successfully.

Purpose and goals

Think big - to have ambitious goals and plans for the future

Take steps - to take a series of actions towards a specific objective.

Focusing attention

Keep one's eye on the ball - to give something one's full attention and not to lose focus.

Zero in on - to identify and concentrate on some target.

Disagreement and criticism

At cross purposes - to have a difference of opinions, wishes leading to confusion (to speak 'different languages', to have an opposite opinion, wishes that lead to misunderstanding).

Be like talking to a brick wall - to try to communicate with an irresponsible person.

Steps towards agreement, compromise

Be in line with - to be in conformity or agreement with (to agree with someone, to cooperate).

Build bridges - to improve relationships between people who are very different

or do not like each other.

For those who use English as a language of international diplomacy and business, the use of idioms and phrases is an important tool for persuasion and adding imagery to a statement. In today's business world, communication is complex and multilayered, so having basic communication skills in your native or foreign language is not enough to be a competent and competitive speaker and participant in debates, discussions or negotiations.

REFERENCE DOCUMENTATION

1. <https://engoo.com/blog/language-tips/whats-the-difference-between-business-english-and-regular-english/>
2. <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/90255/3588398.pdf?sequence>
3. <https://preply.com/en/blog/b2b-business-english-terms-phrases/>
4. <https://www.talaera.com/blog/business-english-idioms/>
5. <https://www.linkedin.com/pulse/idioms-business-english-michael-davies>

ЕСТЕТИЗАЦІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗАСОБАМИ TED TALKS НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Євтушик Діана Василівна

Студент,

Киричук Лариса Миколаївна

Науковий керівник, к.ф.н., доцент

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Анотація. У сучасному суспільстві важливість наукової інформації значно зросла, оскільки наукові досягнення формують траєкторію розвитку людства. Добре поінформоване суспільство має вирішальне значення для сприйняття наукового прогресу, розуміння світових механізмів, постійного оновлення знань і приведення способу життя у відповідність до тенденцій, що розвиваються. З глобалізацією та поширенням каналів комунікації популяризація науки еволюціонувала, адаптуючись до нових форм і платформ. Інтернет, зокрема, став перспективним шляхом для поширення наукових знань у всьому світі, хоча в Україні зусилля з популяризації науки були недостатніми через брак державної підтримки, спеціальних програм та наукової журналістики. Втім, серед громадськості зростає розуміння важливості популяризації науки, що спонукає до перших кроків у цьому напрямку.

Ключові слова. Виступи TED Talks, TED Talks, сторітелінг, комунікативні навички, нарративні техніки, уроки англійської мови, методи сторітелінгу.

Виступи TED отримали широке визнання завдяки своїй здатності захоплювати аудиторію та доносити складні ідеї за допомогою захоплюючої розповіді. TED Talks революціонізували спосіб донесення наукової інформації до широкої аудиторії. Зосередженість платформи на сторітелінгу та нарративних

техніках зробила складні наукові концепції доступними для широкого кола слухачів. На заняттях з англійської мови використання наративних технік, що застосовуються в TED Talks, може покращити комунікативні навички учнів, розширити словниковий запас та підвищити культурне розуміння.

Наративні техніки, що застосовуються в TED Talks і можуть бути використані ефективною комунікації на уроках англійської мови, узагальнено на рис. 1.

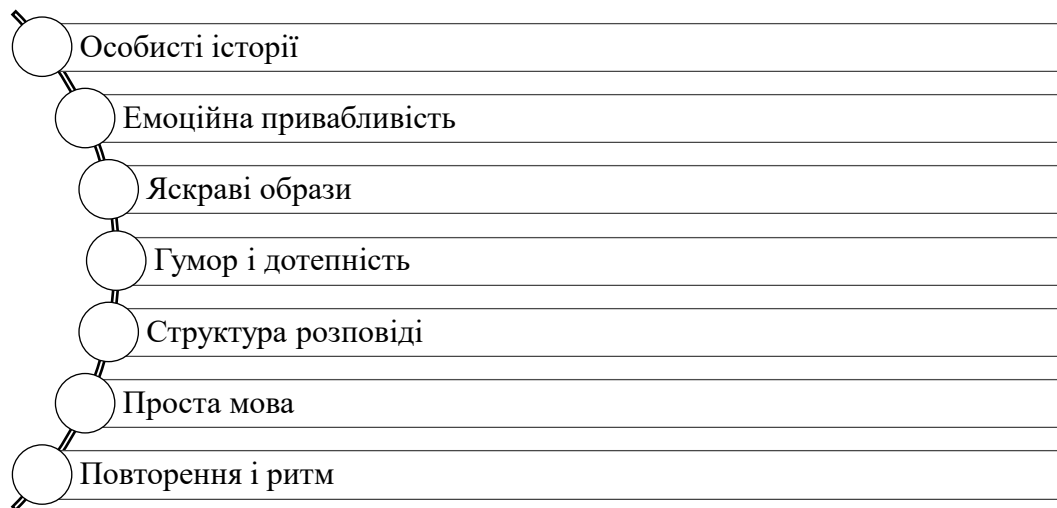

Рис. 1. Наративні техніки та методи сторітелінгу TED Talks

Джерело: побудовано автором за даними [3; 4; 5]

Особиста розповідь – це потужний інструмент для налагодження контакту з аудиторією та передачі повідомлення. Виступи TED часто починаються з особистої історії або анекдоту, який створює основу для решти презентації. Зазначений прийом допомагає встановити контакт з аудиторією і створює відчуття близькості та вразливості [3]. Прикладом є виступ Брене Браун «The Power of Vulnerability» («Сила вразливості»). Спікер починає виступ з особистої історії про свою боротьбу з соромом і вразливістю. Вона використовує гумор і самоприниження, щоб встановити зв'язок з аудиторією і підтвердити свої повноваження як професора-дослідника. Протягом виступу вона вплітає особисті анекдоти та тематичні дослідження, щоб проілюструвати свої висновки про важливість вразливості у людських стосунках.

Зазначений прийом допомагає привернути увагу аудиторії і робить

наукову інформацію, що подається, більш зрозумілою і такою, що запам'ятовується. На заняттях з англійської мови вчителі можуть заохочувати учнів ділитися власними історіями або досвідом, пов'язаними з науковою темою, що обговорюється, допомагаючи створити особистий зв'язок і роблячи предмет більш актуальним.

Емоційний зв'язок є критично важливим елементом сторітелінгу. Виступи TED часто спрямовані на те, щоб викликати сильні емоції в аудиторії - радість, смуток, гнів чи здивування. Спікери використовують такі техніки розповіді, як розвиток персонажів, повороти сюжету та чуттєві деталі, щоб створити емоційний зв'язок з аудиторією. Виступи TED часто включають емоційні елементи, такі як гумор, емпатія або надихаючі повідомлення, щоб викликати емоційний відгук у глядачів. Використовуючи емоції, спікери можуть ефективно донести своє повідомлення і залишити тривалий вплив на аудиторію [5]. Наприклад, виступ Чімаманди Нгозі Адічіє «We Should All Be Feminists» («Ми всі повинні бути феміністками» – це потужний заклик до дій за гендерну рівність. Вона починає із розповіді щодо власного досвіду зіштовхування із сексизмом та стереотипами, викликаючи в аудиторії почуття обурення й емпатії. Потім вона застосовує вигаданих персонажів та сценарії, аби продемонструвати абсурдність гендерних ролей та стереотипів, залучаючи аудиторію до власної аргументації.

Викладачі можуть додати безтурботності й гумору до власних занять із англійської мови, застосовуючи доречні жарти, анекдоти або каламбури, аби зняти стрес та створити позитивну навчальну атмосферу. Виступи TED нерідко мають структуру розповіді із чітким початком, серединою і кінцівкою. Спікери представляють проблему чи питання, досліджують різні перспективи чи рішення та закінчують виступ резолюцією чи закликом до дії. Така наративна дуга забезпечує послідовність та структуру презентації, допомагаючи слухачам слідкувати за потоком ідей. Викладачі можуть адаптувати дану стратегію на власних уроках англійської мови, структуруючи власні уроки навколо переконливого наративу, включно із науковою інформацією і концепціями в

історію, до того ж заохочуючи учнів до розробки своїх наративів на наукові теми [4].

Описова мова і яскраві образи застосовуються задля того, аби намалювати яскраву картину в свідомості слухачів, оживляючи концепції і поліпшуючи розуміння. Порівняння, метафори й аналогії виступають потужними інструментами для створення яскравих образів задля пояснення наукових понять і передачі складних ідей. На TED Talks нерідко застосовують літературні прийоми, аби порівняти абстрактні поняття із повсякденним досвідом чи предметами, роблячи їх доступнішими й такими, які легко запам'ятовуються. Порівнюючи абстрактні ідеї зі знайомими об'єктами чи досвідом, спікери роблять складні концепції більш відчутними та легшими для сприйняття. Викладачі можуть використовувати дану техніку на власних заняттях із англійської мови, застосовуючи аналогії і метафори задля пояснення наукових принципів, роблячи останні доступнішими для учнів [2, с. 211]. Прикладом виступає доповідь Кена Робінсона «Changing Education Paradigms» («Зміна освітніх парадигм»), яка кидає виклик традиційному мисленню про освіту та творчість. Оратор використовує низку порівнянь і метафор, щоб описати сучасний стан освіти, порівнюючи її з заводською виробничою лінією та тюремною системою. К. Робінсон також використовує яскраві образи, щоб намалювати картину більш ідеальної освітньої системи, де дітям дозволяється розквітати і досліджувати свої пристрасті.

Виступи TED часто завершуються цитатами, що запам'ятовуються, або тезами, які підсумовують основні моменти і залишають незабутнє враження на аудиторію. Вчителі можуть застосувати цю техніку на своїх заняттях з англійської мови, виділяючи основні наукові поняття, використовуючи влучні фрази чи слогани та надаючи учням конкретні висновки, які вони можуть застосувати в реальних життєвих ситуаціях [5].

TED Talks використовує просту мову для пояснення складних наукових понять. Спікери уникають жаргону і технічних термінів, обираючи натомість чітку і лаконічну мову, зрозумілу для різноманітної аудиторії. Вчителі можуть

застосувати цей підхід на своїх заняттях з англійської мови, використовуючи просту мову для пояснення наукових понять, щоб учні розуміли матеріал, не занурюючись у технічні деталі.

Повторення і ритм є важливими елементами сторітелінгу. На TED Talks часто використовують повторення, щоб донести до слухачів ключові ідеї та створити відчуття єдності впродовж усієї презентації. Спікери можуть повторювати певні фрази, ідеї або анекдоти кілька разів, варіюючи подачу і акценти, щоб створити відчуття ритму і потоку. Наприклад, у своїй промові Мартін Лютер Кінг-молодший «I have a dream» («У мене є мрія») повторює фразу «У мене є мрія» кілька разів протягом усієї промови, щоразу змінюючи її подачу та акценти. Він також використовує повторення, щоб перелічити несправедливості, з якими стикаються афроамериканці, вибудовуючи розвиток емоцій та нагальності.

Зображення та опис є важливими елементами сторітелінгу. TED Talks часто використовують візуальні засоби, такі як зображення, відео аудіо, анімацію та діаграми, щоб забезпечити динамічну та захоплюючу презентацію наукових концепцій. Візуальні засоби допомагають спростити складні ідеї та зробити їх легшими для сприйняття [3]. Прикладом може бути виступ Девіда Галло «Underwater Astonishments» («Підводні дива»), у якому спікер демонструє приголомшливі підводні кадри та фотографії. Д. Галло використовує описову мову, щоб намалювати картину краси і різноманітності океану, залучаючи аудиторію до світу, який він досліджує. Він також використовує образи, щоб передати подив і хвилювання відкриття, заражаючи аудиторію своїм ентузіазмом до морського світу.

Вчителі можуть використовувати мультимедійні презентації, відео та графіку для підтримки своїх уроків, поєднуючи текст, зображення, аудіо та відео, щоб створити цікаве та інтерактивне навчальне середовище, яке відповідає різним стилям навчання.

Talks часто включають інтерактивні елементи, такі як демонстрації, експерименти або участь аудиторії. Зазначені елементи зацікавлюють і

стимулюють аудиторію, сприяючи глибшому розумінню представленої наукової інформації. Вчителі можуть інтегрувати інтерактивні елементи у свої заняття з англійської мови, зокрема, такі як практичні вправи, групові дискусії або дебати задля того, щоб підвищити рівень залученості учнів і розуміння ними наукових концепцій.

Наративні техніки та методи сторітелінгу, що використовуються в TED Talks для можуть мати педагогічне застосування на уроках англійської мови у напрямках:

1) аналіз виступів TED знайомить учнів з автентичним використанням англійської мови, допомагаючи їм розширити свій словниковий запас, покращити сприйняття мови на слух і розуміння ідіоматичних виразів та розмовної лексики;

2) виступи TED дають уявлення про різноманітні культури, погляди та досвід, сприяючи розвитку міжкультурної компетентності та емпатії серед учнів. Досліджуючи теми з різних культурних контекстів, учні глибше розуміють глобальні проблеми та перспективи;

3) аналіз наративних технік, що використовуються у TED Talks, заохочує учнів критично мислити про те, як мова та розповідь формують сенс і впливають на сприйняття. Учні можуть оцінити ефективність різних технік у донесенні ідей та переконанні аудиторії;

4) перегляд та обговорення виступів TED на заняттях із англійської мови надає учням можливість практикувати навички усного мовлення, такі як вільне володіння мовою, вимова, інтонація та публічні виступи. Учні також можуть наслідувати техніку розповіді, яку використовують спікери TED, у своїх власних презентаціях та промовах [1; 2].

Таким чином, можемо узагальнити, що наративні техніки та методи розповіді, що використовуються на TED Talks, пропонують корисні інструменти для покращення комунікативних навичок, культурного розуміння та критичного мислення на заняттях із англійської мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарна М. Як дивитися TED talks із користю для англійської [Електронний ресурс] / М. Гарна // Project 12. – Режим доступу: <https://p12.com.ua/journal/view/yak-divitisyua-ted-talks-iz-koristyu-dlya-anglijskoi>
2. Нестеренко І. Б. Використання платформи ted talks для підвищення комунікативної компетентності студентів при вивченні іноземних мов [Електронний ресурс] / І. Б. Нестеренко // Психолого-педагогічні засади впровадження сучасних інформаційних технологій і методик навчання студентської молоді у закладах вищої освіти. – 2022. – №64. – С. 209–216. – Режим доступу: <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11028/20.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Anderson C. Storytelling is a powerful communication tool – here’s how to use it, from TED [Електронний ресурс] / С. Anderson. – TED. – Nov 11, 2019. – Режим доступу: <https://ideas.ted.com/storytelling-is-a-powerful-communication-tool-heres-how-to-use-it-from-ted/>
4. Schenker J. What are the most effective ways to use storytelling in TED-style talks? [Електронний ресурс] / J. Schenker // Linkedin. – 2024. – Режим доступу: <https://www.linkedin.com/advice/0/what-most-effective-ways-use-storytelling-ted-style>
5. Why do we tell stories? [Електронний ресурс] / TED. – 2024. – Режим доступу: https://www.ted.com/playlists/756/why_do_we_tell_stories

**ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ НІМЕЦЬКОГО ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ
ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНІ**

Кравченко Катерина Аркадіївна,
викладач кафедри професійної освіти та технологій
за профілями, факультет
інженерно-педагогічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, м. Умань, Україна

Анотація: Метою дослідження є аналіз німецького досвіду підготовки вчителів іноземних мов із використанням інформаційних технологій та розробка шляхів його екстраполяції в українську систему освіти. Дослідження проводилося шляхом огляду наукових праць, що стосуються використання інформаційних технологій у навчанні іноземних мов, і виявлення ключових викликів впровадження цього досвіду в Україні. У результаті дослідження виявлено основні переваги німецької моделі, а також проблеми, пов'язані з її адаптацією в українську освіту, зокрема недостатнє фінансування, низький рівень цифрової грамотності викладачів та відсутність єдиної державної стратегії. Значення результатів полягає у можливості вдосконалення підготовки вчителів іноземних мов в Україні через застосування інноваційних підходів.

Ключові слова: екстраполяція, інформаційні технології, підготовка вчителів, німецький досвід, іноземна мова.

Вступ

Євроінтеграційна орієнтація України та стрімкі процеси глобалізації вимагають кардинальних реформ у системі підготовки фахівців з метою відповідності новим стандартам та вимогам сучасного суспільства. Основною метою цього дослідження є аналіз моделей підготовки вчителів іноземних мов у

Німеччині, їх адаптація до українського освітнього контексту на основі німецького досвіду, а також виявлення проблем та викликів, що виникають у процесі адаптації до сучасних євроінтеграційних вимог щодо навчання майбутніх учителів іноземних мов. Завдання дослідження включають: аналіз понять «інформаційні технології» та «екстраполяція», вивчення переваг використання інформаційних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів іноземних мов, дослідження можливостей інтеграції міжнародного досвіду в систему підготовки українських педагогів, а також ідентифікація основних викликів, що потребують вирішення для ефективного впровадження змін у підготовку педагогічних кадрів.

Огляд літератури

Щонайперше, розглянемо поняття «інформаційні технології» та «екстраполяція». Інформаційні технології представляють собою сукупність методів, програмних та технічних засобів, об'єднаних у єдиний технологічний процес, що забезпечує збір, обробку, зберігання, поширення та відображення інформації з метою зниження трудомісткості операцій з інформаційними ресурсами та підвищення їх надійності та ефективності.

Термін «екстраполяція» походить від латинських слів «extra» (поза, над) і «rolio» (виправляти, змінювати) і означає застосування висновків, зроблених на основі спостереження однієї частини явища, до іншої його частини. Таким чином, аналізуємо німецький досвід у підготовці вчителів іноземних мов із використанням інформаційних технологій у системі педагогічної освіти Німеччини.

Кожна країна формує власну систему підготовки вчителів, враховуючи національні традиції, історію та специфічні потреби. Водночас спостерігається поступове впровадження спільних моделей підготовки фахівців з іноземних мов. Німеччина накопичила значний досвід реформування вищої освіти та системи підготовки вчителів, починаючи з кінця 80-х років ХХ століття. Участь Німеччини у підтримці інтенсифікації вивчення іноземних мов демонструє важливість іноземної мови як важливого інструменту професійної та соціальної

інтеграції. Професійне володіння іноземними мовами відкриває кар'єрні можливості, сприяє соціалізації, розширенню міжкультурного досвіду, розвитку соціальних компетенцій і тренуванню когнітивних навичок.

Таким чином, можна стверджувати, що інтеграція німецького досвіду та інформаційних технологій у систему підготовки вчителів іноземних мов в Україні має перспективу для значного підвищення ефективності навчального процесу.

Аналіз літературних джерел свідчить про зростання наукового інтересу до проблем формування та розвитку педагогічної освіти в Німеччині. Важливим та актуальним питанням є застосування інформаційних технологій у процесі навчання іноземних мов. Однією з основних умов ефективного оволодіння іноземною мовою є використання інформаційних технологій як інструменту, що сприяє засвоєнню знань. Таким чином, учитель іноземної мови має не тільки володіти фаховими компетенціями, а й застосовувати інформаційні технології на всіх етапах освітнього процесу.

Аналіз процесу становлення та розвитку системи підготовки педагогічних кадрів у Німеччині здійснено в дисертаційному дослідженні В. Гаманюк [1]. Сторонська О. досліджує зміст і етапи фахової підготовки вчителів іноземних мов у Німеччині, а також можливості цифрової оптимізації в контексті вдосконалення підготовки педагогів [3, с. 411]. К. Кравченко у своєму дослідженні аналізує особливості професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови в Німеччині та робить висновок, що активне впровадження досвіду провідних європейських країн у систему вищої освіти в Україні потребує систематичного підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу українських ЗВО [2, с. 287].

А. В. Черненко у своїй статті звертає увагу на те, що впровадження цифрових технологій під час навчання майбутніх учителів іноземних мов сприяє формуванню нових моделей освітнього процесу [4, с. 198].

Мета дослідження: аналіз німецького досвіду підготовки вчителів іноземних мов із використанням інформаційних технологій, рекомендацій щодо

його адаптації в Україні відповідно до євроінтеграційних вимог.

Завдання дослідження:

1. Огляд понять «інформаційні технології» та «екстраполяція» в контексті освітнього процесу.
2. Дослідження переваг навчання майбутніх вчителів іноземних мов із використанням інформаційних технологій у Німеччині.
3. Аналіз можливостей адаптації німецького досвіду в Україні та виявлення основних викликів цього процесу.

Результати дослідження

В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства виникає необхідність у постійному підвищенні кваліфікації педагогів. Вчителям важливо адаптуватися до сучасних викликів, удосконалювати професійні знання та активно інтегрувати новітні технології у викладання, що сприяє різноманітності методик навчання. У Німеччині система вивчення іноземних мов передбачає ранню профілізацію, оскільки навчання мов розпочинається зі шкільної освіти. Освітні програми включають різноманітні види діяльності, такі як читання, аудіювання, усні вправи та вивчення граматики із залученням мультимедійних матеріалів.

Регулярне тестування та іспити, як-от на рівнях A1, A2 тощо, сприяють моніторингу прогресу учнів, а також розвивають комунікативні навички шляхом активної взаємодії як між учнями, так і з носіями мови. Спеціалізовані курси з акцентом на професійну лексику, інтенсивні програми та обмінні проекти є важливими елементами освітнього процесу. Мультимедійні ресурси, зокрема онлайн-платформи, навчальні відео та інші цифрові засоби, дозволяють учням практикувати мову самостійно.

Крім того, вивчення мови в Німеччині включає знайомство з культурними аспектами, що сприяє поглибленому розумінню культури країни, в якій ця мова є основною (рис. 1).

Отже, у Німеччині впроваджено комплексний підхід до вивчення іноземних мов, що сприяє ефективному формуванню навичок спілкування та

розуміння іноземної мови. Громадяни цієї країни активно долучаються до міжнародних глобальних проєктів у сфері неформальної освіти, водночас Німеччина пропонує власні інноваційні проєкти на міжнародній арені, спрямовані на розвиток неперервної освіти впродовж життя. Наприклад, проєкт «Вчимося навчати німецької» має на меті підготовку та підвищення кваліфікації вчителів німецької мови як іноземної, які працюють як на рівні початкової та середньої освіти, так і у сфері освіти для дорослих [5, с. 175].

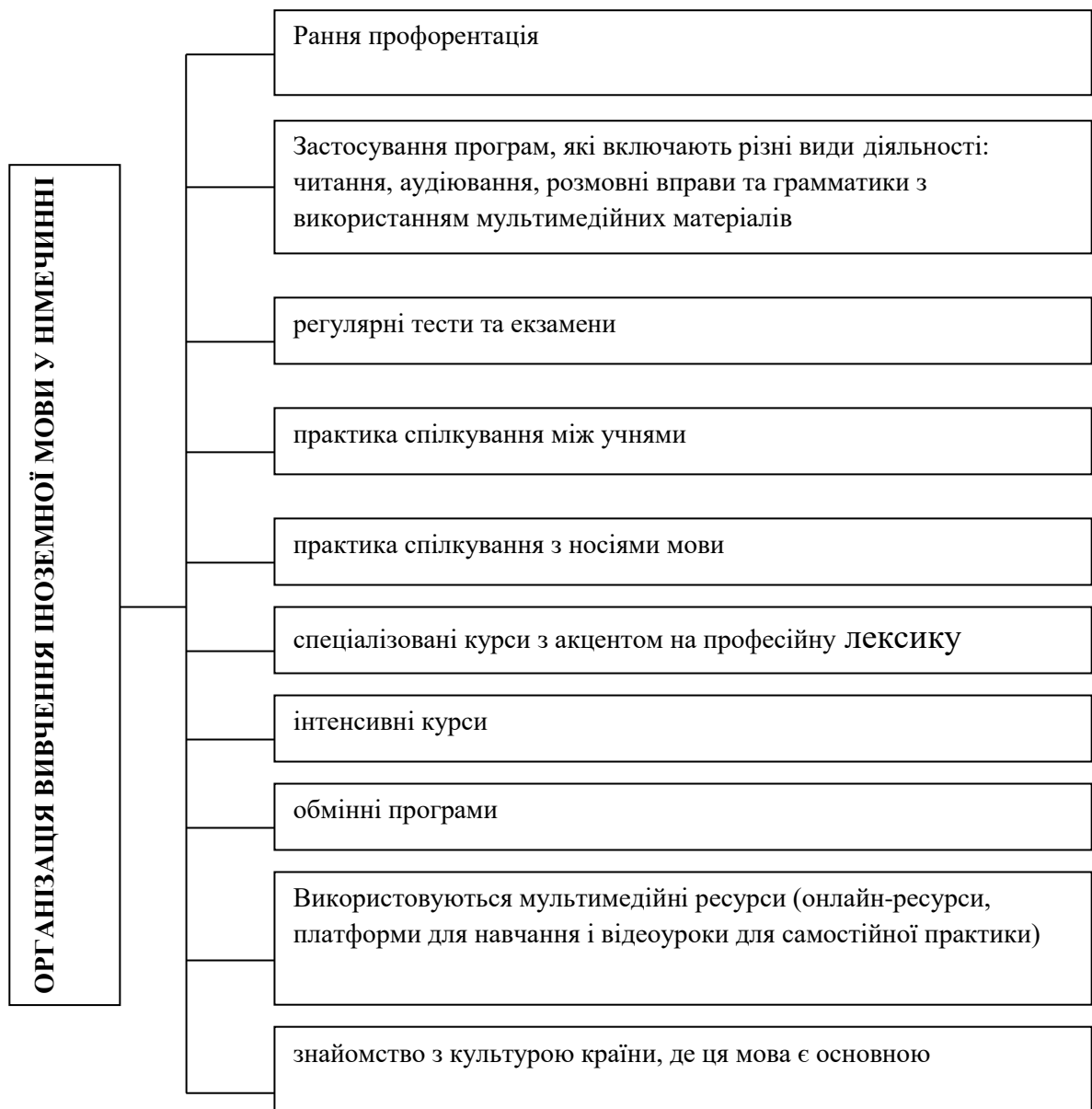

Рис. 1. Організація вивчення іноземної мови у Німеччині

Джерело: власна розробка автора

Німецький досвід у галузі неформальної освіти є яскравим прикладом ефективного застосування інноваційних підходів у навчанні.

Так, програми, розроблені на базі культурного центру Goethe-Institut (Гете-Інститут), такі як «Вчимося навчати німецької» (нім. «Deutsch Lehren Lernen») та «Дитячий цифровий університет», широко впроваджуються в багатьох країнах світу (Deutsch Lehren Lernen, 2020) [5, с. 174].

Ідеї підвищення ефективності навчання іноземним мовам серед дорослих знаходять практичне втілення завдяки активній участі освітніх установ з різних країн Європи та світу. Народні вищі школи Німеччини інвестують значні ресурси в організацію заходів з перекваліфікації, професійної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Це дозволяє досягати гнучкості в навчальному процесі завдяки високій кваліфікації вчителів і є одним з ефективних шляхів подолання існуючих недоліків у системі освіти.

Впровадження німецької моделі освіти в Україні, попри її безперечні переваги, супроводжується низкою викликів.

По-перше, недостатнє фінансування, яке проявляється у відсутності належних ресурсів для оновлення технічної інфраструктури, придбання ліцензійного програмного забезпечення та організації тренінгів для педагогічного складу.

По-друге, недостатній рівень кваліфікації викладачів, що зумовлено недостатньою цифровою компетентністю більшості освітян. Крім того, відсутність єдиної державної політики у сфері використання інформаційних технологій в освіті, зокрема чітко визначених стандартів і критеріїв оцінювання, є ще одним значним бар'єром.

Нарешті, нерівномірний доступ до інтернету, особливо в окремих регіонах України, де відсутній стабільний і якісний зв'язок, також суттєво впливає на ефективність впровадження цієї моделі (рис. 2).

Рис. 2. Виклики, пов'язані з впровадженням німецької моделі в Україні

Джерело: власна розробка автора

Висновки

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що застосування інформаційних технологій у сучасному світі є невід'ємною складовою успішної діяльності. Глибоке розуміння вчителем принципів функціонування інформаційних технологій дозволяє ефективно використовувати їхній потенціал у навчальному процесі. Це сприяє підвищенню мотивації учнів, активізує їхню пізнавальну діяльність та забезпечує досягнення бажаних результатів за оптимальних часових витрат. Крім того, інформаційні технології надають унікальну можливість для самовираження учнів та формування впевненості у власних силах.

Аналіз досвіду Німеччини в галузі застосування інформаційних технологій в освіті свідчить про доцільність імплементації подібних практик в українських навчальних закладах, зокрема, у процесі підготовки вчителів іноземних мов. Однак, для успішної реалізації цієї мети необхідно вирішити низку проблемних питань, зокрема, забезпечити належне фінансування,

системний підхід до впровадження інновацій та залучення всіх зацікавлених сторін до цього процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаманюк В. А. Система підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації у Німеччині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1995. 221 с.
2. Кравченко К. Специфічні особливості системи професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов у Німеччині *Social Work and Education*. 2023. № 11(2). С. 281–291. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.2.9>.
3. Сторонська О. Зміст фахової підготовки вчителів іноземних мов у Німеччині *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 50. С. 408–413. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-64>.
4. Черненко А. В. Цифрові технології у процесі навчання майбутніх вчителів іноземних мов *Педагогіка та психологія*. 2019. Вип. 61. С. 193–200. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.61.20>.
5. Матіюк Д. В. Перспективні напрямки екстраполяції в систему неформальної освіти України: досвід Німеччини *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. №1(94). С. 171–181. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-94-1-171-181>.

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ МЕТАФОРИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Худолій Єва Євгенівна

здобувач вищої освіти економічного факультету
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Науковий керівник:

Медведь Олена Вікторівна

канд.філол. наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут» Україна

Анотація: У статті розглядаються аспекти відтворення англomовної метафори в українському фінансово-економічному дискурсі. Особлива увага приділяється аналізу способів перекладу метафоричних виразів, а також стратегіям адаптації для української аудиторії. На основі текстів BBC-News досліджено як метафоричний, так і неметафоричний переклад. Стаття також висвітлює труднощі, що виникають при збереженні образності метафори в перекладі, та надає рекомендації щодо вибору оптимальних перекладацьких стратегій.

Ключові слова: метафора, переклад, фінансово-економічний дискурс, англomовна метафора, стратегії перекладу.

В умовах стрімкого розвитку сфери економіки та фінансів, постає необхідність перекладу текстів фінансово-економічного дискурсу, насичених професійною лексикою. У свою чергу, метафора є важливою складовою професійної термінології сфери економіки та фінансів, що ускладнює переклад таких текстів, з огляду на глибинну природу метафори.

Протягом останніх десятиліть спостерігається значний зріст у кількості досліджень, присвячених поняттю метафори. Українські науковці вносять свій внесок у розуміння метафори, пропонуючи різні погляди на її природу, функції

та класифікації:

Риторичний підхід: риторичний підхід розглядає метафору як мовний троп, що використовує перенос значень для підвищення образності і виразності висловлювань. Представниками риторичного підходу є Л. Ревуцька [8, с. 15], Н. А. Бондаренко [2, с. 22].

Когнітивний підхід: згідно з когнітивним підходом, метафори служать для формування і організації знань, допомагаючи людині краще зрозуміти абстрактні концепти через конкретні образи. Представниками когнітивного підходу є такі науковці, як: І. В. Мельничук [7, с. 35], О. В. Коваленко [4, с. 48].

Функціональний підхід, який акцентує на ролі метафори в комунікації і її здатності впливати на сприйняття та інтерпретацію інформації. Представниками функціонального підходу є В. М. Синиця [9, с. 18], Н. І. Бойко [1, с. 60].

Семантичний підхід, який акцентує на зміні значення слів через метафоричні образи, досліджуючи, як метафори створюють нові семантичні зв'язки та розширюють значення слів. Представниками семантичного підходу є М. Ю. Соколова [10, с. 85], Т. Л. Кузьменко [5, с. 72].

Культурологічний підхід – акцентує на тому, що метафори мають культурно специфічний характер і їх розуміння може сильно залежати від культурного контексту. Представниками культурологічного підходу є Л. І. Шевченко [11, с. 90], А. В. Левченко [6, с. 37].

Переклад метафор – виклик для перекладача, оскільки вимагає вирішення багатьох складних лінгвістичних, літературних, культурних та навіть психологічних проблем. Точність та адекватність перекладу метафор часто має вирішальне значення для розуміння всього тексту, враховуючи важливість метафор у будь-якому творі [3, с. 120]. У перекладі метафор використовуються різні стратегії, але два основні підходи – це метафоричний та неметафоричний переклад.

Метафоричний переклад: Метафоричний переклад полягає у відтворенні метафор за допомогою аналогічних метафор у мові перекладу.

Неметафоричний переклад, навпаки, передбачає відсутність метафор в тексті перекладу. У цьому випадку перекладач відтворює сенс оригіналу без використання метафоричних виразів [3, с. 125].

Розглянемо практичні аспекти перекладу метафори сучасного фінансово-економічного дискурсу на матеріалі текстів фінансового розділу BBC-News. Нами було виокремлено такі способи метафоричного перекладу метафор фінансового економічного дискурсу:

Метафоричний еквівалент:

The investment is a silver bullet that could solve the company's financial problems once and for all [12, с. 210]. Інвестиція – це срібна куля, яка може раз і назавжди вирішити фінансові проблеми компанії.

Метафора silver bullet означає просте і ефективне рішення складної проблеми. Переклад зберігає цей образ, підкреслюючи, що інвестиція може вирішити проблеми компанії.

Трансформація модуляції:

We need to find a middle ground [12, с. 215]. Нам потрібно знайти золоту середину. Метафора middle ground дослівно означає «середина», але український переклад золота середина краще передає зміст необхідності компромісу або балансу. Цей переклад є прикладом трансформації модуляції, оскільки він зберігає основний сенс, але додає образності через використання кольорової метафори (золота). Отже, сенс метафори було розширено.

Метафоричний аналог:

Their new strategy has given them a head start [12, с. 220]. Нова стратегія дала їм фору. Метафора head start (дослівно початок з головою) має перекладацький аналог в українській мові – «дати фору». Обидва вирази використовуються для позначення переваги на старті, проте мають відмінності у лексичному та граматичному складі. Отже, при перекладі застосовано аналог.

Трансформація диференціації:

The company has hit the jackpot with their new product launch, which has exceeded all sales expectations and is quickly becoming the market leader

[12, с. 230]. Компанія отримала джекпот з запуском нового продукту, який перевищив всі очікування з продажу і швидко стає лідером ринку.

Метафора *hit the jackpot* вказує на значний фінансовий успіх, що асоціюється з великим виграшем в азартних іграх. Переклад зберігає цей образ, демонструючи, що запуск продукту приніс неймовірні результати, відповідно до очікувань. Образ виграшу в азартній грі точно передає величину успіху. При перекладі, дієслово *hit* було відтворено словом отримати. Таким чином, зберігається метафоричний еквівалент.

Неметафоричний переклад:

The company is going through a difficult period [12, с. 250]. Компанія переживає складний період. В даному прикладі метафоричний образ відсутній, тому що для збереження точності і ясності висловлювання простіше використовувати неметафоричний переклад.

The government needs to tighten its belt in response to the economic downturn [12, с. 260]. Уряд повинен скоротити витрати у відповідь на економічний спад. Переклад не містить метафори *tighten its belt* (затягнути пояс) та віддає перевагу більш точному й зрозумілому опису дій, необхідних для реагування на економічний спад.

Обрані метафори демонструють, як різні стратегії перекладу можуть впливати на сприйняття тексту. Важливо враховувати культурні, соціальні та економічні аспекти метафори для збереження значення і образності тексту при перекладі. Вибір стратегії має базуватися на контексті, меті та аудиторії, для якої призначений переклад. Отже, відтворення метафор в українському фінансово-економічному дискурсі потребує гнучкості і адаптивності, враховуючи специфіку термінології та культурні відмінності.

Отже, нами було виокремлено такі способи перекладу метафор фінансового економічного дискурсу: метафоричний переклад; метафоричний еквівалент; трансформація модуляції; метафоричний аналог; трансформація диференціації; трансформація перестановки; неметафоричний переклад; трансформація описового перекладу; вилучення метафори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко, Н. І. (2014) *Метафора в контексті функціональної лексикографії*. Львів: Видавництво "Генеза", 270 с.
2. Бондаренко, Н. А. (2012) *Функціонування метафори в сучасній українській мові*. Київ: Видавництво "Київська правда", 280 с.
3. Дячук, Н. В., Криворучко, Т. В. (2022) Способи перекладу метафор художнього спрямування. *Житомирський державний університет імені Івана Франка*, 4, сс. 56–60
4. Коваленко, О. В. (2010) *Метафора як когнітивний і культурний феномен* Харків: Видавництво "Фоліо", 290 с.
5. Кузьменко, Т. Л. (2011) *Семантичні аспекти метафори* Дніпро: Видавництво "Альтернатива", 300 с.
6. Левченко, А. В. (2017) *Метафора і культурні традиції: аналіз національних особливостей* Львів: Видавництво "Літературна Україна", 340 с.
7. Мельничук, І. В. (2009) *Когнітивна лінгвістика: теорія і практика* Київ: Видавництво "Наука і освіта", 350 с.
8. Ревуцька, Л. (2006) *Стилістика української мови* Київ: Видавництво "Література", 320 с.
9. Синиця, В. М. (2007) *Функції метафори в художньому тексті* Львів: Видавництво "Слово", 250 с.
10. Соколова, М. Ю. (2005) *Семантика метафори* Одеса: Видавництво "Промінь", 310 с.
11. Шевченко, Л. І. (2015) *Культурологічні аспекти метафори в українській мові* Київ: Видавництво "Академія", 330 с.
12. BBC.News. URL: <https://www.bbc.com/business>

ECONOMIC SCIENCES

STUDY ON THE DEVELOPMENT PATH OF AGRICULTURAL CULTURAL TOURISM IN SHANDONG PROVINCE UNDER THE BACKGROUND OF RURAL REVITALIZATION

Liu Shuxin,
student

Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine

Bieliaieva Olena

Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine

Abstract The integrated development of agriculture, culture and tourism in Shandong province is of great significance, and plays a key role in promoting rural economic transformation, inheriting regional culture and protecting ecological environment. At present, Shandong province has made some achievements in resource integration, mode innovation and infrastructure improvement, and many kinds of agriculture, culture and tourism have emerged, and the market demand is growing. However, there are still some problems, such as the lack of intensive degree of cultural tourism resources, the lack of exploration and integration of special and high-quality cultural tourism resources, the lack of product development, and the low degree of integration between culture and tourism. The degree of internationalization is not high, the system mechanism, the brand cultivation, the product and the business form and so on innovation insufficiency and so on. In order to achieve the deep integration, we should strengthen the guidance of planning, define the function orientation of each region, excavate the cultural connotation deeply, develop the characteristic products by means of cultural creativity and science and Technology, strengthen the agricultural foundation and expand the tourism function. We should

cultivate diversified market players, build cooperative development mechanism, increase infrastructure and service construction, build distinctive brands and promote them through multiple channels. This integrated development is systems engineering and requires concerted efforts by all parties to achieve the coordinated development of agriculture, culture and tourism, which will help to revitalize the rural areas and promote sustainable development in Shandong province.

Key words: Shandong province; integration of agriculture, culture and Tourism; development path; rural revitalization.

1. Research background

The research on the development path of the deep integration of agricultural and cultural tourism in Shandong province is under the background of many factors. From a policy-oriented point of view, the national rural revitalization strategy is committed to the realization of all-round development of rural areas, in which the requirements for promoting industrial prosperity provide strategic guidance for the integration of rural, cultural and tourism, the idea of all-round tourism development also impels Shandong to break the industrial boundary, integrate all kinds of resources and construct a new mode of integration. At the level of economic transformation, the supply-side structural reform of agriculture promotes Shandong traditional agriculture to seek multi-functional transformation, while the trend of cultural and tourism industry integration development, also urges Shandong to use the rich cultural resources and the tourism, the Agriculture Union, promotes the comprehensive benefit. In the aspect of social demand, the leisure demand of urban residents is increasing in the process of urbanization, and the modern tourists have higher requirements for the quality of tourism experience, the rural scenery, folk customs and other resources in Shandong province can meet these needs. At the same time, Shandong has rich agricultural resources, such as well-known characteristic agricultural products, profound cultural heritage, such as Confucian culture, as well as various tourism resources, such as natural landscape and historical relics, etc., these resource bases provide a solid material and cultural foundation for the deep

integration and development of agricultural and cultural tourism.

2.The present situation of integrated development of agriculture, culture and tourism in the context of rural revitalization: a case study of Shandong province

2.1 Continuous optimization of the industrial layout

2.1.1 The leading role of the planning has been highlighted: the Government has incorporated rural tourism as an important element in the planning, with villages and districts as the basic units, a total of 2500 provincial-level and n villages and 224 provincial-level demonstration zones have been created, laying a solid foundation for the integrated development of agriculture, culture and tourism. These villages and demonstration areas have become an important carrier of the integration of agriculture, culture and tourism, forming a distinctive pattern of rural tourism.

2.1.2 Continuous launch of high-quality routes: more than 160 high-quality rural tourism routes have been created, linking up scattered rural tourism resources for tourists to visit and enhancing the attractiveness and influence of rural tourism. For example, some of the historical and cultural, natural scenery, folk customs and other themes of the fine line, by the tourists' extensive attention and love.

2.2 Resource development deepens day by day

2.2.1 The characteristic agricultural resources and the tourism are closely combined: each place fully excavates the local characteristic agricultural product resources, unifies it with the tourism, has developed many kinds of agricultural tourism integration patterns. Zaozhuang pomegranate, Heze peony, Linshu County willow weave and other “Local products” become the bright card of local tourism, attracting a large number of tourists to watch, pick, buy. Heze's peony culture and tourism festival, for example, not only showcases the beauty of peonies, but also promotes the sale and processing of related agricultural products.

2.2.2 Effective exploitation of agricultural cultural resources: Shandong attaches great importance to the protection and inheritance of agricultural culture, and has cultivated one global agricultural heritage, 10 Chinese agricultural heritage and 46 provincial agricultural heritage, and held the farmer Harvest Festival and other

activities for the integration of the development of agriculture, culture and tourism to provide a rich cultural connotation. In the process of participating in these activities, visitors can have a deep understanding of Shandong's farming culture, and enhance the sense of tourism experience.

2.3 Diversified and innovative development models

2.3.1 The Rise of the integrated model of “Agriculture + Tourism + Culture”:

Many places are no longer limited to a single agricultural or tourism development, but will be agriculture, culture and tourism in-depth integration, forming a comprehensive model of development.

2.3.2 New business entities play an important role: Professional cooperatives, family farms and other new business entities actively participate in the integrated development of agriculture, culture and tourism, and become an important force to promote industrial development.

2.4 Steady progress in project construction

2.4.1 Large-scale agricultural and cultural tourism projects continue to emerge:

The introduction and construction of large-scale agricultural, cultural and tourism integration projects around the country has raised the scale and level of the industry.

2.4.2 Rural micro-vacation programmes are favoured: A number of small-scale rural micro-vacation programmes are also emerging in various regions to meet the demand of urban residents for short-term leisure vacations.

2.5 Infrastructure gradually improved

2.5.1 Hardware facilities continue to improve: The province continues to deepen the improvement of rural human settlements environment, increase investment in rural infrastructure, improved Rural Transport, hydropower, communication and other conditions.

2.5.2 Continuous optimization of software facilities: While strengthening the construction of hardware facilities, attention is paid to the improvement of the rural governance system and the creation of a cultural atmosphere, which enhances the sense of experience and satisfaction of tourists.

2.6 The market influence gradually expands

2.6.1 The brand construction achievement is remarkable: Shandong positively promotes “The countryside good time” and so on brand construction, has held the theme activity more than 2000, formed by the brand hot activities, activities to promote the long-term mechanism of consumption.

2.6.2 The number and consumption of tourists continue to grow: in the 2023, over 520 million rural tourists visited the province, with consumption reaching 235 billion yuan.

3.The problems existing in the integrated development of agriculture, literature and tourism in the context of village revitalization

In general, there are some problems in cultural tourism in Shandong province, such as the development of the industry is large but not strong, the excavation of cultural connotation is not enough, the degree of intensification is not high, and the fragmentation, low-end, closed and so on. In the form of:

3.1 In the spatial layout, the degree of intensive cultural tourism resources is not enough, not well beaded into a chain, piece by piece into a plane, the overall advantage of the lack of play.

3.2 In terms of resource utilization, the exploitation and integration of distinctive and high-quality cultural and tourism resources are insufficient, and the quality of products is not high. Some world-class cultural and tourism resources are under-utilized.

3.3 In terms of product structure, the proportion of tourism products is on the high side, and the development of products such as leisure, vacation, experience, study and wellness is insufficient. New products, new business forms and new space are insufficient, winter tourism night tourism products are not rich enough.

3.4 In terms of integrated development, the degree of integration between culture and tourism is not high and the effective integration of the cultural tourism industry with other industries is insufficient.

3.5 In terms of opening up to the outside world, the development of the cultural tourism industry has not been internationalized to a high degree and the proportion of inbound tourists is relatively low.

3.6 In terms of innovation and development, innovation in institutional mechanisms, brand cultivation, products and business forms is insufficient, and the support of science and technology for the development of cultural tourism industry is not strong.

3.7 In terms of service management, the scientific and technological means, service norms and management mechanism that are suitable for the normalization of epidemic prevention and control are not perfect.

4.The Way of the deep integration development of agriculture, culture and tourism in Shandong Province

4.1 strengthen planning leading and Resources Integration

4.1.1 scientific planning and layout: the government should base on the characteristics of agriculture, culture and tourism resources in different regions, carry out scientific and rational planning.

4.1.2 Integration of resource elements: a comprehensive review and integration of agricultural, cultural and tourism resources to break down barriers between sectors and achieve resource sharing and optimal allocation.

4.2 Excavation of cultural connotations to enhance the depth of integration

4.2.1 Protection and inheritance of traditional culture: in-depth excavation of traditional culture around Shandong, such as Confucian culture, Qi culture, red culture, folk culture, etc. , and to protect and pass on.

4.2.2 Promotion of cultural innovation and creative development: combining cultural elements with modern science and technology, art and design, to carry out innovative and creative development and create cultural tourism products with Shandong characteristics.

4.3 Strengthening the agricultural base and expanding the tourism function

4.3.1 Developing characteristic agricultural industry: according to the climate and soil conditions of different regions, developing agricultural industry with local characteristics, vegetables from Shouguang, apples from Yantai and cabbage from Jiaozhou.

4.3.2 Promote the integration of agriculture and Tourism: Combine agricultural

production with tourism, leisure and vacation, popular science education and so on, and develop new types of agricultural business forms such as agricultural sightseeing parks, picking gardens and farmhouses.

4.4 Cultivate market players and promote industry synergy

4.4.1 Support leading enterprises: increase support for leading enterprises in the integrated development of agriculture, culture and tourism, and encourage them to adopt merger, reorganization, cooperation and other means, expand the scale of enterprises, enhance the competitiveness of enterprises.

4.4.2 Promote the coordinated development of industries: To strengthen the coordination and cooperation among related industries such as agriculture, culture and tourism, so as to form industrial clusters with complete industrial chains and high industrial value added.

4.5 Strengthening infrastructure construction and improving services

4.5.1 Improving transport facilities: strengthening transport infrastructure construction in rural areas, improving transport conditions and improving the accessibility and accessibility of transport.

4.5.2 Upgrading public service facilities: strengthening the construction of public service facilities in rural areas and improving the quality and level of tourism services.

4.6 Step up publicity and promotion, build brand image

4.6.1 Strengthen brand construction: to formulate a unified brand strategy of integrated development of rural cultural tourism, to create a brand with Shandong characteristics of rural cultural tourism integration.

4.6.2 Expand publicity channels: make use of a variety of publicity channels such as television, newspapers, the Internet and social media to widely publicize and promote the integrated development of agriculture, culture and tourism in Shandong.

5. Conclusion

The deep integration of agriculture, culture and tourism in Shandong province has great potential and broad prospects, which is an important strategic measure to promote rural revitalization, agricultural modernization and cultural soft power in

Shandong province. The following conclusions can be drawn through the discussion on the integrated development path of the agriculture, culture and Tourism in Shandong province:

(1) Multi-dimensional coordinated development is the key

The deep integration of agriculture, culture and tourism needs the coordinated development from multi-dimensions such as planning, resources, industry and market.

(2) Cultural connotation mining and innovation is the soul

Shandong's rich cultural heritage is the core competitiveness of the deep integration of agricultural literature travel. Deeply excavating the connotation of traditional culture and carrying on the innovation development, can inject the lasting vitality for the integration of agriculture, literature and tourism.

(3) Infrastructure and service upgrading is the guarantee

The perfect infrastructure and the high-quality service are the important guarantee of the deep integration development of the agricultural and cultural brigades.

(4) Brand building and promotion is to help

Brand Image Building and promotion is a powerful booster for Shandong agricultural tourism to develop to the whole country and even the world.

In the process of promoting the deep integration and development of agriculture, culture and tourism in Shandong province, we should constantly explore innovative development paths, give full play to our own advantages and overcome the challenges we face, to achieve synergy and win-win results in agriculture, culture and tourism, and to inject new vitality into the construction of a powerful province in socialist modernization in the new era.

POST-WAR LAND USE PRIORITIES

Yasinetska Iryna

Doctor of Economics Sciences, Professor,

Kushniruk Tetiana

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,

Kharchenko Oleksandr

Postgraduate Student,

Higher Educational Institution «Podillia State University»,

Kamianets-Podilskyi, Ukraine

Abstract. The paper considers the peculiarities of balanced land use as one of the country's important priorities, in particular, land policy. The negative impact of hostilities upon soil conditions and productivity has serious socio-economic consequences, and urgent action is needed to restore ecologically sustainable lands and landscapes. It substantiates the strategic directions for improving the efficiency of land use. The authors propose priority measures in the context of building a model of land use in Ukraine for the postwar period.

Keywords: land resources, balanced land use, system, reproduction and protection of land resources, land resource potential.

Introduction. The issue of land resources rational use and economic protection is relevant for all countries of the world. This situation makes it possible to characterize the problem of protecting productive land in the world, in particular by economic means, as a global one. Land is a national treasure that has always been and will always be a special object of social relations.

The purpose: substantiating the patterns of land use development in order to organize the rational and efficient use of land resources in society.

Materials and methods. To reach the set goal, the following general scientific and special research methods were used: system approach, analysis and synthesis method, structural and logical analysis, methods of logical generalization.

Results and discussion. Summarizing the experience of land use in a number of advanced countries makes it possible to identify the main patterns and principles that are used to ensure the efficient use of land resources in different countries.

In this context, the main areas of rational land use include: proper organization of production and its rational location; optimal distribution of land resources among sectors of the national economy; development and implementation of a new farming system aimed at preserving and improving the natural properties of land; specialization of production; improvement of the regulatory framework; introduction of a strict system of penalties; clear planning of the volume of public procurement; effective pricing policy; timely economic land management; establishing clear requirements for the accuracy and timeliness of land cadastral data; monitoring the activities of land protection bodies; introducing a system of incentives for rational land use at various levels; and developing environmentally friendly production.

The modern system of land resources rational use should be aimed at: preservation and reproduction of land resource potential; introduction of efficient land use technologies; optimization of agricultural land use; creation of an efficient land market; formation of a state and regional system of land use management and monitoring; regulation of land ownership relations; consolidation of agricultural land.

Ukraine is the only country in the world with unique fertile black soil, which account for about a third of the world's total reserves of this valuable soil type. However, the irrational use of land resources, the prolonged war, and military operations throughout almost the entire country have led to the loss of Ukrainian black soil properties, contamination with toxic substances, and destruction as a result of the construction of fortifications and ammunition explosions. All this leads to a decline in the quality of Ukraine's land resources, and has a negative impact on global and national food and environmental security.

After analyzing the damage caused to agricultural land use, we can conclude that the main negative consequences are: mine contamination of soils and direct physical damage to the fertile soil layer; damage to irrigation infrastructure in the temporarily occupied territories; damage to agricultural machinery and equipment;

destruction of elevator capacities and storage facilities to weaken the Ukrainian agricultural sector; partial destruction of crops as a result of the aggressor's full-scale invasion; destruction of many years of crops; loss or damage to valuable seed material for the next year's harvest; loss or damage to not only the area for sowing crops, but also valuable seed material for next year's harvest; lower producer prices for export-oriented goods due to the blockade of ports; problems with grain storage and export, in particular due to the non-exported harvest of previous years.

In today's environment, the issue of environmental and economic aspects of restoring the efficient use, reproduction and protection of land resources requires a thorough study. This is important because land resources are one of the most important natural environment components that should be used for the material goods production [1]. Given the ongoing full-scale war in Ukraine, land use losses due to it are currently estimated at approximately USD 41.1 billion [2]. At the same time, the number of land sales transactions in 2022 and 2023 is on average 81% and 56% less per month than in 2021 [3]. The negative impact of hostilities upon soil conditions and productivity has serious socio-economic consequences, and urgent action is needed to restore ecologically sustainable lands and landscapes [4].

We propose priority measures in the context of building a model of land use in Ukraine for the postwar period. It is important to implement soil protection measures such as: monitoring changes in soil cover under the influence of pollutants and identifying priorities for restoration; implementation of agrotechnical soil rehabilitation measures in the area to gradually restore the agrophysical properties of damaged soils; implementation of soil protection measures such as the development of pilot projects that will contribute to the gradual revival of soils; involvement of international organizations to overcome the consequences of hostilities and restore soil suitability. Cooperation with local authorities is also necessary for a more constructive reconstruction of post-war land use [5]. Such measures include: supporting local authorities in adopting projects to address pollution and waste management in the affected areas; regulating land use relations in accordance with the current legislation in order to increase revenues to the respective local budgets

and promote the use of land plots for their intended purpose; and conducting comprehensive land surveys to identify and restore disturbed areas in order to implement measures to restore competitive land use advantages. Implementation of these measures will create a European model of land use for the post-war period.

Conclusions. Thus, these strategic directions for improving the efficiency of land use can be implemented subject to the regional peculiarities of each individual territory, economic and legal conditions of management. The implementation of these priority areas is the basis for the successful development of the rational use of the land resource potential of the national economy and will improve the welfare of the population and strengthen the country's economic potential.

REFERENCES

1. Kushniruk, T., Yasinetska, I., & Dodurych, V. (2022). Institutional support for the formation of land use in the newly formed territorial communities. *Tavriysk scientific bulletin*, 123, 76-81. DOI <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2022.123.11>.

2. The losses of Ukraine's agricultural sector from the war amounted to more than \$40 billion: the government launches programs to support producers. Retrieved from https://lb.ua/blog/infosecurity_institute/542993_zbitki_agrosektora_ukraini_vid_viy_n_i.html

3. Radchenko, O., Tsvihun, I., Yasinetska, I., & Budnyak, L. (2020). Financial resource of the agricultural sector: the case of Ukraine. *Independent journal of Management & Production*. 8, 11, 615-625. DOI: 10.14807/ijmp.v11i8.1221.

4. Yasinetska, I., Kushniruk, T., & Lobanova, O. (2019). Determination of the system of measures on the organization of rational use and protection of land of planned items. *Black Sea Economic Studies*, 37, 165-168. DOI <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2022.123.11>.

5. Rajasekaran, R., Agarwal, R., Srivastava, A., & Yasinetska, I. (2020). Intelligent smart farming and crop visualization. *Independent journal of management & production*, 11(9), 2470-2482. DOI: 10.14807/ijmp.v11i9.1420.

**ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ ДО
ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ
ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ**

Баранівський Олександр Васильович,
Аспірант
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ, Україна

Анотація: Проблема іноземних інвестицій є однією з найбільш актуальних для сучасної України, котра зазнає гібридної агресії від Російської Федерації (РФ). Воєнні та інші деструктивні дії з боку РФ здійснюються з метою серйозно підірвати та взагалі знищити державність в Україні. В статті наголошується роль іноземних інвестицій як вагомого фактора перемоги над агресором. Головне - висвітлені найбільш актуальні фактори впливу на привабливість України для іноземних інвесторів як за мирних так і за умов війни та в період післявоєнної розбудови.

Ключові слова: Україна, воєнний стан, російська агресія, іноземні інвестиції в Україну, фактори впливу на привабливість економіки України для іноземних інвесторів, критерії іноземного інвестування, пріоритети інвестування в оборону України.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність», інвестиції слід розуміти як «всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект».

В свою чергу можливість та розміри іноземних інвестицій залежать від низки факторів. А тому пошук шляхів збільшення іноземного інвестування в Україну передбачає вивчення та врахування факторів впливу на цей процес та

їх діагностику на засадах наукових підходів та принципів.

У визначенні факторів впливу на іноземне інвестування сучасні науковці України висловлюють дещо різні підходи з цього питання. Так, наприклад, Н. Третяк розглядає наступні *фактори, що формують інвестиційний клімат держави*. (Під інвестиційним кліматом держави розуміється сукупність політичних, соціально-економічних, фінансових, культурно-історичних, організаційно-правових і географічних факторів, що притаманні певній країні і обумовлюють інвестиційну діяльність вітчизняних та іноземних інвесторів. (Тобто інвестиційний клімат – це сукупність факторів, які враховують потенційні інвестори при прийнятті рішення щодо інвестування [1].)

Таблиця 1

**Фактори, що формують інвестиційний клімат держави
(за Н. Третяк)**

Фактори	Ознаки
1. Організаційно-правовий фактор	- рівень управління інвестиційною діяльністю на рівні органів виконавчої влади; - дієва законодавча база.
2. Політичний фактор	- стабільна політична ситуація в країні; - рівень довіри суспільства до влади.
3. Економічний фактор	- стан економіки країни; - динаміка росту ВВП; - розмір внутрішнього та зовнішнього боргів; - рівень тіньової економіки.
4. Характеристика потенціалу країни	- наявність трудових, земельних, енергетичних, науково-технічних ресурсів.
5. Фінансовий фактор	- доходність бюджету; - розмір відсоткової ставки за кредитами; - сума вкладів на душу населення.
6. Соціально-культурний фактор	- рівень забезпеченості населення; - житлові умови; - рівень охорони здоров'я і медичного обслуговування; - рівень злочинності; - соціальний захист населення; - дотримання прав людини.
7. Міжнародні відносини	- міжнародний рейтинг країни; - співпраця з міжнародними організаціями; - дотримання норм і правил конвенції та договорів.
8. Розвиток ринкової економіки	- наявність вільної конкуренції; - рівень інфляції; - наявність ринку збуту; - рівень розвитку вільної конкуренції серед підприємств.
9. Загальні умови господарювання	- екологічна безпека; - розвиток галузей матеріального виробництва; - ступінь зносу основних виробничих засобів.

Таблиця 1. [2].

Інші автори під інвестиційним кліматом держави розуміють – сукупність політичних, правових, економічних факторів, які забезпечують інвестиційну діяльність вітчизняних та іноземних інвесторів [3; 2].

Як бачимо, на інвестиційний клімат держави чинять вплив багато факторів, вирішальне значення серед яких мають політична стабільність, ступінь втручання уряду в економіку, відношення до вітчизняних та іноземних інвестицій (політико-економічні фактори); наявність чи відсутність природних ресурсів, демографічна ситуація, географічне положення (ресурсо-економічні фактори); рівень та динаміка ключових макроекономічних показників (загальноекономічні фактори).

Але, погоджуючись в цілому з таким переліком факторів, ми вже в 2018 році в своїй магістерській роботі, зважаючи на умови сьогодення та принципи системності, своєчасності, об'єктивності розгляду проблеми, привертали увагу на зростання ролі таких факторів як ідеологічний та військовий (військової агресії з боку Росії) [4, с. 37].

Україна, безумовно, потребувала більш чіткої визначеності ідеології державного будівництва та усунення агресії з боку Росії, що значно підсилило б приплив іноземних інвестицій до країни.

За умов війни, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається стратегічно важливим завданням, від реалізації якого залежать динаміка соціально-економічного розвитку, можливість створювати необхідний військовий потенціал для відбиття російської агресії та післявоєнної розбудови країни.

Звичайно, що військовий стан, військові дії, потреби забезпечення бойових дій, розбудови нових та відновлення порушених ворогом економічних потужностей вимагають уточнення чи зміни підходів до оцінки, створення та застосування нових підходів та факторів заохочення інвесторів до України.

В умовах війни змінюються потреби та відповідно пріоритети інвестування. Особливостями воєнного часу, особливо за умов ведення бойових дій, є великі економічні та фінансові потреби, а також втрати країни пов'язані з

гибеллю людей (як військових так і цивільних), втратою техніки та озброєння, знищенням інфраструктури, промислових та сільськогосподарських підприємств. Різко зростають виплати на фінансове забезпечення військових та цивільних, на відновлення та застосування техніки та озброєння тощо. По-суті, сьогодні для України закупка нової техніки та озброєння є головним фактором перемоги над ворогом. Україна веде справедливую війну, захищає себе та інші країни світу від російської навали, відповідно, ці країни допомагають Україні. В сучасних умовах це є вирішальною умовою перемоги над російським агресором. Сьогодні українці щиро дякують за допомогу у війні з агресором насамперед таким країнам як Велика Британія, США, Канада, Франція, Німеччина, Нідерланди, Чехія, Польща, Румунія, країнам Прибалтики та багатьом іншим. Велику підтримку Україні виявляють Організація Об'єднаних Націй, Євросоюз, воєнно-політичний блок НАТО, деякі інші організації та об'єднання.

Особлива вдячність українців лідерам сучасного світу: президенту США Джо Байдену, королеві Великої Британії Єлизаветі, її наступнику – королю Чарльзу III та державним діячам: прем'єр-міністрам та міністрам оборони Великої Британії, Нідерландів, Німеччини, президентам Франції, Чехії, Польщі, Латвії, Литви, Естонії, Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції, іншим дружнім до України народам та прогресивним діячам світу. Їх підтримка за сучасних складних умов відіграє вирішальну роль для перемоги України та світу над агресорами.

Для визначення вагомості факторів впливу на інвестиційні потоки та їх вагомості за умов війни та воєнного часу посилюється роль таких критеріїв оцінки як:

- оперативність, надійність та розмір інвестицій, пільгові умови отримання, можливість пролонгації;
- отримання інвестицій від дружніх держав, без будь-яких додаткових зобов'язань, пов'язаних, в майбутньому, з економічними, політичними чи іншими втратами для України;

- в подальшому, важливим фінансовим джерелом для України має стати виплата агресором (РФ), відповідно до рішень міжнародного суду, репарацій за нанесений збиток Україні в усіх сферах життєдіяльності країни.

В умовах війни, воєнної агресії змінюються пріоритети міжнародних фінансових позик та вкладень:

- першочергово збільшуються виплати на закупки озброєння та боєприпасів (ракет, літаків, танків, бронетранспортерів, артилерійських установок, бронекатерів, снарядів тощо);

- великі фінансові ресурси потрібні для формування нових військових частин та підрозділів, забезпечення їх всім необхідним озброєнням та спорядженням);

- вже під час бойових дій відбувається термінове відновлення та вдосконалення системи логістики, мостів, транспортних засобів тощо [5];

- під час війни збільшуються витрати на фінансування військовослужбовців, ветеранів та їх сімей, на лікування поранених, поховання вбитих та померлих тощо;

- під час воєнного стану та бойових дій держава має всіляко активізувати здійснення інвестиційних вкладів в оборону вітчизняними інвесторами (підприємці, громадські організації, волонтери, приватні особи тощо), що й відбувається в сучасній Україні [6].

Водночас, поряд з успіхами та певними досягненнями українців на полі бою, в питаннях залучення та реалізації іноземних інвестицій, визначення критеріїв та пріоритетів в умовах воєнного часу виявились низка недоліків та прорахунків, на що, зокрема, вказують як українські дослідники так і фахівці з дружніх країн [4, 5, 7, 8].

Стримує процес інвестування України, відсутність належного механізму стимулювання росту виробництва, наявність низки адміністративно-правових проблем, що негативно впливають на процес іноземного інвестування. Науковці вказують на необхідність створення ефективної системи державного регулювання інвестиційної діяльності [4, с. 67-70; 7]. Вирішення даного

питання повинно стати пріоритетним, адже від ефективності інвестиційної політики залежить стан виробництва, положення та рівень технічного оснащення основних фондів підприємств народного господарства, можливості структурної перебудови економіки, рішення соціальних та інших проблем.

Науковці (та банальна логіка) підказують, що більшість інвесторів остерігаються робити великі капіталовкладення в країни, які знаходяться в стані війни (бойових дій). У кожному конкретному випадку, прийняття інвестиційного рішення залежить від успіхів українських військ на фронті та надійних гарантій збереження та повернення інвестиційних вкладів [8]. Негативний вплив на процес інвестування здійснює певна корумпованість окремих представників української влади та відсутність послідовної боротьби з цим явищем [7].

В країні необхідно створити науково обґрунтовану систему іноземного інвестування на засадах теоретично обґрунтованих методик та заходів, що забезпечить досягнення прийнятного рівня точності за достатньої простоти розрахунків.

Наукове висвітлення стану факторів впливу на іноземне інвестування в Україну має забезпечити високий рівень привабливості України до іноземного інвестування, вибір правильних критеріїв та пріоритетів використання іноземного інвестування в умовах війни та мирного часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко С. О. Інвестиційний клімат в Україні та напрями його покращення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 38. С. 366–368.
2. Третьяк Н.М. Фактори формування інвестиційного клімату в Україні / *FINANCIAL SPACE* № 3 (11), 2013 [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1303/13tnmffi.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).
3. Єрохін С.А., Кириченко О.А. Інвестування: Навчальний посібник. К.: Національна академія управління, 2008. 440 с.

4. Баранівський В.Ф. Шляхи розвитку іноземного інвестування в Україну в сучасних умовах: Магістерська робота К.: ВНЗ «Національна академія управління». 2018. С. 30-31.

5. Шевчук А. Як світові промислові гіганти розвивають виробництво в Україні під час війни. URL : <https://gmk.center/ua/posts/yak-svitovipromislovi-giganti-rozvivajut-virobnictvo-v-ukraini-pid-chas-vijni> / (дата звернення: 20.09.2024); Україна цікава іноземним інвесторам попри війну. Але є нюанси. Ліга оновлення України. URL : <https://onova.org.ua/news/ukraina-tsikava-84-inozemnym-investoram-porpy-viinu-ale-ie-niuansy> (дата звернення: 20.09.2024).

6. Баранівський О.В. Іноземне інвестування в економіку України за умов воєнного стану (критерії та пріоритети) / The 9th International scientific and practical conference “Modern research in science and education” (May 2-4, 2024) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2024. 874 p. С. 701-705.

7. Оцінка організаційно-правового механізму залучення іноземних інвестицій в економіку України / В. Ф. Баранівський, О. В. Баранівський // Актуальні проблеми освіти і науки в умовах війни : матеріали Першої наук.-практ. онлайн-конф. з міжнародною участю (м. Київ, 6-7 черв. 2023 р. / упоряд. В. Шпак ; за заг. ред. С. Табачнікова ; Нац. акад. наук вищої освіти України. Київ: НАНВО України, 2023. С. 26-37.

8. МЕТТ СІМПСОН. Чому варто інвестувати в Україну: Як уряд заохочує іноземних інвесторів вкладати кошти в Україну попри війну та чи є в бізнесу достатньо стимулів ? URL: <https://www.epravda.com.ua/tags/investori> (дата звернення: 20.09.2024); Руслан Кисляк. Чи прийдуть в Україну інвестиції під час війни: розмір має значення *Новини LIVE*, 16.02.23, URL: <https://economics.novyny.live/chi-priidut-v-ukrayinu-investitsiyi-pid-chas-viini-77587.html> (дата звернення: 20.09.2024).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Бєлова Тетяна Геннадіївна,

к.е.н., доцент

Перебийніс Юлія Вікторівна,

магістрант

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто стратегічні можливості розвитку підприємства та чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, які чинять вплив на його діяльність. Визначено ступінь впливу шляхом застосування методики SWOT-аналізу. З'ясовано сильні та слабкі сторони підприємства, а також загрози та можливості. Здійснено їхнє оцінювання та вибрана відповідна стратегія.

Ключові слова: стратегія, стратегічні можливості, розвиток, сильні та слабкі сторони, загрози та можливості, SWOT-аналіз.

Задля успішної роботи на ринку підприємство визначає свої стратегічні можливості щодо розвитку. Якщо вони є високими, це дає йому низку переваг:

- забезпечує прибутковість підприємства у основних напрямках діяльності;
- надає підставу для планування розвитку у майбутньому;
- створює передумови для стратегічної невразливості;
- перемагає у конкурентній боротьбі.

Підприємство, яке діє у ринковому середовищі, відчуває вплив на свою діяльність багатьох чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Щоб забезпечити собі можливості для розвитку, воно повинно ретельно вивчати їхній вплив та реагувати на них з метою подолання тих загроз, які можуть заважати розвитку у перспективі.

Метод, який дозволяє здійснити такі дослідження, виявити сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози називається SWOT-аналізом [1]. Він добре відомий спеціалістам з маркетингу та успішно використовується задля розроблення заходів, які допомагають знешкодити зовнішні загрози та позбавитися слабких сторін. На прикладі підприємства, яке працює у будівельній галузі, покажемо застосування цього методу. Спочатку визначаємо сильні та слабкі сторони.

Сильними сторонами підприємства є:

- Значний досвід у реалізації великих будівельних проєктів. Компанія може виконувати такі роботи: будівництво житлових і нежитлових будівель (виконання різноманітних будівельних робіт, включаючи зведення об'єктів житлового, комерційного та промислового призначення); інженерні та монтажні роботи (установка інженерних мереж (водопроводи, каналізація, електрика тощо) і проведення відповідних монтажних робіт; земляні роботи (виконання підготовчих і будівельних робіт, що стосуються благоустрою територій і будівництва об'єктів); транспортні послуги (надання техніки для будівельних робіт і перевезень).
- Активна співпраця з державними і приватними замовниками: налагоджені партнерські відносини з різними замовниками дозволяють розширювати клієнтську базу та забезпечувати стабільний потік замовлень. Також компанія може надавати великий асортимент послуг, пропонувати не лише будівництво, але й проєктування, реконструкцію та сервісне обслуговування, що розширює ринок збуту.
- Свобода у виборі постачальників матеріальних ресурсів. Дозволяє отримувати конкурентні ціни на будівельні матеріали, а також обирати найбільш якісні продукти для проєктів.
- Використання якісних матеріалів при виконанні робіт. Високоякісні матеріали гарантують довговічність об'єктів, що підвищує задоволеність клієнтів і знижує ймовірність ремонту.
- Дотримання термінів виконання робіт: чітке виконання графіків

будівництва важливе для клієнтів, адже затримки можуть призводити до додаткових витрат.

- Наявність висококваліфікованого персоналу, який забезпечує високий рівень виконання робіт: фахівці з досвідом у будівництві здатні вирішувати складні технічні завдання та забезпечують високу якість виконання.

- Використання сучасних будівельних технологій та інноваційних рішень: впровадження новітніх технологій, таких як, наприклад, енергоефективних систем дозволяє знижувати витрати та підвищувати конкурентоспроможність.

Слабкими сторонами є:

- Неефективна система стимулювання працівників: відсутність адекватної мотивації може призводити до зниження якості виконання робіт і ініціативи у працівників.

- Відсутність рекламної підтримки. Низька рекламна активність обмежує знання про компанію на ринку, що знижує кількість нових замовлень.

- Малоінформативний сайт підприємства. Недостатня інформація про послуги на сайті зменшує зацікавленість потенційних клієнтів.

- Високі витрати на здійснення послуг: зростання витрат призводить до підвищення цін на послуги, що робить підприємство менш привабливим для клієнтів.

- Високі ціни на будівельні матеріали. Підвищені ціни на матеріали можуть збільшувати загальні витрати проєктів, що негативно впливає на конкурентоспроможність.

- Низький рівень PR-активності: відсутність активної PR-стратегії знижує видимість підприємства на ринку, а також імідж серед потенційних клієнтів.

- Слабкий рівень інформаційної бази підприємства. Наявність застарілих, неповних даних призводить до неефективного управління проєктами, що впливає на терміни та бюджет.

Пояснимо загрози та можливості, які були виявлені у галузі за результатами розгляду тенденцій її розвитку.

Загрозами для компанії є:

- Наявність стадії занепаду у будівельній галузі України через зношеність основних фондів на 60%. Тому рівень забезпеченості житлом в Україні менший у порівнянні із західноєвропейськими країнами [2].

- На глобальному рівні відбувається процес відставання розвитку будівельної галузі України, тому що їй не вистачає фінансових та організаційних перетворень.

- Первинний ринок перебуває в досить складному становищі – попит залишається низьким. Безпеківі ризики для будівельної галузі залишаються значними.

- Відсутність інвестицій у будівельну галузь. Фінансові ризики також залишаються значними.

- Відсутність ресурсів та коливання цін на будівельні матеріали в будівельній галузі означають, що існують проблеми з доступністю необхідних матеріалів для реалізації проєктів, а також нестабільність цінових рівнів. Відсутність ресурсів може ускладнювати проведення будівельних робіт, затримувати реалізацію проєктів та підвищувати витрати. Коливання цін на матеріали призводить до непередбачуваних витрат і може ускладнювати фінансове планування і бюджетування проєктів.

- Зростання витрат на проведення будівельних робіт. Через це підприємства вимушені піднімати ціни на свої послуги. Наслідком може бути зниження попиту з боку інвесторів.

- Наявність збитковості проведення будівельних робіт. У зв'язку з цим знижується інвестиційна привабливість, через що більше 55% компаній мали збитки [2].

- Збільшення витрат на експлуатацію старих і застарілих об'єктів через те, що не проводиться структурна реорганізація тих об'єктів, які вже існують.

- Падіння розміру бюджетних інвестицій у капітальне будівництво через те, що витрати на соціальну сферу збільшуються.

- Підприємства будівельної галузі зіштовхнуться з двома викликами: дефіцит кваліфікованої робочої сили та цінами на будівельні матеріали, які

залишаються високими через глобальну інфляцію та проблеми з постачанням.

Вище перелічені чинники є ризиками та викликами для підприємства, оскільки на них не можна вплинути. Деякі з чинників можна перетворити на можливості, але для цього потрібні значні зусилля. Якщо оцінити сильні та слабкі сторони, то можна зробити висновок, що сильні сторони переважають слабкі. Це позитивний момент для компанії. Але оцінювання зовнішніх загроз та можливостей через урахування ступеня важливості та ймовірності реалізації подій дає підставу стверджувати, що загрози переважають можливості. Це негативне становище, яке потребує розроблення відповідної стратегії задля подолання загроз. З теорії SWOT-аналізу відомо, що стратегій, які впливають з матриці SWOT, є чотири: «Максі-Максі», «Максі-Міні», «Міні-Максі» та «Міні-Міні» [3]. Побудувавши відповідну матрицю, можна знайти на ній позицію підприємства: в даному випадку вона відповідає стратегії «Максі-Міні», коли зовнішніх переваг у підприємства менше, ніж загроз. Стратегія «Максі-Міні» передбачає застосування сильних сторін для нейтралізації загроз, а не для зростання. Провівши такий аналіз можна зробити висновок, що для забезпечення стратегічних можливостей розвитку підприємства необхідно утримувати досягнуті позиції щодо сильних сторін, намагатися не втрачати їх. Тому що саме за їхньою допомогою прийдеться долати зовнішні загрози.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чехова І.В. Методичні підходи щодо проведення SWOT-аналізу виробництва олійних культур. *Науково-технічний бюлетень Інституту олійних культур НААН*. 2018. № 25. С. 145-153.

2. Биба В., Гаташ В. Стан та перспективи розвитку будівельної галузі України. URL: <http://surl.li/pbanfb> (дата звернення: 1.10.2024).

3. Маслак О. І., Квятковська Л. А. Основні етапи оцінювання стратегічного потенціалу підприємства. *Регіональна економіка*. 2012. №1. С. 91-97.

**МЕХАНІЗМ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ЯК РЕГУЛЯТОР
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДЕРЖАВНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Бражко Олена Вадимівна,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування.

Забеліна Анастасія Сергіївна,

магістрантка,
Маріупольський державний університет
м. Київ, Україна

Анотація. Статтю присвячено організаційним механізмам надання публічних послуг в Україні. Встановлено прямий зв'язок з іншими видами послуг, що надаються в публічній сфері, зокрема з державними, муніципальними, адміністративними та соціальними послугами. Зазначено, що наукове, правове, організаційне та інформаційне забезпечення системи надання державних послуг, формування механізмів науково-інформаційного моніторингу надання державних послуг потребують постійного вдосконалення. Запропоновано класифікацію публічних послуг, яка може бути використана в наукових і практичних цілях, зокрема для забезпечення розвитку соціально-економічного підґрунтя надання послуг у публічній сфері. Розкрито важливість використання процесу цифровізації публічного управління та надання публічних послуг в Україні, що є невід'ємною частиною європейського розвитку, який вимагає комплексного підходу та адаптації до сучасних викликів. Наголошено на особливому значенні публічних послуг у регулюванні соціально-економічних процесів державної економіки.

Ключові слова: публічні послуги, публічний інтерес, адміністративні послуги, муніципальні послуги, органи державної влади і місцевого самоврядування, цифровізація.

Україна стала на шлях європейського розвитку, який включає в себе

створення умов життя для громадян відповідно до європейських стандартів. Це вимагає фундаментальних змін і реформування всієї системи публічних послуг. Наша держава, проголосивши вектор демократичного, правового та соціального розвитку, почала активно працювати над модернізацією сфери публічних послуг. Варто зазначити, що в цій сфері досягнуто значного позитивного прогресу: проблема надання публічних послуг є предметом постійних наукових досліджень на різних спеціальностях; прийнято базові закони, що регулюють окремі питання надання публічних послуг; по всій країні відкрито безліч Центрів надання адміністративних послуг, що робить деякі послуги доступнішими для споживачів; на національному та муніципальному рівнях ведеться постійна робота з удосконалення наявної системи надання публічних послуг. Проте науково-інформаційне забезпечення системи надання публічних послуг і формування механізмів як координаторів соціально-економічних процесів у державній економіці потребує постійного вдосконалення, що й визначає актуальність дослідження цієї теми.

Теорія публічної служби базується на досвіді таких країн, як Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Канада, Нідерланди, Швеція, Фінляндія, де з 80-х років минулого століття змінилися пріоритети у формах і принципах взаємовідносин між громадянами і державою. Світова та європейська практика свідчить, що системи надання публічних послуг є добре налагодженими механізмами, які відображають демократичний характер державного устрою і спрямовані на підвищення якості життя громадян, раціональне та ефективне вирішення їхніх проблем. У багатьох зарубіжних країнах надання публічних послуг відбувається в процесі адміністративної реформи. Це пов'язано з тим, що держава як постачальник цих послуг є однією з основних форм взаємовідносин між громадянами та владою [1, с. 281].

Слід зазначити, що з моменту незалежності України терміни, такі як «управління», «адміністрування», «державні» та «публічні» послуги, використовувалися в національному законодавстві для опису конкретних складових владної та адміністративної діяльності органів державної влади.

Серед вітчизняних та міжнародних науковців точаться жваві дискусії щодо різних підходів до визначення категорії «послуга», і іноді ці підходи кардинально відрізняються. Це відображає багатовимірну природу розуміння послуги та велику кількість видів послуг. Водночас, спільною рисою у визначенні послуг є те, що під послугами розуміють діяльність постачальників послуг, спрямовану на задоволення потреб споживачів послуг.

Оскільки предметом цього дослідження є публічні послуги, слід зазначити, що в основу надання цих послуг має бути покладено публічний інтерес. Концепція публічного інтересу лежить в основі сучасного адміністративного права багатьох країн світу. Однак на сьогодні не існує ні законодавчого, ні чіткого наукового визначення цього абстрактного та широкого поняття. Отже, визначення публічного інтересу варіюється залежно від політичних, правових та соціально-економічних умов. Завдання державного управління полягає в тому, щоб самостійно визначати, що відповідає інтересам суспільства при виконанні своїх функцій, і реалізовувати їх по відношенню до приватних осіб. У той же час, ефективне і вільне здійснення прав людини та створення системи виконавчої влади, чутливої до потреб і запитів народу, яка ставить на перше місце служіння народу і національним інтересам, є однією з фундаментальних характеристик демократичних суспільств [2, с. 125]. Іншими словами, після свого створення публічна адміністрація зобов'язана реалізовувати інтереси суспільства в цілому та окремих громадян. Серед них є зобов'язання публічного характеру, виконання яких вимагає здійснення владних повноважень. Тому публічний інтерес соціальної спільноти в цілому повинен збігатися з публічним інтересом держави, який можна розглядати як законний інтерес усього суспільства або домінуючої його частини, виражений у законодавчому порядку.

Існує багато підходів до визначення публічних послуг, наприклад, у Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади зазначено, що послуги, які надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та

організаціями, що належать до сфери їх управління, становлять сферу публічних послуг [3]. Серьогіна Т., у дисертаційному дослідженні, зазначає, що публічні послуги - це результат діяльності органів публічної влади, спрямований на задоволення відповідних публічних і приватних потреб фізичних осіб, права на які визначені або у процесі визначення законом, і мають такі основні характеристики: суб'єктом надання є орган публічної влади; є результатом процесу здійснення владних повноважень; не передбачає отримання прибутку; спрямовані на задоволення комплексних потреб та право на отримання послуг визначено законом [4, с. 65].

Центр політико-правових реформ запропонував такі категорії послуг:

- державні послуги, що надаються органами державної влади (переважно виконавчої) та державними підприємствами, установами та організаціями; та
- муніципальні послуги, що надаються органами місцевого самоврядування (громадами) та муніципальними підприємствами, установами та організаціями (у Великій Британії їх називають «комунальними»); та
- публічні послуги - послуги органів державної влади та місцевого самоврядування (послуги органів публічної влади);
- адміністративні послуги - державні та муніципальні послуги, що надаються адміністративними органами та органами місцевого самоврядування [5].

На нашу думку, визначення «публічні послуги» охоплює найширше розуміння різноманітних послуг, що надаються державою або організаціями, які перебувають під її контролем, з метою задоволення основних потреб громадян та підтримки функціонування суспільства. Воно включає широкий спектр видів діяльності та послуг - від охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення та громадської безпеки до комунальних послуг, транспорту та доступу до культурних і рекреаційних ресурсів. Публічні послуги ґрунтуються на принципах справедливості, ефективності та прозорості і спрямовані на надання суспільних благ та рівного доступу до них для всіх громадян.

У світлі європейського вектору розвитку, перед країною постає завдання створення умов життя для громадян відповідно до європейських стандартів. Така ситуація передбачає суттєві зміни та реформування системи публічних послуг, які є предметом активних дискусій серед вітчизняних та зарубіжних науковців. Різні підходи до визначення та класифікації публічних послуг підкреслюють їх багатогранність та різноманітність. Враховуючи ці підходи, пропонуємо класифікувати визначення публічні послуги на такі групи:

- за надавачами послуг: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні підприємства, установи, організації, громадські об'єднання тощо;
- за отримувачами послуг: фізичні або юридичні особи;
- за групами послуг: форма оплати, адміністративна складова, територія надання послуг, дозвіл на надання певного виду послуг;
- за типом послуги: електронна, паперова, індивідуальна, колективна, матеріальна, нематеріальна.

Відповідно до Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», публічна послуга - це юридично чи соціально значуща дія, у тому числі адміністративна послуга, що здійснюється суб'єктом надання публічних (електронних) послуг на підставі заяви (клопотання, запиту) суб'єкта звернення або без такого, в результаті якої у суб'єкта звернення виникають, змінюються чи припиняються права та/або обов'язки, а також надаються відповідні матеріальні та/або нематеріальні блага для суб'єкта звернення [6].

Варто зазначити, що сьогодні цифровізація публічних послуг відіграє важливу роль у сучасному управлінні, сприяючи його модернізації та підвищуючи доступність і якість послуг для громадян. Система надання публічних послуг зазнає значних змін внаслідок цифровізації державного управління з метою підвищення ефективності, доступності та якості публічних послуг. Цифровізація трансформує традиційні підходи до надання публічних послуг, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології для

автоматизації процесів, зменшення бюрократії та підвищення прозорості в діяльності органів державної влади.

Важливим аспектом діджиталізації є створення єдиного цифрового порталу, який забезпечує онлайн-доступ до широкого спектру публічних послуг. Це дозволяє громадянам подавати заяви, отримувати дозволи та ліцензії, реєструвати бізнес, сплачувати податки та виконувати багато інших завдань в електронному вигляді без необхідності особистого відвідування державних установ. Такий підхід не лише економить час та ресурси громадян, але й сприяє зниженню рівня корупції та підвищенню загального рівня задоволеності якістю публічних послуг. Ще одна важлива сфера цифровізації - використання великих даних і аналітики для поліпшення планування та адаптації публічних послуг до потреб населення. Це охоплює аналіз демографічних тенденцій, поведінкових моделей та інших ключових показників, що дає змогу урядам більш ефективно розподіляти ресурси й адаптувати послуги до мінливих умов і запитів громадян [7, с. 48]. Ще одна важлива роль в оцифруванні публічних послуг - цифрова інклюзія, тобто забезпечення доступності цифрових послуг для всіх груп населення, включно з жителями віддалених районів, літніми людьми та людьми з обмеженими можливостями. Це включає в себе розробку інтерфейсів, що враховують різні потреби користувачів, і програм з підвищення цифрової грамотності населення.

З огляду на ці аспекти, оцифрування державного управління відкриває нові можливості для підвищення якості та доступності публічних послуг і сприяє створенню більш відкритого, ефективного та орієнтованого на громадян державного управління.

Таким чином, хоча важливість публічних послуг для задоволення базових потреб громадян і підтримки функціонування суспільства неможливо переоцінити, цифровізація відкриває нові можливості для модернізації цих послуг, роблячи їх більш доступними та ефективними. Загалом процес адміністративної реформи триває від початку незалежності України й донині, а процес децентралізації поступово створює ефективну систему взаємодії між

органами влади всіх рівнів, але політичні та економічні кризи, пандемії та війни, змушують шукати механізми виживання, тому що зазначені умови паралізують діяльність державних органів, підприємств, бізнесу та населення, унеможлививши співпрацю держави із зовнішнім світом [8, с. 19].

Таким чином, можна зробити висновок, що мета покращення державних послуг в Україні - зробити їх більш доступними та якісними для громадян. Це особливо актуально у воєнний час, коли велика кількість громадян перебуває в екстремальних соціально-економічних умовах. Тому вдосконалення державної політики у сфері надання послуг внутрішньо переміщеним особам має бути одним із головних пріоритетів. Важливо розробити та впровадити відповідні технологічні рішення, а також забезпечити доступність та ефективність для всіх громадян, враховуючи їхні потреби та особливості. Цифровізація державних послуг може стати каталізатором позитивних змін у суспільстві та сприяти розвитку відкритого, динамічного та орієнтованого на громадян врядування.

Тобто розвиток механізмів надання публічних послуг в Україні має включати подальше впровадження електронного урядування, спрощення адміністративних процедур, скорочення бюрократії, передачу більшості адміністративних послуг на муніципальний рівень (підвищення доступності для громадян), удосконалення систем моніторингу та оцінки якості надання послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Чечель А.О., Омелянович Р.А. Державне управління у сфері надання адміністративних послуг: європейський досвід. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 279–284.
2. Чаусовська С. І. Поняття публічних послуг та їх класифікація. *Держава та регіони*. 2017. № 1 (57). С. 102-109.
3. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами вико- навчої влади: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-p#Text>

4. Серьогіна Т.В. Система надання публічних послуг в умовах децентралізації: методологічні засади: дис. ... д-ра наук з держ. управл.: 25.00.01 / Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Харків, 2021. 349 с.

5. Центр політико-правових реформ. Стратегія реформи Адміністративні послуги та їх цифровізація «Україна після перемоги» Бачення України 2030. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/UA-Strategy-Administrative-Services-.pdf>

6. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 17.07.2024 № 3869-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>.

7. Шмигельський В. Теоретичні засади надання публічних послуг у контексті цифровізації публічного управління. Європейська інтеграція та трансформація публічного врядування в Україні: матер. наук.-практ. конф. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2024. С. 47-50.

8. Красівський О.Я. Особливості залучення громадськості та цифровізації послуг при реформуванні публічного управління під час війни. Демократичне врядування. 2023. Вип. 1 (31). С. 12-23.

ЛОГІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Горобінська Ірина Владиславівна,

канд. екон. наук., доц., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту

Волинець Людмила Миколаївна,

канд. екон. наук., проф.,

професор кафедри транспортного права та логістики

Горобінський Артур В'ячеславович,

Волинець Яна Євгеніївна,

студенти спеціальності «Транспортні технології»

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Анотація: обґрунтовано необхідність формування логістичного менеджменту в контексті реалізації цілей сталого розвитку на основі поєднання особливостей цільової, забезпечувальної, адаптаційної та функціональної підсистем з врахуванням екологічних чинників. Розроблено комплекс еколого-економічних, організаційних та технологічних заходів оптимізації потокових процесів у логістичній системі.

Ключові слова: сталий розвиток, логістичний менеджмент, логістична система, логістична діяльність, екологічні чинники.

Забезпечення сталого розвитку є актуальною проблемою сьогодення. Цілі сталого розвитку окреслюють глобальні пріоритети з метою об'єднання інтересів всіх учасників для боротьби з бідністю та для створення гідних умов життя і можливостей для всіх в межах планети. Цілі сталого розвитку закликають всіх суб'єктів бізнесу застосовувати свій творчий та інноваційний потенціал для вирішення викликів сталого розвитку [1, с. 4].

Сучасні тенденції впровадження принципів сталого розвитку в логістичній діяльності мають свої особливості. Оскільки логістична діяльність має поєднувати три компоненти сталості: навколишнє середовище, економіку

та суспільство [2], то система логістичного менеджменту підприємства повинна включати функції та методи управління, що представлені в розрізі еколого-економічного спрямування (рис. 1).

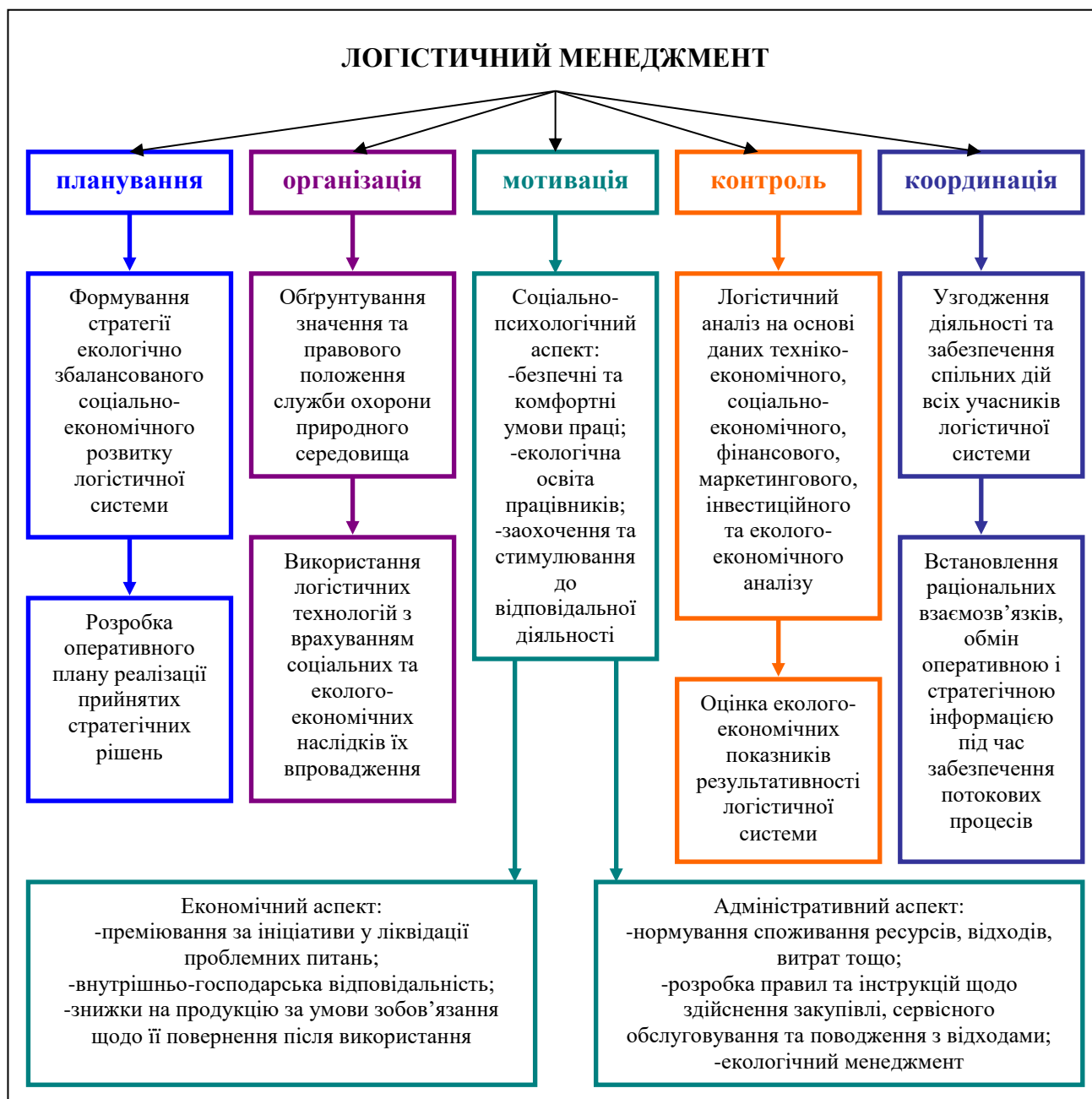

Рис. 1. Система логістичного менеджменту в контексті сталого розвитку

Для повноцінної реалізації логістичного менеджменту на підприємстві необхідно розробити спеціальний інструментарій моніторингу стану та ефективності еколого-економічного управління, що має базуватися на системі показників, які дають можливість оцінити екологічні та економічні аспекти

діяльності підприємства. Також для підвищення ефективності логістичного менеджменту необхідно розробити комплекс екологічних, економічних, технологічних і організаційних заходів, що дозволять оптимізувати потокові процеси у логістичній системі (рис. 2).

Рис. 2. Заходи оптимізації поточкових процесів у логістичній системі

Формування екологічно орієнтованого логістичного менеджменту необхідно розглядати у контексті специфіки цільової, забезпечувальної, адаптаційної та функціональної підсистем з врахуванням екологічних чинників.

Врахування екологічних норм поведінки вимагає зміни традиційних підходів до управління логістичною діяльністю, переорієнтування підприємств на застосування безпечних із погляду навколишнього середовища логістичних технологій. Це дасть можливість забезпечити більш якісну логістичну інфраструктуру, оптимізувати маршрути поставок, зменшити час на виконання

логістичних операцій, поєднати основне виробництво з переробкою відходів, забезпечити використання альтернативних видів палива тощо [3, с. 146].

Сучасні аспекти забезпечення сталого розвитку вимагають побудови логістичного менеджменту, що ґрунтуватиметься на виконанні таких завдань:

- забезпечення раціонального природокористування на інтенсивній основі шляхом узгодження економічних, організаційних, технологічних, соціальних і екологічних інтересів;

- вирішення існуючих і виникаючих протиріч з позиції стратегічних потреб майбутніх поколінь;

- максимальне можливе забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення і природних екосистем;

- істотне зниження впливу дестабілізуючих чинників на стан довкілля шляхом інноваційно-технологічної перебудови виробництва і споживання товарів і послуг;

- створення ефективного економічного механізму природокористування для оптимального вирішення проблем екологічно сталого соціально-економічного розвитку в коротко і довгостроковій перспективі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. SDG Compass: Посібник для досягнення Цілей Сталого розвитку в сфері бізнесу. URL: <https://sdgcompass.org>

2. Слюсарева Л.В. Роль принципів сталого розвитку у формуванні логістичної системи підприємств. URL: https://www.researchgate.net/publication/360851251_Rol_principiv_stalogo_rozvitku_u_formuvanni_logisticnoi_sistemi_pidprijemstv

3. Мних О.Б., Сапотницька Н.Я. Світовий і вітчизняний досвід вирішення логістичних проблем у контексті сталого розвитку. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. Випуск 2(82), 2018. С. 137-149. DOI: <https://doi.org/10.31713/ve2201815>

**ДЕТАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ В ОБЛІКОВІЙ ПОЛІТИЦІ
СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Грищенко Олена Валентинівна

к.е.н., доцент,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна

Анотація: досліджується необхідність належно сформованого обліково-інформаційного забезпечення з метою ефективного управління екологічними витратами вітчизняних суб'єктів господарювання. Пропонується для організації обліку екологічних витрат в обліковій політиці здійснювати їх класифікацію та організацію документального відображення господарських операцій за категоріями.

Ключові слова: екологічний облік, екологічні витрати, природоохоронні витрати, сталий розвиток, облікова політика.

Сталий розвиток, зобов'язання забезпечити який брала на себе Україна далекого 1992 року на конференції Організації об'єднаних націй щодо питань довкілля і розвитку, передбачає діяльність країни на принципах економічної ефективності, екологічної цілісності та соціальної справедливості [1]. Реалізація концепції сталого розвитку, передбачає посилення нагляду за екологічною діяльністю вітчизняних суб'єктів господарювання та забезпечення усунення негативного впливу їх діяльності на навколишнє середовище. Важливим інструментом забезпечення стійкого розвитку є оцінка екологічних наслідків. Для зменшення негативного впливу людської цивілізації на довкілля необхідно виміряти зазначений вплив та відобразити в бухгалтерському обліку.

Протягом останніх десятиріч економічно розвинуті країни намагаються не економити на природоохоронних витратах, тому мають певний досвід відображення екологічних витрат в системі бухгалтерського обліку. Водночас,

у більшості вітчизняних підприємств суми екологічних витрат доволі значні, але вони не виокремлюються із загальної сукупності витрат, системне обліково-аналітичне забезпечення їх відсутнє. Це призводить до відсутності достовірних облікових даних про розмір, види та напрямки природоохоронних витрат суб'єкта господарювання.

Діюча практика бухгалтерського обліку передбачає відображення екологічних витрат у складі собівартості виготовленої продукції чи наданих робіт (послуг), тому виділити екологічні витрати у загальній сукупності витрат суб'єкта господарювання немає можливості. Разом з тим запорукою ефективного управління екологічними витратами є належно сформоване обліково-інформаційне забезпечення, порядок та послідовність формування якого визначається Наказом про облікову політику суб'єкта господарювання. Звісно, механізм організації обліку екологічних витрат повинен містити їх класифікацію та організацію документального відображення.

Наразі вітчизняна нормативна база передбачає формування екологічних витрат за наступними групами:

- безпосередньо пов'язані з екологічною діяльністю суб'єкта господарювання податки, збори та обов'язкові платежі;
- оціночна вартість активів, які використані на природоохоронні цілі;
- витрати на утримання та експлуатацію об'єктів основних засобів природоохоронного призначення;
- витрати на оплату послуг сторонніх суб'єктів господарювання із виправлення наслідків діяльності господарювання;
- витрати на охорону навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів;
- витрати, що пов'язані з управлінням природоохоронною діяльністю.

Визначення порядку формування і представлення інформаційного забезпечення екологічних витрат вітчизняними суб'єктами господарювання доцільне, враховуючи ще й необхідність заповнення форми №1 статистичної звітності та деталізації інформації про наявність і структуру екологічних витрат

звітнього періоду. Тому в обліковій політиці вітчизняних суб'єктів господарювання бажано виділити наступні категорії господарських операцій:

- охорони природних ресурсів від забруднення і знищення (що є дуже актуальним в нинішніх умовах повномасштабної російської агресії);
- руху природних ресурсів в процесі господарської діяльності;
- оренди природних ресурсів суб'єктом господарювання.

При такому механізмі формування обліково-аналітичного забезпечення та організації бухгалтерського обліку буде сформовано достовірні облікові дані про розміри, напрями та види природоохоронних витрат. А це, в свою чергу, дозволить посилити внутрішньогосподарський контроль за використанням природних ресурсів та впливом суб'єкта господарювання на локальне екологічне середовище і сприятиме екологічно збалансованому природокористуванню.

В межах реалізації вимог стратегії державної екологічної політики до 2030 року створення ефективної системи обліково-аналітичного забезпечення екологічних витрат вітчизняних суб'єктів господарювання сприятиме доступу до публічної інформації з питань охорони навколишнього природного середовища, підвищить рівень екологічної свідомості управлінського персоналу, власників, та громадськості і сприятиме досягненню цілей сталого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року за №2697-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 09.10.2024 року)

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ В АНТИКРИЗОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Демків Юлія Михайлівна,

к.е.н., доцент

Коваленко Вікторія Вікторівна,

Студентка

Державного торговельно-економічний університету

м. Київ, Україна

Анотація: У статті проведено ґрунтовний аналіз сучасних глобальних тенденцій в антикризовому менеджменті, які формуються під впливом низки потужних зовнішніх чинників, таких як пандемія COVID-19, війна в Україні та загострення глобальних економічних і соціальних викликів. Особливу увагу приділено ключовим трендам, що впливають на ефективність управління кризовими ситуаціями: цифровій трансформації, автоматизації процесів, використанню штучного інтелекту та великих даних (Big Data) для прогнозування ризиків. Окремо розглянуто тенденцію до впровадження гібридних моделей роботи, яка стала невід'ємною складовою сучасних бізнес-стратегій, а також інтеграцію принципів сталого розвитку та екологічної відповідальності у корпоративне управління.

У статті надано детальні статистичні дані, що демонструють динаміку зростання впровадження цифрових рішень, штучного інтелекту, а також підвищення гнучкості бізнес-моделей в організаціях різних країн протягом останніх п'яти років. Наведені статистичні показники підтверджують, що сучасні компанії, які орієнтуються на інновації та сталість, виявляються більш стійкими до кризових явищ і краще адаптуються до непередбачуваних умов ринку.

Стаття також розкриває важливість гнучкості та адаптивності як ключових чинників успішного подолання криз у сучасному бізнес-середовищі.

Ключові слова: антикризовий менеджмент, цифрова трансформація,

штучний інтелект, великі дані, гібридна робота, стає управління, гнучкість бізнес-моделей, управління ризиками, автоматизація.

У світі, де кризи стали новою нормою, бізнес змушений постійно адаптуватися до викликів сьогодення. Сучасний бізнес стикається з безпрецедентними викликами, спричиненими глобальними кризами, такими як пандемія COVID-19, війни та економічна нестабільність. В умовах високої невизначеності компанії змушені переглядати свої стратегії та впроваджувати нові підходи до антикризового менеджменту. Виживання та розвиток у такому середовищі залежить від здатності бізнесу до швидкої адаптації та ефективного управління ризиками. У таблиці 1.1 розглядаються основні сучасні тренди антикризового менеджменту, їхні ознаки, переваги та недоліки.

Таблиця 1.1

Сучасні тренди антикризового менеджменту

Тренди антикризового менеджменту	Основні ознаки	Переваги	Недоліки
Цифровізація	Віддалена робота, автоматизація, використання цифрових платформ	Прискорює процеси, знижує витрати, підвищує ефективність взаємодії з клієнтами	Високі початкові інвестиції, потреба в нових навичках у працівників
Гнучкість	Швидка адаптація бізнес-моделей та процесів до змін	Здатність швидко реагувати на зовнішні зміни, підвищує стійкість до криз	Можливі складнощі в управлінні та підтримці ефективності в умовах постійних змін
Диверсифікація постачання	Розподіл постачальників та ринків для зменшення ризиків	Знижує залежність від одного джерела, підвищує стійкість до порушень ланцюгів поставок	Може бути складно інтегрувати нові джерела постачання, вищі витрати на логістику
ESG-принципи (екологічні, соціальні, управлінські)	Орієнтація на сталий розвиток, соціальну відповідальність та прозоре управління	Підвищує довіру з боку клієнтів і партнерів, покращує репутацію, знижує ризики довгострокових втрат	Вимагає додаткових ресурсів і часу для реалізації, може збільшити короткострокові витрати
Кібербезпека	Захист даних та IT-інфраструктури, навчання персоналу	Знижує ризики кібератак, захищає репутацію та фінанси компанії	Висока вартість інвестицій у технології та навчання, постійна потреба в оновленні систем
Комунікація зі стейкхолдерами	Прозорість, швидка реакція на інформаційні виклики	Підвищує довіру та лояльність, покращує репутацію компанії	Неправильна або запізнена комунікація може зашкодити іміджу компанії
Ментальне здоров'я співробітників	Програми підтримки психологічного стану персоналу	Зберігає продуктивність та лояльність співробітників у кризових умовах	Вимагає ресурсів та часу для впровадження і моніторингу результатів
Планування криз	Розробка сценаріїв для різних криз та створення резервних фондів	Підвищує готовність до непередбачуваних ситуацій, знижує фінансові втрати під час кризи	Вимагає часу та ресурсів на підготовку, неможливо передбачити всі сценарії

Побудовано автором за джерелом [1]

З таблиці можна побачити, що антикризовий менеджмент зазнав значних змін, адже компанії повинні реагувати на нові виклики для збереження конкурентоспроможності. Цифровізація стала невід'ємною частиною бізнесу, автоматизуючи процеси та спрощуючи віддалену роботу. Хоча це підвищує продуктивність, необхідність великих інвестицій і навчання співробітників

може бути бар'єром. Гнучкість бізнес-моделей дозволяє швидко реагувати на зміни, що надає конкурентну перевагу, але вимагає постійних адаптацій, які можуть ускладнити управління. Диверсифікація постачання знижує ризики, але може призвести до додаткових витрат на інтеграцію. ESG-принципи акцентують на сталому розвитку та соціальній відповідальності, підвищуючи репутацію компаній, хоча їх реалізація потребує часу та ресурсів. Кібербезпека стає критично важливою через зростання кібератак. Інвестиції в захист даних необхідні, але вимагають постійних ресурсів. Прозора комунікація з стейкхолдерами підвищує довіру, але недостатня швидкість або якість комунікації може підірвати її. Підтримка ментального здоров'я співробітників є актуальною. Це підвищує продуктивність, але вимагає ресурсів для впровадження. Планування криз через розробку сценаріїв і резервні фонди підвищує впевненість у невизначеності, хоч і потребує значних зусиль [1].

Загалом, тренди антикризового менеджменту підкреслюють важливість гнучкості, цифровізації, сталого розвитку та захисту людського капіталу. Компанії, які впроваджують ці стратегії, стають більш стійкими до криз і мають вищі шанси на успіх. Антикризове управління стало критичним елементом для сучасних компаній, особливо в умовах глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19 та війна в Україні. Деякі країни виділяються своєю здатністю адаптуватися та впроваджувати ефективні стратегії, що дозволяють бізнесу залишатися стійким навіть у найскладніші часи. Країни-лідери у цій сфері демонструють високий рівень інновацій, використання технологій та ефективність державної підтримки. Таблиця 1.2 відображає ключові показники розвитку антикризового менеджменту в провідних країнах за останні 5 років.

Таблиця 1.2

Лідери з антикризового управління та ключові показники

Країна	Частка ринку антикризових рішень					Зростання частки ринку (%)	Інвестиції у цифрові рішення (млрд \$)	Впровадження гібридної роботи (%)
	2019	2020	2021	2022	2023			
США	40%	45%	47%	50%	53%	+13%	120	75%
Китай	25%	27%	29%	30%	32%	+7%	100	70%
Німеччина	10%	12%	13%	14%	15%	+5%	50	65%
Японія	8%	9%	10%	11%	12%	+4%	40	60%
Канада	6%	7%	8%	9%	10%	+4%	30	55%

Побудовано за джерелом [5]

У таблиці зображено, як змінювалися частки ринку антикризових рішень у таких країнах, як США, Китай, Німеччина, Японія та Канада. За останні 5 років США продовжують залишатися лідером у впровадженні технологічних рішень для управління кризами, зростаючи на 13%. Китай, завдяки значним інвестиціям у цифровізацію та жорстким заходам контролю під час пандемії, показав стійке зростання на 7%. Європейські країни, такі як Німеччина, демонструють стабільні темпи розвитку антикризового менеджменту завдяки державним заходам підтримки, а Японія та Канада проявляють себе як країни з високою соціальною та економічною стабільністю.

Сучасний антикризовий менеджмент активно трансформується під впливом глобальних викликів. Компанії змушені реагувати на непередбачувані обставини, впроваджуючи інноваційні підходи, спрямовані на підвищення гнучкості та стійкості бізнесу.

Основні тенденції включають цифрову трансформацію, перехід до гібридної роботи, інтеграцію сталого розвитку та адаптивні бізнес-моделі. Технології, такі як великі дані (Big Data) і штучний інтелект (ШІ), стали центральними елементами цих процесів. Таблиця 1.3 демонструє основні глобальні тренди в антикризовому менеджменті, їх розвиток і вплив на бізнес.

Таблиця 1.3

Глобальні тенденції в антикризовому менеджменті

Тенденція	2019	2020	2021	2022	2023
Цифрова трансформація (частка компаній, що впровадили автоматизацію)	30%	45%	60%	70%	78%
Впровадження штучного інтелекту для прогнозування криз (частка компаній)	25%	35%	50%	60%	68%
Гібридна робота (частка компаній, що впровадили гібридну модель)	22%	40%	55%	65%	72%
Інтеграція сталого управління (частка компаній)	33%	40%	50%	60%	68%
Гнучкість бізнес-моделей (частка компаній)	28%	50%	63%	70%	78%

Побудовано за джерелом [6]

Дана таблиця відображає ключові тенденції в антикризовому управлінні, зокрема зростання цифрової трансформації, широке впровадження гібридної роботи та зростання ролі сталого розвитку. З кожним роком збільшується кількість компаній, що впроваджують автоматизацію процесів та використовують штучний інтелект для прогнозування ризиків. Крім того, гнучкість і адаптивність стали необхідними елементами бізнес-стратегій для успішного реагування на кризи.

Дослідження показують, що 65% керівників компаній розглядають управління кризами як одну з основних компетенцій для майбутнього. Відповідно, у багатьох компаніях було впроваджено нові позиції, такі як Chief Resilience Officer (CRO), що відповідає за стійкість та готовність до криз.

Таким чином, антикризовий менеджмент стає все більш важливою частиною стратегічного управління компаніями, а ключовими трендами є цифровізація, стійкість і гнучкість. Представлена нижче таблиця відображає ключові показники та тенденції у сфері антикризового управління за період 2019-2023 років, демонструючи, як бізнес адаптується до нових викликів, спричинених глобальними подіями, такими як пандемія COVID-19 та війна в Україні.

Таблиця 1.4

Глобальні тенденції в антикризовому менеджменті

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Тренд (%) за 5 років
Зростання попиту на антикризовий менеджмент (%)	5%	30%	35%	45%	50%	+45%
Кількість компаній, що впровадили антикризові стратегії	60%	75%	80%	87%	90%	+30%
Інвестиції у цифрові рішення для антикризового менеджменту (млрд \$)	50	70	85	100	120	+140%
Кількість компаній, що впровадили гібридну роботу	20%	45%	60%	70%	75%	+55%
Гнучкі бізнес-моделі (частка компаній)	30%	55%	65%	72%	80%	+50%
Інтеграція сталого розвитку у стратегії компаній (%)	35%	45%	55%	65%	72%	+37%
Вплив COVID-19 на світову економіку (падіння ВВП)	-	-3.5%	+5.9%	+4.3%	+2.9%	Нестабільний
Вплив війни в Україні на світову економіку (інфляція)	-	-	-	+8%	+6%	Невизначений
Вплив війни в Україні на вартість енергоносіїв (зростання цін)	-	-	-	+20%	+12%	Невизначений
Кількість компаній, що впровадили стратегії для управління військовими ризиками	10%	12%	15%	30%	35%	+25%
Нові посади CRO в компаніях (%)	10%	25%	35%	50%	55%	+45%

Побудовано за джерелом [6,7]

Аналіз даних за 2019-2023 роки демонструє фундаментальні зміни у підходах до антикризового управління. Компанії активно адаптуються до нових реалій, інвестуючи в цифрові технології, впроваджуючи гнучкі робочі моделі та інтегруючи принципи сталого розвитку. Зростання попиту на антикризовий менеджмент та створення спеціалізованих посад CRO підкреслюють стратегічну важливість управління ризиками. Глобальні кризи, такі як пандемія та геополітичні конфлікти, стали каталізаторами цих змін, змушуючи бізнес шукати нові шляхи забезпечення стійкості та адаптивності в умовах зростаючої невизначеності.

У висновку можна зазначити, що глобальні кризи останніх років значно вплинули на підходи до антикризового менеджменту. Компанії, які змогли адаптуватися до нових реалій, впроваджуючи інноваційні підходи та технології, виявилися більш стійкими до кризових явищ.

"Світ змінюється швидше, ніж будь-коли раніше," - підсумовує Джейн Доу, професор бізнес-школи. "Компанії, які зможуть швидко адаптуватися та впроваджувати інновації, матимуть найбільші шанси на успіх у майбутньому."

Ключовими факторами успіху стали гнучкість, цифровізація, увага до сталого розвитку та людського капіталу. В майбутньому ці тренди, ймовірно, продовжать визначати стратегії антикризового управління, допомагаючи бізнесу не лише виживати, але й розвиватися в умовах глобальної невизначеності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Why flexibility and adaptability are key to business survival. *Harvard Business Review*. URL: <https://hbr.org> (дата звернення: 22.09.2024).
2. Global crisis survey 2022: building resilience. *PwC*. URL: <https://www.pwc.com> (дата звернення: 22.09.2024).
3. McKinsey & company. *The digital-led recovery from COVID-19: How technology can save the world economy*. URL: <https://www.mckinsey.com> (дата звернення: 23.09.2024).
4. The future of work in the post-covid-19 era: hybrid models and digital transformation. *Deloitte*. URL: <https://www2.deloitte.com> (дата звернення: 23.09.2024).
5. Cybersecurity spending predictions for 2023. *Cybersecurity Ventures*. URL: <https://cybersecurityventures.com> (дата звернення: 24.09.2024).
6. Global economic outlook. *International Monetary Fund (IMF)*. URL: <https://www.imf.org> (дата звернення: 20.09.2024).
7. Global risks report. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org> (дата звернення: 21.09.2024).

КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ І ПІДПРИЄМСТВ

Костюченко Станіслав

студент

Сумський національний аграрний університет

м. Суми, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасних ефективних методів організації кредитних відносин банківських установ і підприємств. Наданий асортимент кредитного портфеля банківських продуктів, який можуть банки запропонувати підприємствам. Визначено декілька практичних рекомендацій з удосконалення кредитних відносин банківських установ і підприємств в сучасних умовах їх діяльності.

Ключові слова: банківські установи, підприємства, кредитне забезпечення, кредитні продукти, удосконалення.

Кредитні відносини вважаються однією з основних категорій ринкової економіки, оскільки вони відображають реальні відносини особливо між підприємствами та банківськими установами на фінансово-кредитному ринку, і відіграють важливу роль у розвитку соціально-економічного життя країни. Кредитні відносини між банківськими установами та підприємствами є важливими для стимулювання розвитку виробництва і відображають економічні відносини, пов'язані із використанням та поверненням вартості позики. Вони забезпечують перетворення грошового капіталу в позики і виражають відносини між банком-кредитором і підприємством-позичальником. За рахунок їх дії вільні кошти підприємств, приватного та державного секторів акумулюються в банках, перетворюються на кредитний капітал, який передається іншим підприємствам на підставі платного договору в тимчасове користування. Отже, кредитна взаємодія в ринковій економіці - це гнучкий механізм переливання капіталу з однієї галузі в іншу та регулювання норми

прибутку. Через кредитну систему забезпечується безперервність обороту виробничих засобів та підтримки процесу реалізації виробленої продукції [1].

Розвиток підприємства багато в чому залежить від обсягу його фінансового капіталу, який спрямований на розвиток виробництва, і може реалізовуватися як за рахунок самофінансування (власних ресурсів), так і за рахунок доходів, отриманих із зовнішніх джерел (кредити, гранти, субвенції тощо). Падіння виробництва, руйнування відтворювальних процесів підприємств, майже повна відсутність можливостей самофінансування посилюють їх очікування щодо наявності зовнішніх інвестиційних ресурсів і нав'язують, зокрема, потребу у великих довгострокових обсягах банківських кредитів, що поязано із інертністю реального сектору економіки.

Категорія «кредитне забезпечення» в основному описує цільове спрямування тимчасово вільних коштів на виробничі потреби підприємств, а також поповнення основних і оборотних коштів, що характеризує ефективне використання позикових коштів, а також: для стимулювання підприємницької діяльності. Як джерело фінансування важливе значення мають об'єкти кредитування, що в свою чергу має вплив на фінансовий стан, прибутковість та кредитоспроможність підприємств-позичальників. Таким чином, між прибутковістю підприємницьких структур і прибутковістю комерційних банків існує позитивний (прибутковий) зворотний зв'язок: підвищення рентабельності комерційних підприємств веде до зростання рентабельності банків.

Банківські установи у процесі кредитування повинні застосовувати увесь ефективний інструментарій у своїй практиці задоволення інтерсів підприємств-позичальників. В основі їх кредитної діяльності повинні бути закладені основи, до яких можна віднести:

- 1) удосконалення процентної політики з точки зору її оптимізації;
- 2) створення та розвиток правової бази регулювання кредитних відносин;
- 3) розрізняти відповідні стилі прийняття рішень для кожного окремого клієнта;
- 4) розширення асортименту банківських кредитних продуктів [2].

Залежно від різноманітності банківського кредитного портфеля банківські установи можуть запропонувати підприємствам такі кредитні продукти, як одноразові кредити, які мають одноразовий характер і спрямовані на підтримку певних видів економічних процесів (виробництво, торгівля, розподіл, експорт, імпорт або інші цілі); кредитна лінія, яка забезпечує конфіденційність кредитних карток через встановлений ліміт їх використання; овердрафт, в якому виникає потреба клієнта, банк автоматично дозволяє зняти з овердрафту залишок поточного рахунку; факторинг, який пов'язаний із купівлею боргу покупця за поставлені його матеріальні цінності; іпотечний кредит під заставу нерухомості; облік та авалювання векселя; гарантовані кредити, які пропонуються банками підприємствам за заздалегідь визначені їх розміри та умови надання. Розуміння стану клієнта, тобто довірливе ставлення до його проблем, має зводитися до: доступу клієнта до банку, наявності встановленої ним кредитної програми (виділення кредиту, сплата відсотків, кредитні лінії, заявка та оплата, терміни); оперативність розгляду документів; простота та розуміння всіх банківських процедур для самих клієнтів банку; прозорість прийняття рішень тощо. Сучасне використання вітчизняними банками сучасних методик оцінювання кредитоспроможності підприємств-позичальників для забезпечення кредитів вимагає їх перегляд з точки зору їх удосконалення з врахуванням високого рівня ризиків, властивих сучасній підприємницькій діяльності, а отже, високого рівня кредитних ризиків для самих банківських установ.

З метою покращення кредитних відносин комерційних банків, пов'язаних із суб'єктами господарювання в Україні, налагодження якісно нових партнерських відносин, на нашу думку, важливими заходами є такі.

По-перше, необхідно докорінно скоригувати чинну стратегію механізму кредитування господарської діяльності банків для спрямування кредитних ресурсів на потреби реального сектору економіки (насамперед, на інвестиційні потреби бізнес-структур). Для цього необхідно оцінити вплив кредитної політики комерційних банків та вжити необхідних заходів НБУ для збільшення

обсягів рефінансування. Дійсно, необхідно заохочувати визначення на державному рівні стратегічних пріоритетів, таких як кредитна політика комерційних банків, з реальними практиками інтеграції бізнес-структур.

По-друге, стратегія комерційних банків щодо надання кредитів підприємницькій діяльності повинна бути зосереджена, насамперед, на задоволенні виробничих потреб малих і середніх підприємств, а також орієнтуватися на інноваційних позичальників, великих кредиторів, які керують економічно вигідними проектами (особливо у сфері високих технологій).

По-третє, необхідний системний аналіз (у режимі моніторингу) макроекономічної інформації з метою вдосконалення галузевої структури кредитного портфеля, пошуку потенційних клієнтів у різних галузях і секторах економіки. Зазначене потребує вирішення низки питань, які можуть підвищити ефективність діяльності комерційних банків у механізмі кредитування господарської діяльності, а саме: зосередження серйозних зусиль у плані методологічної та аналітичної роботи, оцінки позичальників кредитними експертами; поглиблений та системний аналіз ринку кредитних ресурсів у розрізі галузей, підрозділів та економіко-географічних регіонів з метою визначення об'єктивних потреб та можливостей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко В.В. Фінансово-кредитна взаємодія банків і підприємств. *Ефективна економіка*. 2013 №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1918> (дата звернення 28.09.2024)
2. Дзюблюк О.В., Малахова О.Л. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки: Монографія. Тернопіль.: Вектор, 2008. 324 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/526/1/kredytни_aspekty_vzaemodii.pdf (дата звернення 28.09.2024)
3. Ведернікова С.В. Удосконалення кредитних відносин між банками та підприємствами. *Економіка та держава*. 2015. №2. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2015/18.pdf (дата звернення 28.09.2024)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТУ

Куля Ірина Федорівна
Ст. викладач кафедри
Економіки та менеджменту
Арделян Кристина Юріївна,
Нейчева Олена Сергіївна,
Мунтян Юлія Констянтинівна
Студенти 4 курсу
Придунайська філія, МАУП
м. Ізмаїл, Україна

Анотація: Стаття присвячена аналізу організаційних структур управління проектами, які є ключовим елементом ефективної реалізації проектів. У роботі розглядаються різні типи організаційних структур, такі як функціональна, матрична та проектна, а також їхні переваги та недоліки в контексті управління проектами. Особлива увага приділяється впливу вибору структури на ефективність комунікацій, розподіл ресурсів, управління ризиками та загальний успіх проекту. У статті також розглядаються сучасні тенденції розвитку організаційних структур, зокрема адаптивні та гібридні моделі, що враховують зростаючу динаміку та складність проектів у різних сферах діяльності.

Ключові слова: організаційна структура управління проектами, ієрархічна структура, принципи організації команд, проектна команда, модульний зв'язок, матрична структура, проектне управління, внутрішня організаційна структура.

Організаційна структура управління проектами - це сукупність взаємозалежних управлінських організацій, розташованих на різних рівнях системи. Простіше кажучи, це організація людей для успішної реалізації проекту. Організаційна структура включає в себе розподіл і групування завдань проекту та виконавців, встановлення взаємозалежності та координації між

групами і підрозділами, а також розподіл праці відповідно до кваліфікації персоналу. Групи формуються протягом періоду реалізації проекту і розформовуються в кінці проекту. [8, с. 156].

Існує два основних принципи організації команд управління проектами:

- провідні учасники проекту, замовник і підрядник (можуть бути й інші учасники), формують команду, яку очолює керівники команди. Керівники команди підпорядковується єдиному керівнику проекту. Залежно від організаційної форми реалізації проекту, керівник замовника або підрядника також може бути загальним керівником проекту. Керівник має у своєму штаті співробітника, який координує діяльність усіх учасників проекту.

- під головуванням керівника проекту формується єдина команда. Ця група включає уповноважених представників усіх учасників проекту і виконує функції відповідно до закріплених за ними сфер відповідальності.

Розмір кожної групи в проектній команді, ступінь співпраці між групами та рівень централізації залежать від розміру проекту. Для невеликих проектів організаційна структура є простішою. Керівник проекту може безпосередньо керувати всіма працівниками. У малих проектах формуються проектна команда з шести-восьми осіб. У міру зростання проекту відбувається об'єднання у невеликі групи з власним менеджером, оскільки керівник проекту більше не може керувати кожним окремим виконавцем. [4, с. 256].

Реалізація великих проектів вимагає складніших організаційних структур і більшої кількості рівнів управління. Структуру з більшою кількістю рівнів називається «вискою». Це пов'язано з централізацією функцій прийняття рішень і ретельним контролем за діяльністю співробітників.

Існує також так звана «плоска» структура. У такій структурі прийняття рішень децентралізоване, існує високий ступінь делегування повноважень, а центральний контроль зменшений.

У складній ієрархічній структурі керівники проміжних ланок можуть спеціалізуватися на:

- функціональній (наприклад по функціях проектування, планування,

управління);

- предметній ознаці (наприклад, виконання спеціальних розділів проектів або спеціальних видів робіт);

- територіальній ознаці (наприклад, керівництво об'єктами в різних регіонах при будівництві автомагістралей, нафто- і газопроводів, ліній електропередач і т.д.).

При вирішенні проблем, пов'язаних з переорієнтацією або зміною способу досягнення організацією своїх цілей, найпривабливішою формою організаційної структури є проектна команда.

Це група, що складається з виконавців, які призначаються на проект протягом його життєвого циклу і повністю залежать від керівника проекту. [2, с. 98].

Така організація управління забезпечує тісний взаємозв'язок і взаємодію між фахівцями, високий рівень відповідальності, планування і контролю, а також полегшує управління конфліктами. Однак, у проекті керівники можуть мати управлінські проблеми з іншими компаніями, залученими до проекту, проектні команди існують лише в межах окремих компаній і можуть становити лише частину проектної організації.

Вони є лише частиною проектної організації. З цього можна зробити висновок, що ця форма може бути використана лише для великих проектів, оскільки вимагатиме створення проектної команди необхідно мати такого роду обсяг робіт аби завантажити фахівців на весь робочий день і побудувати окремий підрозділ. [7, с. 139].

Недоліком цієї ОС є те, що вона не дозволяє ефективно використовувати обмежені ресурси компанії, це пов'язано з тим, що функціональні служби часто дублюються в проектних командах, а також з тим, що в них працюють фахівці з широким спектром спеціалізацій, спеціалісти мають широку спеціалізацію, а не вузьку.

При створенні великих проектів найефективнішою формою є проектний

управління. У проектній структурі створюються спеціальні робочі групи для вирішення конкретних завдань, які розпускаються після завершення проекту. При цьому люди та ресурси, які раніше були залучені до роботи, повертаються до своїх підрозділів. [9, с. 156].

Особливістю проектного управління є те, що кожен член групи підпорядковується одному керівнику. Цей тип управління залежить від норми керованості, яка зазвичай виражається кількістю підлеглих на одного керівника.

Рис. 1. Схема структури проектного управління

Проектне управління має наступні переваги:

- підвищення відповідальності за кінцеві результати роботи;
- забезпечення складних проектів можуть бути реалізовані швидко;
- забезпечення загальних, глобальних цілей організації мають пріоритет над частковими, локальними цілями функціонального характеру;
- децентралізація оперативних завдань дозволяє гнучко та швидко реагувати на зміни зовнішніх та внутрішніх умов;
- скорочуються терміни розробки проектів;
- підвищення швидкості вирішення поточних питань.

Принципова схема структури проектного управління представлена на рис. 1.

Найбільш прийнятною організаційною структурою управління для проектної роботи є матрична структура, яка краще відповідає програмному характеру проектної діяльності на рис. 2.

Матрична структура дозволяє гнучко управляти проектами, перерозподіляючи людські ресурси між проектами, але за умовою збереження їх адміністративної належності відповідно функціональним відділам. Характерною особливістю матричної структури є те, що керівник проекту не має контролю над людськими ресурсами, залученими до проекту. Керівник проекту вирішує, що і коли має бути зроблено, а функціональний керівник вирішує, хто і як виконує роботу.

Структури модульного зв'язку використовуються для забезпечення гнучкості в компаніях, і працюють на основі модулів, де керівник є повноправним членом проектної команди і бере участь у проекті протягом фіксованого періоду часу.

Модулі можуть бути включені в проект або виключені з нього за необхідності, а також можуть бути об'єднані або рекомбіновані в різні системи.

Базові форми наведених вище є гібридною проектною організаційною структурою. Вона може бути застосована як до великих, так і до малих проектів. [1, с. 98].

Виконавець у матричній структурі підпорядковується двом менеджерам: своєму безпосередньому керівнику структурного підрозділу і керівнику проекту. У цьому випадку керівнику проекту не потрібно контролювати розробників.

З іншого боку, функціональний керівник відділу не повинен координувати окремі частини проекту. Його основне завдання - вирішити, хто буде виконувати частину проекту, призначену для його відділу.

Завдяки вищезазначеним особливостям матрична ОСУ гарантує високу якість роботи, короткі терміни розробки, низькі витрати і високу ефективність роботи. [6, с. 167].

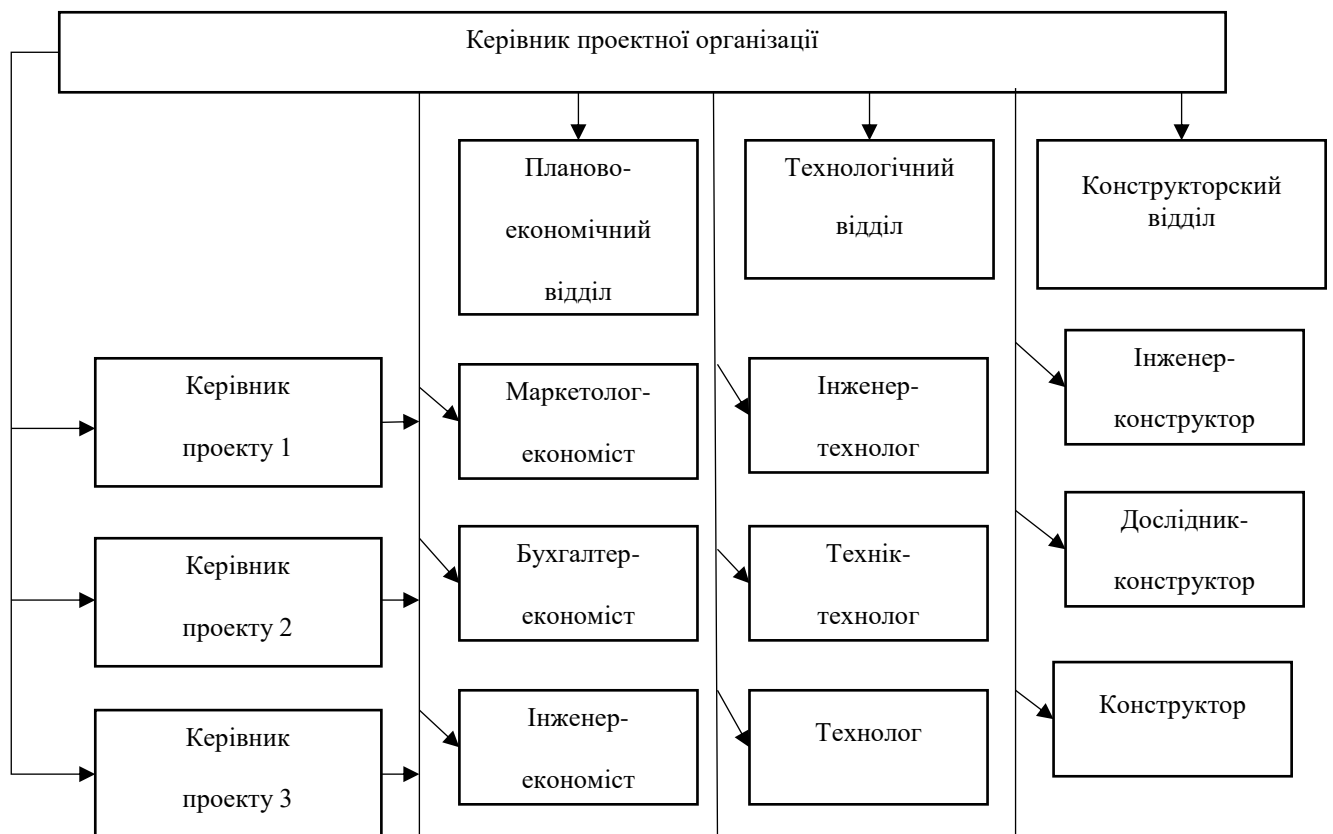

Рис. 2. Схема матричної структури проектного управління

Однією з проблем матричних ОС є перевантаження функціональних підрозділів. Коли виникає дисбаланс між обсягом роботи над різними проектами та можливостями відповідних функціональних підрозділів, виникають конфлікти між КП та керівниками підрозділів. У деяких випадках цю проблему можна вирішити шляхом кращого планування роботи та ресурсів. Однак, як правило, це можливо лише в малих та середніх проектах. У великих проектах ці заходи часто виявляються неефективними, оскільки складність комунікаційної мережі значно зростає, а процес прийняття та затвердження рішень сповільнюється.

Тому, незважаючи на свої переваги, матрична структура в цілому має такі характеристики: подвійне підпорядкування, розподіл повноважень і відповідальності, що спричиняє складність і конфліктні ситуації, така структура може бути складною і неоднозначною. Тому при виникненні таких ситуацій використовуються так звані контрактні принципи вирішення конфліктів та

матриці відповідальності.

Система співпраці між окремими виконавцями або групами, що працюють над проектом як незалежні організаційні одиниці в межах проектної команди, називається внутрішньою ОС проекту.

До таких структур належать:

- внутрішня функціональна структура;
- внутрішня матрична структура;
- дивізіональна структура;
- федеральна ОС;
- комбінації цих структур.

Внутрішня функціональна структура використовуються як у великих, так і в малих проектах. Основою такої структури є розподіл функцій управління між різними підрозділами.

Управління здійснюється лінійними керівниками через групу функціональних керівників, де кожен функціональний керівник має право керувати підрозділами в межах своєї компетенції. Така система забезпечує високий потенціал для групової роботи та експертної мотивації. Зі збільшенням кількості працівників, залучених до реалізації проекту, функціональні групи для великих проектів змінюються на функціональні відділи. [3, с. 156].

Така організаційна структура забезпечує компетентне керівництво для кожної функції управління. Однак вона також має недоліки, такі як можливість суперечливих інструкцій та зниження ефективності управління через відокремлення керівника проекту від основного рівня управління.

Дивізіональна організаційна структура базується на більш глибокому розподілі праці в управлінні. Ця організаційна структура передбачає децентралізацію функцій управління бізнесом, що виконуються виробничими підрозділами, і централізацію корпоративних функцій, зосереджених в руках вищого керівництва. Проекти поділяються на підпроекти, кожен з яких має власну змішану проектну команду.

Перевагами дивізіональної структури є гнучке реагування на зміни у

зовнішньому середовищі, швидке прийняття управлінських рішень та підвищення якості. Але з іншого боку, збільшується кількість управлінських структур і зростають витрати на їх утримання. [5, с. 89].

Організаційна структура федеральна характеризується децентралізованою структурою управління, кількість рівнів управління зменшується, кожна «середня» ланка управління, тобто сполучна ланка між організаційною одиницею та центром, керує, координує та інтегрує діяльність проектною команди.

Більшість сучасних організацій мають змішані структури. Наприклад, у функціональних організаціях створюються спеціальні команди для управління важливими проектами. Члени таких команд звільняються від інших своїх обов'язків і можуть повністю залучати до роботи співробітників функціональних підрозділів на весь час, розробляти і встановлювати власні процедури взаємодії та звітності.[8, с. 56].

Чим більша комерційна важливість і масштаб провідних проектів і чим він новіший, тим більше підходить проектно-орієнтована організаційна структура для управління такими проектами, що часто повторюються обійтись координуючи їх у рамках функціональної або матричної організаційної структур.

ДЖЕРЕЛА

1. Менеджмент організацій : підручник / Г.В. Осовська, Л.Ц. Масловська, О.А. Осовський. - Київ : Кондор, 2016. - 366 с.
2. Ділове адміністрування: організацій та управління змінами : навчальний посібник / І.А. Косач, Л.С. Ладонько, І.В. Калінько ; Міністерство освіти і науки України, Чернігівський державний інститут економіки і управління. - Київ : Кондор, 2015. -216 с.
3. Теорія організації : навчальний посібник / О.М. Марченко, Л.М. Томаневич. Львівський державний університет внутрішніх справ. — Львів : ЛДУВС, 2015. — 359
4. Теорія організації : навчальний посібник / Тетяна Василівна

Терещенко; Міністерство освіти і науки України, Хмельницький університет управління та права. - Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015.-335.

5. Лебідь В.М. Менеджмент організацій: підруч. для студ. ден. та заоч. форм навч. напряму підготов. «Менеджмент» спец. «Менеджмент орг.» / В. М. Лебідь, О. М.Гайдамака; М-во освіти і науки України, Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка» - Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2010.-241 с.5.

6. Мильнер Б.З. Теория организации: учебник / Б.З Мильнер. - М.: Инфра-М, 2009. — 864 с.

7. Монастирський Г.Л. Теорія організації: навч. посіб. / Г.Л. Монастирський. - К.:Знання, 2008. - 319 с.

8. Назарова Г.В. Організаційні структури управління корпораціями: [монографія] / Г.В. Назарова. - Х.:ВД «ІНЖУК», 2004. - 420 с.

9. Сімченко Н.О. Соціально орієнтовані системи управління підприємствами:[монографія] / Н.О. Сімченко. - К.: ТОВ «ДКС центр», 2010.-340 с.

УДК 330.3

**ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ
ТОВАРІВ НА ОСНОВІ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ЛОКАЛІЗАЦІЇ В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

Марков Роберт Рубенович,

к.е.н., докторант

Академія праці, соціальних відносин і туризму

м. Київ, Україна

Анотація. Україна знаходиться під впливом глобалізаційних процесів, але одночасно виявляє певні виклики і можливості. Дослідження наводить теоретичні засади конкурентоспроможності українських підприємств з урахуванням сучасного контексту, оцінює ефективність стратегій локалізації на прикладі українського ринку та надає рекомендації щодо оптимізації управління конкурентоспроможністю товарів на основі оптимізації стратегій локалізації.

Ключові слова: управління конкурентоспроможністю, стратегії локалізації, український ринок.

Вступ. Зростання світової економіки і розширення міжнародної торгівлі призводять до того, що підприємства стикаються з різноманітністю культур, мов, правових систем і споживацьких уподобань. Успішне впровадження стратегій локалізації може стати вирішальним фактором для підтримання конкурентоспроможності на різних ринках.

Мета роботи: розробка теоретико-методологічних та практичних засад розвитку конкурентоспроможності товарів в умовах глобалізації на основі оптимізації стратегій локалізації.

Матеріали та методи. В роботі використовувався діалектичний метод пізнання та системний підхід, з застосуванням абстрактно-логічного методу, а також методів аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії і порівняння.

Результати та обговорення.

Для оцінки ефективності стратегій локалізації на прикладі українського ринку необхідно виконати наступні кроки:

1. Вибір стратегій локалізації, що може включати адаптацію продукту до місцевих умов, зміну упаковки та маркування, використання місцевих каналів розповсюдження тощо.

2. Визначення критеріїв оцінки, за якими буде оцінюватися ефективність стратегій локалізації. Це може бути збільшення обсягів продажів, підвищення задоволеності клієнтів, збільшення усвідомленості бренду тощо.

3. Проведення збору даних, який включає результати маркетингових досліджень, внутрішню статистику продажів, відгуки клієнтів, а також інші дані, що відображають успішність стратегій локалізації.

4. Проведення аналізу результатів, що дозволяє визначити, наскільки ефективними виявилися обрані стратегії локалізації.

5. Надання висновків та рекомендацій, що формулюються на основі аналізу результатів.

Наприклад, якщо однією зі стратегій локалізації була адаптація продукту до місцевих смакових уподобань, то критерієм ефективності може бути збільшення обсягів продажів цього продукту в порівнянні зі стандартною версією продукту, яка не була адаптована до місцевих умов.

В останні роки спостерігається цікава ситуація щодо типів фінансування українських ІТ-компаній. За період з 2021 по 2023 роки найпоширенішими видами угод стали отримання грантів та венчурних інвестицій на ранніх етапах розвитку, переважно для продуктових стартапів [1]. Власники ІТ-компаній активно шукають швидкі фінансові ресурси за найкоротший часовий проміжок, що призводить до зростання популярності угод про швидке злиття або поглинання в 2024-2025 роках.

Відзначається значний розквіт оборонних технологій: так, підприємства, що раніше займалися розробкою програмного забезпечення для керування безпілотних літальних апаратів (БПЛА) у цивільних сферах, тепер

переключили свою увагу на використання БПЛА для потреб військових сил, що дозволило конкурувати не тільки на внутрішньому ринку з імпортною технікою, але і відкрило шлях до експорту власної продукції [1].

З огляду на війну в Україні, не дивно відзначати падіння певних показників країни за оцінкою індексу глобалізації на 61 позицію [2], але це не закрило можливості країни для спільних проєктів з закордонними компаніями, які почали завойовувати новий для себе ринок. Але з огляду на стратегії локалізації, ці компанії потребують низки рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності товарів на ринку України:

1. Аналіз успішних прикладів локалізації: проведення аналізу успішних випадків впровадження стратегій локалізації на українському ринку. Це дозволить виявити ключові фактори успіху та навчитися на прикладах інших компаній.

2. Врахування особливостей місцевого ринку, як то такі особливості українського ринку, як культурні уподобання, мова, традиції, економічні умови та законодавство. Підприємства повинні адаптувати свої стратегії до місцевих умов для забезпечення успішності.

3. Залучення місцевих партнерів та експертів з аналізом можливості співпраці з місцевими партнерами та експертами, які мають глибокі знання про український ринок. Їхні поради та відгуки можуть допомогти у формуванні ефективних стратегій локалізації.

4. Створення унікальності продукту, що відповідає специфіці місцевого ринку та відзначається відмінною якістю, дизайном або функціональністю.

5. Вдосконалення маркетингових стратегій, а саме, розробка рекомендацій з урахуванням місцевих особливостей. Це може включати використання місцевих медіа, соціальних мереж та культурних подій для просування продуктів.

6. Інвестиції в дослідження та розвиток через рекомендацію підприємствам інвестувати в дослідження та розвиток для постійного вдосконалення продуктів та послуг. Це дозволить забезпечити конкурентні

переваги на ринку.

7. Моніторинг та адаптація, тобто, наголос на необхідності постійного моніторингу ринкових тенденцій та адаптації стратегій локалізації відповідно до змін у місцевому середовищі та конкурентному полі.

Ці рекомендації допоможуть підприємствам ефективно використовувати стратегії локалізації для підвищення їхньої конкурентоспроможності на українському ринку.

Висновки. Українські підприємства мають значний потенціал для підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку, проте для цього необхідно вирішувати ряд проблем та використовувати наявні можливості, серед яких оптимізація стратегій локалізації займає вагомe місце.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Ринок M&A у 2023 та потенційні тренди 2024 – аналіз України та світу. URL: <https://ain.ua/2024/02/13/rynok-ma-u-2023-ta-potenczijni-trendy-2024-analiz-ukrayiny-ta-svitu/> (Дата публікації: 2024.02.13).

2. Leading countries in the Globalization Index field of economic globalization 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/268171/index-of-economic-globalization/> (Дата публікації: 2023.12.25)

УДК 330

МАТЕРІАЛЬНА ДОПОМОГА БЕЗРОБІТНИМ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Павлюк Тетяна Іванівна

к.е.н., доцент

Тросюк Карина Олександрівна

Студент

Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
м. Вінниця, Україна

Анотація: Стаття досліджує роль матеріальної допомоги безробітним як прояв соціальної відповідальності підприємств у контексті глобалізації. В роботі аналізуються теоретичні основи соціальної відповідальності бізнесу та її зв'язок зі сталим розвитком. Особлива увага приділяється практичним аспектам надання матеріальної допомоги безробітним, таким як форми допомоги, канали її розподілу, а також потенційні позитивні наслідки для бізнесу та суспільства.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, матеріальна допомога, безробіття, глобалізація, корпоративна благодійність.

Дослідження полягає в необхідності комплексного аналізу феномену надання матеріальної допомоги безробітним як прояву соціальної відповідальності підприємств в умовах глобалізації. Незважаючи на зростаючу актуальність соціальної відповідальності бізнесу, а також на гостру проблему безробіття у багатьох країнах світу, питання про ефективність та наслідки надання матеріальної допомоги безробітним з боку підприємств залишається недостатньо дослідженим.

Останні дослідження та публікації на тему матеріальної допомоги безробітним як прояву соціальної відповідальності підприємств в умовах глобалізації висвітлюють важливість цієї підтримки для економічної стабільності та соціальної інтеграції. Огляд сучасних досліджень, зокрема робіт

С. Некрасової, а також науковців О. Ковальчука, І. Петренка, М. Іванової та А. Сидоренка, підтверджує, що матеріальна допомога безробітним є не лише соціальним обов'язком, а й ефективним інструментом сталого розвитку бізнесу. Як зазначають Г. Фрідман, Дж. Керролл, Н. Джонсон, О. Драган, М. Петров, Т. Вільсон та І. Коваленко, інвестиції в такі програми не лише сприяють економічній стабільності та соціальній інтеграції, а й є вигідними для бізнесу в довгостроковій перспективі, підвищуючи лояльність споживачів та сприяючи зростанню продажів. Мета статті полягає в комплексному аналізі ролі матеріальної допомоги безробітним як прояву соціальної відповідальності підприємств в умовах глобалізації.

Безробіття - це невід'ємний, хоча й небажаний, супутник ринкової економіки. Незважаючи на зусилля країн світу, спрямовані на його мінімізацію, проблема безробіття залишається актуальною навіть для найбільш розвинених держав. Цей показник є своєрідним барометром економічного здоров'я країни: високий рівень безробіття свідчить про низький рівень економічного розвитку та низьку якість життя населення. Крім того, безробіття тісно пов'язане з іншими соціальними проблемами, такими як зростання злочинності, відтік кваліфікованих кадрів та міграційні процеси [2].

Безробіття - це складне соціально-економічне явище, яке зумовлене взаємодією демографічних, економічних і технологічних факторів. Хоча воно є невід'ємною частиною ринкової економіки, його високий рівень є свідченням дисбалансів на ринку праці та негативно впливає на загальний стан економіки. Усунути безробіття повністю практично неможливо через дію фундаментальних економічних законів, однак зведення його до мінімуму є однією з ключових задач для будь-якої держави. Особливо гостро ця проблема постала в Україні в умовах війни, що ще більше посилило соціальну напругу та уповільнило економічне зростання.

Дослідження безробіття в сучасній Україні є вкрай актуальним, оскільки це явище має значні негативні наслідки для економіки та суспільства, зокрема призводить до зниження купівельної спроможності населення, скорочення

податкових надходжень до бюджету та дефіциту кадрів на підприємствах. Сприйняття безробіття як соціально-економічного явища еволюціонувало з часом. На початку ХХ століття, коли безробіття було масштабною проблемою, його розглядали як одне з найбільших соціальних зол, яке держава повинна терміново ліквідувати. Однак, у середині ХХ століття, з розвитком соціальної ринкової економіки, погляди змінилися: безробіття стали розглядати як більш епізодичне явище, яке не потребує таких радикальних заходів [3].

Згідно з принципами соціальної ринкової економіки, люди мають право вільно обирати професію та місце роботи. Це означає, що працівники можуть змінювати роботу в пошуках кращих умов праці, що призводить до тимчасового безробіття, яке називають фрикційним. Фрикційне безробіття виникає через неминущий розрив між пропозицією та попитом на ринку праці, коли працівники шукають нові, більш відповідні їхнім навичкам та очікуванням, робочі місця. Хоча таке безробіття є неминучим, воно вважається навіть бажаним, оскільки сприяє підвищенню мобільності робочої сили, стимулює працівників до саморозвитку та дозволяє їм знаходити більш продуктивну та високооплачувану роботу, що, в кінцевому рахунку, сприяє зростанню добробуту як окремих людей, так і суспільства в цілому.

Структурне безробіття виникає внаслідок розбіжності між наявними робочими місцями та навичками працівників. Цей дисбаланс є наслідком динамічних змін у структурі економіки, коли попит на певні товари та послуги, а отже, і на відповідні професії, змінюється. Технологічний прогрес та зміна споживчих уподобань призводять до того, що деякі професії стають застарілими, а працівники, які мають відповідну кваліфікацію, виявляються не затребуваними на ринку праці. Оскільки люди зазвичай повільніше адаптуються до змін на ринку праці, ніж самі зміни відбуваються, виникає структурне безробіття. Цей вид безробіття є невід'ємною частиною динамічної ринкової економіки і вимагає постійних зусиль з боку держави, бізнесу та освітніх установ для його пом'якшення.

Для подолання цієї проблеми необхідні програми перепідготовки кадрів,

орієнтація освіти на потреби ринку праці та стимулювання географічної мобільності працівників. З іншого боку, циклічне безробіття, спричинене спадом економічної активності, проявляється у відсутності достатньої кількості робочих місць для всіх бажаючих працювати. Цей тип безробіття є особливо небезпечним, оскільки призводить до значного погіршення добробуту населення та вимагає державного втручання для розробки спеціальних програм зайнятості. Таким чином, як структурне, так і циклічне безробіття є складними соціально-економічними проблемами, що потребують комплексних рішень [3].

Згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", держава гарантує матеріальну підтримку та надання соціальних послуг особам, які втратили роботу, за рахунок коштів спеціального фонду. Цей фонд, створений для адміністрування системи страхування на випадок безробіття, збирає страхові внески, управляє фінансами, здійснює виплати допомоги по безробіттю та надає інші соціальні послуги. Таким чином, мета фонду полягає у забезпеченні соціального захисту громадян, які опинилися у складній ситуації через втрату роботи, та сприянні їхній швидкій реінтеграції на ринок праці [1].

Згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", держава надає безробітним різноманітну матеріальну допомогу, яка включає:

- допомогу по безробіттю (включаючи одноразову виплату для початку власної справи);
- допомогу по частковому безробіттю;
- матеріальну підтримку під час навчання та підвищення кваліфікації;
- тимчасову фінансову допомогу безробітним та їхнім сім'ям;
- допомогу на поховання у разі смерті безробітного [1].

Такий широкий спектр матеріальної допомоги має на меті забезпечити соціальний захист безробітних та сприяти їхній швидкій реінтеграції на ринок праці.

Згідно з чинним законодавством, центри зайнятості, які є виконавчими

органами Фонду соціального страхування на випадок безробіття, здійснюють призначення та виплату матеріальної допомоги безробітним. Ця допомога включає одноразову виплату для безробітних та їхніх утриманців, допомогу на поховання у разі смерті безробітного або його утриманця, а також повторне призначення допомоги по безробіттю за певних умов. Зокрема, повторне призначення допомоги по безробіттю можливе, якщо у безробітного та членів його сім'ї закінчився строк попередньої виплати допомоги, а їхній сукупний дохід не перевищує встановленого законом прожиткового мінімуму для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Виплата допомоги здійснюється через банківські установи [1].

Таблиця 1

**Надання послуг Державною службою зайнятості України
в період з 2019-2023 рік**

Рік/послуга	2019	2020	2021	2022	2023
Всього отримували послуги	2,1 млн осіб	2,2 млн осіб	2,1 млн осіб	1 млн осіб	560 тис. осіб
Мали статус безробітного	1,0 млн осіб	1,2 млн осіб	1,2 млн осіб	868 тис. осіб	417 тис. осіб
Проходили професійне навчання	138 тис. осіб	93 тис. осіб	88 тис. осіб	47 тис. осіб	24 тис. осіб
Працевлаштовано	826 тис. осіб	606 тис. осіб	504 тис. осіб	305 тис. осіб	120 тис. осіб
Отримували допомогу по безробіттю	829 тис. осіб	1,1 млн осіб	1,1 млн осіб	789 тис. осіб	272 тис. осіб

Таблиця 1 надає огляд діяльності Державної служби зайнятості України за період з 2019 по 2023 роки. Загальна кількість осіб, які отримували послуги служби зайнятості, поступово зменшилася з 2,1 млн у 2019 році до 1 млн 560 тис. у 2023 році. Цей спад може бути пов'язаний з різними факторами, зокрема, з економічною ситуацією в країні та наслідками пандемії COVID-19. Кількість безробітних також демонструє тенденцію до зниження, хоча в 2022 році

спостерігається значне падіння, що, ймовірно, пов'язано з початком повномасштабної війни. Водночас, кількість осіб, які пройшли професійне навчання, і кількість працевлаштованих також зменшилися, що свідчить про певні труднощі в забезпеченні зайнятості населення. Разом з тим, кількість осіб, які отримували допомогу по безробіттю, також скоротилася, що може бути пов'язано зі зменшенням кількості безробітних та зміною умов надання допомоги. Важливо зазначити, що у 2023 році спостерігається значне зниження всіх показників, що, ймовірно, пов'язано з триваючими воєнними діями та їхнім впливом на економіку країни [4].

В умовах воєнного стану в Україні діють особливі правила щодо виплати матеріальної допомоги по безробіттю. Зокрема, допомога призначається з першого дня надання статусу безробітного, а її максимальний розмір обмежений сумою мінімальної заробітної плати, встановленої на початок року. Тобто, незалежно від попереднього доходу та стажу роботи, безробітні під час війни можуть розраховувати на фінансову підтримку держави в розмірі, що не перевищує мінімальну заробітню плату. Ці зміни були запроваджені з метою забезпечення додаткової соціальної підтримки населення в складний період [1].

Таблиця 2

Розмір мінімальної заробітної плати у 2018-2023 рр.

Період	Мінімальна зарплата (грн)
з 01.01.2018 по 31.12.2018	3 723
з 01.01.2019 по 31.12.2019	4 173
з 01.01.2020 по 31.08.2020	4 723
з 01.09.2020 по 31.12.2020	5 000
з 01.01.2021 по 30.11.2021	6 000
з 01.12.2021 по 31.12.2021	6 500
з 01.01.2022 по 30.09.2022	6 500
з 01.10.2022 по 31.12.2022	6 700
з 01.01.2023 по 31.12.2023	6 700

Таблиця 2 демонструє динаміку зростання мінімальної заробітної плати в Україні у період з 2018 по 2023 роки. Спостерігається стійка тенденція до збільшення цього показника, що свідчить про поступове підвищення рівня

життя населення. Зростання мінімальної зарплати, ймовірно, було зумовлено кількома факторами, такими як інфляція, необхідність підвищення соціальних стандартів та прагнення уряду стимулювати економічне зростання. Важливо зазначити, що у 2020 році відбулося значне підвищення мінімальної зарплати, що може бути пов'язано з впливом пандемії COVID-19 та необхідністю підтримати населення у складний період. Однак, з 2022 року ріст мінімальної зарплати сповільнився, що може бути пов'язано з повномасштабною війною в Україні та її негативним впливом на економіку [5].

Внаслідок повномасштабної війни в Україні близько 5 мільйонів людей втратили роботу. З них понад мільйон вимушені були виїхати за кордон, а решта залишилися в країні. Вплив війни на бізнес також є значним: близько половини українських підприємств припинили свою діяльність. Однак, є й позитивні приклади: 12,4% компаній змогли зберегти або навіть збільшити свої доходи. Найбільше постраждали підприємства на Сході України, де кожен шостий бізнес зазнав збитків. Водночас, саме цей регіон демонструє найбільшу активність щодо релокації виробництва, що створює можливості для розвитку місцевої економіки в регіонах, які прийняли внутрішньо переміщених осіб. Для інших регіонів України також актуальним є залучення бізнесу, який перемістився з районів активних бойових дій, з метою відновлення та розвитку економіки [3].

Для ефективного подолання проблеми безробіття та підвищення рівня соціального захисту українців необхідно вжити комплекс заходів. Зокрема, варто розглянути збільшення розмірів допомоги по безробіттю, забезпечення безкоштовного доступу до професійної освіти та курсів підвищення кваліфікації, активізацію створення нових робочих місць через підтримку малого та середнього бізнесу, а також вдосконалення системи підтримки безробітних в цілому. Такий підхід дозволить не лише забезпечити тимчасову фінансову підтримку безробітним, але й сприяти їхній швидкій реінтеграції на ринок праці та підвищенню їхньої конкурентоспроможності.

Програми матеріальної допомоги безробітним, хоча й є важливим

елементом соціального захисту, не є вичерпним рішенням проблеми безробіття. Для досягнення прояву соціальної відповідальності підприємств у глобалізованому світі необхідно розширити спектр заходів. Крім фінансової підтримки, важливо інвестувати в розвиток людського капіталу через надання безкоштовних курсів перекваліфікації та підвищення кваліфікації, сприяти розвитку підприємництва серед безробітних, а також співпрацювати з державними органами та громадськими організаціями для створення нових робочих місць та розвитку інфраструктури. Такий комплексний підхід дозволить не лише зменшити рівень безробіття, а й підвищити конкурентоспроможність національної економіки та забезпечити сталий розвиток суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 2 березня 2000 року № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення 05.10.2024).
2. Вдовин М., Зомчак Л., Коханевич М. Безробіття в Україні: економіко-статистичний огляд. *Механізм регулювання економіки*. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/mer.2022.95-96.10>.
3. Волківська А. М. Безробіття: основні теорії, причини, наслідки, фактори впливу, 2022. *Efektivna ekonomika*. № 12. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.12.16>.
4. Державна служба зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/>. (дата звернення 05.10.2024).
5. Мінімальна заробітна плата. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>. (дата звернення 05.10.2024).

УДК: 657 (045)

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І КОНТРОЛЮ В НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ

Попович Оксана Василівна

к.е.н., доцент

Лебідь Галина Євгенівна

Студентка

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто особливості організації обліку, аналізу та контролю в невідприємницьких товариствах, таких як благодійні організації, громадські об'єднання та інші подібні структури. Особливо акцентовано увагу на нормативно-правовій базі, що регулює їхню діяльність в Україні, а також на специфіці аналітичної роботи в таких організаціях. Запропоновано шляхи удосконалення методики обліку та контролю, що сприятимуть прозорості та ефективності управління ресурсами невідприємницьких товариств.

Ключові слова: невідприємницьке товариство, облік, контроль, аналіз, фінансова звітність, бухгалтерія.

Невідприємницькі товариства відіграють важливу роль у розвитку суспільства, оскільки вони забезпечують реалізацію соціальних, благодійних, культурних та інших некомерційних цілей. Організація бухгалтерського обліку в таких товариствах має свої особливості, пов'язані зі специфікою їхньої діяльності, законодавчим регулюванням та вимогами до прозорості фінансових операцій [1].

Тему організації і методики обліку, аналізу і контролю в невідприємницьких товариствах досліджували такі науковці: Бутинець Ф. Ф., Костюченко В. М., Поліщук В. В., Івашкевич В. О., Савлук М. І., Шеремет А. Д. та інші.

Неприбуткові організації часто покладаються на фінансування від донорів, грантів, благодійних внесків та інших форм допомоги. Тому точність ведення обліку, контроль за цільовим використанням коштів та регулярна звітність є критично важливими елементами для забезпечення довіри з боку суспільства та фінансових партнерів.

Основним завданням бухгалтерського обліку в невідприємницьких товариствах є забезпечення прозорості фінансових операцій, ефективне управління ресурсами та дотримання вимог законодавства [2].

На відміну від підприємств, діяльність невідприємницьких товариств не спрямована на отримання прибутку, що зумовлює специфіку обліку. Головним об'єктом обліку є цільові надходження та витрати, пов'язані з реалізацією програм і проектів [3]. Це означає, що бухгалтерський облік має зосереджуватись на контролі за витратами на реалізацію програмної діяльності, дотриманні умов використання грантів та інших цільових коштів.

Організація обліку та звітності в невідприємницьких товариствах регулюється рядом нормативних актів. До основних документів належать Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2], Податковий кодекс України [4], а також ряд підзаконних актів і рекомендацій Міністерства фінансів. Специфіка невідприємницьких товариств полягає у відсутності комерційної діяльності, тому вони звільняються від сплати податку на прибуток за умови дотримання цільового використання отриманих коштів.

Основні вимоги до обліку в невідприємницьких товариствах включають відображення цільових надходжень, правильне розподілення витрат і надання прозорості звітності [5].

Доходи таких організацій здебільшого формуються за рахунок добровільних внесків, грантів, членських внесків, і важливо правильно відображати ці надходження в облікових документах [6]. Для цього використовуються окремі рахунки, що дозволяють розподіляти витрати за напрямками діяльності.

Основну частку витрат складають витрати на реалізацію статутної

діяльності (соціальні проекти, благодійні акції), а також адміністративні витрати (зарплата персоналу, оренда приміщень) [7].

Згідно з чинним законодавством, непідприємницькі товариства зобов'язані подавати фінансову звітність, зокрема, баланс і звіт про цільове використання отриманих коштів. Ці звіти є основним інструментом контролю за діяльністю організації.

Ефективна методика обліку в непідприємницьких товариствах передбачає облік цільових надходжень і витрат. Організації повинні мати можливість відслідковувати кожну транзакцію, яка відноситься до цільового фінансування, що забезпечує точність і прозорість управління ресурсами [6].

В свою чергу аналітичний облік дозволяє контролювати кожний вид доходів і витрат окремо, надаючи керівництву детальну інформацію про джерела та використання коштів. Це забезпечує чітке розуміння фінансового стану організації [7].

Аналіз фінансової діяльності непідприємницьких товариств є важливим інструментом для оцінки ефективності використання ресурсів. Горизонтальний аналіз дозволяє відстежувати зміни у фінансових показниках за кілька звітних періодів, тоді як вертикальний аналіз дає можливість оцінити структуру витрат та доходів у поточному періоді [6].

Коефіцієнтний аналіз дозволяє визначити співвідношення адміністративних витрат до програмних, аналізувати фінансову стабільність та ліквідність організації [8]. Наприклад, коефіцієнт програмних витрат показує, яка частка від загальних надходжень була спрямована на реалізацію основної діяльності.

Фінансова звітність дозволяє не лише оцінювати ефективність управління ресурсами, але й аналізувати вплив реалізованих програм на досягнення соціальних або благодійних цілей.

Контроль у непідприємницьких товариствах є важливим механізмом для забезпечення відповідності діяльності встановленим цілям. Основними видами контролю є:

- Внутрішній контроль допомагає забезпечити ефективне використання ресурсів і попередити можливі порушення. Він включає перевірки відповідності витрат статутним цілям і розподіл фінансових ресурсів [6].

- Зовнішній аудит. У багатьох випадках, особливо для організацій, які отримують гранти або інші види цільового фінансування, обов'язковим є проведення зовнішнього аудиту [7]. Зовнішні аудитори оцінюють фінансові звіти та дотримання вимог до цільового використання коштів.

Донори можуть вимагати регулярного звітування про використання грантових коштів, а держава контролює неприбуткові організації через податкові органи та інші структури [4].

Непідприємницькі товариства зобов'язані подавати звіти до податкових органів та інших контролюючих структур, що сприяє додатковому контролю за їхньою діяльністю [4]. Державні контролюючі органи мають право вимагати детальні звіти щодо цільового використання коштів і витрат.

Основними викликами для підприємницьких товариств є:

1. Складність податкового регулювання. Непідприємницькі товариства часто стикаються з труднощами у взаємодії з податковими органами через специфіку їх діяльності. Удосконалення податкового законодавства могло б спростити процедури звітності та оподаткування.

2. Низький рівень автоматизації. У багатьох підприємницьких товариствах відсутнє сучасне програмне забезпечення для ведення обліку, що ускладнює процес звітності та підвищує ризики помилок.

3. Недостатнє навчання персоналу. Часто бухгалтерії таких організацій бракує кваліфікованих спеціалістів, що може призводити до помилок у фінансовій звітності або недотримання вимог законодавства.

Для підвищення ефективності обліку і контролю в підприємницьких товариствах пропонується:

1. Використання спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизації бухгалтерського обліку дозволить зменшити ймовірність помилок та підвищити ефективність облікових операцій. Програмні рішення можуть

допомогти зберігати інформацію, готувати звіти та вчасно нагадувати про необхідність подання документів.

2. Регулярне навчання персоналу, зокрема в питаннях зміни законодавства та використання нових облікових систем. Постійний розвиток компетенцій бухгалтера сприятиме уникненню помилок у фінансових звітах та поліпшенню якості облікових операцій.

3. Відкритість фінансових звітів та регулярна звітність перед донорами та громадськістю сприяють підвищенню довіри до організації. Це може бути досягнуто шляхом публікації річних звітів, що відображають деталі витрат та надходжень.

Отже, в статті розглянуто ключові аспекти організації обліку, аналізу та контролю в невідприємницьких товариствах, зокрема благодійних організаціях та громадських об'єднаннях. Підкреслено, що специфіка їх діяльності, яка не спрямована на отримання прибутку, вимагає особливого підходу до ведення обліку та фінансової звітності. Прозорість, точність і підзвітність є критично важливими для зміцнення довіри з боку донорів і суспільства.

Основними завданнями бухгалтерського обліку в таких організаціях є контроль за цільовим використанням фінансових ресурсів та забезпечення відповідності фінансової звітності законодавчим вимогам. Використання спеціалізованих програмних рішень для автоматизації облікових процесів сприяє зниженню ризиків помилок та підвищує ефективність управління.

Аналіз фінансових показників, проведений за допомогою горизонтального, вертикального та коефіцієнтного аналізу, дозволяє виявити сильні та слабкі сторони діяльності невідприємницьких товариств, що сприяє ухваленню обґрунтованих управлінських рішень. Внутрішній контроль та зовнішній аудит виконують ключову роль у забезпеченні належного функціонування організацій та досягненні їх цілей.

Організація обліку, аналізу та контролю в невідприємницьких товариствах є важливим елементом забезпечення ефективної та прозорої діяльності. Належне ведення облікових операцій, регулярний аналіз фінансових

результатів та систематичний контроль дозволять неприбутковим товариствам не лише ефективно використовувати наявні ресурси, а й залучати додаткові джерела фінансування для реалізації статутних цілей. Удосконалення методик обліку, впровадження нових технологій та забезпечення відкритості діяльності сприятимуть подальшому розвитку таких організацій та зміцненню їхнього іміджу серед донорів та громадськості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік у неприбуткових організаціях: Навчальний посібник. Житомир: ЖДТУ. 2019. 512 с.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14> (дата звернення: 29.09.2024).
3. Костюченко В.М. Особливості обліку в неприбуткових організаціях. Київ: Центр навчальної літератури. 2021. 350 с.
4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 29.09.2024)
5. Методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку в неприбуткових організаціях. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0954-02> (дата звернення 29.09.2024)
6. Івашкевич В.О. Фінансовий контроль в неприбуткових організаціях. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2020. 276 с.
7. Поліщук В.В. Організація обліку та звітності в неприбуткових організаціях: навчальний посібник. Київ: Вид. група «Алерта». 2022. 402 с.
8. Савлук М.І. Аналіз та контроль фінансової діяльності неприбуткових організацій. Харків: ХНЕУ. 2021. 294 с.

ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Прийдак Т. Б.

кандидат економічних наук, доцент,

Лега О. В.

кандидат економічних наук, професор,

Яловега Л. В.

кандидат економічних наук, доцент,

Мокієнко Т. В.

кандидат економічних наук, доцент,

Морозов Є. О.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

Полтавський державний аграрний університет

м. Полтава, Україна

Управління логістичною сферою України являє собою важливий фактор економічного зростання та прискореної інтеграції країни в європейську економіку, що, на сьогодні, є одним з найбільш актуальних та пріоритетних завдань, особливо в умовах військового стану та євроінтеграційних змін. Враховуючи те, що Україна є ключовим транспортним вузлом між Європою та Азією, логістична система охоплює широкий спектр діяльності, містить в собі ряд відповідних компонентів та в цілому характеризується значним потенціалом, необхідно зауважити, що надмірна кількість бюрократичних перепон, необхідність інвестиційних вливань для модернізації інфраструктури, високий рівень корупції та не ефективне управління в цілому – зумовлюють ризики, які негативно впливають на логістичні процеси, що мають відображення на стані основних складових національної безпеки країни.

Нівелювання потенційних ризиків можливе за рахунок розвитку необхідних компетентностей менеджерів у логістичній сфері діяльності торговельних підприємств. Успішне управління логістичними процесами значною мірою залежить від володіння аналітичними, технологічними, комунікаційними та фінансовими навичками, однак в умовах сьогодення, базові знання та вміння, мають підкріплюватися здатністю до управління

підвищеними ризиками, зокрема їх ідентифікації та швидкого реагування з метою мінімізації втрат та забезпечення безперервної діяльності. В умовах військових ризиків особливої уваги вимагає компетентність менеджера в аварійному плануванні, забезпеченні фізичної безпеки складів, вантажів, транспорту, а також захисту конфіденційної інформації про логістичні процеси торговельних підприємств.

Безумовно, ефективні управлінські рішення в логістичній сфері залежать від володіння глибоких знань про технології автоматизації, роботизації, та в цілому інноваційного мислення менеджера, тобто його прихильності до впровадження нових технологій в логістиці з метою оптимізації процесів та підвищення ефективності логістичних операцій, також вважаємо доцільним, зазначити, що нарощення прибутку торговельних підприємств залежить від менеджера, який здатен забезпечити крос-функціональну взаємодію між різними операційними відділами.

Формування компетентностей у менеджерів-логістів є критично важливим у діяльності торговельних підприємств, оскільки їх вплив на бізнес відображається на [1]:

- підвищенні загальної ефективності ведення бізнесу, шляхом оптимізації процесів поставок, зменшення часу доставок та зниженню витрат;
- підвищення рівня задоволення клієнтів, за рахунок оперативних та надійних логістичних операцій, що формують позитивний імідж компанії, популяризують її на ринку, та в перспективі сприяють нарощенню клієнтської бази, а відповідно і зростанню прибутків;
- гнучкість та адаптивність торговельних підприємств, адже компетентні логістичні системи дозволяють швидко реагувати на зміни в попиті або на форс-мажори, що знижує ризики і підвищує стійкість бізнесу;
- нарощення конкурентних переваг та розвиток логістичних систем в цілому.

Необхідність формування та розвитку компетентностей у логістичній сфері діяльності торговельних підприємств також обумовлюється змінами, що

виникають внаслідок науково-технічного прогресу, зростаючої глобалізації та розширення ринку, отже логістам необхідно вміти керувати складними міжнародними ланцюгами постачань, що вимагає високого рівня логістичної експертизи [2]. Вміння управлінця працювати з міжнародними партнерами, розуміти законодавчі вимоги європейських країн, їх культурні аспекти та особливості співпраці, координувати логістичні процеси на глобальному рівні є важливими складовими розвитку та успішної діяльності логістичної сфери в Україні, що сприятимуть її економічному зростанню та інтеграції в ЄС. Основні складнощі в логістичній сфері України пов'язані здебільшого з незадовільним станом доріг та обмеженістю фінансових потоків в їх будівництво чи модернізацію. Тому, виникає потреба в залученні інвесторів для розвитку та безпосереднього оновлення логістичної інфраструктури, що в свою чергу вимагає від керівника або менеджера-логіста компетентностей у сфері інвестування, а саме: вміння оцінювати інвестиційні проекти, розуміти фінансові моделі та прогнозувати відповідні ризики.

Враховуючи тенденції екологізації, на нашу думку, є потреба наголосити на формуванні компетентностей в управлінні логістичними процесами які мають відповідати вимогам екологічної стійкості та впровадження екологічно чистих практик у даній сфері.

Всі виділені нами компетенції формуються у менеджера шляхом професійного навчання, постійного підвищення кваліфікації, участі у сертифікаційних програмах та особливо у міжнародних конференціях, організованих країнами, які характеризуються розвиненими транспортно-логістичними мережами.

Отже, логістична сфера України має значний потенціал для розвитку, але його успішна реалізація вимагає як стабілізації політичної ситуації в країні та значних обсягів державного та приватного фінансування, так і формування базових та спеціальних компетентностей для менеджерів-логістів у торговельних підприємствах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марій О. Т. Інтегровані логістичні формування підприємств торгівлі як системний підхід у вивченні логістики. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції*. Видавництво Львівської політехніки, 2018. р. 168-169. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/abfc4dd0-9a09-4271-a0a5-1622e0cddb74/content>

2. Уварова А. Є. Обґрунтування напрямів удосконалення організаційно-економічного забезпечення логістичної діяльності торговельного підприємства. *Економічний аналіз*, 2018. Випуск 28 № 3. С. 207 - 215.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ LMT-ТЕХНОЛОГІЙ В
СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ**

Прозорова Наталя Володимирівна,

к.е.н.

ННЦ «Інститут аграрної економіки»,

м. Київ, Україна

Гуторов Андрій Олександрович,

д.е.н., професор, член-кореспондент НААН

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

м. Київ, Україна

Анотація: Показано, що впровадження LMT-технологій в систему управління земельними ресурсами дає змогу підвищити екологічну й економічну ефективність використання ґрунтів. Визначено, що основою LMT-технологій є органічне сільське господарство і виробництво біогазу. Підтверджено, що LMT-технології сутнісно узгоджені і організаційно сприяють досягненню Цілей сталого розвитку.

Ключові слова: стале управління ґрунтовими ресурсами, LMT-технології, біогаз, зміни клімату, ефективне землекористування.

На сучасному етапі формування нового земельного устрою в Україні, враховуючи загальні тенденції зростання вартості природних ресурсів і погіршення стану навколишнього середовища, виникає необхідність розробки фінансово-економічного механізму сталого управління ґрунтовими ресурсами та сталого землекористування. Це забезпечить ефективне використання земельних ресурсів, а також максимальне збереження їх відтворювальних властивостей. Впровадження сталих технологій та практик може стати одним із способів розвитку потенційних напрямів економічного механізму сталого управління ґрунтовими ресурсами в умовах зміни клімату й ринкового обігу сільськогосподарських земель. Практика агрогосподарювання свідчить, що

наземні технології пом'якшення впливу негативних факторів в системі управління земельними ресурсами (LMT – Land Management Technologies) мають значний потенціал для зменшення викидів від використання ґрунтів та посилення поглинання вуглецю. LMT-технології включають цілеспрямовані дії, спрямовані на зниження викидів парникових газів та використання ґрунтів як вуглецевого поглинача, забезпечуючи при цьому екологічні і соціальні вигоди. Для ефективного використання цього потенціалу необхідний інтегрований системний підхід, що враховує як соціальні, так і екологічні цілі. Масштабування LMT потребує заміни традиційних методів новими багатосекторальними і багаторівневими системами управління, що спрямовані на максимізацію синергіє взаємодії стейкхолдерів.

Одними з основних напрямів реалізації LMT-технологій в аграрному секторі економіки України вважаємо виробництво біогазу і розвиток органічного землеробства. Так, виробництво біогазу має значний потенціал як для адаптації LMT, так і для пом'якшення наслідків емісії вуглецю, особливо в поєднанні з практиками органічного виробництва. Використовуючи сільськогосподарські відходи, біогазові установки можуть генерувати відновлювану енергію, знижуючи витрати на утилізацію відходів, а також виробляти органічні добрива. Останні є базою для поліпшення здоров'я і родючості ґрунту, сприяючи формуванню оптимальної структури і гранулометричного складу ґрунту, підвищенню його водоутримувальної здатності і рівня доступності поживних речовин для рослин. До того ж, органічні добрива стимулюють мікробіотичну активність у ґрунті, забезпечуючи формування збалансованих ґрунтових екосистем.

Також виробництво біогазу створює можливості для підвищення зайнятості на селі, розвитку сільських територіальних громад. У кризових умовах біогаз є надійним і економічно вигідним джерелом енергії, що знижує залежність від викопного палива та пом'якшує коливання цін на енергоносії. Масштабування біогазової інфраструктури не лише сприяє сталому виробництву енергії, але й формує синергетичні ефекти завдяки впровадженню

організаційно-економічних механізмів циркулярної біоекономіки економіки. Своєю чергою, впровадження ЛМТ-технологій в Україні сприятиме поліпшенню екосистем ґрунту, зменшенню забруднення навколишнього середовища, що в підсумку приведе до досягнення Цілей сталого розвитку.

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ:
ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ТА СПІВРОБІТНИКІВ**

Сухорукова Анна Леонідівна

кандидат наук з державного управління, доцент

Єфімова Анастасія Миколаївна,

Ізбаш Валентина Миколаївна

Студенти

Миколаївського національного аграрного університету,
м. Миколаїв, Україна

Анотація. У дослідженні розглядається сутність поняття «тайм-менеджмент». Аналізуються методи та інструменти тайм-менеджменту, які дозволяють працівникам і керівникам оптимально використовувати свій час, досягати поставлених цілей і підтримувати баланс між роботою та особистим життям. Дослідження також акцентує увагу на важливості делегування завдань і пріоритезації, що сприяє підвищенню ефективності робочих процесів в організації. Виявлено, що систематичне впровадження практик тайм-менеджменту може стати запорукою успіху компанії в умовах високої динаміки та змін.

Ключові слова: тайм-менеджмент, самоменеджмент, організація робочого часу, продуктивність праці, пріоритезація, співробітники, керівники, інструменти тайм-менеджменту.

Організація робочого часу є ключовим аспектом ефективної діяльності як керівників, так і співробітників у сучасному діловому середовищі. Систематичне управління часом дозволяє збільшити продуктивність, зменшити стрес і покращити якість виконуваних завдань. На думку дослідниці Н. В. Любченко, процес тайм-менеджменту – це дія або тренування з контролю за використанням часу, який людина свідомо витрачає на всі види діяльності, одночасно підвищуючи ефективність і продуктивність використання цього

ресурсу. Це дозволяє людині набути ряд практичних навичок, інструментів і методів, які вона може використовувати як на роботі, так і у вільний час [1, с. 38]. Загальний процес тайм-менеджменту характеризують такі поняття, як «тайм-менеджмент» і «самоменеджмент».

Дослідник В.В. Самойленко зазначає, що тайм-менеджмент — це ключовий елемент сучасного життя, що охоплює навички, інструменти та методи, які допомагають людям ефективно використовувати свій час. У світі, де інформація та обов'язки постійно зростають, вміння управляти часом стає критично важливим для досягнення успіху в професійній та особистій сферах [2].

Від так, процес тайм-менеджменту можна охарактеризувати як дію або тренування, що спрямоване на контроль за використанням часу, який людина свідомо витрачає на різні види діяльності [1, с. 39]. Це не лише механічне планування завдань, а й усвідомлений підхід до організації власного часу, який дозволяє підвищити ефективність і продуктивність його використання. Тайм-менеджмент включає в себе два основні аспекти: організацію часу та самоменеджмент.

Тайм-менеджмент визначається як технологія, що сприяє організації часу і підвищенню ефективності його використання. Він охоплює широкий спектр методів, включаючи планування, пріоритезацію завдань, делегування повноважень та контроль виконання.

Самоменеджмент, у свою чергу, можна розглядати як використання різних методів у практиці роботи, зосереджених на часових обмеженнях. Він дозволяє створити умови для ефективного виконання завдань та досягнення поставлених цілей. Головна мета самоменеджменту полягає в оптимальному використанні всіх доступних ресурсів із мінімальними витратами зусиль [3, с. 120].

У житті кожної людини три основні сфери реалізації — робота, дім і особисте життя. Але знайти баланс між цими сферами досить складно, і часто вони перебувають у стані дисгармонії. Для досягнення відчуття безпеки та

стабільності важливо контролювати хоча б дві з цих зон. Самоменеджмент керівника передбачає дотримання системи методів, які забезпечують раціональне використання часу та ресурсів.

Головна мета самоменеджменту для керівника полягає у максимально ефективному використанні власних здібностей і свідомому управлінні своїм життям. Це включає самовизначення, що дозволяє людині подолати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті.

Дослідники І. В. Причепи, О. А. Сметанюк, І. Л. Соломонюк зазначають, що тайм-менеджмент — це не лише щоденники, плани та зустрічі. Це технологія, яка дозволяє використовувати час життя відповідно до власних цілей і цінностей. Важливо не лише планувати, а й знайти свої справжні життєві цілі, навколо яких варто організовувати свій час. Люди повинні витратити незамінний час на те, що дійсно є важливим для них [4, с. 102].

Тайм-менеджмент також має велике значення в контексті організації. У компанії це дисципліна в рамках загального менеджменту, яка перетворює особистий тайм-менеджмент співробітників на інструмент підвищення ефективності компанії. Кожна компанія, незалежно від розміру, повинна мати механізми тайм-менеджменту, адже це сприяє підвищенню продуктивності роботи команди [5, с. 71].

Важливим аспектом є делегування повноважень, що допомагає керівникам не «розгубитися» в умовах активної роботи. Делегування завдань дозволяє зосередитися на стратегічних питаннях, забезпечуючи одночасно виконання рутинних завдань на інших рівнях.

Отже, сутність поняття «тайм-менеджмент» полягає у свідомому управлінні власним часом, що сприяє підвищенню ефективності особистої та професійної діяльності. Завдяки розвитку навичок тайм-менеджменту людина може досягати своїх цілей, зберігати баланс між роботою і особистим життям, а також максимально використовувати свої ресурси з мінімальними зусиллями. Важливо розуміти, що тайм-менеджмент — це не лише техніка, а й важливий елемент саморозвитку та самовизначення.

Сучасний світ вимагає від організацій та їхніх працівників високої ефективності, адаптивності та здатності швидко реагувати на зміни. У цьому контексті тайм-менеджмент стає критично важливим для досягнення успіху. Основні фактори, що впливають на формування та розвиток тайм-менеджменту для керівників та співробітників, дослідниця О. І. Кліпкова поділяє на кілька ключових категорій (рис.1).

Рис. 1. Фактори впливу на формування та розвиток тайм-менеджменту

Джерело: сформовано авторами за даними [6, с. 445]

Економічні коливання і політичні кризи можуть значно вплинути на бізнес. Нестабільність ринку вимагає від керівників та співробітників швидкого реагування на зовнішні виклики, що підвищує важливість тайм-менеджменту. Ефективне планування та управління ресурсами дозволяють зберігати конкурентоспроможність навіть в умовах економічної невизначеності.

Сучасний бізнес постійно потребує впровадження змін та інновацій, які стали нормою, а не винятком. Компанії повинні бути готові до постійного вдосконалення своїх продуктів і послуг. Тайм-менеджмент допомагає не лише планувати час для реалізації інновацій, але й визначати пріоритети, що є критично важливим у швидко змінюваному середовищі.

Сьогодні вартість організацій часто визначається не лише матеріальними активами, а й нематеріальними, такими як репутація, бренд, інтелектуальна власність та інноваційні рішення. Це зумовлює потребу в ефективному управлінні часом, оскільки успішне управління проектами і процесами може суттєво вплинути на загальний успіх організації.

На нашу думку, крім вищезазначених факторів, важливу роль у розвитку тайм-менеджменту відіграють також внутрішні аспекти організації, такі як корпоративна культура, структура управління, рівень комунікації між співробітниками та керівництвом. Впровадження практик тайм-менеджменту має підтримуватись на всіх рівнях організації, щоб забезпечити їхню ефективність.

Таким чином, фактори впливу на формування та розвиток тайм-менеджменту для керівників і співробітників є багатограними і різноманітними. У світі, що швидко змінюється, управління часом стає не лише корисною навичкою, а й критично важливим елементом для досягнення конкурентних переваг. Важливо, щоб організації усвідомлювали ці фактори і активно впроваджували ефективні практики тайм-менеджменту у своїй діяльності.

Тайм-менеджмент включає в себе різні підходи до управління часом, які можуть бути корисними як для керівників, так і для співробітників. На думку А. Ю. Жуковської основні принципи, яких варто дотримуватися наступні:

1. Пріоритизація завдань. Важливо вміти визначати, які завдання є найважливішими і потребують негайної уваги. Для цього можна використовувати методи, такі як матриця Ейзенхауера, яка допомагає розподілити завдання за ступенем їх важливості та терміновості.

2. Планування часу. Створення детального плану роботи на день, тиждень або місяць допомагає не тільки контролювати виконання завдань, але й уникати перевантаження. Планування включає як визначення часу для виконання конкретних завдань, так і передбачення часу на перерви.

3. Делегування завдань. Для керівників важливо вміти правильно

розподіляти завдання між співробітниками. Це не лише збільшує ефективність команди, але й дозволяє керівникам зосередитися на стратегічних питаннях.

4. Уникання багатозадачності. Виконання кількох завдань одночасно може призвести до зниження якості роботи. Фокусування на одній задачі дозволяє виконати її швидше і з меншими помилками [7, с. 90].

Ефективний тайм-менеджмент безпосередньо впливає на продуктивність праці. Співробітники, які володіють навичками управління часом, здатні виконувати більше завдань за той самий проміжок часу, при цьому зберігаючи високу якість роботи. Для керівників важливо навчати своїх підлеглих основам тайм-менеджменту, адже це підвищує загальну ефективність організації.

Тайм-менеджмент забезпечує структуру та організацію робочого часу. Керівники та співробітники, які використовують ефективні методи планування, здатні розподіляти свій час між різними завданнями, що дозволяє уникнути перевантаження і зменшити стрес. Правильне планування дозволяє визначити пріоритети, що сприяє кращій організації робочого процесу.

Однією з основних цілей тайм-менеджменту є підвищення продуктивності. Використання методів, таких як матриця Ейзенхауера або техніка Помодоро, допомагає співробітникам фокусуватися на важливих завданнях, зменшуючи час, витрачений на незначні справи. Це, в свою чергу, призводить до підвищення загальної продуктивності праці [8, с. 116].

Тайм-менеджмент сприяє розвитку навичок самоменеджменту, які є необхідними для керівників і співробітників. Здатність управляти власним часом та ресурсами допомагає ефективніше виконувати завдання та досягати особистих і професійних цілей. Керівники, які володіють цими навичками, здатні краще мотивувати своїх співробітників, створюючи атмосферу продуктивної роботи.

Відобразимо в табл.1 інноваційні засоби тайм-менеджменту та їхній вплив на ефективність організації робочого часу та підвищення продуктивності керівників та співробітників.

Таблиця 1

Інноваційні інструменти тайм-менеджменту

Інструмент	Опис	Переваги
Матриця Ейзенхауера	Інструмент для визначення пріоритетів завдань за двома критеріями: терміновістю та важливістю.	Допомагає сфокусуватися на важливих завданнях.
Техніка Помодоро	Метод організації часу, що передбачає роботу протягом 25 хвилин, після чого слідує коротка перерва.	Підвищує концентрацію та зменшує втомлюваність.
Календарі та планувальники	Використання електронних календарів (GoogleCalendar, Outlook) для планування зустрічей, дедлайнів і завдань.	Легкість у відстеженні термінів і запланованих подій.
Застосунки для управління завданнями	Інструменти, як-от Trello або Asana, для створення списків справ, призначення завдань і відстеження прогресу.	Підвищує видимість завдань і покращує командну роботу.
Метод 2-х хвилин	Принцип, за яким, якщо завдання може бути виконане за 2 хвилини, його слід виконати одразу, а не відкладати.	Зменшує накопичення дрібних завдань.
Блокування часу	Техніка, що передбачає виділення певних блоків часу для виконання конкретних завдань або проектів без відволікань.	Збільшує фокусування та продуктивність при виконанні завдань.
Делегування завдань	Процес передачі відповідальності за виконання завдань іншим членам команди для оптимізації робочого навантаження.	Зменшує навантаження на керівників та покращує командну динаміку.
Рефлексія та аналіз	Регулярне оцінювання власної продуктивності та управління часом для виявлення слабких місць і покращення.	Сприяє самовдосконаленню та постійному розвитку.
Використання технологій автоматизації	Застосування інструментів для автоматизації рутинних завдань (наприклад, Zapier) для зменшення витрат часу на повторювані дії.	Звільняє час для більш важливих завдань.
Забезпечення балансу між роботою та життям	Стратегії, які допомагають встановити межі між роботою та особистим життям, такі як фіксування робочих годин і час на відпочинок.	Підвищує загальну продуктивність і задоволеність життям.

Джерело: сформовано авторами

Отже, ефективний тайм-менеджмент дозволяє зменшити рівень стресу, пов'язаного з невиконанням термінів і переповненість завдань. Організувавши свій час, співробітники можуть більш впевнено підходити до виконання

завдань, що покращує їхнє емоційне самопочуття і продуктивність. Організації, які впроваджують тайм-менеджмент, створюють середовище, яке сприяє інноваціям. Керівники можуть виділяти час на стратегічне планування та розвиток нових ідей, тоді як співробітники можуть працювати над проектами, які вимагають творчого підходу. Це дозволяє компанії залишатися конкурентоспроможною на ринку.

Таким чином, організація робочого часу та ефективний тайм-менеджмент є невід'ємними елементами успішної професійної діяльності як керівників, так і співробітників. Застосування основних принципів тайм-менеджменту, таких як пріоритизація завдань, планування часу, делегування та уникання багатозадачності, дозволяє досягти високої продуктивності та покращити якість роботи. Технологічні інструменти стають незамінними помічниками у сучасних реаліях, допомагаючи організувати час і робочі процеси ефективніше. Зв'язок між тайм-менеджментом та організацією робочого часу та продуктивністю є безпосереднім і важливим. Ефективне управління часом не лише підвищує продуктивність праці, але й покращує загальну організацію робочого процесу, зменшує стрес і сприяє розвитку інновацій. Для керівників і співробітників оволодіння навичками тайм-менеджменту є необхідною умовою для успішної діяльності в умовах сучасного бізнес-середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Любченко Н. В. Самоменеджмент і тайм-менеджмент як SoftSkills керівників і педагогів закладів освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 5 (206). С. 37-44.
2. Самойленко В. В. Тайм-менеджмент як інструмент оптимізації управлінських рішень. *Ефективна економіка*. 2024. № 5. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32785> (дата звернення: 22.09.2024).
3. Водянка Л. Д., Тодорюк С. І., Карп А. Г. Тайм-менеджмент як техніка планування робочого часу персоналу. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 119–123.

4. Причепя І. В., Сметанюк О. А., Соломонюк І. Л. Теоретико-методичні засади оцінювання ефективності корпоративного тайм-менеджменту організації. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. № 2 (29). С. 99-106.
5. Голева О. Д., Лизунова О. М. Тайм-менеджмент як засіб підвищення ефективності діяльності керівника. *Сучасні тенденції розвитку економіки та обліку: наукові горизонти*. 2024. С. 71.
6. Кліпкова О. І. Використання основ тайм-менеджменту при побудові нейромережових моделей управління персоналом. *The 2nd International scientific and practical conference "Science, innovations and education: problems and prospects"* (September 15-17, 2021) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2021. 499 p. 2021. С. 445.
7. Жуковська А. Ю. Сучасні методи та технології тайм-менеджменту. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна серія «Економічна»*. 2021. Т. 101. С. 79-93.
8. Мольдван М. З. Використання тайм-менеджменту в сучасному світі *Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку: тези доп. Х Всеукр. студент. наук.-практ. конф., присвяч. 73-ій річниці від дня народження д.е.н., професора Петра Степановича Березівського*. Львів, 2024. С. 116.
9. Poltorak A., Khrystenko O., Sukhorukova A., Moroz T., Sharin O. Development of an integrated Approach to assessing the impact of innovative development on the level of financial security of households. (Розробка комплексного підходу до оцінки впливу інноваційного розвитку на рівень фінансової безпеки домогосподарств) *Eastern-European of Enterprise Technologies*, 2022, 1 (13-115). P. 103-112.
10. Авербух Г. М., Сухорукова А. Л. Шляхи підвищення ефективності та дієвості механізмів управління персоналом публічної служби в контексті європейської інтеграції. *Public management*. 2022. Т. 28, № 3. С. 10–16.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ

Тебенко Віта Миколаївна

к.е.н., доцент

Таврійський ДАТУ ім. Дмитра Моторного
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Досліджено тенденції та особливості діяльності суб'єктів індустрії гостинності та туризму України. Визначено основні фактори для підтримання конкурентоспроможності підприємств. Здійснено аналіз рівня рентабельності та прибутковості за видами економічної діяльності.

Ключові слова: туризм, готельно-ресторанний бізнес, прибуток, рівень рентабельності, криза, інновації, конкурентоспроможність.

Туристичний бізнес та готельно-ресторанний сектор тісно взаємопов'язані, оскільки вони доповнюють один одного та є ключовими складовими індустрії гостинності та туризму. Вони обслуговують туристів та осіб що мандрують, забезпечуючи різноманітні послуги, пов'язані з комфортом, харчуванням, проживанням і організацією подорожей. Успішний розвиток туристичної галузі стимулює зростання готелів і ресторанів, водночас високий рівень обслуговування у готельно-ресторанному бізнесі підвищує привабливість туристичних напрямків, сприяючи поверненню туристів і розвитку регіону.

Розвиток туристичного бізнесу сприяє інвестиціям у готельну інфраструктуру, яка своєю чергою, стимулює зростання ресторанного бізнесу. У популярних туристичних регіонах будуються нові готелі, ресторани, бари та кафе для задоволення потреб осіб що відпочивають. Розвиток готельно-ресторанного бізнесу в Україні за останні роки характеризується складними умовами, спричиненими як зовнішніми, так і внутрішніми

факторами, серед яких пандемія COVID-19, економічна нестабільність, війна, а також адаптація до світових трендів і технологій.

Пандемія стала серйозним випробуванням для готельно-ресторанного бізнесу. Через обмеження на пересування та карантинні заходи багато закладів тимчасово закривалися або суттєво скорочували свою діяльність. Ресторани переходили на доставлення їжі, що призвело до зростання популярності онлайн-замовлень і доставлення через мобільні додатки. Готелі стикалися зі скороченням туристичних потоків, і багато хто з них був змушений оптимізувати витрати та змінити моделі управління.

Ключовим фактором для підтримання конкурентоспроможності підприємств, залучення клієнтів і оптимізації управління стає інноваційність. Інновації та гнучкість стають важливими факторами виживання на ринку [1, с. 71]. Вони допомагають готелям та ресторанам швидко реагувати на зміни в попиті та ринкових тенденціях. Останні роки в готельно-ресторанному бізнесі України спостерігається активне впровадження технологічних рішень. Це включає автоматизацію управління, впровадження CRM-систем, електронних меню, безконтактних платежів, онлайн-бронювань та інших інноваційних сервісів. Готелі почали активніше використовувати цифрові канали для залучення клієнтів, зокрема через соціальні мережі та сайти бронювання.

На сьогодні темпи цифрової трансформації в готельно-ресторанному бізнесі стрімко зростають, оскільки підприємства повинні постійно адаптуватися до змінних умов ринку. Якщо компанії не відповідають сучасним викликам, це може призвести до скорочення прибутків, втрати клієнтів і конкурентних переваг, а в деяких випадках - навіть до занепаду бізнесу. Водночас неправильний вибір стратегії цифрових змін може не дати очікуваного результату. Саме тому успішна цифрова стратегія стає ключовим фактором у боротьбі за лідерство на ринку [2, с. 52].

На рисунку 1 зображено частку прибуткових підприємств у трьох секторах економічної діяльності за період з 2019 по 2023 рік.

Туристичні агентства та оператори продемонстрували найбільшу

стабільність і відновлення після кризових років, з часткою прибуткових підприємств, що коливалася між 61% і 76,7%. Найвищі показники прибутковості продемонстрували туристичні агентства та оператори у 2021 році (76,7%), що вказує на активне відновлення після обмежень на подорожі.

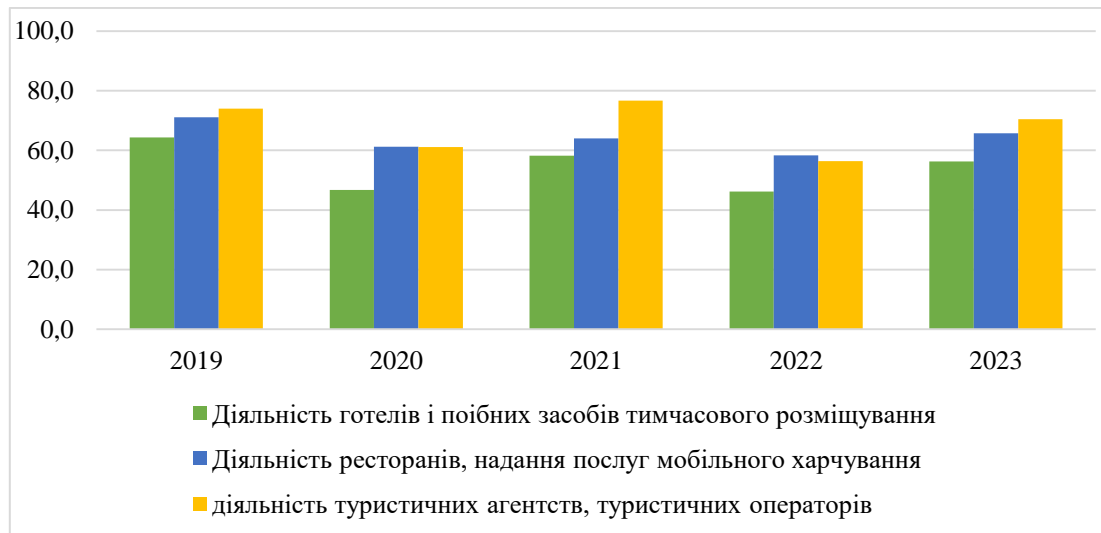

Рис. 1. Частка прибуткових підприємств за видами діяльності, % [3]

Ресторани та заклади мобільного харчування зберігали відносну стабільність, з часткою прибуткових підприємств у межах 46-65%. Готелі зазнали найбільших втрат, особливо у 2020 та 2022 роках, з часткою прибуткових підприємств, що знизилася до 46%, але відновилася до 56,3% у 2023 році. Це свідчить про значні труднощі в готельному секторі пов'язані з наслідками пандемії та економічними факторами, після часткового відновлення у 2021 році.

В Україні зростає попит на внутрішній туризм, що стимулює готельний бізнес у безпечніших регіонах країни. У 2023 році, попри продовження бойових дій, спостерігається певне відновлення готельно-ресторанного бізнесу в західних та центральних регіонах України. Заклади активно впроваджують нові бізнес-моделі та пристосовуються до змін. У мирних регіонах готелі почали виконувати нові соціальні функції, приймаючи внутрішньо переміщених осіб та надаючи приміщення для гуманітарних цілей. Частина закладів адаптувалася до військових умов, наприклад, відкриваючи ресторани з благодійною метою, або

перепрофілювавши бізнес для надання послуг військовим і волонтерам.

На рисунку 2 можна побачити динаміку результатів діяльності суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу та туризму з 2019 по 2023 р. Згідно з наведеними даними можна стверджувати, що ресторанний бізнес виявляє стабільнішу стійкість у порівнянні з готелями. Попри негативні впливи зовнішніх факторів, таких як пандемія COVID-19 у 2020 році та економічна криза, ресторани загалом швидше відновлюються. Рентабельність ресторанів коливається, але залишається переважно позитивною, за винятком кризових періодів, як-от 2022 рік, коли були зафіксовані суттєві збитки. Ресторани та засоби мобільного харчування демонструють більшу стійкість і здатність до швидкого відновлення після криз, навіть у складних умовах. Подібну динаміку можна спостерігати при розгляді діяльності турагентств та туроператорів: після невеликих збитків у кризові періоди, бізнес досить швидко повертається до прибуткового.

Рис. 2. Динаміка рівня рентабельності підприємств за видами економічної діяльності, % [4]

Готельний сектор виявляє більшу вразливість до криз і зовнішніх потрясінь, що позначається на значних коливаннях рентабельності. До пандемії сектор вже мав негативну рентабельність, а під час кризи зазнав серйозних

втрат. Рентабельність готелів здебільшого залишається від'ємною. Попри тимчасове покращення у 2021 році, зовнішні чинники, призвели до значних втрат у 2022 році. Здатність готелів до відновлення потребує більше часу та ресурсів. Готельно-ресторанний бізнес є ключовим елементом туристичної індустрії, забезпечуючи комплекс послуг для туристів і визначаючи перспективи розвитку туризму. Туристична галузь після кризи показала найбільш динамічне відновлення, тоді як готелі та ресторани зазнавали значних коливань і повільніше відновлювалися після економічних та епідеміологічних викликів. Загалом, обидва сектори мають залежність від зовнішніх факторів, але ресторани виглядають менш залежними та більш гнучкими у подоланні кризових ситуацій.

Готельно-ресторанний бізнес в Україні пройшов через серйозні випробування за останні роки, але продовжує розвиватися та адаптуватися до змін. Важливими факторами успіху стають впровадження інновацій, гнучкість у веденні бізнесу та орієнтація на нові потреби клієнтів, що відкриває перспективи для подальшого розвитку після стабілізації ситуації в країні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тебенко В.М., Завадських Г.М., Лисак О.І. Інноваційні складові відновлення сфери туризму // Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор», №3(70). 2022. С. 70-75.

2. Бігун В.В., Йохна М.А., Тебенко В.М. Вплив цифрової трансформації на конкурентоспроможність підприємств: аналіз відмінностей у бізнес-стратегіях. Економіка. Фінанси. Право. №10. 2023. 52-57с.

3. Чистий прибуток підприємств за видами економічної діяльності Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

4. Рентабельність операційної та усієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010–2020). Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

ВПЛИВ БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ НА УСПІШНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛЕЮ

Чередниченко Вікторія Володимирівна,
к.е.н., викладач кафедри менеджменту
та державної служби
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна

Анотація. У статті розглядається вплив бренд-менеджменту на успішність управління інтернет-торгівлею. Окреслено ключову роль бренду у формуванні довіри та лояльності клієнтів, що безпосередньо впливає на показники продажів і загальну ефективність онлайн-бізнесу. Аналізуються такі важливі аспекти, як диференціація бренду серед конкурентів, підвищення сприйнятої цінності товарів та послуг, а також інтеграція бренду у цифрове середовище. Особлива увага приділена адаптивності бренд-стратегії до швидких змін на ринку інтернет-торгівлі та вимірюванню ефективності бренд-менеджменту за допомогою різних метрик.

Ключові слова: бренд-менеджмент, інтернет-торгівля, конкурентна перевага, диференціація бренду, цифрове середовище, онлайн-бізнес, маркетингова стратегія.

У сучасних реаліях інтернет-торгівля є важливою складовою світової економіки, і компанії, що прагнуть успіху в цьому просторі, зіштовхуються з високим рівнем конкуренції. У такому контексті бренд-менеджмент набуває вирішального значення, впливаючи на те, як споживачі сприймають компанію та її продукти. Вдало побудована бренд-стратегія не лише підвищує впізнаваність бренду, але й сприяє формуванню емоційної прив'язаності споживачів, підвищуючи їх лояльність та мотивуючи до повторних покупок.

Бренд має критичне значення для онлайн-магазинів, адже допомагає вирізнитися серед конкурентів, встановлювати міцні зв'язки з клієнтами та збільшувати сприйняту цінність продукції. У той же час, швидка адаптація до змін у цифровому середовищі та впровадження нових методів комунікації є основними умовами досягнення успіху.

Аналізуючи основні тенденції, можна виділити наступні тези:

1. У сучасних умовах інтернет-торгівля є одним із найбільш динамічно зростаючих сегментів ринку, і бренд-менеджмент відіграє ключову роль у створенні конкурентної переваги для компаній, що працюють в онлайн-просторі.

2. Успішний бренд-менеджмент формує довіру до бренду та підвищує рівень залученості клієнтів, що безпосередньо впливає на конверсію продажів в інтернет-торгівлі.

3. Через бренд компанії можуть встановлювати емоційний зв'язок зі своїми клієнтами, що сприяє побудові лояльної аудиторії. Лояльні споживачі частіше роблять повторні покупки та рекомендують бренд іншим.

4. Сильний бренд допомагає компаніям диференціювати свої товари і послуги серед конкурентів, що є вирішальним фактором для успіху в умовах високої конкуренції в інтернет-торгівлі.

5. Компетентний бренд-менеджмент дозволяє підвищити сприйняту цінність товару, що дозволяє компанії продавати продукцію за вищою ціною без зниження попиту.

6. Для успішного управління інтернет-торгівлею необхідно ефективно інтегрувати бренд у цифрове середовище, використовуючи різні маркетингові інструменти, такі як соціальні мережі, контент-маркетинг, SEO та email-розсилки.

7. Бренд-менеджмент визначає ключові елементи маркетингових стратегій: тон спілкування з клієнтами, канали просування та зміст рекламних кампаній. Ці аспекти безпосередньо впливають на успішність інтернет-продажів.

8. Гнучкість і адаптивність бренд-стратегії до нових викликів інтернет-торгівлі, таких як зміни споживчих вподобань або поява нових технологій, є важливою умовою підтримки конкурентоспроможності.

9. Важливим аспектом ефективного бренд-менеджменту є вимірювання його результативності через такі метрики, як рівень впізнаваності бренду, коефіцієнт утримання клієнтів, середній дохід з одного клієнта тощо.

10. З розвитком технологій, таких як штучний інтелект і доповнена реальність, роль бренд-менеджменту у створенні персоналізованого досвіду для клієнтів буде лише зростати, що відкриває нові можливості для успіху інтернет-торгівлі.

Отже, бренд-менеджмент впливає на ефективність управління інтернет-торгівлею, підкреслюючи важливість бренду як інструменту залучення клієнтів, підвищення їхньої лояльності та забезпечення конкурентних переваг на ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Francisco J. (2022). Digital brand management: How to succeed in e-commerce. New York: Springer.

2. Лищенко М. Бренд-менеджмент як інструмент маркетингової діяльності підприємств. Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2289/2210>.

3. Танасійчук А. Розробка комунікацій бренду в цифровому середовищі. Трансформаційна економіка, 2023. №3 (03), 45-49. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-3-8>.

LEGAL SCIENCES

УДК 347

НАЙПОШИРЕНІШІ ВИДИ ЗЛОВЖИВАНЬ ПРАВОМ НА ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН

Бантуш В. В.

д.ю.н., професор кафедри права
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут

Деркаченко Ю. В.

к.ю.н., доцент кафедри права
Міжнародний науково-технічний
університет імені академіка Юрія Бугая

Черниш А. Р.

доктор філософії з права
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Анотація: Виділено найпоширеніші види зловживань правом на доступ до інформації. Аналіз проблем нормативно-правового регулювання зловживань правом на інформацію в Україні показує, що чинне законодавство не охоплює всіх видів зловживань, таких як масові однотипні запити та використання образливої лексики. Пропонуються зміни для вдосконалення законодавства.

Ключові слова: право на інформацію, зловживання, публічна інформація, звернення громадян, адміністративні запити, відповідальність, запобігання.

Право на доступ до інформації вважається основоположним принципом демократичного суспільства та є важливим засобом забезпечення відкритості діяльності державних органів. Конституція України та Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про звернення громадян»

гарантують громадянам можливість отримання публічної інформації. Однак на практиці існують численні випадки, коли цим правом зловживають або використовують не за призначенням. Особливо актуальними є питання, що стосуються нормативного врегулювання таких зловживань. Законодавство наразі не охоплює всі аспекти можливих порушень, що створює підстави для вдосконалення правової бази та механізмів запобігання зловживанням правом на інформацію. Конституція України (ст. 34) гарантує право громадян на отримання інформації. Зокрема, громадяни мають право збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію [1]. Однак це право може бути обмежене законодавчо з метою захисту національної безпеки, збереження територіальної цілісності або підтримання громадського порядку.

Закони України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян» виступають ключовими нормативними актами, що регулюють дану сферу. Відповідно до цього закону, кожна особа має право подавати запити до органів влади з метою отримання публічної інформації, а органи державної влади зобов'язані надавати таку інформацію протягом 5 робочих днів. Якщо інформація необхідна для захисту життя або здоров'я людини, строк може бути скорочений до 48 годин. Згідно з положеннями цього закону, публічна інформація повинна бути надана безоплатно, за винятком випадків, коли запитувана інформація перевищує 10 сторінок [2]. У такому випадку запитувач повинен компенсувати витрати на копіювання та друк. Закони України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян» передбачають механізми реалізації права на інформацію, але водночас не містить достатніх запобіжників для уникнення зловживань [3].

Після дослідження національного законодавства і практики неправомірного використання конституційних прав на інформацію та звернення, були визначені найбільш поширені способи зловживання правом на інформаційний доступ.

Один із найпоширеніших видів зловживання правом на інформацію – це направлення великої кількості запитів за короткий проміжок часу. Це особливо

проблематично для невеликих організацій або установ, які не мають достатніх ресурсів для обробки всіх запитів вчасно. Відсутність чітких обмежень щодо кількості запитів, які можна подавати протягом певного періоду, дозволяє окремим особам чи організаціям навмисно перевантажувати систему;

Іншим поширеним зловживанням є направлення запитів до установ, які не володіють запитуваною інформацією. Відповідно до ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації», розпорядник зобов'язаний перенаправити запит до належного розпорядника, якщо він не має запитуваної інформації. Проте масове подання таких запитів ускладнює роботу органів влади та несе ризики перевантаження системи.

Існують також випадки, коли група осіб або організацій подає однакові за змістом запити до різних розпорядників. Це створює додаткове навантаження на державні установи та призводить до зайвих витрат ресурсів на розгляд однотипних запитів.

Закон чітко розмежовує запити на публічну інформацію та звернення громадян. Проте трапляються випадки, коли громадяни використовують інформаційні запити як спосіб подати звернення, що передбачає обробку іншими механізмами. Це також ускладнює роботу державних органів та відволікає ресурси від основних завдань.

Ще одним видом зловживання є подання кількох запитів для уникнення сплати за копіювання великої кількості матеріалів. Закон України «Про доступ до публічної інформації» передбачає безоплатне надання інформації, обсягом до 10 сторінок, але деякі запитувачі розбивають свої запити на кілька частин, щоб уникнути необхідності сплачувати за копіювання.

Подання запитів з використанням образливої або нецензурної лексики є ще одним поширеним видом зловживань. Відсутність механізмів відмови в обробці таких запитів створює додаткові складнощі для державних органів, оскільки кожен запит повинен бути зареєстрований та розглянутий незалежно від його змісту. Чинне законодавство не містить достатньо механізмів для боротьби із зловживаннями правом на доступ до інформації. Основними

проблемами є відсутність обмежень щодо кількості поданих запитів, нерегульованість відповідальності за подання масових однотипних запитів та відсутність чітких механізмів для відмови в розгляді запитів із нецензурною лексикою.

Крім того, існує потреба у вдосконаленні процедур для розмежування запитів на публічну інформацію та звернень громадян. Це дозволить уникнути зловживань, пов'язаних із поданням комбінованих «запитів-звернень».

Проведений аналіз найпоширеніших видів зловживань правом на звернення громадян дає підстави запропонувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства:

- встановлення обмежень на кількість запитів (необхідно запровадити обмеження на кількість запитів, які одна особа може подати протягом певного періоду часу);

- встановлення відповідальності за масові однотипні запити (законодавство має передбачати санкції за подання великої кількості однотипних запитів, що спричиняють надмірне навантаження на державні органи);

- чітке розмежування інформаційних запитів та звернень (законодавство потребує вдосконалення для запобігання поданню комбінованих запитів-звернень, що ускладнюють роботу державних органів);

- регулювання використання нецензурної лексики у запитах (законодавство повинно передбачати можливість відмови у розгляді запитів, які містять образливі висловлювання або нецензурну лексику);

- впровадження механізмів для обмеження обсягу запитуваної інформації (слід встановити обмеження щодо обсягу запитуваної інформації та тривалості її опрацювання для запобігання надмірному навантаженню на розпорядників інформації) тощо.

Висновки. Поширені зловживання правом на звернення громадян стосуються надмірного використання права на інформацію; однотипних запитів до неналежних адресатів; масове подання запитів від імені різних осіб, що

створює адміністративне навантаження на органи влади; запити на інформацію, яка не є публічною; зловживання правом на безоплатне отримання великих обсягів інформації; використання нецензурної лексики тощо. Для вирішення цих проблем пропонується ввести обмеження на кількість запитів, передбачити відповідальність за масові звернення, і вдосконалити процедури відмови у розгляді запитів з нецензурною лексикою тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. С. 14.
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. ст. 314.
3. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 47, ст. 256.

УДК: 346.3

ПРАВОВІ ОСНОВИ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Коваленко Інна Анатоліївна

к.ю.н., доцентка

Левчук Анастасія Юріївна

студентка

Київського Національного університету

технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація: У роботі розглядаються правові основи господарсько-договірної відповідальності, яка є ключовим аспектом правового регулювання бізнесу та економічних відносин. Досліджуємо поняття господарсько-договірної відповідальності, механізми захисту прав учасників договірних відносин, а також форми відповідальності за порушення умов договору. Окрема увага приділена аналізу законодавчих основ господарської відповідальності, зокрема Господарському кодексу України, та різним формам відповідальності, які можуть застосовуватися при порушенні господарських зобов'язань. Робота підкреслює важливість дотримання правових основ у забезпеченні стабільності економічного середовища.

Ключові слова: господарсько-договірна відповідальність, господарське право, правові основи, господарські зобов'язання, компенсація збитків, штрафні санкції, відшкодування збитків, альтернативне вирішення спорів.

Правові основи господарсько-договірної відповідальності є важливим аспектом сучасного правового середовища, особливо в контексті бізнесу та економіки. Ця тема стає все більш актуальною, оскільки підприємства ведуть свою діяльність у складних умовах ринкової конкуренції та юридичних регуляцій.

По-перше, слід звернутися до поняття господарсько-договірної

відповідальності. Це юридична відповідальність, яка виникає з порушення умов договору або невиконання господарських зобов'язань. Вона передбачає можливість застосування відшкодування збитків, покликання до відповідальності сторін за порушення умов угоди, а також захист інтересів сторін в рамках укладених договорів.

Другий аспект – правові основи господарсько-договірної відповідальності. Вони базуються на національному законодавстві, міжнародних конвенціях та договорах, а також на звичаях та практиці відповідного господарського сектора. Найважливішим є цивільне законодавство, яке визначає правові основи укладення, виконання та припинення господарських договорів, а також відповідальність за їх порушення [1, с. 302].

Третій аспект – механізми захисту прав та інтересів учасників договірних відносин. Це включає в себе можливість судового та позасудового врегулювання спорів, встановлення відшкодування збитків, а також застосування штрафних санкцій у разі порушення умов договору. Крім того, договір може передбачати механізми альтернативного вирішення спорів, такі як медіація або арбітраж.

Зрештою, важливо враховувати, що господарсько-договірна відповідальність є невід'ємною частиною господарського права та правового регулювання економічних відносин. Її правові основи сприяють забезпеченню рівноправ'я та справедливості в господарській сфері, забезпечуючи захист інтересів учасників ринкових відносин та стимулюючи їх до виконання договірних зобов'язань. Таким чином, розуміння і дотримання правових основ господарсько-договірної відповідальності є важливим аспектом для успішного функціонування бізнесу та забезпечення стабільності економічного середовища.

З аналізу ст. 218 ГК України випливає, що підставою господарсько-правової відповідальності виступає порушення господарського зобов'язання або порушення правил здійснення господарської діяльності [2].

Серед науковців існують різні погляди на підстави господарсько-правової відповідальності. Наприклад, В. І. Новшицька розрізняє юридичні і фактичні підстави господарсько-правової відповідальності [3, с. 29]. При цьому під юридичними підставами науковець розуміє правовий документ, який визначає певну поведінку учасника господарських відносин як протиправну, встановлює за неї форму і розмір відповідальності. Під фактичними підставами господарсько-правової відповідальності науковець має на увазі фактичні дії, які характеризуються законом, договором або адміністративним актом як протиправні. Також у науковій літературі існують різні погляди щодо форм господарсько-правової відповідальності. Водночас, після прийняття ГК України більшість науковців до форм господарсько-правової відповідальності зараховують відшкодування збитків, стягнення штрафних санкцій, застосування оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій. перефразуй

Згідно з аналізом статті 218 Господарського кодексу України, порушення господарських зобов'язань або правил господарської діяльності є основою для господарсько-правової відповідальності. Юридичні підстави - це правові норми, що визначають певні дії як протиправні і встановлюють за них відповідальність. Фактичні підстави - це конкретні дії, які законом або договором визначаються як протиправні [2].

Також існують різні точки зору щодо форм господарсько-правової відповідальності. Однак після прийняття Господарського кодексу України більшість науковців включають до цих форм компенсацію збитків, стягнення штрафних санкцій та застосування оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій.

З урахуванням того, що порушення, допущені при використанні чужого майна, не належать до порушень правил здійснення господарської діяльності, можна робити висновок, що якщо таке використання не засноване на договорі, то за порушення, допущені при його використанні, може наставати відповідальність, переважно, у формі відшкодування збитків, проте якщо таке

використання опосередковане договором, то, крім відшкодування збитків, відповідальність може наставати і в інших формах, якщо їхнє застосування передбачене законом або договором. На характеристиці форм відповідальності, застосування яких можливе за порушення господарських зобов'язань, потрібно зупинитися детальніше, акцентуючи увагу на відповідальності суб'єкта господарювання, який використовує чуже майно.

В сфері господарювання відшкодування збитків може бути застосоване у всіх випадках, де внаслідок порушення виникає втрата, пошкодження або знищення чужого майна, додаткові витрати, недержання прибутку або інші збитки. Це підтверджується наявністю в законодавстві конкретних положень щодо відшкодування збитків за порушення у сфері використання чужого майна, які передбачають відповідальність та способи компенсації. Наприклад, в Господарському кодексі України закріплено обов'язок орендаря відшкодувати збитки орендодавцю у разі втрати або пошкодження майна через свою вину. Такі положення також містяться в інших законодавчих актах, що регулюють питання оренди, найму, лізингу тощо [4, с. 10].

Зрештою, важливо враховувати, що господарсько-договірна відповідальність є невід'ємною частиною господарського права та правового регулювання економічних відносин. Її правові основи сприяють забезпеченню рівноправ'я та справедливості в господарській сфері, забезпечуючи захист інтересів учасників ринкових відносин та стимулюючи їх до виконання договірних зобов'язань. Таким чином, розуміння і дотримання правових основ господарсько-договірної відповідальності є важливим аспектом для успішного функціонування бізнесу та забезпечення стабільності економічного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобкова А. Г., Павлюченко Ю. М. Господарсько-правова відповідальність. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти т. Т. 15: Господарське право / редкол.: В. А. Устименко (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац.

юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: «Право», 2019. 784 с.

2. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 2003. – № 18-22. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

3. Новошицька В. І. Щодо вартості втраченого, пошкодженого або знищеного майна у складі збитків у сфері господарювання. Правничий часопис Донецького університету. 2019. № 1. С. 28–34.

4. Новошицька В. І. Відшкодування збитків у сфері господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Вінниця, 2017. 23 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ
СЛІДЧИХ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ**

Костенко Марина Володимирівна

Доцентка, кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри криміналістики

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

Вірська Катерина Ігорівна

Студентка 2 курсу магістратури, групи 15

Факультету Прокуратури

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

Анотація: дослідження присвячено актуальній проблематиці емоційного вигорання у роботі слідчих та шляхам його подолання. У роботі емоційне вигорання визначається як синдром, що розвивається на фоні постійного стресу, перевтоми та складних умов роботи слідчих. Автор робить висновок про згубний вплив емоційного вигорання на ефективність роботи слідчих. У дослідженні для подолання емоційного вигорання пропонується використовувати як методи мінімізації травмуючих факторів, так і профілактичні та лікувально-психологічні заходи.

Ключові слова: слідчі, емоційне вигорання, психологічний стан, травмуючі фактори, профілактика вигорання слідчих, психологічна допомога слідчим.

Професійна діяльність працівників слідчих органів постійно супроводжується стресовими ситуаціями, ризиками, особливо чітко це прослідковується в роботі слідчих в умовах воєнного стану, коли крім внутрішньої небезпеки, додалась ще зовнішня у вигляді постійних повітряних атак ворога. Усі негативні детермінанти можуть призводити до емоційного

вигорання слідчих, яке однозначно шкодить як їх професійній діяльності, так і приватному життю. З огляду на поширеність цього явища, доцільно у рамках цього дослідження з'ясувати, чому може виникати емоційне вигорання у слідчих та як це можна подолати.

М. О. Іскра у своєму дослідженні вказує, що «емоційне вигорання — це синдром, що розвивається на основі безперервного впливу на людину стресових ситуацій і призводить до інтелектуальної, душевної і фізичної перевтоми та виснаження. Термін «емоційне вигорання» не відноситься до чітко визначених понять в системі психологічних знань. Існують різні визначення поняття «вигорання», однак в загальному вигляді воно розглядається як довготривала стресова реакція або синдром, що виникає в результаті тривалих професійних стресів середньої інтенсивності» [1]. Дійсно, можна погодитися, що емоційне вигорання може виникати у слідчих через значну перевтому та виснаження як моральне, так і фізичне. Стається це через те, що слідчі часто мають ненормований робочий графік, постійно мають спілкування із кримінальними елементами та працюють в умовах постійного стресу та дедлайну. Щодо останнього, то робота слідчого по конкретному кримінальному провадженні завжди обмежена різноманітними процесуальними строками, а маючи у роботі сотні проваджень, вимоги по показникам роботи, це може пригнічувати працівників та знижувати мотивацію до роботи.

Даний синдром «виявляється через домінування у людини характерної компоненти «резистенція» (як різновиду захисної, хоча іноді навіть неусвідомленої, реакції організму людини, що виявляється у неадекватному, вибіркового емоційному реагуванні та може призвести до емоційної замкнутості, відстороненості, байдужості й цинізму)» [2, с. 69]. Насправді, наслідки емоційного вигорання у слідчих можуть стосуватися безпосередньо психічного стану, в якому перебуває працівник та призводити до постійної стійкої втоми, дратівливості, які, очевидно, не сприяють якісному виконанню своїх обов'язків та формуванню мотивації рухатися до нових звершень. Вигорання може призводити до погіршення якості виконання покладених на

слідчого обов'язків та у найгірших випадках до звільнення зі служби. Тобто, змодельюємо ситуацію: маємо слідчого С., який працює на максимальній потужності, зацікавлений в роботі та відданий ідеям справедливості, через постійний стрес, велику кількість роботи понаднормово, тиск з боку керівника щодо показників розкриття злочинів, С. починає вигорати, апатично ставитися до роботи та поступово втрачає до неї інтерес, його підсвідомість відштовхує інтенсивну роботу як травмуючий фактор, тому він вирішує звільнитися, щоб припинити це. Фактично, тут слідчі органи втрачають ефективного працівника через вигорання.

Насправді шляхів вирішення наявної ситуації щодо емоційного вигорання слідчих є декілька. Перший – це усунення травмуючих факторів, які можуть призводити до вигорання, звісно, зробити цю роботу зовсім не стресовою неможливою, однак потрібно рухатися до мінімізації цих стресів. Тут питання набагато глибше, ніж може здаватися і проблемам роботи слідчих можна присвятити окреме дослідження, головне, на що варто звернути увагу – це створення здорового робочого середовища із чітким та нормованим графіком, усунення тиску з боку керівництва, адекватна робоча атмосфера, заснована на ліберальному стилі управління. Наступний шлях вирішення цих проблем – це вже безпосередньо профілактика та вирішення наявних проблем з психологічної точки зору.

З цього приводу Л. В. П'янківська вдало зазначає, що «зادля забезпечення свідомого ставлення працівників поліції до свого здоров'я рекомендовано постійно проводити для них психоедукаційні заходи, на яких обов'язково звертати увагу на базові його складові (раціональні режим праці та відпочинку, здоровий сон, викорінення шкідливих звичок, раціональне харчування, оптимальний руховий режим, особиста гігієна), упроваджувати їх у власне життя, а також розвивати стресостійкість. Зокрема, необхідними є знання симптомів синдрому, розуміння їх наслідків. Працівнику поліції потрібно пам'ятати, що в разі неможливості надання самопомоги доцільно звертатися до кваліфікованих фахівців підрозділів психологічного забезпечення

та ін» [3, с. 1364].

Дійсно, навіть самі слідчі емоційне вигорання можуть не розпізнати та приховувати його за звичайною втомою та навіть не розуміти, наскільки згубним може бути його вплив як на робочі аспекти, так і на особисте життя працівника.

З огляду на це, на нашу думку, доцільно впроваджувати різноманітні психологічні програми для слідчих, за допомогою яких працівники могли б дізнаватися, як боротися з наявними травмуючими факторами, як побороти апатію, яка може виникнути в результаті вигорання, як влаштувати свій тайм-менеджмент, щоб запобігати вигоранням.

Звісно, крім цього у слідчих має бути вироблено чітке уявлення, що за потреби вони можуть звернутися до штатного психолога та отримати допомогу і це не буде жодним проявом слабкості, це шлях до самовдосконалення та побудови здорових відносин з роботою.

Висновок: емоційне вигорання – це синдром, що розвивається на фоні постійного стресу, перевтоми та складних умов роботи слідчих. Емоційне вигорання згубно впливає на ефективність роботи слідчих, призводить до апатії, неякісного виконання своїх обов'язків, дратівливості, небажання щось робити.

Ця реакція організму по суті є відповіддю на наявні травмуючі фактори, яких вистачає у роботі слідчих.

Для подолання емоційного вигорання пропонується використовувати як методи мінімізації травмуючих факторів (усунення внутрішніх проблем в діяльності слідчих), так і профілактичні (наприклад, едукативні заходи) та лікувально-психологічні заходи (звернення до психологів).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іскра М.О. Синдром «емоційного вигорання» у працівників слідчих підрозділів. URL: <http://surl.li/zehbyh> (дата звернення: 28.09.2024).

2. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В., Перепелиця А. В. Особливості синдрому емоційного вигорання у працівників Національної Поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 57-71.

3. П'янківська Л. В. Особливості психологічної профілактики синдрому «емоційного вигорання» у працівників поліції. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 3(31). С. 1355-1368.

УДК: 347.73

ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВЕ СУДОЧИНСТВО

Майка Максим Борисович

адвокат, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Галицького фахового коледжу ім. В. Чорновола,
м. Тернопіль, Україна

Зайшла Роксолана Андріївна

студентка Галицького фахового коледжу ім. В. Чорновола,
здобувач освітнього ступеню «Фаховий молодший бакалавр»
м. Тернопіль, Україна

Вступ. У сучасних реаліях, рівень правового захисту прав і свобод людини та громадянина є одним із найважливіших індикаторів демократичності суспільства та держави. У демократичній правовій державі кожне право особи повинно бути належним чином закріплене в законодавстві та забезпечене на рівні державних інституцій, включаючи судову владу, яка має гарантувати ефективне виконання цих прав. Україна є правовою державою, яка визнає та забезпечує реалізацію принципу верховенства права відповідно до статей (далі – ст.) 1 та 8 Конституції України (далі – КУ). Однією з ключових ознак правової держави є право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту, що закріплено у ст. 55 КУ [1].

Право на справедливий суд, як складова частина принципу верховенства права, є однією з фундаментальних правових цінностей демократичного суспільства. Після ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), Україна взяла на себе міжнародно-правові зобов'язання. Вони зобов'язують державу організувати правову систему таким чином, щоб забезпечити реальне та ефективне гарантування прав на справедливий судовий розгляд та ефективний засіб юридичного захисту, передбачених Конвенцією [2]. Це право є одним із найвагоміших серед прав людини, адже його зміст вказує на те, що у разі

порушення будь-якого права, воно може бути відновлене шляхом справедливої судової процедури. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., у ст. 17 стверджує, що суди, під час розгляду справ застосовують Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), як джерело права [3]. Саме тому, визначення значення практики ЄСПЛ в процесі реалізації права на справедливий суд є важливим завданням, оскільки вона встановлює стандарти захисту прав людини, які мають обов'язкову юридичну силу для держав-учасниць Конвенції. Це сприяє забезпеченню єдності та правової визначеності у застосуванні норм національного законодавства відповідно до міжнародних зобов'язань.

Мета (ціль) роботи. Здійснення комплексного дослідження значення практики Європейського суду з прав людини в процесі реалізації права на справедливий суд.

Матеріали та методи дослідження. При проведенні досліджень використано доктринальні правові джерела (наукові роботи та дисертаційні дослідження науковців сучасності): Котова Л. В., Рогальська В. В., Гулям У. Х., Буткевич О. В., Ведькал В. А., Вишняков О. К. Авторами використано наступні методи: діалектичний, герменевтичний, аналізу та синтезу, дедукції, системного аналізу, правових аксіом, формально-догматичний.

Результати обговорення. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ухвалена 4 листопада 1950 року, є основним міжнародно-правовим документом, що регламентує механізм захисту прав і свобод людини. Відповідно до частини (далі – ч.) 1 ст. 6 Конвенції, кожна особа має право на справедливий і публічний розгляд своєї справи протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо її прав та обов'язків цивільного характеру або визначить обґрунтованість будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти неї [2]. Аналіз конструкції п.1 ст.6 Конвенції дає змогу дійти висновку щодо визначення основних елементів права на судовий захист, до

яких можна віднести : а) право на розгляд справи; б) справедливість розгляду справи; в) публічність судового розгляду і проголошення рішення; г) розумний строк розгляду справи; г) незалежність і безсторонність суду; д) розгляд справи судом, встановленим законом.

Чинне законодавство України не містить чіткого визначення змісту та сутності права на справедливий судовий розгляд і ефективний засіб юридичного захисту в конкретній правовій нормі, проте фіксує значення його окремих складових у різних нормативно-правових актах. Конституційний Суд України у своєму рішенні від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 розглядає поняття права на доступ до правосуддя, вказуючи, що це право включає можливість особи ініціювати судовий розгляд і брати активну участь у судовому процесі. Суд підкреслює, що ніхто не може бути обмежений у цьому праві або його позбавлений. Тлумачачи норму ч. 1 ст. 55 КУ, Конституційний Суд України розуміє право на судовий захист як право особи звертатися до суду (право на правосуддя, доступ до нього, право на судовий розгляд, право на участь у процесі) [4].

Відповідальність за забезпечення невід'ємних прав і свобод людини покладається на суд, що регулюється нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальним законодавством. Зокрема, ст. 7 цього Закону встановлює, що справедливий і неупереджений розгляд справ у розумні строки, визначені законом, є складовою частиною права на судовий захист [5].

На сьогодні практика ЄСПЛ має виняткове значення не лише на міжнародному рівні, але й у процесі формування та розвитку національних правових систем. Рішення ЄСПЛ, розширюючи та конкретизуючи положення ЄКПЛ, сприяють закріпленню універсальних стандартів справедливого судочинства, які стають орієнтиром для держав-учасниць Конвенції. Особливого значення практика ЄСПЛ набуває в умовах прогалин у внутрішньому законодавстві та правозастосовній діяльності, оскільки вона дозволяє забезпечити тлумачення національних норм у контексті ЄКПЛ, сприяючи їх гармонізації з міжнародними правовими принципами.

Визнання обов'язковості положень Конвенції та практики ЄСПЛ закріплено законодавством України, зокрема, Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року. Згідно з цим Законом, Україна зобов'язана забезпечувати на своїй території виконання положень ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, що передбачає обов'язковість юрисдикції ЄСПЛ у всіх питаннях, які стосуються тлумачення та застосування цієї Конвенції, без необхідності укладення додаткових угод [6].

Доцільно зазначити, що нині в Україні створені всі умови для застосування положень Конвенції та практики ЄСПЛ усіма юрисдикційними органами з моменту їх оприлюднення.

ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» у ст. 13 передбачає здійснення заходів загального характеру, які вживаються з метою забезпечення державою належного виконання положень Конвенції порушення яких було встановлено рішенням ЄСПЛ. Ці заходи спрямовані не лише на усунення системних недоліків, що стали підґрунтям для виявленого порушення, але й на запобігання подальшим заявам до Суду проти України, які можуть виникнути через вже розглянуті проблеми. Такий підхід дозволяє усунути не лише наслідки порушення, а й його причини, забезпечуючи стійку відповідність держави міжнародним стандартам прав людини. У частині 2 цієї ж статті встановлюються заходи загального характеру до яких належить: внесення змін до чинного законодавства та коригування практики його застосування; зміни в адміністративній практиці; проведення юридичної експертизи законопроектів для відповідності вимогам Конвенції; організація професійної підготовки з вивчення Конвенції та практики ЄСПЛ для прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, імміграційних служб та інших спеціалістів, чия робота пов'язана із правозастосуванням та утриманням осіб у місцях позбавлення волі; інші заходи, визначені державою-відповідачем під наглядом Комітету міністрів Ради Європи. Ці дії

мають на меті усунути системні недоліки, зупинити порушення Конвенції та забезпечити максимально можливе відшкодування наслідків таких порушень [3].

Орган представництва забезпечує постійний та систематичний перегляд чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці ЄСПЛ. Особлива увага приділяється сферам, пов'язаним із діяльністю правоохоронних органів, кримінальним провадженням та позбавленням волі. За підсумками проведеної перевірки Орган представництва готує пропозиції для Кабінету Міністрів України про внесення змін до чинних законів і підзаконних актів. В свою чергу, Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає

Конвенції та практиці Суду [3]. Цей процес спрямований на своєчасне виявлення прогалин у національному законодавстві та забезпечення його гармонізації з міжнародними стандартами, щоб гарантувати дотримання прав людини в усіх сферах правозастосування. Особливої актуальності в даний час набуває питання діджиталізації системи судочинства [7].

Висновки. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ухвалена 4 листопада 1950 року, є основоположним міжнародно-правовим документом, що визначає механізм захисту прав і свобод людини. Норми, закріплені в ч.1 ст.6 Конвенції, включають право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом у розумний строк. Ці елементи формують базу для забезпечення правосуддя та правового захисту в Україні.

Конституційний Суд України визнає право на доступ до правосуддя як невід'ємну складову правового захисту, що передбачає можливість особи ініціювати судовий розгляд і брати активну участь у судовому процесі. Суд підкреслює, що ніхто не може бути обмежений у цьому праві або позбавлений його.

Відповідальність за забезпечення прав людини покладається на суди, що

регулюється нормами ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, ст. 7 цього Закону встановлює, що справедливий і неупереджений розгляд справ у розумні строки є складовою частиною права на судовий захист. Це визначення є важливим для формування довіри до правосуддя в Україні.

Визнання обов'язковості положень Конвенції в українському законодавстві, зокрема в Законі України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», зобов'язує державу забезпечувати виконання рішень ЄСПЛ.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» стверджує, що суди, під час розгляду справ застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Цим же Законом закріплено вжиття заходів загального характеру для усунення системних недоліків, що призводять до порушень прав людини. Постійний перегляд чинних норм на відповідність вимогам Конвенції є важливим кроком до гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Таким чином, практика ЄСПЛ відіграє важливу роль у формуванні та розвитку національних правових систем. Вона не лише уточнює положення Конвенції, але й надає орієнтири для держав-учасниць щодо забезпечення універсальних стандартів справедливого судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv#top>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листопада 1950р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № № 3477-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

4. Справа за конституційним зверненням громадянина Трояна А.П. щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу): Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>

5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

6. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>.

7. Maika M 'The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: Problems and Prospects' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe (Scopus; WOS). URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320>. https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1657101874.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

УДК 342.7

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ
ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ**

Яремчук Марія Михайлівна,
кандидат юридичних наук, методист відділення
забезпечення якості освіти відділу забезпечення якості освіти
та методичної роботи Львівського державного університету
внутрішніх справ
м. Львів, Україна

Анотація: Метою дослідження є комплексний аналіз стану дотримання принципів гендерної рівності та недискримінації працівниками Національної поліції під час виконання службових обов'язків. Досліджується роль службової дисципліни поліцейського у забезпеченні прав людини як основного принципу міжнародного права. Обґрунтовано необхідність моніторингу стану дотримання принципів гендерної рівності та недискримінації поліцейських у територіальних підрозділах Національної поліції. Результати дослідження становлять цінність для подальших наукових розвідок із питань дотримання прав людини під час правового режиму воєнного стану в Україні.

Ключові слова: гендерна рівність, дискримінація, Національна поліція, права людини, євроінтеграція.

Забезпечення верховенства права і дотримання прав людини є однією з умов членства України в ЄС, тому завданням сучасного періоду є імплементація міжнародних стандартів прав і свобод людини у національне законодавство, зокрема це стосується стандартів гендерної рівності та недопущення дискримінації як одного з основних принципів міжнародного права, що тісно пов'язаний із основоположними цінностями демократії, особистою свободою, правами людини і верховенством права, і без їх

урахування не можливо досягти успіху у сфері безпеки.

МВС приділяє значну увагу питанню інтеграції гендерної рівності у своїй діяльності, недопущенню будь-яких проявів дискримінації поліцейськими під час несення служби, в тому числі за гендерною ознакою, та неухильному дотриманні принципу верховенства права поліцейськими, відповідно до якого людина, її права та свободи є найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Поняття службової дисципліни в Національній поліції України, повноваження поліцейських та їхніх керівників із її дотримання, види заохочень і дисциплінарних стягнень, а також порядок їх застосування та оскарження визначається Дисциплінарним статутом Національної поліції України, затвердженим Законом України від 15.03.2018 «Про дисциплінарний статут Національної поліції», відповідно до якого службова дисципліна - дотримання поліцейським Конституції і законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів Національної поліції України, нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, Присяги поліцейського, наказів керівників [1]. Дисциплінарним проступком, відповідно до Закону, визнається протиправна винна дія чи бездіяльність поліцейського, що полягає в порушенні ним службової дисципліни, невиконанні чи неналежному виконанні обов'язків поліцейського або виходить за їх межі, порушенні обмежень та заборон, визначених законодавством для поліцейських, а також у вчиненні дій, що підривають авторитет поліції [1].

Наказом МВС України від 07.11.2018 № 893 «Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України» закріплено, що за наявності даних про здійснення поліцейським дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками в будь-якій формі, а також сексуальних домагань

призначається службове розслідування [2]. Службове розслідування – це діяльність із збирання, перевірки та оцінки матеріалів і відомостей про дисциплінарний проступок поліцейського. Службове розслідування проводиться з метою своєчасного, повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин вчинення поліцейським дисциплінарного проступку, встановлення причин і умов його вчинення, вини, ступеня тяжкості дисциплінарного проступку, розміру заподіяної шкоди та для підготовки пропозицій щодо усунення причин вчинення дисциплінарних проступків. Службове розслідування призначається за письмовим наказом керівника, якому надані повноваження із застосування до поліцейського дисциплінарного стягнення. Підставою для призначення службового розслідування є заяви, скарги та повідомлення громадян, посадових осіб, інших поліцейських, медіа, рапорти про вчинення порушення, що має ознаки дисциплінарного проступку, або безпосереднє виявлення ознак такого проступку посадовою особою поліції, за наявності достатніх даних, що вказують на ознаки дисциплінарного проступку [1].

Порядок проведення службових розслідувань у Національній поліції України визначається наказом МВС України від 07.11.2018 № 893 «Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України». Вчинення дисциплінарного проступку поліцейським на ґрунті ідеологічної, релігійної, расової, етнічної, гендерної чи іншої нетерпимості є обставиною, яка обтяжує відповідальність. Передбачено також випадок, коли службове розслідування не призначається, а саме у разі надходження до органу (підрозділу, закладу, установи) поліції чи закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, який здійснює підготовку поліцейських, матеріалів про вчинення поліцейським адміністративного правопорушення, що складені в порядку, визначеному Кодексом України про адміністративні правопорушення. Рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності в такому разі приймається на підставі зазначених матеріалів.

В умовах повномасштабного вторгнення нищівних ударів зазнають права

людини. Ворог прагне знищити Україну як незалежну суверенну державу та всіляко перешкодити європейській та євроатлантичній інтеграції. Процеси становлення гендерної рівності зумовлюють необхідність ґрунтовного та належного вивчення стану їх дотримання поліцейськими у територіальних підрозділах Національної поліції. Для вивчення стану дотримання службової дисципліни, зокрема наявності фактів дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками в будь-якій формі, а також сексуальних домагань поліцейськими під час виконання покладених на них обов'язків у різних областях України, варто здійснити моніторинг проведених службових розслідувань, а також результатів розгляду скарг за подібними фактами.

У разі виявлення таких фактів, необхідно розробити відповідний комплекс заходів для запобігання недопущення подібних випадків. Однак, для розробки таких превентивних заходів потрібно мати чітке розуміння стану дотримання принципу гендерної рівності та недискримінації поліцейськими під час виконання покладених на них обов'язків у територіальних підрозділах Національної поліції. Оскільки результати можуть різнитися, то і комплекс превентивних заходів також має бути розроблений індивідуально з урахуванням показників кожного територіального підрозділу Національної поліції.

У зв'язку із збройною агресією проти України перед поліцейськими постають нові виклики. За повідомленням Офісу Генерального прокурора України, з 24 лютого 2022 року по 04 жовтня 2024 року було зареєстровано 144708 воєнних злочинів російської федерації проти України [3]. В складних реаліях сьогодення для Національної поліції, крім основних завдань, постає місія захисту прав людини, оскільки євроінтеграційний курс є пріоритетним для нашої держави.

У вільному доступі не достають висвітлюється інформація про види дисциплінарних проступків, які вчиняють поліцейські, і результати проведення

службових розслідувань, зокрема і які стосуються недискримінації, що ускладнює можливість розробки комплексу превентивних заходів. Недопущення дискримінації поліцейськими під час виконання службових обов'язків є ознакою високого рівня професіоналізму та морально-ділових якостей поліцейських, а також свідчить про високий рівень їхнього відбору та підготовки у закладах зі специфічними умовами навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>
2. Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України: наказ МВС України від 07.11.2018 № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1355-18#Text>
3. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/>